

SEGONA PART:

EL TRIENNI PROGRESSISTA D'ESPARTERO

CAPÍTOL 1

EL SUPORT DEL PROGRESSISME: EL PODER MUNICIPAL I LA MILÍCIA NACIONAL

“Ayer fue para Lérida día de contento y alegría; la tropa y los nacionales iban muy bien equipados, y todos se esmeraron en presentarse cual mejor: un gentío inmenso acudió a la carretera y paseo de la arboleda; las campanas iban a vuelo anunciando á los aires el júbilo de la Ciudad, y con su sonido, y de las músicas retumbaban los ecos de la Independencia, de la Libertad, de la Regencia y de la Constitucion.”³⁶⁸

El model progressista de fer política apostà per la descentralització del poder per dotar d'una major autonomia els ajuntaments locals, que passaren a ser els autèntics gestors i administradors dels recursos de les ciutats i viles espanyoles.³⁶⁹ En aquest context, com es veurà en els capítols següents, la preocupació del consistori lleidatà se centrà en recuperar a la ciutat en tots els conceptes, buscant la plena integració de Lleida al moment històric que es vivia. S'organitzà una infraestructura educativa bàsica, partint pràcticament des de zero, s'urbanitzà i s'engegà la construcció de nombroses obres públiques, es recuperaren els antics convents com a casals públics de serveis, s'intentà millorar i regularitzar la comptabilitat municipal...etc. El projecte no es podia dur a terme sense la plena integració de la major part dels ciutadans en la política local, cosa que s'aconseguí mitjançant la seva participació en l'ajuntament i en la milícia nacional.³⁷⁰

El coneixement exacte de les forces socials que participaren en aquestes dues institucions durant la revolució burgesa i l'evolució sociopolítica que experimentaren en els anys en què es desenvolupà aquell procés històric, ha de permetre situar, en la seva justa mesura, els fets polítics locals ocorreguts en el Trienni Progressista d'Espartero.

³⁶⁸ ADL, BOP del 20 d'octubre de 1840, p. 4. Notícia de Lleida datada el 19 d'octubre de 1840.

³⁶⁹ C. de Castro, *La Revolución Liberal y los municipios españoles*, Madrid, 1979, p. 83.

³⁷⁰ Per als progressistes, “La concepción liberal progresista de Estado, no muy clara teóricamente para sus defensores, se asentaba en la práctica sobre dos pilares básicos: constitución de libertades -textos de 1812 y 1837- y poder local popular; este último tendrá a su vez sus manifestaciones más evidentes en los ayuntamientos y alcaldes elegidos, y, muy especialmente, en la Milícia Nacional”. D. López, *La Guardia Civil y los orígenes del Estado Centralista*, Barcelona, 1981, ps. 28-29

EL PERSONAL POLÍTIC DE L'ÈPOCA LIBERAL

Un dels enigmes que hi havia, a l'hora de desxifrar les complexes relacions polítiques del període liberal a Lleida, era que no se sabia exactament si hi havia unes determinades forces polítiques darrere de tot el procés revolucionari que s'engegà l'any 1833 i es perllongà fins a començaments del 1844.

D'entrada, ens havíem de basar en estimacions generals que afirmaven que el tercer acte de la revolució liberal burgesa, començat l'any 1833,³⁷¹ havia nascut d'un pacte entre les velles classes dominants terratinents i la burgesia emergent. J. Fontana ha treballat extensament en l'anàlisi de les causes que provocaren la caiguda final de l'antic règim a Espanya i conclouïa que la revolució burgesa fou una revolució des de dalt protagonitzada per les classes adinerades dirigents, que van controlar, d'aquesta forma, qualsevol possibilitat de revolta de les classes menys afavorides econòmicament.³⁷² Però és evident que el procés va anar avançant en el decurs dels anys. D'aquesta situació inicial de pacte de rics s'anà cap a formes polítiques cada cop més progressistes, fins arribar a una situació, durant el trienni 1840-1843, on les classes mitjanes, i fins i tot les baixes d'algunes ciutats, participaren en la vida política del país.

La revolució burgesa presentà uns ritmes polítics força definits en els anys que durà el procés. El primer anà de l'any 1833 al 1837 i en el govern de la nació, com s'ha apuntat anteriorment, confluïren les forces que retenien el poder en la monarquia absoluta de Ferran VII amb un caràcter més obert i les noves i poderoses classes emergents, lligades a la indústria, el comerç i la propietat rústica, en un pacte que els va assegurar a ambdós grups un salt endavant que els protegí dels canvis polítics cap al liberalisme en una situació de privilegi.

³⁷¹ El primer dels intents polítics per instaurar un sistema liberal fou arran de la Guerra del Francès (1808-1812) durant la qual s'arribà a aprovar la Constitució del 1812 per les Corts de Cadis. La reforma quedà avortada pel retorn de Ferran VII a Espanya i la instal·lació d'un govern absolutista. El segon acte tingué com a marc les revolucions europees de la dècada de 1820. A Espanya hi hagué un intent revolucionari engegat pel general Riego amb les tropes que havien d'anar a lluitar a Amèrica i que quallà en l'anomenat Trienni Liberal (1820-1823). L'experiència acabà amb una reacció, encapçalada pel mateix rei, de deu anys de govern absolutista (1823-1833).

³⁷² L'autor diu: "Así se pudo operar un tránsito pacífico y pactado de la sociedad feudal al nuevo orden burgués. Desgastada la monarquía absoluta, que había sido la expresión política de los intereses de la propiedad feudal, se la substituyó por una monarquía parlamentaria con sufragio censitario - esto es, donde sólo votaban los que tenían un mínimo de medios de fortuna -, que era la forma de organización más adecuada para la defensa de los intereses de la nueva propiedad: de los intereses de los viejos propietarios feudales, metamorfoseados en terratenientes burgueses, más los de los comerciantes industriales y rentistas. O, como diría acertadamente el marqués de Miraflores, de "las clases propietarias". La revolución burguesa vino a salvar así, la riqueza de la vieja oligarquía y a confirmar el despojo de los campesinos". J. Fontana, *La crisis...*, ps. 48-49.

Tanmateix, la situació política de la Lleida dels primers anys de la revolució burgesa experimentà també un pacte, però amb actors sociopolítics diferents al que es donà a nivell global a Espanya.

Així, el grup dirigent absolutista, format pels nobles, ciutadans honrats i doctors en lleis, que governà la ciutat de 1716 a 1832, fou apartat dràsticament del poder municipal pels nous dirigents “liberals” que operaren el canvi des del nou govern format a Madrid.³⁷³

Aquell equip dirigent, format per la resta de rics sense privilegis (hisendats, advocats amb propietats i comerciants) i els líders liberals de la ciutat representants de les classes mitjanes, fou el cridat per al govern municipal en els primers anys de la revolució burgesa (1833-1836).

Els individus d’ambdues faccions tingueren en comú que havien desenvolupat càrrecs en el consistori des de posicions de segona fila, diputats del comú o síndics personers, però mai de regidors, que era el càrrec municipal amb més atribucions executives en el poder local.³⁷⁴ A banda, la majoria d’aquells polítics també compartiren la possessió d’unes hisendes importants, per la qual cosa cal concloure que a Lleida interessava, com en la majoria de l’estat, que les relacions capitalistes que portava inherents el liberalisme quallessin en el marc d’un millor aprofitament de les explotacions rústiques. En aquest sentit, els més rics d’aquells polítics foren nomenats per als llocs d’alcalde, mentre que els líders de les classes mitjanes ocuparen càrrecs de segona fila.

Altrament, la raó de l’ostracisme que patí el grup dirigent absolutista segurament fou causada pel fet que no se considerà fiable, per part dels dirigents oberturistes del govern central, l’adscripció als canons polítics liberals que es volien imposar en un moment de canvi històric on l’autoritat de què havia gaudit el grup fins llavors es veia amenaçada, mentre que la resta de sectors socials de la ciutat, inclosos els rics sense privilegis, es mostraren disposats a assumir el canvi de sistema polític perquè els repercutí en l’adquisició d’un major poder polític.

³⁷³ Efectivament, era la corona qui triava als càrrecs municipals entre una terna per a cada lloc proposada per una assemblea de grans terratinents, la qual cosa afavorí la designació dels individus més compromesos amb el canvi, però al mateix temps d’ordre. M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 138.

³⁷⁴ A la ciutat de Lleida, durant l’antic règim (1716-1832), l’organigrama municipal estava subdividit en els càrrecs de regidor, n’hi havia vuit amb caràcter vitalici o perpetu, i, a partir de 1766, de síndic procurador (un lloc), que triaven els regidors cada tres anys entre els individus del seu propi grup dirigent, de diputat del comú (quatre llocs) i síndic personer (un lloc), que eren càrrecs d’extracció popular entre els veïns dels gremis i de les parròquies de la ciutat. Q. Casals, “Absolutismo y Revolución Liberal...”

El segon ritme polític anà de l'any 1837, amb l'aprovació de la constitució aquell any, fins a la revolució progressista del setembre de 1840, que acabà amb la fugida de la regent Ma. Cristina cap a França i l'exili de molts importants dirigents del Partit Moderat. En aquell moment històric, els dos principals partits liberals, progressistes i moderats, lluitaren per l'hegemonia política espanyola, de forma que el liberalisme espanyol s'escindí de forma definitiva. De tota manera, els moderats s'imposaren en les eleccions generals que hi hagué al país, i a Catalunya la dictadura del Baró de Meer (1787-1839) donà una identitat de caràcter moderat al període.

Durant aquells anys, la política local lleidatana estigué dominada pels líders liberals del trienni (1820-1823), que evolucionaren cap a posicions progressistes i arran del seu prestigi assoliren les alcaldies d'aquells anys, però al mateix temps s'observà una creixent renovació protagonitzada per un grup jove i il·lustrat que, de mica en mica, entrà a formar part dels ajuntaments creats en aquella època. La facció progressista del liberalisme lleidatà s'imposà en el govern local sota l'empara de la legislació electoral de la Constitució de 1837, de forma que apartà del govern local el grup de grans hisendats oberturistes que havia engegat el procés revolucionari conjuntament.

El tercer període polític, que anà de l'any 1840 fins a començaments de 1844, pot considerar-se com a mode progressista de govern. Els moderats s'apartaren de la vida política espanyola durant el bienni 1841-1842 i no tornaren a participar-hi plenament fins les eleccions de l'any 1843. En aquells anys, les classes mitjanes emergents i les classes baixes de les ciutats espanyoles entraren en el panorama polític espanyol amb força i controlaren els ens locals amb una legislació que els contemplà unes majors prerrogatives de govern. Enfront d'aquesta situació, els terratinents i els grans propietaris mostraren una aparent passivitat.

Aquest renovat grup progressista prengué el relleu generacional liberal en la direcció política local durant el Trienni Progressista (1840-1843), i va poder posar en pràctica un govern més proper a la població. Paral·lelament, semblà consolidar-se, en el període final d'aquell trienni, un altre grup més radical dins el progressisme, no tan qualificat intel·lectualment com l'anterior, que començà a entrar

amb assiduitat a l'ajuntament a partir de l'any 1841, de tal manera que s'originà una obertura encara més popular a nivell polític.³⁷⁵

L'ANÀLISI SOCIOLÒGICA DELS AJUNTAMENTS LIBERALS (1833-1843)

La composició numèrica de l'ajuntament varià segons els anys del període liberal analitzat.³⁷⁶ La metodologia emprada fou diferent segons la legislació electoral adoptada pels diversos governs liberals que hi hagué. Durant el període que va del 1833 al 1835, el nombre de membres que compongueren l'Ajuntament de Lleida fou de dotze, en 1836 foren onze i per al període que va del 1837 al 1843 va ser de quinze.³⁷⁷

En la primera època liberal (1833-35) hi havia un alcalde primer, dos tinents d'alcalde, un síndic personer, un síndic procurador, quatre regidors i quatre diputats del comú que eren renovats anualment.

“El dos de febrer de 1833 el govern de Ferran VII decretava unes directrius noves per a constituir els cossos municipals. La fórmula consistia en una proposta de ternes, elaborades per una assemblea, formada pels membres de l'Ajuntament que cessaven en la seva funció i un nombre igual del grup de majors contribuents de la ciutat, que eren adreçades al corregidor per a la seva tramesa posterior al Reial Acord.”³⁷⁸

Això suposà un canvi important a l'hora de renovar el personal que podia tenir accés al consistori, ja que “abans que hagués desaparegut l'absolutisme ferrandi es produïa ja un primer canvi institucional, que avalava i impulsava un procés de preeminència de la riquesa sobre el títol en l'accés als càrrecs públics municipals. Aquest mecanisme duraria fins el 1835 i contribuiria al canvi de

³⁷⁵ En els ajuntaments del Trienni Progressista obtingueren càrrecs de regidors individus de professions modestes com sastres, xocolaters, revenedors, cirurgians, que, alhora, tenien uns ingressos econòmics molt limitats. Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 334-337.

³⁷⁶ AML, Llibres de acords, actes, cartuari i escriptures de l'Ajuntament de Lleida dels anys: 1834-35, 36-37, 38-39, 40-41, 42-43. El treball consistí a recollir els noms de tots els individus que entraren a formar part del consistori entre els anys que van del 1833 al 1843. Posteriorment, prèvia elaboració d'un cens de població d'aquesta època aconseguit amb la consulta del cadastre, llibres de contribucions reials i censos d'eleccions, se cercaren les seves professions i altres dades d'interès com propietats, contribucions que pagaven, etc., per tal d'establir paral·lelismes entre les tendències polítiques de cada moment detallat i les variables personals de cada individu. També s'ha de dir que alguns dels individus han estat localitzats amb més d'una professió o condició en els diferents documents que s'han consultat. Aquest era el cas, per exemple, de Manuel Ballepí, que podia aparèixer catalogat com a saboner, comerciant o propietari, per la qual cosa, a l'hora d'elaborar el cens, s'ha agafat la condició o professió que d'alguna manera havia determinat les posteriors. És a dir, la condició de saboner, ja que es pot desprendre que comercialitzava els productes que elaborava i posteriorment invertia en la compra de propietats.

³⁷⁷ De tota manera, es podrà observar que el nombre d'individus que s'ha recollit varià en cada any analitzat. Això és com a conseqüència del fet que en segons quins anys hi havia baixes en el consistori que eren cobertes per altres individus. En aquest estudi s'han recollit tots els noms i s'han analitzat tots els individus, tot i que, com es veurà més endavant, en algun cas han desviat una mica la hipòtesi de treball.

³⁷⁸ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 138.

“l’élite” local, que controlava la Paeria, així com formar el personal polític de la transició i dels anys següents a Lleida”.³⁷⁹

Per a l’any 1836, la fórmula utilitzada per escollir els membres del nou consistori fou determinada per un reial decret de l’any 1835 en base a un tipus d’elecció directa, però restringida:

“El Reial Decret suprimia la intervenció dels majors contribuents, així com els regidors perpetus i establia un règim electiu sobre la base del sufragi dels propietaris, tot entenent la propietat en un sentit ampli, si bé l’àmbit dels elegibles era més restringit, ja que solament ho era la desena part dels majors contribuents, amb la qual cosa aquest grup continuava exercint, malgrat tot, el paper predominant en la direcció política dels grups locals”.³⁸⁰

Per formar l’ajuntament del 1837, eleccions fetes a finals de 1836, s’optà “per la legislació municipal del trienni d’acord amb la Constitució de Cadis (fins a l’aprovació de la Constitució de 1837) que establia l’elecció mitjançant el sistema de dos graus que facilitava la participació de tots els veïns en el primer grau d’elecció, a través de juntes parroquials. Aquests veïns eren els caps de família amb casa oberta, residents a la localitat i de manera de viure coneguda”.³⁸¹

Per constituir l’ajuntament del 1838, les eleccions es feren en base de la Constitució del 1837, que tornava al sufragi directe, censatari, però ampli.³⁸² Aquest sistema restà vigent fins a finals de 1843, i pràcticament no presentava cap variació respecte al que s'utilitzà l'any anterior sota els paràmetres de l'utilitzat durant el trienni liberal dels anys 1820-1823.

Per a la segona època (1837-1844) la composició de càrrecs de l’ajuntament fou la següent: un alcalde primer, un alcalde segon, un síndic i dotze regidors. Els alcaldes i el síndic eren elegits anualment, mentre que els regidors renovaven la meitat del seu nombre cada any, de forma que un regidor, per norma, restava dos anys exercint el seu càrrec en la corporació municipal.³⁸³

L’anàlisi de l’agrupament per professions dels individus que formaren part dels diferents ajuntaments liberals de l’època (quadre 1) mostra una majoria de propietaris, advocats i comerciants-botiguers.

L’agrupament dels diferents membres del consistori per categories professionals (quadre 2) permet observar una sèrie de comportaments polítics força aclaridors. D’una banda, en el període que va del

³⁷⁹ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, ps. 139-140.

³⁸⁰ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 200.

³⁸¹ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 212.

³⁸² M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 223.

1833 al 1836 es pot observar que el consistori estigué dominat clarament pels hisendats i diferents professions liberals en detriment de comerciants, pagesos i menestrals. Cal precisar que alguns individus que han estat inclosos en el grup de professions liberals tenien també grans propietats. Això es pot apreciar, sobretot, en el cas dels advocats,³⁸⁴ circumstància que es reforçà, en un primer moment, a conseqüència d'una normativa electoral municipal que només tingué en compte els grans propietaris de la ciutat. D'aquesta manera, l'única conclusió clara que es pot extraure d'aquest període de transició al liberalisme fou que el domini va correspondre al grup de grans terratinents recolzats pels representants d'un liberalisme possibilista que es caracteritzà per la consolidació de l'hegemonia de la propietat rústica, a partir de llavors sustentada per les noves relacions econòmiques de caràcter capitalista.

- **Quadre 1:** Estructura professional dels ajuntaments de l'època de la revolució burgesa (1833-1843)

Professions	AJ. LIBERALS				AJ. PROGRESSISTES								TOTALS				
	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1833-36	%	1837-43	%	TOTAL	%
Escultor	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	-	1	0'6
Hisendat	3	3	5	4	3	3	3	4	2	0	3	15	30	21	18	33	20'5
Metge	1	1	1	0	1	1	2	1	0	0	1	3	6	6	5'4	9	5'6
Comerciant	1	4	0	1	2	3	4	3	3	4	2	6	12	21	18'9	27	16'8
Farmacèutic	1	1	0	1	1	1	1	1	2	1	1	3	6	8	7'2	11	6'8
Advocat	4	1	1	1	1	2	1	0	1	2	0	7	14	7	6'3	14	8'7
Militar retirat	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	1	2	1	0'9	2	1'2
Escrivà	0	1	0	0	2	1	1	1	1	0	0	1	2	6	5'4	7	4'3
Arquitecte	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	-	1	0'6
Pagès	0	0	2	0	2	1	1	1	1	1	1	2	4	8	7'2	10	6'2
Adroguer	0	1	1	2	0	0	0	1	1	0	0	4	8	2	1'8	6	3'7
Cordoner	0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	2	2	1'8	3	1'8
Xocolater	0	0	0	1	0	0	0	1	1	0	0	1	2	2	1'8	3	1'8
Ferrer	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	-	1	0'6
Saboner	0	1	0	0	2	1	0	0	0	1	1	1	2	5	4'5	6	3'7
Sabater	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	-	1	0'9	1	0'6
Procurador	0	0	0	0	0	1	1	1	1	2	2	0	-	8	7'2	8	4'9
Cirurgià	1	0	1	0	1	1	1	2	2	2	3	2	4	12	10'81	14	8'7
Sastre	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	1	0	-	4	3'6	4	2'5
Total	12	14	13	11	16	16	16	17	16	15	15						161

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels llibres d'actes (1833-1843) i cens de professions propi.

³⁸³ Vegeu els individus i els nomenaments dels ajuntaments del període 1833-1843 a Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 334-337.

³⁸⁴ Confirmarien aquesta qüestió els casos de Marià Gigó, advocat i propietari de 36 jornals de terra; Joaquim Canalda, advocat i propietari de 37 jornals de terra; Antoni Benet de Queralto, advocat i propietari de 54 jornals de terra; tots ells per l'any 1833. Joaquim Canalda altre cop per l'any 1835 i Marià Gigó per l'any 1836. AML, Llibre del Cadastre de 1844 i Llibres d'actes de 1833-1836.

- Quadre 2: Composició socioprofessional dels ajuntaments de la revolució burgesa (1833-1843)

Professions	1833	1834	1835	1836	1837	1838	1839	1840	1841	1842	1843	1833-1836		1837-1843		TOTAL	
Hisendat	3	3	5	4	3	3	3	4	2	0	3	15	30%	18	16,21 %	33	20,48%
Prof. Liberal	7	4	4	2	6	7	7	6	7	7	7	17	34%	47	42,34 %	64	39,85%
Comerciant	1	4	-	1	2	3	4	3	3	4	2	6	12%	21	18,9 %	27	16,77%
Pagès	-	-	2	-	2	1	1	1	1	1	1	2	4%	8	7,2 %	10	6,21%
Menestral	1	2	2	4	3	2	1	2	3	3	2	9	18%	16	14,41 %	25	15,42%
Militar	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	2%	1	0,9 %	2	1,24%

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels llibres d'actes (1833-1843) i cens de professions propi. A Girona, els ajuntaments liberals creats de 1833 a 1839 també tingueren, com a Lleida, una majoria de propietaris rústics, un 38 %, i professionals liberals dedicats a les lleis, un 25 %, Altrament, per al període progressista que anà de 1840 a 1843, els percentatges d'hisendats amb càrrecs municipals descendí al 8 %, mentre els dels menestrals i la resta de professionals liberals diferent als advocats pujà percentualment. M. Bosch, *Història de Girona*, núm. 7, ps. 248-249.

Més clares semblaren desenvolupar-se les coses en el període comprés entre el 1837 i el 1843. D'una banda, deixant el tema ideològic al marge, hi hagué un comportament polític extraordinàriament homogeni quant a la composició de l'ajuntament (quadre 1), a conseqüència de la repetició permanent quant al nombre d'elements d'una o altra professió en cada cas estudiat. La constància representativa d'algunes professions fa pensar que la distribució de forces polítiques podia haver estat pactada, prèviament, entre els grups de més pes de la ciutat. Només així es pot explicar com grups tan reduïts com els farmacèutics, durant el període n'hi havia quatre o cinc per a tota la ciutat, tinguessin la presència d'un element en tots els consistoris d'aquella època, que era la mateixa representativitat, un regidor, que tenien els pagesos, tot i que continuaven essent la força més nombrosa, professionalment parlant, de la ciutat.

La distribució equilibrada entre la resta de grups professionals de la ciutat fa suposar que hi havia una elecció dirigida o manipulada per endavant, i que la junta d'electors, escollida en primer grau amb la missió de triar les persones que havien de desenvolupar els càrrecs consistorials, tenia molt en compte les professions que devien ser presents en l'ajuntament. D'aquesta manera, es podria parlar d'un cert "dirigisme" corporatiu o professional en l'elecció dels càrrecs consistorials.

L'entrada a l'ajuntament, amb un nombre predeterminat de membres, de cada sector professional representava la força política o pes específic que tenia el grup en el si del debat polític local. Aquest tipus de comportament, com ja s'ha dit, era afavorit pel procés electoral progressista, que contemplava l'elecció dels representants locals en dos graus. Així, en el primer grau d'elecció tots els veïns votaven els electors (15), que en el segon grau escollien els individus que quallaven millor amb el pensament

polític que hi havia en aquell moment. Per això no ha d'estranyar que es volés accontentar tots els sectors socioprofessionals de la ciutat introduint algun membre de cada branca professional i, d'aquesta forma, assegurar un consistori pluralista i representatiu de totes les vessants productives de Lleida capital.

EL PILAR SOCIAL DEL LIBERALISME, LA MILÍCIA NACIONAL

La Milícia Nacional fou una institució que restituí el liberalisme l'any 1833 amb la finalitat de preservar el nou ordre polític establert i per defensar la ciutat dels enemics de la causa liberal.³⁸⁵ La milícia, que tingué un paper determinant en la defensa de les institucions liberals en el seu enfrontament amb el carlisme, gaudí d'un enorme prestigi entre les classes urbanes de les ciutats, que recolzaren de forma entusiasta la seva formació i el manteniment amb llur incorporació.

Lleida, el 1840, comptava amb 12.236 habitants i hi havia 2.374 veïns catalogats,³⁸⁶ d'aquests, segons consta en un document que desglossava per batallons tots els components de la milícia de l'any 1839, n'hi havia 536 que en formaven part, nombre que donava un percentatge de participació d'un 22,57 % del total de veïns de la ciutat i situava, justament, el grau d'implicació que tenia la població amb aquell cos de defensa liberal.

Tot i que les dades recollides per a la nostra anàlisi són de moments puntuals, 1839 i 1841, s'ha de dir que durant el període revolucionari liberal (1833-1843) hi hagué altres individus que formaren part de la institució en un moment o altre, per la qual cosa el grau de participació del veïnat en la milícia fou encara més gran. La implicació, per tant, de la població en la defensa del liberalisme fou molt gran i això havia de portar, sense cap mena de dubte, a un creixement de la politització dels grups socials de la ciutat.

³⁸⁵ La Milícia Nacional fou una institució del liberalisme, creada per a la seva defensa en el segle XIX. Quan hi hagué governs liberals, primer, i progressistes, després, s'afanyaren a restituir aquest cos armat com succeí al Trienni Liberal de 1820-1823, l'època liberal del 1833 al 1843 i el Bienni Progressista 1854-1856. Vegeu l'evolució de la institució a Lleida a Q. Casals, "Milícia Nacional, Liberalismo y Progressismo. El prototipo leridano en los dos primeros tercios del siglo XIX", *Trienio*, núm. 35, ps. 117-154.

³⁸⁶ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, ps. 64-65; Q. Casals, *Canvi econòmic...*, ps. 25-47 La ciutat, a partir de 1840, va viure una conjuntura demogràfica favorable que es perllongà fins el 1857. Concretament, en 1840, després de set anys de guerra entre carlins i liberals i d'estancament poblacional, a Lleida hi havia 12.236 habitants, mentre que en 1857 la població de la ciutat havia augmentat a 19.627 habitants.

La Milícia Nacional, el 1839, estava composta de set batallons: un de granaders, un de caçadors, quatre de fusellers i un de cavalleria. D'aquests set batallons, n'hi havia tres, els de cavalleria, granaders i caçadors, que estaven formats per ciutadans que s'allistaren voluntàriament al cos i en pocs casos l'abandonaren en els anys en què es mantingué la institució.³⁸⁷ Per contra, els altres batallons de fusellers eren els allistaments regulars que es feren de la població de la ciutat, i els reclutats rarament aguantaven gaire temps en el si d'aquell cos.

En principi, qualsevol persona entre els 16 i els 60 anys podia ser reclamada per formar part de la Milícia Nacional i només se l'excloïa si no arribava o passava d'aquestes edats, tenia impediment físic o psíquic, no tenia una mínima fortuna o era notòriament antiliberal. La prestació del servei es podia substituir per la imposició d'una contribució, el de cinc a cinquanta rals de billó, que pagava mensualment la persona afectada en proporció a la seva riquesa personal.

Com s'ha dit abans, la Milícia Nacional fou l'autèntic bressol polític de moltes autoritats locals del liberalisme progressista, per raó de la seva entrada en la institució des de molt joves. Gràcies a l'experiència que visqueren en les seves files i a la implicació en la defensa del nou ordre establert anaren fornint un sentiment liberal que assumiren com quelcom personal que s'havia de conservar i millorar. Però també s'ha comentat que dins la milícia hi hagué dos grups diferenciats amb un grau d'implicació amb el cos armat força diferent: d'una banda, els que s'allistaren de forma voluntària en els primers anys del liberalisme (1833-1837), i, d'altra banda, els que ho feren obligats. Tot i que la diferència en la integració i la implicació fou evident, també ho és que la influència política i moral que els voluntaris degueren transmetre als regulars hagué de ser important, i que alguns adeptes a la causa progressista es degueren aconseguir per aquesta via.

De tota manera, el comandant general de la Milícia Nacional, Josep Hostalrich, es queixà amargament a l'ajuntament, al juliol de l'any 1841, per

“la sorpresa que ha causado á todos los Milicianos al verse confundidos desde ahora bajo un mismo uniforme sin hacer distincion de los que por siete años han combatido contra los enemigos de la patria, con los que pasada la borrasca sin reunir siquiera no diré las circunstancias de adhesion; porque no las tienen, sin que aun aquella conformidad y ciega sumision á las actuales instituciones”.³⁸⁸

³⁸⁷ AML, document descriptiu de la Milícia Nacional de 1839, sèries milícies i quintes, caixa 1519.

³⁸⁸ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta del comandant de la Milícia Nacional, Josep Hostalrich, a l'Ajuntament de Lleida, del 4 de juliol de 1841.

Com es pot observar, Josep Hostalrich demanava en la carta que, a partir d'aquell moment, els homes que passessin a integrar el cos de la milícia fossin totalment partidaris del nou ordre polític establert. L'argumentació del comandant volia donar a entendre que en la seva opinió alguns dels milicians no devien de complir les condicions de fidelitat i alienació a la causa progressista, a pesar que “aumentase en horas buenas la institucion cívica, pero sea con hombres puros, con hombres de un temple conocido, con hombres de faz ardiente y no de esos amortiguados por la edad que tiene un sentimiento en abandonar sus comodidades”.³⁸⁹

De les paraules del comandant general de la Milícia Nacional s'entenia que demanava la implicació directa de la joventut en la institució, per raó d'una major valentia a l'hora de defensar les institucions liberals que els milicians més madurs, que tenien altres preocupacions com la família, les seves propietats i els seus negocis.

Això no obstant, la carta de Josep Hostalrich deixava molt clar que a l'hora d'entrar a valorar aquesta força cívica s'havia de matisar molt clarament el grau d'implicació dels seus membres, que venia determinat per l'adscripció voluntària o forçosa en les seves files i per la defensa que feren de les institucions liberals en els set anys de guerra amb els carlins.

LES FASES DE CONSOLIDACIÓ DE LA MILÍCIA NACIONAL: 1833-1839

La Milícia Nacional tornà a surar com a força de defensa ciutadana a partir l'any 1834, quan, mort Ferran VII l'any anterior, el pacte entre els oberturistes absolutistes i els liberals tradicionals va possibilitar una certa obertura del règim cap a fórmules polítiques més participatives. En aquest context, tal com diu M. Lladonosa, “la Milícia Nacional fou, sens dubte, l'instrument més important de socialització de la política liberal i de penetració del liberalisme en el teixit de la societat civil”.³⁹⁰

Els voluntaris reialistes, que fins llavors foren el cos urbà de defensa de l'absolutisme, foren dissolts per un decret del dia 25 d'octubre de l'any 1833. Posteriorment, es va dictar, una nova

³⁸⁹ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta del comandant de la Milícia Nacional, Josep Hostalrich, a l'Ajuntament de Lleida, del 4 de juliol de 1841. El vestuari habitual d'un milicià estava constituït per una levita de color blau cel, pantalons de llenç blanc, morrió de cartró i corbatí de sola. L'armament que tenia era un fusell amb la seva baioneta, cinturó i cartutxera amb beina de baioneta i corretjam. AML, Llibre d'acords...1842-1843, sessió del 16 de desembre de 1842, i ADL, BOP del 19 de gener de 1843, p. 2.

³⁹⁰ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 122.

resolució que creava un cos civil anomenat “Milícia Urbana”,³⁹¹ que havia de permetre organitzar un grup humà nou que defensés el novell ordre polític que s'intentava establir. L'Ajuntament lleidatà promogué la constitució de dues companyies de seguretat amb el nom de “Voluntaris d'Isabel II”. A l'hora de decidir els oficials que havien d'organitzar i dirigir aquestes dues companyies aparegueren problemes, ja que el governador polític nomenà individus que pertanyien a l'aparell oberturista de l'absolutisme.³⁹² La decisió fou contestada en la sessió del 3 de gener de 1834 per l'Ajuntament, sorgint del debat una configuració de la plana d'oficials molt més adient al mapa polític que s'estava dibuixant al país.³⁹³ En conseqüència, la relació d'oficials quedà estructurada d'acord amb els dos blocs representatius de les forces que ocupaven el poder local. D'un cantó, el comandant i els capitans, és a dir, els tres càrrecs més importants, representaren els oberturistes de l'absolutisme: com a comandant del cos fou nomenat Antoni Benet de Queraltó que havia estat anteriorment comandant de la companyia de voluntaris reialistes durant la dècada ominosa, mentre que com a capitans foren escollits, per controlar millor la institució, dos individus nomenats per l'Ajuntament entre els membres que el constituïen, que en aquell any estava compost per una majoria d'individus de tendència liberal-moderada. D'un altre cantó, la plana de tinents i sotstinents representà el grup dirigent liberal del futur progressisme de nova generació de la ciutat de Lleida, que ja en aquells moments començava a empenyar amb força en els ambients polítics locals.³⁹⁴

En el grup d'oficials amb menys graduació, tinents cap avall, s'hi trobaven dos futurs alcaldes de l'època progressista, Manuel Fuster i Arnaldo (1842) i Joan Bergés (1843), i altres destacats membres de la futura elit dirigent progressista com Josep Antoni Ribé, Salvador Fuster i Arnaldo, Leandre Figuerol o Jaume Sala i Gay. Les incorporacions d'aquest grup de nova generació confirmava el paper

³⁹¹ J. S. Pérez Garzón, *Milicia nacional...*, ps. 369-376.

³⁹² AML, Llibre d'acords de 1832-1833, sessió del 31 de desembre de 1833. La primera proposta que féu el cap polític fou de nomenar com a comandant Antoni Benet de Queraltó, mentre que el consistori pretenia nomenar Francesc Prior i Francesc Roca com a capitans; Josep Herrera i Josep Domènec, primers tinents; Nicolau Rubiol i Manuel Fuster i Arnaldo, com a tinents segons; i Leandre Figuerol, Francesc Ailon, Jaume Sala i Gay i Salvador Fuster i Arnaldo, com a sotstinents.

³⁹³ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 165.

³⁹⁴ AML, plana d'oficials dels voluntaris d'Isabel II aprovada en la sessió del tres de gener de 1834, Llibre d'acords de 1834. Com a comandant es nomenà a Antoni Benet de Queraltó (advocat-propietari); capitans, Joan Sans i Marià Pocurull (advocat i propietari, respectivament); tinents primers, Manuel Fuster Arnaldo i Joan Bergés, menor (advocat i metge, respectivament); tinents segons, Josep Antoni Ribé i Leandre Figuerol (propietari i advocat, respectivament); sotstinents, Ramon Mestres, Ramon Vila, Salvador Fuster Arnaldo i Jaume Sala i Gay (courer, comerciant i propietaris, respectivament). AML, Llibre de cadastre de 1834 i 1844, llibres de contribucions reials de 1834 i 1844, cens de 1844 i subsidi de comerç de 1843-1845.

de plataforma política de la Milícia Nacional, en anys posteriors, per al jove nucli liberal, més tard progressista, de la ciutat.

De tota manera, el 26 de juny de 1834 es dissolgué l'única companyia de voluntaris que s'arribà a formar a Lleida, per reorganitzar-la en l'anomenada Milícia Urbana que es creà pel Decret Martínez de la Rosa del juliol de 1834. L'Ajuntament demanà permís per dur a terme la formació de dues companyies de Milícia Urbana (una de sedentària i una de mòbil) formada per individus d'"inequívoca adhesión a nuestro legítimo gobierno, su amor al orden, su providad y arraigo ya sea en bienes de fortuna ya en industria, tráfico u otra manera conocida de vivir decentemente".³⁹⁵

A diferència de les companyies de voluntaris d'Isabel II que admeteren a voluntaris reialistes partidaris del nou ordre que s'intentava imposar, la Milícia Urbana, d'antuvi, començà a fer una depuració política dels membres que hi havien d'entrar a formar part, ja que no volien acceptar individus amb antecedents polítics de suport a l'absolutisme. Finalment, el capità general Llauder només acceptà la formació d'una de les dues companyies proposades per la corporació municipal, i de nou hi hagué problemes a l'hora de decidir els oficials que s'havien d'encarregar de dirigir els "urbanos", que era el nom amb què eren coneguts en aquell moment.³⁹⁶

Com en el cas del voluntaris d'Isabel II, entre els noms dels oficials proposats per l'ajuntament s'hi trobaven els dels futurs animadors de la política lleidatana progressista, que a partir del 1837 entraren a formar part del consistori, com Jaume Nadal, Ramon de Porqued, Josep Vidal, Manuel Fuster, etc.

La documentació que es conserva sobre la milícia és escassa, cosa que podria tenir la seva explicació, segons consta en un escrit del comandant del detall d'aquell moment, Josep Vicenç Achon, en què confirmava la desaparició de la paperassa que hi havia entre el 1838 i el 1840. Achon, en el mateix document, s'oferia per fer una reconstrucció dels fets "por la aficion que desde 1820, la profesio

³⁹⁵ Ofici del general Warleta a l'Ajuntament del 19 de setembre de 1834. Citat per M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, ps. 166-167.

³⁹⁶ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 167. La primera companyia urbana que fou la que s'acceptà estigué dirigida per: Josep Soldevila (escrivà), com a capità; Joan Gras (escrivà), com a tinent; i Andreu Oms (comerciant) i Antoni Suis (no consta), com a sotstinentes. D'altra banda, la segona companyia urbana, que no fou creada finalment, rebia la proposta d'estar dirigida per: Josep Antoni Ribé (propietari), Manuel Fuster i Vaquer (escrivà) i Manuel Estremera (no consta), com a capitans; Jaume Nadal (metge), Tomàs Sanmartí (agrimensor) i Ramon Porqued (procurador), com a tinentes; Josep Vidal (pagès), Narcís Corts (botiguer), Antoni Sanmartí (no consta), Pere Iglésies (sabater), Josep Gatell (procurador) i Ventura Jou (no consta), com a sotstinentes.

como patriota”.³⁹⁷ No sabem si Achon va arribar a fer-ho, però als arxius no se n’ha trobat constància de les seves intencions. Això fa que la recerca dels membres que formaren part de la institució, com a oficials o nacionals de base, s’hagi de fer en els llibres d’actes de les sessions del consistori o en les caixes de correspondència que es conserven d’aquella època. De tota manera, se sap que la milícia tingué un paper destacat en la radicalització política de la ciutat a l’estiu de l’any 1835 en què s’arribà a constituir una junta que promogué el canvi del governador militar de Lleida, Warleta, i que estava formada, entre d’altres, per destacats dirigents milicians.³⁹⁸

Al gener de 1836, amb el nou nom de Guàrdia Nacional adoptat el 27 de novembre de 1835, es féu una reorganització de la plana major i d’oficials del cos.³⁹⁹ La Guàrdia Nacional començava a adoptar, a partir del gener del 1836, l’estructura organitzativa que a partir de l’any 1837 li havia de donar el màxim esplendor amb la participació del grup liberal més pur de la ciutat i dels ciutadans que en un nombre elevat s’hi alistaren voluntàriament.

La següent elecció d’oficials que es va fer dins l’àmbit de la plana major de la Milícia Nacional fou al novembre de 1836.⁴⁰⁰ En aquelles eleccions es podia constatar el procés d’obertura que iniciava la milícia en l’elecció dels càrrecs d’oficials, ja que, entre aquells, començaren a aparèixer individus de grups socioprofessionals pertanyents a la menestralia (un sastre i un cordoner), i de professions liberals fins llavors al marge d’aquells càrrecs (agent de negocis, cirurgians). Tal com s’ha vist anteriorment, aquests grups foren els grans animadors, a partir del consistori creat l’any 1837, de la política local progressista, donant-se, en aquest sentit, una certa subversió dels grups socioprofessionals dominants, fins llavors, en la política liberal local.

³⁹⁷ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta del comandant del detall, Josep Vicenç Achon, a l’Ajuntament, del 9 de febrer de 1843.

³⁹⁸ Vegeu M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, ps. 188-199.

³⁹⁹ La plana major d’oficials de la Guàrdia Nacional del 1836 estava composta per: Marià Pocerull (propietari), com a comandant; Ramon Suís (propietari), com a ajudant primer; i Francesc Florensa (cirurgià), com a banderer. La resta d’oficials que havien de dirigir les quatre companyies creades eren els següents. Primera companyia: Josep Soldevila (escrivà), com a capità, i Antoni Suís (no consta), com a sotstinent. Segona companyia: Joan Gras Miró (escrivà), com a capità; Andreu Oms (comerciant), com a tinent; i Narcís Corts (botiguer) i Salvador Gili (comerciant), com a sotstintents. Tercera companyia: Josep Antoni Ribé (propietari), com a capità; Jaume Nadal (metge), com a tinent; i Francesc Felip (metge) i Domenech Tey (botiguer), com a sotstintents. Quarta companyia: Marià Olives (propietari-historiador), com a capità; Marià Batista (propietari), com a tinent; i Antoni Abadal (farmacèutic) i Pau Figuerola (comerciant), com a sotstintents.

⁴⁰⁰ La plana major d’oficials estava composta per: Joan Gras i Miró (escrivà), com a comandant; Antoni Duarri (agent de negocis), Ramon Gosé (porter de l’ajuntament), Joaquim Baceda Mirambell (no consta) i Baltasar Carbonell (no consta), com a ajudants. D’un altre cantó, els capitans de les nou armes eren: Josep Vicenç Achon (cirurgià), Andreu Oms (comerciant), Marià Olives (propietari-historiador), Manuel Fuster Vaquer (escrivà), Josep Antoni Ribé (propietari), Domènec Bigorra (advocat), Josep Farreri (cordoner), Agustí Morell (sastre) i Joan Bergés (metge). AML, Llibre d’acords 1836-1837, full 54.

LA SOCIOLOGIA DE LA MILÍCIA NACIONAL (1839)

La Milícia Nacional, entre el 1837 i el 1839, quedà constituïda de forma definitiva amb una força humana que arribà a tenir cinc-cents trenta-sis individus allistats en 1839, amb la qual cosa es consolidà com el nucli social més important d'opinió política de la ciutat.⁴⁰¹ Per tant, en el seu si havien d'aparèixer els líders polítics locals més importants de l'època plenament progressista: Domènec Bigorra (alcalde el 1841), Manuel Fuster i Arnaldo (alcalde el 1842) i Joan Bergés (alcalde el 1843) foren, prèviament, destacats dirigents de la milícia. Les eleccions d'aquests individus com a alcaldes confirmava que amb anterioritat havien de passar pel filtre polític de la Milícia Nacional, i, al mateix temps, que sense el suport d'aquella institució no es podia competir en cap elecció per als càrrecs públics locals.⁴⁰²

L'estudi socioprofessional de l'ample ventall de ciutadans que formaren part de la milícia, el 1839, havia de permetre copsar quins grups de la ciutat eren els que donaven suport més obertament al liberalisme i palesar la seva evolució ideològica durant la revolució burgesa. Els resultats de l'agrupament professional dels components de la institució, a nivell general (quadre 3), dona el primer lloc als menestrals, que amb cent quaranta-set membres i un 28,8 % del total es confirmava com el grup més nombrós dins la milícia. En segon lloc es trobaven els pagesos amb cent vint-i-cinc membres i un 24,51 % dels milicians, i en tercer lloc el sector del comerç amb 76 individus i un 14,90 % del total. Tot i que el grup artesà ja es confirmava clarament com el majoritari entre els grups laborals que compongueren el cos, hi ha una doble lectura en les dades que ha d'aclarir, encara més, la recerca

⁴⁰¹ La importància en el debat local de la milícia es va veure reforçat per l'absència de grups d'opinió, polítics i ideològics en la ciutat. Només la formació del "Liceo Artístico y Literario", durant el Trienni Progressista, representà un òrgan d'opinió política aliè a les institucions de govern.

⁴⁰² AML, sèrie milícies i quintes, caixa 1591, document anomenat: "Lista de los individuos que componen el Batallón de Milicia Nacional de Infantería", del 14 de juny de 1839. La composició de la Milícia Nacional apareixia perfectament detallada en aquell document signat per Ventura Lamarca, segon comandant de la plana major. En ell apareixien els noms de tots els seus components, classificats per la categoria que tenia cada individu en la milícia i a quina arma pertanyia cadascú de les diverses en què estava composta la infanteria. El document en qüestió, que conté el nom de cinc-cents disset oficials i nacionals de la milícia de Lleida de l'any 1839, es complementa amb un altre de paral·lel que contenia el nom dels dinou individus que pertanyien a la cavalleria. AML, sèrie milícies i quintes, caixa 1591, Milícia Nacional de Cavalleria, document del 18 de març de 1839. La suma d'ambdós documents dona el resultat de cinc-cents trenta-sis individus, dels quals se n'han exclòs vint-i-sis que figuraven en un apartat del document anomenat "observaciones" amb precisions del tipus: "no se halla", "baja" i "ausente", ja que aquestes condicions determinaven que o havien marxat de la ciutat o havien mort. Així, doncs, el resultat del recompte final ens donaria quatre-cents noranta-un oficials i nacionals d'infanteria i dinou de cavalleria. El total del document a analitzar sumava, per tant, cinc-cents deu individus entre oficials i milicians. La condició socioprofessional es va buscar, com en les altres estadístiques, en els llibres de cadastre dels anys 1834 i 1844, llibres de contribucions reials dels anys 1834 i 1844, subsidis de comerç de l'any 1843 i cens d'eleccions municipals del 1844 i del 1845. AML, caixes 1619 i 1623.

efectuada. Ja s'ha dit al començament que hi havia dos grans grups dins la Milícia Nacional a l'hora de valorar la seva adscripció: els que ingressaren de forma voluntària (oficials, caporals, nacionals granaders, nacionals caçadors i nacionals cavalleria), i els que ho feren obligats (les quatre companyies regulars de fusellers). En aquest sentit, l'anàlisi per separat d'aquests dos grans grups reflecteix el vertader suport del liberalisme progressista a Lleida ciutat.

- Quadre 3: Estructura socioprofessional de la Milícia Nacional (1839).

Professió- Condicció	Oficials		Caporals		Oficials +caporals		Voluntaris		Regulars		Totals	
	núm.	%	núm.	%	núm.	%	núm.	%	núm.	%	núm.	%
Prop-hisend.	6	8,82	4	6,15	10	7,52	3	2,30	10	4,05	23	4,51
Prof. liberals	18	26,47	1	1,53	19	14,28	7	5,38	18	7,28	44	8,63
Funcionaris	4	5,88	7	10,76	11	8,27	13	10	7	2,83	31	6,07
Pagesos	4	5,88	10	15,38	14	10,53	23	17,69	88	35,62	125	24,51
Comerciants	16	23,53	11	16,92	27	20,30	23	17,69	26	10,53	76	14,90
Menestrals	17	25	27	41,53	44	33,08	35	26,92	68	27,53	147	28,82
Fadrins	-	-	-	-	-	-	1	0,76	1	0,40	2	0,39
No Consta	3	4,41	5	7,69	8	6,01	25	19,23	29	11,74	62	12,16
TOTAL	68	13,33	65	12,74	133	26,07	130	25,49	247	48,43	510	100

Font: elaboració pròpia a partir dels següents documents: AML, sèrie milícies i quintes, caixa 1591, document anomenat: "Lista de los individuos que componen el Batallón de Milicia Nacional de Infantería", del 14 de juny de 1839; Milícia Nacional de cavalleria, document del 18 de març de 1839, sèrie milícies i quintes, caixa 1591; llibres de cadastre dels anys 1834 i 1844, llibres de contribucions reials dels anys 1834 i 1844, subsidi de comerç de l'any 1843 i cens d'eleccions municipals del 1844 i del 1845, caixes 1619 i 1623.

El grup d'oficials (capitans, tinents i sotstinents) presentava, a primer cop d'ull, una heterogeneïtat professional molt gran, ja que tots els grups socioprofessionals hi estaven representats (menys els fadrins òbviament) amb un mínim de quatre individus pels menys afavorits (funcionaris i pagesos). La relació d'oficials confirmava l'existència d'una representativitat en l'elit progressista que comptava amb individus de totes les capes socioprofessionals de la ciutat. Les condicions que havien de tenir els oficials eren: un cert prestigi econòmic, una reconeguda vàlua professional o un entusiasta suport a les institucions que des de l'any 1837 (amb la constitució aprovada aquell any) regien els destins polítics de la nació. Els tres grups majoritaris eren els dels professions liberals (26,47 %), els menestrals (25 %) i els comerciants (23,53 %). Dels esmentats resultats destacava el percentatge del grup de menestrals que van arribar a ocupar càrrecs d'oficial en la milícia, sobretot si es té en compte que la seva formació educativa era limitada, encara que n'havia alguns que tenien un bon nivell econòmic, amb la qual cosa caldria suposar que amb aquells nomenaments com a oficials es reconegué la seva

adhesió a les institucions liberals. De tota manera, el grup de professionals liberals fou el que ocupà el primer lloc en l'elecció d'oficials, circumstància que confirmava a aquest tipus de professions com a un grup humà d'elit en el qual es confiava per dirigir les institucions de govern locals.⁴⁰³ Tot i que en aquest cas, entre aquelles ocupacions, destacava la presència de procuradors i cirurgians com els més fermes suportadors del liberalisme progressista, mentre que en la resta (metges, advocats i notaris) les simpaties polítiques estigueren més repartides.

En un altre sentit, la comparació entre els milicians voluntaris que resulta de la suma d'oficials, de caporals i dels milicians de granaders i caçadors amb el grup regular de fusellers (quadre 4) mostra una distinta adscripció socioprofessional en la milícia.

- **Quadre 4:** Estructura socioprofessional dels voluntaris de la Milícia Nacional (1839).

PROFESSIÓ	Oficials + Caporals + Voluntaris		Regulars	
	INDIVIDUS	%	INDIVIDUS	%
Hisendats	13	4,94	10	4,05 %
Prof. liberals	26	9,88	18	7,29 %
Funcionaris	24	9,12	7	2,83 %
Pagesos	37	14,07	88	35,63 %
Comerciants	49	18,63	26	10,53 %
Menestrals	80	30,42	68	27,53 %
Fadrins	1	0,38	1	0,40 %
No Consta	33	12,55	29	11,74 %
TOTAL	263	100 %	247	100 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels documents citats en el quadre 3.

D'entrada, sembla clar que el nucli més entusiasta d'aquell cos armat es nodrí de cinc grups socioprofessionals que s'allistaren voluntàriament en les seves files. D'una banda, els menestrals, que arribaven a un 30,42 % del total de voluntaris, eren els clars dominadors, seguits molt de lluny pel grup de comerciants (18,63 %), els pagesos (14,07 %), les professions liberals (9,88 %) i els funcionaris (9,12 %). D'un altre cantó, els propietaris tenien una presència mínima en el voluntariat milicià, que era similar a la que tenien com a regulars. La representativitat dels hisendats demostrava, que la seva adscripció al liberalisme progressista fou la d'un reducte molt petit dels seus membres.

⁴⁰³ Els tres alcaldes progressistes del Trienni foren: Domènec Bigorra, advocat; M. Fuster Arnaldo, advocat, i Joan Bergés, metge. Això no feia altra cosa que confirmar l'aptitud d'aquestes professions per als llocs de comandament de les institucions de govern locals. AML, Llibres d'acords...1841-1843.

Altrament, els papers s'invertien en analitzar les dades que resultaven de comparar el grup de voluntaris amb el de regulars. D'aquesta forma, els menestrals, primers en la classificació de voluntaris, passaven a ocupar el segon lloc en la de regulars, mentre que el grup de pagesos feia l'acció inversa i passava a ocupar el primer lloc en la taula de regulars. Si bé l'artesanat mantingué un nombre similar en les dues taules d'adscripció, en el cas dels individus dedicats a l'activitat agrària el canvi fou molt important, ja que passà del 14,07 % del total dels voluntaris al 35,63 % en el de regulars. Comerciants i funcionaris, d'altra banda, tenien tants per cent més baixos en la taula de regulars que en la dels de voluntaris, essent la baixada en ambdós casos notable.

El quadre número 4 mostra, a grans trets, el grau de suport a la milícia dels grups socioprofessionals de la ciutat. Els que tenien els percentatges més elevats en la columna de voluntaris i baixaven en la de regulars serien els que donaren suport més obertament el progressisme, mentre que si la situació es produïa a l'inversa serien grups que globalment es mostraren escèptics vers aquell moviment polític i que, per tant, només entraren a formar part de la milícia quan foren reclamats per lleva. Si es fa aquesta relació veurem que els grups socioprofessionals que donaren suport clarament al progressisme foren per aquest ordre els dels menestrals, comerciants/botiguers, funcionaris i professions liberals, mentre que els grups menys entusiastes foren els dels pagesos i hisendats. Tanmateix, els pagesos, tot i que s'han qualificat com a grup laboral escèptic vers el progressisme, tenien un sector important partidari d'aquesta iniciativa política, però el suport ressaltava més per l'enorme volum d'individus dedicats a l'agricultura que tenia la ciutat, que no pas per l'adscripció d'un nombre relatiu important del grup en qüestió a la institució.⁴⁰⁴

La suma dels voluntaris de les professions eminentment urbanes (menestrals, comerciants i funcionaris) representava un 58,17 % del total, a pesar que hi havia un 12,55 % d'individus dels quals no constava la professió,⁴⁰⁵ amb la qual cosa s'ha de concloure que el percentatge relatiu de milicians que representaven era realment important.

⁴⁰⁴ Els veïns pagesos o jornalers de la ciutat en 1844 eren 1455 (un 50,31 %), els propietaris 104 (un 3,6 %), els professionals liberals 177 (un 6,12 %), els menestrals 615 (un 21,27 %), els comerciants 270 (un 9,34 %), els funcionaris 113 (un 3,91 %), els eclesiàstics 93 (un 3,22 %) i la resta 65 (un 2,26 %). Q. Casals, *Canvi econòmic...*, p. 63.

⁴⁰⁵ L'apartat dels "no consta", probablement, fou un sector compost per un grup important de fills de veïns, amb la qual cosa no sortia reflectida la seva condició o professió en les fonts que s'han utilitzat per trobar aquesta informació. A part, també podria donar-se el cas que

ELS LÍDERS I ELS BÀNDOLS DE LA MILÍCIA NACIONAL

La Milícia Nacional fou el centre de debat i el focus de socialització política més important de la ciutat durant els anys que romangué armada. En aquesta línia, J. S. Pérez Garzón ha ressaltat que l'anàlisi d'aquella institució és necessari per captar el joc democràtic del moment, ja que la història de la milícia fou la dels incipients moviments socials que s'anaren desenvolupant al llarg del segle XIX.⁴⁰⁶ Els milicians es consideraven constructors del nou Estat liberal i a mesura que anaren passant els anys, del 1833 al 1843, la seva base social evolucionà des d'un cert component burgès, en els primers anys, a un altre format per les capes més populars en el període progressista. Les pràctiques democràtiques a l'hora d'escollir els oficials i la consciència dels seus individus que hi formaven part en igualtat de condicions fou un element de socialització política determinant per a la majoria de les classes populars urbanes espanyoles. Aquest fet comportà que a la llarga “esta misma situación engendró al antítesis. Se desbordaron los planteamientos antif feudales y las contradicciones del nuevo sistema social se expresaron de modo inminente y conminatorio a través de la milicia”.⁴⁰⁷

Així, durant els anys de la revolució burgesa sorgiren del seu si la majoria dels líders polítics que, tard o d'hora, controlaren les diverses faccions liberals de la política local lleidatana. No obstant això, hi hagué una dinàmica molt curiosa que es repetí en els deu anys en què el liberalisme confià en la Milícia Nacional per defensar el nou Estat. Tal com s'ha vist en l'apartat anterior, en què es feia una anàlisi sobre el personal polític de la Lleida liberal (1833-1843), les diverses tendències del liberalisme prengueren el poder en successives onades, de forma que cada fase política se sustentà sobre bases ideològiques més avançades que la immediatament anterior. Doncs bé, tots aquests grups, que dominaren la política local en el període liberal que va de l'any 1833 al 1843, sorgiren i guanyaren el prestigi social i polític en les files de la milícia, però sempre ho feren uns anys abans a la seva entrada

hi haguessin individus d'altres pobles propers o d'altres que treballessin per altri, la qual cosa també representaria una dificultat similar a l'anterior per localitzar-los. La validesa de les dades en la majoria de grups: menestrals, professions liberals, propietaris, funcionaris i comerciants, es pot considerar total, amb la qual cosa el mínim que nosaltres apuntem passaria a ser un màxim en aquells grups. En altres casos, com els pagesos i fadrins, el número que es dona sí que s'ha de considerar un mínim i, probablement, alguns membres del grup “no consta” haurien de passar a engrossir el seu nombre total.

⁴⁰⁶ Aquest autor conclou que: “No solo esto, sino que la historia de la Milicia, significa historia de republicanismo embrionario, historia del incipiente movimiento obrero, historia de los grupos antagonicos de cada localidad... En última instancia, historia del proceso de implantación de la sociedad burguesa”. J. S. Pérez Garzón, *Milicia Nacional y Revolución Burguesa*, p. 425.

⁴⁰⁷ J. S. Pérez Garzón, “Ejército Nacional y Milicia Naicional”, *La Revolución Burguesa en España*, VVAA, ps. 187-188.

en l'escena política local. Aquest fet comportava, en la majoria de casos, que quan assolien tasques de representació política abandonessin la milícia. Tanmateix, caldria dir que hi hagué excepcions prou significatives en la dinàmica que s'ha apuntat com les de Josep Hostalrich, Salvador Fuster i Joan Bergés, que no abandonaren mai la milícia, tot i que tingueren càrrecs representatius en el consistori,⁴⁰⁸ i a l'inrevés, individus amb un gran prestigi en el si de la institució, com Miquel Ferrer, que mai assoliren càrrecs representatius durant aquell període en l'Ajuntament o la Diputació.

El nomenament d'oficials era extremadament democràtic, ja que en l'elecció hi podien participar tots els milicians i no hi havia cap predisposició socioprofessional aparent a l'hora de triar els candidats. Tot i això, ja s'ha vist unes planes abans que hi hagué una sèrie de grups, professions liberals i comerciants sobretot, que gaudiren d'un major suport en les eleccions d'oficials perquè foren considerats individus amb més preparació per desenvolupar els càrrecs d'alta direcció.⁴⁰⁹

De tota manera, hi havia una equació inversament proporcional entre les forces que dominaren el consistori i les que ho feren en la milícia. Així, quan en el període que va del 1833 al 1836 l'Ajuntament va estar dominat pel grup oberturista liberal que engegà la transició, es confià la direcció de la milícia als antics liberals del Trienni Liberal (1820-1823) com Manuel Fuster i Vaquer o Marià Olives, i en un nou grup liberal molt intel·lectualitzat que començava a entrar en escena i fou l'autèntic dinamitzador en un futur immediat de la milícia i de l'Ajuntament lleidatà. En aquest grup destacaren com a líders: Manuel Fuster i Arnaldo, Joan Bergés, Francesc Florensa, Josep Soldevila, Jaume Nadal i Merolles, Domènec Bigorra i Josep Antoni Ribé, tots ells oficials de la milícia a partir del 1837; any en què, com s'ha vist més amunt, es començà a notar un viratge cap al progressisme en la política liberal de l'ajuntament.

A pesar que del 1837 al 1840 hi va haver membres d'aquest grup com Josep Soldevila, Joan Bergés, Toribi Herrero, Francesc Florensa i Jaume Nadal que entraren a formar part del consistori, no fou fins el 1840, amb el triomf del pronunciament progressista, que no es feren amb el control polític total del poder local. Els anys que van del 1837 al 1840 fou el moment en què guanyaren el prestigi

⁴⁰⁸ Salvador Fuster fou nomenat secretari de l'Ajuntament l'any 1842, Josep Hostalrich fou alcalde segon l'any 1842 i Joan Bergés alcalde primer l'any 1843. AML, Llibres d'actes 1842-1843.

⁴⁰⁹ Altrament, en el nomenament del comandant de la plana major, només hi participaven els oficials de la institució.

polític en la Milícia Nacional i es convertiren en els autèntics activadors i líders d'aquell cos armat. Així, tots els alcaldes dels anys posteriors (1840-1843) a aquesta època en què es consolidà el lideratge del grup progressista en la milícia, havien estat dirigents de la institució en 1839. Domènec Bigorra, alcalde el 1841, havia estat capità el 1837 i fou tinent el 1842; Manuel Fuster i Arnaldo, alcalde el 1842, havia estat capità el 1839, i Joan Bergés, alcalde el 1843, fou capità de la cavalleria durant tot el procés polític revolucionari.

Altrament, a part del grup dirigent sorgit en la fase constitutiva de la milícia, l'experiència participativa a nivell polític que oferí el cos serví de plataforma a un altre grup de dirigents molt joves, amb poca tradició política, que començaren a aparèixer en el consistori durant el Trienni Progressista. Aquesta facció era de tendències polítiques molt més avançades que el grup progressista d'ordre que havia dominat la institució armada del 1837 al 1840 i el consistori del 1840 al 1843, i fou el vertader representant dels milicians de base. Alguns d'aquells oficials de nou encuny entraren a formar part de l'Ajuntament a partir de l'any 1842, i tota la seva trajectòria política posterior els conduí a posicionaments demòcrates i republicans. Entre els líders més destacats del sector més radical de la Milícia Nacional de Lleida cal destacar Ramon de Porqued (procurador), que era tinent d'artilleria el 1842 i fou escollit com a regidor per als anys 1842 i 1843; Anastasi Poch (sastre), que fou sotstinent del 1839 al 1843 i també fou escollit regidor els anys 1842 i 1843; Camil Boix (procurador), que fou tinent del 1839 al 1842 i escollit regidor el 1843; Sebastià Gaspar (cirurgià), que fou tinent de la milícia del 1839 al 1842 i fou escollit regidor el 1843; Antoni Sol menor (cirurgià), que fou sergent de cavalleria el 1842 i escollit síndic l'any 1842 i Miquel Ferrer (oficial de la Diputació), que era tinent el 1842 i fou nomenat per a les juntes de representació ciutadana creades a la ciutat des de l'any 1835 al 1843.

Els dos grups esmentats, amb els seus líders, foren els dominadors de la Milícia Nacional durant tot el procés de la revolució burgesa en la ciutat de Lleida. La seva força, punyent a partir del 1837, acabà per consolidar-los al capdamunt de les institucions lleidatanes en el Trienni Progressista que va de l'any 1840 fins a finals del 1843. Tanmateix, el control de la milícia, i per extensió de la política lleidatana, sempre restà en mans del primer grup que representà la tendència d'ordre, mentre que el

segon no aconseguí gaudir de certa notorietat fins el 1842 en què alguns dels seus representants entraren en la corporació municipal.

La diferència primordial entre ambdues faccions de la milícia radicava en la posició d'ordre dels primers vers una actitud política més radical i democràtica dels segons. A part, la provenença social entre els uns i els altres era força diferent; així, els primers tenien una posició socioeconòmica benestant, ja que gairebé tots estaven entre els dos-cents cinquanta majors contribuents de la ciutat, mentre que els segons foren d'un origen molt més humil com ho demostrava el fet que a partir de l'any 1845, amb la nova llei d'ajuntaments moderada, no tingueren ni l'opció de poder votar en les eleccions per la modèstia dels seus ingressos.⁴¹⁰ De tota manera, en el si de la milícia i del progressisme local, no hi hagué grans diferències entre un i altre grup a l'hora d'abordar els problemes que se'ls hi presentaren entre l'any 1840 i el 1843. La unió, ben visible en els pronunciaments dels anys 1840 i 1843, fou la nota predominant del progressisme lleidatà en els anys que durà el seu govern, tot i que, cap a l'any 1842, l'entrada de membres del grup més radical en el consistori enriqué els debats de la institució i es pot advertir un diferent posicionament davant alguns problemes concrets entre les dues tendències progressistes, cosa que ens ha de fer pensar que la reacció moderada de l'any 1844 tallà de rel una més que probable radicalització de les actituds polítiques a Lleida.

L'EVOLUCIÓ DE LA MILÍCIA NACIONAL

El pronunciament moderat dels primers dies d'octubre de 1841 va propiciar que la Milícia Nacional de Lleida fos mobilitzada per anar a terres aragoneses per defensar la causa progressista. La maniobra originà el reconeixement del regent que atorgà la creu de distinció de Sant Sebastià als milicians nacionals que participaren en l'acció. Un any més tard, entre el setembre i l'octubre de l'any 1842, aparegué en el Butlletí Oficial de la Província de Lleida (BOP) la relació de noms dels milicians que havien estat premiats per la seva adhesió a la causa progressista, mitjançant l'avaluació que feia una junta de qualificació de destacats progressistes de la província.⁴¹¹

⁴¹⁰ Dels polítics progressistes que desenvoluparen càrrecs consistorials de 1840 a 1843 i de 1854 a 1856 n'hi hagué 25, un 40 %, que estaven situats per damunt del lloc 250 com a contribuents de la ciutat, amb la qual cosa durant la dècada moderada, amb un sistema electiu més restrictiu, no tingueren la possibilitat de votar als seus representants. Q. Casals, "La formació...", p. 12; i "La definició social..."

⁴¹¹ ADL, BOP. Les relacions de milicians apareixien en els números de: 2 de setembre de 1842, p. 4; 29 de setembre de 1842, p. 4; 4

En el llistat del 1841 es relacionava el nom de 466 milicians que, si es té en compte que en 1839 eren 536, permet copsar l'evolució socioprofessional que experimentà la milícia en la ciutat. Dissortadament, en la relació només apareixien els noms dels milicians i no especificava, per tant, la descripció dels càrrecs que ocupaven ni els batallons als quals pertanyien els citats individus. Les mancances en la informació fa que les dades que segueixen a continuació, quadre número 5, només facin referència al nombre total de milicians distribuïts socioprofessionalment. Cal dir que dels 466 milicians mobilitzats n'hi havia 285 que ja ens apareixien allistats en el còmput de milicians nacionals de l'any 1839, un 61,16 %; mentre que els 181 restants, un 38,84 %, no hi apareixien, amb la qual cosa més d'una quarta part del conjunt d'individus que formaven part de la institució en 1839 havia estat renovat.

Un altre aspecte a tenir en compte era que dels 285 individus que continuaren en la milícia des de l'any 1839, n'havia 183, un 64,21 %, que en aquell any formaven part dels batallons de granaders i caçadors o eren oficials, mentre que 102, un 37,78 %, eren l'any 1839 fusellers. Les dades tornaven a evidenciar que hi havia una més gran fidelitat en els individus que havien ingressat com a voluntaris en el cos que no pas en els que ho havien fet per lleva.

El resultat de la comparació deixa entreveure que pràcticament res havia canviat en el suport, quant a grups socioprofessionals, a la Milícia Nacional en la ciutat de Lleida de 1820 a 1843, tot i que cal precisar que de l'any 1823 al 1833 la milícia fou desarmada per l'absolutisme i, per tant, no hi hagué una continuïtat cronològica de la institució. Altrament, la semblança era molt més evident en les dades dels anys del Trienni Liberal (1820-23) i les del 1841, ja que reflectixen uns percentatges que eren pràcticament similars. El 1839, a diferència del que succeeix en els altres dos moments treballats, tot i no existir un gran desequilibri, sí que és feia evident que el grup de pagesos que componia la institució era molt superior en aquell any que en el període anterior del Trienni Liberal (1820-1823) i el Trienni Progressista (1840-1843), quadre número 5. L'adscripció podria ser explicable perquè durant el període que anà de l'any 1833 al 1839 en el si de la milícia s'hi encabiren liberals de diverses tendències i perquè hi hagué un major zel en inscriure només a veïns amb propietats. Les

d'octubre de 1842, ps. 4, i 13 d'octubre de 1842, suplement, p. 4.

circumstàncies polítiques favorables al progressisme determinaren que aquestes premisses canviessin a partir de l'any 1840, ja que el pronunciament progressista que es produí aquell any afavorí la depuració d'aquell cos armat amb la incorporació d'individus amb un tarannà progressista que en molts casos no tenien gaires o cap propietat. En conseqüència, cal pensar que entre el grup de pagesos de la ciutat de Lleida, que el 1839 formaven part de la milícia, n'hi hagué una majoria amb tendències polítiques moderades, fet que propicià que durant el transcurs del Trienni Progressista deixessin les files de la milícia.⁴¹²

- **Quadre 5:** Evolució socioprofessional de la Milícia Nacional de Lleida (1820-1841).

PROFESSIONS	1820-1823		1839		1841	
	NÚMERO	%	NÚMERO	%	NÚMERO	%
Professions liberals	28	14,81 %	44	8,63 %	41	8,8 %
Hisendats	3	1,6 %	23	4,51 %	10	2,15 %
Pagesos	36	19,05 %	125	24,51 %	70	15,02 %
Funcionaris	11	5,82 %	31	6,07 %	41	8,8 %
Comerciants	29	15,34 %	76	14,90 %	77	16,52 %
Menestrals	59	31,21 %	147	28,82 %	142	30,47 %
Altres	2	1,06 %	2	0,39 %	8	1,71 %
No consta	21	11,11 %	62	12,16 %	77	16,52 %
Total	189	100 %	510	100 %	466	100 %

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels documents de les caixes de l'AML números 1448 i 1449 pel 1820-1823, les fonts del quadre 3 pel 1839; i ADL, BOP, relacions de milicians condecorats en els números de: 2-9-1842 (p. 4), 29-9-1842 (p. 4), 4-10-1842 (p. 4) i 13-10-1842 (suplement p. 4), pel 1841.

L'evolució política, doncs, anà configurant la morfologia de la milícia. El grup de propietaris tancà files al voltant de posicions polítiques moderades i els seus membres abandonaren el cos progressivament, quedant, només, els que s'identificaren clarament com a progressistes.

En un altre sentit, el nomenament dirigit de funcionaris, per part de les institucions públiques dominades pel progressisme, influí notablement en l'adscripció d'aquells professionals a l'hora de mostrar la seva total fidelitat al cos. També, cal remarcar el paper preponderant del sector menestral en el primer lloc percentual dels individus que compongueren la Milícia Nacional durant tot el procés revolucionari, seguits, l'any 1839, pels pagesos a només 4 punts, mentre que en 1841 el segon lloc

⁴¹² Durant la dècada ominosa, per defensar el tron de Ferran VII, es creà el cos dels voluntaris realistes, de clares tendències absolutistes. En la Lleida d'aquell moment, el cos estigué format per 59 pagesos (un 47,2 %), 24 menestrals (un 19,2 %), 13 professionals liberals, la

l'ocupaven els membres del sector comercial, que es consolidaren com un grup amb un gran pes específic en la milícia.

MILÍCIA NACIONAL: COMPARACIÓ AMB ALTRES CIUTATS

Les estadístiques percentuals comparades de la milícia de les ciutats de Madrid, València i Lleida (quadre 6) varien, bàsicament, en l'apartat d'individus dedicats a la feina agrària. En conseqüència, mentre a Madrid i València tenien un pes específic insignificant, a Lleida fou un dels sectors majoritaris en formar part d'aquell cos armat. Això es devia al diferent pes numèric global del grup en l'estructura socioprofessional de Lleida en relació a les altres ciutats analitzades, per raó que era el sector productiu bàsic de la seva economia, mentre que a Madrid i a València la dedicació professional a les tasques camperoles era anecdòtica. Tanmateix, salvant les distàncies numèriques, que eren abismals en el total d'individus que formaren la Milícia Nacional de Lleida i les altres ciutats, sí que s'apunten tendències similars en el suport de la menestralia i del petit comerç a aquell cos armat en tots els casos estudiats. En aquest sentit, a València la suma dels sectors menestral i comercial donava un 67,71 % del total de milicians, a Madrid, on el pes específic de les professions liberals era més gran, arribà fins a un 53,8 %, finalment a Lleida representà un 43,72 % en 1839.

- Quadre 6: Estructura socioprofessional de la Milícia Nacional a Espanya a mitjan segle XIX.

Professions	Milícia Nacional Madrid (1842)	%	Milícia Nacional València (1837)	%	Milícia Nacional Lleida (1839)	%	Milícia Nacional Reus (1839)	%
Prof. liberals	1.548	13,8 %	248	6,75 %	44	8,63 %	32	2,22 %
Propietaris	420	3,76 %	147	4%	23	4,51 %	55	3,83 %
Pagesos	20	0,18 %	79	2,15 %	125	24,51 %	190	13,26 %
Funcionaris	2.088	18,7 %	400	10,90 %	31	6,07 %	22	1,56 %
Comerciants	2.177	19,4 %	870	23,71 %	76	14,90 %	254	17,72 %
Menestrals	6.847	34,4 %	1614	44 %	147	28,82 %	869	60,51 %
Altres	1.068	9,56 %	310	8,45 %	2	0,39 %	13	0,9 %
No Consta	0	-	-	-	62	12,16 %		
TOTAL	11.168	100 %	3.668	100 %	510	100 %	466	100 %

Font: documents citats en el quadre 3 pel cas de Lleida; J. S. Pérez Garzón, *Milicia Nacional y Revolución burguesa*, p. 426-437 (Madrid); i M. Chust, *Ciudadanos en armas. La Milicia Nacional en el país valenciano (1834-1840)*, p. 149-153 (València); i R. Vallverdú, *El suport de la Milicia Nacional a la revolució burgesa*, ps. 251-254.

Si es té en compte que el pes específic socioprofessional de l'activitat agrícola a Lleida era, a començaments de la dècada de 1840, proper al 53 % en termes globals, s'haurà de concloure que les

majoria oficials (un 10,4 %), 9 propietaris (7,2 %), 3 comerciants (un 2,4 %), un eclesiàstic (un 0,8 %) i la resta, 16 individus, sense classificar (un 12,8 %). AML, documents de alistament de voluntaris realistes, caixa 1591.

xifres percentuals que resultaven eren significatives d'una tendència general en la nació espanyola que apuntava a un suport de les classes urbanes més representatives a favor del progressisme. És a dir, menestrals i petit comerç, en primer lloc, i funcionaris i professions liberals, aquests dos últims grups amb un pes numèric total inferior als dos primers, en segon lloc.

POLÍTICA LOCAL I MILÍCIA NACIONAL

La bona relació que existia entre l'ajuntament i la Milícia Nacional fou una de les claus de volta de la política progressista. La Constitució de l'any 1837 atansà el govern local a la població de les ciutats i pobles espanyols amb l'aprovació d'un tipus d'elecció municipal en què hi podien participar la majoria de veïns. Llavors, creixé enormement la importància del debat previ en la política local. Qui volia entrar en l'ajuntament havia d'haver demostrat amb anterioritat una adhesió incondicional al liberalisme, ja fos en càrrecs directius o en la militància incondicional de base. Per això, a partir de l'any en què s'aprovà aquella constitució hi hagué una major penetració d'individus en el consistori alienats amb la milícia.⁴¹³

Altrament, en els primers anys de la revolució burgesa (1833-1836) la relació entre ser membre del consistori i càrrec desenvolupat en la milícia fou la més baixa de tot el període, i els percentatges, menys en l'any 1834 (57,14 %), es mantingueren per davall del 50 %. Això indicaria que en la primera època liberal la participació en els òrgans de política local no tenia perquè tenir una relació directa en haver pertangut o pertànyer a la milícia. D'altra banda, en els anys posteriors (1837-1843) els percentatges augmentaren gradualment. Del 1837 al 1839 s'estabilitzaren entre el 43 % i el 56 %, situació que indicaria que la notorietat en l'ajuntament d'individus pertanyents a la milícia anava augmentant a mesura que el progressisme local s'incorporava als òrgans de decisió de la ciutat. Finalment, durant el Trienni Progressista (1840-1843), la pujada de les proporcions fou espectacular, ja que es passà d'un 64,70 % per a l'any 1840 a un 73,33 % per als anys 1842 i 1843. L'augment en

⁴¹³ L'estudi posa en relació als membres que entraren a formar part del consistori durant el període que va de l'any 1833 al 1843, i la seva relació amb la Milícia Nacional de la ciutat en un o altre moment de la seva vida. L'any 1833 hi havia 3 dels 13 membres que entraren en el consistori (un 23,07 %) que formaven part de la milícia; el 1834 eren 8 de 14 (un 57,14 %); el 1835 eren 5 de 13 (un 38,46 %); el 1836 eren 2 d'11 (un 18,18 %); el 1837 eren 9 de 16 (un 56,25 %); el 1838 eren 7 de 16 (un 43,75 %); el 1839 eren 7 de 16 (un 43,75 %); el 1840 eren 11 de 17 (un 64,7 %); el 1841 eren 10 de 16 (un 62,5 %); el 1842 eren 11 de 15 (un 73,33 %); i el 1843 eren 11 de 15 (un 73,33 %). Q. Casals, *La Lleida dels...*, p. 536-537.

els percentatges confirmava, de forma rotunda, la relació existent entre poder local i Milícia Nacional durant aquells tres anys, ja que només quatre dels quinze membres dels dos últims consistoris progressistes no participaren en cap moment en la institució.

CAPÍTOL 2

LES TENSIONS LIBERALS: ORIGEN DEL PRONUNCIAMENT

PROGRESSISTA DE L'1 DE SETEMBRE DEL 1840

Las minorías de los reyes por otra parte han sido siempre turbulentas, porque el temor, la esperanza y la ambición hacen a algunos calcular más en el porvenir que en el bien general presente. Próximo ya el término de la minoría de nuestra Reina es el constante anhelo de V.A. (Espartero) entregarle en 10 de octubre de 1844 una monarquía tranquila regida por la Constitución de 1837, en que se hayan realizado todos los bienes posibles en tan azarosos tiempos.⁴¹⁴

L'ACABAMENT DE LA GUERRA CARLINA A L'ESTIU DEL 1840

El període comprés entre el setembre de l'any 1840 i finals del 1843 ha estat catalogat per l'historicisme més ortodox com a "Trienni d'Espartero". És cert que la personalitat del líder militar i el fet que encapçalés la nació com a regent durant més de dos anys marcaren una pauta a l'hora d'identificar cronològicament aquest període, però també ho és que darrere de la figura del famós duc de la Victòria hi hagué un moviment civil popular important que determinà de forma clara la política nacional i local del moment.

Es coneixen, d'una forma més o menys detallada, els fets polítics que es desenvoluparen a nivell general en la nació,⁴¹⁵ però no són tan coneguts els esdeveniments a nivell local. ¿Va determinar el canvi polític de la regent M. Cristina per Baldomero Espartero (1793-1879) d'alguna forma l'esdevenidor polític de ciutats com Lleida? ¿Hi hagué un canvi brusc en les persones que formaren part de les institucions locals (ajuntament, diputació, caps polítics...), de forma que es recolzaren en grups determinats per aprofitar la conjuntura política? O, ¿hi hagué un moviment popular que donés suport al progressisme i l'enfortís davant les manipulacions que pretenien fer M. Cristina i el Partit Moderat?

El moviment del personal que passà pel consistori lleidatà durant la revolució burgesa (1833-1843) mostrà una progressiva renovació ideològica en els regidors i alcaldes que hi entraren a formar part, de

⁴¹⁴ ADL, BOP del 27 de maig de 1843, article d'ofici del govern de la nació del 26 de maig de 1843, suplement extraordinari.

⁴¹⁵ Vegeu, especialment, a J. L. Comellas, *Los moderados en el poder (1844-1854)*, Madrid, 1970; P. Janke, *Mendizábal y la instauración de la monarquía constitucional en España (1790-1853)*, Madrid, 1974; C. Marichal, *La revolución liberal y los primeros partidos políticos*, Madrid, 1980; J. Fontana, *La fi de l'antic règim i la industrialització 1787-1868*, Vol. V d'Història de Catalunya, dirigida per P. Vilar,

forma que no sembla apuntar-se, en aparença, un trencament radical o un enfrontament entre les forces polítiques de la ciutat de Lleida. La renovació passà per un moment inicial de convivència entre un grup d'oberturistes hisendats de l'antic règim, que no havien format part del grup dirigent municipal durant l'absolutisme borbònic, i els liberals més tradicionals que participaren en el govern local en el Trienni Liberal 1820-1823, els quals tenien en comú, en la majoria dels casos, que eren grans propietaris de terra. En un segon període, la convivència fou entre aquells mateixos liberals tradicionals i un grup renovat d'advocats, metges i menestrals que sorgiren de l'ambient polític de la Milícia Nacional. El canvi situà la posició política del consistori en un liberalisme semiprogressista que provocà l'exclusió dels llocs representatius de la ciutat dels oberturistes-moderats del període polític anterior. Finalment, s'ha pogut constatar que els personatges que s'havien introduït en el consistori lleidatà i el renovaren de 1837 a 1840, durant el Trienni Progressista el dominaren clarament.

Aquest últim fou un grup que s'identificà clarament amb el progressisme d'ordre que havia de defensar per davant de tot la propietat, però al mateix temps, tal i com va passar en el període de finals de la dècada dels trenta, un altre grup més radical, que s'alineava a l'esquerra del progressisme sense arribar als extrems del republicanisme, sorgí, també, de la mà de l'experiència política radical de la Milícia Nacional.

Per tant, a començaments de l'any 1840 ens hauríem de situar en un context de renovació i revisió del liberalisme lleidatà, situat, ara sí de forma clara, a la vora del progressisme. Un progressisme, això sí, que defensava l'ordre i, per tant, la llibertat del que tenia enfront del que no tenia. Com afirmava M. Fuster i Arnaldo, un dels seus líders més carismàtics, en un informe que va haver de realitzar a l'Ajuntament lleidatà en qualitat d'advocat assessor:

“La numerosa clase de hombres que cubre los barrios de esta capital que poseyendo en propiedad, ó por arriendo dos ó más jornales de tierra, viene los más de los días a buscar jornal, no es la llamada por la ley a la formación del Ayuntamiento, porque la existencia de estos hombres, no es de independencia, no viven de lo suyo”.⁴¹⁶

Barcelona, 1988.

⁴¹⁶ AML, Llibre d'acords, actes, cartuari i escriptures de l'Ajuntament de Lleida. 1834-1835, citat per M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 201.

De l'escrit de Fuster i Arnaldo es pot deduir una doble lectura: d'una banda, defensava per damunt de tot que els electors, que havien d'escollir el nou Ajuntament de l'any 1836, havien de ser propietaris; però, de l'altra, ho lligava al fet que d'aquesta manera podien desenvolupar-se amb més autonomia i sense cap pressió en la seva elecció. Amb tot, entre els individus que entraren a formar part de l'Ajuntament l'any 1840⁴¹⁷ es continuava observant una renovació important que, d'alguna forma, completava l'engegada en anys anteriors a l'empara de la llei d'ajuntaments de la Constitució de 1837.⁴¹⁸

LA SAGNANT GUERRA ENTRE CARLINS I LIBERALS

El nou Ajuntament entrant s'hagué d'enfrontar amb nombroses dificultats, però per damunt de totes va destacar el problema inacabat de la guerra entre carlins i liberals.

Gran part dels rebels de les partides carlines del Principat català no havien acceptat el "Conveni de Vergara" que s'acordà al febrer del 1839 i se signà el 31 d'agost d'aquell any entre Espartero, cap dels exèrcits liberals, i Maroto, cap dels exèrcits carlins.⁴¹⁹ Els líders dels carlins catalans i valencians, com Felip o Cabrera, no reconegueren el pacte i continuaren combatent els exèrcits liberals en el territori català, especialment en la província de Lleida. Tot això comportà la continuació de la guerra en el territori lleidatà durant molts mesos ja que els rebels no foren derrotats definitivament fins al juny del

⁴¹⁷ Com a nou alcalde de l'any 1840 fou escollit Joaquim Berga, que era militar retirat i progressista a l'estil més ortodox. Berga era una persona molt considerada i estimada en els ambients progressistes lleidatans, i en els anys següents també fou nomenat sotsinspector de la Milícia Nacional de la província (1841) i secretari de la Societat Econòmica d'Amics del País, que fou dirigida pel clergue Josep Castel durant el trienni. A la seva vora s'alineà com a alcalde segon Josep Soldevila (notari), que també entrà nou, i com a regidors: Manuel Olives (adroguer), Llorenç Faidella (cirurgià), Joan Biguera (xocolater), Josep Vidal (pagès), Ramon Vicens (apotecari), Josep Lamarca (pagès) i Joan Oms (botiguer). Junt amb els alcaldes i els nous regidors continuaren en l'Ajuntament la meitat dels regidors de l'any anterior: Marià Olives (propietari), Jaume Carrera (pagès), Joaquim Mensa (propietari), Domènec Tey (botiguer), Jaume Sala (botiguer), Toribi Herrero (tresorer de la Milícia Nacional) i Ramon Miquel (metge). AML, Llibre d'acords, actes, cartuari i escriptures de l'Ajuntament de Lleida 1840-1841, sessió del 2 de gener de 1840.

⁴¹⁸ M. Lladonosa, "Carlisme i liberalisme a Lleida. Aproximació a un conflicte en una societat en transició", *Actes. Carlites i integristes. Lleida segles XIX i XX*, Lleida, 1993, p. 67.

⁴¹⁹ La guerra entre carlins i liberals havia començat el 3 d'octubre del 1833, després de la mort de Ferran VII (29 de setembre), en confirmar-se un viratge polític cap a posicions criptoliberal encapçalat per la vídua M. Cristina, que volia defensar els drets de la seva filla Isabel II, que per la pragmàtica sanció publicada per Ferran VII, el 29 de març del 1830, anul·lava la llei sàl·lica que no deixava heretar la Corona espanyola a les dones. El 20 de juny del 1833, la princesa Isabel (3 anys) jurà com a hereva del tron espanyol a les Corts. Quan Ferran VII morí, es confirmà l'aixecament carlí que, a grans trets, volia que el seu germà, Carlos M. Isidro de Borbón (1788-1855), fos rei i la pervivència del sistema absolutista com a fórmula de govern per Espanya. La guerra, oficialment, durà fins a mitjan 1840 i causà entre 150.000 i 200.000 morts. Tot i que al començament del conflicte les forces carlines no comptaren amb el suport de cap unitat militar, el moviment es consolidà durant el bienni 1834-1835 en el País Basc i Navarra perquè trobà un líder capacitat en Tomás de Zumalacárregui. La revolta s'estengué, a mitjan 1835, al Maestrat i, el 1838, a Catalunya, passant dels 18.000 homes mobilitzats al juliol del 1834 als 72.000 del 1839. La mort de Zumalacárregui (1835) i l'organització del cos isabelí (220.000 homes a partir del 1836) va permetre la victòria dels liberals entre el 1839 i el 1840.

1840. Les ciutats i pobles que formaven part de la seva geografia hagueren de pagar contribucions de guerra, fer el servei de bagatges i parts de guerra, i, en la majoria de casos, els veïns hagueren d'allotjar a algun soldat a casa seva i mantenir-lo. Aquesta situació creà un focus de tensió afegit que degenerà, en molts casos, en conflictes entre les institucions civils i militars i, també, entre les poblacions civils i militars.

Antonio Van Halen (1792-1858) fou nomenat capità general de Catalunya i ocupà el càrrec al març del 1840. El dia 16 d'aquell mes promulgà un ban per a tot el Principat en què, entre diverses disposicions, es preguntava "...y vosotros Catalanes ilusos que aun continuais con las armas en la mano ¿qué os ciega que no las deponéis y os sometéis al blando cetro de la Madre de los españoles?" El capità general continuava la seva al·locució acusant els catalans que "en seis años de acerba lucha ¿qué habéis conseguido? Destruir la prosperidad de Cataluña, yermar sus campos, llenar de luto y de llanto vuestras familias, y de riquezas á los causantes de tamaña desolacion". Era evident que entre les ombres del discurs al·legòric del nou governador de Catalunya es palesava la idea, que començava a imposar-se en els ambients polítics i militars de tot l'Estat, d'una problemàtica catalana particular i especial diferent a l'espanyola.

En un altre moment del ban, el general destacava el fet que "casi toda la Monarquía disfruta ya del inestimable beneficio de la paz y depuestas las armas por los que antes las empuñaban ilusos ó extraviados, se abrazan fraternalmente ya los *Españoles* reponiéndose de sus largos padecimientos". En el text del seu discurs, Antonio Van Halen proclamava la pau de què gaudien els "Espanoles", invitant, de pas, als catalans a l'adhesió a una causa que s'entenia com a espanyola enfront de la seva rebel·lia. Així, en aquells moments, març del 1840, només "parte de Cataluña i les montañas de Aragón y Valencia" restaven aixecades per la causa carlina, tot i que Van Halen avisava que "Aragón y Valencia en breves días respiraran libres de horrores y de malvados; y la masa total de las fuerzas nacionales se reunirá en Cataluña".⁴²⁰

⁴²⁰ AML, caixa 1418, sèrie bans, ban del capità general de Catalunya, Antonio Van Halen, als catalans.

LES CONSEQÜÈNCIES DE LA GUERRA. ELS ENFRONTAMENTS ENTRE L'AJUNTAMENT I ELS OFICIALS DE L'EXÈRCIT

El final de la guerra encara tardaria uns mesos a concretar-se, i el gruix de l'exèrcit del nord, encapçalat per "l'invicte braç de la Victòria", nom amb el qual era conegut el general Espartero, arribà a primeries d'any a la província de Lleida per combatre als carlins. L'arribada dels militars fou rebuda amb esperança per part de l'Ajuntament de la ciutat de Lleida, que no dubtà en donar-li el seu suport incondicional en una carta enviada el 4 de febrer de l'any 1840 en què manifestava el desig que en poc temps el general acabés amb la rebel·lió carlina i aixequés "a esta provincia estancada por el peso de la guerra devastadora que la ha obligado más que otra alguna".⁴²¹ El desgavell econòmic que havia causat fins llavors en l'economia de la ciutat el manteniment de les tropes que vingueren a pacificar la zona havia estat enorme, amb la qual cosa semblava clar que, més que veneració per la figura d'Espartero, l'Ajuntament lleidatà demanava una reacció definitiva que acabés amb el pes de la guerra que començava a fer-se del tot insuportable.

La conflagració comportava que la corporació municipal hagués d'organitzar combois de bagatges, gairebé diaris, per avituallar a les tropes liberals que hi havia al front. L'obligació del servei originava que molts pagesos de la ciutat haguessin de deixar de treballar les seves parcel·les per dur-los a terme i, àdhuc, generava, en les seves economies i en la general de la ciutat, fortes pèrdues que feien necessària una solució "bastante para calmar la agitacion de este pueblo heroico por su sufrimiento".⁴²²

Un servei de bagatges habitual per a la província de Lleida en 1840,⁴²³ cal recordar que hi podia haver temporades en què aquest fos diari, estava compost per cinquanta mules que havien de transportar els aliments i altres eines per a la tropa liberal. No cal dir que cada mula portava el seu corresponent amo i era aquí on radicava l'eix principal del problema, que encara s'agreujava més pel fet que als conductors de Lleida no se'ls pagava el servei, mentre que als que venien de l'Aragó sí que

⁴²¹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament de Lleida a Espartero, del 4 de febrer de 1840.

⁴²² AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament de Lleida a Espartero, del 4 de febrer de 1840.

⁴²³ AML, caixa 1467, sèrie correspondència. Durant la sessió del 2 de maig de 1840, l'Ajuntament dictà les normes sobre el servei de bagatges: "S.S. acordó se proceda por el regidor de cada barrio o distrito al nuevo alistamiento de los vecinos que deben prestar el servicio de bagages, excluyendo de él a todo vecino que no llegue a la edad de 18 años y pase de 60, como y tambien a todo jornalero, Miliciano Nacional, ó persona comprometida por su conocida dicción al régimen constitucional". Concretament, en aquella sessió s'informava del servei de bagatges que havia de prestar la província per recórrer les localitats de Lleida i Tàrraga: Lleida, cinquanta mules; Alcoletge, tres;

se'ls feia efectiu.⁴²⁴ A part, hi havia el perill afegit de perdre la vida durant el servei, per raó dels atacs que duïen a terme els carlins als combois per evitar l'avituallament, d'aquests, a les tropes liberals acantonades en determinades places fortes.

Una bona mostra del que es diu es pot observar en la proposició dels diputats lleidatans Pascual Madoz i Antoni Viadera al Congrés dels Diputats en què demanaven un vot de gràcies per al capità general de Catalunya, oficials i tropa per

“la accion sostenida (del 23 al 28 d'abril del 1840) por el benemérito ejército de Cataluña por el espacio de seis á siete dias para conducir á la plaza de Solsona un convoy de novecientas acémilas fué de las más distinguidas que han ocurrido en aquel país durante la actual guerra, no solo por los sucesivos rasgos de heroismo á que dió lugar la obstinacion de las facciones catalanas reunidas, con fuerzas casi iguales á las nuestras, si que tambien por sus importantísimas consecuencias, por el desaliento producido en las filas facciosas, y la excision producida en ellas”.⁴²⁵

L'explicació que donava el diputat Antoni Viadera era un bon exemple del tipus de lluita que empraren els carlins contra les tropes liberals:

“El terreno teatro de los sangrientos y gloriosos combates es de los más ásperos y montuosos, lleno de sinuosidades y precipicios; y á esto se añade que á los obstáculos naturales se aumentaran otros imprevistos por haber sobrevenido una copiosa lluvia al tercer dia de los seis que duró la accion que sostuvo nuestro ejército, compuesto de 18 escasos batallones de infantería y de 750 caballos, contra iguales fuerzas de las facciones reunidas de toda Cataluña, que ocupaban los desfiladeros y eminencias, que estaban atrincherados en un sinnúmero de parapetos, y protegidos además en todo el tránsito que debia recorrer nuestro ejército por 26 caserios perfectamente aspillados, y algunos de ellos con sus fosos ó reductos correspondientes. Parecia imposible, señores, vencer tantos obstáculos, atravesar por este anfiteatro de parapetos; pero todo cedió á la intrepidez y de nuevo ante nuestros ojos, que á las voces de *¡Viva la Constitucion y la Reina!* asaltaban y destruian cuantos obstáculos se oponian á su marcha y extendian la muerte y el espanto por todas partes”.⁴²⁶

El servei de bagatges ocasionà nombrosos enfrontaments entre l'Ajuntament, que defensava els interessos dels seus veïns, i les autoritats militars, que entenien que, a conseqüència de la situació excepcional de guerra que vivia la província de Lleida, la capital havia de fer un esforç per ajudar-los a pacificar la zona. L'Ajuntament féu una carta a la reina regent M. Cristina queixant-se de les càrregues que ocasionava la guerra,⁴²⁷ però la missiva no tingué l'efecte de plany esperat. Per això l'Ajuntament tornà a insistir, en aquest cas a Espartero que es trobava en la província dirigint l'exèrcit del nord, sobre la necessitat de trobar solucions per a no gravar més als veïns de Lleida amb bagatges, "cuyo

Almacelles, vuit; Benavent, quatre; Corbins, vuit; Torrefarrera, sis; Rosselló, quatre; Torreserona, dos, i Vilanova de la Barca, tres.

⁴²⁴ AML, Llibre d'acords 1840-1841, acta del 3 de juliol de 1840.

⁴²⁵ ACD, Diario de las Sesiones de Cortes, Congreso de Diputados, Legislatura de 1840, sessió del 27 de maig de 1840, p. 1978.

⁴²⁶ ACD, Diario de las Sesiones de Cortes, Legislatura de 1840, sessió del 27 de maig de 1840, ps. 1978-1979.

⁴²⁷ El to del contingut de la carta era desesperat: “Con frente serena han visto los habitantes acabar con sus intereses, nunca les arredró el estado de indigencia en que se ven ahora constituidos, todo Señora, todo lo significaron con gusto para la conservacion del trono de S.M. y de las sabias instituciones que felizmente nos rigen. Por tantos sacrificios Señora, por tanto heroismo, este Ayuntamiento sólo implora de V.M. un alivio en el penoso y cuánto insoportable servicio de bagages”. AML, Llibre d'acords 1840-41, carta de l'Ajuntament a la regent M. Cristina, del 25 de gener de 1840.

servicio si se hace durable acaba con la fortuna escasa de los sujetos sobre quienes pesa este gravoso cargo”.⁴²⁸

Però aquest no era l'únic servei que havien de prestar els veïns de Lleida per col·laborar amb als exèrcits que venien a pacificar la zona ja que, també, havien de fer el servei de comunicats de guerra. Aquest servei consistia en què havien de portar la correspondència entre els diferents punts on es trobava l'exèrcit instal·lat. Els trajectes suposaven arriscar la vida pels camins perquè les quadrilles de facciosos i lladres actuaven en aquella època amb assiduitat.⁴²⁹

De tota manera, més general i més empudegador per als veïns, que el de comunicats o el de bagatges, era el servei d'allotjaments. Aquest servei consistia en què un militar havia de ser mantingut per un període determinat de temps pel veí que li tocava en gràcia dins la seva pròpia casa. El veí havia de proveir el militar de llit, llum, sal, vinagre i seient al cantó del foc de casa seva durant tres dies, però, a part de la despesa que li ocasionava el manteniment del militar, el que l'amoïnava més era que veia alterat el seu ritme de vida habitual i la seva intimitat.⁴³⁰ La població civil i l'Ajuntament de Lleida no es queixaven del servei d'allotjaments per la forma sinó pel fons de la qüestió ja que els oficials i militars que podien acollir-se a aquest servei solien demanar tots els drets durant el temps que restaven en els domicilis dels particulars, actitud que ocasionà, també, nombrosos enfrontaments entre les autoritats civils i militars.

L'Ajuntament va voler acabar amb els abusos provinents de la classe militar i es dirigí al comandant general, Vicenç Malgrat, per demanar-li que posés fre a la pràctica dels seus subordinats.⁴³¹

Però el comandant general, lluny de resoldre el problema, contestà dient que “el Excelentísimo Señor

⁴²⁸ AML, Llibre d'acords 1840-41, acta del 3 de juliol de 1840.

⁴²⁹ Les regles que regien el servei de comunicats eren les següents: “Presta este servicio un solo varon de la edad de 17 a 60 años, con casa abierta ó modo de vivir conocido de la clase de los comprometidos, con pruebas públicas y positivas á las actuales instituciones”. AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta del 4 d'agost del 1840. Un exemple de la càrrega que suposava per als veïns de la ciutat la realització de serveis de bagatges o de comunicats de guerra, es pot trobar en la carta a la reina regent del 25 de gener, ja esmentada anteriorment, on a part de la queixa de l'Ajuntament sobre el servei de bagatges que havia de prestar la ciutat, també s'informava de la posició de l'exèrcit isabelí en aquells moments i de la duresa del trajecte que s'havia de recórrer fins arribar on estaven situades les tropes: “La Division expedicionaria del Ejército del Norte, situado su cuartel general en la villa de Tárrega, punto más céntrico para las operaciones militares y distante de esta capital diez horas. Para suministrar raciones diarias á la expresada Division son precisos continuos comboyes”. AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta a la reina regent, del 25 de gener del 1840.

⁴³⁰ AML, caixa 1468, Sèrie correspondència (1842).

⁴³¹ AML, Llibre d'acords,...1840-41, sessió del 7 d'abril. L'allotjament era un dret que tenien els oficials de l'Exèrcit, però l'Ajuntament en un altre ofici al comandant general, el 23 de març del 1840, es queixà “de los abusos que se observa en la concesión de alojamiento á algunos sujetos que en concepto del Ayuntamiento no deben obtener este beneficio”.

Duque de la Victoria ha servido mandarme diga V. haga saber al vecindario por pregon que á los oficiales procedentes de los Ejércitos del Norte y Centro ha de asistirseles en los alojamientos con todos los artículos por todo el tiempo que permanezcan alojados”.⁴³²

Hi hagué períodes, durant l’any 1840, en què “ya en todas las casas el alojamiento está duplicado y en muchas otras triplicado”, mentre que en altres moments els veïns de la ciutat de Lleida també hagueren de proveir de farina, civada o altres productes als exèrcits acanonats a les rodalies⁴³³ o pagar una contribució especial de guerra per al manteniment econòmic dels exèrcits.⁴³⁴

A part de tots els serveis i contribucions que hagueren d’efectuar i abonar els veïns, el comportament dels soldats allotjats en la plaça fou un altre element que distorsionà la relació entre les comunitats civil i militar. L’Ajuntament féu arribar les seves queixes, a l’agost del 1840, al comandant general, Vicenç Malgrat, “interesándole para que ponga término á los excesos y raterías que cometen por las noches y en las calles más públicas de la ciudad algunos soldados”.⁴³⁵

Però la conducta indecorosa dels soldats, pel que sembla, era constant, fins i tot quan estaven de servei. Això no passà per alt als habitants de Lleida i molt menys al consistori, que va alertar el mateix governador militar, Vicenç Malgrat, tot manifestant que

“tengo fundadísimos motivos para decir á V.E. que las patrullas que de noche recorren las calles de esta capital para asegurar el orden y tranquilidad que V.E. les recomienda con predileccion puede muy bien turbarse á causa de los excesos y demencias que cometen aquellas que particularmente picando y haciendo abrir algunas casas de mujeres públicas y tabernas, pasando algunos ratos detenidos en ellas, en cuyo lugar lejos de conservar el orden público se relaja la disciplina Militar”.⁴³⁶

En la resposta, el comandant general avisava que ja “he dado rigurosas providencias para que se corrijan los excesos que me insinúa de las patrullas”, però també aconsellava a l’Ajuntament que “no se consintiesen en la población esas mujeres públicas cuyo motivo dice V. que da origen á la falta de las patrullas”,⁴³⁷ amb la qual cosa semblava disculpar el comportament dels soldats que es trobaven acantonats en la ciutat.

⁴³² AML, caixa 1466, Sèrie correspondència (1840), carta de Vicenç Magrat (comandant general) a l’Ajuntament, del 16 de juny del 1840.

⁴³³ A la sessió 19 d’abril es donava ordre, per part comandant general, de “la presentacion en los puntos de Cervera i Girona un considerable número de harinas bastantes para elaborar 800.000 raciones de pan”. A Lleida ciutat n’hi tocaven 50.000 racions. AML. Llibre d’acords,...1840-1841.

⁴³⁴ El 1840 encara hi hagué una contribució especial de guerra que es reflecteix en les actes de les sessions de l’Ajuntament d’aquell any.

⁴³⁵ AML, Llibre d’acords 1840-1841, sessió 4 d’agost, carta al comandant general Vicenç Magrat.

⁴³⁶ AML, Llibre d’acords 1840-1841, cartuari, carta del 27 de març del 1840.

⁴³⁷ AML, caixa 1466, carta del comandant general, Vicenç Magrat, a l’Ajuntament, del 31 de març del 1840.

La realitat era que durant el primer semestre de l'any 1840 la ciutat i la província de Lleida continuaren vivint una situació de guerra civil, que ocasionà que els seus veïns no notessin els beneficis de la pau que gaudia la pràctica totalitat de l'Estat espanyol. Aquest fet havia de desencadenar, sense cap mena de dubte, una situació d'alarma i tensió constant. La crispació, com s'ha pogut constatar en els escrits oficials, es descarregà en les relacions de les institucions civils contra l'aparell militar que, en gran nombre, es trobava en la ciutat i en les seves rodalies.

La qüestió no era solament aconseguir que la guerra acabés d'una vegada sinó retrobar de nou el ritme de vida habitual de la ciutat, que fou contínuament alterat pels nombrosos serveis i càrregues que pesaven sobre els veïns. La desesperació de l'Ajuntament arribà fins als extrems de témer per la salut pública “á causa de la aglomeracion de gentes, caballos y acémilas”⁴³⁸ que patia la ciutat a l'estiu del 1840. La guerra, que a mitjan any acabava, havia deixat esgotat al municipi, però també als exèrcits isabelins. Fruit d'aquest desencant mutu foren els enfrontaments entre els dirigents de les institucions civils i militars, que es traslladaren per inèrcia als soldats i als veïns.

Caldria preguntar-se perquè, tant els veïns com el mateix consistori de Lleida, manifestaren aquesta desconfiança i respecte alhora envers l'aparell militar quan, en teoria, havien vingut a pacificar una zona que estava en perill de ser ocupada per “l'exèrcit enemic”. En el fons, l'Ajuntament el que demanava era que els exèrcits que defensaven la causa liberal acabessin al més aviat possible amb la guerra, cosa que pensaven que era llur obligació. Però, al mateix temps, no estaven disposats a què, per aquesta raó, els oficials i soldats es prenguessin tota mena de llibertats. Els militars, per un altre cantó, creïen que aquesta era una qüestió natural, perquè en el seu pensament hi havia la idea que arriscaven la seva vida per alliberar els habitants de Lleida del perill d'ocupació de les tropes carlines i, per tant, els veïns havien de col·laborar, en tots els sentits, que es trobessin còmodes en la ciutat quan hi feien estada.

⁴³⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió 13 de juny del 1840.

LES DARRERES OPERACIONS MILITARS I LA RESISTÈNCIA DESESPERADA DELS CARLINS

Una de les primeres mesures que adoptà Espartero, quan es féu càrrec de l'exèrcit del nord, fou la de bloquejar les zones ocupades pels carlins o les seves quadrilles.⁴³⁹ L'acció suposà un perjudici enorme per a la indústria i el comerç de la província i, especialment, pel de la ciutat de Lleida. L'Ajuntament de la capital protestà a la Diputació contra el bloqueig decretat, que contestà en un ofici que no era convenient enutjar el general "antes de sentirse los efectos desfavorables que puede producir aquel al comercio y á la industria; pero sin embargo cuando las circunstancias lo permitan la Diputacion obrará en beneficio de los intereses de la capital".⁴⁴⁰

L'exèrcit carlí, format per "homes de la terra", actuava d'una forma molt particular. D'una banda, tenia centres neuràlgics on estava situat el gruix del seu exèrcit com Berga o Solsona (quan aquestes capitals estigueren ocupades pels seus exèrcits), però, d'altra banda, hi havia nombroses quadrilles que assaltaven els camins de Catalunya i feien insegur tant el trànsit com la feina habitual dels pagesos. El perill no passà per alt a l'Ajuntament de Lleida, que es posà d'acord amb la Diputació per dotar a la ciutat amb una ronda d'horta que fes més segur el treball camperol, la circulació pels camins i "impedir á los grupos de facciosos, que con insolencia vagan por ella, el cometer los excesos que serían frecuentes muy particularmente en esta primavera".⁴⁴¹ Per això el 27 de febrer, en la sessió que tingué lloc a l'Ajuntament, es llegí un ofici del comandant general de la plaça "en que da cuenta de haber nombrado y dado orden á D. Antonio Ferrer para que se presente á tomar ronda que empezará mañana mismo á recorrer la huerta".⁴⁴² Malgrat les presses en posar en funcionament la ronda que havia de recórrer l'horta, cosa que fa pensar que deuria d'ésser força necessària per garantir el treball

⁴³⁹ L'exèrcit liberal dirigit per Espartero seguia un plantejament de guerra lògic si es té en compte la seva superioritat numèrica enfront al seu enemic carlí. Així, fins el 1835 els exèrcits liberals s'entossudiren en perseguir els carlins per un terreny molt abrupte, cosa que els ocasionà nombroses desfetes, sobretot en la zona del País Basc. A partir del 1835, en què el general Luis Fernández de Córdoba (1798-1840) assumí el càrrec de cap de l'exèrcit del nord i sobretot a partir del setembre del 1836 en què l'assolí Espartero, s'acabà de perfilar l'estratègia militar de l'exèrcit isabelí consistent en "ahogar al enemigo por la superioridad numérica y arrollarle en choques continuos mediante la agresividad y el empuje de las tropas", sense perseguir-los en terrenys difícils on eren superiors les estratègies carlines de guerrilla. J. P. Fusi i J. Palafox, *España 1808-1996. El desafío de la modernidad*, Madrid, 1997, p. 49

⁴⁴⁰ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió de 27 de març del 1840.

⁴⁴¹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta del 21 de març del 1840 de l'Ajuntament a la Diputació.

⁴⁴² AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 27 de març del 1840.

dels pagesos lleidatans, aquella s'hagué de suprimir nou dies després per la manca de fons econòmics per mantenir-la.

Tanmateix, el problema deuria d'ésser molt greu ja que l'Ajuntament insistí contínuament al governador militar perquè enviés alguns soldats a recórrer les propietats dels pagesos i espantés les quadrilles de carlins que rondaven prop de la ciutat. Ni la caiguda de Morella, el 30 de maig, féu arronsar als grups de carlins que enmig de la desesperació vagaven i assaltaven els camps lleidatans durant el mes de maig. L'Ajuntament es mostrà

“horrorizado á la vista de los escesos y crueldades perpetrados por los facciosos en estos últimos días, hasta en las inmediaciones de esta Ciudad, y considerando que estos crímenes iran en aumento á par que la vil canalla vaga dando sus postrimeras boquenadas, trata de poner á cubierto á sus conciudadanos de tamañas desgracias, y evitar que la cobarde saña de los furibundos rebeldes no llegue á incendiar la abundante cosecha, que los campos de esta hermosa vega prometen a los pobres labradores”.⁴⁴³

Per tant, el consistori, en el mateix escrit, demanava cinquanta infants i dotze cavallers per defensar les parcel·les de l'horta de Lleida. La por, sempre present des del moment en què començà la guerra entre carlins i liberals, tornava a aparèixer amb força en la ciutat, que veia com l'enemic carlí es resistia a sotmetre's. L'Ajuntament s'hagué de conformar amb molt menys del que havia demanat, però l'ajut, per part de l'exèrcit, finalment arribà. En la sessió del 5 de juny es llegí un ofici del segon comandant general, que informava que de nou es dotava amb una ronda d'horta “para que seis soldados y un cabo de Caballería de la guarnicion se pusieran á las órdenes del oficial Comandante de la fuerza armada destinado á poner á cubierto los campos de las correrías de los ladrones facciosos”.⁴⁴⁴

Nogensmenys, la caiguda de Morella, com s'ha assenyalat anteriorment, i més tard Berga, foren dos cops molt durs per a l'exèrcit carlí que, de mica en mica, perdé la força que li quedava. Així, a partir del mes de juny i durant el juliol del 1840, els caps de la rebelió fugiren cap a França i la resta de l'exèrcit quedà reduït a petites quadrilles que no acceptaren rendir-se als exèrcits liberals i que no deixaren de vagar pel territori català. El coneixement de la terra, la seva mobilitat, el nombre reduït i un cert suport popular en les zones on es movien féu molt difícil acabar del tot amb ells, de forma que la seguretat dels camins i dels pagesos no es veié mai del tot garantida. Això es pot comprovar en els nombrosos comunicats que aparegueren en les publicacions oficials on s'informava, regularment, de

⁴⁴³ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al comandant general, del 3 de juny del 1840.

⁴⁴⁴ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 5 de juny del 1840.

les accions dels facciosos. Tot i l'acabament de la guerra, els grups de carlins que, en molts casos, degeneraren en bandolers, actuaren de forma continuada durant tot el període de govern progressista (1840-1843) i posteriors.⁴⁴⁵ A partir de llavors, la lluita desesperada per la supervivència d'aquells grups anàrquics de carlins fou terrible, i durant el Trienni Progressista resistiren entre la complicitat dels camps i muntanyes catalans. No obstant això, el capità general de l'Exèrcit liberal es congratulava, a finals d'agost del 1840, de l'acabament de la guerra i ordenava "la disolucion de las fuerzas mobilizadas".⁴⁴⁶ La caiguda de les quadrilles carlines que rondaven pels camps de Catalunya es perllongà, com s'ha dit, durant un temps, però l'exèrcit, pròpiament dit, carlí, amb unes pretensions i possibilitats reals de lluita a gran escala, fou definitivament derrotat a començaments de l'estiu del 1840.

Per a M. Lladonosa, les causes de la derrota de l'exèrcit carlí, a part de la inferioritat en el nombre d'efectius i recursos, cal buscar-les en la poca capacitat de sintonia que tingué la seva ideologia i els seus dirigents, que pretenien el retorn a un sistema polític absolutista amb un descontent generalitzat d'amples capes de la societat catalana per raó de l'empobriment que patien en aquell moment.⁴⁴⁷ Tot i això, la facció carlina comptà amb fidels seguidors en la ciutat de Lleida que, en molts casos, varen provenir de l'antiga administració de l'absolutisme de Ferran VII. Així, entre els més destacats s'hi trobaven: Ignasi Galí, separat l'any 1834 del càrrec de comptador de propis de la Paeria, el notari Joan Martorell, el negociant Joan Besa o el ric comerciant Jaume Hernández.⁴⁴⁸ En aquest mateix sentit, entre els carlins que patiren el segrest dels seus béns s'hi trobaven: Anselm de Pallerés, propietari d'arrels nobles i regidor de l'ajuntament absolutista, Pere Antoni Claramunt, forner i antic voluntari

⁴⁴⁵ Un exemple de la forma d'actuar d'aquelles quadrilles es pot trobar en un comunicat que va aparèixer en el BOP del 28 de juliol de l'any 1840 en què s'informava que: "Una partida de rebeldes de caballería de la que comunmente pulula por las Garrigas, con la denominacion de Cosacos, valdeó el río Segre entre Soses y Aitona el 8 del corriente mes de julio y situándose en la venta llamada "La Mesquita", sita en el camino de Fraga á esta capital (Lleida), sorprendió, robó y maltrató cruelmente á los viajeros y traficantes é hizo prisioneros á seis soldados de diferentes cuerpos del ejército. Más aquella horda de caribes desentendiéndose de los tratados de guerra asesinó alevosa é inhumanamente á los referidos seis soldados, cuyos cadáveres fueron hallados al día siguiente atados de tres en tres con una faja encarnada de estambre dentro de un Mas del término de Aitona". ADL, BOP, del 28 de juliol del 1840. La gavilla estava dirigida per Josep Aspuelet, antic religiós del suprimit convent dels Trinitaris.

⁴⁴⁶ ADL, BOP del 30 d'agost del 1840, p. 2

⁴⁴⁷ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 299.

⁴⁴⁸ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 157-161.

realista, Joan Sans, advocat, i Llucià Muntades, propietari.⁴⁴⁹ Els béns confiscats als carlins havien de servir “para indemnizar á los patriotas que han participado en la guerra”,⁴⁵⁰ la qual cosa posava en evidència que les represàlies per l’adhesió a la causa carlina estaven a l’ordre del dia.

A banda, una relació de carlins lleidatans del 1837 palesa que la majoria d’individus que s’allistaren en les files del seu exèrcit foren pagesos sense recursos econòmics, jornalers i cabalers sense fortuna, que tenien en comú la seva juvenesa.⁴⁵¹

De tota manera, al cantó d’aquests personatges que tenien en aquell moment una transcendència social important en el municipi, i que eren del tot coneguts i identificats, hi hagué, ensems, un nombre important de partidaris que es va moure en la penombra i que foren capaços de pensar, fins i tot, en la forma de lliurar la ciutat de Lleida i el seu castell a l’exèrcit carlí. El cop hagués pogut ser devastador per a la ciutat i, segurament, hagués rearmat moralment l’exèrcit carlí de Catalunya.

La conspiració es desenvolupà durant l’any 1839.⁴⁵² Els inculpats foren empresonats i més tard els posaren en llibertat prèvia fiança que pagaren els seus respectius fiadors. L’octubre de l’any 1840, la Comandància General de la província de Lleida, mitjançant el seu fiscal Josep M. Ibars, obrí el cas i decidí que era “necesario el arresto de los individuos inculpados, los cuales se hallan en libertad bajo fianza, como envueltos en delito tan grave, que hace referencia á la conspiracion para entregar á la faccion Carlista esta plaza y su castillo principal en el año próximo pasado”.⁴⁵³ Els inculpats en la conspiració eren un grup heterogeni que, d’alguna forma, venia a confirmar que dins de la ciutat el grup carlí comptava amb les simpaties d’individus de diferents grups socioprofessionals. Entre els vuit retinguts hi havia dos menestrals (un sastre i un quincaller), dos religiosos, una dona que regentava

⁴⁴⁹ ADL, llista de béns segrestats als carlins amb data del 10 de març del 1837, lligall núm. 13, A. 906-6.170.

⁴⁵⁰ AML, caixa 1466, sèrie correspondència, carta de la Junta Governativa de Lleida a l’Ajuntament, del 28 d’octubre del 1840.

⁴⁵¹ J. Giribert, “La composició social de l’exèrcit carlí a la província de Lleida. 1837”, *El món rural català a l’època de la revolució liberal*, V. II, Comunicacions, Cervera, 1991, p. 236.

⁴⁵² No es disposa de les dades ni dels esdeveniments concrets, però degué ser abans del 14 de juny, ja que hi ha un document de la Milícia Nacional d’aquella data en què un dels inculpats en la maquinació d’aquest pla, Jeroni Peña, que pertanyia a ella, ja apareixia qualificat com a presoner.

⁴⁵³ AML, sèrie correspondència, caixa 1466, carta del governador militar, Joaquim Bassols, a l’Ajuntament de Lleida. La relació dels inculpats i persones fiadores de la seva llibertat era la següent: Josep Giménez, prevere de Lleida, tingué com a fiador Manuel Giménez, pagès; Jaume Giménez, sastre de Lleida, tingué com a fiador el citat Manuel Giménez; Jeroni Peña, quincaller de Lleida, tingué com a fiador Joan Mestres, comerciant; Raimona Torres, tavernera de Lleida, tingué com a fiador Francesc Torres; Antoni Portella, evangelista de la Catedral, no havia estat detingut; Magí Lleonart, veí de Tàrraga, tingué com a fiador Ramon Mestres, propietari; Jeroni Morell, traficant de bestiar de Vilanova d’Alpicat, tingué com a fiador Nicolau Morell; i Pere Cervera, alcalde de la Partida de Malpartit el 1838, tingué com a fiador el ja esmentat Ramon Mestres.

una taverna, un comerciant de bestiar, un propietari (Pere Cervera) i un veí de Tàrraga. A banda, entre els fiadors hi havia un pagès, un comerciant i negociant important de Lleida (Joan Mestres) i un propietari d'ideologia moderada, Ramon Mestres.

La trama es descobrí, si es segueixen les paraules del fiscal que instruï el cas, en el moment inicial i, per tant, no causà res més que un ensurt a les institucions liberals lleidatanes. El que sí que s'hauria de destacar d'aquest fet era que el debat polític de Lleida ciutat no solament es cenyia al marc del liberalisme, sinó que també tenia un corrent d'opinió amb un component ideològic carlí. El grup tradicionalista, pel que sembla, estigué nodrit per una certa varietat socioprofessional entre els seus components, cosa que explicaria el control a què fou sotmès per part de les autoritats locals. Així, quan apareixia algun escrit incitant els habitants de la ciutat o dels pobles propers a la rebel·lió, els dirigents liberals reaccionaven amb una força aclaparadora davant el perill que aquests poguessin quallar en la mentalitat dels habitants de la ciutat. Potser caldria preguntar-se si hi havia grups predeterminats a escoltar les arengues carlines o predisposats a aixecar-se contra les institucions liberals.

Manuel de Pedrolo, cap polític de Lleida fins al pronunciament de l'1 de setembre de 1840, avisava del citat perill a l'Ajuntament en una carta, el 14 d'abril, en què informava d'una missiva enviada per agents carlins d'Andalusia “en que además de poner en ridículo al Gobierno é instituciones que nos rigen, se incita a la rebelion valiéndose de sofismas y añagazas que pueden producir algun efecto en persona poco instruída y apasionada al régimen antiguo”.⁴⁵⁴

La por dels liberals lleidatans no desaparegué una vegada va acabar la guerra contra els carlins perquè en el fons era la por del propietari, del que tenia alguna cosa per defensar, enfront a la necessitat de grups importants de la població que tendien a l'empobriment i a la proletarització. Com diu M. Lladonosa, a mode de síntesi, la geografia del carlisme fou la geografia de l'empobriment, per la qual cosa cal buscar la seva matèria primera en els “sectors empobrits i proletaritzats dels tallers d'artesans i dels camps de la població de la ciutat de Lleida”.⁴⁵⁵ Amb tot, cal matisar que hi hagué altres individus, identificables pel seu poder en el règim absolutista, d'arrels nobles (els Pallerés i els

⁴⁵⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1467 (any 1840), carta de Manuel de Pedrolo (cap polític) a l'Ajuntament, del 14 d'abril del 1840.

⁴⁵⁵ M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, p. 336. També estan d'acord amb aquest plantejament: J. Fontana, “Crisi camperola i guerra carlina”, *Recerques*, núm. 10, Barcelona, 1980, i E. Vicedo, “Desamortització i reforma agrària liberal a les terres de Lleida”, *El món rural*

Martorell per exemple), que gaudien d'una posició econòmica desofegada i que varen donar suport a la causa carlina pel seu convenciment ideològic. Ambdós sectors, els nobles i clergues com a grup dirigent i els desarrelats com a força de combat, donaren contingut a la revolta carlina, que intentà evitar, en els primers anys de la revolució burgesa, l'assoliment de l'Estat liberal.

LA VISITA DE LES REINES AL JUNY DEL 1840

El 1840 fou un any molt mogut per a la ciutat de Lleida, ja que, a part de la concentració de tropes motivada per la guerra carlina, hi hagué visites importants com la del duc de la Victòria (Espartero) o de la mateixa reina regent M. Cristina amb la seva filla,⁴⁵⁶ la reina en minoria d'edat, Isabel II.

De fet, l'atenció de la vida ciutadana, fins que no va acabar la guerra civil, estigué plenament centrada en aquesta contesa entre carlins i liberals que, com s'ha vist en l'apartat anterior, anava marcant el ritme vital de la ciutat, de forma que determinà molts dels plantejaments polítics dels òrgans de govern de la urbs.

Els liberals lleidatans del moment eren, majoritàriament, d'ordre, tot i que s'apuntava una renovació ideològica, propera al progressisme, que provenia d'un sector de joves polítics que havien començat a intervenir en les institucions de govern local a partir de 1837 i que havien viscut l'experiència liberal dels primers anys (1833-1836) en les files de la milícia.⁴⁵⁷

Certament, la guerra entre carlins i liberals va distorsionar en gran mesura el debat polític local en la ciutat de Lleida perquè el liberalisme, per força, degué mantenir-se unit davant un perill que no admetia deliberacions ni discussions a l'hora d'afrontar el problema de la guerra. Tanmateix, també fou cert que en moments puntuals, com a l'estiu del 1835, els sectors socials més radicals es manifestaren amb força per demanar canvis polítics a nivell local i nacional.

català a l'època de la Revolució liberal, Cervera, 1991, p. 114.

⁴⁵⁶ N. Duran descriví la personalitat de la regent dient: "Ver a M. Cristina como espejo de virtudes liberales sería un caso de miopía histórica. Astuta, aunque totalmente carente de instrucción política (como correspondía a todo vástago de una de las dinastías más obscurantistas de la Europa occidental), la joven y encantadora napolitana mostraba más interés por su prosperidad personal que por teorías políticas o por el bienestar de su patria adoptiva. No cabe duda, sin embargo, que desde el momento mismo de su llegada a la corte, la nueva reina disfrutó de una significación política desconocida por sus predecesores". N. Duran, *La Unión Liberal y la modernización de la España isabelina. Una convivencia frustrada. 1854-1868*, Madrid, 1979, p. 25-26.

⁴⁵⁷ M. Lladonosa, "Carlisme i liberalisme a Lleida...", p. 67.

El liberalisme dirimí, durant el temps que durà la guerra contra els carlins, la lluita per consolidar a un o altre model polític als resultats electorals. L'actitud dels polítics comportà que quedés encara per discutir “una buena cantidad de asuntos de gran importancia para la consolidación del nuevo régimen y la nueva sociedad, como el arreglo de la Hacienda, la liquidación definitiva de los diezmos, la forma del poder local o el sistema de orden público, pero ninguno de estos temas fueron ni solucionados ni tan siquiera abordados con seriedad hasta bastante después del convenio de Vergara”.⁴⁵⁸ Segons M. Santirso, quan es plantejà la primera d'aquestes qüestions aparcaades, la llei d'ajuntaments que volien reformar els moderats, ja n'hi hagué prou per trencar el “pacte de no agressió” establert amb la Constitució del 1837.⁴⁵⁹

Una vegada acabada la guerra oficialment, presa de Morella per part dels liberals el 30 de maig de 1840, es radicalitzaren les diferències entre les dues ales del liberalisme -progressistes i moderats- perquè s'havien de posar les bases programàtiques sobre les quals s'havia d'organitzar definitivament l'Estat Liberal.

A Lleida, el liberalisme, com ja s'ha apuntat, es degué mantenir unit enfront de l'enemic carlí, però això no ha d'amagar que hi hagué en el seu si uns interessos de grup i ideològics definits en diverses tendències. Els polítics que iniciaren la tasca reformadora el 1833 no eren els mateixos que es trobaven en el consistori durant el període que anà de 1837 a 1843, sobretot en el cas del grup que representà el bàndol dels oberturistes de l'antic règim ferrandí, que no tornà a aparèixer en l'escena política lleidatana fins a la reacció moderada del febrer del 1844. El procés indicava que hi hagué una maduració i consolidació, alhora, de les idees polítiques al voltant del liberalisme en dues grans tendències, moderats i progressistes, en els anys que transcorregué la revolució burgesa (1833-1843). Per un altre cantó, en els extrems polítics radicalitzats se situaren: per la dreta els carlins i per l'esquerra els republicans, tot i que a Lleida foren moviments polítics marginals durant el Trienni Progressista.

⁴⁵⁸ M. Santirso Rodríguez, *Revolución Liberal y guerra civil en Cataluña (1833-1840)*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1996, p. 537-538.

⁴⁵⁹ L'autor creu que aquesta data marcà l'inici del pacte de no agressió política entre els partits polítics liberals, M. Santirso Rodríguez, *Revolución Liberal y...*, p. 538.

EXALTACIÓ DEL PROGRESSISME LLEIDATÀ: EXPOSICIÓ DAVANT LA REGENT MARIA CRISTINA I PRINCIPIS DE GOVERN LOCAL

En aquest context, la reina regent visità la ciutat de Lleida, el 24 i el 25 de juny del 1840, de pas cap a Barcelona on tenia pensat fer una llarga estada, entrevistar-se amb Espartero amb la finalitat d'aconseguir el suport del general al govern moderat i trobar junts una sortida a la crisi política originada per la negativa dels progressistes a acceptar les noves lleis del govern moderat.⁴⁶⁰ M. Cristina partí per sorpresa del govern i la camarilla que li aconsellava que no marxés de Madrid, però el viatge no fou un entrebanc a la perfecta entesa entre la regent i el Partit Moderat, que, en el poder, havia manipulat les darreres eleccions al Congrés en favor dels seus candidats.⁴⁶¹ A part, hi havia uns rumors, cada cop més insistents, que deien que la Corona i els moderats volien canviar la legislació electoral municipal de la Constitució de l'any 1837 que tant afavoria als progressistes.⁴⁶² Ma. Cristina donà audiència, a les cinc de la tarda del dia 25, als membres de l'Ajuntament, que feren una

⁴⁶⁰ J. Segundo Flórez, *Espartero, historia de su vida militar y política y de los grandes sucesos contemporáneos*, Madrid, 1845, ps. 580-582. Segons aquest autor, durant aquells dies s'entrevistaren Espartero i M. Cristina a Lleida. En la conversa, la regent li oferí la presidència del govern, cosa que el general refusà. Tanmateix, la documentació que s'ha consultat no permet confirmar la trobada.

⁴⁶¹ Durant els anys que durà la revolució burgesa s'alternaren en el govern espanyol els dos partits liberals (moderats i progressistes) fornits arran del viratge liberal que ocasionà la regència de M. Cristina (1833-1840). Així, al gener del 1834 es formà el govern Martínez de la Rosa (1787-1862), substituït del de Cea Bermúdez (1779-1850) que, anteriorment, des del 1832, preparava el terreny cap a una transició liberal que culminà amb l'aprovació del "Estatuto Real" (30 d'abril del 1834). El document era com una carta atorgada moderada, però no una vertadera constitució (no reconeixia la sobirania popular, ni els drets dels ciutadans, no definia el poder de la nació i reservava al rei atribucions per cessar i nomenar el president del govern, entre altres mesures). Al juny del 1835, Martínez de la Rosa deixà el càrrec perquè la guerra amb els carlins s'agreuja i havia negociat malament amb els sectors exaltats del liberalisme, que havien protagonitzat a Madrid la crema de convents amb l'assassinat de 75 religiosos (juny del 1834). Toreno, nou cap de govern, no va satisfer les juntes revolucionàries creades a l'estiu del 1835, per la qual cosa M. Cristina nomenà, al setembre, el progressista Juan Álvarez Mendizábal (1790-1853). Mendizábal fou cessat per M. Cristina que nomenà Francisco Javier Istúriz (1790-1871), un nou dirigent moderat, a l'estiu del 1836. Tanmateix, el nomenament originà aixecaments revolucionaris en algunes províncies i el motí de "La Granja" encapçalat per tres sergents, que obligaren a la regent a signar la Constitució del 1812 i a nomenar un nou govern que encarregà a José M. Calatrava (1781-1847), home de la revolució del 1820. El govern Calatrava va promoure la Constitució del 1837 (18 de juny), que fou un avenç cap a un sistema parlamentari de caràcter progressista (Salustiano Olózaga, un dels principals líders del progressisme, fou el principal inspirador). Llavors es feren les primeres eleccions generals sota la legislació d'aquella constitució, a l'octubre del 1837, que guanyaren els moderats, que tornaren a repetir victòria electoral al gener del 1840.

⁴⁶² La regent M. Cristina anava de camí cap a Barcelona, "por ser entre todas las ciudades de España la que contiene más elementos conservadores, donde se hallan reunidos más intereses materiales, más industrias, más civilización y, por consiguiente le ofrecía más garantías de orden". C. Seco Serrano, *Militarismo y civilismo en la España Contemporánea*, Madrid, 1984, p. 92. El Partit Moderat i M. Cristina treballaven i col·laboraven en estreta harmonia, i és probable que es dirigís a aquella ciutat per trobar-se més segura davant la més que possible conflictivitat que havia de despertar en el país, uns dies més tard, la imminent promulgació de la Llei d'Ajuntaments moderada, que havia de substituir a la que es posà en pràctica amb l'aprovació de la Constitució del 1837. Els mateixos diputats moderats presumien del moderantisme de la ciutat de Barcelona, on havia guanyat el Partit Moderat en les eleccions del 1839 i en les de 1840. Antoni Viadera, diputat progressista pel partit de Lleida, contestà, en una intervenció a les corts, als diputats barcelonins moderats dient: "Ha dicho el Sr. Perpiñá que la mayoría de la provincia de Barcelona es moderada, y que de consiguiente no habia necesidad de amaños. Niego este extremo: la mayoría de los electores de la ciudad de Barcelona aparece moderada, es verdad, y sabe el Sr. Perpiñá que esto es una consecuencia de la dominacion del Conde de España y del general Meer, consecuencia que ha variado aparentemente la fisonomía política del cuerpo electoral de Barcelona; pero la gran mayoría de la ciudad y de la provincia es liberal progresista, y no puede dejar de serlo, porque fomentando el progreso industrial y mercantil, tambien debe fomentar y fomenta el progreso intelectual en política". ACD, intervenció d'Antoni Viadera a

agosarada exposició sobre l'opinió que els mereixia la situació política que vivia el país i, de pas, aprofitaren l'ocasió per demanar-li que no prengués part pel Partit Moderat que, segons ells, no representava l'opinió general de la població espanyola:

“Su miseria (la dels habitants de Lleida) es el título de su lealtad, las llamas que han consumido á muchos de ellos, son el crisol de su patriotismo después de 7 años de guerra atroz, el porvenir de la paz suspirada y la presencia de sus queridas Reinas, son el único lenetivo de sus amargas penas. En el entretanto, Señora, el Ayuntamiento de Lérida y con él todos los defensores del Trono Constitucional, ven amontonarse las siniestras nubes que amenazan nuevas tempestades. Teme y con razon por la integridad del Código fundamental que hemos jurado, y contempla absorto las brechas que la ingratitud y alevosía de ciertos hombres van abriendo en el edificio Constitucional. Un partido poco numeroso pero fuerte por los elementos que le constituyen, trata de sobreponerse al Trono y á la ley, alegando al primero para tiranizarlo y escarneciendo atrevidamente á la segunda. Este partido orgulloso, exclusivo, exigente, compuesto de hombres para quienes el pueblo es un ente objeto y el Trono un medio de obtener sus ambiciosos designios, conduce los destinos de esta Nacion magnánima hacia un término que se pierde en las tinieblas de ominoso resentimiento. Mal avenido con la Constitucion que entera aclamó la nacion con entusiasmo, se prepara á dar el golpe que nos robe alevosamente la prenda más sagrada de union entre el Trono y el Pueblo. V.M. no lo consentirá, Señora, la augusta Regenta del cetro español no subscribirá la muerte de nuestras veneradas instituciones. El Ayuntamiento de Lérida no lo presume ni aun remotamente, porque nunca ha dado abrigo á *ideas bastardas*, y su único objeto es advertir á V.M. el peligro para que conozca que en las provincias se piensa de modo bien diferente del que habran pintado á V.M. temibles consejeros”.⁴⁶³

El contingut del comunicat de la corporació a M. Cristina posava de manifest, en un moment en què no semblava estar gaire clar quin camí polític prendria la nació, que el posicionament de l'Ajuntament era molt diferent al del “partido poco numeroso y fuerte” (moderat) que controlava els destins de la nació i aconsellava a M. Cristina. També, en segon lloc, caldria destacar el sentiment polític dels progressistes lleidatans en voler donar a entendre, a la regent, que l'autèntic liberalisme era aquell que estava al cantó de les institucions que des de l'any 1837 regien els destins del país. Per ells, el Partit Moderat portava “*ideas bastardas*”, era un grup que tenia al poble com a un objecte i al tron com a un medi per projectar-se econòmicament, socialment i políticament.

Aquesta mateixa idea restava present en els diputats progressistes lleidatans al parlament de Madrid que, com a representants del progressisme a Catalunya,⁴⁶⁴ denunciaren sense embuts les manipulacions del Partit Moderat en les eleccions del 1840 a Barcelona. Pascual Madoz, referint-se a les tendències polítiques dels espanyols, va dir que estava disposat a entrar “en una especie de trabajo estadístico, y no me cabe duda que su resultado seria que el progreso, salvas algunas excepciones, ha triunfado en

les corts, sessió del 12 de març del 1840, Diario de las Sesiones de Cortes, Legislatura del 1840, p. 343.

⁴⁶³ AML, Llibre d'acords,...1840-1841, comunicat que llegeix l'Ajuntament en l'audiència que li donà la regent Ma. Cristina al Palau Episcopal, el dia 25 de juny del 1840 a les cinc de la tarda.

⁴⁶⁴ Cal recordar que, en les eleccions del gener del 1840, a Barcelona havia guanyat el Partit Moderat i els progressistes havien quedat sense escons.

los puntos donde domina la opinion verdaderamente liberal”.⁴⁶⁵ L'exposició de Madoz al Congrés deixava molt clar que el Partit Progressista es veia a si mateix, a nivell nacional, com l'autèntic baluard del liberalisme espanyol en aquells moments, enfront a la imatge de continuïtat política que per ells projectava el Partit Moderat.

Finalment, en tercer lloc, el comunicat del consistori destacava de quin cantó polític estaven les institucions lleidatanes, al pas que informava de la nul·la predisposició que tenien de perdre el que amb tant esforç havien aconseguit.

La regent, tots coneixem els fets, no féu gaire cas de l'avís de la corporació lleidatana, que no devia ser l'únic que pressionava en aquell sentit, i continuà donant suport al Partit Moderat en les seves maquinacions polítiques. La col·laboració entre la Corona i el Partit Moderat provocà l'aixecament popular del dia 1 de setembre a Madrid, que s'estengué a altres províncies entre les quals es trobava Lleida. La revolta ocasionà, uns dies més tard, la fugida del país de M. Cristina junt a alguns membres de l'organigrama moderat.

L'ajuntament lleidatà havia demostrat que coneixia bé la situació política que vivia la nació, cosa que es devia, segurament, als bons contactes que tenien els progressistes lleidatans amb els seus representants al parlament, Pascual Madoz i Antoni Viadera, amb qui mantenien un contacte regular.⁴⁶⁶ Però tampoc s'ha de menysprear el lloc estratègic en què estava situada la ciutat, de pas entre Barcelona i Madrid, que facilitava una visita continuada del correu i de les autoritats de les dues capitals espanyoles més importants.

En el fons, els recels dels liberals progressistes lleidatans, envers al Partit Moderat, vingueren determinats per la creença que hi havia una connexió entre els membres d'aquell partit i amples grups de privilegiats provenints de l'absolutisme ferrandí. Això es va poder constatar en diversos enfrontaments entre l'Ajuntament de Lleida i alguns individus o institucions que en temps de l'absolutisme havien gaudit de privilegis. Per al consistori, tots els veïns de la ciutat devien de gaudir

⁴⁶⁵ ACD, intervenció de Pascual Madoz a les corts, sessió del 12 de març de 1840, Diario de las Sesiones de Cortes, Legislatura de 1840, p. 345.

⁴⁶⁶ En els arxius es troba molta correspondència entre els diputats a corts i les institucions lleidatanes, però aquesta també degué ser important a nivell personal, ja que entre ells hi havia una bona amistat i semblaren estar molt units en les diverses ocasions en què hi hagué inestabilitat política. Pascual Madoz solia allotjar-se a casa de Manuel Fuster, alcalde el 1842, quan venia a Lleida.

dels mateixos drets, per això quan Domènec de Gomar, membre d'una de les cases nobles de la ciutat amb més poder en el municipi durant l'absolutisme, es negà a prestar el servei de comunicats de guerra, emparant-se en el suport del cap polític nomenat pel govern moderat de Madrid i que el defensà, l'ajuntament protestà enèrgicament.

En l'exposició que va fer el comú al cap polític es poden tornar a apreciar dues qüestions primordials: d'una banda, el sentiment que havien de ser els autèntics i únics liberals del procés revolucionari enfront dels representants moderats, i, d'altra banda, la identificació que es feia, en una ciutat de províncies com era Lleida, dels antics defensors de l'absolutisme amb una més que segura adscripció al moderantisme.⁴⁶⁷ La carta emfasitzava la predisposició dels polítics progressistes perquè les carregues de la guerra “pesen sobre hombres como Gomar, que nada han hecho hasta ahora por la causa pública, en indemnización de las gravosas fatigas que han sufrido los adictos al Gobierno”.⁴⁶⁸ L'argumentació deixava ben clar, radicalitzada després del pronunciament del setembre de 1840, que la persecució política i administrativa que havien de patir els desafectes al nou estat polític de la nació seria important.

L'arribada de la regent i les seves filles, a part de l'oportunitat que donà a l'Ajuntament per poder expressar els seus sentiments, representà una altra font de despeses important per a la ciutat, ja que la Diputació va haver de demanar a la corporació municipal 50.000 rals de billó per fer una arribada sumptuosa.⁴⁶⁹ La despesa venia a agreujar, encara més, la delicada situació econòmica del consistori, tot i que, per preveure confiscacions militars, no solia informar amb exactitud dels fons que tenien en caixa.⁴⁷⁰ Les comunicacions entre les institucions locals posaven de manifest l'existència d'una

⁴⁶⁷ En l'exposició al cap polític, l'Ajuntament deia: “Hombres como Gomar que fue oficial de voluntarios realistas de Artillería, y que ha estado ausente de su patria, mientras se han agitado los males más acerbos, que acaso se ha sonreído al saber las ventajas del partido infame, cuyas opiniones políticas y menciones de desafeccion, son bien notorias, como que se duda haya jurado la Constitucion (...) Sabe igualmente esta Corporacion que nuestro reverenciado sistema político previene que las cargas públicas versen con igualdad”. AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta al cap polític, Manuel de Pedrolo, del 17 de juliol del 1840. Domènec de Gomar fou un dels regidors que entrà, per decret, el 22 de febrer del 1844, en substitució de l'Ajuntament progressista que hi havia, quan es produí la reacció moderada i en el futur immediat es destacà pel seu integrisme conservador.

⁴⁶⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta al cap polític, Manuel de Pedrolo, del 17 de juliol del 1840.

⁴⁶⁹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 30 de juny del 1840. A part, a l'arxiu de l'IEI, al llegat Pleyan de Porta, caixa núm. 20, hi ha una relació del seguici que portaven les reines i la tasca de cadascú en el viatge. En total, portaven 99 persones que van haver de ser mantingudes durant els dies de l'estada en la ciutat.

⁴⁷⁰ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament a la Diputació, del 18 de febrer del 1840. En ella es deia: “Si el Ayuntamiento diese al público una noticia de las existencias de los caudales que se hallasen en arcas resultaría que los mismos fondos serían víctimas, digámoslo así, de las exigencias Militares y su inmediata ocupacion sería funesta y los fondos Municipales, destinados á cubrir obligaciones

complicitat entre elles per esquivar la pressió tributària a què estaven sotmeses per part dels exèrcits liberals que venien a combatre amb els carlins.

Tanmateix, els ens públics lleidatans prepararen una rebuda acurada a M. Cristina i a les seves filles, la reina en minoria Isabel II i la infanta M. Lluïsa Fernanda, i les allotjaren en el palau del bisbe, lloc habitual d'hospedatge de les personalitats que feien estada a Lleida.⁴⁷¹ L'esforç es féu a pesar de les seves limitades possibilitats econòmiques, tot i que el cap polític, Manuel de Pedrolo, amb anterioritat a l'arribada, es queixà a l'Ajuntament perquè "los particulares no se presten generosamente á contribuir con sus muebles para el mejor ornato del alojamiento de S.S.M.M. El mueblaje en el palacio es de absoluta necesidad, y como el Ayuntamiento tiene sus deberes y facultades, puede usar hasta de las coercitivas".⁴⁷²

Finalment, s'hagueren d'emprar els serveis d'un llogater de mobles de la ciutat per solucionar el problema, però la qüestió reia en què els habitants de Lleida no devien d'estar gaire disposats a col·laborar amb les institucions en organitzar una gran rebuda a tan il·lustres visitants o, com a mínim, no mostraren gaire entusiasme en ajudar. L'Ajuntament, però, prengué tot tipus de mesures perquè la vida de la regent i les seves filles no patís cap alteració en la seva salut, però al mateix temps, amb ironia, informava a l'allotjador de la reina que no ho podia assegurar, trobant-se plena de gom a gom la ciutat, com es trobava, dels cavalls, mules i ramaderia que portaven amb ells els exèrcits liberals.⁴⁷³

Curiosament, en la carta a l'allotjador de la regent i les seves filles, l'Ajuntament es mostrava preocupat per la salut de la reina Isabel II i la seva germana mentre que, per una altra part, ometia qualsevol preocupació per la de la seva mare. Si a això se li afegeix l'exposició que li féu el consistori en ple al dia següent, s'haurà de concloure que la seva presència no els hi devia d'ésser del tot agradable i desconfiaven d'ella. No obstant això, l'Ajuntament, en particular, i el progressisme, en

de primera necesidad, se verían completamente desatendidas faltando aquellos. Este Ayuntamiento al paso que desea que ningun acto suyo sea tachado de clandestinidad conoce que el llevarlo á efecto sería perjudicial á la ciudad que le honra representar".

⁴⁷¹ J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 337.

⁴⁷² AML, sèrie correspondència, caixa 1467, carta del cap polític, Manuel de Pedrolo, a l'Ajuntament, del 17 de juny del 1840.

⁴⁷³ AML, Llibre d'actes, acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament a l'allotjador de les reines, del 24 de juny del 1840. "Se tomaran las providencias necesarias para que no hayan, ni penetren personas infestadas de viruela, como ni sarrampion, ni otra alguna de las enfermedades que pudieran contagiar á S.M. la Reina Isabel II y á su augusta hermana. Esta municipalidad en tiempos normales respondería aun con su cabeza de los resultados que se tratan de evitar en las antecedentes prevenciones; pero como hayan ya muchos días que esta ciudad se ve ocupada por números considerables de tropas de Infantería, Caballería y con otro no menor de acémilas y ganados

general, com es veurà més endavant, mai qüestionaren la reina Isabel II com a cap de l'Estat espanyol.⁴⁷⁴

Altrament, molt diferent fou la postura del cap polític de Lleida, Manuel de Pedrolo que, com s'ha vist anteriorment, ja havia tingut problemes amb l'Ajuntament per la defensa que féu del noble Domènec de Gomar quan aquest incomplí una ordre del consistori. Així, Manuel de Pedrolo, en un comunicat del 30 de juny als habitants de la província de Lleida, es desfeia en elogis cap a la regent M. Cristina i donava les gràcies als habitants lleidatans pel “esmero con que habéis procurado demostrar vuestro amor y lealtad á las Augustas Personas”, el qual agraïa donada la

“situacion y la miseria, en que os han sumido los rebeldes, ya no exigía de vosotros sino la sinceridad y los impulsos de vuestros corazones, y así se los manifesté á S.M. cuando tuve el honor de recibirla en el confin de la Provincia, dignándose contestarme: “que quería mucho á los Catalanes, que sabía sus padecimientos, y que sólo deseaba su amor”.⁴⁷⁵

Paraules, com es pot observar, molt diferents a les del consistori lleidatà, que dies abans havia expressat a M. Cristina el disgust que li produïa la situació política del país provocada pel seu suport a les pràctiques polítiques del Partit Moderat.

La regent i les seves filles, en acabar l'estada a Lleida, continuaren el seu camí cap a Barcelona on arribaren el 30 de juny i on es dirimí el capítol final de l'escissió del liberalisme espanyol. A pesar que la capital catalana lliurà una bona rebuda a les reines, patrocinada per les classes altes burgeses que allí hi habitaven, aquesta fou totalment eclipsada per la que li tributaren a Espartero, quinze dies més tard, 80.000 persones demanant canvis polítics.⁴⁷⁶ M. Cristina, lluny de fer cas dels consells de l'Ajuntament lleidatà, donà el suport incondicional al Partit Moderat, que intentà revocar la “Llei d'Ajuntaments” contemplada en el marc de la Constitució de l'any 1837, i signà la sanció de la nova llei municipal el dia següent de l'arribada del general.⁴⁷⁷ Amb aquesta mesura, el Partit Moderat

pertenecientes al Ejército, no puede salir garante de cualquier contagio que pudiera alterar la salud de algun individuo de la Real Comitiva”.

⁴⁷⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1467. Vegeu el document que detalla les festes per l'arribada de la reina regent i les seves filles a Q. Casals, *La Lleida dels...*, p.568.

⁴⁷⁵ ADL, BOP del 8 de juliol de 1840, comunicat oficial del cap polític, del 30 de juny del 1840.

⁴⁷⁶ J. Vicens Vives, *Cataluña en el siglo XIX*, Madrid, 1961, p. 372.

⁴⁷⁷ Alguns autors afirmen que la signatura de la llei fou un acte espontani ocasionat per l'enveja que li produí la gran rebuda que lliurà la població barcelonina a Espartero. L'acció ferí l'orgull de la regent i enfurismada donà suport totalment als plans moderats. C. Marichal, *La revolución Liberal...*, p. 198.

intentà assolir el control de la majoria de corporacions municipals que fins aquell moment estaven en mans dels moviments progressistes locals.

Un mes després de la visita de M. Cristina a la ciutat, l'Ajuntament es pronuncià contra els moderats i la regent, i el cap polític de Lleida fou substituït per Narcís Ametller, militar que donà suport al pronunciament progressista del setembre. La visita de M. Cristina i les seves filles havia ocasionat una doble lectura en els representants de les institucions lleidatanes. Així, mentre el cap polític quedà encisat per la personalitat de la regent, el consistori mantingué en tot moment un to enèrgic en la defensa de la Constitució del 1837, que es veia amenaçada per la reforma d'Ajuntaments que pretenia dur a terme el Partit Moderat. El toc d'atenció del consistori lleidatà a M. Cristina fou tot un símptoma de l'esdevenidor que li esperava a la nació espanyola davant la desconfiança que aixecaven, en els ajuntaments de les províncies, les maniobres polítiques de la coalició entre la regència i el Partit Moderat.

CAPÍTOL 3

LA REVOLUCIÓN DE SEPTIEMBRE DEL 1840

“La experiencia puede haber demostrado a los hombres que en lo sucesivo empuñen las riendas del poder que todo gobierno de pandilla es imposible en España. Cristina cayó porque en lugar de apoyarse en la nación se apoyó en una fracción de ella, en unos cuantos banderizos solapados que fingiendo simpatizar con el trono y el pueblo engañaban á ambos para hacer exclusivamente su propia felicidad. Y sin embargo jamas reina alguna habia dominado esta nacion con tan inmensa popularidad.”⁴⁷⁸

El Congrés de l'any 1840 restava dominat pel Partit Moderat, que discutí el 21 de març un projecte de llei presentat pel govern Collantes que pretenia reformar la llei d'ajuntaments emparada en la Constitució del 1837.⁴⁷⁹ La llei municipal s'aprovà, finalment, el 14 de juliol per 114 vots a favor i 17 en contra, essent derrotades totes les esmenes progressistes.⁴⁸⁰ La regent signà el document a Barcelona, el 16 de juliol, i molts ajuntaments protestaren. A Madrid, concretament, del 17 al 19 de juliol hi va haver l'anomenat “motín de las galgas”, que fou l'avançada del que es produí al setembre amb més virulència en aquella ciutat.⁴⁸¹

També a Barcelona hi va haver aldarulls provocats per la sanció de la nova llei municipal moderada. Així, el 18 de juliol s'agruparen nombrosos grups de ciutadans a la plaça de Sant Jaume, enfront de l'Ajuntament, i varen cridar consignes contra aquella llei i el govern moderat. Més tard, es formaren nombroses barricades, sense que ho impedis la força militar, i alguns dels revoltats es dirigiren a la plaça de Santa Anna per victorejar Espartero que es trobava allotjat en aquell indret. El general es posà al cantó dels revoltats i s'entrevistà amb M. Cristina per demanar-li la dimissió del govern Collantes i l'anul·lació de la llei municipal signada.

⁴⁷⁸ *Diario de Barcelona*, 21 d'octubre del 1842, p. 4.410.

⁴⁷⁹ Tot i que aquesta era la llei més visible de les reformes moderades que pretenien constituir un règim polític més conservador, altres projectes anaven en la mateixa línia. Exemples del que es diu foren la llei d'impremta, que pretenia emmudir a la premsa contrària al règim moderat, o la llei de dotació al culte i al clergat, que volia tornar a l'església secular els seus béns i restablí la recaptació del delme. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 199.

⁴⁸⁰ N. Duran, *La Unión Liberal...*, p. 37. L'autor és categòric a l'hora d'afirmar que: “Patrocinada por la reina y los moderados la ley hubiera reducido a las autoridades municipales al papel de sirvientes de Madrid (lo que equivale a decir de los moderados) y hubiera separado efectivamente al progresismo de su fuente de apoyo más vital: las clases urbanas más populares”. R. Carr, creu que “ambas partes consideraban la ley municipal como fundamental para su poder político, ya que eran las autoridades municipales las que elaboraban los censos y organizaban las elecciones.” R. Carr, *España 1808-1939*, p. 183. També ho creuen així P. Janke, *Mendizábal y...*, i C. Marichal, *La Revolución Liberal...*

⁴⁸¹ A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p.199.

La regent, veient el suport que tenia Espartero de l'exèrcit i de la població barcelonina, acceptà la primera condició, però no la segona. En aquell context, el 21 de juliol, els moderats organitzaren una contramanifestació de suport a M. Cristina que acabà en una lluita al Pla del Palau entre aquells i els progressistes. El dia següent se succeïren les represàlies i en una d'elles morí assassinat l'advocat conservador Francesc Balmas, tot i que el lletrat matà abans a alguns dels seus assaltants. D'una altra banda, els moderats acabaren amb la vida del tinent de la milícia Manel Bosch i les oficines del diari progressista *El Guardia Nacional* foren destruïdes. No fou fins a la intervenció d'Espartero que es calmà l'estat d'ansietat popular a Barcelona, on continuaven allotjades M. Cristina i la reina en minoria Isabel. La regent i la seva filla romangueren allí tres setmanes fins que marxaren a València on arribaren el 23 d'agost. Entretant a Madrid, el govern havia dimitit, el 28 de juliol, i no fou substituït per cap altre fins al pronunciament progressista, l'1 de setembre, que seguí un mes de caos polític sense que cap govern ni partit polític controlés la nació.

MADRID PREN LA INICIATIVA

El pronunciament que es produí l'1 de setembre del 1840 tingué un escenari inicial prou definit que no es pot ometre en una anàlisi dels fets que el provocaren. En aquella data, l'Ajuntament de Madrid s'aixecà contra el govern moderat després que aquest presentés el nomenament dels nous ministres,⁴⁸² i l'augment dels rumors que apuntaven a la promulgació definitiva de la llei d'ajuntaments que havia d'establir el sufragi censatari restringit en els ens locals.

El poble madrileny s'aplegà a l'Ajuntament, que estava reunit en sessió ordinària, on un dels allí presents va dir que “los que allí estaban no eran unos descamisados, sino que todos tenían que perder y eran de la clase que paga, sufre y alimenta a sus tiranos”.⁴⁸³ L'alcalde reuní a la Milícia Nacional perquè mantingués l'ordre,

“pero esta misma milicia compuesta de ciudadanos no pudo mirar con indiferencia el justo y adolorido grito del pueblo, y pronunciándose en el mismo sentido y jurando morir antes que someterse a la tiranía, le tranquilizó del todo quedando ella sobre las armas para esperar los sucesos. El Ayuntamiento entonces enterado de la decision del pueblo y milicia por sus respectivos comisionados, se puso al frente y trató de regularizar el movimiento para evitar

⁴⁸² El ministeri nomenat per Ma. Cristina estava format, un cop havia dimitit el govern d'Antonio González, per la següent proposta del cap de govern Valentí Ferraz (més endavant fou substituït com a primer ministre per Modesto Cortázar): José Menescan, Estat i Presidència; Francisco Javier Aspíroz, Guerra; Felipe Urbicia y Daoiz, Justícia; Agustín Silvela, Governació; Francisco Armero, Marina, i José Ma. Secades, Hisenda. *Diario de Barcelona*, de l'1 de setembre del 1840, p. 3.455. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 200.

⁴⁸³ *Eco del Comercio*, núm. 2316, del 2 de setembre del 1840.

confusion, desorden y desgracias, señalando sus puestos á los diferentes batallanos y haciendo recorrer las calles varios piquetes de caballería de la milicia”.⁴⁸⁴

La milícia s'uní amb el poble i forçà a l'Ajuntament perquè es pronunciés contra el govern moderat. Davant d'aquesta situació, alguns “pajarracos de no muy segura conciencia”⁴⁸⁵ marxaren de la ciutat sense que ningú els ho impedís. Llavors, els esdeveniments es varen precipitar en un curt termini de temps:

“En la plaza de la Villa han ocurrido algunas desgracias con motivo de presentarse el gefe político (Buerens) acompañado de varios salvaguardias que se dice que iba con el ánimo de arrestar á los individuos del ayuntamiento, pero en su lugar lo ha sido él con dos salvaguardias; en seguida se presentó en el mismo punto el general Aldama con una escolta de caballería y un batallon del Rey, mandó hacer fuego, pero fué contestado por una descarga hecha por un batallon de la Milicia nacional, resultando varios heridos de una y otra parte y muerto un paisano y el caballo del general (...) A las ocho. El batallon del Rey se ha unido á la Milicia nacional y juntos vitorean la CONSTITUCION”.⁴⁸⁶

Segons el *Eco de la Milicia Nacional* foren dues les companyies del rei les que “abrazaron á los nacionales quedándose con ellos, y poco después se pasó tambien todo el batallon tocando el himno del Riego”.⁴⁸⁷ El capità general Aldama hagué de fugir a corre-cuita cap a “el Prado” amb el batalló de la reina governadora i alguna tropa de les destinades a Madrid, per situar-se, finalment, al Retiro.⁴⁸⁸ L'alcalde, Joaquim M. Ferrer (1777-1861), no tardà gaire temps a fer la primera al·locució al poble de Madrid, però en el context en què es trobaven, tenint en compte la publicitat que tenien els seus moviments, cal considerar l'escrit com una al·locució a la nació espanyola:

“¡CIUDADANOS!: Los votos del Ejército y de la Milicia ciudadana, las manifestaciones de los principales ayuntamientos de la Península, los clamores de la opinion pública contra el ominoso sistema de reaccion que hoy domina; todo, todo ha sido despreciado con insolencia por los traidores que rodean á S.M., y cuyos perniciosos consejos comprometen á cada paso la dignidad del Trono y la tranquilidad pública.

Infringida la Constitucion que todos hemos jurado, hallanadas las leyes, tiranizada la voluntad misma de S.M. la Reina Gobernadora por las malélicas influencias de una fraccion liberticida, y sin gobierno para dirigir la nave del Estado después de una crisis tan prolongada, se hace indispensable que la Nacion manifieste de una vez, y con el imponente aspecto de un pueblo libre, su firme voluntad de conservar ilesa en su espíritu y letra las instituciones constitucionales que hemos conquistado á costa de tanta sangre y de tan inmensos sacrificios”.⁴⁸⁹

L'escrit de l'Ajuntament de Madrid feia una denúncia de les maniobres del Partit Moderat, però semblava disculpar l'actuació de M. Cristina, com si per ells hagués estat la víctima de la manipulació dels seus consellers. Aquest posicionament, com es veurà més endavant, fou clau en la divisió que hi

⁴⁸⁴ *Diario de Barcelona*, 8 de setembre del 1840, resum d'un article de *El Eco de la Milicia Nacional* (diari de Madrid) , ps. 3.563-3.564.

⁴⁸⁵ *Diario de Barcelona*, 8 de setembre del 1840, p. 3.563-3.564.

⁴⁸⁶ *Diario de Barcelona*, del 7 de setembre del 1840, resum d'un article del diari *Fr. Gerundio* de la capital del regne, p. 3550.

⁴⁸⁷ *Diario de Barcelona*, del 8 de setembre del 1840, resum d'un article del *Eco de la Milicia Nacional* (Diari de Madrid), p. 3563-3564.

⁴⁸⁸ *Diario de Barcelona*, 8 de setembre del 1840, p. 3.563-3.564.

⁴⁸⁹ *Diario de Barcelona*, 6 de setembre del 1840, al·locució de l'alcalde Joaquim Ma. Ferrer als seus ciutadans, ps. 3.527-3.528.

hagué entre la Junta de Madrid, que a partir de llavors actuà com si hi hagués algú important darrere que la dirigís, i la resta de juntes pronunciades que demanaren insistentment la reunió d'una Junta Central i canvis en el sistema de regència que dominava el país des de l'any 1837.

La Diputació de Madrid donà suport a l'Ajuntament i el dia 2 de setembre es constituí la junta de govern de Madrid, integrada per l'alcalde Joaquim M. Ferrer, amb el càrrec de president, els diputats progressistes Pedro Beroqui, Pío Laborda, Fernando Corradí i altres destacades personalitats d'aquell partit com eren José Pontilla, Pedro Sainz de Baranda i Valentín Llanós.⁴⁹⁰

Un cop restà constituïda, la junta de Madrid va exigir a tots els funcionaris de la capital l'acatament de la seva autoritat. La dràstica mesura va ocasionar que 24 empleats públics, majoritàriament magistrats, dimitissin. La decisió pretenia depurar dels càrrecs a tots els elements hostils al progressisme.⁴⁹¹ La junta madrilenya, en els dies següents al pronunciament, a part de dictar mesures concretes que afectaven a la seva pròpia província, actuà com a autoritat suprema de la nació espanyola. En conseqüència, d'entrada, impulsà el sanejament de l'administració, de la hisenda i l'extensió del pronunciament a la resta de l'estat.⁴⁹² Altres reformes més concretes es trobaven reflectides en la circular del 12 d'octubre en la qual la junta manifestà el desig d'acabar amb el deute, potenciar la venda dels béns del clergat secular, abolir el delme i les primícies, ajustar els pressupostos, reformar l'administració, la llei d'ajuntaments moderada i elaborar una llei de responsabilitat ministerial.⁴⁹³ Altrament, el 4 de setembre, la junta de Madrid féu una exposició a M. Cristina en què, amb una reflexió més freda dels esdeveniments, exposà totes i cadascuna de les causes que havien provocat la crisi política en què es trobava immersa la nació:

“¿Por ventura los proyectos de ley sobre libertad de imprenta, sobre derecho electoral y sobre administración, ramificaciones todas de un plan subversivo, no patentizan los siniestros fines de esa facción, que apellidándose conservadora, oculta su malicia bajo las máscaras de una mentida moderación? Sin conciencia, sin fé política, solo les mueve á los unos el deseo de enriquecerse á costa de la sangre de esta desventurada España por medio de negociaciones tenebrosas, socayando el crédito público con la estracción escandalosa de sus cuantiosas hipotecas, á los otros el ánsia de conservar los privilegios abusivos que adquieren en la infancia y horfandad de la monarquía; y á otros por último la sed insaciable de dominación y mando. Sin norte, sin inspiraciones propias, dominados por influencias extranjeras, ahora que la Nación, restablecida de la guerra civil, caminaba á su futuro engrandecimiento, se proponian disolver el denodado ejército que tantos dias de gloria ha dado á la patria, con objeto de cooperar á la

⁴⁹⁰ *Diario de Barcelona*, 8 de setembre del 1840, comunicat de l'Ajuntament i la Diputació als habitants de Madrid, del dia 2 de setembre de 1840, p. 3.562.

⁴⁹¹ *Eco del Comercio*, núm. 2.317, 2.321 i 2.322, dels dies 3, 7 i 8 de setembre de 1840.

⁴⁹² *Eco del Comercio*, núm. 2.325, de l'11 de setembre del 1840.

⁴⁹³ *Eco del Comercio*, núm. 2.362, del 18 d'octubre del 1840.

desmembración de la Monarquía, tramada hace largo tiempo, para arrebatárle el alto lugar que le cupo en mejores días, y de derecho le corresponde hoy en la balanza política de Europa. No contentos con haber desmoralizado el país empleando toda clase de medios, la violencia, el soborno, el terror para reunir en las Cortes una mayoría bastarda, se atrevieron á presentar este funesto proyecto de Ayuntamientos, cuyo espíritu y letra barrenan por su base la ley fundamental que todos á ejemplo de V.M. hemos jurado”.⁴⁹⁴

Més endavant, en la citada exposició a M. Cristina, es detallava amb exactitud el plantejament progressista del que representaven els ajuntaments dels municipis en el seu ideal polític. Pel progressisme, els consistoris

“no se componen únicamente de individuos: los que constituye su organización son los cargos de alcaldes, regidores, procuradores síndicos. El pueblo por la ley fundamental tiene el derecho incontestable de nombrar sus concejales, designándoles las respectivas funciones que conceptúa más adecuadas a su temple de alma, aptitud y *posición social*. La nueva ley consiguiente, dando á la corona la prerrogativa de nombrar los alcaldes, sobre ser perjudicial a los intereses de los pueblos, y no menos opuesta á sus fueros ó costumbres es abiertamente contraria a la Constitución y alentatoria a la libertad”.⁴⁹⁵

És a dir, la junta de Madrid exposava, clarament, que no acceptava el projecte de llei municipal moderat perquè creia que la potestat d'escollir els representants dels consistoris havia de recaure en l'elecció democràtica del poble, tot i que, com s'ha destacat en cursiva, els escollits per a segons quins càrrecs havien d'anar d'acord a una destacada posició social. A part, també es denunciava que quan un Congrés, que pel que sembla fou escollit amb moltes manipulacions per part del Partit Moderat en el poder,⁴⁹⁶ infringia la constitució, com era el cas en la seva opinió, o bé es deixava morir aquesta, o havia de morir el Congrés. L'actuació dels moderats ocasionà “que el pueblo por medio de un patriótico pronunciamiento evidencie su firme voluntad de mantener las instituciones”.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ *Diario de Barcelona*, de l'11 de setembre del 1840, “Exposición dirigida a S.M. por la Junta provisional de Gobierno de Madrid”, del dia 4 de setembre del 1840, p. 3.612-3.614.

⁴⁹⁵ *Diario de Barcelona*, 11 de setembre del 1840, ps. 3.612-3.614 i *Eco del Comercio*, núm. 2.318 i 2.320, 4 i 6 de setembre del 1840.

⁴⁹⁶ Les actes electorals de molts partits foren impugnades pels diputats progressistes en el decurs de la legislatura de 1840 per les pràctiques il·legals que dugueren a terme els moderats en els partits o districtes que dominaven. Un exemple del que es diu es pot trobar en la sessió de l'11 de març del 1840 i successives en què el diputat lleidatà Antoni Viadera denuncià les pràctiques manipuladores del Partit Moderat en les eleccions dutes a terme a Barcelona en aquell any: “Es indudable que la primera y la principal circunstancia que legitima ó acredita la legalidad de las operaciones electorales es la formacion de las listas con arreglo á la ley. En las de la provincia de Barcelona no puede, bajo pretexto alguno reconocerse la observancia de la ley, y por consiguiente falta la base, falta el elemento que debe constituir la legalidad de las operaciones electorales (...) Así fué que se eliminaron de las listas electorales más de 2.000 electores, y no hay que designar su color político, y fueron reemplazados por otros cuyas opiniones eran más conocidas que sus cualidades legales. La suma y la resta se hicieron con tal exactitud que ha resultado en favor del partido de los calculadores la mayoría de 2.600 votos, la que á pesar de todo hubiera sido mucho menor á no haberse abstenido de votar unos 400 electores del distrito sexto de la capital por las ilegalidades allí cometidas”. ACD, intervenció d'Antoni Viadera en la sessió de l'11 de març del 1840, *Diario de las sesiones de las Cortes, Legislatura de 1840*, ps. 319-320. Pascual Madoz, en aquest mateix sentit, denuncià el dia següent les pràctiques il·legals dutes a terme per la Diputació de Barcelona dirigides a eliminar del cens 1.500 electors progressistes i afegir-ne 1.500 de moderats, la qual cosa representà una suma de 3.000 vots favorables pel Partit Moderat. Tenint en compte que la diferència entre els escollits moderats i els perdedors progressistes fou de 2.000 vots, Madoz afirmava que: “No es extraño que cuando las Diputaciones provinciales han roto la valla de la moralidad, cuando en nada reparan se les haya dicho: “aumenten Vds. 2.000 electores, y con eso la elecciones son seguras”. ACD, intervenció de Pascual Madoz en la sessió del 12 de març del 1840, *Diario de las sesiones de las Cortes, Legislatura de 1840*, p. 344.

⁴⁹⁷ *Diario de Barcelona*, 11 de setembre de 1840, “Exposición dirigida a S.M. por la Junta provisional de Gobierno de Madrid”, del dia 4

Una vegada establertes les bases ideològiques sobre les quals s'havia de sustentar el pronunciament, només quedava esperar les reaccions en la resta de l'Estat. Així les coses, la ciutat de Saragossa es pronuncià el dia 3, Zamora, Burgos i Càceres el dia 4, Granada, Osca, Lleó, Màlaga i Lleida el dia 5, Àvila, Toledo, Logronyo, Salamanca i Barcelona (tot i que fins l'1 d'octubre no féu Junta) el dia 6, Tarragona, Alacant, Santander, Valladolid, Oviedo, Palència, Ciudad Real i Badajoz el dia 7, Girona, Jaén, Sòria i Segòvia el dia 8, Orense i Pontevedra el dia 9, Almeria el dia 10, La Corunya el dia 11, València el dia 12, Lugo el dia 13, Castelló i Múrcia el dia 14, Sevilla el dia 15, Còrdova, Navarra i Huelva el dia 16, Cadis, Guadalajara i Conca el dia 18, Palma de Mallorca el dia 21, Albacete el 22 i Terol el 23.⁴⁹⁸

El pronunciament, per tant, havia estat un èxit arreu de l'Estat i només Astúries i el País Basc es mantingueren a l'expectativa dels esdeveniments, en aquest últim cas perquè gaudien de lleis forals pròpies i no els afectava la normativa reformadora de la nova llei d'ajuntaments moderada. Davant aquesta situació, calia buscar un home de prestigi liberal que encapçalés el moviment i l'enfortís en l'ala dirigent. El general Baldomero Espartero (cap dels exèrcits espanyols) es presentava, als ulls dels pronunciats, com el personatge clau a convèncer perquè dirigís el pronunciament i consolidés una alternativa de govern davant un parlament i una Corona dominats per tendències conservadores.

El poble, sobretot l'urbà, idolatrava el duc de la Victòria, i els polítics progressistes el veien com a un símbol del liberalisme pur perquè aconseguí derrotar l'oposició absolutista del carlisme. El general, d'altra banda, tenia una bona predisposició a encapçalar el moviment; més que per motius ideològics, pels afronts polítics que li havia infringit M. Cristina des de l'any 1837 fins el 1840. El ressentiment del general vers la regent es pot comprovar en una extensíssima exposició que li féu, el dia 7 de setembre des de Barcelona, on assenyalava que

“la creencia de haberme retirado V.M. su confianza tuvo ocasion de expresarla en 15 de julio al hacer la renuncia de todos mis cargos; y aunque el Presidente del Consejo de Ministros de aquella época tomando el nombre de V.M., señaló un hecho para convencerme de lo contrario, no podía yo quedar satisfecho porque los motivos que expuse a

de setembre del 1840, ps. 3.612-3.614.

⁴⁹⁸ *Diario de Barcelona*, 11 d'octubre del 1840, crònica del *Diario de Barcelona* del mes de setembre, ps. 4.084-4.086. També P. Janke, *Mendizábal y...*, p. 311. Vegeu, sobre l'estudi de les juntes provincials, A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, ps. 204-219. En aquest sentit, no s'ha cregut convenient fer una ressenya concreta de cadascuna de les juntes, perquè en la majoria de casos presentaren trets reivindicatius similars als de la de Lleida, estudiada més endavant. Una prova de la uniformitat ideològica del moviment fou que en 23 dies es pronunciaren 44 províncies espanyoles de 49 possibles.

V.M. recibieron mayor grado de fuerza no siendo rebatidos, y admitiendo el Gabinete el peregrino encargo de hacerme saber la negativa de la dimision, no obstante que justifiqué en ella había dispuesto V.M. reemplazarlo con otro que satisficiera más el espíritu de los pueblos previniendo los males que anunciaban las diferentes situaciones y juicios pronunciados. Yo debí hacer nuevo sacrificio por mi Reina y por mi Patria resignándome á continuar á la cabeza de las tropas puesto que se creyó necesario, aunque ya sólo conservé una débil esperanza de que no llegasen á tener efecto mis funestas predicciones”.⁴⁹⁹

La imatge d'Espartero era la de l'home que es presentava a la regent amb totes les cartes guanyadores a la mà. El duc de la Victòria, cridat uns mesos abans per M. Cristina (al juliol del 1840) per formar govern, exposà a la regent la necessitat de renovar les Corts amb majoria moderada i que no es sancionés la pretesa llei municipal censatària, demandes que provocaren la retirada de la confiança de M. Cristina al general. Davant el pronunciament provocat per la promulgació de la llei, la reina demanava a Espartero que reprimís el moviment per la força pel temor que tenia a què perillés el tron espanyol.⁵⁰⁰ El general s'hi negà donant una gran quantitat de raons dirigides a mostrar a la regent que

“el empeño ha sido constante desde la disolucion de las anteriores Cortes de desacreditar al partido liberal denominado del progreso, estableciendo un sistema de proteccion exclusiva en favor del otro partido llamado moderado que se procuró aumentar con personas de precedentes sospechosos y haciendo patrimonio de esta fraccion todos los principales destinos del Estado”.⁵⁰¹

El duc de la Victòria, per tant, es negà a emprendre accions contra la població civil perquè era “muy dudoso que un soldado se bata contra compatriotas que les abriran los brazos diciéndoles: la causa de mi empeño es la misma porque habéis derramado vuestra sangre y sufrido las inauditas penalidades que hacen glorioso vuestro nombre”.⁵⁰² I perquè no volia “comprometer para siempre el orden social: hacer que corra torrentes de sangre; malograr un ejército que nos hace respetables; perder el fruto de las señaladas glorias que han aniquilado a las huestes con que el rebelde D. Carlos creyó usurpar el Trono y levantar cadalsos para sacrificar á los que han defendido y conquistado la libertad”.⁵⁰³ És a dir, Espartero no solament no tenia cap intenció de reprimir el pronunciament sinó que, indirectament, li donava el vistiplau, amb la qual cosa deixava a la regent sense el suport de l'exèrcit, ja que aquell estava sota el seu control.

⁴⁹⁹ *Diario de Barcelona*, 10 de setembre del 1840, “Exposicion dirigida a S.M. por el Excelentísimo Sr. Duque de la Victoria”, del dia 7 de setembre del 1840, ps. 3.590-3.594.

⁵⁰⁰ *Diario de Barcelona*, 10 de setembre del 1840, p. 3.592. La demanda la féu en una Reial Ordre del 5 de setembre del 1840, de Ma. Cristina a Espartero.

⁵⁰¹ *Diario de Barcelona*, 10 de setembre del 1840, p. 3.593.

⁵⁰² *Diario de Barcelona*, 10 de setembre del 1840, ps. 3.593-3594.

⁵⁰³ *Diario de Barcelona*, 10 de setembre del 1840, p. 3.592.

De tota manera, en el pronunciament progressista del setembre del 1840 s'ha de veure un moviment d'ordre que no permeté en cap moment cap desviament ideològic a posicions democràtiques o republicanes. En la comunicació del duc de la Victòria a la regent, que s'ha vist més amunt, aquest ja ho posà de manifest,⁵⁰⁴ però altres exemples que es produïren en els dies posteriors a l'aixecament de Madrid vingueren a corroborar aquesta impressió. Així, quan des del diari republicà madrileny *El Huracán* es publicaren articles que impulsaven a la població a la subversió de l'ordre monàrquic en favor de la constitució d'un Estat republicà, la junta de Madrid s'aixecà contra aquells plantejaments amb la mateixa força amb què ho va fer el dia 1 de setembre contra el Partit Moderat:

“Los gefes y oficiales de los batallones, escuadrones y baterias de la Milicia nacional de esta heroica villa han leído con indignacion el periódico titulado el “Huracan”, en el que se consignan principios que estan en abierta oposicion con los sentimientos que les animan. Fundados estos con la Constitucion del Estado, en la verdadera idea de libertad y en el ardiente deseo de defender la independencia nacional, ni han unido sus esfuerzos á los del pueblo en este grandioso pronunciamiento para sostener otras instituciones, ni menos dejaran de combatir con igual firmeza y valentia todos sus enemigos, entre los cuales es sin duda uno de los más decididos el autor de los artículos que últimamente ha publicado aquel periódico, sin otro fin que el perverso de empañar la gloria de la decision que en estos momentos acaba de acreditar la Milicia nacional para sostener sus juramentos”.

La junta denuncià al diari als tribunals, demostrant, clarament, que no estava disposada a tolerar cap desviació del moviment cap a posicions “demòcrates-republicanes”. A Barcelona succeí quelcom similar al “propagar entre el gremio fabril de esta industriosa capital la funesta idea de que seran atacadas las propiedades y perseguidas las personas, la voz de la razon es siempre bastante fuerte para destruir los siniestros manejos de los malvados”. Espartero, que restà a Barcelona fins el 23 de setembre, va prendre

“una medida reclamada hace tiempo por la justicia y conveniencia pública. La disolucion de la Milicia Nacional por los vicios de que adolecia, y la autorizacion que confiero al que digno Capitan General para que la organice de nuevo con arreglo á la Ley. Esta medida podrá servir de pretexto á los enemigos de la tranquilidad, á aquellos Españoles degenerados agentes ocultos de planes liberticidas, para infundir con mas fuerza los temores, y precisar á los honrados Fabricantes á que abandonen su fortuna por la engañosa inseguridad de sus personas. Deseando yo evitar las sensibles consecuencias de tales maquinaciones debo asegurar que la primera garantía de las propiedades estriba en la nueva organizacion de la Milicia Nacional porque seran llamados á componerla todos los Barceloneses que reunan las circunstancias determinadas por la Ley, siendo así los primeros interesados en conservar el orden: como condicion indispensable de su bien y prosperidad”.⁵⁰⁵

⁵⁰⁴ En el comunicat, Espartero deia que el pronunciament no era fruit de l'aixecament “de una pandilla anarquista que sin fê política procura subvertir el orden. Es el partido liberal que vejado y temeroso de que se retroceda al despotismo ha empuñado las armas para no dejarlas sin ver asegurado el Trono de vuestra excelsa Hija, la Regencia de V.M., la Constitución de 1837 y la independencia nacional”. *Diario de Barcelona*, 10 de setembre del 1840, “Exposicion dirigida a S.M. por el Excelentísimo Sr. Duque de la Victoria”, del dia 7 de setembre del 1840, p. 3.593.

⁵⁰⁵ *Diario de Barcelona*, 23 de setembre del 1840, “Exposicion de Espartero á los Barceloneses”, del dia 22 de setembre del 1840, ps. 3.804-3.805.

La reorganització de la milícia pretenia, a Barcelona, controlar a un nucli d'individus armats que, per la humilitat de la seva condició, no tenien la confiança de les autoritats que encapçalaven el moviment en aquella ciutat. La presència d'Espartero a Barcelona degué ser determinant perquè el canvi polític que s'estava operant a la nació es dugués a terme sense aldarulls, però realment no deixa de sorprendre la dissolució de la milícia, tenint en compte el moment polític que vivia el país, perquè en altres llocs fou precisament la institució que dirigí la insurrecció.

El pronunciament del setembre de 1840 es visqué molt tranquil·lament en la capital del Principat en comparació amb altres moviments similars que es produïrien amb posterioritat. La junta governativa de la província de Barcelona no es constituí fins l'1 d'octubre,⁵⁰⁶ tot i que el dia 6 de setembre l'Ajuntament envià una carta al seu homòleg de Madrid en la qual li comunicava que s'adheria a l'aixecament.⁵⁰⁷

En conseqüència, amb aquests dos exemples com a mostra, el pronunciament del setembre de l'any 1840 es presentava com el que realment havia pretès ser des del primer moment, és a dir, un moviment encaminat a mantenir el que s'havia aconseguit amb l'establiment de la Constitució de l'any 1837, o el que era el mateix, el canvi de govern d'un "confús partit liberal", ple d'antics absolutistes, per un altre que defensava el progrés.⁵⁰⁸ Els límits continuaven estant en el respecte a la monarquia i la propietat privada, i els propietaris eren, per tant, els ciutadans amb més drets perquè ells eren els més interessats en què la nació es projectés a nivell social, polític i econòmic, d'acord a uns paràmetres liberals d'ordre. La reacció progressista es produí per la por davant un possible retrocés polític a posicions absolutistes o despòtiques. Una vegada consolidaren el triomf de la seva causa enfront el Partit Moderat, el propòsit progressista fou el de temperar el moviment perquè no es desviés cap a posicions democràtiques que possessin en perill la llibertat ben entesa de la propietat privada. La culminació de

⁵⁰⁶ *Diario de Barcelona*, 26 d'octubre del 1840, ps. 4.330-4.332. Concretament, l'Ajuntament de Barcelona féu una comunicació a Espartero en què li deia que: "La provincia de Barcelona que á ninguna otra cede en decision y valentía, está representando á la faz de la nacion y de la Europa entera un papel más ridiculo (...) Baste decir que Barcelona fue la primera en pronunciarse contra los proyectos liberticidas de la camarilla derrocada por el invicto duque de la Victoria, y que á su ejemplo se pronunciaron todas las demás capitales. Estas, sin embargo, tiempo hace que tienen instaladas sus respectivas juntas gubernativas, y Barcelona, la segunda población de España, la más decidida á sostener los derechos de la nacion, se ve postergada sin motivo ni razon la más mínima". El moviment barceloní a què es refereix la nota es produí el 18 de juliol del 1840, ja esmentat, a conseqüència de la retirada de confiança al programa d'Espartero.

⁵⁰⁷ *Diario de Barcelona*, 6 de setembre del 1840, p. 3.528.

⁵⁰⁸ En aquest sentit, vegeu a J. Segundo Flórez, *Espartero...*, ps. 683-685; i també A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, ps. 223-224.

l'aixecament es produí amb l'arribada d'Espartero a Madrid, el 28 de setembre, i la celebració d'un gran àpat al Teatro de Oriente amb la presència de la plana major dels generals "ayacuchos" i del Partit Progressista.⁵⁰⁹

EL PRONUNCIAMENT LLEIDATÀ

Com s'ha vist en un altre moment, l'Ajuntament lleidatà manifestà descaradament a M. Cristina la desconfiança que li oferien les persones que a l'estiu del 1840 hi havia en el Govern i que semblaven tenir molt bones relacions amb la regent del tron espanyol. Aquesta opinió degué ser general en la majoria de ciutats importants espanyoles que donaren suport majoritàriament a l'aixecament que el dia 1 de setembre protagonitzaren les institucions de govern i el poble de Madrid.

A Lleida, l'Ajuntament, la Diputació, la Intendència d'Hisenda i diversos caps de l'exèrcit secundaren el pronunciament ràpidament:

“no bien hubo cundido la voz del memorable pronunciamiento de la Capital del Reino,⁵¹⁰ poco hacía que se supo el de Zaragoza; sin noticias de oficio, sin antecedentes, sin meditacion, sólo en fin por las simpatías que inspira el puro amor a la libertad y los deseos de emancipacion del yugo y de una ley contraria á nuestros venerados fueros; tuvo lugar el día 5 del actual una respetable reunion de autoridades de toda clase en el Salon de sesiones de la Excelentísima Diputacion provincial; el objeto de aquella honrará para siempre el genio que la promovió: su fin era mantener el orden y tal se consiguió en el gran acto: más lejos de mostrarse indiferentes á aquellos gloriosos pronunciamientos, unánime la Junta de autoridades prometió secundarlos con todas sus consecuencias”.⁵¹¹

D'antuvi, la narració sembla posar de manifest que hi hagué un pronunciament d'ordre promogut per les mateixes institucions i governants que hi havia en la ciutat, excepte del cap polític (Manuel de Pedrolo), que fou substituït per Narcís de Ametller, coronel de l'exèrcit destinat en la ciutat de Lleida que donà suport al moviment. El militar, en un comunicat posterior a la població, mencionava la constitució de la junta provincial de govern "á consecuencia de un glorioso pronunciamiento popular que se ha verificado con el mayor orden en medio del más vivo entusiasmo", i al mateix temps informava que aquella l'havia nomenat nou cap polític.⁵¹²

No obstant això, sembla ser que les autoritats que acabdillaren el pronunciament lleidatà degueren rebre atacs per part d'algú, ja que en un comunicat anònim, aparegut en el Butlletí Oficial de la

⁵⁰⁹ Anònim, *Reseña del glorioso alzamiento de 1840*, p. 222.

⁵¹⁰ El trajecte de Madrid a Lleida o viceversa durava, en aquella època, 104 hores. P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 30.

⁵¹¹ ADL, BOP del 25 de setembre del 1840, p. 4.

⁵¹² ADL, BOP de l'11 de setembre del 1840, comunicat del 6 de setembre de Narcís Ametller, nou cap polític, als habitants de la província.

Província de Lleida (BOP), uns dies després, s'afirmava que el moviment de la nit del dia 5 de setembre

“fue la voz del pueblo, no hay que dudarlo, nada dice quien asegura no se vieron en la calle fraques ni levitas, poco importa se tome en boca que eran nacionales y simples paisanos: yo les diría que las personas de más valía (si es de decirse) habían manifestado ya sus sentimientos patrióticos, que las que aparecieron en las calles no eran la chusma de motines escandalosos sinó entusiastas por la verdadera libertad, hombres que han derramado su sangre por la patria y que no quieren sufrir más engaños ni permitirán más despotismo.” Tot i que “había también quien se haya escandalizado de haber manifestado la pública opinión deseando de que se destruyeran algunas autoridades, y bien, ¿quién lo extraña en esta ciudad? Cuan poco tiempo hace que mediaron circunstancias que arrebataron el prestigio todo de la autoridad militar? Nada hay que decirse de su conducta moral: pero la influencia de ciertas personas, era muy conocida: las circunstancias críticas del día no toleran dudas, requieren decisión, y el caso es asegurarnos de una vez. El pueblo exigía ciertos cambios, y la autoridad que constituyó la fuerza del caso con toda la legalidad que permite el imperio de la necesidad cedió á aquel impulso habiéndola quedado por premio la conservación del orden y quietud no interrumpidos hasta el día, por más que la calumnia se afane en desacreditar esta Capital, por más que los hombres de dañadas intenciones traten de mancillar un pronunciamiento tan patriótico que no ha hecho derramar una lágrima a nadie. Calumnien, maldigan, vomiten toda la cólera los malos. Lo que les será contestado siempre (es) vengan y recorran las calles de Lérida de día y de noche, á todas horas, y percibirán el silencio que inspira la seguridad, la quietud que garantiza su Gobierno interior, y la confianza que sugieren sus Autoridades”.⁵¹³

El text semblava posar de manifest que en la nit del 5 de setembre hi hagué una mobilització important dirigida per la Milícia Nacional i secundada per un nombre important de veïns, que exigiren canvis polítics. En aquest sentit, s'ha pogut localitzar una relació en el BOP de l'11 de juny del 1842 en què apareixien reflectits els noms dels individus condecorats, amb una creu de distinció donada per part del regent, per la seva adhesió i cooperació en els esdeveniments del pronunciament d'aquell dia a Lleida.⁵¹⁴ La qualificació i l'avaluació dels pronunciats es féu mitjançant una junta d'autoritats progressistes local, que premiaren les persones que donaren suport al moviment en les diverses poblacions de la província.

En la relació de la capital apareixia el nom de 363 individus, dels quals 152 eren militars i 211 ciutadans civils (116 milicians) de la ciutat. Aquelles devien ser, probablement, les persones que sortiren al carrer la nit del 5 de setembre a proclamar el pronunciament favorable al Partit Progressista, i que feren possible, mitjançant la seva col·laboració, el triomf i la consolidació del moviment en la ciutat. La composició dels condecorats mostra la conjunció d'interessos civils i militars, ja que els percentatges indicaven que hi hagué un 42,98 % de soldats i un 57,02 % de ciutadans que participaren activament en els esdeveniments. D'aquells, n'hi havia 49 menestrals (un 23'44 % dels civils), 48 funcionaris (un 22'96 %), 37 professionals liberals (un 17'71 %), 35 comerciants (un 16'74 %), 15

⁵¹³ ADL, BOP del 25 de setembre del 1840, p. 4.

⁵¹⁴ ADL, BOP de l'11 de juny del 1842, ps. 1-5.

pagesos (un 7'17 %), 6 propietaris (un 2'87 %), 4 caps militars (un 1'91 %), 2 criats (un 0'95 %), 2 militars retirats (un 0'95 %), 1 eclesiàstic (un 0'47 %) i 12 dels quals no consta la seva professió (un 5'47 %).⁵¹⁵

El grup de civils que participà en el pronunciament de l'1 de setembre del 1840 marcava l'abast social del moviment en el moment inicial en què aconseguí controlar el poder. Així, els menestrals, funcionaris, professions liberals i comerciants, tots ells grups laborals urbans, foren els que en major grau hi participaren, tot i que la pagesia (molt poc activa durant el pronunciament) era el sector professional majoritari de la ciutat.⁵¹⁶ De tota manera, cada sector, generalitzant, va tenir un paper diferencial en els esdeveniments. Així, els professionals liberals, grans comerciants i caps militars feren les funcions d'encapçalament i control del pronunciament cap a posicions d'ordre, els funcionaris asseguraren el control administratiu de les delegacions institucionals de la ciutat i els menestrals, petits comerciants i els escassos pagesos que participaren en el moviment donaren el recolzament i sentit popular.

Les causes del ràpid suport de Lleida al pronunciament del setembre de l'any 1840 es concretarien pel descontent de la població lleidatana davant el perllongament de la guerra amb els carlins en el seu sòl, quan a la resta de l'Estat havia finalitzat al febrer del 1839 amb l'abraçada de Vergara, i la subsegüent càrrega econòmica que ocasionà el conflicte a la població de Lleida (en contribucions de guerra i altres impostos). Aquestes dues qüestions, junt amb el control que exercien els progressistes en les institucions de govern local, foren determinants, amb tota probabilitat, a l'hora de predisposar a la població de Lleida capital en contra del govern central de Madrid.

El grup d'exaltats que ocupà els carrers no representava al nucli de majors contribuents o notables de la ciutat, que pactaren abans amb els caps militars de la plaça una fórmula per integrar en el si de la junta governativa de la província a alguns dirigents de la milícia i fer, d'aquesta manera, una barreja d'opinió popular i canvi d'ordre per satisfer totes les tendències sociopolítiques. La maniobra pretenia,

⁵¹⁵ ADL, BOP de l'11 de juny del 1842, ps. 1-5.

⁵¹⁶ Q. Casals, *Canvi econòmic...*, ps. 108-114.

en darrer terme, assegurar la ciutat davant qualsevol moviment revolucionari que alterés la tranquil·litat pública.⁵¹⁷

La junta lleidatana estigué formada pels membres de la Diputació, de l'Ajuntament, d'Hisenda, els caps de la Milícia i els coronels de l'exèrcit que tenien cura de la plaça de Lleida. Ràpidament, féu un comunicat, amb data del 6 de setembre, on explicava les causes que l'havien portat a secundar un pronunciament "glorioso y fuerte, capaz de asustar á los alcazares de todos los déspotas". La sedició havia començat, com ja s'ha vist, en

"la Capital de la Monarquía, y en la siempre heroica ciudad de Zaragoza. La Constitución de 1837, obra de la Soberanía Nacional, aceptada y jurada libre y espontáneamente por la Corona, el pósito sagrado de los derechos de los Españoles, de su dignidad é independencia, y arca santa de la alianza del pueblo con el Rey; este precioso y respetable Código, ha sido rasgado en una de sus mejores páginas, en el artículo 70, sin que el poder de la razon haya sido bastante á detener el brazo destructor que todavía está levantado para consumir (si fuera posible) el total sacrificio de la libertad escrita, y entonces ¿de qué hubieran servido al pueblo y al ejército siete largos años de desolacion, de sangre, y los más penosos sacrificios?"⁵¹⁸

L'al·locució també feia esment de l'ordre que pretenia el pronunciament en els "medios de llevarle a cabo. Por ahora estense tranquilos en sus casas todos los ciudadanos, préstese la debida obediencia á las autoridades constitucionales: si es menester ya os llamará esta Junta Provincial que vela y trabaja por todos".⁵¹⁹

La junta comissionà Josep Lamarca perquè es dirigís a la veïna ciutat de Barcelona amb la finalitat de donar a conèixer els esdeveniments que s'havien produït a Lleida, i per agrair el "reconocimiento por los generosos y patrióticos ofrecimientos" que li havia fet arribar l'Ajuntament de Barcelona en un comunicat anterior. A part, esperonà aquesta corporació per tirar endavant "la grandiosa obra emprendida y la confianza que tiene del triunfo cuando se cuenta con los poderosos elementos de la voluntad nacional y de la perfecta union entre las autoridades populares" per aconseguir el triomf final del pronunciament progressista.⁵²⁰

⁵¹⁷ Junta de govern de la província de Lleida: Miquel de Ezquiaga (president), intendent d'Hisenda; Joaquim Bassols, governador militar; Narcís Ametller, nou cap polític; Pau Balaguer, vocal de la Diputació; Vicenç Sangenis, vocal de la Diputació; Salvador Maluquer, vocal de la Diputació; Pere Miró, vocal de la Diputació; Joaquim Berga, alcalde primer; Josep Soldevila, alcalde segon; Francesc Florensa, regidor de l'Ajuntament; Toribi Herrero, regidor; Marià Olives, regidor; Domènec Tey, regidor; Ramon Miquel, regidor; Llorenç Faidella, regidor; Joan Biguera, regidor; Manuel Olives, regidor; Ramon Vicens, síndic; Simó Ignasi Mensa, síndic procurador; Josep Vidal, síndic procurador; Francesc Benet, primer comandant de la Milícia Nacional; Jaume Nadal, capità de la Milícia Nacional, i Manuel Tubau, capità de la Milícia Nacional. ADL, BOP del 7 de setembre del 1840, ps. 1-2.

⁵¹⁸ ADL, BOP del 7 de setembre del 1840, ps. 1 i 2. Vegeu el text íntegre de l'al·locució de la junta a Q. Casals, *La Lleida dels...*, p. 587.

⁵¹⁹ ADL, BOP del 7 de setembre del 1840, ps. 1 i 2.

⁵²⁰ *Diario de Barcelona*, 13 de setembre del 1840, ps. 3.644-3.645.

Tanmateix, aquesta primera junta governativa de la província no devia de ser del tot satisfactòria per als habitants de la capital. En ella, com s'ha dit anteriorment, apareixien tots els caps de les institucions lleidatanes i només hi havia tres membres de la milícia, autèntic canal de l'opinió política popular ciutadana que hi havia en la ciutat. Cal pensar que la formació d'aquesta junta, durant la nit del 5 de setembre, fou un pas previ per calmar les demandes de la mobilització popular dirigides per la Milícia Nacional i, de pas, garantir el control i l'ordre públic. Aquesta circumstància es pot palesar en un comunicat del president de la junta, Miquel de Ezquiaga, del 8 de setembre, en què s'excusava sobre la precipitada elecció dels membres de la primera comissió tot dient que

“la urgencia de las circunstancias y el estímulo del acierto para el bien público hizo forzoso que se constituyera una Junta compuesta de las autoridades populares y jefes de la Milicia en los sucesos del 5 anunciados; calmada la ansiedad pública *en parte*, tuvo que recurrir cada uno a sus atenciones; y como reclamase el asunto una marcha política en el progreso de las cosas, marcha que la debe simplificar el menor número de individuos posible, al tiempo que *rebastecerla el carácter de una representacion enteramente grave y popular*”.⁵²¹

La solució que trobà la junta per calmar l'ansietat pública totalment i enfortir la seva condició fou la de donar entrada a nous elements de representativitat més popular que substituïren a altres que, potser, no en tenien tanta. Així, la nova assemblea quedà composta pels membres següents: Miquel Ezquiaga (president), intendent; Narcís Ametller, cap polític; Joaquim Bassols, segon comandant general de la província; Salvador Maluquer, vocal de la Diputació; Pere Miró, vocal de la Diputació; Joaquim Berga, alcalde primer; Manuel Olives, regidor de l'Ajuntament; Josep Hostalrich, comandant d'Infanteria de la Milícia Nacional; Joan Bergés, capità de la Comandància de Cavalleria de la Milícia Nacional; Josep Antoni Ribé, capità de la Comandància d'Artilleria; Manuel Tubau, notari i propietari representant de la ciutat; i Marià Gigó, advocat i propietari representant de la ciutat.

Dels dotze membres de la nova junta governativa n'hi havia tres que eren caps de la Milícia Nacional i altres dos en qualitat de representants de la ciutat que no estaven en cap institució de govern, tot i que un d'ells, Manuel Tubau, era capità de la milícia. A part, els dos representants de l'Ajuntament, Joaquim Berga i Manuel Olives, també estaven vinculats amb la institució armada, ja que el primer era el sotsinspector de la província i el segon pertanyia a l'arma de cavalleria. En conjunt, els membres de la junta relacionats amb la Milícia Nacional foren sis de dotze, cosa que semblava

⁵²¹ ADL, BOP de l'11 de setembre de 1840, comunicat del 8 de setembre de Miquel de Ezquiaga, president de la junta governativa, als habitants de la província, p. 1.

establir un equilibri entre les autoritats d'institucions de govern central i els caps de la milícia, amb la clara intenció de controlar el possible descontent popular del municipi.

El que si que es posava de manifest, clarament, era el caràcter d'ordre que es volia imposar des del primer moment, i que tampoc es va perdre amb la nova composició de la junta governativa provincial. Els individus que en formaven part pertanyien al segon grup de propietaris i majors contribuents de la ciutat que apostaren pel progressisme polític i van prendre, en aquell moment, les regnes polítiques en la ciutat.⁵²²

El progressisme, per tant, sortí triomfador del pronunciament en oposició al que ells consideraven com a conspiracions del grup moderat que, en la seva opinió, només pretenien l'interès personal. La justificació que donaren, en les proclames i al·locucions, les autoritats de la junta provincial al moviment fou que el seu objectiu era salvar el liberalisme, ja que ells, com a grup, es consideraven l'essència física de la seva ideologia, mentre que els defensors del "moderantisme" foren considerats com a quelcom aliè a aquella causa. El moviment venia a contrarestar

"los infames proyectos de esa pandilla soez é hipócrita compuesta de los hombres más inmorales y avarientos, trasfugas de otros partidos. Conocidos ya bien claramente de todos los liberales de buena fé, tan viles y abominables monstruos, descubiertos hasta la evidencia sus nefandos planes y aperecidos felizmente con oportunidad los verdaderos patriotas, se alejará visiblemente el peligro de que nuestras santas instituciones perezcan".⁵²³

L'Ajuntament de Lleida féu una sessió extraordinària el dia 10 de setembre en què acordà comunicar als consistoris de Madrid i Barcelona, "que forma parte de una Junta de Gobierno que acaudillando el movimiento popular lo solemniza y robustece". Entre altres raons, la iniciativa de les autoritats pretenia "volver a entrar en posesion de la libertad y de los derechos Constitucionales pérfidamente usurpados por un bastardo Partido".⁵²⁴

És a dir, en el municipi hi havia una plena consciència sobre l'existència de dues formes de pensar polítiques que s'alineaven al voltant de dos partits diferents, però en la mentalitat dels progressistes, com s'ha dit abastament, quallà el pensament que ells eren els autèntics i únics defensors de la causa liberal, enfront a un partit o una tendència política que els provocava recel per raó del passat

⁵²² Els majors propietaris, pròpiament dit el grup dels 15 primers de la ciutat, no participaren en el govern de les institucions progressistes; tanmateix, a partir de 1844, en l'anomenada dècada moderada, vuit dels dotze primers contribuents ocuparen càrrecs consistorials alineats al cantó del Partit Moderat. Q. Casals, "La formació...", p. 12.

⁵²³ ADL, BOP de l'11 de setembre del 1840, al·locució de Narcís Ametller, cap polític, als habitants de la província de Lleida, ps. 1-2.

⁵²⁴ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 10 de setembre del 1840.

absolutista de molts dels seus membres. La por dels liberals progressistes, que s'autoqualificaven de "bona fe", es justificava, en paraules seves, davant uns homes i unes idees que podien conduir el país, un altre cop, a una mena d'absolutisme acabadillat per la regent M. Cristina que, lluny de ser la governadora de tots els espanyols i mantenir-se neutral del procés polític engegat el 1833, donà el seu suport incondicional al Partit Moderat. L'aliança entre la regent i els moderats, per reconduir el control polític del país cap a posicions més conservadores, fou considerada pels progressistes com una traïció a la causa liberal generada després de la Constitució del 1837. Aquesta situació, en conjunt, provocà el pronunciament de l'1 de setembre del 1840.

El fet que les institucions lleidatanes donessin suport a l'aixecament féu que en el BOP hi sortissin reflectides totes les proclames, al·locucions i circulars de les autoritats, tant locals com nacionals, per tal de no perdre el control social i animar a la població a l'adhesió a la causa progressista.⁵²⁵ En aquest context de reafirmació política, no ha d'estranyar que la junta governativa informés a les institucions perquè reunissin a tots els empleats públics amb la intenció d'obligar-los a fer "una declaracion explícita de su adhesion al glorioso pronunciamiento de esta Capital en la noche del 5 de este mes y su exposicion á cumplir y hacer cumplir las órdenes que emanen de S.E. en Junta".⁵²⁶

La depuració de càrrecs públics i funcionaris fou important en tota la província. El més significatiu de tots fou la substitució, ja comentada, del cap polític Manuel de Pedrolo pel coronel Narcís de Ametller, però altres empleats foren suspesos de les seves funcions per ser considerats per la junta

⁵²⁵ Entre aquestes al·locucions destacà la cançó de la Milícia Nacional de Madrid. *CORO*: Perezcan los tiranos, viva la libertad, y perezca en su brillo la ley fundamental/ Nacionales, que osados siete años/ combatieron en lucha sangrienta/ el aprobio y la bárbara afrenta/ que cubría la frente servil,/ no sucumben a infames tratados,/ ni consienten fiar sus poderes/ a hotentones ni a más berebéres,/ como quiere el hipócrita vil./ Perezcan,/ Si Cristina, olvidando quien era,/ y la sangre que el libre ha vertido,/ hoy desoye el clamor dolorido/ del que un trémulo trono salvó:/ levantemos la ilustre bandera/ que ha sabido arrollar los pendones/ de aguerridas y atroces legiones/ con terrible y glorioso tesón./ Perezcan,/ Ya la España conoce sus fueros/ y detesta el dominio tirano,/ ella tiene un poder soberano/ que en ingratos no quiere abdicar./ Somos libres, gritemos, iberos/ somos bravos destellos de Marte,/ y la enseña de nuestro estandarte/ sólo ven desde hoy libertad./ Perezcan,/ Uniformes, clamores Mantuanos/ las celestes esferas rompiendo,/ gritan todos con cívico estruendo:/ sólo manda del pueblo la ley./ Y los ecos responden lejanos/ de Leon y Castilla en los muros:/ la Nación no consiente perjuros:/ ella dicte, y acátelo el rey./ Perezcan,/ De una vez, de una vez, Nacionales,/ nuestros brazos la ley restablezcan,/ y por siempre jamás desaparezcan/ los abusos que estorban su accion:/ arranquemos los crudos puñales/ que animados del *fúnebre canto*,/ desjarretan el código santo,/ asesinan la CONSTITUCION./ Perezcan,/ Si la Francia el auxilio en la liza/ implorase el perjuicio cobarde,/ de *Daoiz* la sombra y *Velarde*/ abriran el camino en la lid./ Aun hume la santa ceniza que de oprobio cubriera sus lises,/ y si el galo amenaza con *Luises*/ con cenizas la reta Madrid. ADL, BOP de l'11 de setembre del 1840.

⁵²⁶ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 15 de setembre del 1840. L'acte de fer jurar la Constitució a tots els empleats públics, com s'ha vist unes planes abans, també fou una de les primeres mesures que proclamà la Junta de Madrid, amb la qual cosa es de suposar que fos general a tot el país.

com a desafectes a l'ordre establert pel pronunciament.⁵²⁷ Perquè, per damunt de tot, el pronunciament que es produí a Lleida intentà controlar el desordre i conduir cap a bon port la mobilització popular, de forma que no “sirva jamás y aun remotamente de pretexto para satisfacer resentimientos innobles y otras pasiones no menos mezquinas”, per tant, “se hace un deber de dirigirse á todos los pueblos de la provincia y particularmente á los alcaldes de las cabezas de marcas, encareciéndoles para que lo hagan á los de las suyas respectivas, la conveniencia, la necesidad absoluta de que el orden público se conserve inalterable a toda costa”.⁵²⁸

CONSOLIDACIÓ DEL PRONUNCIAMENT

Entretant, el pronunciament del poble de Madrid fou seguit per la resta de capitals de província espanyoles, que en el dia 23 de setembre sumaven un nombre de quaranta-quatre aixecades d'un total de quaranta-nou existents. Tot i que algunes ciutats com Múrcia, Sevilla i Córdoba van tardar a verificar el pronunciament “por el terror de sus habitantes á las autoridades militares respectivas”, finalment, després de patir un “estado de sitio, y las medidas de represion y despotismo Turco á que han tenido que apelar aquellas autoridades para contenerlo”, el pogueren fer efectiu.⁵²⁹ No obstant això, la pressió d'aquells caps militars indicava que hi hagué una certa divisió en el si de l'exèrcit a l'hora de donar suport al pronunciament, a pesar de la predisposició d'Espartero a secundar-lo i a l'aparent unitat que es volia donar del moviment.

A la resta de la província de Lleida l'adhesió a la junta governativa que es creà sembla ser que fou general, tot i que destacaren com a més entusiastes en el suport els municipis de Balaguer, Camarasa, Almenar, Gerri, Guissona, Castellans, Albesa, Tàrrega, Algerri, Verdú i Serós.⁵³⁰

La regent, en un intent desesperat per mantenir el poder, nomenà Espartero, en una Reial Ordre del 21 de setembre, com a president del consell de ministres. M. Cristina, amb aquella mesura, pretenia acabar amb el juntisme generat pel pronunciament de l'1 de setembre a Madrid i atraure al seu cantó

⁵²⁷ ADL, BOP del 20 d'octubre del 1840, p. 4. En aquest document es troba una relació detallada dels empleats públics suspesos de funcions en la província. A Lleida, els suspesos foren Francesc Puig (recaptador d'esquadres), Salvador Añell (guarda de magatzem), Pere Fontseré (auxiliar d'intendència), Magí Lladó (comandant carrabiners) i Francesc Arroyuelo (oficial segon).

⁵²⁸ ADL, BOP del 18 de setembre del 1840, circular del 15 de setembre del 1840 de la junta governativa provincial de Lleida, p. 1.

⁵²⁹ ADL, BOP del 22 de setembre del 1840, notícia aïllada del 21 de setembre del 1840, p. 4.

⁵³⁰ ADL, BOP del 22 de setembre del 1840, p. 4.

“el general que más se ha distinguido en la defensa” de la Constitució i els drets fonamentals del poble. En el mateix document apel·lava a la unió “de personas que juntas han combatido por siete años á un enemigo comun, y que deben estar unidas, para que ese mismo enemigo pierda hasta la más remota esperanza de volver á la nacion la guerra y las calamidades con que por tanto tiempo la ha afligido”. Tot això, segons manifestava la regent, ho feia perquè “estima sobre todas las cosas la felicidad de sus súbditos, cifrada en el sostenimiento de la Constitucion y del trono de su augusta Hija la Reina Doña Isabel II”.⁵³¹

Espartero acceptà l’oferiment, però el seu paper fou el de continuar fent pressió a M. Cristina perquè abandonés el càrrec, ja que no s’atrevia a decretar la seva destitució. El duc de la Victòria, àrbitre del moviment juntista que es desenvolupà al setembre del 1840 en tot l’Estat espanyol, no dubtà en forçar la màquina política perquè es produïssin canvis en la direcció del govern nacional. A l’ambició personal del futur regent del tron espanyol, s’hi afegia el fet que va apostar per un moviment que era suficientment fort per encimbellar-lo al primer pla polític de la nació. El poble espanyol, majoritàriament el poble urbà de les grans ciutats, confiava plenament en “l’invicte braç” del duc de la Victòria que l’havia lliurat del perill carlí.⁵³² En aquell moment, el liberalisme del progrés es preparava per afrontar el repte d’immergir a Espanya en la modernitat del “espíritu del siglo”, que en els ulls dels progressistes espanyols era una força inevitable del destí.

El general, en el seu trànsit cap a Madrid, passà per la ciutat de Lleida la matinada del dia 26 de setembre del 1840. Les autoritats locals el reberen amb tots els honors i en la comunicació que li van

⁵³¹ *Diario de Barcelona*, 30 de setembre del 1840, despatx de la governació de la península, del 22 de setembre de 1840, ps. 3.919-3.920.

⁵³² Entre els treballs més interessants que donen notícies de la personalitat del general Baldomero Espartero vegeu, J. Segundo Flórez, *Espartero, historia de su vida militar y política y de los grandes sucesos contemporáneos*, Madrid, 1845; Conde de Romanones, *Espartero. El general del pueblo*, Madrid, 1932; E. Christiansen, *Los orígenes del poder militar en España*, Madrid, 1967; M. Espadas Burgos, *Baldomero Espartero*, Ciudad Real, 1988; i J. A. Gallego et altres, “Informe: Espartero, el espadón progresista”, *Historia 16*, any IV, núm. 43, Madrid, novembre 1979, ps. 36-61. La imatge d’Espartero fou objecte de dures crítiques al llarg del temps, tant per part de la historiografia com pels seus contemporanis. Entre les opinions que qüestionaren més els mèrits del general trobem la de K Marx, *Escritos sobre España*, Barcelona, 1978, ps. 99-100; que manifestà: “Los méritos militares de Espartero son tan discutibles como indiscutible su cortedad política. (...) Pero la impresión general producida por sus hechos de armas sudamericanas en la impresionable mentalidad de sus compatriotas queda lo suficientemente caracterizada por el hecho que Espartero sea conocido como jefe del “ayacuchismo”, y sus partidarios como “ayacuchos”, en recuerdo de la desgraciada batalla de Ayacucho, en la que Perú y Sudamérica se separaron definitivamente de España. Es, pues, a todas luces un héroe verdaderamente extraordinario, cuyo bautizo histórico data de una derrota, en vez de datar de un triunfo. (...) Resulta además, para colmo de desgracia, que, de todas las hazañas de Espartero en la Península, las que más viva impresión han causado en la imaginación pública han sido, si no propiamente derrotas, si por lo menos actos poco comunes en un héroe de la libertad: Espartero es conocido como el hombre que manda bombardear ciudades -Barcelona y Sevilla-”. Tot i que en aquell moment encara no havia fet cap d’aquests dos actes.

fer es podia observar l'esperança que dipositava l'Ajuntament de Lleida en què el duc de la Victòria regís els destins de la nació cap a plantejaments progressistes.⁵³³ Així, el consistori es felicitava pel nomenament del general com a president del consell de ministres perquè el considerava el “defensor constante de la causa constitucional, amante como siempre de la felicidad de sus conciudadanos” i perquè es feia “justicia á los pueblos que se han pronunciado en defensa de sus derechos”.⁵³⁴ Mentre que Espartero els hi contestà que portava “el firme propósito de satisfacer los votos de la Nacion y asegurar para siempre su libertad é Independencia”.⁵³⁵

L'entesa entre els ajuntaments i les juntes pronunciats amb el duc de la Victòria fou clau en l'esdevenidor pròxim de la nació. Davant aquesta situació avantatjosa es va voler acabar definitivament amb el grup polític que aconsellava la regent, i imposar, realment, un ordre liberal on les classes mitjanes participessin en el govern de la nació. Amb una conjuntura política tan favorable, la junta de Lleida feia seves les condicions que posà la de Madrid com a satisfactòries per deixar definitivament el moviment i les armes:

“1.- Que S.M. dé un manifiesto á la Nacion reprobando los consejos de los traidores que han comprometido el trono y la tranquilidad pública. 2.- Que se separe para siempre del lado de S.M. á todos los altos funcionarios del palacio y personas notables que han concurrido á engañarla inclinándola al sistema de reaccion seguido hasta aquí. 3.- Que se anule el ominoso proyecto de ley de ayuntamientos. 4.- Que se disuelvan las actuales Cortes, y se convoquen otras con poderes especiales para asegurar de un modo estable con todas sus consecuencias la consolidacion del pronunciamiento nacional. 5.- Que no se soltaran las armas hasta que se vean completamente realizadas estas condiciones”.⁵³⁶

Com es pot observar, en l'exposició de la junta de Madrid no es qüestionava que M. Cristina hagués de cedir la regència a ningú. L'objecte dels atacs continuava sent el Partit Moderat i el grup de cortesans de palau, que eren considerats com els responsables de la situació política que arrossegava el país.⁵³⁷ En un comunicat anònim que apareixia al BOP de Lleida, el 6 d'octubre de l'any 1840, ja derrotat el Partit Moderat, es donaven a conèixer els plans que segons el grup progressista tenien els moderats per aconseguir la pau i el control polític a Espanya:

⁵³³ La recepció fou encapçalada per la junta provisional governativa, acompanyada pels membres de la Diputació, el cap polític, l'intendent, el comandant general, l'alcalde, els regidors de l'Ajuntament i els caps de la milícia nacional. *Diario de Barcelona*, 1 d'octubre del 1840, p. 3.932.

⁵³⁴ *Diario de Barcelona*, 1 d'octubre del 1840, p. 3.932.

⁵³⁵ *Diario de Barcelona*, 1 d'octubre del 1840, p. 3.932.

⁵³⁶ ADL, BOP del 25 de setembre del 1840, comunicat de la junta de Madrid del 19 de setembre de 1840, signat pel seu president, Joaquim M. Ferrer.

“unos pretendían que se realizara una intervencion extranjera; aquí otros se empeñaban en una cooperacion: más allá miraban tales efectivos el enlace del hijo de Carlos V con Isabel, cuales meditaban en tenebroso clup acá y allá, allende y aquende el entronzamiento de Isabel absoluta”.⁵³⁸

El grau de recel dels dirigents progressistes havia arribat fins al punt de pensar en una possible unió de carlins i moderats en contra del liberalisme. En el fons, la desconfiança dels liberals espanyols, que havien evolucionat cap a tendències progressistes, era palpable en la vida quotidiana de les ciutats petites com Lleida. La visió que tenien dels absolutistes d'abans del 1833 era que no deixaven de ser l'antic grup oligàrquic que monopolitzà el poder local, i que només per raons econòmiques o per la inèrcia pròpia que portava el segle havien apostat per un canvi ordenat a posicions liberals possibilistes.

L'experiència política del període que va del 1835 al 1840 els posicionà al voltant d'un moderantisme natural a la seva condició social, i els conformà com a bloc en oposició al grup liberal pur, que cada cop qüestionà més la jerarquia social en el municipi. El pacte polític de l'any 1833, entre oberturistes de l'absolutisme i liberals convençuts hereus de l'experiència del Trienni Liberal (1820-1823),⁵³⁹ suposà pels membres del futur Partit Moderat un salt endavant enfront de la possibilitat de radicalització dels esdeveniments per l'evidència d'un futur polític incert després de la mort de Ferran VII.

La famosa frase del llibre de Tomasi de Lampedusa *El Gatopardo*,⁵⁴⁰ tot i que està en un context polític diferent, és plenament aplicable al moment del 1833. Pels oberturistes, el pensament: “es necesario que todo cambie para que todo siga igual”, era una actitud realment justificable per

⁵³⁷ Segons l'ambaixador nord-americà que hi havia el 1837 a Espanya, la camarilla de Ma. Cristina estava composta dels familiars i amics del “preferit” i segon marit de la regent Fernando Muñoz. Especialment, el seu oncle González, un eclesiàstic i preceptor de la reina Isabel II, un cosí de Muñoz, un senyor Calvet i un tal Dionisio Ronchi. C. Marichal, *La revolución Liberal...*, p. 193.

⁵³⁸ ADL, BOP del 6 d'octubre del 1840, comunicat anònim (possiblement de la Junta de Lleida), del 5 d'octubre del 1840, p. 4. En aquest context, cal precisar que Carles V, tal com li deien els seus seguidors, era el pretendent que defensaven els carlins.

⁵³⁹ El concepte de pacte, entre els dirigents de l'antic règim i la burgesia enriquida en el seu si que volia més poders polítics, ha estat desenvolupat en diversos treballs per J. Fontana, *La Revolución Liberal (Política y Hacienda) (1833-1845)*, Madrid, 1977; i *La crisis...* En una ciutat petita, com era el cas de Lleida, l'oposició entre els dos blocs fou evident des del 1766 al 1832. Concretament, el 1766 es crearen els càrrecs de diputat del comú i síndic personer de l'Ajuntament, que eren d'extracció popular anual entre els gremis de menestrals i parròquies de pagesos de la ciutat. Aquells representants havien de fer sentir la veu de la població enfront del poder abusiu dels regidors vitalicis, nobles i doctors en lleis bàsicament. En aquest sentit, molts dels avantpassats dels moderats lleidatans que encapçalaren la reacció del 1844 (els Gomar, Arajol, Casanoves, Llanes, Dalmasas, Bufalà, etc) foren regidors en els ajuntaments borbònics i es consolidaren, realment, com l'oligarquia dominant en la vila fins als canvis liberals. D'altra banda, els avantpassats dels liberals que entraren en els òrgans de govern en el Trienni Liberal (1820-1823) i a partir del 1833, amb l'inici de la revolució burgesa, foren diputats del comú a partir del 1766 (els Ribé, Mensa, Blavia, Nadal, Soldevila, etc.). Q. Casals, “Absolutismo y Revolución...”; i AML, Llibres d'actes... del 1766-1834, Llibre d'eleccions de diputats del comú i síndics personers, núm. 708.

⁵⁴⁰ G. T. de Lampedusa, *El Gatopardo*, Barcelona, 1968, p. 163.

mantenir-se, tal com havien tingut per costum en l'antic règim, en el cim de l'ordre social que havia de generar la revolució burgesa,.

Certament, l'experiència dels anys anteriors al 1840 els convencé que l'evolució política del país anava corcant la seva posició preponderant, la qual cosa provocà llur reacció als mesos anteriors al setembre del 1840. La llei d'ajuntaments que intentaren imposar els moderats, en el poder aquell any, volia restablir un ordre local intermedi entre el que havia abans del 1833 i el que es vivia en 1840 amb la finalitat d'aconseguir una conjunció entre els notables provinents de l'antic règim i la "burguesia" en condicions d'accedir al poder pels efectes sociopolítics de la revolució burgesa.⁵⁴¹ Per això, en l'explicació que donaven uns oficials pronunciats de l'exèrcit,

“la revolucion en que ahora estamos los españoles es en su intencion la más modesta y sencilla que jamás se hizo: no se propone otra cosa, no desea más, que asegurar los derechos del pueblo y de la nacion, y sin ofensa ni menoscabo de los del trono ni de los de ninguna clase de la sociedad. No pide que el que es grande deje de serlo, que el que es rico reparta ó ceda sus bienes, que el trono desaparezca, ni aun el que la forma de gobierno sea otra. Con la misma que tenemos, y dejándolo todo en el lugar que cada cosa ocupa por la Constitucion del Estado, quiere esta revolucion que no sean un engaño los derechos que en el espíritu ó en la letra de la misma Constitucion estan ó deben estar consignados. ¿Puede ser más modesta como hemos dicho esta revolucion? Más sencilla, y al mismo tiempo más justa?”.⁵⁴²

La reacció de les juntes que es constituïren arreu de l'Estat espanyol va acabar amb el projecte dels moderats, cosa que fou rebuda amb satisfacció per la junta governativa de Lleida, que en una circular als seus habitants es congratulava pel triomf del pronunciament:

“Destruida por fin la faccion liberticida por los esfuerzos del Ejército y de los pueblos, y restablecida la paz por tanto tiempo deseada, la Constitución de 1837 debe ser el objeto de la veneracion de todos los hombres honrados. En aquel sagrado Código estan escritos los derechos y deberes de cada ciudadano. El que despreciando los primeros ú olvidando los segundos se aparte de la ley, es un malvado, no debe llevar el nombre de Español, y merece ser echado de la sociedad”.⁵⁴³

El contingut del text no deixava lloc al dubte i la realitat fou que la persecució que patiren els moderats, després de la revolució de setembre, fou important, fins al punt que molts d'ells hagueren de fugir cap a França. L'oposició política entre progressistes i moderats havia arribat a una confrontació extrema en què es feia difícil trobar una entesa que satisfés ambdós partits, per això el trencament del

⁵⁴¹ A diferència de la normativa electoral municipal progressista on tots els veïns reconeguts eren electors, la llei moderada, posada en pràctica per a l'elecció dels ajuntaments de l'any 1844, retallava el número d'electors de la ciutat al 34,61 % dels veïns, a part d'altres mesures que pretenien reforçar el poder del govern central en relació al municipal. Q. Casals, “La formació...”

⁵⁴² ADL, BOP del 29 de setembre del 1840, al·locució d'alguns oficials del exèrcit amb el títol “Espíritu de esta Revolución”, p. 2.

⁵⁴³ ADL, BOP del 9 d'octubre del 1840, circular del president de la junta de Lleida, Narcís Ametller, del 6 d'octubre del 1840. Narcís Ametller substituï Miquel de Ezquiaga com a president de la junta governativa de Lleida, però no s'han pogut esbrinar les causes ni tampoc el moment concret en què es produí el canvi. Ezquiaga continuà com a vocal. La ideologia d'Ametller era molt més propera a les capes populars de la societat que la d'Ezquiaga, tal com posà de manifest, tres anys després d'aquests fets, en donar suport a la revolució centralista de finals del 1843.

setembre fou l'inici d'una fracció que articulà el combat polític de gran part del segle XIX a Espanya (1840-1874). Només en algun moment puntual, en la revolució contra Espartero a l'estiu del 1843 o en el projecte d'Unió Liberal d'O'Dondell (1858-1863), s'uniren les dues forces per lluitar contra un enemic comú o intentar una tercera via de govern, però la tònica general fou la de lluita i enfrontament per aconseguir el poder.

L'ANHEL DE LA JUNTA CENTRAL

La direcció central del Partit Progressista, principalment l'ala radical encapçalada per Fermín Caballero (1800-1876) i Joaquín Mª López (1798-1855),⁵⁴⁴ programà l'establiment d'una junta central per controlar el pronunciament engegat en els municipis espanyols i reformar la Constitució de l'any 1837.⁵⁴⁵ La junta de Lleida comissionà el diputat Antoni Viadera perquè la representés davant la seva imminent creació a Madrid.⁵⁴⁶ A finals de setembre arribaren els primers delegats a la capital i començaren a treballar per constituir la "Central". Finalment, el 3 d'octubre de 1840 els delegats de 21 juntes es reuniren amb Espartero i li plantejaren, clarament, el recel que els despertava el fet que M. Cristina pogués continuar com a regent del tron espanyol.⁵⁴⁷

“Los que suscriben, representantes de las juntas de gobierno de varias provincias de la monarquía, creieran faltar á la honrosa confianza que les han debido si al examinar la situacion actual no manifestasen á V.E. francamente las medidas que en ese concepto el bien de la nacion reclama. (...) No recorreran la historia política de este pais desde el fatal momento, que sin duda con las mas siniestras intenciones se confiaron en diciembre de 1837 las riendas del Estado á una persona que por sus principios, por todos los actos de su vida pública, no podia menos de pasar en la opinion por enemigo de las leyes fundamentales que nos rigen. Declarada esta especie de guerra á dichas instituciones era natural que suscitasen entre nosotros animosidades, discordias, todo género de pugnas, que vivieron en continua alarma los verdaderos constitucionales y que la embriaguez del triunfo diese aliento á los enemigos de nuestra libertad para nuevas invasiones. No repetiremos lo que de todos es sabido. Suministró la fatal ley de ayuntamientos nuevo pávulo á una llama que en su necio orgullo verian extinguida.

Pasó esa ley anti-constitucional en ambos cuerpos colegisladores, á pesar de cuanto dijo contra ella la razon á despecho del grito de la indignacion pública que la proscribia. Se sancionó en Barcelona sin tener en cuenta el clamor de las provincias valientes y leales por donde transitó S.M., á quien tributaron cuantos homenajes de amor y de respeto les dictaban sus pechos generosos. (...) Por ellos y la esperiencia de todo lo pasado aparece claro como la misma luz del dia que se halla el trono mal rodeado, mal aconsejado, blanco de intrigas y juguete de los enemigos de nuestro bienestar, de nuestra independencia nacional, de nuestras libertades.

En vano estará la augusta regente de este reino animada de las mejores intenciones si en su inesperiencia, si en la falsa idea que se le hace concebir de sus prerrogativas, encuentran un campo fácil de explotar los que aspiran á perderlos: en vano propondrá V.E. seis ministros puros, patriotas, capaces, identificados con nuestras leyes, si al

⁵⁴⁴ Vegeu una biografia d'aquest polític a A. Moliner Prada, *Joaquín Ma. López y el partido progresista 1834-1843*, Alicante, 1988.

⁵⁴⁵ Y. Lorgeray, *Las juntas revolucionarias de 1840 a través de la prensa madrileña*, Tesi de Llicenciatura, 1983, p. 108; també A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, ps. 201-202.

⁵⁴⁶ *Diario de Barcelona*, 2 d'octubre del 1840, ps. 3.947.

⁵⁴⁷ *Diario de Barcelona*, 9 d'octubre del 1840, Exposición de los delegados de Juntas a Espartero, p. 4.062. Les províncies representades en la central eren: Albacete, Àvila, Badajoz, Jaén, Burgos, Ciudad Real, Granada, Guadalajara, Lleó, Lleida, Lugo, Múrcia, Zamora, Vigo, Oviedo, Santander, Sòria, Toledo, València i Valladolid.

querer obrar se encuentran con obstáculos, con repugnancia, con intrigas que tiendan á neutralizar sus mas sanas intenciones. No ve pues el pueblo sensato ninguna garantía de orden y estabilidad mientras no reinen entre la cabeza superior del Estado y sus ministros aquella conformidad de sentimientos que es tan esencial en todo buen gobierno. Para satisfacer á un objetivo de tal importancia no hallan los que suscriben mas medio que asociar á la augusta persona referida otras que participen con ella de carga tan pesada y la salven de tantos compromisos. La pronta, la inmediata organizacion de la regencia, de modo que entren á gobernar con S.M. sugetos que merezcan la estimacion y confianza nacional, es la primera y principal medida que los que suscriben por sí y á nombre de las juntas que representan proponen á V.E.”

Més endavant, els delegats de les juntes proposaren la dissolució del parlament, que es deixés sense efecte la sanció de la llei d'ajuntaments moderada i que en el temps que transcorregués fins que es normalitzés la situació fossin les juntes provincials les que s'encarreguessin del govern de la nació.⁵⁴⁸

L'exposició a Espartero era, en conjunt, duríssima i plantejava, possiblement, alternatives polítiques que no havien estat calculades per aquell moment. La reunió, pel que sembla, fou clandestina i pretenia constrènyer el duc de la Victòria perquè acabés amb la regència, com a mínim única, de M. Cristina. Els comissionats de les capitals espanyoles, representants de les juntes governatives constituïdes, continuaren arribant a Madrid i el dia 11 ja n'hi havia trenta-dos,⁵⁴⁹ però un esdeveniment, difícil de comprendre, mostrà que hi havia un trencament important en la pretesa imatge d'unió que es volia donar a nivell propagandístic del pronunciament.

El *Diario de Barcelona* es féu ressò d'un confús incident entre els comissionats desplaçats a Madrid i el cap polític de la capital del regne, que havia estat nomenat per la junta governativa de Madrid uns dies després del pronunciament. La notícia es féu saber amb uns dies de retard i la raó que donà el prudent diari barceloní, per justificar-ho, era que amb la situació política que vivia el país no havia cregut oportú donar motius d'alarma a la població, que esperava que es reunís una junta central representativa de l'opinió popular.

La idea no era compartida per la junta de Madrid, que presumia contínuament de ser la primera en pronunciar-se i pretenia dirigir el moviment iniciat al setembre d'aquell any. Amb aquest plantejament, era evident que les reunions dels comissionats de les províncies degueren molestar a la junta i les autoritats de la capital, perquè d'alguna manera tenien una representació molt més forta que la de l'assemblea madrilenya i li podien tallar les iniciatives polítiques que pretenia dur a terme. És

⁵⁴⁸ *Diario de Barcelona*, del 9 d'octubre del 1840, p. 4060-4062.

⁵⁴⁹ Als de la relació anterior s'hi havien afegit delegats de: Huelva, Sevilla, Màlaga, Girona, Conca, Còrdova, Salamanca, Palència i Navarra.

probable, fins i tot, que la junta de Madrid actués d'acord amb les directrius d'Espartero i un bloc de grans propietaris de Madrid, progressistes moderats, que volien un pronunciament d'ordre que limités la participació política a sectors benestants de la societat.⁵⁵⁰

El cas fou que, emparant-se en un ban de la junta de Madrid en què es prohibien les reunions sospitoses i clandestines, el cap polític de Madrid, senyor Lasaña, va dissoldre una reunió dels comissionats que duïen a terme en les cases consistorials d'aquella ciutat el 8 d'octubre. Aquest fet, per si sol, ja explica la confusió d'uns esdeveniments que en un principi no tenien perquè ocórrer entre els delegats de les juntes i les autoritats de Madrid, tots ells pronunciats en contra del sistema de govern que hi havia en la nació. La junta central, que havia escollit el general Evaristo San Miguel (1785-1862) com a president, Pere Surrà com a vicepresident, i Fermín Caballero i Miguel Ruiz del Árbol com a secretaris,⁵⁵¹ rebé un cop de mort en la seva pretensió de dirigir el moviment. Alguns comissionats volgueren fer un manifest que denunciés les maniobres de Ferrer i Espartero, però la majoria va creure que, en paraules del general Evaristo San Miguel, “no es ocasión ni de manifestar recelos, ni menos de oponer resistencia”.⁵⁵²

Segons el *Diario de Barcelona*:

“como nosotros opinamos desde primeros de setiembre que era conveniente el establecimiento de una Junta Central, que uniformarse la marcha, y quitase á nuestros enemigos el pretexto de atenerse á discordias y diferencias; otros pensaron y piensan lo contrario. La junta de Madrid fue de este último parecer, y lo ha sostenido con empeño, porque sin duda en su conviccion, como la nuestra era otra.(...) Traemos á colacion esta resistencia á la central, no para descubrir la historia del de este asunto, que dia vendrá en que se presente con toda estension y sin embarazos, sino para explicar en cierto modo el paso del gefe político de Madrid, y para disculpar tambien ante sus provincias á los comisionados, que parecen inactivos. El haberse invitado á las juntas á que apoderasen personas en la capital fue la vispera de la llegada del general Espartero y con su acuerdo. Despues se ha visto que esto no tenia por objeto la constitucion de la central, sino el que se hallasen reunidos los miembros por lo que pudiera ocurrir. Es decir, que se ha querido hacer de los centrales un medicamento heroico á disposicion del facultativo, para disponer de él ó dejarle arrinconado segun estime el médico. Ni las provincias invitadas, ni los por ellas enviados, creieran hacer tan pobre papel: por el temor á mayores á veces á ser humilde en demasia. Basta lo indicado para comprender la posicion de los enviados, y el suceso del dia 8 con el geje político, autoridad nombrada y dependiente de la junta de esta provincia. Conocemos á una y á otra autoridad, y acaso penetramos bien á fondo los sentimientos y los fines de su proceder en la materia: pero seanos permitido decir que habia muchos medios mas decorosos, mas racionales y mas amigables de

⁵⁵⁰ P. Janke, *Mendizábal y...*, p. 319. Aquest autor ja apuntava la possibilitat que darrere del pronunciament progressista hi hagués importants propietaris de Madrid. A part, en el cas del suport a Espartero, més endavant es veurà com Madrid, amb la milícia nacional al front, fou una de les poques capitals que es mantingué fidel al futur regent en el pronunciament que es féu a l'estiu del 1843 en contra seu. També és d'aquesta opinió C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 206-207. En canvi, Carlos Seco Serrano diu que: “Contamos con datos suficientes para creer más bien en un programa cuidadosamente preparado y que utilizó con suprema habilidad la circunstancia de hallarse el general Espartero en Barcelona en el momento de máxima popularidad que su triunfo sobre el carlismo le había proporcionado”. C. Seco Serrano, *Militarismo y...*, p. 93.

⁵⁵¹ Anònim, *Reseña histórica...*, p. 242.

⁵⁵² J. Segundo Flórez, *Espartero...*, vol. III, p. 794.

entenderse, sin hacer alarde de un poder que es muy inferior al que representaban treinta y una provincias, iguales en derechos y en intereses, por el buen éxito del pronunciamiento”.⁵⁵³

Finalment, els delegats enviaren dos representants seus a València (Montañés i Ceballos), on es trobaven Espartero i M. Cristina, per explicar el que havia succeït i demanar un major pes específic dins el moviment. Les aspiracions de les juntes governatives de les capitals pronunciades de crear una junta que conduís i dirigís el moviment es van veure defraudades per l'actuació partidista, en favor d'Espartero, de la junta de Madrid. La reunió dels comissionats en la capital del regne motivà la seva desconfiança per les determinacions que es poguessin prendre en favor d'una política social ampla i, probablement, per la forta exposició de motius que denunciaren al general Espartero en la reunió del dia 3 d'octubre. La necessitat d'unió del progressisme davant una possible reacció moderada provocà que l'enfrontament entre la junta de Madrid i la central no es donés a conèixer fins uns dies més tard i amb molta cura per a no ferir sensibilitats. Tanmateix, aquest conflicte fou un teló de fons de l'autèntic pols que estava vivint la nació entre Espartero i M. Cristina a València, que significà l'últim episodi de la regència de la mare d'Isabel II.

La regent, sense suport i aïllada, rebé en la capital levantina la proposta de nou govern feta per Espartero el 7 d'octubre. En la relació de futurs ministres es podien llegir els noms de Joaquim M. Ferrer, president de la junta de Madrid, com a ministre d'Afers estrangers; Antonio Fernández Gamboa, cònsol de Bayona, com a ministre d'Hisenda,⁵⁵⁴ i els d'altres importants progressistes que donaren suport al pronunciament com: Manuel Cortina (1802-1879), ministre d'Interior, Álvaro Gómez Becerra (1771-1855), ministre de Justícia, Pedro Chacon, ministre de Guerra, i Joaquín Frías, ministre de Marina.⁵⁵⁵ M. Cristina acceptà la proposta de nou govern que li havia fet Espartero, i uns dies més tard, l'11 d'octubre, aquell mateix govern imposava a la regent la dissolució de les corts, la renovació del Senat en una tercera part, la supressió de la llei d'ajuntaments moderada i convertir les juntes provincials en consultives.⁵⁵⁶ Aquell va ser el cop definitiu per a la regència de M. Cristina que, sentint-se totalment aïllada i sense la confiança del mateix consell de ministres, optà, un dia més tard,

⁵⁵³ *Diario de Barcelona*, 20 d'octubre del 1840, ps. 4.236-4.237.

⁵⁵⁴ González substituï Ferrer durant el 1841 i Gamboa dimití el 8 de març del 1841 i el seu lloc l'ocupà Pere Surrà i Rul, industrial català, que féu una reducció dràstica del pressupost espanyol excessivament inflat per temes militars. C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 218.

⁵⁵⁵ ADL, BOP del 9 d'octubre del 1840, p. 3.

per presentar la seva renúncia al càrrec, tot argumentant que “el actual estado de la Nacion, y el delicado en que mi salud se encuentra me han hecho decidir á renunciar la regencia del reino que durante la menor edad de mi escelsa Hija Doña Isabel II me fue conferida en 1836”.⁵⁵⁷

Cinc dies després (17 d’octubre), M. Cristina abandonà el país a bord del vapor *Mercurio* cap a França, deixant en mans d’Espartero la decisió final de la revolució de setembre del 1840.⁵⁵⁸ La notícia de la renúncia de la regent arribà a Lleida el 18 d’octubre i fou rebuda amb satisfacció per les autoritats lleidatanes i la Milícia Nacional de la ciutat, que immediatament organitzaren una parada per celebrar l’esdeveniment

"en el camino de fuera el puente junto a la arboleda, en la que formaron las tropas de la guarnicion y el batallon de Milicia nacional con su caballería y artillería. Los bisarros Coroneles que son el Gobernador Bassols, el Gefé Político Ametller y el Comandante de la Milicia Hostalrich, recorrían la parada con una elegancia y marcialidad admirables. Al final de la parada se leyeron los derechos de la abdicacion hecha por la Reina Gobernadora de la Nacion, y el de haberse constituido en Regencia provisional el Ministerio que dignamente preside el Inmortal Duque de la Victoria. Ayer fue para Lérida día de contento y alegría; la tropa y los nacionales iban muy bien equipados, y todos se esmeraron en presentarse cual mejor: un gentío inmenso acudió a la carretera y paseo de la arboleda; las campanas iban a vuelo anunciando á los aires el júbilo de la Ciudad, y con su sonido, y de las músicas retumbaban los ecos de la Independencia, de la Libertad, de la Regencia y de la Constitucion”.⁵⁵⁹

L’esperança i l’optimisme que transpiraven els progressistes lleidatans era palpable en aquelles paraules que, en el fons, saludaven amb alegria el que ells imaginaven com l’acabament de les tensions i els conflictes dels darrers set anys, en el decurs dels quals havien patit el fuet sagnant d’una guerra civil i la, que ells consideraven, traïció de part del grup liberal que engegà amb ells el canvi polític després de la mort de Ferran VII. La província, les seves ciutats i els seus pobles, empobrits per aquests successos, esperaven redreçar la situació econòmica i social per aconseguir recuperar el ritme vital perdut.

La força aclaparadora de la reacció de la capital de la província de Lleida, en assabentar-se del pronunciament que es produí a Madrid, no deixa lloc a cap dubte sobre l’estat d’ànim que hi havia en les autoritats lleidatanes contra el govern moderat que aconsellava la reina regent. L’avís de l’ajuntament lleidatà a M. Cristina, en la comunicació que li féu en la visita del juny del 1840, perquè

⁵⁵⁶ ADL, BOP del 23 d’octubre del 1840, p. 1.

⁵⁵⁷ ADL, BOP del 23 d’octubre del 1840, p. 2.

⁵⁵⁸ Les notícies que donen alguns autors especifiquen que junt amb ella s’emportà un bon botí, fruit de la venda de tots els objectes de valor que hi havia al palau de Madrid. Segons algunes apreciacions, Ma. Cristina pogué marxar a França amb una fortuna de 6 a 8 milions de dòlars, més els 40 milions de rals anuals que cobrava de sou com a regent i que eren ingressats, religiosament, en bancs francesos. C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 203.

⁵⁵⁹ ADL, BOP del 20 d’octubre del 1840, notícia de Lleida datada el 19 d’octubre del 1840, p. 4.

s'allunyés del grup moderat en el poder i no donés suport a les seves pretensions polítiques, no fou escoltat per la regent que apostà clarament per afavorir un govern cada cop més moderat.

La predisposició de les autoritats lleidatanes en acabdillar el pronunciament i compartir la direcció de la junta governativa que es creà amb els caps de la Milícia Nacional impedí, probablement, una radicalització dels esdeveniments en la ciutat. La població visqué expectant com una mobilització popular dirigida per la milícia sortí als carrers demanant canvis polítics, que a Lleida es consumaren amb la substitució del cap polític Manuel de Pedrolo pel coronel Narcís Ametller, un progressista convençut que finalment dirigí també la junta de la província de Lleida en substitució de l'intendent d'Hisenda Miquel Ezquiaga. L'ordre i el control estigueren assegurats en la capital fins que el 18 d'octubre es conegué la renúncia de M. Cristina com a regent del tron espanyol. Per celebrar l'esdeveniment s'organitzà una parada militar que donà per conclòs el pronunciament del setembre de l'any 1840.

L'aixecament, en la ciutat de Lleida, transcorregué sense enfrontaments significatius, sobretot per la ràpida reacció de les autoritats locals que mantingueren una bona predisposició -o obligació?- a pactar amb els caps de la Milícia Nacional, que d'alguna manera es feren representants de l'opinió i sentiment popular de les classes urbanes formades pels menestrals i els petits botiguers que, majoritàriament, nodrien les seves files. De la unió d'interessos entre les autoritats locals i el sentiment milicià popular nasqué i es mantingué el pronunciament de la ciutat de Lleida, que es constituí com a motor del que es desenvolupà en tota la província. El moviment s'oposà al liberalisme moderat del grup dirigent que controlà el poder fins aquell moment, que a partir de llavors hagué d'esperar el moment oportú en què les lluites intestines del progressisme acabessin per cedir-li el control de la nació per la pròpia inèrcia de la seva desintegració a la primavera del 1844.

Entretant, el gabinet d'Espartero, convertit en ministeri-regència, va centralitzar el poder i va desplaçar d'ell les juntes. El 14 d'octubre, després de fer efectiva la dissolució del parlament i la supressió de la llei d'ajuntaments moderada, ordenà la dissolució de les juntes revolucionàries a excepció de les de les capitals de província que, per contra, havien de convertir-se en auxiliars. La junta governativa de la província de Lleida es convertí, per l'esmentat decret, en auxiliar del govern central, la qual cosa determinà que "las Autoridades y Corporaciones de esta provincia, quedan ya

reintegradas en el pleno y libre ejercicio de sus funciones con arreglo a las leyes”.⁵⁶⁰ Amb aquesta mesura, les corporacions i la població de Lleida recuperaren el pols normal de la vida quotidiana de la ciutat. La junta de la província s’acomiadà, el 23 d’octubre, tot insistint

“que ninguna mira innoble ha influido en sus operaciones gubernativas: Nada más exige sinó que sea juzgada con la más severa imparcialidad y la buena fe que reclaman el honor y la reputacion de los ciudadanos que la han formado, los cuales quedan tranquilos y satisfechos con la conviccion de haber prestado á su Patria un eminente servicio y contribuido eficazmente á alejar para siempre el Gobierno de pandillas egoístas, afianzar la libertad que á costa de tantos sacrificios han conquistado los españoles, y á extirpar, en fin, los abusos cuya existencia es incompatible con el bien estar de los pueblos”.⁵⁶¹

La junta de Madrid, en convertir-se en consultiva, féu un comunicat de les intencions polítiques que havien guiat el pronunciament i de les quals, al seu entendre, no s’havien d’apartar els dirigents que prenguessin les regnes de la nació. El nou govern havia d’impulsar la reacció del progressisme davant la traïció moderada a la Constitució de 1837, la regeneració política del país mitjançant la sobirania nacional, la reforma del sistema educatiu i financer, havia de tenir la voluntat d’acabar amb les últimes pràctiques feudals i la de repartir parcel·les de terra entre els soldats que havien lluitat contra els carlistes.⁵⁶² En essència, fou el programa “nacionalista” i “reformista” del progressisme moderat que fou el que exercí més influència en el govern d’Espartero durant els anys que durà la seva regència.⁵⁶³

La resta de les juntes acceptaren, com la lleidatana, el nou paper ordenat pel govern, que acabà per fer-se amb el control de la nació en decretar, el 9 de novembre, la seva supressió.⁵⁶⁴ El projecte progressista, després d’haver superat els esculls dels carlins i dels “moderats”, es presentava amb optimisme i confiança davant la societat espanyola a finals del 1840, però, com es veurà més endavant, la unió entre les autoritats i les classes populars majoritàriament urbanes, que possibilità la presa de poder al setembre d’aquell any, es mantingué en els anys posteriors feble, i la divisió i la falta d’enteniment entre elles determinà la seva caiguda posterior.

⁵⁶⁰ ADL, BOP del 30 d’octubre del 1840, p. 4. En el BOP del 26 d’octubre del 1840, en el suplement, Narcís Ametller (cap polític nomenat per la junta) exposava al govern central la voluntat de cedir el lloc a una altra persona, ja que entenia que havia estat escollit de forma temporal per aquell càrrec i provocat per les circumstàncies extremes que visqué la ciutat.

⁵⁶¹ ADL, BOP del 30 d’octubre del 1840, p. 4. La junta de Madrid s’expressà en termes similars el 25 d’octubre acceptant la nova situació generada. Així, uns dies més tard, el 7 de novembre, manifestà el seu desig de dissoldre’s. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 203.

⁵⁶² Anònim, *Reseña histórica...*, p. 300-301.

⁵⁶³ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 207.

⁵⁶⁴ *Eco del Comercio*, núm. 2.386, de l’11 de novembre de 1840.

UNA PRIMERA ESCLETXA EN EL PROGRESSISME. EL CONGRÉS DEL 1841 (19 DE MARÇ-21 D'AGOST)

Al febrer del 1841 hi hagué eleccions al Congrés i al Senat. El Partit Moderat no hi participà i el panorama polític dels diputats presentava l'únic color de les diferents faccions del progressisme. La primera legislatura que hi hagué sota el govern del Partit Progressista (1840-1843) portà la confirmació de l'escissió que s'apuntava en aquell partit per un motiu evident: els aliats d'Espartero, que eren els progressistes moderats, liderats per Vicente Sancho (1784-1850), Salustiano Olózaga (1805-1873)⁵⁶⁵ i Manuel Cortina, proposaren una única regència en favor del duc de la Victòria, mentre que, d'una altra banda, els progressistes més radicals, liderats per Fermín Caballero i Joaquín Ma. López, foren partidaris d'una de compartida per tres persones i un programa de reformes més avançat que defensés algunes de les aspiracions socials del poble. En aquest context, el general Francisco Linaje (1795-1848), secretari particular d'Espartero, va lliurar un manifest a la premsa de Madrid que declarava que el duc de la Victòria només acceptaria la regència única, cosa que acabà per dividir encara més el conglomerat de polítics progressistes.

Les votacions donaren guanyador el grup conservador enfront el més radical amb 153 vots a favor i 136 en contra. El resultat confirmà que la regència havia de ser única i el que en el fons es traduïa d'aquell posicionament era l'estricta compliment de la Constitució de 1837. L'escàs marge de la votació i el fort debat originat en el parlament donaven a entendre la igualtat de forces entre les dues tendències més visibles del progressisme. A part, com apunten Á. Bahamonde i J. A. Martínez, tampoc hi va haver una majoria aclaparadora en l'elecció de l'home que havia de dirigir el país a partir de 1841, circumstància que posà en evidència que hi havia un qüestionament per part del progressisme en el suport a la figura d'Espartero:

“Pero es que ademas quedaba claro que Espartero no contaba con el apoyo global de los progresistas, ya que su rival en la elección fue una figura clasica de la talla de Argüelles (1766-1844), representante de los partidarios progresistas de una salida civil para la Regencia. Finalmente fue elegido por 179 votos frente a los 110 que obtuvo Argüelles. Se había producido la primera fisura importante entre Espartero y el partido Progresista”.⁵⁶⁶

⁵⁶⁵ Vegeu uns trets biogràfics d'aquest dirigent a G. Gómez Urdáñez, “Salustiano de Olózaga. La necesidad de una biografía histórica”, *Historia contemporánea*, núm. 13-14, Bilbao, 1996, ps. 239-249.

⁵⁶⁶ A. Bahamonde y J. Martínez, *Historia de España siglo XIX*, p. 231

Com diuen els autors, ja des del primer moment es plantejaren les diferències entre el nou regent i el Partit Progressista. Els dos anys que seguiren a l'elecció d'Espartero varen servir per aprofundir les escletxes entre el general i el partit que li donà suport, la qual cosa desembocà, a l'estiu del 1843, en l'aixecament del mateix progressisme, junt amb els moderats i els republicans, per enderrocar-lo d'aquell lloc.

Espartero podia arribar a pensar que era representant del poble, però la seva concepció del poder era rudimentària i influïda per la seva condició militar. Ell creia que “el que ostenta la máxima jerarquia debe ostentar la máxima autoridad”,⁵⁶⁷ i amb aquest plantejament de direcció l'escissió estava servida. Una part de la premsa, la de tendències progressistes radicals i la moderada, reflectí clarament el sentiment d'oposició al general. En els moments previs a l'elecció d'una regència única o tripartida, la *Revista de Madrid* (de tendències conservadores) opinava que

“si la regencia es única, el partido revolucionario, no solamente abdica su poder y influencia, no sólo se expone el día siguiente repudiado y aún perseguido por el poder militar...sino que tiene que pasar por la ignominia i la afrenta de haber servido para entronizar sobre los poderes constitucionales, el poder de un soldado, el poder del sable”.⁵⁶⁸

De res serviren les protestes dels més radicals i dels moderats, i el 10 de maig de 1841 Espartero fou investit regent del tron espanyol en substitució de M. Cristina fins a l'octubre del 1844. Per donar una imatge d'unitat, el progressisme féu una treva en la seva lluita interna i li donà suport en la seva investidura per fer veure que hi havia un partit fort al voltant del general. De tota manera, la realitat era que, en aquell moment, s'articularen diferents tendències d'opinió al voltant dels líders més carismàtics del progressisme parlamentari, i això dificultà el seu enteniment en els moments crítics que havien de venir. Les faccions més importants del progressisme i els seus líders restaven al voltant de la Maçoneria, dirigida per Agustín Argüelles, el Cercle anomenat “Razón y Justicia”, liderat per Cortina, i la “Unión de Amigos Fieles”, que dirigia González, i que fou nomenat president del govern.⁵⁶⁹

⁵⁶⁷ J. L. Comellas, *Los moderados...*, p. 14. També es remarcable l'opinió de M. Ballbé que diu que “el general Espartero consiguió la Regencia única por una pequeña diferencia de votos, pero en este cometido no actuó bajo el principio de que “el Rey reina, pero no gobierna”, sino que se entrometió en la política y en la administración cotidiana”. M. Ballbé, *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)*, Madrid, 1983, p.130.

⁵⁶⁸ *Revista de Madrid*, segona sèrie, vol. 4, p. 479; i C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 214 i ss.

⁵⁶⁹ P. Janke, *Mendizábal y...*, p. 323.

Durant la legislatura del 1841 es produí la discussió de la política econòmica que havia de seguir el país. L'objectiu principal del debat se centrà en “resolver hasta que punto ciertos poderosos capitalistas y comerciantes obtendrían beneficios pecuniarios del gobierno”, mitjançant la compra i posterior especulació dels béns alienats a l'església que s'havien de posar en venda, i la dels contractes governamentals amb els influents banquers que abastaven els cabdals públics en cerca de beneficis. L'enfocament polític progressista fou considerat hostil per als interessos eclesiàstics i originà la condemna automàtica del papa Gregori XVI al nou govern. Les mesures progressistes aturaven l'apropament entre el Vaticà, que havia condemnat el liberalisme espanyol per la venda de béns desamortitzats, i el Partit Moderat, que durant el 1840 havia aprovat una llei que paralitzà la venda de les terres eclesiàstiques. El grup de capitalistes beneficiat pel govern fou el seu principal valedor i, en contrapartida, l'ajudà a superar el deute que tenia l'Estat mitjançant préstecs amb els quals s'enriquiren alguns d'aquells individus i també els propis governants d'Espanya, per convertir la nació en un negoci de grups d'especuladors.⁵⁷⁰

Malgrat això, el procés descrit no va ser automàtic i tingué l'oposició per part del grup progressista més radical del parlament, que va plantejar una reforma perquè els petits pagesos tinguessin accés a la compra de terres mitjançant unes condicions avantatjoses. L'intent fou avortat per les pressions de la camarilla de capitalistes agrícoles, que aconseguí convèncer els suficients diputats perquè es mantingués la legislació de venda del 1836. En aquella llei s'especificava que les terres serien subhastades al millor postor, beneficiant, així, als més rics que eren els que podien licitar més alt en les subhastes.⁵⁷¹

⁵⁷⁰ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 216. Concretament, Marichal deia que “explotando astutamente y sin escrúpulos las flaquezas del gobierno, particularmente su déficit perpetuo, era posible ganar mucho dinero.”

⁵⁷¹ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 215 i ss. El diputat Muñoz Bueno defensà el repartiment homogeni de terra per als pagesos, al més pur estil revolucionari francès, amb la intenció d'aconseguir captar un nombrós grup de fidels seguidors al poder escapar de l'influx dels terratinents que els controlaven laboralment i políticament.

CAPÍTOL 4

EL PROGRESSISME: IDEAL POLÍTIC D'UN GOVERN LOCAL (1841-1842)

Un artesano ha formado la siguiente cuentecilla: Noviembre de 1842, dias de bullanga...17; Junio de 1843...13; Julio de idem...7; Agosto de idem...9; Setiembre...30; Octubre...31; Noviembre...24; Fiestas del año...63; Enfermo en todo el año...11. Dias perdidos...205; de trabajo...165. A 8 reales cada uno...1320 rs.

Divididos en 365 dias porque todos ha sido indispensable el comer, no llegan a 4 reales diarios habiéndose tenido que empeñar en 120 reales para poder pagar en esta forma: Cama y casa...10 cuartos; Pan...8 cuartos; Vino...4 cuartos; Comida...12 cuartos.

Consecuencia: ni la libertad es buena á costa de tanta privacion. Esto es ser presidiario estando suelto; las bullangas nada producen al hombre trabajador.⁵⁷²

LA CONSOLIDACIÓ DEL PROGRESSISME

A les acaballes de l'any 1840, el progressisme havia sortit triomfador dels dos fronts oberts que durant la resta de l'any havien qüestionat la seva hegemonia. Les institucions lleidatanes, després de cessar la junta governativa en les seves funcions, s'aprestaven a recuperar la normalitat una vegada havia acabat el pronunciament del setembre. Les autoritats que havien participat en l'aixecament havien de tornar a desenvolupar les tasques que feien habitualment abans que aquest es produís. Però abans de cessar la junta hi hagué un motiu de desencís en la ciutat quan el govern nomenà Andreu de Ezquiaguirre com a governador militar en substitució de Joaquim Bassols, un dels dos coronels pronunciats la nit del 5 de setembre. La junta reaccionà contra la decisió i optà per enviar dos individus perquè anessin a entrevistar-se amb el capità general, comte de Perecamps, amb la finalitat d'aturar el canvi.⁵⁷³

Els problemes entre les autoritats militars i el veïnat de Lleida, com s'ha vist en el capítol 3, havien estat molt nombrosos durant els anys anteriors, i ho continuaren sent en els posteriors. El fet de trobar dos coronels com Joaquim Bassols i Narcís Ametller, que sintonitzaren a la perfecció amb la problemàtica de la ciutat i col·laboraren amb les autoritats locals en la consecució dels propòsits que es van marcar amb la creació de la junta de Lleida, va fer que aquests els tinguessin en gran estima i no volguessin, de cap manera, que abandonessin els càrrecs que tenien en la ciutat. La possibilitat de

⁵⁷² *Diario de Barcelona*, 30 de novembre de 1843, nota de premsa solta, p. 3.910.

⁵⁷³ ADL, BOP del 9 d'octubre del 1840, circular de la junta provisional governativa al públic, ps. 1-2.

trobar-se, de nou, amb dirigents militars autoritaris que alteressin els ànims de la població en moments tan difícils, va fer donar aquest pas a les autoritats locals que, a la fi, representaven al grup de mitjans propietaris. En l'actitud dels polítics locals s'ha de veure l'intent d'evitar el més mínim canvi fins que passés tot el procés del pronunciament ja que, en el fons, es temia una possible radicalització del moviment si entraven en escena les classes populars de la ciutat. Finalment, Ezquiaguirre ocupà la direcció militar de Lleida i no hi hagué cap aldarull remarcant en contra seva.

L'altre coronel pronunciat, Narcís Ametller, que ocupà el càrrec de cap polític mentre va durar el pronunciament, cessà en les seves funcions per decisió de la regència el 24 de novembre, i el càrrec fou ocupat, interinament, per l'intendent d'Hisenda Miquel de Ezquiaga. Com es deia, la normalitat s'anà imposant i durant dos anys i mig s'assistí a un període de govern progressista que intentà impulsar un projecte que passava, en primera instància, per dotar d'identitat pròpia els Ajuntaments locals.

L'enfrontament entre el Partit Moderat i el Partit Progressista, que desencadenà el pronunciament de setembre, no era gratuït, ja que en l'organització de les corporacions municipals que proposaven els uns i els altres hi havia dos models diferents de conformar l'Estat. Mentre que pels moderats l'Ajuntament havia de ser una institució delegada del poder central amb una autonomia limitada, pels progressistes havia de ser tot el contrari, és a dir, un govern local que emanava del poble amb la finalitat de transmetre els problemes de la ciutat al govern i, d'aquesta forma, trobar la solució més satisfactòria per als seus representats.⁵⁷⁴

Amb aquestes pautes d'actuació, l'Ajuntament lleidatà, una vegada s'imposà el progressisme, volgué obtenir el reconeixement als esforços de la ciutat que sempre s'havia mantingut fidel al liberalisme, tant en la victòria enfront del carlisme com, després, en el pronunciament progressista contra el moderantisme. L'actuació propera a la població de l'Ajuntament, des d'aquesta perspectiva política, li ocasionà nombrosos enfrontaments amb la resta d'institucions i autoritats locals representants del govern central.

⁵⁷⁴ Concretament, "Para los progresistas, el alcalde era sobretudo representante popular. Para los moderados, el alcalde será, predominantemente, el delegado local del Gobierno". D. López, *La Guardia...*, p. 39; Q. Casals, "La definició..."

Tanmateix, la mentalitat representativa del veïnatge de l'Ajuntament lleidatà ja era visible abans dels esdeveniments del mes del setembre del 1840, perquè les eleccions de regidors i alcaldes efectuades des del 1837, amb la legislació municipal que contemplava la Constitució del 1837, havien possibilitat la presa de poder a individus liberals purs i progressistes propers a la defensa dels interessos municipals i de la seva població.

Un exemple del que es diu es pot trobar en la queixa del consistori a les corts per l'entrada de grans d'altres províncies en el mercat lleidatà. La competència dels cereals de les Illes Balears ocasionà pèrdues als pagesos locals, que tenien, en paraules del consistori, en la seva producció l'única "ocupacion de sus habitantes y únicos medios que la asisten para cubrir sus atenciones".⁵⁷⁵ La qüestió fou defensada pels diputats Pascual Madoz i Antoni Viadera en el Congrés del Diputats, el 31 de març de l'any 1840. En la seva exposició denunciaven que el gra procedent de les Illes Balears tenia el seu origen

"aunque se dice ser procedentes de las cosechas de aquellas islas, no lo son ni es posible que lo sean, porque su suelo no es capaz de producir ni la centésima parte de los granos que envian al continente. De aquí nace, señores, el abandono y estanco de los frutos del país y la gran decadencia de nuestra agricultura", i demanava "medidas convenientes á fin de impedir esta escandalosa introduccion, capaz por sí sola de destruir nuestra agricultura".⁵⁷⁶

Per fer més forta l'argumentació, els diputats lleidatans apel·laren també a la defensa de la indústria i del comerç català, invocant a una possible protecció global dels productes nacionals que hagués afavorit els "progresos de la industria que hubieran sido mayores si se la hubiese dispensado tan solo aquella proteccion compatible con las circunstancias".⁵⁷⁷

La província de Lleida era eminentment agrícola, només algunes petites factories de productes diversos i la menestralia de les ciutats se separava de l'interès econòmic comú centrat en el camp i en el seu conreu. El desenvolupament industrial de la província era tan precari que, aquest, es limitava a petits establiments, poc desenvolupats tècnicament i amb una producció modesta. L'Ajuntament de Lleida, per tant, no dubtà en defensar el proteccionisme econòmic quan el comerç de productes, que es

⁵⁷⁵ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament a les corts del 14 de març del 1840. Amb tot i amb això, el conreu de cereals no era l'única ocupació bàsica dels pagesos lleidatans. Així, el 1858, en el districte municipal de Lleida es conreaven 4.090 jornals de cereals, però el conreu de l'olivera, amb 8.888 jornals, i el de la vinya, 4.890 jornals, eren els que ocupaven més terra en el municipi. AML, Interrogatorio de producció agrícola, caixa 1609. Q. Casals, *Canvi econòmic...*, p. 112.

⁵⁷⁶ ACD, intervenció d'Antoni Viadera, del 31 de març del 1840, Diari de las sesiones de Cortes, Legislatura de 1840, p. 842.

⁵⁷⁷ ACD, intervenció d'Antoni Viadera, p. 842.

produïen en la província, pogués afectar negativament l'economia dels seus habitants que, majoritàriament, vivien del conreu agrari.

Davant d'aquesta situació, l'Ajuntament lleidatà es marcà com una de les principals prioritats l'educació dels seus habitants amb la intenció de donar-los possibilitats de projectar-se econòmicament, cosa que, de pas, havia de servir per superar la situació d'estancament que tenia la ciutat i la província en general. Altrament, en el projecte progressista lleidatà, l'urbanisme i l'higienisme varen tenir també un paper preponderant, de forma que una de les principals preocupacions fou la fer una ciutat més moderna i habitable per als seus ciutadans. La inquietud naixia perquè l'estructura urbana de la ciutat, amb l'entrebanc de les muralles, havia sorgit d'una aglomeració morfològica resultat de l'acció constructora anàrquica de les diferents cultures que s'havien succeït en el seu passat històric.

Educació, recuperació cultural, urbanisme, higienisme, potenciació industrial, comercial i protecció dels veïns, foren els trets que marcaren la política progressista local, no solament per part de l'Ajuntament sinó també de la majoria de les institucions lleidatanes que dirigiren el poder fins a començaments de l'any 1844. La dura guerra contra els carlins (1833-1840) i l'escissió del setembre del 1840 havien paralitzat la projecció social i econòmica de la ciutat. Per això els esforços, en molts casos, estigueren dirigits a aconseguir la normalitat de la ciutat en una sèrie de funcions o serveis que per lògica podrien haver estat assolits alguns anys abans.

LA NORMALITZACIÓ POLÍTICA. EL GOVERN LOCAL EN ELS ANYS 1841 I 1842

L'acabament de la guerra amb els carlins i la consolidació del progressisme, mitjançant el pronunciament de l'1 de setembre del 1840, havia de portar, inevitablement, a una etapa de recuperació econòmica i de tranquil·litat política. Les institucions locals intentaren assolir, a partir de la primeria del 1841, la normalització a tots nivells que havia de generar la pau que, després de tants trasbalsos, gaudia la ciutat. Els membres de la Diputació, que fins el 31 de desembre del 1840 havien representat la província, es dirigien per darrer cop als habitants per excusar-se de la “desgraciada suerte de una Corporacion que al despedirse de vosotros en vez de útiles mejoras que hiciesen grata su

memoria, apenas puede dejaros sino el recuerdo de los multiplicados sacrificios que os han sido exigidos.” A pesar que explicava que les mesures que havia pres foren provocades per

“la condicion y dificultad de los tiempos. Durante su administracion, la guerra civil desolaba cruelmente el país, invadido todo; y en más de sus dos terceras partes dominado por los rebeldes: el círculo de los contribuyentes se había reducido considerablemente: las rentas públicas experimentaban bajas enormes, las necesidades crecían por el Gobierno dejando abandonada la provincia á sus propias fuerzas; y en tal estado no tenía otra alternativa que arrancaros el pan de vuestros sudores, ó negar el sustento al virtuoso soldado aventurando el triunfo de la paz y la libertad”.

En un altre apartat, la Diputació reconeixia que a part dels sacrificis materials “los habéis hecho tambien de vuestra sangre, sangre preciosa derramada con una generosidad digna de la gratitud de la patria y que ocupará algún día una de las páginas más tristes y gloriosas en la historia de la revolucion”.⁵⁷⁸

La nova corporació que prengué possessió al gener de 1841 tenia un missatge totalment oposat al que havia manifestat la que en aquells moments sortia.⁵⁷⁹ En el contingut del seu comunicat pretenia transmetre confiança als habitants de la província de Lleida perquè

“asegurada la Constitucion de 1837, por el triunfo de nuestras armas y el éxito feliz de un pronunciamiento glorioso; afianzada la paz bajo la ejida de las leyes y de la libertad, tiempo es ya de que se reparen los males que ha causado á los pueblos la continuacion de una guerra sangrienta. A una época de incertidumbre, de peligros y de desastres, ha sucedido otra de seguridad, de paz y de regeneracion política. Constantes en la lucha, habeis conquistado vuestra libertad; haced que se os asegure por leyes inmutables, por leyes superiores á los hombres mismos”.⁵⁸⁰

Semblava clar, doncs, que el progressisme lleidatà iniciava l'any 1841 amb il·lusió per restablir la normalitat de la vida quotidiana de la ciutat, i es proposava la realització de fites importants que el nou estat de coses que s'havia imposat, basat en la llibertat, la justícia i la propietat, havia de dur a terme de forma natural. Unes planes més endavant es veurà com l'activitat emprenedora en matèria educativa, urbanística i de serveis fou notable en aquell període, tal com pronosticava la Diputació en començar el seu govern.

El Trienni Progressista fou la culminació cronològica de la fase final de la revolució burgesa que començà el 1833. El xoc de l'1 de setembre, a nivell general, no fou altra cosa que l'esforç per retenir el control sociopolític de l'elit moderada, que tradicionalment havia ocupat el poder per privilegi o per

⁵⁷⁸ ADL, BOP del 5 de gener del 1841, al·locució de la Diputació als habitants de la província de Lleida, suplement.

⁵⁷⁹ De la Diputació sortint del 1840 eren membres: cap polític (president), Pau Balaguer, Vicenç Sangenis, Josep Forga, Josep Castejon, Salvador Maluquer, Pere Miró, Ramon Porqued (secretari interí). Altrament, eren membres de la Diputació del 1841, que en aquells moments entrava: cap polític (president), Gaietà Puig, Jaume Nadal i Meroles, Francesc Oller, Francesc Soldevila, Agustí Aités, Francesc Benet (secretari).

condició social, davant la por que la participació política dels grups socials intermedis qüestionessin l'ordre social establert que, d'una o altra forma, havia aconseguit mantenir fins llavors. Amb la llei municipal electoral adoptada amb la Constitució del 1837, els grups tradicionals que donaren suport al moderantisme restaren exclosos, sistemàticament, de l'elecció per formar part dels consistoris pels representants de les classes mitjanes.⁵⁸¹

La pèrdua d'influència a nivell local era un primer pas per acabar perdent-la en tots els nivells representatius de la nació. Davant la por de veure's relegat del poder definitivament, el Partit Moderat, que havia guanyat les eleccions al gener del 1840 i comptava amb l'ajut inestimable de M. Cristina des de la regència, legislà per canviar tot el que els perjudicava, com a grup, de la Constitució del 1837 sense arribar a un consens amb els progressistes. La reacció del setembre de l'any 1840 propicià el triomf del progressisme, però no acabà amb les conspiracions moderades que, a finals del 1843, en plena crisi d'identitat del progressisme, aconseguiren recuperar el poder i apartar d'ell als seus rivals.

LES BASES IDEOLÒGIQUES

Però la situació que s'ha descrit a nivell general per la nació, com fou viscuda a nivell local? S'ha vist, unes línies més amunt, que la Diputació ja anunciava un nou ordre de coses amb el triomf del progressisme, cosa que ja es va poder apreciar en l'enfrontament de l'Ajuntament de l'any 1840 amb un membre de la casa noble dels Gomar que no volia realitzar el servei de comunicats de guerra.⁵⁸² Aquell no fou l'únic acarament destacat entre el consistori i algun dels individus o institucions privilegiats en l'antic règim. Així, l'any 1841, un nou conflicte entre l'Ajuntament i el Capítol de la Catedral,⁵⁸³ que era un dels símbols de l'antic ordre social, deixà clara quina era la nova escala de valors que es volia imposar per part de les institucions dirigides pel progressisme.

⁵⁸⁰ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, ban de la Diputació de Lleida als habitants de la província, del 31 de gener de 1841.

⁵⁸¹ Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 357-395; i "La definició..."

⁵⁸² Els Gomar eren, en aquell moment, la família amb més tradició nobiliària de la ciutat i que més s'havia significat en el seu recolzament al sistema polític municipal absolutista. De 1719 a 1832, els membres d'aquesta nissaga havien ocupat, sistemàticament, càrrecs representatius en l'ajuntament lleidatà en qualitat de regidors perpetus. AML, Llibres d'actes de l'Ajuntament de 1719 a 1832.

⁵⁸³ El Capítol era la reunió dels canonges de la Catedral en junta, era el màxim òrgan de gestió de la institució i dels seus recursos econòmics i humans. En aquells moments, exiliat el bisbe al cantó dels carlins, fou la pedra angular de resistència dels eclesiàstics al poder progressista. F. Castellón Cortada, "Estructura del Cabildo Catedralicio de Lleida durante el siglo XVIII", *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII*, vol. II, *Comunicacions*, Cervera, 1990, ps. 99-118.

El problema sorgí pel fet que el Capítol continuava matant els animals que tenien per al consum propi en l'escorxador que tenia el centre, malgrat que l'Ajuntament havia fet un ban comunicant a la població que tots els animals havien de ser morts en l'escorxador públic. L'Ajuntament cridà l'atenció al Capítol per aquest motiu i això provocà la reclamació d'aquell a la Diputació, que els donà la raó en contra del consistori. L'assumpte, per trivial que semblés, va portar cua per una qüestió de principis, i la corporació municipal contestà, tant a la Diputació com al Capítol, en termes molt durs, que

“ha pretendido y quiere obligar al llamado arrendatario de la carnicería del venerable Cabildo á acachetar las reses en el Matadero público porque cree estar en su derecho, y defender una de las más señaladas prerrogativas municipales al dictar semejante acuerdo. Hora es ya de convencerse Excelentísimo Señor de que ha llegado la ocasion de entrar en la senda de las verdaderas y positivas reformas y de que cesen las prerrogativas de clase odiosas en su principio, perniciosas en su fin é injustas en la generalidad. Mantener un matadero emancipado de la saludable inspeccion del Ayuntamiento y quejarse de la providencia que se dirige á centralizar en el matadero público el acachetamiento de todas las reses que han de abastecer al vecindario no puede oirse sin el sentimiento de justa indignacion con que todos recordamos la ominosa época en que el Cabildo supo hacerse superior á las Leyes del Reino y á las ordenaciones de la higiene pública”.⁵⁸⁴

Finalment, l'ens provincial donà la raó a l'Ajuntament,⁵⁸⁵ que, d'altra banda, havia deixat molt clar a la Diputació que vetllaria, per raons de salut pública i a partir de llavors, pels interessos comuns de la població, que s'oposaven a qualsevol tipus de concessió als antics privilegis de classe o de grup que en altres temps havien gaudit alguns dels seus habitants. La contestació del consistori fou del tot contundent en expressar el nou ordre de coses que es volia imposar des de les institucions locals. El fet d'haver guanyat el pronunciament de l'1 de setembre del 1840 donà una posició de superioritat al progressisme que es manifestà, en alguns casos, en un tracte desigual vers els seus habitants. La situació política resultant del pronunciament provocà la divisió de la població de la ciutat, en la concepció de les autoritats, en dos grups: els que donaven suport a les corporacions obertament progressistes, i els que s'oposaven, que automàticament, sobretot en els primers moments de govern, foren qualificats com a “latrofaciosos” o pertanyents al “partido infame”.⁵⁸⁶ La depuració de càrrecs públics o, simplement, l'actuació favorable de l'Ajuntament vers els que donaven suport al seu ideal polític fou pública i manifesta.

⁵⁸⁴ AML, Llibre d'acords 1840-41, sessió del 29 de setembre del 1841, carta de l'Ajuntament a la Diputació.

⁵⁸⁵ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta de la Diputació a l'Ajuntament, del 28 de setembre del 1841.

⁵⁸⁶ AML, Llibre d'acords 1840-1841, exposició del 25 de juny del 1840 a la regent Ma. Cristina, en què s'utilitzaven aquests termes per qualificar els membres del Partit Moderat i per extensió als individus i institucions que els donaven suport.

Dos exemples, a començaments de l'any 1841, ens indiquen clarament a qui pensava donar suport el consistori i a qui no. El primer dels casos fou el de l'arquitecte municipal Pere Casals, que fou cessat del seu càrrec perquè “perteneció á la Junta del Ángel Exterminador, azote de los Liberales por cuya razon y por su conocida inutilidad le separó el Ayuntamiento del destino de arquitecto de la ciudad”.⁵⁸⁷ El 22 de gener de 1841, Pere Casals fou apartat del seu càrrec d'arquitecte, arbitràriament, pel seu passat polític,⁵⁸⁸ tot i que no devia de ser tan mal professional, malgrat que en l'informe anterior era qualificat d'inútil, perquè la delegació d'Hisenda el contractà, al febrer de 1842, i l'Ajuntament es negà rotundament a tornar-li el plànol de la nova font de la plaça de Sant Joan que l'esmentat Casals reclamava creient que el disseny era un patrimoni seu.⁵⁸⁹

Els informes polítics, ja fossin qualificant favorablement o desfavorablement el comportament moral i polític de la població, es multiplicaren en aquella època en què el recel i la desconfiança estaven a l'ordre del dia. Això comportava, d'igual forma, que el progressisme volgués captar i consolidar a la població que li era fidel ideològicament per afavorir-la davant del grup que li despertava desconfiança. Així, quan hi havia escassetat de treball i la població de Lleida passava penúria, l'Ajuntament es preocupava prioritàriament del “objeto de procurar la subsistencia á varios licenciados y cuerpos francos del Ejército, como tambien á algunos patriotas que por razon de la cruda estacion se encuentran sin medios ni trabajo, pido que se ocupen á estos beneméritos ciudadanos con preferencia á cualesquiera otros, en las obras públicas”.⁵⁹⁰

El posicionament polític de la població, per tant, fou una de les qüestions principals per al progressisme lleidatà, que volgué saber en tot moment amb qui es podia confiar i amb qui no. Les comunicacions entre les institucions lleidatanes, en les quals s'informava sobre les tendències polítiques d'un o varis individus, foren gairebé diàries. En aquest context, el grup més indagat i controlat fou el dels religiosos, per raó de l'adscripció de molts dels seus membres al carlisme en la

⁵⁸⁷ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, informe dels empleats d'Hisenda per part de l'Ajuntament, del 2 de febrer del 1842.

⁵⁸⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 22 de gener del 1841.

⁵⁸⁹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 22 de gener del 1841.

⁵⁹⁰ AML, Llibre d'acords 1840-1841, proposició de Joan Biguera, regidor de l'Ajuntament, del 5 de febrer del 1841. En aquella època era habitual que els afectes a un determinat règim polític tinguessin millors condicions per accedir als càrrecs públics que els que no ho eren. Aquest tret tant típicament hispà fou notat pels diplomàtics francesos del moment, tal com ha reflectit A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 31.

recentment acabada guerra civil entre carlins i liberals. Aquest fet predisposà el grup liberal progressista lleidatà en contra del grup eclesiàstic, que fou considerat, globalment, com un grup sota sospita.⁵⁹¹

Després de la guerra civil i de la sotragada del setembre del 1840, Lleida visqué dos anys i mig de tranquil·litat política i social només alterada pels conflictes que a nivell estatal s'anaren produint. La manca d'oposició, tant per part republicana com moderada, va fer que ni l'aixecament moderat de l'octubre del 1841 ni la revolta barcelonina del 1842 tinguessin una especial repercussió en la ciutat, que gaudí d'una etapa de normalitat que permeté la consecució d'algunes fites del programa polític progressista. El plantejament polític dels dirigents municipals de l'any 1841⁵⁹² s'alineà al cantó d'Espartero i els seus seguidors que, recordem-ho, estaven en el moment més alt de popularitat en tot el país. Així, quan es conegué la seva elecció com a regent del Regne, mentre durés la minoria de la reina Isabel II, l'Ajuntament li féu arribar la següent felicitació:

“El Ayuntamiento de la ciudad de Lérida tiene la honra de expresar á V. la patriota satisfaccion con que vió declarada á favor de V.A. la regencia una del reino. Esta resolucion hace tanto honor al celo de las Cortes, como á sus luces, y ella es por sí sola el mayor elogio del espíritu y carácter de sus ilustres miembros. La mayoría de los españoles, la aplaude porque ve confirmada la investidura del poder supremo en el hombre de los prestigios, en el defensor más enérgico de la patria. A par que victoriosa espada abatiera en el campo la rebelion, su cívica pluma formulaba en el gabinete el triunfo del verdadero liberalismo, y conculaba planes insanos y de perdicion. Lérida pagará siempre á V. un homenaje de admiracion y respeto y á las Cortes un feudo de gratitud por haber elevado á V.E. en un punto sublime de donde parten ilimitadas esperanzas de pública felicidad”.⁵⁹³

Com es pot observar en la comunicació, les paraules de l'Ajuntament desprenien: d'una banda, admiració i, d'una altra, gratitud. Era un exemple del sentiment de veneració que sentia el liberalisme espanyol per la figura d'Espartero, el qual era vist com un autèntic salvador de la pàtria. Encara quedaven lluny els dies en què aquest paladí de la causa liberal fou capaç de bombardejar una ciutat com Barcelona que, en el seu moment, setembre del 1840, l'havia encoratjat com a un ídol. Les futures actuacions despòtiques d'Espartero anaren determinant una progressiva pèrdua de popularitat vers la

⁵⁹¹ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 16 d'abril del 1842. Hi ha nombroses comunicacions en l'Arxiu Municipal en què es qüestionava la fidelitat del grup eclesiàstic de la ciutat al progressisme; fins i tot, el governador eclesiàstic interí, Pau Altemir, tot i que no donà problemes, “sí que es tenido por desafecto”.

⁵⁹² AML. Llibre d'acords 1840-1841. L'alcalde d'aquell any fou Domènec Bigorra, advocat; Manel Tubau, alcalde segon, escrivà. Els regidors foren: Josep Antoni Morlius, comerciant; Domènec Latorre, cirurgià; Manuel Fàbregues, sastre; Antoni Soteres, revenedor; Lleopold Bellmunt, agent de negocis; Josep Lamarca, propietari; Llorenç Faidella, cirurgià; Joan Oms, comerciant; Manuel Olives, adroguer; Ramon Mestres, propietari; Josep Vidal, pagès; Ramon Vicens, farmacèutic; Joan Biguera, xocolater; i el síndic Antoni Abadal, farmacèutic.

⁵⁹³ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de felicitació al regent, per part de l'Ajuntament, del 27 de juny del 1841.

seva figura que desembocà, finalment a l'estiu del 1843, en un sentiment d'animadversió per part de gran part de la població espanyola.

ELS PROBLEMES AMB ELS DELEGATS DE GOVERN CENTRAL

Fins al mes d'octubre del 1841, en què es produí l'intent de pronunciament moderat a Pamplona, Vitòria i Saragossa, la ciutat de Lleida centrà el seu interès polític en una disputa entre l'Ajuntament i la delegació d'Hisenda. El problema era antic, ja que la delegació demanava amb insistència el cobrament dels impostos d'aiguardents dels anys 1825 i 1826. El pagament fou sempre eludit pel consistori amb evasives, i l'intendent, Miquel Ezquiaga, forçà les seves reclamacions fins al punt d'enviar un emissari perquè comunicés als membres de l'Ajuntament, reunits en sessió ordinària, que els

"declaraba incursos en la multa de 100 ducados á cada individuo incluso el de primer voto quien había de constituirse en calidad de preso dentro el término de dos horas ante el Señor Intendente de la provincia y de no verificarlo se le exigiría la insinuada multa todo por no haberle presentado las cartas de pago que acreditasen su solvencia."

L'ajuntament contestà al comissionat que no es trobava obligat a pagar cap multa "tan arbitrariamente impuesta ni mucho menos á constituirse en arrestos ningun concejal de cuya orden y sus efectos protestaba altamente".⁵⁹⁴ Seguidament, envià una extensa comunicació al secretari d'estat de la governació de la península perquè fes de mitjancer en el conflicte. En el text, el consistori explicava que no es creia amb el deure de pagar els 44.872 r/b que se li demanaven, ja que "el encabezamiento anual ascendía á 6.620 r/b que se pagaban con religiosidad de forma que sobre esto no hay duda ni contradiccion. Las municipalidades de aquellos años rindieron fieles cuentas de la administracion y se cargaron la cantidad de 23.480 r/b 15 maravedises por el año 1825 y la de 24.638 r/v 8 maravedises por 1826".⁵⁹⁵ La direcció general de rendes, l'any següent, atengué les raons de l'Ajuntament,⁵⁹⁶ però, mentrestant, la ferida entre ambdues institucions restà oberta un temps. Això es va poder comprovar, un mes més tard, quan l'intendent reclamà la contribució ordinària de l'any 1840, que pujava 55.334 rals de billó, i la del segon trimestre del 1841, que era de 20.222 r/b. La corporació

⁵⁹⁴ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 21 de juny del 1841.

⁵⁹⁵ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta al secretari de la governació de la península, del 24 de juny del 1841.

⁵⁹⁶ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 23 de setembre del 1842. En aquesta sessió, un any després, es llegí un ofici de l'intendent traslladant-ne un de la direcció general de rendes: "... proviniendo que de ningún modo puede obligársele al Ayuntamiento al pago de la

municipal va voler pagar el deute amb cartes de pagament que en anys anteriors, amb motiu de contribucions especials de guerra, els hi havien endossat la Diputació i el govern central, però “con sorpresa ha visto desechados aquellos documentos que diferentes disposiciones mandan su abono en aquel cargo y V. mismo ha admitido otras veces porque se penetró de la legitimidad del crédito.” La qüestió es complicava perquè “V. no ha mucho tiempo ha admitido á ciertos pueblos de la provincia (según se tiene presentido) iguales documentos lo que sí es así manifiesta ya claramente cierta prevencion contra esta Munipalidad”.⁵⁹⁷

L’Ajuntament, en aquells problemes amb la intendència d’Hisenda de la província, s’erigí com a un ferm defensor dels cabdals públics de la ciutat que administrava, i no dubtà en oposar-se a actuacions que, pel contingut de la carta, denotaven una certa arbitrarietat per part de l’intendent en relació a altres indrets de la província. Tanmateix, aquell no fou l’únic problema del consistori amb les autoritats representatives del govern central, ja que uns mesos abans, per un problema en aparença poc important com era la demanda del dret d’aprofitament del reg del Noguera Ribagorçana que es remuntava a temps medievals, es creuaren dures acusacions entre l’Ajuntament i el cap polític que obligà al consistori a demanar-li “que en lo sucesivo sea más moderado en sus escritos pues de lo contrario el Ayuntamiento sabrá tomar providencias que al paso que le contegan en el círculo de su deber le enseñen el respeto que se merece la autoridad municipal”.⁵⁹⁸

Si en els enfrontaments entre l’Ajuntament i l’intendent els problemes nasqueren de l’escassetat de recursos econòmics de les dues institucions, l’enfrontament entre la corporació municipal i el cap polític semblava originar-se per una curiosa contradicció provocada per l’intent, per part del consistori, de mantenir uns drets que emanaven de disposicions de l’antic règim. El comportament de l’Ajuntament no fou entès pels delegats del govern de la ciutat, que no comprenien com els dirigents progressistes locals apostaven, per un cantó, per l’equilibri social global i, per un altre cantó, s’aferraven a drets ancestrals. Un altre exemple del que es diu el trobem en l’actuació de l’ens local vers el tema del sorteig de mossos de la ciutat de Lleida que havien d’anar a fer el servei militar.

cuota que por el consumo de Aguardientes de los años 1825-26”.

⁵⁹⁷ AML, Llibre d’acords 1840-1841, carta de l’Ajuntament a l’intendent d’Hisenda, Miquel Ezquiaga, del 10 de juliol del 1841.

⁵⁹⁸ AML, Llibre d’acords 1840-1841, carta de l’Ajuntament al cap polític, Miquel M. Calafat, del 24 de març del 1841.

L'Ajuntament el retardà voluntàriament per tal de consultar amb la resta de capitals catalanes (Barcelona, Tarragona i Girona) la manera de fer un front comú sobre “los privilegios y usages que desde muy lejanos tiempos ha disfrutado”⁵⁹⁹ el Principat català.

La resta d'Ajuntaments de les capitals de província catalanes no tardaren en contestar favorablement al de Lleida per elaborar un pla de defensa dels privilegis abans esmentats, que consistia en “sostener la prerrogativa que de antiguo ha disfrutado de facilitar el empleo de hombres por el método indirecto, ó sea por substitutos que se procuran, mediante el premio ó cantidad que se conviene con los mismos”.⁶⁰⁰

Davant la unanimitat de criteris de les capitals de província catalanes, quan el cap polític, Miquel M. Calafat, demanà que es dugués a terme el sorteig, l'Ajuntament contestà que “ninguna de sus capitales ha hecho ni pensado hacer el sorteo”.⁶⁰¹ Finalment, aquest no es realitzà fins a mitjan de l'any següent, havent consentit el govern, prèviament, el manteniment dels privilegis citats anteriorment.⁶⁰²

Com es pot observar, l'Ajuntament lleidatà va tenir un paper capdavanter en la defensa d'aquell dret immemorial, ja que mitjançant els seus comunicats va donar a conèixer el seu posicionament a la resta de capitals de província catalanes i provocà la defensa del dret unànimement. La conjunció d'interessos catalans indicava que hi havia un cert sentiment diferencial amb la resta de l'Estat en el plantejament d'alguns problemes concrets, que determinaren l'enfrontament, en alguns casos, amb les autoritats representatives del govern.

Altrament, l'exèrcit allotjat a la ciutat continuava causant molèsties als veïns que reclamaven a l'Ajuntament perquè hi posés remei. Ni l'acabament de la guerra semblava solucionar aquest problema que, com s'ha vist, tants maldecaps ocasionà durant l'any 1840. El consistori féu arribar de nou la queixa al governador militar perquè eren

⁵⁹⁹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, cartes als Ajuntaments de Barcelona, Tarragona i Girona, del 24 d'agost del 1841.

⁶⁰⁰ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta de l'Ajuntament de Girona.

⁶⁰¹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al cap polític, Miquel M. Calafat, del 18 de setembre del 1841.

⁶⁰² AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 15 de maig de 1842. El sorteig es va fer el 15 de maig del 1842 amb dues urnes: una pels noms i una altra amb números que donaven la destinació dels joves. Durant el sorteig hi hagué un accident, ja que van caure les boles de l'urna dels números, però una vegada recollides, un cop s'havia comprovat que no en faltava cap, es continuà el sorteig fins al final.

“tantas las reclamaciones dirigidas á la Municipalidad por vecinos de esta capital contra las molestias que algunos de los S.S. oficiales de la Guarnicion alojados les hacen sentir unos retirando de noche á horas intempestivas, y otros aglomerándose en considerable número en una sola casa para comer juntos lo que en ella se ha guisado, que incurriera en notable falta si se mostrara estranero á las vivísimas súplicas y no las transmitiese á V. con empeñada recomendacion para que se digno tomar en cuenta el mal y proveerlo de remedio”.⁶⁰³

L'esmentada situació, que s'anava perllongant sense remei, esperonà l'Ajuntament, que es proposà bastir “un edificio para pavellones en donde colocar los oficiales, y aliviar de la carga de alojamientos á los vecinos de la poblacion”.⁶⁰⁴ Com a primer pas, es creà una comissió formada per membres de la corporació perquè estudiés els llocs on poder dur a terme l'obra i els medis que calia emprar. La convivència amb els oficials de l'exèrcit es feia molt difícil per als habitants de Lleida, que vivien amb angoixa i preocupació l'estada a les seves cases d'un grup que es creia que tenia tots els drets i només una obligació, la de lluitar quan se li demanés.

LA HISENDA MUNICIPAL. TIPUS D'INGRESSOS

Les nombroses obres públiques que sufragà l'ajuntament durant l'any 1842, així com el condicionament del Roser com a centre d'ensenyament, varen originar un daltabaix econòmic en els fons municipals. Les entrades de diner venien determinades per dos tipus d'arrendaments, propis i arbitris, que a la vegada es subdividien cadascun en un grup d'impostos i lloguers de propietats de l'Ajuntament. El finançament del consistori, per tant, continuava tenint, a mitjan segle XIX, la mateixa base tradicional que s'havia posat en pràctica des de la baixa edat mitjana.⁶⁰⁵

Els propis,⁶⁰⁶ d'una banda, eren finques o propietats físiques de l'Ajuntament de les quals n'arrendava la seva explotació a una persona jurídica,⁶⁰⁷ els arbitris, d'altra banda, eren una entrada de

⁶⁰³ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al govern militar, del 2 d'agost del 1841.

⁶⁰⁴ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 27 de juliol del 1841.

⁶⁰⁵ L. Pla i A. Serrano, *La societat de Lleida al set-cents 1716-1815*, Lleida, 1995, ps. 257-303; també Ma. J. Vilalta, *Balaguer a la Catalunya moderna*, Lleida, 1990, ps. 155-199. A nivell estatal hi havia la mateixa situació que en l'àmbit municipal. Així, la recaptació de l'Estat es feia en unes quaranta contribucions indirectes, majoritàriament, des del segle XVIII. “Pocas contribuciones eran directas, e inclusive éstas no producían mucho. En realidad, las mayores sumas que percibía el gobierno provenían de impuestos recaudados por los monopolios estatales de la sal y el tabaco.” C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 217.

⁶⁰⁶ AML, Llibre d'acords 1842-1843. El pressupost del 1841 dividia les entrades per arrendaments en propis i arbitris, tal com s'ha apuntat en aquest capítol.

⁶⁰⁷ D'aquest grup eren: l'arrendament del teatre, situat al convent dels Agustins, fou comprat per l'Ajuntament per 46.526 rals de billó, l'any 1837, per convertir-lo en cafè-teatre i l'any 1838 ja el posà en arrendament aconseguint 1.031 lliures per aquell primer any (el citat preu es mantingué durant quatre anys per passar a 778 lliures en els tres següents); molins de farina de Cervià i Vilanoveta, al cantó de la sèquia de Fontanet, eren dels arrendaments més lucratis, ja que s'arrendaven tots els anys per un preu que vorejava les 5.000 lliures; la fonda de Sant Lluís, hostel situat a la vora del baluard de Sant Antoni, que fou realitzat pel governador Lluís de Blondel a finals del segle XVIII; l'almodí, que era un establiment municipal per fer la compra venda i emmagatzematge dels cereals i pel qual, durant l'època liberal, s'anà pagant cada cop més lliures per aconseguir-ne l'arrendament, ja que es passà de les 3.962 lliures de l'any 1838 a les 5.445 de l'any 1844; pou de gel, era un arrendament que comportava poques lliures als fons municipals, entre 150 i 200 per any i, en alguns anys, fins i tot, ningú en

diners composta de l'abastament de productes alimentaris bàsics per la ciutat i certs impostos amb els que es gravava l'entrada de mercaderies i persones en el seu pas pel pont de la ciutat.⁶⁰⁸ En conjunt, els arrendaments de propis representaven el 44,88 % dels ingressos de l'ajuntament i els d'arbitris el 55,11 %. Entre tots, la imposició, amb un 23,61 %, era l'arrendament més lucratiu; el seguien, el lloguer dels molins de farina amb un 20,83 % del total de recursos ingressats, el del pont amb el 19,40 %, i el del almodí amb el 16,81 %. És a dir, entre aquests quatre impostos acumulaven el 80,25 % del total d'entrades, mentre que els divuit lloguers restants posats a subhasta significaven el 19,75 %, essent el de l'aiguardent, amb el 3,85 %, el següent en importància en l'escala d'arrendaments.⁶⁰⁹

Durant els anys de govern municipal del progressisme (1838-1843)⁶¹⁰ hi hagué un augment continuat en la recaptació anual de fons (quadre 7) fruit de la posada en subhasta dels arrendaments de nous serveis com l'enllumenat, o de nous abastaments que, fins llavors, no s'havien llogat com l'entrada del vi en la ciutat. Així mateix, s'arrendaren més terres de sots pertanyents als terrenys del comú a particulars, que reportaren en conjunt un augment d'ingressos per fer front a les despeses que generaren les nombroses obres públiques que es dugueren a terme en els anys de govern progressista.

llogà el seu aprofitament; les teuleries, era una fàbrica de fer teules que no comportava gaires ingressos a l'Ajuntament ja que el seu arrendament suposava sobre les 30 i 75 lliures per any en aquell període; l'arrendament d'horts, finques del comú, el rentador dels Caputxins i la Casa del Botxí, eren una sèrie de propietats rústiques i urbanes que no comportaven una quantitat important de diners als fons locals, però que eren llogades cada any.

⁶⁰⁸ D'aquest grup eren els següents arrendaments: la imposició, era un impost que es llogava per 6.000 i 7.000 lliures a l'any i que es cobrava per l'entrada de mercaderies que havien d'abastar la ciutat, i del qual n'estaven exempts de pagament els que comerciaven el blat, mill, farina, guix, calç i els que entraven en la ciutat de camí a altres indrets; l'arrendament del pont gravava l'entrada de persones pel pont de la ciutat i, a l'igual que la imposició, era un arrendament molt ben pagat, ja que s'arribaren a donar 7.260 lliures, l'any 1843, per aconseguir la seva explotació; l'arrendament d'oli, qui l'arrendava tenia el dret de proveir els establiments de la ciutat la venda d'aquest producte, i la cotització d'aquest arrendament anava des de les 600 a les 1.000 lliures anuals; la carn de bou, vaca i xai, eren arrendaments que es feien per separat i tenien una diferent cotització, que per la carn de bou i vaca no passà mai de les 200 lliures pagades a l'any, mentre que pel de la carn de xai, que era molt més lucratiu per als fons municipals, se n'arribà a pagar de 700 a 770 a l'any per aconseguir-ne llur benefici; de l'aiguardent, l'arrendatari proveïa d'aquest producte a la ciutat, tot i que durant el segle XVIII es feia efectiu regularment, només fou objecte de subhasta en tres anys durant el període que anà de l'any 1838 al 1844 amb preus que vorejaven les 2.000 lliures a l'any; el de l'enllumenat fou un arrendament nou que es posà a subhasta per primer cop en els anys 1843 i 1844 i els preus que es pagaren en aquells dos anys foren força elevats (3.200 lliures l'any 1843 i 1.782 lliures l'any 1844). AML, Llibres d'acords de 1838 a 1843. Vegeu aquesta qüestió més ampliada a Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 741-756; també, Ll. Pla i À. Serrano, *La societat de Lleida al set-cents...*, ps. 272-273.

⁶⁰⁹ Seguien: l'arrendament de la carn de xai, amb un 2,75 %; el de l'enllumenat, amb un 2,73 %; el de comuns, amb un 2,02 %; el de l'oli, amb un 1,92 %; el de la casa de teatre, amb un 1,81 %; el de la fonda de Sant Lluís, amb un 1,23 %; el del pou de gel, amb un 0,74 %; el de la carn de bou i vaca, amb un 0,69 %; el de la fonda de l'almodí, amb un 0,64 %; el de la casa de la plaça, amb un 0,35 %; el de l'entrada de vi, amb un 0,16 %; el de l'hort del governador, amb un 0,15 %; el de la Teuleria, amb un 0,12 %; el del rentador dels caputxins, amb un 0,07 %; el de la casa del botxí, amb un 0,02 %; el de la casa d'assistències, amb un 0,019 %, i el de les habitacions de l'almodí, amb un 0,016 %. Vegeu aquesta qüestió més ampliada a Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 741-756.

⁶¹⁰ S'ha considerat el període 1838-1843 de govern municipal progressista perquè l'elecció dels ajuntaments d'aquells anys es féu de la forma que establia la Constitució de l'any 1837.

Tanmateix, dels quatre pressupostos complets que es disposa (quadre 7) en tres d'ells l'Ajuntament superà positivament el balanç econòmic de l'any, mentre que només l'any 1842 va originar un desequilibri negatiu entre les entrades i les sortides per raó de les nombroses obres públiques que sufragà el consistori, el finançament d'altres de privades i el condicionament del convent del Roser com a centre d'ensenyament. Però cal dir que moltes d'aquelles despeses eren diners cedits en préstec que, en el terme d'un any, cas dels diners que costà el magatzem de pólvora, o d'un temps indeterminat, cas de l'assut que finançà el consistori a la junta de sequiatge, s'havien de reintegrar als fons municipals.

- **Quadre 7:** Pressupostos de l'Ajuntament sota els governs progressistes (1838-1843).

Anys	Entrada en lliures	Entrada en rals ardit	Sortida en rals ardit	Diferència en rals
1838	24.713	202.282	153.581	+48.701
1839	23.600	-	-	-
1840	25.222	-	-	-
1841	26.883	257.573	190.193	+67.380
1842	29.034	217.618	543.296	-325.676
1843	31.256	237.604	226.326	+11.277
TOTAL	184.921	-	-	-

Font: elaboració pròpia a partir de les dades dels llibres d'actes i acords de l'Ajuntament dels anys 1838-1843.

Els balanços anuals demostren que, deixant de banda aquell any excepcional en què s'hagueren de condicionar moltes obres i edificis, l'Ajuntament superava de forma estable les obligacions econòmiques que tenia i, fins i tot, aconseguia acabar amb superàvit els exercicis anuals. A pesar d'això, l'estat de comptes global de la corporació en 1843, amb el dèficit acumulat en anys anteriors, continuava essent negatiu. Els membres que en aquell any desenvolupaven les funcions municipals van fer un enorme esforç per esbrinar la situació econòmica real del consistori i decidiren reunir-se els diumenges dels mesos de febrer i març per quadrar els comptes. El 7 d'abril de 1843, l'alcalde primer, Joan Bergés, informava de la situació econòmica de l'Ajuntament i conclouia que, després dels exercicis dels anys 1841 i 1842, la institució devia 74.394 rals de billó als que s'havien d'afegir 23.200 "del dèficit de arriendo de propios de 1842", amb la qual cosa el total del deute pujava a 97.594 rals.

Per un altre cantó, els membres del consistori preveien unes entrades de 225.296 rals per l'any 1843, als que s'havien de restar 22.230 rals per la construcció d'un assut a Vilanova de la Barca i 10.000 rals més de despeses municipals, quedant així les entrades reduïdes a 193.066 rals. Altrament,

les despeses previstes per aquell any pujaven a 362.223 rals billó, amb la qual cosa el dèficit acumulat arribaria a 169.153 r/b, al qual se li hauria de restar una sèrie de conceptes que se li devien al consistori com eren: la construcció del magatzem de pólvora (63.640 r/b), el vestuari de la Milícia Nacional (16.839 r/b) i la compra de sacs de farina pel setge de Barcelona de l'any 1842 (6.626).

Si les previsions de l'Ajuntament es complien, acabaria l'any 1843 devent 82.052 r/b. L'alcalde volgué solucionar el desequilibri resultant i proposà “que para que el Ayuntamiento no quede en descubiertos y regularice de una vez un sistema de economía y buen gobierno, era del parecer que se hacía precisa la enagenacion ó venta de alguna finca comunal”.⁶¹¹

El síndic Ramon Vicens s'hi oposà, però la resta de membres proposaren vendre l'escorxador del Capítol alienat l'any anterior. La decisió final quedà en suspens a conseqüència de la falta de consens. Finalment, el 2 de juny, Pau Borràs, botiguer de Lleida, arrendava l'esmentat escorxador, cosa que demostrava que entre tots els membres de la corporació s'arribà a un acord a l'hora de decidir la fórmula per recaptar més diners. Tanmateix, l'Ajuntament saldà l'any 1843 amb un superàvit d'11.277 r/b, fruit de la diferència entre els 237.604 r/b d'entrades i els 226.326 de sortides, lluny dels 362.233 r/b que es preveien de despeses.⁶¹² El consistori de l'any 1843 féu un enorme esforç per aconseguir fons per liquidar el dèficit. La recaptació d'aquell any arribà a les 31.256 lliures, rècord absolut del període que va anar de l'any 1838 al 1843.

Durant aquells anys hi hagué una gran preocupació per sanejar l'economia de la institució, que estava molt depauperada pels nombrosos esforços fets per la guerra amb els carlins i per a la normalització i la reconstrucció de serveis i obres públiques. L'actitud del progressisme local lleidatà contrastà, sens dubte, amb la lleugeresa amb què s'afrontà el deute públic nacional per part dels governs estatals, que féu que molts capitalistes i polítics s'enriquessin a càrrec de les finances de l'Estat.⁶¹³

⁶¹¹ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 7 d'abril del 1843.

⁶¹² Podria ser que a l'hora de quadrar el pressupost del 1843, o a l'hora de fer-ne les previsions, s'haguessin utilitzat alguns conceptes de forma diferent, la qual cosa explicaria l'enorme diferència en el càlcul de despeses.

⁶¹³ Joaquín Ma. López va dir en aquell moment al Congrés que s'havia d'eliminar “a esa porción de vampiros que se alimentan de la sangre del cadáver de esta pobre nación.” C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 220.

Els arrendaments municipals havien configurat, des de feia molts anys,⁶¹⁴ a un grup d'especuladors i negociants que pretenien llur explotació. A Lleida, durant el període 1838-1843, hi hagué tres especuladors que invertiren entre les 24.000 i 27.000 lliures en drets d'arrendaments. Els comerciants Pau Figuerola, Salvador Gili i el propietari Batista Pujades cotitzaren molt per damunt de la resta, ja que el següent inversor, el saboner Josep Prim, només contribuí, durant el període, amb 13.491 lliures. Els arrendaments que van fer foren variats i era difícil que un mateix inversor llogués més de dues vegades un mateix dret.

Entre el grup d'exploitadors d'arrendaments hi hagué un sector de ciutadans, vinculat al comerç i oriünds de Lleida ciutat, que féu de l'especulació en els negocis municipals una activitat lucrativa important, amb la qual diversificaren la seva activitat econòmica particular.⁶¹⁵ Per un altre cantó, hi hagué un grup que, en canvi, llogà arrendaments relacionats amb la seva professió (hostalers, carnisers, etc.). Així mateix, s'ha constatat la nul·la relació existent entre ser membre del consistori i adquirir un dret d'arrendament propietat d'aquest ens. En tots els anys estudiats, només Manuel Fuster i Arnaldo, alcalde l'any 1842, Josep Prim i Francesc Cercós, regidors el 1837 i el 1844, respectivament, aparegueren en anys posteriors o anteriors al desenvolupament dels seus càrrecs com a llogaters d'arrendaments.

L'EDUCACIÓ DE LA POBLACIÓ: UNA PRIORITAT

Els ajuntaments progressistes (1840-1843) feren un enorme esforç per crear escoles i centres d'educació de tots els nivells en la ciutat i la província de Lleida. Certament, els dirigents del partit del progrés denotaren una gran clarividència en observar els mals que fuetejaven la població, tant urbana com camperola, i que, d'alguna forma, impedièn la projecció econòmica i social de la ciutat. La mancança, a nivell educatiu, es proposaven solucionar-la mitjançant l'ensenyament dels joves i dels

⁶¹⁴ LL. Pla i À. Serrano, *La societat de Lleida al set-cents...*, p. 286-304.

⁶¹⁵ Vegeu el total dels arrendadors amb les seves contribucions a, Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps.751-754. Entre els individus que habitualment arrendaven algun dels impostos a l'Ajuntament cal destacar Pau Figuerola, comerciant, que llogà els molins de farina (1838, 1840, 1841), el de l'almodí (1843), el del pont (1842) i el del rentador dels Caputxins (1841), pels quals pagà 27.772 lliures catalanes. El segon més gran inversor fou Salvador Gili, comerciant, que pagà, durant tot el període, 24.712 lliures, i el tercer fou Baptista Pujades, propietari, que pagà 24.374 lliures. El grup inversor per excel·lència fou el dels comerciants a l'engròs amb un 27,77 % (10 individus) del total d'arrendataris. En un altre sentit, resultava sorprenent el segon lloc que ocupaven els saboners (4 individus que representaven un 11,11 %) junt amb els hostalers (també 4), seguits per 2 comerciants espanyers, 2 botiguers, un metge, un fuster, un procurador, un teuler, un

adults en base als principis morals liberals que per ells eren essencials. Per això, com es pot copsar en un comunicat als diputats Madoz i Viadera, l'Ajuntament es proposà "sacar de la ignorancia á una provincia atrasadísima y la de contribuir al desarrollo de las eminentes cualidades intelectuales con que la naturaleza ha dotado á sus habitantes, cuyas dotes, ocultas ahora cual mina no explotada, podran dar en lo sucesivo inmensos é inapreciables tesoros".⁶¹⁶ Els progressistes lleidatans, però, eren plenament conscients que "las ideas del siglo que más tarde han de cimentar la ventura de esta nacion magnánima; no pueden retroceder; pero no lo es menos que aquellas ideas no estan bastante arraigadas todavía para que produzcan prontamente los frutos óptimos que son de desear".⁶¹⁷

Les autoritats locals, amb la voluntat de solucionar el problema de l'analfabetisme i la ignorància de la població de la ciutat i, per extensió, de la província, encaminaren les seves actuacions a tres nivells: primer, educació i alfabetització de base, comú i general per als infants i els adults; segon, educació secundària elemental per dotar de coneixements a un grup de la població que més endavant pogués accedir a la universitat i, tercer, educació i formació de tercer cicle, primordial per recuperar part del prestigi que la ciutat va tenir en temps de l'antic Estudi General i, de pas, per formar bons tècnics que projectessin, de nou, l'economia de la província.

— La instal·lació de l'Escola Normal

El primer pas que es proposaren donar les institucions lleidatanes, per tant, fou el desenvolupament de la instrucció pública general per a tothom o, almenys, per a la majoria de la població. Per aconseguir-ho, tal com ho reflectí un comunicat de l'Ajuntament a la junta governativa provincial, es feia necessària la instal·lació d'una escola de mestres perquè "en toda la provincia no encuentra una enseñanza pública ni particular de las ciencias que en otras partes son tan vulgares. El Ayuntamiento deplora tan vergonzosa situacion y desde que tomó posesion de su cargo se ocupó de la idea de fomentar la instrucción pública".⁶¹⁸ La consecució d'una escola d'aquest tipus per als joves que volguessin ser mestres de primària era una qüestió primordial. D'aquesta forma, els joves pedagogs,

revenedor, un propietari, un pagès, un hisendat, un porter de l'Ajuntament, un advocat, un carnisser i 3 dels quals no s'ha pogut localitzar les seves professions. AML, Llibre d'actes 1838-1843.

⁶¹⁶ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament de Lleida als diputats a Corts, del 30 de maig del 1840.

⁶¹⁷ AML, Llibre d'acords 1840-1841, exposició de l'Ajuntament a la junta governativa, del 15 d'octubre del 1840.

una vegada haguessin rebut la formació necessària, es podien distribuir pels pobles i fer arribar l'educació més elemental a tots els indrets de la província.

La regència provisional del regne, mitjançant la Reial Ordre (RO) del 13 de desembre de 1840, donà el vistiplau perquè es creessin escoles de formació de mestres en les capitals de totes les províncies de la nació. La llei fou rebuda amb entusiasme per la Diputació que va disposar-se “desde luego á preparar los trabajos necesarios” per fer-la efectiva.⁶¹⁹ La ràpida mesura presa palesava que la qüestió d'educar a la població espanyola era un tema d'estat, per això el Govern, en una de les primeres mesures després del pronunciament del setembre, decidí instal·lar escoles normals a totes les províncies espanyoles.

En el fons, els progressistes creien que la instrucció pública donava l'autonomia de pensament necessària als ciutadans espanyols per decidir en els problemes i les qüestions que afectaven el país. Això, d'alguna forma, vindria a confirmar que un dels temors del moviment era el d'una Espanya ignorant, on els seus habitants restessin raptats per creences i tradicions immemorials que frenaven el progrés tècnic i cultural de la nació.

La RO del 13 de desembre de l'any 1840, signada per la regència i transmesa a l'Ajuntament per Miquel de Ezquiaga, intendent i president de la Diputació, va pretendre posar en marxa, de forma definitiva, la Llei anterior del 21 de juliol de 1838. La legislació era fruit del treball d'una comissió creada per la regent M. Cristina, el 1834, encarregada “d'estudiar i preparar un Pla General d'Instrucció Primària”.⁶²⁰ La RO disposava que l'Escola Normal de Madrid supervisés la formació dels mestres que havien d'anar a ensenyar a les escoles normals de cada província, per aconseguir una unitat en els plantejaments educatius que havien de regir el país.

La mateixa llei encomanava a l'administració provincial l'organització de les escoles de primeres lletres. Per regular el control de l'educació, per part de la Diputació de Lleida, es creà la Comissió Provincial d'Instrucció Pública, que tenia cura de l'assignació de mestres per als pobles, assenyalava les seves categories i els seus salaris, establia els horaris i els textos escolars, nomenava els tribunals

⁶¹⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, exposició de l'Ajuntament a la junta governativa, del 15 d'octubre del 1840.

⁶¹⁹ AML, sèrie correspondència, caixa 1467, carta de Miquel de Ezquiaga, president de la Diputació de Lleida, del 29 de desembre del 1840, en què transmet la Reial Ordre del 13 de desembre de 1840, signada per Espartero, a l'Ajuntament.

dels exàmens, etc. La comissió estava presidida pel cap polític i integrada per un vocal provincial de la Diputació, tres individus escollits entre els ajuntaments de major veïnat de la província i un secretari. L'objectiu de la corporació provincial, en el moment de constituir la comissió, fou el de dotar amb un mestre i una escola, com a mínim, per a cada ajuntament que formava part de la província.⁶²¹

La situació de la instrucció pública a Lleida, l'any 1840, era descoratjadora, cosa que, com s'ha vist més amunt, provocà l'exposició de l'Ajuntament i de la Societat Econòmica d'Amics del País, dirigida pel clergue progressista Josep Castel, a la junta governativa de la província. El document obrí un debat amb la intenció de trobar solucions a la manca d'una educació primària universal amb garanties. Pascual Madoz, en aquells moments diputat per la província de Lleida a les corts de Madrid, descriví la situació, uns anys més tard, tot dient que

“la instrucción pública de la capital de Lérida se hallaba reducida en el año 1840 a la que se proporcionaba en el Seminario Conciliar y en algunas escuelas de instrucción primaria. El primero estaba en el último abandono por la falta de sus antiguas rentas decimales y la enseñanza de los estudios filosóficos, podía considerarse perdida no solo en la capital sino en la provincia, después de cerrada la Universidad de Cervera”.⁶²²

El nombre d'escoles de primeres lletres de la ciutat s'augmentà a tres durant el Trienni Progressista. A l'Annexa, ubicada en el mateix lloc que la normal de mestres, i la de la Concepció, situada des del 1836 en un local del convent de Sant Agustí, se'ls hi uní la que es creà en l'antic convent dels Trinitaris, prop de la plaça Magdalena, aquestes dues últimes mantingudes per l'administració local.⁶²³

El material de què disposaven aquests centres era del tot escàs. L'escola de la Concepció, el 1846, tenia unes taules i uns bancs perquè els alumnes poguessin seguir les explicacions dels mestres, un escriptori, dinou taulells (quatre d'aquests exposaven un alfabet), setanta-set pissarres, cinquanta-vuit tinters, seixanta-cinc tapadores de llauna, sis taulers amb les taules d'aritmètica, dos pissarres de llenç grans i un telègraf per penjar la lletra que s'havia de copiar.⁶²⁴

A part del poc nombre d'escoles, 12 de nens i 2 de nenes, amb què comptava el partit municipal de Lleida, s'havia d'afegir la poca qualitat de l'ensenyament per raó de la manca de titulació dels docents

⁶²⁰ A. Miñambres, *L'Escola Normal de Lleida 1841-1940*, Lleida, 1994, p. 12.

⁶²¹ J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 324.

⁶²² P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 77.

⁶²³ J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 753.

que impartien la docència, ja que dels cent mestres de nens que hi havia en la província només vint-i-sis tenien el títol i de les vint-i-nou mestres de nenes només el tenien dues.⁶²⁵ A tot això s'hi havia d'afegir, en opinió de Pascual Madoz, l'escassa qualitat del magisteri que s'impartia al seminari conciliar, un dels pocs centres docents que hi havia en la ciutat, perquè

“los profesores han sido siempre de libre elección de los obispos, y jamás se han hecho oposiciones para obtener las cátedras, método indudablemente perjudicial al progreso de las ciencias y a las mejoras de la enseñanza, y más si se atiende a que los profesores de los seminarios ni aun necesitan grado alguno que prueve su idoneidad”.⁶²⁶

Per acabar-ho d'adobar, tampoc se seguien les directrius del govern en matèria d'ensenyament, cosa que feia d'aquell seminari un ens autònom que provocava el recel dels dirigents progressistes.

Totes aquestes circumstàncies, com ja s'ha dit, provocaren l'actuació enèrgica de les autoritats locals lleidatanes, que durant l'any 1841 es posaren mans a l'obra per dotar a la capital amb una Escola Normal. La Comissió Principal d'Instrucció Primària escriví a l'Ajuntament de la capital perquè l'ajudés en la tasca “de establecer la escuela normal en esta ciudad para que sirviendo de Seminario de Maestros pueda la provincia contar con profesores útiles, sin cuyo elemento no es posible que la educacion primaria obtenga los resultados á que aspira el Gobierno”.⁶²⁷ Finalment, la regència donà permís per instal·lar l'Escola Normal a la ciutat de Lleida, com a capital de la província, el 4 de maig de 1841.⁶²⁸ Amb tot, no fou fins el 25 de novembre de 1841 que la Diputació es dirigí a l'Ajuntament per comunicar-li que de forma immediata, “se abriese la Escuela Normal mandada establecer por el Gobierno y que para seguir el método práctico del alumno Don Odon Fonoll instruirá á los maestros de primera educacion”.⁶²⁹

⁶²⁴ AML, caixa 1553; i M. Botargues, *Consumo cultural en la ciudad de Lleida (1808-1874)*, Lleida, 1998, p. 390.

⁶²⁵ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 43. L'escola normal femenina no s'inaugurà fins el 1860. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 753.

⁶²⁶ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 79.

⁶²⁷ AML, sèrie correspondència (any 1841), caixa 1468, carta de la comissió d'instrucció primària provincial de Lleida a l'Ajuntament, del 20 de gener del 1841.

⁶²⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 4 de maig del 1841.

⁶²⁹ AML, Llibre d'acords 1840-1841. Ot Fonoll, segons recull Miñambres en el seu estudi, anà a estudiar pensionat per la Diputació amb 800 rals que suposava la seva manutenció a Madrid l'any 1839, lloc on estava l'Escola Normal Central, que fou la que dirigí els alumnes que havien d'anar a impartir el seu magisteri a les províncies espanyoles. Fins l'1 de novembre de 1844 estigué com a únic mestre de l'Escola Normal, moment en que Fèlix González entrà com a segon mestre de l'escola, i la dirigí fins l'any 1849 en què es traslladà a Barcelona. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, p. 323; i A. Miñambres, *L'Escola...*, ps. 17-23.

El mètode utilitzat en aquell moment per ensenyar als alumnes de primeres lletres, i emprat òbviament per Ot Fonoll, fou el lancasterià. La pràctica, introduïda per Pablo Montesinos, establia un ensenyament sil·làbic de la lectura i l'escriptura.⁶³⁰

L'Escola Normal s'instal·là a partir del 26 de novembre del 1841, de forma temporal, en l'antic Col·legi de la Companyia de Jesús,⁶³¹ i la seva inauguració oficial es produí el 26 de desembre de 1841 juntament amb l'escola de pàrvuls, que fou renovada i instal·lada en el mateix edifici que la normal. El canvi d'ubicació de l'escola de pàrvuls de la ciutat es va deure a la queixa del cap polític, Miquel de Ezquiaga, a l'Ajuntament, sobre les condicions que

“ofrece la escuela de párvulos establecida no ha mucho tiempo en un aposento húmedo é incapaz de la casa de caridad bajo la direccion de una mujer que si bien puede estar adornada de buenos deseos, carece de la suficiencia necesaria para llenar las funciones de maestra y directora de la tierna infancia que se la ha confiado”.⁶³²

El primer curs de l'Escola Normal comptà amb vint-i-un alumnes matriculats i la dotació material fou del tot discreta: “un professor, una sola classe, amb una taula i uns bancs”,⁶³³ però el primer pas per dotar a la província de mestres preparats amb nous mètodes i una mínima formació elemental que transmetre als seus alumnes estava donat. Ot Fonoll, urgellenc de naixement, continuà sol fins a mitjan 1844 en què es contractà un segon mestre, però el seu entusiasme va fer possible que l'Escola Normal tirés endavant en els primers anys de funcionament, fins que la conscienciació dels futurs governants prengué la determinació de dotar amb més aules i més recursos l'escola.⁶³⁴

— La creació de l'Institut de Segon Ensenyament

El segon projecte educatiu que afrontaren les institucions lleidatanes fou la creació d'un Institut de Segon Ensenyament, que complementés la formació bàsica dels alumnes lleidatans i els preparés per anar a la universitat. Segons Pascual Madoz, tant l'Ajuntament, el 15 d'octubre de 1840, com la Societat Econòmica d'Amics del País, el 10 d'octubre d'aquell any,

“expusieron a la Junta de Gobierno de aquella época, la necesidad de crear en la capital un instituto de segunda enseñanza con el número de profesores que las necesidades del país exigiesen. Para su dotación, el Ayuntamiento

⁶³⁰ J. Lladonosa, *Història de Lleida*, p. 323.

⁶³¹ A. Miñambres, *L'escola...*, p. 18.

⁶³² AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta del cap polític, Miquel de Ezquiaga, a l'Ajuntament, del 25 de juny del 1841.

⁶³³ A. Miñambres, *L'escola...*, p. 18.

⁶³⁴ A. Miñambres, *L'escola...*, p. 18. L'escola es traslladà a l'exconvent del Roser i ocupà dues sales de la planta baixa i el passadís de l'ala oriental.

ofreció el producto íntegro de los derechos del peaje del puente de la capital, casi suficientes para las primeras atenciones”.⁶³⁵

Malgrat els esforços, el projecte hagué de ser abandonat en aquell any per la dissolució de les juntes, però l’Ajuntament tornà a reobrir el cas a començaments de l’any 1841 fent-li-ho saber amb una carta a la Diputació. En ella demanà suport per poder dur a terme la creació de l’institut i presentà, fins i tot, un esbós del futur pla d’estudis del centre. Les autoritats locals, amb l’establiment de l’institut, pretenien conjuminar el coneixement de l’agricultura que

“florece generalmente en todos los ángulos de la provincia, pero reconocido está por todos los economistas que un país meramente agricultor, privado de las artes y comercio que hacen provechosa la agricultura, jamás llegará á la perfeccion que han conseguido las naciones que marchan al frente de las luces y la civilizacion.” Altrament, “hay además otro mal que reclama pronto remedio. Los hombres dedicados a los sencillos trabajos del campo, reciben en política y religion las impresiones de ciertas clases que de luengos siglos han especulado en la ignorancia de las masas populares (...) porque los gobiernos representados estriban en las mayorías y desgraciadamente los enemigos de la libertad se apoderaran de los sufragios labradores”.⁶³⁶

En el segon punt del comunicat consistorial es descobreix una de les claus de volta que hi havia darrere de la preocupació tan extremada del progressisme en donar una educació general a la població. La possibilitat de poder allisonar a la població en les doctrines liberals del moment, amb mestres liberals, havia de ser el “medio poderoso de cimentar las instituciones liberales en un país poco ilustrado y de mejorar la condicion de todas las clases”.⁶³⁷ L’Ajuntament, en la mateixa carta dirigida a la Diputació en què li demanà el seu suport per crear l’institut, proposà de nou un pla d’estudis i quantificà un possible pressupost anual que pujava 56.000 rals de billó.⁶³⁸

L’ajuntament també reconeixia que les assignacions eren baixes, però aquell es podia considerar un primer document a debat. Per dur a terme el projecte, el consistori es comprometia a pagar, dels fons d’arbitris de la ciutat, 30.000 rals de billó a l’any durant un espai de deu.⁶³⁹ L’Ajuntament, la Diputació, el cap polític i la Comissió d’Instrucció Primària de la província es reuniren en junta el mateix mes de febrer per formar, entre els diferents organismes, una comissió que preparés un estudi

⁶³⁵ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 77.

⁶³⁶ AML, Llibre d’acords 1840-1841, carta de l’Ajuntament a la Diputació, del 4 de febrer del 1841.

⁶³⁷ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 77. Paraules de Jaume Nadal i Meroles, vocal de la Diputació, en l’exposició que féu la SEAP a la junta provincial de Lleida, el 10 d’octubre de l’any 1840.

⁶³⁸ AML, Llibre d’acords 1840-41, carta de l’Ajuntament a la Diputació, del 4 de febrer de 1841. Aquests 56.000 rals de despeses previstes s’havien de distribuir de la següent forma: per un professor de gramàtica castellana, 4.000 r/b de sou/any; per un de gramàtica llatina, 4.000 r/b de sou/any; per un de matemàtiques pures, 5.000 r/b de sou/any; per un de dibuix lineal, 5.000 r/b de sou/any; per un d’elements de geografia i història, 6.000 r/b de sou/any; per un de física experimental, 6.000 r/b de sou/any; per un de química aplicada a les arts, 6.000 r/b de sou/any; per un d’agricultura i història natural, 5.000 r/b de sou/any, i per un de constitució i economia política, 5.000 r/b de sou/any. Altres despeses: per la dotació d’un porter, 2.000 r/b de sou/any, i per llibres, 6.000 r/b de sou/any.

per dur a terme la consecució de l'Institut. No obstant això, no semblava que amb la quantitat de diners que havia promès la corporació municipal n'hi hagués prou per mantenir el centre, per la qual cosa el 2 de març es tornaren a reunir les institucions de govern locals en un acte en què el consistori es comprometé a cedir el producte íntegre del peatge del pont amb l'objectiu de mantenir l'institut. El 8 de març es demanà, finalment, al Ministeri de Governació la creació de l'Institut de Segon Ensenyament de Lleida, i el mateix dia al d'Hisenda la cessió del convent dels Dominics per establir allí la seu.⁶⁴⁰

En aquest context, el 12 de setembre de 1841, el regent del regne, Baldomero Espartero, concedí l'establiment d'un institut de segon ensenyament davant "las repetidas instancias de la Diputación provincial, Ayuntamiento y Sociedad Económica de Lérida, y en vista del expediente instruido al efecto".⁶⁴¹ L'Ajuntament informava, l'1 d'octubre, de la mesura presa pel regent a la junta que s'havia creat mesos abans a tal efecte composta pel cap polític Miquel M. Calafat i els vocals Francesc Soldevila, Jaume Nadal, Josep Castel i Jaume Sala, que es posaren mans a l'obra per aconseguir la cessió de l'antic convent dels Dominics (el Roser) com a edifici destinat a allotjar l'institut i la resta de la instrucció pública de la capital. Definitivament, l'Ajuntament aconseguí la cessió, per part del Ministeri d'Hisenda, de l'antic convent i automàticament traspassà la seva titularitat a la junta de l'institut en la sessió del 5 de juliol de 1842, perquè "se establezcan en él los diferentes ramos de la Instruccion" pública.⁶⁴²

La cessió de l'edifici al consistori presentà un cert conflicte amb la Diputació, perquè era aquesta institució l'encarregada, segons la RO del 1838, de crear i gestionar l'Escola Normal a la província de Lleida. El problema sorgí quan Espartero, en qualitat de regent del regne, dirigí una RO, el 20 de març de 1842, en què comunicava la seva decisió de concedir

"al ayuntamiento de aquella capital el Convento que fué de Dominicos para establecer en él la Escuela normal de la provincia; con exclusion de la parte de corral y huerto ya enagenada en publica subasta y con la condicion de que dentro de seis meses ha de estar destinado al objeto para que se pide y de que aquella corporacion municipal haya de

⁶³⁹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 9 de febrer del 1841.

⁶⁴⁰ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 77. El dia 6 de març de 1841 el govern ho autoritzà.

⁶⁴¹ AMT, *Gaceta de Madrid*, del 12 de setembre de 1841, núm. 2.522. Vegeu l'article sencer a VVAA, *Institut de Batxillerat "Màrius Torres". 150è. Aniversari (1842-1992)*, Lleida, 1992, ps. 13-15; Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 618-619.

⁶⁴² AML, Llibre d'acords 1842-43, sessió del 5 de juliol del 1842.

cuidar de repararle y conservarle en buen estado”, per la qual cosa manava “quiten del Edificio concedido todos los signos ó emblemas que indiquen su ulterior destino”.⁶⁴³

L'intendent d'Hisenda, Miquel de Ezquiaga, comunicà la decisió a l'Ajuntament el 15 d'abril i aquell acceptà la cessió, tot i que tenia un caràcter “efímero en razon de que la escuela antedicha (normal) debe tener el carácter de establecimiento provincial cosa que no estaba en el poder ni en las atribuciones de la municipalidad”.⁶⁴⁴ Per tractar el tema es reuní en sessió ordinària, el 19 d'abril, la Diputació,⁶⁴⁵ presidida pel cap polític, amb l'assistència de l'Ajuntament i la junta directiva de l'institut com a convidats. El motiu de l'encontre era el de resoldre el destí final de l'edifici que va ser convent dels Dominics. La reunió era necessària per aclarir postures, ja que la confusa cessió duta a terme per part de la regència feia que cap de les dues corporacions poguessin dur a terme el condicionament que determinava la RO d'Espartero.⁶⁴⁶

L'edifici havia d'acollir l'Escola Normal, l'Institut de Segon Ensenyament i l'Escola d'adults, per la qual cosa les tres institucions que assistiren a la reunió estaven interessades en què l'obra prosperés perquè les tres havien de contribuir en les despeses que s'originessin. Manuel Fuster i Arnaldo, alcalde primer, proposà “para obviar disputas sobre los derechos que podían competir al Ayuntamiento este se obligaba á hacer formal cesion del Edificio mientras estuviera destinado ó sirviera para los usos referidos y no de otro modo reviviendo en su consecuencia el dominio á los derechos que hubiera adquirido siempre que faltare esta circunstancia”.⁶⁴⁷

El cap visible del municipi també proposà el nomenament d'una comissió, de les tres corporacions, perquè determinés si n'hi havia prou amb els fons que tenien previstos per dur a terme les obres de condicionament de l'edifici. La proposta de l'alcalde fou acceptada i s'acordà nomenar una comissió d'obres que, per fer front a les despeses del condicionament, podia comptar amb els fons de la renda

⁶⁴³ AMT, “Escritura de cesion del Convento de Dominicos de Lérida otorgada por el M.I. Ayuntamiento de la misma á favor de la Exma. Diputación provincial para plantear la Escuela Normal”, p. 1 (sense catalogar).

⁶⁴⁴ AMT, “Escritura de cesion...”, p. 2.

⁶⁴⁵ AMT, “Escritura de cesion...”, p. 2. Per la Diputació assistiren els vocals Gaietà Puig, Jaume Nadal, Francesc Soldevila, José Vila de Berart i Josep Ignasi Alió. El cap polític era Miquel Ma. Calafat, i en el document no consten els noms dels membres de l'Ajuntament ni de la junta de l'institut.

⁶⁴⁶ AMT, “Escritura de cesion...”, p. 3 (sense catalogar). En un moment de la sessió es deia: “Hicieron ver algunos Diputados que siendo indispensables el hacer obras y reparos de consideracion es arriesgado el ejecutarlo si el Ayuntamiento consideraba que habia adquirido algun derecho al Edificio, porque entonces se harian las obras en propiedad ó finca ajena y por otra parte la misma concesion ataba las manos al Ayuntamiento, que no podia entender en cosas peculiares de la Diputacion, como lo era el establecimiento de la escuela normal”.

⁶⁴⁷ AMT, “Escritura de cesion...”, p. 1.

alineada de la dotació de les càtedres d'aquell any (2/3 parts eren drets del pont), els drets de matrícula dels anys següents i altres medis que la Diputació cregués oportuns. La reunió finalitzà amb el nomenament de Josep Vilà de Berart com a comissionat de la Diputació perquè es reunís amb una comissió de l'Ajuntament i es fes l'acte de cessió de l'edifici de l'antic convent dels Dominics. Per aquest motiu, el 9 de juliol es reuní una comissió de l'Ajuntament formada per l'alcalde M. Fuster i el regidor Ramon de Porqued⁶⁴⁸ amb el comissionat provincial, l'esmentat J. Vilà de Berart, per atorgar "la escritura de cesion del Convento de Dominicos", que s'havia fet a favor "del Ayuntamiento por el Gobierno aceptando aquel en nombre y representacion de S.E. la Diputacion provincial".⁶⁴⁹

De tota manera, abans de posar en funcionament l'institut s'havia de reparar l'edifici que, llavors, estava en un estat ruïnós. Les obres feren que les institucions lleidatanes es gastessin al voltant dels 90.000 rals de billó en llur condicionament.⁶⁵⁰ Tanmateix, la reparació fou un fet en pocs mesos i la inauguració es produí l'1 de novembre del mateix any 1842 amb la presència de totes les autoritats locals.

El discurs d'inauguració fou pronunciat per Olayo Díaz, metge de professió i mestre en els primers cursos del centre, en un ambient emotiu que pretenia "recordar la celebridad literaria (de Lleida) que en un tiempo la colocó entre los pueblos mas ilustrados de España".⁶⁵¹ O. Díaz féu una introducció, en el seu discurs, en què recordava la història dels estudis que s'impartiren a Lleida des dels temps de la dominació romana, passant per la Universitat Literària Catalana fundada l'any 1300 i derogada per Felip V en 1716. A banda, el narrador apuntava un fet incontestable:

"La naturaleza de su enseñanza difiere sin embargo de la que tuvo la antigua Universidad Ilerdense; los dos siglos transcurridos desde la supresion de esta escuela, han sido fecundos en grandes acontecimientos; las ciencias, las artes, la política, la ilustracion en fin han dado á la sociedad una forma enteramente nueva, y es preciso conocer que el siglo en que vivimos ha perdido el gusto por las ciencias especulativas, por las controversias escolásticas y manifiesta mucho apego á todo lo que es capaz de promover sus intereses materiales. De aquí esta tendencia decidida a cultivar las ciencias naturales, de cuyas aplicaciones sacamos cada día nuevos recursos para satisfacer las necesidades, los placeres y aun los caprichos. Hace 50 años que apenas se conocian entre nosotros la Quimica y la Física é Historia Natural, y aun cuando no podemos envanecernos de haber llegado en estos ramos al grado de perfeccion en que se encuentran otros estados de Europa, tenemos sin embargo buenos gabinetes, jardines botánicos, laboratorios y

⁶⁴⁸ AML, Llibre d'acords 1842-1843. Comissionats en la sessió del 5 de juliol de 1842.

⁶⁴⁹ AMT, "Escritura de cesion...", p. 1 (sense catalogar).

⁶⁵⁰ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 78. Segons l'autor, els diners provenien de "los productos devengados de las rentas del puente, y alguna cantidad de la Diputación provincial".

⁶⁵¹ AMT, "Discurso pronunciado el día primero de noviembre de 1842 por D. Olayo Díaz en la opertura del Instituto de segunda Enseñanza de la ciudad de Lérida". Imprenta Sol, Lleida, 1842, p. 1. Vegeu el text íntegre a *Institut de Batxillerat...*, p. 17-30.

profesores hábiles, y convencidos de nuestra propia utilidad, empezamos á dar á estos conocimientos la importancia que deben tener en una buena enseñanza elemental”.⁶⁵²

Tampoc es deixava de banda l’ensenyament de la ideologia i la política, “porque ilustrada la razon en las clases menos favorecidas y disipadas las preocupaciones, el individuo será capaz de una accion propia, comprendera sus derechos y obligaciones y la cualidad de ciudadanos no será desdeñada ó esteril y no se convertirá con tanta frecuencia en daño de la misma sociedad que nos concede”.⁶⁵³ O. Díaz continuava el discurs fent un repàs de totes les assignatures que componien el pla d’estudis de l’institut, i que tenien per objecte preparar a

“la juventud que encontrará en este recinto los preliminares necesarios para elevarse á las carreras superiores sin notables dispendios y los individuos de las demas clases podran adquirir en él datos preciosos para ser menos rutinarios y mas perfectos en sus respectivas profesiones”.⁶⁵⁴

L’institut, per tant, havia de basar els seus objectius acadèmics en dues vessants prou definides: d’una banda, la formació integral de la joventut, que havia de conduir a les persones que allí rebien l’educació que s’impartia a ser més lliures i independents en el seu raonament; i, d’una altra banda, pretenia la consolidació d’estudis concrets que es poguessin aplicar a la realitat socioeconòmica de la ciutat (agricultura, topografia, història, etc.), que havien de permetre una millora en la qualificació professional i en el desenvolupament de les tasques habituals de la població.

El primer director del centre fou el clergue progressista Josep Castel Miralbés, home molt considerat per tot el liberalisme lleidatà per la seva saviesa, que en aquells moments presidia la Societat Econòmica d’Amics del País i era el propietari de la càtedra de lògica de l’institut. J. Castel restà en el càrrec de l’1 de novembre de 1842 fins al 21 de setembre de 1854, dia de la seva mort, en què fou substituït pel metge Jaume Nadal i Meroles, que va ésser nomenat el 16 d’octubre de 1854 i deixà el càrrec l’any 1857, per tornar a desenvolupar-lo de l’1 d’octubre de 1868 al 5 de novembre de 1872.⁶⁵⁵

J. Nadal i Meroles i J. Castel foren, sens dubte, els autèntics precursors de la creació de l’Institut de Segon Ensenyament a Lleida. Ambdós, des de perspectives d’ensenyament diferents, el primer era

⁶⁵² AMT, “Discurso pronunciado...”, p. 25.

⁶⁵³ AMT, “Discurso pronunciado...”, p. 26.

⁶⁵⁴ AMT, “Discurso pronunciado...”, p. 25.

⁶⁵⁵ En l’apartat de directors de l’institut, també cal esmentar a Miquel Ferrer i Garcés, que fou director del 1872 al 17 de setembre de 1878, i repetí en el càrrec del 18 de desembre de 1893 al 18 de gener de 1894. AMT, “Memòries acadèmiques de curs de 1858-1859 a 1893-1894”.

catedràtic d'història natural i el segon de lògica, dedicaren no pocs esforços en la dotació d'una educació digna per als habitants de Lleida i rodalies. No endebades formaren part, des del primer moment, de la comissió que elaborà els plans d'estudis i quantificà la dotació de recursos per al seu manteniment, exercint d'autèntics mitjancers entre les institucions locals i estatals per propulsar l'educació i la cultura en la ciutat. La Biblioteca Provincial, situada en l'edifici del Roser, fou una eina primordial per a la consolidació dels ensenyaments que impartí l'institut. El centre estava a cura d'un dels catedràtics i es componia "en parte de libros recogidos en la Universidad de Cervera al tiempo de su estincion, de gran número de obras de los conventos suprimidos, de otras que el Gobierno ha regalado al establecimiento y de las que se han ido adquiriendo con fondos del Instituto".⁶⁵⁶

Les paraules eren de Manuel La-Rosa, director de l'institut en el curs 1859-1860, en la relació que feia en la memòria anual que per primer cop es llegí en la inauguració d'aquell curs.⁶⁵⁷ Gràcies a aquest tipus de document es pot conèixer l'inventari exacte de tot el material, professorat i alumnes que tenia l'institut en cada curs acadèmic. Segons aquella estadística, el volum total de monografies que tenia la biblioteca provincial en aquell any era de 6.826, distribuïdes de la següent forma: 5.210 eren obres completes, 913 incompletes i 703 sense catalogar.⁶⁵⁸ Del nombre de títols esmentat n'hi havia 1.441 de teologia i moral, 716 de religió i sermons, 556 de sagrada escriptura, 469 de cànons, 707 d'història, 50 de geografia i cronologia, 70 de jurisprudència, 40 de medicina, 503 d'humanitats i literatura, 350 de filosofia, 247 de ciències naturals, 35 de ciències exactes i 868 de matèries dubtoses.⁶⁵⁹ Tot i que la informació era de l'any 1859, el director clarificava que "la mayor parte de las obras de Filosofía, de Ciencias Naturales y Exactas son adquisiciones nuevas, las restantes datan desde la creacion de la biblioteca menos algunas de Geografia é Historia y de Literatura".⁶⁶⁰

Els primers anys de vida de l'institut foren difícils i el material didàctic amb què comptà fou escàs. Com s'ha vist en les paraules del director del curs 1859-1860, la majoria dels llibres que eren

⁶⁵⁶ AMT, memòria del curs 1858-1859. Llegida per Manuel La-Rosa Ascaso, director de l'institut en la inauguració del curs 1859-1860.

⁶⁵⁷ El director deia que "El Reglamento de segunda enseñanza recientemente aprobado por S.M. prevee que el Director lea una memoria en que dé cuenta del estado del Instituto durante el curso anterior". AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 3.

⁶⁵⁸ AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 15. Una part d'aquestes obres es conserva en la biblioteca de l'institut Màrius Torres.

⁶⁵⁹ AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 15.

⁶⁶⁰ AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 15.

necessaris per impartir les assignatures foren adquisicions posteriors a la creació del centre. Mentre que per a l'estudi de la història natural només es comptava, quan s'iniciaren les primeres classes, amb "l'Atlas de Aquiles Comte", que contiene en láminas metódicamente colocadas casi todas las especies del reino animal".⁶⁶¹ Uns anys més endavant, J. Nadal Meroles, en qualitat de catedràtic d'història natural, "dio un vigoroso impulso, puede decirse que creo el gabinete de historia natural, llenándolo de la mayor parte de los objetos que posee y aumentó considerablemente los instrumentos de Física".⁶⁶²

L'institut comptava per a l'estudi de la botànica amb un jardí

"donde se hallan reunidas las familias naturales necesarias para la explicacion de este tratado importante de la ciencia; un invernáculo donde se preservan muchas plantas delicadas de los rigores de la estacion fria, un herbario con gran número de plantas del pais, de las Garrigas, del Pirineo y de la provincia de Zaragoza metodicamente arregladas; y modelos de casi todas las maderas que produce la provincia".⁶⁶³

Per a l'ensenyament de la geografia i la història "hay un juego de esferas de madera y carton que comprende la celeste, la terrestre, la armilar segun el sistema copernicano y otra segun el de Ptolomeo; otra esfera armilar de metal segun el de Copernico; una coleccion de mapas de Dufour; un mapa mundi, otro de Europa, otro de España y Portugal, todos murales y uno de España en relieve; y un cuadro histórico titulado Cosmorama universal de los pueblos",⁶⁶⁴ per enriquir més endavant aquest material didàctic amb un "Atlas histórico, geográfico, estadístico".⁶⁶⁵ En conjunt, la dotació de material per al centre, la catalogació de la biblioteca i totes les tasques extraescolars foren possibles per la dedicació i l'esforç desinteressats dels professors que entraren a formar part del claustre de l'institut.⁶⁶⁶

En els primers anys, segons les dades de Madoz, hi hagué una dotació d'onze professors que impartiren classes a uns cent cinquanta alumnes per terme mitjà cada any provenints de la mateixa ciutat i rodalies, amb la qual cosa semblava confirmar-se la funció de serveis en què s'estava perfilant

⁶⁶¹ AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 8.

⁶⁶² AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 13.

⁶⁶³ AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 10.

⁶⁶⁴ AMT, memòria del curs 1858-1859, p. 8.

⁶⁶⁵ AMT, memòria del curs 1858-1859. (Segurament s'adquirí aquell curs 1858-1859).

⁶⁶⁶ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 78. La plana de professors i d'assignatures que s'impartiren a l'Institut de Segon Ensenyament en els primers anys foren els següents: Josep Castel, director i propietari de lògica; Joan Miquel Sánchez de la Campa, secretari i propietari de matemàtiques; Francesc Bonet i Bonfill, catedràtic i propietari de física i química; Jaume Nadal i Meroles, catedràtic i propietari d'història natural; Agustí Clotet, catedràtic i propietari de retòrica i poètica; Marià Regnant, catedràtic i propietari de llatí i castellà; Miquel Ferrer i Garcés, catedràtic interí d'història; Joan Feliu, catedràtic interí de religió i moral; Esteve Ferrer, catedràtic de llatí i castellà; Pau Domènech i Caballer, catedràtic de francès, i Manuel Mercader, substitut de geografia.

Lleida capital a mitjan segle XIX.⁶⁶⁷ Tanmateix, en el primer any (curs 1842-1843) només es matricularen 16 alumnes, també el nombre de professors degué ser inferior al que donà Madoz en el seu diccionari, per anar augmentant gradualment en els cursos successius a 67 alumnes per al del 1843-1844, 43 alumnes per al del 1844-1845 i 92 per al del 1845-1846.⁶⁶⁸

En els quatre primers cursos de l'institut, la majoria d'alumnes vingueren dels pobles de la província (52,75 %) i de Lleida capital (19,72 %), però també fou important la contribució dels pobles de la franja aragonesa (11,93 %) i dels alumnes originaris de la resta de Catalunya (6,88 %).⁶⁶⁹ Pel que fa al tema dels plans d'estudis, cal destacar que, ja des del primer moment, es diferenciaren les dues grans branques en què es constituïren, en un futur posterior, els estudis de batxillerat a Espanya. Així, hi havia quatre assignatures de ciències (agricultura, física i química, matemàtiques i història natural), tres de lletres (geografia i història, filosofia i gramàtica castellana) i dues de formació religiosa i moral (religió i lògica i moral). Amb aquest currículum educatiu s'intentà cobrir les mínimes demandes dels primers anys d'existència de l'institut, per anar augmentant, en anys posteriors, l'oferta d'assignatures d'acord a l'augment dels alumnes matriculats.⁶⁷⁰

Els pressupostos de l'Institut de Segon Ensenyament es van veure reforçats per la cessió d'una part de les rendes desamortitzades de la Pia Almoïna. Els béns, alienats al Capítol de la Catedral, havien d'estar destinats a la instrucció pública segons es detallava en l'article sisè de la llei del 2 de setembre de 1841 de la junta d'alienació de béns nacionals i foren cedits, llavors, a la gestió de la junta de l'Institut de Segon Ensenyament i de la beneficència. La seva consecució fou el resultat d'una dura pugna, però finalment les dues juntes, nomenades amb anterioritat, en la reunió que mantingueren el 12 d'agost de l'any 1842 “acuerdan tomar posesion de los términos de Suchs, Raïmat, Vallfogona i

⁶⁶⁷ Q. Casals, *Canvi econòmic...*, p. 197-199.

⁶⁶⁸ AMT, “Libro de matrículas y pruebas de curso de los años de 1842 a 1845”.

⁶⁶⁹ Vegeu la distribució dels alumnes per cursos i pels estudis que realitzaren a Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 627-628.

⁶⁷⁰ Malgrat això, les dades que es presenten són aproximatives, ja que el mateix secretari que s'encarregà de compilar-les el 1844, Miquel Sánchez de la Campa, ens avisava que la relació “principia en el año 1842 aunque no existen sinó confusos datos por no haber habido registro formal hasta el año de 1844 en que forma el presente secretario”. AMT, “Libro de matrículas y pruebas de curso de los años 1842 a 1845”, nota del secretari Miquel Sánchez de la Campa del 20 de novembre de 1844, p. 1.

Timonal y de los censos y rentas y demás derechos que constituyen el patrimonio de la Pia Almoína que administraba el Cabildo”.⁶⁷¹

Segons Madoz, amb aquesta decisió l’institut tenia dret a un 20 % dels productes que donava la Pia Almoína.⁶⁷² El percentatge representava uns 12.000 rals de billó anuals, que sumats als 40.000 de les dues terceres parts del dret de pontatge i al que reportava la matrícula dels alumnes donava una quantitat suficient per mantenir l’institut en perfectes condicions.

A finals del 1842, una vegada s’havia reparat l’antic convent del Roser, es decidí col·locar en aquell mateix edifici tots els centres de formació pública que, amb una rapidesa obsessiva, s’havien aconseguit crear en pràcticament un any i mig. Així, l’Escola Normal, que, com s’ha vist anteriorment, estava en un primer moment en la seu del seminari conciliar, passà, juntament amb l’Institut de Segon Ensenyament, la Societat Econòmica d’Amics del País amb la secretaria i la seva biblioteca (oberta al públic tots els dies) i l’escola d’adults, creada també el 1842, a l’edifici del Roser.

Concretament, la creació de l’escola d’adults fou el resultat de les gestions, a començaments del 1842, del cap polític d’aquell moment, Miquel M. Calafat, i de les institucions de govern lleidatanes. El cap polític es dirigí a la societat econòmica per dur a terme la instal·lació de l’esmentada escola, "presentando el plan de enseñanza que debe adoptarse, horas que diariamente han de invertirse en ella y local donde haya de establecerse”.⁶⁷³

La carta era del 2 de març de 1842, però el tema ja devia d’estar movent-se per part de la societat econòmica des de temps enrere, ja que l’1 de març (és a dir, un dia abans que la nota anterior) escriví una carta a l’Ajuntament en què demanava una subvenció per pagar l’escola. La demanda fou rebuda amb satisfacció pel consistori, que el dia 4 de març decidí donar una subvenció de 1.000 rals de billó i

⁶⁷¹ AML, sèrie correspondència (any 1842), caixa 1469, cartuari de les de juntes beneficència i de l’institut, acta de la sessió de juntes de beneficència i de l’institut del 12 d’agost del 1842.

⁶⁷² La Pia Almoína era un conjunt de termes amb els seus censos i béns que administrava el Capítol catedralici, i que foren alienats per la desamortització. La junta de venda de béns del clergat reconegué, a l’agost del 1842, el dret de la junta de beneficència i de l’Institut de Segon Ensenyament a fer-se càrrec de la gestió d’aquells béns per dotar econòmicament als seus establiments. AMT, resolució del Ministeri de la Governació sobre els drets de la Pia Almoína (mecnografiat), del 29 de juny de 1908, document que detalla l’origen de la Pia Almoína. Vegeu, especialment, J. A. Conesa, “La Pia Almoína de Lleida i les seves relacions amb l’Institut de Batxillerat”, *Institut de Batxillerat...*, ps. 69-105.

⁶⁷³ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del cap polític, Miquel M. Calafat, a la SEAP, del 2 de març del 1842.

cedí la sala de sequiatge durant tres mesos perquè poguessin començar les classes.⁶⁷⁴ D'antuvi, l'escola tingué un caràcter nocturn, ja que s'havia previst que els alumnes potencials fossin treballadors, i la direcció restà a càrrec de la Diputació. L'assistència fou important si es fa cas de les dades que aportà Madoz en el seu diccionari per l'any 1847, en què xifrà els matriculats en un nombre de cent cinquanta-quatre.⁶⁷⁵

L'escola d'adults, el 1850, estava dirigida per Joan Claramunt, i, com en el cas de les escoles de primeres lletres, comptava amb un equipament del tot insuficient. Concretament, tenia vuit taules i bancs perquè els alumnes seguissin les classes, una taula amb un calaix per al professor, cinc quinqués, dues pissarres, una col·lecció de cartells, una de màximes, dos encerats i una tarima.⁶⁷⁶

Les institucions lleidatanes, en un temps rècord d'un any, havien aconseguit dotar a la ciutat d'una mínima estructura d'instrucció primària amb la creació de l'Escola Normal, que havia de formar bons mestres per a tota la província, la potenciació de l'escola de pàrvuls, que impulsà la formació primària elemental, la creació de l'Institut de Segon Ensenyament i una escola d'adults. A partir de llavors, amb tots aquests establiments, la ciutat podia oferir la possibilitat d'una formació mínima elemental, a tots els nivells, per a la seva població i per a la de les seves rodalies.

L'impuls que rebé l'educació en el Trienni Progressista fou important i permeté la formació d'un nombre creixent d'alumnes. Així, es passà de les dotze escoles públiques de nens i dos de nenes, més les catorze de nens i tres de nenes del sector privat, que donaven instrucció a un total de 1.313 alumnes en 1840 en el partit de Lleida, als 2.091 alumnes de primària, només en la capital, del 1847, amb la qual cosa es palesa l'enorme impuls que rebé l'educació bàsica a partir del 1840.

En el fons, el que pretengueren els liberals progressistes, amb l'establiment d'aquesta infraestructura educativa, fou la creació d'una forta base que, mitjançant l'alliçonament del poble, fes molt més fort el moviment polític liberal. Darrere de tot aquest procés hi havia l'impuls del grup polític progressista intel·lectual de la ciutat. Homes com J. Castel (clergue i diputat a corts el 1836), Joan Bergés (metge i alcalde el 1843) i Jaume Nadal i Meroles (metge, regidor, vocal de la Diputació i

⁶⁷⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessions del 26 de febrer, 1 i 4 de març del 1842. La sala de sequiatge es trobava a les cases consistorials.

⁶⁷⁵ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 79.

diputat en el congrés durant la Dècada Moderada), que compaginaren la seva professió amb la inquietud política i docent, foren exemples de la relació directa entre el grup dirigent liberal i la intensificació de l'ensenyament en la ciutat.

En un context similar, les institucions lleidatanes es plantejaren un repte que tota la població somiava aconseguir: recuperar l'antiga universitat literària de Lleida, que en altres temps havia donat tant prestigi a la ciutat. Aquella era l'última peça que els mancava per completar el castell de la ciència i el saber que havien planejat construir els progressistes lleidatans, i amb aquesta finalitat dedicaren aferrissats esforços i nombrosos desvetllaments des dels llocs capdavaners de les institucions públiques locals.

— La universitat: la part romàntica de la identitat de Lleida

Els anys de la revolució burgesa estigueren marcats per l'influx del romanticisme.⁶⁷⁷ Lleida no en fou una excepció: d'una banda, tingué projectes per modernitzar la ciutat i, d'una altra, inicià una recerca en el seu passat buscant moments en què, per un o altre motiu, la ciutat destacà per sobre de les altres. El moviment romàntic lleidatà estigué encapçalat per un sector jove, dinàmic i intel·lectualitzat que apostà, cap el 1837, pel progressisme polític. El grup, acabat per l'incombustible líder liberal Marià Olives, afrontà i féu seu un repte que en èpoques passades constituí, possiblement, la pàgina més gloriosa de la història de Lleida o, com a mínim, de la que es sentien més orgullosos els ilerdens de mitjan segle XIX: recuperar la universitat literària que perderen el 1716 pel Decret de Nova Planta de Felip V.

Com s'ha dit, aquell grup compromès, políticament parlant, amb el progressisme, aconseguí el poder local cap el 1837 i fins el 1843 el mantingué gràcies al suport popular de les classes urbanes. Entre els seus components destacà Marià Olives i Roca, un dels dirigents liberals del Trienni dels anys que anaren del 1820 al 1823 i de l'anomenada dècada ominosa (1823-1833). Olives, mitjà propietari lleidatà, tingué com a preocupació fer història i geografia de la ciutat de Lleida, a part de la seva

⁶⁷⁶ AML, caixa 1533; M. Botargues, *Consumo cultural...*, p. 390.

⁶⁷⁷ J. Vicens i Vives, "El romanticismo en la historia", *Romanticismo y Realismo*, Barcelona, 1994, ps. 59-60. Concretament, l'autor deia: "Si el romanticismo existió, y de ello caben pocas dudas, porque fue ya afirmación en sus creadores, existió primero en cuanto a hecho social general, difuso en el seno de la sociedad y transparente en alguno de sus miembros; y luego, como mentalidad propia de una o dos

dedicació a la política local.⁶⁷⁸ El contacte d'aquell historiador amb els més joves companys de "partit" degué ser vital perquè anés quallant una idea que altres ajuntaments, amb diferent tarannà polític, no s'havien atrevit a plantejar mai. Els coneixements d'Olives influïren en M. Fuster i Arnaldo, J. Bergés, J. Nadal i Meroles, J. Berga i J. Castel, per citar només als més destacats entre els progressistes, de tal forma que la idea de recuperar la universitat de Lleida passà de ser una quimera utòpica a ser un projecte real a aconseguir. La idea conjuminava dues coses transcendents per a la identitat de la ciutat: primer, recuperar la Universitat perduda per un decret arbitrari, i, segon, projectar econòmicament a la ciutat en un moment de decadència després de la guerra carlina.

El moment, certament, era dels més propicis, ja que com recollia una proposició de M. Olives, regidor de l'Ajuntament de Lleida en 1840, en la sessió del 26 de maig,

“estando para discutirse en el Congreso Nacional el arreglo ó Plan General de Estudios, se pide por S.S. al Gobierno de S.M. ó al Soberano Congreso que se discutiese aquel arreglo, se conceda á Lérida el que sea otro de los pueblos en que se plantee una Universidad literaria con las cátedras que han de tener estas”.

Si, finalment, el govern accedia a retornar la universitat a la ciutat de Lleida, això havia de reportar solucions a la situació educativa de la població de la zona, que segons M. Olives era "una verdadera desgracia el ver sumergidos en la ignorancia á sus habitantes; al objeto ha de ser que se difundan las luces y conocimientos en las ciencias útiles en esta Capital y Provincia y aun en gran parte de Aragon".⁶⁷⁹

La resta de regidors del consistori aprovaren la proposició de M. Olives, que fou l'encarregat, per raó dels seus coneixements històrics, de fer el redactat final del document, que havia de passar a mans de Pascual Madoz i Antoni Viadera, diputats per Lleida a corts, perquè el defensessin en el Congrés de la nació.

La carta de l'Ajuntament als diputats lleidatans, datada el 30 de maig de 1840, tenia el segell i l'estil narratiu inconfusible de M. Olives, que en una ufana manifestació històrica de deu planes

generaciones, capaz de imponer un estilo a cuanto se emprendiera, desde el breve madrigal a la ambiciosa creación política...”

⁶⁷⁸ D'aquest historiador es conserven a l'IEI els següents textos manuscrits: *Historia de Lérida; Hospitales y Establecimientos de Caridad y Beneficiencia, que hay y se sabe ha habido en la provincia de Lérida; Hijos ilustres en santidad, letras y armas que ha tenido Lérida; i Memoria sobre la agricultura, la industria y el Comercio que se sabe ha tenido la ciudad de Lérida desde la más remota antigüedad, hasta el pasado año de 1842*. Marià Olives nasqué el 7 de maig de 1787, fou regidor de l'ajuntament en 1840 i alcalde segon en 1843, any en què es trobava malalt, per la qual cosa demanà ésser exonerat del càrrec d'alcalde segon. AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió de l'1 de gener del 1843. Altrament, continuà en el càrrec tot l'any i la seva mort es produí en 1845.

⁶⁷⁹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 2 de juny del 1840.

exposà les raons històriques per les quals els regidors lleidatans creien que havia de tornar el centre a Lleida i els beneficis que l'establiment havia de reportar a la ciutat. Tanmateix, la lluita per aconseguir la universitat catalana ubicada fins llavors a Cervera era un tema que en els anys anteriors ja havia estat objecte de discussió entre aquella ciutat i Barcelona.

En aquest context, l'Ajuntament de Cervera, veient el perill del trasllat de la universitat, demanà el suport de la Diputació per mantenir-la en la capital Segarrenca, i una primera exposició del consistori cerverí, amb el recolzament de la Diputació, s'elevà a la reina regent M. Cristina l'any 1837. El document incidia en la bona situació geogràfica i bones condicions de vida que tenia la ciutat, però el govern de Madrid no es féu enrere i decidí traslladar la universitat de Cervera a Barcelona, tot i les noves argumentacions de la Diputació al maig del 1838. No obstant això, el trasllat es féu, de moment, amb caràcter interí,⁶⁸⁰ a pesar que, finalment, les queixes cerverines generaren el mateix efecte que les lleidatanes i el 10 d'agost de 1842 la universitat passà de forma definitiva a la capital del Principat.

Com ja s'ha dit, durant els anys en què durà la interinitat de la universitat es desenvolupà una pugna a tres bandes entre les ciutats de Barcelona, Cervera i Lleida per obtenir el favor del govern central i, d'aquesta forma, aconseguir la titularitat del centre. Fruit d'aquells moments d'incertesa, a l'hora d'atorgar la seu final de la universitat, s'ha de veure l'actuació de l'Ajuntament lleidatà, que féu l'exposició, comentada anteriorment, als diputats lleidatans al Congrés de Madrid per aconseguir el seu retorn. El comunicat va ser el més extens dels tres que es varen fer durant el Trienni Progressista i l'objectiu que es pretenia, a part de la importància que per a Lleida i les rodalies tenia el retorn de la universitat literària desitjada, era “sacar de la ignorancia a una provincia atrasadísima”.

L'Ajuntament de Lleida volia recuperar el centre educatiu amb la intenció de projectar socialment els seus habitants, els quals amb l'adquisició de coneixements tècnics i culturals superiors, podrien desenvolupar-se millor en l'esdevenidor que apuntaven els canvis polítics liberals. Per argumentar la sol·licitud, l'Ajuntament, presidit per Joaquim Berga en 1840, basà la seva exposició amb un dens resum històric que exaltà el passat de la ciutat lligat, des de temps immemorials, a la seva universitat. El text del consistori mostrà la cara més romàntica del progressisme i, d'alguna manera, més

⁶⁸⁰ J. Lladonosa, *Historia de la Diputación Provincial de Lérida* V. I, Lleida, 1974, ps. 135-138 i 151-355.

provincialista o particularista. L'escrit identificà la brillantor de la identitat lleidatana amb el seu antic estudi general, del qual fou separat per un acte arbitrari del rei Borbó Felip V en 1716.⁶⁸¹

Al final de l'exposició, l'Ajuntament de Lleida s'atrevia a fer un disseny curricular sobre les càtedres que hauria de tenir la universitat, les quals relacionà amb el tipus d'economia de la província: geometria, agricultura i botànica, química aplicada a les arts, geografia i història i una escola de dibuix.

El consistori, en les últimes línies del comunicat, especificava que pensava pagar les despeses que podia ocasionar la instal·lació del centre i la posterior manutenció amb les matrícules dels alumnes, amb les rendes i finques del col·legi vell (de l'Assumpta), traslladada la seva gestió a la universitat de Cervera per Felip V, amb les finques i rendes del col·legi de la Puríssima Concepció, també traslladada la seva gestió a Cervera, amb les finques i rendes dels seminaris de Lleida, Seu d'Urgell i Solsona, amb la supressió de sis escoles de llatinitat, i "por último podría agregársele todo cuanto percibe la Universidad de Cervera que dimana de la antigua de Lérida".⁶⁸²

L'Ajuntament ilerdenç tornà a insistir, dos cops més, al govern central, tot reclamant el trasllat de la universitat de Cervera a Lleida en el període de govern progressista (1840-1843), però no tingué, en cap d'elles, l'èxit esperat.⁶⁸³ La persistència dels consistoris progressistes de l'època en la reclamació ha de fer veure que, realment, el sentiment de pèrdua experimentat per la població de la ciutat degué ser molt gran, de forma que els seus dirigents es resistiren a acceptar-lo sense fer abans alguns intents desesperats per canviar el destí.

En tot cas, no cal dir les enormes avantatges que s'haguessin derivat de l'establiment, un altre cop, de la universitat catalana a Lleida. El trasllat hagués solucionat la sensació d'estancament que tenia el

⁶⁸¹ Només cal recordar que el Decret de Nova Planta, que atorgà la universitat a Cervera l'any 1716, suposà una disposició de càstig del futur rei Felip V per a la ciutat de Lleida. La urbs donà suport, junt a la majoria de poblacions catalanes, al pretendent al tron espanyol de la casa dels Àustria, l'arxiduc Carles, en la guerra de successió iniciada arran del conflicte dinàstic encetat a Europa, en la qual participaren totes les grans potències europees en morir Carles II sense descendència. El conflicte va raure en què els Àustria i els seus aliats, entre els quals s'hi trobaven les institucions catalanes, no volien que els Borbó fossin reis de França i Espanya, perquè això representava una amenaça per a l'estabilitat política europea en ser dos regnes que limitaven en les seves fronteres. Per a Catalunya, el perill, més endavant confirmat, reia en la fama absolutista i centralitzadora dels reis Borbó a França, que podia originar la pèrdua de les seves institucions i trets polítics d'identitat.

⁶⁸² AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta-exposició del 30 de maig del 1840 de l'Ajuntament als diputats a corts, Pascual Madoz i Antoni Viadera, perquè defensessin la qüestió davant del Congrés Nacional que havia de debatre el nou pla d'estudis.

⁶⁸³ AML, sèrie correspondència, caixa 1670, carta de l'Ajuntament de Lleida al regent Espartero, del 4 de desembre de 1842; i carta de l'Ajuntament al general Serrano, del 5 d'agost de 1843, caixa 1470.

grup de progressistes romàntics. La seva pretensió unia l'anhel de progrés dels temps moderns que havien de venir amb l'orgull de poder pertànyer a una ciutat important i coneguda per la seva tradició universitària. Aquest període fou clau en la història universitària de Lleida ja que la decisió de traslladar interinament, l'any 1838, la universitat de Cervera a Barcelona obrí una porta a l'esperança dels dirigents lleidatans de reconquerir-la un altre cop per a la ciutat, sobretot si es té en compte que en el seu pensament la consideraven com a una institució pròpia de la ciutat. Si una acció despòtica havia decidit traslladar-la a un altre lloc com a càstig; en aquell moment, que hi havia un estat de govern polític basat en la llibertat i la justícia, s'havia de restituir l'ofensa. La decisió, però, fou del tot inamovible i la universitat restà de forma definitiva, des del 1842, a Barcelona. El trasllat provocà la indignació dels dirigents del consistori lleidatà, que veieren impotents com s'escapava una de les joies, potser la més estimada, del seu passat històric.

La influència d'una gran capital com Barcelona, amb la indústria i el comerç burgès emergent, degué decantar el govern central, si és que tenia algun dubte, a decidir-se per la capital del Principat com a seu de la universitat, tot i que, el 30 de novembre del 1822, ja havia aconseguit que es creés allí la universitat autònoma. Lleida, probablement, perdé, durant el Trienni Progressista, l'última possibilitat del vuit-cents per aconseguir recuperar la tradició universitària i cultural de l'antic Estudi General medieval.

— Altres iniciatives educatives, culturals i de lleure popular

Durant l'època liberal s'assistí a la creació d'associacions culturals de caràcter privat, així com a la potenciació dels cafès i del teatre, que oferiren noves possibilitats de lleure i diversió als habitants de la ciutat.

L'Ajuntament comprà el convent dels Agustins, el 4 de setembre de 1837, per la quantitat de 46.526 rals de billó i el destinà com a seu del teatre de Lleida.⁶⁸⁴ El següent pas que es marcà el consistori fou la creació d'una companyia pròpia de còmics (actors). El propòsit no s'havia aconseguit encara el 1840, però el consistori pressionà l'arrendatari de la gestió del teatre, Francisco Fernández,

⁶⁸⁴ AIEI, servei d'arxius i llegats, llegats, caixa 11, llegat Pleyan de Porta. Hi ha una relació de la venda i cessió dels edificis dels antics convents exclaustrats i llur aprofitament posterior.

perquè ho dugués a terme de forma definitiva, cosa que aquell aconseguí durant els anys del Trienni Progressista.⁶⁸⁵

El teatre, com s'acaba de dir, se situà en l'antic convent dels Agustins, que era un edifici que estava situat al carrer Major, just a l'altura del Peu del Romeu. La forma del teatre era de ferradura i tenia una platea i tres pisos. D'aquests, el primer restava dedicat a llotges, el segon a seients fixos i el tercer era de general o "paradís".⁶⁸⁶ El teatre donava cabuda a la respectable xifra de 700 o 800 persones, però pocs cops s'omplí totalment.⁶⁸⁷

Fins llavors, les funcions teatrals s'havien fet al Pati de les Comèdies, en l'hospital de Santa Maria,⁶⁸⁸ en un quarter (el presidi de Boters) i en una estància de l'hospici.⁶⁸⁹ Altrament, fins el 1864, en què no es féu un nou teatre en els Camps Elisis amb capacitat per a 1.500 persones, aquell fou l'únic recinte dedicat a les arts escèniques en les dècades centrals del segle XIX.⁶⁹⁰

Després de fer el condicionament general de l'antic convent dels Agustins es començaren a oferir funcions al públic entre els anys 1839-1840, i ja des del primer moment el contingut d'algunes obres de caràcter costumista que allí s'hi representaren fou objecte de polèmica.

Des del jutjat de primera instància arribaren, al febrer del 1840, les primeres queixes a l'Ajuntament, que era el propietari del recinte, per part del jutge del terme de Lleida Marià Gayan, que s'expressava de forma contundent sobre algunes coses que havia observat en les representacions que s'havien dut a terme en el teatre.

"Sensible pero forzoso me es tener que decir a V.S. que el teatro, esa escuela de las costumbres ese espejo de la moral pública, que tanta influencia y relacion tiene con el bien general, se va convirtiendo en esta ciudad en un espectáculo de lubricidad y escándalo. Con disgusto había observado el público antes de ahora, que en las representaciones teatrales se toleraban en algunos cómicos, gestos y ademanes desonestos, descaros impudentes, meneos poco decentes y énfasis maliciosos, que ni eran necesarios ni oportunos para dar mayor propiedad y expresion á la accion. Pero este disgusto se convirtiò en tedio y aun en indignacion cuando en la noche de ayer al ejecutarse la pieza en un acto titulada, "Lo pintadó y la nena" oyó en la boca de uno de los actores la palabra puta".⁶⁹¹

⁶⁸⁵ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 13 d'octubre del 1840. En aquella sessió el consistori comissionà al regidor Josep Vidal perquè dugués a terme les gestions necessàries per crear una companyia de còmics a Lleida.

⁶⁸⁶ J. Rabasa i F. Rabasa, *Història del teatre a Lleida*, IEI, Lleida, 1985, p. 90.

⁶⁸⁷ P. Madoz, *Diccionario...*, p. 74; i M. Botargues, *Consumo cultural...*, p. 415.

⁶⁸⁸ J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 655.

⁶⁸⁹ J. Rabasa i F. Rabasa, *Història...*, ps. 87-88.

⁶⁹⁰ J. Rabasa i F. Rabasa, *Història...*, p. 105.

⁶⁹¹ AML, sèrie correspondència (any 1840), caixa 1466, carta de Marià Gayan, jutge de primera instància de Lleida, a l'Ajuntament, del 26 de febrer de 1840. Al mes següent, Manuel de Pedrolo, cap polític de Lleida en aquell moment, va escriure al consistori expressant-se en termes similars a com ho havia fet el jutge anteriorment: "La tranquilidad misma cuya conservacion es el primer deber del Gobierno se veria

La carta continuava demanant a l'Ajuntament que es castigues als actors pels abusos a la moral pública que, segons el jutge, s'estaven cometent a l'escenari. A part de les llicències que es prenen els actors en les seves representacions al teatre, sembla ser que el comportament del públic tampoc agradava a les autoritats locals, com es posava de manifest en una carta del consistori, del 9 de gener de 1843, al cap polític Joan Alix:

“Una de las medidas que el Ayuntamiento se propuso adoptar cuando tomó posesion del cargo de república para que fueron elegidos sus individuos fue la de cortar de una vez los abusos que se cometen en el teatro de la capital. Sabe V. muy bien que en todas las naciones cultas, el teatro es el barómetro por donde se mide la civilizacion y que en consecuencia en estos lugares en donde ha conservado una compostura en sus espectadores, que desgraciadamente se carece en esta capital. Poner coto á estas denuncias es peculiar de la autoridad local que presido, valiéndose para ello, si amonestaciones no son bastantes, del auxilio de la fuerza armada”.⁶⁹²

És evident que el comportament del públic en complicitat amb les paròdies dels còmics que actuaven a l'escenari feien un còctel explosiu que, en més d'una ocasió, devia degenerar en conflicte col·lectiu. Perquè sinó no s'explicaria la preocupació que transmetien les cartes que s'enviaven les autoritats locals, tot i que era evident que s'anava imposant en els dirigents una preocupació burgesa, molts cops excessiva, en corregir la “relaxada” moral de la major part dels ciutadans.

De fet, en el teatre devien confluïr, en els diversos pisos que formaven la seva estructura, la varietat de capes socials de la ciutat segons fos la seva capacitat econòmica. Si bé es cert que els teatres foren construccions burgeses on aquest grup social féu ostentació de la seva posició socioeconòmica,⁶⁹³ també ho és que en la Lleida de mitjan segle XIX aquesta fou una activitat cultural amb una forta presència en l'entramat cultural de la ciutat i consumida per tots els veïns, que no tenien perquè compartir, com s'ha vist en les anteriors cartes, les pretensions escèniques dels burgesos.

A més a més, en els anys de govern progressista s'assistí a la fundació del “Liceo Artístico y Literario” per part del militar retirat i inquiet docent Ramon Mazorra que, més tard, juntament amb Ot Fonoll el 1843, féu un col·legi privat amb els últims mètodes d'ensenyament.

Com es deia, el 3 de gener de 1841, Ramon Mazorra presidí una comissió d'invitats amb la finalitat de “instalar un Liceo Artístico y Literario en esta capital en atencion á reunir un suficiente número de

amenazada con frecuencia en las representaciones escénicas si se permitiese una libertad absoluta, que solo ha producido monstruos en este género de la literatura, y que muy luego degeneraría, como acredita una experiencia constante, en la más escandalosa licencia”. AML, sèrie correspondència, caixa 1466, carta del cap polític, Manuel de Pedrolo, a l'Ajuntament, del 18 de març de 1843.

⁶⁹² AML, sèrie correspondència (any 1843), caixa 1470, carta de l'Ajuntament al cap polític, Joan Alix, del 9 de gener de 1843.

socios”, per la qual cosa demanà la sala consistorial de l’Ajuntament per dur a terme la primera reunió.⁶⁹⁴ L’acollida degué ser molt positiva en els ambients culturals lleidatans i la creació del liceu fou un fet amb gran rapidesa. El 2 d’abril de 1842 s’anunciava en el BOP de Lleida que des del 19 de març s’havia acabat el condicionament de l’establiment,⁶⁹⁵ i que a partir d’aquell mes el centre obria les seves portes per impartir una sèrie d’ensenyaments paral·lels que constituïren, des del mateix moment de la seva creació, el “principal objeto de sus desvelos”.⁶⁹⁶

La direcció del liceu llogà l’antiga casa Meca, que era propietat del Capítol de la Catedral i que en els anys anteriors fou ocupada pels governadors militars de la ciutat. L’edifici, situat al carrer Major, fou una donació del canonge Antoni de Meca a la institució religiosa, en 1650, per fundar les misses de les nou, deu i onze del matí dels dies laborals i la de les dotze dels festius.⁶⁹⁷

La Catedral tenia l’administració de l’edifici i el llogava a personatges i institucions de la ciutat per treure’n un benefici en diner, cosa que no li resultava gens difícil pel prestigi que tenia el casalot entre els habitants de la ciutat. L’any 1842, el liceu artístic n’era el llogater i dos comissionats d’aquella institució visitaren Pau Altemir, canonge-administrador de la casa, per demanar-li permís per dur a terme unes obres

“en atencion á que la Sala Principal de la casa sita en la Calle Mayor perteneciente a dicha administracion (...) no es capaz para poder ejecutar las funciones teatrales á que dichos SS. la han destinado, á causa de su pequeñez tenga á bien darles permiso competente para agregar a ella la habitacion contigua y poder retirar el tabique intermedio que las divide”.⁶⁹⁸

⁶⁹³ J. Rubio Jiménez, “Sociabilidad urbana y cultura. Siglo XIX”, F. Bonamusa i J. Serrallones (eds.), *La sociedad urbana en la España contemporánea*, Barcelona, 1994, p. 215.

⁶⁹⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta de R. Mazorra a l’Ajuntament, del 3 de gener de 1841.

⁶⁹⁵ ACL, actes capitulars (1836-1849), sessió del 25 d’octubre de 1842. Concretament, en aquella sessió s’informà de la ubicació del liceu literari en l’antiga casa de la Meca (propietat del Capítol catedralici), situada una mica més amunt del peu del Romeu, en la part dreta del carrer pujant cap a la Paeria (actual comerç Miró).

⁶⁹⁶ ADL, BOP de 2 d’abril del 1842, anunci del liceu artístic i literari, ps. 2-3. Els ensenyaments que es posaren a disposició del públic foren els següents: aritmètica, instruída per Pere Lalanda (secretari d’Hisenda), els dimarts, dijous i divendres de 19.00 a 20.00 hores; àlgebra, Pere Calzada (arquitecte), els dilluns, dimecres i divendres de les 18.00 a les 19.00 hores; geometria especulativa, Ot Fonoll i Pere Calzada, amb horari per determinar; geometria pràctica, Tomàs Sanmartí (agrimensor), els dilluns, dimarts, divendres i dissabtes de les 18.00 a les 19.00 hores; dibuix natural, Antoni Sanmartí, amb horari per determinar; pintura, Antoni Bernabeu, (contador del Govern Polític), amb horari per determinar; geografia, Ot Fonoll, (mestre de l’Escola Normal) els dilluns, dimarts, dimecres, divendres i dissabte a les 17.00 hores; taquigrafia, Manuel Berenguer (oficial primer del Govern Polític), els dilluns, dimecres, dijous i dissabtes de les 19.00 a les 20.00 hores; francès, Ramon Mazorra i Ignasi Saavedra (militar retirat i secretari del Govern Polític) els dilluns, dimecres, dijous i dissabtes de les 19.00 a les 20.00 hores; anglès, Antoni Bernabeu (contador del Govern Polític), els dijous a les 17.00 hores, i com a director del centre Ramon Mazorra.

⁶⁹⁷ ACL, secció cartes, llibre núm. 60, carta del Capítol de la Catedral a la junta d’alienació de béns eclesiàstics, de l’1 d’octubre de 1841.

⁶⁹⁸ ACL, Llibre actes capitulars (1836-1849), acta del 25 d’octubre de 1842.

El Capítol va contestar que no els podia donar permís, perquè en aquells moments tenia un litigi amb Salvador Fuster (secretari de l'Ajuntament), que també pretenia la propietat de la casa,⁶⁹⁹ però gràcies a aquesta comunicació es pot saber que entre les activitats del Liceu també s'hi trobava la de fer representacions de teatre.

A part, en el mateix comunicat fundacional del Liceu s'informava que la institució oferia un servei de lectura per als seus socis i que en poc temps aquest s'havia d'enriquir “con obras de varias clases, y que por ahora cuenta con una escogida coleccion de periódicos nacionales y extranjeros”. Per tenir accés a tots els serveis que oferia el liceu s'havia de ser soci

“pagando por derecho de matrícula diez reales de vellon al mes, entendiéndose que por esta sola cantidad tiene opcion á aprender cuantas artes y ciencias se enseñen en el establecimiento. Se admitiran tambien á la enseñanza sin retribucion alguna á los jóvenes de doce á veinte años que lo soliciten y sean pobres de solemnidad”.

La junta directiva del liceu rebé la felicitació dels redactors del BOP, que era el mateix que dir la de les institucions de govern, pel “celo desplegado para llevar á cabo tan útil como interesante establecimiento”.⁷⁰⁰

El liceu actuà com a un casal social i en ell se celebraren festes els dies assenyalats de l'any. Les seves activitats foren sempre vigilades per les autoritats liberals locals. Un exemple del que es diu el trobem amb motiu del ball de Carnestoltes de l'any 1843, en el qual hi hagué un petit enfrontament entre el consistori i la junta directiva del liceu a l'hora de determinar el cos de seguretat amb què havia de comptar el ball. Jaume Nadal i Meroles, vicedirector del centre, va escriure a l'Ajuntament per expressar-li les queixes dels directius del centre per la seva actitud, tot indicant que:

“La Junta además, así como ha confiado en la cordura y sensatez de los socios y las personas que estos convidan, habían previsto anticipadamente la posibilidad de algun insulto que llegara á alterar el orden y tranquilidad con el nombramiento de dos individuos de su seno que ejercen la presidencia en los bailes, y teniendo á sus órdenes dos celadores de seguridad pública, que al efecto se ha servido facilitar el Sr. Jefe Superior Político, de cuya autoridad mereció el correspondiente servicio para ejecutarlos. La Junta considera suficientes estos medios para conservar el orden y decoro debidos en la concurrencia a las funciones”.⁷⁰¹

La realitat era que els balls de Carnestoltes, també celebrats al pati de les comèdies, eren aprofitats pels delinqüents i pels opositors polítics de qualsevol govern establert per dur a terme abusos com

⁶⁹⁹ Finalment, els jutges donaren la gestió de la casa a la Catedral.

⁷⁰⁰ ADL, BOP de 2 d'abril de 1842, ps. 2-3.

⁷⁰¹ AML, sèrie correspondència (any 1843), caixa 1470, carta de Jaume Nadal i Meroles, vicedirector del liceu artístic i literari de Lleida, a l'Ajuntament, del 15 de febrer de 1843.

atracsaments o insults a les autoritats assistents. L'Ajuntament, per disposició del cap militar, volgué tallar-los de rel amb la publicació d'un ban, l'any 1844, en què establia que:

“En virtud de lo dispuesto en la ley tercera del libro 12 de la novísima recopilacion, queda prohibido bajo las penas que la misma establece el hacer uso en los próximos días de Carnaval de máscaras y disfraces en público y conforme se había acostumbrado en esta capital, recorriendo por las tardes las calles de la misma. Como por disposicion del Itre. Sr. Gefé Político se han concedido los bailes de Máscara, la personas que concurran á ellos podran usar de la mascarilla siempre que se la pongan en el zaguan del edificio en donde se efectue aquella pública diversion”.⁷⁰²

Cal dir que el moment en què es publicà el ban, febrer del 1844, la situació política estava en un punt d'inflexió que responia al canvi del govern progressista pel moderat.⁷⁰³ Però la prohibició del cap militar de la plaça ens dóna a conèixer la tradició dels habitants de Lleida de celebrar els balls de Carnestoltes disfressats i amb molta xirimoia.⁷⁰⁴

Tanmateix, el liceu degué ser un lloc de reunió i debat polític important en la ciutat, circumstància que causà el recel de les institucions lleidatanes que el van veure com a motor de possibles situacions de tensió i conflictivitat social. Per evitar confusions es provocà una reunió entre l'Ajuntament i una comissió del liceu per aclarir el possible malentès.

Els representants de l'establiment cultural demanaren al consistori que “con su proteccion é influjo diese vida á un establecimiento tan útil como necesario para la difusion de la instruccion á cuyo fin esclusivamente van a dirigirse los conatos de los Señores socios, cortando de raíz todo abuso que ageno del Instituto pueda haberse introducido desde su creacion”. L'alcalde d'aquell any, M. Fuster, contestà a la comissió, tot dient que “hallaran siempre al Cuerpo Municipal dispuesto á dispensar su proteccion para el sosten y brillo del Liceo Artístico Literario cuando propenda á tan útiles fines como por su naturaleza deben expresarse”.⁷⁰⁵ És a dir, mentre el liceu es dedicés a una funció filantròpica d'ensenyament paral·lel del que es donava de forma regulada, la Paeria no hi posaria cap objecció i, fins i tot, tenia la intenció d'ajudar-lo per dur a terme els seus propòsits, però també semblava

⁷⁰² AML, Llibre d'acords 1842-1843, ban de l'Ajuntament, per disposició del cap militar, del 15 de febrer de 1844.

⁷⁰³ Els tres últims anys de la revolució burgesa (1840-1843) estigueren dominats, políticament, pel Partit Progressista. La reacció dels seus opositors, el Partit Moderat, va provocar que aquests prenguessin el poder l'any 1844 i romanguessin en ell fins el pronunciament progressista del general O'Donnell, el 28 de juny de l'any 1854.

⁷⁰⁴ J. Lladonosa, *Història de Lleida*, Vol. II, p. 655. L'autor va destacar que durant el segle XVIII ja es produïren conflictes d'aquesta mena en els balls de Carnestoltes de la ciutat de Lleida. Concretament, el marquès Lluís de Blondel, d'acord amb el bisbe Jeroni Maria de Torres, publicà un edicte (el 1792) sobre saraus, que prohibí l'entrada al ball amb armes i bastons, així com provocar injúries, disfressar-se de capellà, frare o magistrat, de dona si eren homes i d'home si eren dones, i fumar.

⁷⁰⁵ AML, Llibre d'acords 1842-43, sessió del 22 de juliol del 1842, reunió de la comissió del liceu i l'Ajuntament.

desprendre's, atenint-nos al contingut de la citada reunió, que hi degué d'haver algun tipus de conflicte pel qual el liceu s'allunyà de l'objectiu inicial de la seva creació.

Cal suposar que el fet de disposar de premsa nacional de forma regular polititzà l'ambient social del liceu, però, de fet, no s'ha localitzat la relació dels diaris que es rebien, dels socis que hi estaven inscrits ni cap altra informació paral·lela que hagués pogut servir per completar una idea global més precisa sobre el centre. Tot i que, com a mínim, se sap que la condició socioprofessional dels socis se "compone de muchas personas de varias clases, y diferentes categorías de esta misma ciudad y que por tanto ha de considerarse un establecimiento público y de conveniencia é interés comun",⁷⁰⁶ segons se sap per una comunicació feta pel seu director R. Mazorra a Joan Mensa, degà del Capítol de Lleida, per raó d'una disputa entre ells sobre unes reformes que s'havien de fer en la casa de la Meca.

El liceu artístic i literari, fundat per R. Mazorra, vingué a cobrir un buit important de l'ensenyament a Lleida, car la majoria de classes i seminaris que s'impartiren en les seves aules complementaren els que es donaven a la Instrucció Pública. La funció del centre, en aquest aspecte, era la d'introduir matèries com la taquigrafia o els idiomes, que ja començaven a ser importants per desenvolupar algunes professions especialitzades

Altrament, les festivitats de la població, durant el Trienni Progressista, estaven establertes per la tradició religiosa de l'església i per la celebració d'esdeveniments polítics d'exaltació del moviment; per tant, l'1 de setembre fóra diada nacional per commemorar el pronunciament progressista del 1840. Altres celebracions s'organitzaren per les visites d'algunes personalitats, com fou el cas de la de la reina al juny del 1840, la del regent Espartero al novembre del 1842 i la del general Francisco Serrano al juliol del 1843.

Un ban, del 14 de juny de 1843, recollia els actes previstos per a la celebració del dia de Corpus Christi. Els detalls del manament poden servir com a patró de com es realitzaven els actes religiosos amb processó a la Lleida d'aquella època:

"Insiguendo lo acordado por el M. Iltre. Ayuntamiento, se hace saber á todos los vecinos de esta Capital que mañana jueves que contaremos 15 de los corrientes, se celebrará la festividad del Santísimo Cuerpo de Nuestro Sr. Jesucristo, y a las cinco de la tarde del mismo día se hará la solemne Procesion general acostumbrada, que saldrá de

⁷⁰⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del 2 de novembre de 1842 de R. Mazorra, director del liceu artístic i literari de Lleida, a Joan Mensa, degà del Capítol eclesiàstic.

la Santa Iglesia Catedral por la calle de Caballeros, dirigiéndose á la Plaza de San Juan y Parroquia de Magdalena, regresando después por la calle Mayor a la Iglesia Catedral: por lo que, se dice y manda a todas las cabezas de familia, que en dicho día de mañana a las cinco de la tarde asistan con velas encendidas, como es costumbre á dicha Santa Iglesia: y así mismo se manda, á todos generalmente, que en el propio día cada uno en su lugar, bajo la pena de 3 rs. vn., limpie y barra la calle del frente de su casa por donde deba pasar la Procesion, sacando toda la inmundicia, y embarazos que puedan impedir y estorbar el libre curso y paso, y llenando los hoyos que a cada uno corresponde, adornando los prontispicios de sus casas con el posible lucimiento: y bajo la misma pena que saquen de las ventanas los tiestos, y no vuelvan á ponerlos allí, aunque se hallen plantados de flores ó de otras yerbas, á fin de evitar desgracias, con cominacion que al que no cumpla, se le exigirá irremisiblemente dicha pena”.⁷⁰⁷

Destaca, en el text del ban, el caràcter d'obligatorietat de les disposicions sota la pena de pagar una multa si no es feia com es manava. Les ordres per ban de l'Ajuntament pretenien un control moral de la població, que en moltes ocasions no aconseguiren.

Així, el cap polític de l'any 1844, Joaquim López, es queixava a l'Ajuntament “del considerable aumento de soldados que ingresan en el hospital atacados de mal venéreo debido a las infinitas mujeres prostitutas enfermas que hay en la ciudad”,⁷⁰⁸ i perquè s'exercís un control sanitari de les dones que es dedicaven a la prostitució.⁷⁰⁹ Les prostitutes oferien els seus serveis en cases de cites, regentades per elles mateixes, i en tavernes on, a part d'aquests serveis, es bevia vi i aiguardent i es jugava amb diners a les cartes, al billar i altres jocs d'atzar.

M. Fuster i Arnaldo, alcalde en el 1842, informava al cap polític de les diversions que tenien els lleidatans en els moments d'esbarjo. Aquestes eren: anar als cafès, a les tavernes, a les botigues de comestibles, drogueries, vinateries i fondes públiques i secretes per jugar a cartes i al billar. També es jugava a pilota,⁷¹⁰ bitlles, cucanya, i es feien curses de cavalls, rucs i persones que tenien com a premi algun animal (galls, xais...)⁷¹¹

El joc comportava les apostes de la gent, que algun cop acabaren en enutjades discussions que arribaren als enfrontaments amb navalles i espases. Aquest fou un dels maldecaps dels dirigents locals,

⁷⁰⁷ AML, Llibre d'acords 1842-1843, ban de l'Ajuntament, del 14 de juny de 1843. L'obligatorietat que tenien els veïns de participar en les processons religioses no era un fet aïllat, ans al contrari en tots els bans que s'han localitzat sempre s'expressa que aquests tenien l'obligació de participar-hi sota l'amenaça de pagar una multa si no ho feien així. Un altre exemple el tenim en un ban del 6 de febrer de 1841 en què es donava l'ordre “que se publique la Bula de la Santa Cruzada para el corriente año 1841 en la Santa Iglesia Catedral de la misma ciudad, donde se celebrará con este motivo un oficio solemne, procediendo procesion que partirá de la Iglesia de San Juan encaminándose hacia la Catedral: Por tanto se manda á todos los cabezas de familia que en dicho día y á las nueve horas de su mañana asistan al zaguan del Santo Hospital á fin de acompañar dicha procesion con la debida veneracion bajo la pena de 3 libras al que faltase á dicha Santa funcion”. AML, Llibre d'acords 1840-1841, ban del 6 de febrer del 1841.

⁷⁰⁸ AML, sèrie correspondència (any 1844), caixa 1472, carta del cap polític, Joaquin López, a l'Ajuntament, del 29 de març de 1844.

⁷⁰⁹ L'Ajuntament de l'any 1840 tenia la intenció de fer una casa de correcció de prostitutes, ja que, “sin semejantes establecimientos es imposible corregir a las mujeres que corroen a la sociedad a causa de la depravación de costumbres”, però no ho va poder fer per manca de diners. AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al cap polític, del 14 de març del 1840.

⁷¹⁰ El joc de pilota era molt popular a Lleida, i les regles eren molt similars a les de la pilota basca.

⁷¹¹ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta de M. Fuster i Arnaldo, alcalde de Lleida el 1842, del 19 d'abril de 1842.

ja que el joc era considerat “el principal motivo de las desgracias del hombre”,⁷¹² sobretot, si, com apuntava Pascual Madoz en el seu diccionari, se li afegia “el demasiado uso que se hace del vino del país, que aunque flojo, está cargado de una buena dosis alcohólica”.⁷¹³

De tota manera, el mateix Madoz assegurava que “en obsequio a la buena salubridad que generalmente se disfruta en esta provincia que es acaso de las más sanas de España, y en la que los hombres envejecen más, siempre que no se entregan a excesos”.⁷¹⁴

Els excessos més aviat venien pel comportament dels lleidatans, com ho corroborava el fet de la publicació de continus bans, per part de l'Ajuntament, per aconseguir el bon govern de la ciutat. Els bans tenien un caràcter informatiu per a la població perquè respectés algun tipus de normativa local o nacional, que era nova o no observada pels habitants, i també podia significar alguna prohibició sobre coses que fins llavors s'havien pogut fer. L'actitud de moralitat burgesa dels ajuntaments progressistes del període 1840-1843 volia regular uns paràmetres de vida quotidiana on el respecte a l'individu, a la ciutat i a la moral pública fossin acceptats per tots els veïns. A banda, pretenien la dissuasió dels comportaments primaris i visceralis que semblaven presidir algunes de les accions d'aquests fins aquell moment.

El 21 de gener de 1843, l'alcalde de la ciutat, Joan Bergés, d'acord amb l'alcalde segon, Marià Olives, i la resta de l'equip de govern, publicaren un ban general que recollia la normativa de molts dels que s'havien publicat fins llavors, per raó del “abandono con que algunos vecinos y residentes en esta Capital miran el cumplimiento de los bandos publicados”.⁷¹⁵ El document recollia una sèrie de mesures que pretenien regular i fer més habitable el recinte que ocupava la ciutat, incidint en el respecte que havien de tenir els veïns entre ells (tant en les relacions personals com veïnals), així com el comportament públic per la raó i no per la despreocupació vers els altres. Hi ha proves suficients, en els llibres d'actes i en les caixes de documentació dels arxius, per creure que en la societat dels quaranta del segle XIX la picaresca presidia molts dels actes dels habitants de Lleida. Des de

⁷¹² AML, sèrie correspondència (any 1842), caixa 1470, carta del cap polític, Miquel M. Calafat, a l'Ajuntament, del 10 de gener de 1842.

⁷¹³ P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 66.

⁷¹⁴ P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 31.

⁷¹⁵ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, ban de l'Ajuntament, del 23 de gener del 1843. Vegeu el text de Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 126-129.

l'Ajuntament es volgué evitar aquest comportament, però l'enginy dels veïns i bergants els superà en moltes ocasions.⁷¹⁶

Els bans que es publicaren anaven des de l'obligació de vendre la llet de cabra en paratges públics en presència del comprador,⁷¹⁷ fins a l'obligació dels flequers de fer tot el pa amb el pes d'una lliura i mitja i tres onzes,⁷¹⁸ tot passant per les prohibicions temporals de la venda de carn de porc a l'estiu per la por a què estigués infectada per la calor i altres de similars.⁷¹⁹

LA BENEFICÈNCIA I LES OBRES PIADUSES

Les forces vives de la ciutat havien d'ocupar-se de l'atenció dels pobres, dels nens abandonats, dels orfes i dels malalts sense recursos. La gestió dels fons destinats a la filantropia pública corrien a càrrec de la junta de beneficència de la ciutat,⁷²⁰ que estava composta per un metge i tres propietaris veïns de Lleida.⁷²¹

L'esmentada junta gestionava els cabdals de l'hospital de Santa Maria, que es dividia en dues ales d'atenció: a la dreta l'hospital militar i a l'esquerra l'hospital civil,⁷²² la casa de la Maternitat o borderia i la de beneficència. A l'agost del 1842, la junta exposà la seva satisfacció perquè:

“El Hospital, Casa de Maternidad y Beneficiencia sufrían un déficit de más de 30.000 r/v anuales y se sostenían con más penas apoyados por el celo de la Junta Beneficiencia. Ya de hoy en adelante con la adjudicación declarada por la Junta, su permanencia y estabilidad, son seguros que se abre para los tres establecimientos un porvenir

⁷¹⁶ En molts casos, a l'Ajuntament li sorgí algun contratemps que no havia previst per endavant, com fou el cas de les falsificacions de butlletes de la rifa que el consistori organitzà per recaptar fons per a les obres públiques de la ciutat. El resultat del sorteig proporcionà dos guanyadors amb el mateix número, i el desafortunat comprador de la butlleta falsa fou un soldat de l'exèrcit, circumstància que provocà la queixa del comandant general que va voler aclarir el que havia passat. Finalment, el soldat no cobrà el premi de quatre onzes d'or que l'Ajuntament havia fixat per al guanyador, però el fet en si mateix delata l'enginy dels bergants per superar la normativa existent. AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al comandant general, del 24 de març de 1840.

⁷¹⁷ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 31 de gener de 1840.

⁷¹⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 10 de març de 1840.

⁷¹⁹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 31 de juliol de 1840. En un moment de la sessió es deia que: “Acordó SS últimamente imponer a Victoriano N. la multa de diez libras con arreglo a lo prevenido en la tabla por habersele encontrado carne insalubre conforme lo acredita la certificación de los veterinarios Agustín López y Antonio Mateu”.

⁷²⁰ La llei del 23 de gener i de 6 febrer de 1822 establia que a cada ajuntament hi devia d'haver una junta municipal de beneficència amb la missió de vetllar pels establiments públics dedicats a aquella finalitat i per a la gestió dels recursos d'auxili públic. L'article 25 d'aquella llei deixava clara la funció que havia de tenir l'esmentada junta. “... los fondos de beneficencia procedentes de fundaciones, memorias y obras pías de patronato público, sea real o eclesiástico cualquiera que fuese su origen primitivo, quedan reducidos a una sola y única clase, destinados al socorro de las necesidades (pobres i al sosteniment dels establiments benèfics) á que se prevee por esta ley”. AMT, citat per J. A. Conesa, “La Pia Almoína...”, p. 76.

⁷²¹ Concretament, durant el període progressista foren membres de la Junta de Beneficència de Lleida, fins al 6 de febrer de l'any 1842, Jaume Nadal Meroles (metge), Ramon Vicens (farmacèutic i propietari), Marià Olives (historiador i propietari) i Marià Gil (adroguer i propietari); a partir del 6 de febrer de 1842, Joan Bergés (metge), Manuel Olives (adroguer i propietari), Josep Antoni Ribé (propietari) i Pau Balaguer (adroguer i propietari). AML, Llibre d'acords 1842-1843, carta de la junta de beneficència a l'Ajuntament, del 6 de febrer de 1842.

⁷²² P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, ps. 76-77.

venturoso. Con las rentas⁷²³ nuevamente aplicadas, los dolientes del Hospital podran ser consolados con mayor abundancia, los niños de la Inclusa sostenidos en la infancia por amas bien pagadas y los más grandecitos de la casa de la Caridad dentro de poco tendran talleres de lana y lino para aprender y ejecutar en las artes ya establecidas sólidamente en aquel asilo, sus alumnos las difundiran por toda la Provincia y dentro de breve tiempo se veran en ella grandiosos resultados”.⁷²⁴

Els objectius apuntats per la junta es dugueren a terme immediatament segons consta en el diccionari de Pascual Madoz, que el 1847 informava que en la Casa de la Caritat s’elaboraven “manufacturas de lana, lienzos ordinarios, cuerdas y alpargatas”,⁷²⁵ amb la qual cosa es posava de manifest la preocupació del liberalisme per sostenir i formar els grups de desprotegits de la societat. A part, es podien aconseguir, de pas, uns beneficis amb la venda d’aquells productes per al millor manteniment de les institucions de caritat.

En un altre sentit, s’han localitzat diverses cartes d’una junta de dames, presidida per Ramona Fuster, mare de l’alcalde M. Fuster, que estava composta per les dones dels personatges més significatius de la ciutat, vídues il·lustres i solteres de bona família. Aquesta junta tenia “por objeto el fomento de los establecimientos de piedad y educación”, i demanava a l’Ajuntament 1.000 r/b per pagar una mestra de primària d’una ordre religiosa que acollia a nenes orfes i abandonades,⁷²⁶ demanda que els hi fou concedida per l’Ajuntament uns dies més tard.⁷²⁷

Com hem vist més amunt, la vida quotidiana del poble lleidatà estava patint un procés de renovació a tots nivells que xocava, d’entrada, amb l’oposició de tradicions i costums ancestrals que s’arrelaven en el passat immediat de l’antic règim. Les autoritats locals liberals, primer (1833-1840), i sobretot les progressistes (1840-1843), volgueren regular tot l’entramat de relacions de veïnatge que s’havien anat consolidant en base a l’experiència viscuda per la població, que transmetia els coneixements de pares a fills i de generació en generació. A partir de l’any 1833, amb l’assumpció del sistema liberal, els dirigents lleidatans van establir una sèrie de normes que pretenien regir l’espai públic on es vivia i la moral cívica dels habitants de la ciutat. Hi va haver una major preocupació per habilitar correctament

⁷²³ Les rendes a què es refereix el text són les de la Pia Almoïna, que es concediren a les juntes de beneficència i de l’Institut de Segon Ensenyament per dur a terme el manteniment de pobres i malalts, per un cantó, i per a la dotació de l’institut, per un altre. Aquestes rendes eren el producte dels termes de Suchs, Raïmat, Vallfogona i Timonel “y de los censos y rentas y demás derechos que constituyen el patrimonio de la Pía Almoïna que administraba el Cabildo”. AML, sèrie correspondència (any 1842), caixa 1469, presa de possessió de les juntes de beneficència i de l’Institut de Segon Ensenyament, del 12 d’agost de 1842.

⁷²⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de la junta de beneficència a l’Ajuntament, del 12 d’agost de 1842.

⁷²⁵ P. Madoz, *El Principado de Catalunya...*, p. 77.

⁷²⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de la junta de dames a l’Ajuntament, del 6 de febrer de 1842.

l'entramat dels carrers i places,⁷²⁸ i es dictaren bans, així com la creació de la junta de beneficiència, que pretengueren exercir un “control burgès” paternalista sobre les classes subalternes de la població.⁷²⁹

L'HIGIENE I L'URBANISME

Un altre centre d'interès important dels Ajuntaments progressistes del trienni fou la preocupació per fer una ciutat molt més habitable, tant en l'aspecte urbanístic com en l'higiènic. Lleida, encerclada entre les muralles que la protegien com a plaça forta des de temps immemorials, havia crescut, urbanísticament parlant, de forma desordenada i anàrquica, recollint en la seva morfologia diverses formes de construir que reflectien el decurs del passat històric de les cultures que havien transcorregut per la ciutat. La característica comú que tenien els edificis i carrers era l'aglomeració i l'estretor, per raó de la manca d'espai que des de temps enrere patia la urbs.⁷³⁰ La crisi demogràfica, que des de finals del segle XVIII fins el 1840 mantingué la població entre els 10.000 i els 12.000 habitants,⁷³¹ retardà el debat sobre l'ampliació de la ciutat fora de les muralles que tard o d'hora s'havia de produir.

La descripció física més fiable de la urbs en aquesta època és la del diccionari de Pascual Madoz. Segons els comptes d'aquest autor, en aquell moment hi havia 2.200 cases en la ciutat, que eren, en la seva majoria, d'aparença antiga i ruïnosa “y aun de las calles y barrios enteros por efecto de los azotes de la guerra, no permitía a los pobladores reedificar sus casas con la solidez y gusto que de algunos años a esta parte se ha desplegado, tanto por el aumento progresivo de población como por el alto precio que han tomado los inquilinos”.⁷³² Els carrers, estrets i amb nombroses pendents en el seu curs, eren de mal transitar i afavorien les aglomeracions. Per fer-nos una idea de la seva estretor, només cal

⁷²⁷ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 14 de febrer de 1842.

⁷²⁸ Concretament, l'any 1842 es va dictar un ban que obligava a tots els veïns que volguessin edificar una casa a cenyir-se als canons que l'Ajuntament recomanava i a passar les inspeccions del seu arquitecte. AML, Llibre d'acords, ban del 30 març de 1842

⁷²⁹ El mateix succeïa en altres poblacions en aquell moment. A Barcelona, “la burgesia, interessada en magnificar l'espai públic on vivia i per on circulava, observava complaguda la transformació de la ciutat en la qual incrementava notòriament la segregació social per barris.” A. Solà, “Barcelona 1833-1843: una ciutat en transformació”, *L'Avenç*, núm. 87, Barcelona, 1985, p. 32.

⁷³⁰ Vegeu, per al coneixement de la infraestructura urbana de la ciutat en aquella època, Q. Casals, *Canvi econòmic...*, p. 13-23.

⁷³¹ Q. Casals, *Canvi econòmic...*, ps. 25-47.

⁷³² P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 68. En aquest sentit, M. Olives, *Colección de noticias...*, p. 158, donava la quantitat de 2.230 cases en el mateix any.

pensar que el carrer de la Palma fou considerat per Madoz com un carrer "de bastante anchura y capacidad".⁷³³

La trama urbanística de la ciutat estava, l'any 1840, en una fase de deteriorament, provocat per la paralització de gran part de la vida habitual que significà la guerra entre carlins i liberals. L'aspecte general oferia una imatge de pobresa i deixadesa. Aquesta situació conferia a Lleida la categoria de ciutat estancada, en altre temps important, que a poc a poc anava envellint junt amb els seus edificis. Els carrers cada cop es veien més estrets en comparació amb els d'altres ciutats modernes, que tenien artèries i avingudes més espaioses fruit de noves visions urbanístiques. En opinió de J. Ganau, rectificant una afirmació de Madoz que qualificava de rica l'horta de Lleida, la "impressió visual, era enganyosa i no responia a la situació real dels agricultors lleidatans".⁷³⁴ La qüestió, en una ciutat on una gran part de la població es movia en els límits de la supervivència, havia de repercutir en l'estètica urbana externa. A part, hi havia l'entrebanc afegit de què no es podien fer grans inversions per la manca de recursos, limitats a nivell públic i privat, per planificar espais urbanístics o reparar les cases particulars.

— La millora de la infraestructura urbanística de la ciutat

Tot i que, com s'ha dit, els recursos econòmics eren escassos, els ajuntaments del Trienni Progressista van prendre consciència dels problemes urbanístics que tenia Lleida i en cercaren les solucions, encara que algun projecte, com l'enderroc de part de les muralles, hagué d'esperar a què passessin uns quants anys per poder ser engegat.

L'anterior període seriosament reformador de l'estructura morfològica de la ciutat fou el que tingué com a corregidor Lluís de Blondel, des de l'abril del 1786 al maig del 1794, qui realitzà una ingent obra urbanística al més pur estil il·lustrat. Les obres més importants que es realitzaren sota la seva supervisió foren: la construcció d'un amplit que protegí les cases del carrer Major i de la Plaça de Sant Joan de les avingudes del Segre, la urbanització del passeig anomenat, des de llavors, de la Carretera o la Banqueta, entre el riu i la part posterior del carrer Major i Sant Antoni, que descarregà del pas

⁷³³ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 69.

⁷³⁴ J. Ganau, *La idea de ciutat a Lleida*, Lleida, 1992, p. 48.

obligat pel carrer Major els viatgers que transitaven per la ciutat; l'acabament de les obres del dipòsit d'aigua en la part alta de la ciutat, la millora de les clavegueres, ja planificades i començades les obres amb anterioritat, la construcció de moltes fonts i la urbanització de la major part del Pla dels Gramàtics i de la zona de la parròquia de la Magdalena.⁷³⁵ De finals del vuit-cents fins al període liberal, ben poca cosa, urbanísticament parlant, es va fer, i la ciutat havia guanyat, en aquells anys, en pobresa visual.⁷³⁶

En un carta de l'Ajuntament a la Diputació, a començaments del 1840, aquest informava de la situació de condicionament i de les obres que es feien en la ciutat, però la qüestió més important del text era que hi havia la predisposició, per part de les autoritats i les institucions, de millorar l'aspecte general que aquesta oferia. Per això es feia necessari “procurar fondos para cuantos medios esten á su alcance para invertirlos en este objeto de conocido interés, de cuyos beneficios se ha visto privada hasta ahora esta capital”. Al març del 1840 s'havien començat les obres de condicionament de la carretera cap a Tarragona, les de la reparació de la plaça del mercat o Sant Joan, s'havia pres la decisió de canviar la gran font de les Sirenes que allí hi havia per una de més petita,⁷³⁷ i fer els porxos a l'edifici de “l'Almodí”, en un lloc més amunt on hi havia el “Bodegon” i els graners. A part de les citades obres, n'hi havia d'altres de manteniment “para la recomposicion de caminos, puentes y para reparos en las calles, cloacas y por otra parte para la conservacion de las fincas comunales”.⁷³⁸

Però el cert era que, cap el 1840, la majoria d'edificis públics estaven en un estat de degradació molt gran, no solament a nivell estètic sinó, fins i tot, perquè hi havia el perill que algun d'ells s'ensorrís. Prova del que es diu fou el desplom de part de l'antic convent dels Dominics, que el 1840 servia d'allotjament a un grup de soldats del “Regimiento Provincial de Toledo”, i que causà nombrosos morts i ferits al ser “embutidos entre las ruinas, muriendo unos, inutilizados otros, quedando privada la patria de tan dignos defensores del trono y de la libertad”.⁷³⁹

⁷³⁵ J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, ps. 649-657.

⁷³⁶ J. Ganau, *La idea...*, ps. 41-50.

⁷³⁷ La font de les Sirenes, inaugurada el 26 de juny de 1790, era la més monumental de la ciutat, d'estil barroc, i se situà, inicialment, al centre de la plaça de Sant Joan. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 652.

⁷³⁸ AML, Llibre d'acords 1840-41, carta de l'Ajuntament a la Diputació, del 17 de març de 1840.

⁷³⁹ AML, Llibre d'acords 1840-41, carta de l'Ajuntament a la junta d'alienació de béns eclesiàstics, del 8 de maig de 1840.

Josep Lamarca, regidor de l'Ajuntament, féu una proposició perquè el consistori adoptés, urgentment, la mesura de reparar els edificis públics de la ciutat. A part, Lamarca avisava “que teniendo presentido que la Iglesia Parroquial de San Juan se halla en estado de peligro como que así se declaró el año pasado por péritos facultativos”, es feia necessari decidir què es feia amb ella.⁷⁴⁰

La reparació del convent dels Dominics, demanat al govern per instal·lar-hi l'Institut de Segon Ensenyament, l'Escola Normal i la Societat Econòmica d'Amics del País, costà 90.000 rals de billó.

D'altra banda, pel que respecta a l'església de Sant Joan, era pública i notòria l'antipatia que sentien els progressistes vers la ubicació d'aquella església, ja que estèticament perjudicava sobre manera a la ciutat i privava d'un espai més ample a la Plaça de Sant Joan. Per això, darrera de la proposició del regidor Lamarca, no seria gens estrany que s'hi amagués la intenció, aprofitant el desgraciat desplom dels Dominics, de conscienciar l'ens municipal de la necessitat d'enderrocar el temple. Pascual Madoz, líder del Partit Progressista lleidatà, deia, en el seu diccionari, que l'església de Sant Joan “varias veces se ha intentado derribar esta parroquia pero por desgracia se han opuesto siempre los obstáculos de una mala entendida piedad, que es probable quedaran superados en épocas más o menos cercanas, por exigirlo la conveniencia públicas”.⁷⁴¹ El moment de l'enderroc, del qual parlava Madoz, no arribà fins l'any 1868 i, tot i que les obres començaren aviat, la nova església no fou consagrada fins l'any 1895, restant avui en dia encara inacabada.⁷⁴² De tota manera, l'any 1842 es canvià l'antiga font de les Sirenes, que estava al bell mig de la Plaça de Sant Joan, per una més petita, i aquella se situà a la plaça de Sant Antoni on no enredava tant, amb la qual cosa es guanyà més espai per al desenvolupament del mercat de grans i per als actes públics que allí se solien fer.⁷⁴³

— L'aprofitament dels edificis dels exconvents de religiosos

A Lleida, fins el 1835, hi hagué vuit convents de frares i tres de religioses, tots ells amb els seus edificis, terres i rendes.⁷⁴⁴ Un cop es dugué a terme l'exclaustració de convents de frares, l'Ajuntament

⁷⁴⁰ AML, Llibre d'acords 1840-41, sessió del 10 d'abril de 1840.

⁷⁴¹ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 69.

⁷⁴² J. Ganau, *La idea...*, p. 50.

⁷⁴³ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 23 de setembre de 1842. La plaça de Sant Antoni estava davant la porta d'entrada a la ciutat i del començament del carrer que duia l'esmentat nom.

⁷⁴⁴ Vegeu l'ubicació física dels convents de la ciutat, en aquell moment, a Q. Casals, *La Lleida dels...*, p. 778.

de Lleida féu una enorme pressió a la junta d'alienació de béns eclesiàstics de la ciutat i als governs centrals per aconseguir el màxim d'edificis dels antics convents exclaustats per al seu aprofitament públic.

La correspondència entre l'Ajuntament, la Diputació, la junta d'alienació i el govern fou molt nombrosa per posar-se d'acord en el destí final que havien de tenir aquells casals desamortitzats. La majoria foren cedits o comprats per les corporacions locals durant el trienni 1840-1843 per dedicar-los a una utilitat que beneficiés la població de la ciutat. Així, l'antic convent dels Agustins fou comprat per l'Ajuntament, el 4 de setembre de 1837 per 46.526 r/b, que dedicà la seva estructura a seu del teatre de la ciutat; el dels Carmelites calçats fou comprat per Antoni Reixachs, el 27 d'agost de 1842 per 124.000 r/b, que el dedicà a casa de banys; el dels Carmelites descalços fou cedit, el 6 d'agost de 1836, pel govern per dedicar-lo a casa de beneficència; el dels Caputxins fou cedit a l'Ajuntament, el 20 de gener del 1840, per fer-hi les presons; el dels Franciscans fou cedit a la Diputació, el 12 d'agost de 1842, perquè hi instal·lés les seves oficines; el dels Dominics fou cedit al consistori, el 23 de març de 1842, per ubicar-hi l'Escola Normal; el dels Trinitaris fou cedit també a l'Ajuntament, el 28 d'agost de 1842, per fer una escola d'educació primària, i el dels Mercenaris fou demanat per la corporació municipal, tot i que no s'aprovà la cessió, per a caserna de la Milícia Nacional i allotjament de la tropa.⁷⁴⁵

La majoria d'edificis foren aprofitats per allotjar serveis dels quals n'estava mancada la ciutat. Els casalots dels antics convents estaven preparats per albergar una gran quantitat de persones i per això eren ideals per aquest objectiu, però en la majoria de casos s'hagueren de fer inversions per reparar-los i posar-los en condicions. Una de les necessitats més urgents era la de les presons, segons es pot desprendre d'una carta d'un dels seus alcaïds a l'Ajuntament de Lleida, "en que solicita se les exonere de la responsabilidad caso que se fuguen de dichas cárceles los presos en ellas á causa de ser sus paredes, la mayor parte de tierras viejas, que pueden desmoronarse con muchísima facilidad".⁷⁴⁶

⁷⁴⁵ AIEI, servei d'arxius i llegats, llegat Pleyan de Porta, caixa 15. Cal precisar que el convent dels Mercenaris finalment fou venut i comprat per un particular, ja que a partir del 1844 va desaparèixer la Milícia Nacional i no tenia sentit la demanda que l'Ajuntament havia fet.

⁷⁴⁶ AML, Llibre d'acords 1840-41, sessió del 5 de maig del 1840.

Les presons velles estaven situades en el mateix edifici de la Paeria, mentre que les noves foren situades a l'antiga església de Sant Martí, en la part alta de la ciutat. Ambdues tenien unes condicions lamentables, la qual cosa provocà, l'any 1842, una reacció per part de diverses autoritats i institucions lleidatanes amb la finalitat de trobar una solució al problema. El cap polític, Miquel M. Calafat, després de fer una inspecció de les presons, donà un toc d'atenció al consistori perquè es posés mans a l'obra i arreglés “el estado lastimoso y abandonado en que se hallan los presos que existen en las cárceles de esta ciudad, y la hediondez y insalubridad de ambos edificios.”

El cap polític es proposà “dos objetivos: primero, remediar la triste suerte é indebidos padecimientos que rodean á la humanidad afligida y de que la ley se halla apoderada; y el segundo suavizar para lo sucesivo el estado de perpétua molestia que ocasiona á los desgraciados presos la estrechez y lóbrega construccion de las indicadas cárceles”. En un altre moment del comunicat, el cap proposà, també, crear una comissió perquè examinés les presons i aportés solucions a “la inmundicia y desaseo” d'aquelles al temps que denunciava que els presos

“carecen de camas y mantas para su natural descanso y preciso abrigo, que los alcaides someten un continuado y punible monopolio con los socorros pecuniarios que se les suministran, y que á costa del escaso y mal alimento que les proporcionan se enriquecen estos funcionarios en perjuicio conocido de aquellos desgraciados y con escándalo de la moral”.

El govern, per solucionar aquest problema, havia cedit el convent dels Caputxins, però “después del transcurso de más de un año y medio que tuvo efecto la expresada cesion, ninguna medida se haya adoptado para dar principio á una obra benéfica y de tan importante resultado”.⁷⁴⁷ Tot i que, com descrivia Calafat, la situació de les presons era insalubre per als reus i caòtica quant a l'organització i el control dels zeladors, els passos per bastir unes noves presons s'anaren fent molt lentament. L'Ajuntament contestà al representant del govern tot dient que

“no es tan sorprendente como V. supone el no haberse dado principio á la obra, motivos de no dificil comprension han impedido ocuparse en la construccion de la cárcel para lo que eran necesarios fondos de consideracion de que se ha carecido. (...) El Ayuntamiento ha adoptado ya la medida de que una Comision nombrada

⁷⁴⁷ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del cap polític, Miquel M. Calafat, a l'Ajuntament, del 3 de gener de 1842. Un exemple de la situació d'anarquia que vivien les presons de Lleida en aquella època es pot trobar en la narració d'un fet puntual per part del cap polític, en el qual es queixava al consistori que: “El preso Miguel Aguilar que lo está de mi orden en dicha cárcel, ha sido cruelmente maltratado por los demás de su clase que se hallan en el mismo calabozo hasta el punto de dejarle poco menos sin el ojo derecho por haberse negado á pagar la manta que le exigían, escandaloso abuso que parece se ha introducido en aquel recinto”. AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta del cap polític, Miquel M. Calafat, a l'Ajuntament, del 28 de juliol de 1842.

del seno de este Cuerpo se constituya al local y forme con el maestro de obras el presupuesto de valor de las obras hacederas”.⁷⁴⁸

Cap al setembre d'aquell mateix any, la comissió que el cap polític proposà crear era ja una realitat. Apadrinada per la societat econòmica, la comissió presentava, aquell mes, els primers resultats de l'estudi que li havia estat encarregat, i conclouïa que per millorar la situació dels presos es feia necessària la creació d'una societat presidiària com s'havia fet a Barcelona i a Madrid.⁷⁴⁹ Tanmateix, a finals del 1842, Miquel M. Calafat deixà el càrrec de cap polític de Lleida, i ni els futurs delegats del govern, que fins l'any 1844 passaren per la ciutat, ni les institucions locals encarregades del manteniment dels presoners tornaren a fer cap tipus de gestió per arreglar el problema de les presons que, com s'ha vist més amunt, semblava ser un tema d'urgent solució.

— El definitiu impuls urbanístic (1841-1842)

En un altre sentit, el període més productiu, quant a planificació urbanística i preocupació estètica i higiènica, dels quatre anys que anaren del 1840 al 1843, fou el que comprengué els dos anys centrals (1841 i 1842). El progressisme havia manifestat clarament les intencions de fer una ciutat més habitable per als ciutadans, però l'acabament de la guerra carlina (1837-1840) i la revolta de l'estiu del 1843 van fer que hi hagués pocs moments amb la tranquil·litat política necessària per poder dur a terme els plans que havien de modernitzar i habilitar una ciutat que, dins la muralla, s'havia quedat petita, era poc estètica i atemptava a la salut pública. L'Ajuntament, en una carta al cap polític Miquel M. Calafat, denuncià que “en esta ciudad que en su limitado recinto encierra un considerable número de moradores está expuesta á alterarse la salud pública especialmente en la temporada de verano que es la época en que con facilidad se desarrollan enfermedades propias de la estacion”.⁷⁵⁰

La idea de l'higienisme quallà en la mentalitat dels dirigents lleidatans, que veien la relació existent entre la brutícia o deixadesa de la ciutat amb què hi hagués focus de malalties. Això es pot comprovar en les nombroses comunicacions entre les autoritats locals i els representants del govern central de la ciutat en les quals es palesava la preocupació per aquell perill. El cap polític escriví una carta a

⁷⁴⁸ AML, Llibre d'acords 1842-1843, carta de l'Ajuntament al cap polític, Miquel M. Calafat, del 7 de gener de 1842.

⁷⁴⁹ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de la Societat Econòmica d'Amics del País a l'Ajuntament, signada per Josep Castel, director, i Joaquim Berga, secretari, del 6 de setembre de 1842.

⁷⁵⁰ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al cap polític, Miquel M. Calafat, del 7 de maig de 1841.

l'Ajuntament en què denunciava “cuanto influye en la salud pública el aseo y limpieza y cuanto perjudican los malos olores que hasta en la Calle Mayor de esta ciudad ha notado haciendo sufrir á sus vecinos una incomodidad que debe evitárseles y no menos las aguas encharcadas en las inmediaciones del río Segre”.⁷⁵¹

Per solucionar aquests temes, durant l'any 1842, es feren tres obres importants que demostraven la preocupació dels dirigents progressistes per la salut pública dels habitants de la ciutat: l'empedrament de la Plaça de Sant Joan i el de diversos carrers de la ciutat per evitar la formació de tolls, la canalització del riu Segre i la construcció d'un nou polvorí fora del recinte emmurallat per evitar que una explosió causés desgràcies humanes.

— Les obres més urgents

L'empedrament de la plaça del mercat i el d'alguns dels principals carrers de la ciutat “desde la puerta de San Antonio hasta el puente principal” era una necessitat urgent, que ja a començaments de l'any 1840 l'Ajuntament denuncià a la Diputació amb la intenció de trobar una solució al “lodazar y charco que resulta en ella en tiempos de lluvias y humedades que la hace las más veces infranqueable y al paso que acarrea un perjuicio de consideracion al público la detencion de las aguas corrompidas en un puerto tan público es perjudicialísimo á la salud pública”.⁷⁵²

L'Ajuntament del 1842, presidit per M. Fuster, empedrà la plaça de la Constitució, nom amb el qual també era coneguda la Plaça de Sant Joan. L'obra vingué a solucionar un greu problema, “pues antes el suelo era de tierra movediza y se convertía en un lodazal en la época de lluvias”.⁷⁵³

El mateix consistori del 1842 també es plantejà la construcció de voreres a les principals vies transitades de la ciutat, que anaven

“desde el Puente hasta la esquina de Guiu empezando el cargo del Ayuntamiento desde la línea de seis palmos á que estarán obligados los propietarios de las casas á hacer á sus costas hasta la faja ó línea de piedra que ahora se

⁷⁵¹ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del cap polític, Joan Alix, a l'Ajuntament, del 18 de setembre de 1842. En un altre moment, per controlar la brutícia dels carrers, el consistori dictà un ban ordenant “que todo vecino barrerá la calle del frente de su casa sacando de ella todo barro é inmundicia en invierno una vez al día, y en verano mañana y tarde, regándolas cada vez que se barriesen.” AML, sèrie correspondència, caixa 1471, ban de l'Ajuntament, del 23 de gener de 1843.

⁷⁵² AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al president de la Diputació, del 22 de gener de 1840.

⁷⁵³ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 69.

halla señalada y reparar el empedrado de las demás calles públicas después de embaldosar por sus dos lados y reparar el empedrado en general”.⁷⁵⁴

L'obra fou continuada per les corporacions posteriors, tal com deia Madoz, que multiplicaren els esforços “para dar a la población todo el lustre y comodidad a que se hace acreedora. Magníficas aceras parten en todas direcciones por las calles principales, intransitables poco antes”.⁷⁵⁵

La preocupació per la urbanització i la construcció funcional de la ciutat i el seu entorn fou un dels mèrits dels ajuntaments progressistes, enfront a la deixadesa “que tenia bajo la administración de los ayuntamientos perpetuos, completamente estéril en resultados, no obstante de contar con mayores ingresos municipales que ahora”.⁷⁵⁶

La segona obra d'utilitat i prevenció de salut pública que escometeren els Ajuntaments progressistes fou la canalització del riu Segre. La Societat Econòmica d'Amics del País (SEAP), dirigida pel clergue Josep Castel, treballava en aquells anys molt estretament amb les autoritats locals com a institució científica de consulta que elaborava informes tècnics molt útils.⁷⁵⁷ La seva tasca se centrava en preveure i determinar els problemes d'infraestructura que tenia la ciutat i preparar-ne les solucions.

Al gener del 1841, en un comunicat a l'Ajuntament, avisà del perill de riuades per un possible desbordament del riu Segre. Aquest era un problema immemorial de la ciutat que ni la construcció de l'ampit a finals del segle XVIII, per part del marquès de Blondel, havia pogut solucionar, i per això es cercà una mesura que mitigués els efectes d'una possible riuada. En un primer moment, però, la SEAP proposà “la plantacion de cañas mimbres y otras plantas para asegurar en una avenida del Segre el camino y huerta de Fontanet”.⁷⁵⁸ El suggeriment quallà en el consistori format en 1841, presidit per Domènec Bigorra, que donà suport a la idea de la societat i la reforçà amb una altra que féu el regidor Joan Biguera, en la qual demanà “poner un dique capaz para contener la impetuosidad que lleva, pues

⁷⁵⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 8 d'agost de 1842. El pagament de la construcció de les voreres, per part dels propietaris afectats, ja fou una mesura que el marquès de Blondel dictà en la dècada dels noranta del segle passat quan s'edificà el Pla dels Gramàtics, en la part alta de la urbs. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 653.

⁷⁵⁵ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 69.

⁷⁵⁶ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 69.

⁷⁵⁷ La SEAP de Lleida es fundà el 1834 i el seu president, inicialment, fou el cavaller i advocat Antoni Benet de Queraltó, de tendències moderades. M. Lladonosa, *Carlins i liberals*, p. 94. Durant el Trienni Progressista, el president fou el clergue Josep Castel, el vicepresident fou el metge Jaume Nadal, i el militar retirat Joaquim Berga actuà en qualitat de secretari.

⁷⁵⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 15 de gener de 1841.

de lo contrario una avenida puede causar males sin cuenta á la ciudad, los que se deben evitar á toda costa”.⁷⁵⁹ Finalment, el consistori acordà de fer-li arribar l’encàrrec a la SEAP perquè aquesta institució elaborés un informe per dur a terme la construcció de l’esmentat dic.

La canalització, que com es veu no era altra cosa que la plantació de canyes i arbres en el decurs del riu Segre, s’engegà al març del 1841 en una primera fase, ja que la temporada de plantació estava molt avançada, “como que sólo pueden prender los chopos y no ninguna otra planta acuática”.⁷⁶⁰ En conseqüència, es decidí plantar xops en aquell mes de març, però la idea restà present en el consistori, que a finals de l’estiu formà una comissió de canalització dirigida per Josep Castel i integrada per diferents regidors.⁷⁶¹ Les gestions de la comissió donaren els seus fruits a la tardor d’aquell mateix any, i els resultats de la seva tasca es transmeteren a la Diputació que escriví a l’Ajuntament per recordar-li que havia de dur a terme l’esmentada plantació.⁷⁶²

Els resultats foren positius, no solament en la capital de la província sinó en la majoria de termes per on transcorria el riu Segre. En total es plantaren 307.665 arbres de totes classes per part dels ajuntaments afectats.⁷⁶³ El consistori de la capital, per realitzar l’obra, cedí els drets de l’arrendament del “Mesón de San Luís” durant vuit anys i complementà la plantació d’arbres amb “cañas númbreras, sorgas y rosales, para contener las aguas y contribuir á las obras de canalizacion del río”.⁷⁶⁴ La SEAP tingué un paper preponderant en la supervisió de la plantació i també com a subministrador de llavors, ja que disposava d’un planter propi. Però el riu, que donava i dóna identitat a la ciutat de Lleida, era en aquells anys molt més cabalòs que ho és ara, i era una font de preocupació pel caràcter imprevisible que presentava, no tan sols per la pujada i baixada de les aigües sinó també per les alteracions que patia el seu llit. La societat avisà l’Ajuntament d’aquell perill, tot informant-li

“de los inmensos daños que puede ocasionar á la capital la desnivelacion de las aguas del Segre, y de la facilidad con que pueden obstruir cuatro ó cinco arcos de su puente á causa de los islotes que se han formado en su parte

⁷⁵⁹ AML, Llibre d’acords 1840-1841, sessió del 19 de gener de 1841.

⁷⁶⁰ AML, Llibre d’acords 1840-41, carta de l’Ajuntament a la Diputació, del 17 de març de 1841.

⁷⁶¹ AML, Llibre d’acords 1840-41, sessió del 18 d’agost del 1841. La comissió estava formada per Josep Castel, Marià Gigó, Manuel Berenguer, Josep Lamarca, Josep Antoni Morlius, Joan Oms i Antoni Abadal.

⁷⁶² AML, Llibre d’acords 1840-41, sessió del 26 de novembre de 1841.

⁷⁶³ Dels 307.665 arbres que es plantaren hi havia 17.068 moreres i 290.597 arbres de diverses espècies com: xops, àlbers, freixes, fruiters de tot tipus, salzes, ametllers, codonyers, oms, figueres, roures, faigs i acàcies. Al terme de Lleida, concretament, es plantaren 52.500 arbres (àlbers blancs i negres, ametllers, xops, salzes i codonyers). ADL, BOP del 3 de maig de 1842, p. 2.

⁷⁶⁴ ADL, BOP del 3 de maig de 1842, p. 2.

superior y baja y considerando asimismo que en la conservacion del mencionado puente estriba la existencia del Instituto Literario que va á plantearse”.⁷⁶⁵

El consistori donà el vistiplau a la societat perquè elaborés un informe tècnic que aportés solucions al perill que tan dramàtiques conseqüències podia tenir per a la ciutat. Uns dies més tard, es proposà un pla

“para que las aguas puedan cursar con igualdad á fin de que corran por los siete ojos ó arcos del puente y se libre la parte del malecon comprendida entre aquel y el paseo de Fernando del choque fuerte que padece por la corriente producida por el desnivel que tiene el cauce en su latitud”.⁷⁶⁶

No es té constància de si el pla que traçà l'econòmica es dugué a terme en la totalitat dels seus paràmetres, però, amb la urgència amb què es tractà el tema a l'estiu del 1842, és de suposar que alguna cosa es degué fer per anivellar les aigües del riu Segre, que amenaçaven embussar els arcs del “Pont Vell”.

Finalment, la tercera gran preocupació de les autoritats i habitants de la ciutat de Lleida, quant a obres urgents per preveure la seguretat i salut pública, fou el bastiment d'un nou magatzem per a la pólvora de l'exèrcit que, per efectes de la passada guerra amb els carlins, estava emmagatzemada en la Seu Vella. L'Ajuntament de l'any 1841, atenent les queixes de la població, obrí la qüestió oficialment

“al Señor General Gobernador de la Plaza, suplicándole estraiga la pólvora del Castillo principal, depositándola en el de Gardeny, respecto á que han desaparecido las circunstancias que en otro tiempo hubieran sido irrealizable y con el objeto de calmar la ansiedad pública agitada por el temor de una voladura”.⁷⁶⁷

Realment, encara estava recent en la memòria popular la voladura que patí l'antic magatzem de pólvora, situat en la Zuda, l'any 1812. En aquell any, Lleida romania sota la dominació francesa d'un governador tirà anomenat Enriot, que “hizo arcabucear 800 paisanos y deportó a Francia más de 4.000”.⁷⁶⁸ L'actuació despòtica d'Enriot provocà que els exèrcits liberals planifiquessin, mitjançant

⁷⁶⁵ AML, sèrie correspondència (any 1842), caixa 1469, carta de la SEAP a l'Ajuntament, del 31 de maig de 1842.

⁷⁶⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, informe de la SEAP a l'Ajuntament (comissió per a l'anivellament de les aigües). Vegeu l'informe a Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 672-673.

⁷⁶⁷ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 12 de març de 1841.

⁷⁶⁸ AIEI, servei d'arxius i llegats, llegat Pleyan de Porta, J. Pleyan de Porta, *Historia de Lérida*, p. 298. El resultat fou que al setembre es dugué a terme l'esmentada voladura que segons P. Ferrer, contemporani d'aquells fets, va ser comesa pel fill del guarda del magatzem, que era amic íntim del governador: “la explosion se verificó a la 1 en punto, una hora antes de lo que se pensaba. Cual fue el estruendo que aquello causó en los pueblos vecinos, sólo los habitantes pueden ponderarlo, los cuales, cuando ahora lo refieren a sangre fría mudan de color por renovárseles semejante catástrofe. (...) reanimados los pocos franceses que quedaron con vida, se asegura que sólo fueron 67 los ilesos”. Sobre l'explosió i les seves conseqüències diu: “Esta fue tal, que en Benavente, dos horas distante de Lérida, abriéronse de par en par las puertas y ventanas. En Agramunt, distante diez horas, se oyó tal estruendo que todos creían ser terremoto, y así abandonando ligeramente las casas pedían á grandes voces perdon al cielo. Si tales fueron los tristes efectos de la explosion á tantas horas de distancia, ¿qué sería en la misma ciudad y castillo de Lérida? ¡Ah! No puede la pluma describir semejante confusión y desgracia. Una gran parte de esta quedó aportillada, volando algunos de los cañones de bronce á bastante distancia. De los demás enseres no hablo, pues todo saltó. Los montes estaban blancos de los muchos millares de barriles de harina que volaron. Las casas que se hundieron por la lluvia de descomunales peñascos

l'acord amb el fill del guarda del magatzem de la pólvora, la voladura d'aquell per acabar el més aviat possible amb aquella tirania.⁷⁶⁹ Les conseqüències de la voladura restaren presents en la població perquè aquella desgraciada nit la ciutat patí una gran quantitat de pèrdues humanes i materials. A començaments de 1840, un altre cop s'havien emmagatzemat nombrosos quilos de pólvora al "Castell Principal" a conseqüència d'un altre conflicte bèl·lic, la guerra carlina. Un cop acabada aquesta, sota una forta pressió popular, l'Ajuntament demanà als militars que traguessin la pólvora de la Seu Vella per evitar una nova explosió.

Un ofici del comandant general informava que s'havia tret la pólvora del castell,⁷⁷⁰ cosa que provocà la redacció d'una carta d'agraïment de l'Ajuntament al cap polític, Joan Alix, per les gestions que havia fet per aconseguir dur a terme l'extracció dels explosius del recinte emmurallat. Amb l'entesa de les autoritats es pretenia evitar "males sin cuento que sobrevendrían á esta capital si el depósito de pólvora y proyectiles se incendiase y en asegurar la necesidad de precaver este daño porque está el Ayuntamiento convencido de que á toda costa había de verificarse la traslacion de aquel elemento de destruccion á otro punto para asegurar la propiedad particular y más la seguridad individual".⁷⁷¹ De tota manera, aquesta fou una solució temporal, car l'any següent es tornava a plantejar el problema de l'emmagatzematge de projectils en la Seu Vella, circumstància que provocà de nou

"los clamores de este vecindario han llegado á su colmo y sus justos temores son fundadísimos al ver la considerable cantidad de proyectiles hacinados en los almacenes del Castillo principal de esta ciudad. Los recuerdos funestos de la voladura de una parte de aquel edificio les llena todavía de espanto porque recuerdan una escena de dolor que estará siempre gravada en sus imaginaciones".

Per aquest motiu, l'Ajuntament estava disposat a obrir "generosamente sus arcas para emplear las cantidades que V. crea necesarias para la reedificacion del antiguo almacen de pólvora extramuros de la capital".⁷⁷²

que sobre ellas se desplomaron, son muchas, sin contar las que cayeron con sólo la explosion...No debe extrañarse tanto estrago si se atiende á que había en los almacenes 1.500 quintales de pólvora".

⁷⁶⁹ AIEI, servei d'arxius i llegats, llegat Pleyan de Porta, J. Pleyan de Porta, *Historia de Lérida*, ps. 299-300.

⁷⁷⁰ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, ofici del comandant general a l'Ajuntament, del 5 d'octubre de 1841.

⁷⁷¹ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 6 d'octubre de 1841.

⁷⁷² AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de l'Ajuntament al comandant d'enginyers, del 13 de maig de 1842.

El veïnat degué fer una pressió fortíssima perquè l'ens municipal decidís, veient que el problema s'allargava sense una solució definitiva, pagar pel seu compte les despeses de la reparació de l'antic magatzem que hi havia al turó de Gardeny. El consistori, presidit per Fuster i Arnaldo, molt sensibilitzat per les qüestions urbanístiques, volgué donar una solució ràpida a un problema que el poble lleidatà considerava d'indispensable i ràpida solució. La voladura que es produí el 1812 estava encara molt a prop en el temps, només trenta anys enrere, i molts dels habitants la degueren viure i patir en la seva pell, per la qual cosa temien que es tornés a repetir una catàstrofe similar.

Un nou incident, a l'estiu de l'any 1842, degué convèncer definitivament l'Ajuntament per fer i acabar les obres al més aviat possible. Un veí de la ciutat, Vicenç Farrés, i dos soldats van poder arribar a temps per apagar “el fuego que se pegó en agosto último al almacen de la pólvora librando á los habitantes de esta capital de ser víctimas de una voladura”.⁷⁷³ La Paeria va tenir enllestida aviat l'obra de condicionament de l'antic magatzem de Gardeny, i el 4 de novembre envià una carta al govern demanant-li els 63.640 rals de billó que li havia costat la reparació.⁷⁷⁴ El govern reconegué el deute l'any següent, però l'Ajuntament no arribà a cobrar les despeses a conseqüència dels esdeveniments de l'estiu del 1843, que van provocar el retard en el pagament fins arribar el moment del canvi polític moderat.⁷⁷⁵

— El projecte d'enderroc de les muralles

L'activitat dels ajuntaments progressistes en favor de les obres d'utilitat pública va ser molt gran, però no van ser les que s'han vist fins aquest punt les úniques que es planejaren i discutiren en aquells anys. Alguna idea, com l'enderroc de les muralles, hagué d'esperar uns quants anys per dur-se a terme, però en aquell moment ja es plantejà, cosa que dóna fe de la consciència que havien adquirit els dirigents progressistes en el coneixement dels problemes urbanístics que afectaven la seva localitat.

D'entrada, el consistori del 1842 decidí que

⁷⁷³ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 23 de setembre de 1842.

⁷⁷⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 7 d'abril de 1843, informe econòmic de l'alcalde, Joan Bergés; i sèrie correspondència, caixa 1470, carta de l'Ajuntament al govern central, del 4 de novembre del 1842

⁷⁷⁵ No sabem si el pagament s'efectuà definitivament a partir del 1844. De tota manera, es dubtós que el nou govern moderat se'n fes càrrec. Almenys en la documentació conservada dels primers sis mesos de l'any 1844 no s'ha localitzat cap paper que justifiqués aquell pagament.

“las casas ó edificios que en los sucesivo se construyan en esta capital tengan un orden de arquitectura acomodado al buen gusto que hermosea las poblaciones al paso que patentiza los adelantos de tan noble arte.” Per tant, “acordó prevenir con el presente á todos los albañiles y propietarios que no puedan levantar casa ni edificio sin previa presentacion del plano ó diseño bajo el que pretendan construir, que debiera visar el Arquitecto y luego de hechas por este las observaciones pasaran los interesados á realizar sus obras con el permiso que se les expedira”.⁷⁷⁶

L'alcalde d'aquell any, el jove advocat de 35 anys M. Fuster i Arnaldo, escriví una carta a la Diputació on manifestà clarament quina era la il·lusió de l'Ajuntament que presidia:

“El Ayuntamiento, poseido de un vivo y sincero deseo de corresponder dignamente á la confianza de sus comitentes, hace largo tiempo que se ocupa de proyectos de utilidad pública que con razon podran calificarse de gigantescos (...) En el entretanto pasa el tiempo, vuelan los meses, preciosas circunstancias pasan con rapidez para no volver jamás, nuestra poblacion, nuestra industria, nuestro comercio toman un vuelo sorprendente: V. es testigo del progresivo y rápido crecimiento de una ciudad, llamada por la naturaleza, por su situacion topográfica, y mil y mil causas que á nadie se ocultan, á brillar en el mapa nacional, á figurar entre los pueblos cultos. Capitales pingües estan destinados á la fabricacion de edificios; en cuanto baja un solar se eleva sobre góticas ruinas una casa de gusto moderno, y en una palabra...lo que nos falta es localidad para ensancharnos. Nuestros muros, nuestras almenas que provienen de los siglos más remotos, son sin embargo un obstáculo insuperable para desarrollar el germen de felicidad”.⁷⁷⁷

Més endavant del text, l'alcalde deia que en cas de no demolir tota la muralla, perquè Lleida havia de continuar essent una plaça militar a defensar, almenys se n'enderroqués una part per donar una sortida al creixement general que experimentava la ciutat. La demolició havia de permetre eixamplar la trama urbanística per allotjar l'excedent de població en condicions i construir nous edificis per a serveis i negocis. El projecte no es pogué realitzar fins l'any 1861,⁷⁷⁸ i curiosament, l'alcalde que ho dugué a terme fou el mateix M. Fuster. La coincidència entre la planificació i la realització efectiva de l'obra en la mateixa persona indicaria que, ja des de molt jove, M. Fuster tenia molt clara la proposta urbanística que havia de seguir la ciutat per projectar-se cap a la modernitat.

Altrament, s'ha de ressaltar que el projecte, lluny de deixar-se de banda, va ser posat de nou a debat per l'Ajuntament de l'any següent. La persistència del consistori ens indicaria que la idea d'enderrocar les muralles per la necessitat d'espai de la ciutat era una qüestió que el progressisme lleidatà veia com a necessària i fonamental, i que només la falta dels recursos econòmics suficients va poder aturar en aquell moment. El creixement demogràfic de la població lleidatana degué estimular el pensament dels dirigents progressistes,⁷⁷⁹ que veien com la població augmentava i els habitants del municipi no

⁷⁷⁶ AML, Llibre d'acords 1842-1843, ban de l'Ajuntament, del 30 de març de 1842.

⁷⁷⁷ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta de l'Ajuntament a la Diputació, del 30 de març de 1842.

⁷⁷⁸ J. Ganau, *La idea ...*, p. 54.

⁷⁷⁹ La població de la ciutat passà dels 12.236 h. del 1840 als 13.293 h. de l'any 1844. P. Madoz, *El Principado...*, p. 65; AML, cens per a les eleccions municipals de l'any 1844, caixa 1619; i Q. Casals, *Canvi econòmic...*, ps. 25-47.

disposaven de l'espai suficient per allotjar-se en condicions. En la sessió del 6 d'agost de 1843, una vegada s'havia produït el pronunciament contra Espartero, l'Ajuntament decidí debatre el tema a fons:

“A consecuencia del considerable aumento que toma cada día la ciudad, se discutió si había de procurarse darla ensanche por la parte de San Antonio insiguiendo el plano que ya en el año pasado había mandado levantar el Ayuntamiento que había premeditado aquella mejora, y que en la presente ocasion la Junta de Gobierno tal vez daría su asentimiento para derribar el lienzo de la muralla que para esta obra grandiosa y de tan conocida utilidad debería demolerse (...) si se resolvía la demolición de la muralla se supiese quien había de costear la obra y si fuese el Ayuntamiento de donde ofrecía caudales y cuantos eran necesarios”.⁷⁸⁰

Els regidors i alcaldes assistents a aquella sessió decidiren que l'endemà es tornarien a reunir amb l'assistència de l'arquitecte de la institució, que havia de portar el pressupost de les obres per tal de decidir si finalment es finançaven o no. Tal com s'havia acordat, el dia següent es reuní el consistori en sessió extraordinària i l'arquitecte presentà unes despeses estimades de 41.000 r/v per a la realització de l'obra. Seguidament, s'originà un prolífic debat entre els regidors per "la reunion de caudales y en todas se entreveía una imposibilidad de lograrlos aunque todos estaban convencidos de la grandiosidad del proyecto y la mejora que se concedía á Lérida si aquel podía realizarse".⁷⁸¹ Finalment, l'Ajuntament descartà la idea de dur a terme l'enderroc d'una part de les muralles, per donar una sortida a la urbanització creixent que registrava la ciutat, en no comptar amb cabdals suficients.

Els projectes, de tot tipus, que engegaren els diferents ajuntaments progressistes del trienni havien deixat els fons municipals pràcticament al descobert. Aquesta, i no una altra, va ser la causa que en 1843 no es dugués a terme el derroc de part de les muralles que, d'altra banda, era una qüestió totalment assumida com a necessària pel progressisme lleidatà. L'ampliació dels límits de la ciutat era un remei no tan sols a la manca d'espai sinó també per resoldre els mals olors, les malalties contagioses o els amuntegaments, tots ells problemes inherents de les ciutats sotmeses a la dictadura d'una muralla.⁷⁸²

⁷⁸⁰ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 6 d'agost de 1843.

⁷⁸¹ AML, Llibre d'acords 1842-43, sessió del 7 d'agost de 1843. Curiosament, entre els tres regidors que votaren a favor de l'enderroc n'hi havia dos de decididament radicals dins el moviment progressista (Camil Boix i Anastasi Poch), mentre que de l'altre (Reixachs) no es coneix tan bé la seva filiació política. La resta de regidors, més aviat progressistes d'ordre, s'abstingueren de votar a favor de l'enderroc. Per això cal suposar que hi hagué un cert plantejament ideològic en aquella qüestió. Vegeu el debat de l'Ajuntament a Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 678-679.

⁷⁸² Des dels temps del marquès de Blondel, finals del segle XVIII, foren continus els bans que pretenien un comportament més higiènic de la població. El corregidor ordenà la neteja dels corrals, dels estables, dels carrers i de les places. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 653. També en 1843 es publicà un extens ban en aquest sentit. AML, sèrie correspondència, ban de l'Ajuntament, del 23 de gener de 1843, caixa 1471.

— Altres iniciatives

A part de totes les obres que es van fer i planificar, n'hi va haver altres d'una envergadura menor però d'igual utilitat. Entre aquestes destacà, sobretot, el reforç de l'enllumenat de la ciutat que, fins aquell moment, era del tot deficitari. El consistori de l'any 1842 discutí el tema el 4 de gener mitjançant una proposició del regidor Ramon de Porqued, que suggerí “la necesidad de que en esta capital se aumentase el alumbrado con reberberos porque aquel sólo consiste en el de las calles más públicas y transitadas, cuando en las demás se carece absolutamente de el preciso para seguridad individual”.⁷⁸³

L'Ajuntament creà una comissió per fer un estudi i, si s'esqueia, dur a terme les obres necessàries. Definitivament, aquelles es realitzaren durant aquell mateix any i en la sessió del 21 d'agost de 1843 la comissió d'enllumenat donà a conèixer la memòria que havia elaborat, en la qual es feia esment “del aumento que ha tenido este ramo con la adopcion del nuevo alumbrado”.⁷⁸⁴ A part, la corporació, amb el nou enllumenat, tingué una nova font de ingressos, ja que el seu manteniment es posà a subhasta, juntament amb la resta d'arrendaments que tenia el consistori, i en aquell primer any (1843) ja va donar uns beneficis de 52.000 rals de billó per als seus fons.

També data d'aquella època la compra d'una bomba d'aigua que havia de facilitar la tasca dels bombers per apagar els focs que es produïen en la ciutat. La decisió no fou gratuïta, a causa, sobretot, de l'augment en el nombre d'incendis que hi hagué durant l'estiu, molt calorós, del 1840, de forma que aconseguiren “proteger á sus comitentes asegurándoles sus propiedades urbanas”.⁷⁸⁵ Una vegada comprada la bomba d'aigua, l'Ajuntament procedí a regular la companyia de bombers, per la qual cosa creà una comissió entre els seus membres que elaborà el reglament del cos.⁷⁸⁶

⁷⁸³ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 4 de gener de 1843.

⁷⁸⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 21 d'agost de 1843.

⁷⁸⁵ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 12 d'abril de 1841.

⁷⁸⁶ AML, sèrie expedients i documentació civil, caixa 1580. “Reglament companyia bombers: ” 1- Debe haber dos cuartos de compañía de 18 hombres cada uno, con su primero y segundo jefe para instruirlos y dirigirlos á donde convenga dirigir el chorro de agua. 2- Los hombres deben ser albañiles, cerraderos, caldereros, herreros, carreteros y carpinteros. 3- Todos los días festivos deberan tener ejercicio hasta que esten bien instruidos para la mejor direccion de la máquina y será obligación del Jefe de la misma cuidar de su conservacion. 4- Para estímulo de los individuos que han de componer la expresada compañía, excepto el jefe de ella se repartirá á los cuatro primeros 14 r/b y 6 á los dos siguientes. 5- Deben comprarse en Barcelona cien cubos de lona y un alger.”

Realment, l'esforç urbanístic en el transcurs del trienni de govern progressista fou important, amb ell l'ajuntament dotà a la ciutat d'una infraestructura que fins llavors no havia tingut en molts aspectes. Això provocà que les despeses del cos municipal es multipliquessin i deixessin les seves arques pràcticament al descobert. La situació econòmica del consistori, el 1841, era tan delicada que "con dificultad sufragaran para hacer frente á sus más precisas atenciones gracias al desprendimiento en favor del pueblo".⁷⁸⁷ Però els problemes econòmics no l'arrugaren en anys posteriors (1842 i 1843), ja que, com s'ha vist més amunt, es realitzaren moltes obres en benefici de la població. El projecte polític del progressisme lleidatà tenia molt clar cap a on havia de dirigir els seus plans i no negà esforços humans ni econòmics per engegar l'activitat de condicionament de la infraestructura de la ciutat.

Lleida, a conseqüència de la continua situació de guerra que havia patit en els anys anteriors, tenia enormes mancances a nivell de serveis i de planificació urbanística, cosa que l'Ajuntament detectà i volgué solucionar. La finalitat no era altra que la d'aconseguir recuperar i projectar la ciutat cap a la modernitat i fer-la capdavantera dins la seva zona d'influència geogràfica. No endebades, en aquells anys s'acabà el condicionament de l'entramat de la carretera de Lleida a Tarragona perquè es comencessin a fer les obres definitives.

La Diputació demanà, en dues extenses exposicions fetes amb anterioritat, recursos al Congrés de Diputats per engegar les obres de la carretera de Tarragona i per a la construcció del Canal d'Urgell. En la primera de les cartes s'indicava tot el pla d'actuacions infraestructurals que s'havia proposat iniciar la corporació en l'esdevenidor immediat, i en la segona apuntava la necessitat de desbloquejar els impediments legals que aturaven les obres del Canal d'Urgell que s'havien iniciat ja des de temps enrere.⁷⁸⁸ Concretament, la Diputació pretenia dur a terme la construcció del

"célebre canal de riego de Urgel que fertilizaria el vastísimo campo de su nombre, el canal de riego y navegacion de Aytona ó bien la canalizacion del Segre desde la ciudad de Balaguer hasta la confluencia de dicho rio en el Cinca y el Ebro, y la carretera desde esta capital á la de Tarragona con sus trozos ó ramales para la Seo de Urgel y Valle de Arán, comunicando por este punto con el vecino Reino de Francia."

⁷⁸⁷ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament al cap polític, de l'1 d'octubre de 1841. La carta continuava esmentant totes les despeses: "El arriendo del peaje del puente desde primero de este mes consignado á favor del Instituto que se establecerá, el arriendo de los molinos por el término de dos años que se verifica para la recomposicion del azud de Villanueva, y el de la posada de San Luís para la canalizacion del Segre, ofrecerán á V. una imagen de la generosidad de esta Corporacion Municipal".

⁷⁸⁸ ACD, exposició de la Diputació de Lleida al Congrés de Diputats, del 28 de maig de 1841, lligall núm. 76. Vegeu les dues exposicions a Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 682-683.

Tots aquells treballs havien d'aconseguir recuperar a la província "para llegar con el tiempo á ser rica y poderosa".⁷⁸⁹ En la mateixa comunicació, la corporació provincial expressà que l'acabament de les obres, tot i que la planificació de la carretera de Lleida a Tarragona s'havia engegat (Reial Ordre del 2 de juny de 1840 perquè comencessin les tasques de la seva construcció), xocava amb la contínua manca de recursos.⁷⁹⁰

Amb tot, el 12 de febrer de 1843 es produí la inauguració de l'obra en el punt de la carretera on hi havia els límits de les dues províncies implicades, assistint-hi els caps polítics i els membres de les diputacions de Tarragona i Lleida, juntament amb altres autoritats. Les obres començaren immediatament amb "más de 600 hombres que hay en el día empleados en sus trabajos, cuyo número se aumentará progresivamente por los empresarios a medida que se vayan adelantando las obras".⁷⁹¹

En conjunt, es pot afirmar que aquells foren uns anys d'una gran empenta planificadora i constructora que s'articulà en diferents vessants. Això serví, en moments puntuals de l'any, per donar feina als jornalers que hi havia a Lleida, que per motiu del mal temps o altres circumstàncies no podien anar a treballar al camp. La pitjor època de l'any per al conreu era l'hivern, quan les baixes temperatures gelaven les propietats agrícoles i impedièn el treball dels pagesos. Concretament, l'hivern del 1841 al 1842 fou tremendament fred i el cap polític instà l'Ajuntament perquè comencés una obra pública "medio eficaz para poner coto á la desesperacion de los infelices que gimen en la más desastrosa necesidad, y paso necesario para apartar del crimen á la clase proletaria".⁷⁹² Llavors, quan això passà, el consistori optà per contractar els jornalers i arreglar els camins i ponts de l'horta de Lleida que també estaven en mal estat.⁷⁹³

A banda, fins i tot les juntes i associacions, creades en interès públic, trobaren el suport de l'Ajuntament per dur a terme accions filantròpiques o de necessitat per a la comunitat. Una bona mostra d'això fou l'ajut que rebé la junta de sequiatge de la ciutat per reparar la sèquia de Fontanet,

⁷⁸⁹ ACD, exposició de la Diputació de Lleida al Congrès de Diputats, del 28 de maig de 1841, lligall núm. 76. L'exposició estava signada pels diputats provincials de l'any 1841: Miquel M. Calafat (cap polític i president de la Diputació), Miquel de Ezquiaga (intendent d'Hisenda), Gaietà Puig, Francesc Soldevila, Jaume Nadal, Josep Vila de Berart i el secretari Francesc Benet.

⁷⁹⁰ ACD, exposició de la Diputació de..., lligall núm. 76.

⁷⁹¹ ADL, BOP del 25 de maig de 1843.

⁷⁹² AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 10 de gener de 1842. Reunió entre l'Ajuntament i el cap polític.

⁷⁹³ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 9 de març de 1841.

“para que los irregantes no se viesen expuestos á la dolorosa necesidad de agua á que muy pronto llegaran”.⁷⁹⁴ La corporació municipal deixà l’arrendament de dos anys dels molins de farina perquè disposés de les 9.010 lliures que demanà i pogués dur a terme les obres esmentades anteriorment.⁷⁹⁵

Totes aquestes accions en conjunt feien que una de les prioritats dels consistoris d’aquells anys, dirigits pel progressisme lleidatà, fos la ferma defensa de l’interès comú dels seus habitants. Qualsevol obra que pogués produir un benefici urbanístic, higiènic o infraestructural de la ciutat fou, com a mínim, debatuda, i per poc que pogueren, la dugueren a terme; encara que, en molts casos, la realització de les obres produís la retenció de l’entrada de cabdals en els fons consistorials.

La predisposició de l’Ajuntament no deixava de ser lògica en aquells anys, si es té en compte que la mentalitat dels seus dirigents fou la d’un fort sentiment de servei a la ciutat i a la comunitat que representaven. El cos municipal, per tant, sobreixí per damunt dels seus habitants com el més ferm defensor dels seus interessos, cosa que produí, a vegades, el xoc amb els representants del poder central que defensaren una línia política global per a la nació espanyola. El fet que els membres del consistori romanguessin molt units en la defensa de l’interès comú produí les millores urbanístiques d’aquells anys, que cal considerar-les, tenint en compte el curt espai de temps cronològic en què es produïren, com a molt importants per a la ciutat de Lleida. Amb tot, l’aportació primordial que cal destacar dels dirigents progressistes fou la que determinà, en gran mesura, un canvi d’actitud a l’hora d’afrontar les necessitats i problemes locals.

⁷⁹⁴ AML, Llibre d’acords 1840-1841, sessió del 17 d’agost de 1841.

⁷⁹⁵ AML, Llibre d’acords 1840-1841, sessió del 17 d’agost de 1841.

CAPÍTOL 5

L'OPOSICIÓ AL PROGRESSISME

“En circunstancias graves y comprometidas es cuando el Gobierno necesita la cooperacion de las autoridades. Cuando la patria peligra y cuando los enemigos del actual orden de cosas redoblan sus esfuerzos para sumirnos de nuevo en los horrores de la guerra, la indiferencia es un delito, la tibieza un crimen imponderable. (...) El Ayuntamiento de Lérida, y este leal vecindario tienen el orgullo de contarse entre los defensores de la Constitucion y de la Regencia de V.A. Todos estamos persuadidos de que el actual orden de cosas es el único capaz de solidar la tranquilidad y de hacer revivir las gloriosas épocas que elevaron el nombre español al primer puesto de Europa. Las virtudes de V.A. inspiran confianza y entusiasmo; y estos sentimientos son precursores de paz y ventura”.⁷⁹⁶

EL PRONUNCIAMENT MODERAT DE L'OCTUBRE DE L'ANY 1841

L'any 1841 transcorria amb normalitat i el dia 1 de setembre fou declarat festiu, tot recordant el “día en que la Nacion lanzó el grito de libertad é independencia nacional”.⁷⁹⁷ Però a començaments de l'octubre un pronunciament d'alguns militars amb el suport del Partit Moderat, que practicava l'abstenció política a les eleccions però participava en la conspiració soterrada, posà en qüestió el progressisme espanyol. El regent Espartero tenia un espia a París que l'informava regularment dels moviments de M. Cristina i tot el seguici d'exiliats que l'acompanyava (72 exministres, 4 bisbes, 573 mossens i frares, 284 empleats públics, 67 generals, 915 oficials de l'exèrcit i 4.172 oficials subalterns). La mare d'Isabel II sopava regularment amb el rei francès Lluís Felip, que estimulava la conspiració moderada perquè la diplomàcia francesa no perdés el control en els assumptes espanyols en benefici d'Anglaterra, més propera al progressisme.⁷⁹⁸

Espartero, avisat de tots aquests esdeveniments, va fer un manifest a la nació, el 9 d'agost del 1841, en què assabentava als seus habitants dels plans dels membres del Partit Moderat exiliats a França i de l'exregent per desestabilitzar el país. El general féu el manifest en reacció a una protesta formal de M. Cristina, perquè les corts havien deixat vacant la tutela de les infantes Isabel i M. Lluïsa Fernanda mentre es produïa el nomenament d'un nou tutor.

Tanmateix, el govern progressista ja intuï que aquells no serien els únics plans “que los enemigos de la Constitucion estaban concertando como última esperanza de una soñada reaccion”, i per això

⁷⁹⁶ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament a Espartero, del 15 d'octubre de 1841.

⁷⁹⁷ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 31 d'agost de 1841.

donà publicitat a la protesta, mitjançant el citat ban d'Espartero, amb la intenció d'alertar la població dels plans moderats. El general, després de l'aixecament progressista del 1840 originat per l'aliança que havien mantingut fins llavors el Partit Moderat i M. Cristina, denunciava que “no puede concebirse como hayan podido lograr que aquella Persona augusta se haya prestado á inclinaciones tan siniestras como contrarias á su decoro, á su dignidad, á sus palabras y á sus más caros intereses”.⁷⁹⁹

Les conspiracions que el govern intuïa a l'agost del 1841 no acabaren en la protesta sobre la tutoria de les infantes, sinó que arribaren fins al pronunciament d'alguns generals moderats, el 7 d'octubre d'aquell mateix any, a Pamplona, Madrid, Vitòria i Saragossa. El moviment moderat posà ràpidament en alerta a les autoritats locals lleidatanes que, havent-se manifestat en primera instància obertament “esparteristes”, es reuniren aquell mateix 7 d'octubre per controlar la situació a Lleida i, si calia, col·laborar amb el govern central en l'apaivagament del pronunciament.

El moviment, segons informava un comunicat del regent que apareixia en el BOP del 12 d'octubre, era protagonitzat per

“hombres que provocaron con su conducta los graves acontecimientos del año anterior, se esfuerzan en promover la rebelion conspirando contra la Constitucion, las leyes y el orden público. En Navarra se ha pronunciado el General O'Donnell, como un sedicioso criminal, arrastrando en pos de sí algunos ilusos, con los que se ha encerrado en la ciudadela de Pamplona. Las tropas fieles de la guarnicion, y la Milicia Nacional le cercan, y de todas partes marchan fuerzas considerables para sofocar en su origen este horrible atentado. El general Piquero ha dado el grito de sedicion en Vitoria, proclamando los fueros de las provincias Vascongadas, y poniéndose en hostilidad abierta contra la ley y los intereses de la patria”.⁸⁰⁰

Tot i que el pronunciament fou sufocat amb rapidesa per les tropes fidels a Espartero, la nit del 7 d'octubre es produí a Madrid un intent de sedició, per part de dos batallons de l'exèrcit, que provocà l'estat d'alerta en trobar-s'hi involucrada, involuntàriament, la reina Isabel II. Els fets començaren “como a las siete y media de la noche de ayer fueron reducidos dos batallones del regimiento de infantería de la Princesa que se dirigieron rápidamente desde el cuartel en que cometieron el delito al Real Palacio”.⁸⁰¹ Els caps pogueren fugir, però la resta de soldats que es rendiren a primera hora del matí foren fets presoners per part de les tropes fidels al govern. L'ensurt fou terrible ja que la reina Isabel II estava en el palau, però “durante la permanencia de estos en palacio no pudieron penetrar en

⁷⁹⁸ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 223-224.

⁷⁹⁹ ADL, BOP del 10 d'agost de 1841, manifest d'Espartero a la nació, del 9 d'agost de 1841, ps. 1, 2 i 3.

⁸⁰⁰ ADL, BOP del 12 d'octubre de 1841, manifest del regent a la nació, del 6 d'octubre de 1841, ps. 1 i 2.

⁸⁰¹ ADL, BOP del 12 d'octubre de 1841, comunicació del regent al cap polític, del 8 d'octubre de 1841, p. 2.

las habitaciones de S.M. y A. por la heroica resistencia que opusieron los valientes alabarderos que estaban de servicio”.⁸⁰²

A Lleida, el 7 d'octubre es reuní una junta d'autoritats de la ciutat amb els caps de la guarnició de l'exèrcit i els caps de la Milícia Nacional, presidits pel cap polític. En la reunió es decidí col·laborar amb el govern per ajudar a controlar la situació en la zona més propera de l'Aragó, car no s'ha d'oblidar que Saragossa també s'havia pronunciat contra Espartero. La “junta” acordà enviar dos-cents infants i vint cavalls de la Milícia Nacional cap a Fraga, l'endemà a primera hora del matí, per impedir que el pronunciament encetat a Saragossa i Pamplona no quallés en les poblacions aragoneses més properes. El ràpid moviment de les autoritats lleidatanes pretenia, a part de col·laborar amb el govern en la repressió, soterrar el perill afegit que la sedició es pogués estendre cap a municipis lleidatans atesa la proximitat i importància de la capital aragonesa aixecada contra el govern. Una vegada arribaren a Fraga, mitjançant un comunicat del comandant de la Milícia Nacional, Salvador Fuster i Arnaldo, es posaren en contacte amb el regent per comunicar-li que la milícia de Lleida

“aquí se halla armada; á este punto se ha transportado presurosa para correr todos los trances, para adquirir todos los compromisos, para sufrir todas las fatigas que sean necesarias. Esta ha jurado no regresar á sus hogares hasta que la rebelion sea reprimida: la más ligera indicacion de las autoridades bastará para que se dirija á Pamplona, y sea la primera en plantar escalas de asalto en aquella ciudadela”.⁸⁰³

Aquell cos armat tenia com a missió anar cap a la província d'Osca

“para que con ella vea Aragon y las demás provincias de la Península (...) que esta pronta a sostener y cumplir á todo trance el compromiso contraido, y en dar pruebas de que nuestras promesas no son en valde, y que los amantes del progreso y de la libertad jurada sabemos cumplir constantemente aquellas á las arcas de la patria, arrojando toda clase de peligros, y abandonando nuestros intereses y comodidades”.⁸⁰⁴

La Milícia Nacional es traslladà a Montsó on havia d'esperar les ordres de Pascual Madoz, tot i que el seu comandant informava

“que la Milicia Nacional que tengo el honor de mandar ha merecido todas las consideraciones de las autoridades de esta provincia y una verdadera cordialidad de todos los patriotas, pues ven en ella una uniformidad de ideas y una decision á toda prueba. Estos beneméritos hijos de la patria nada me dejan que desear con respeto á su buen comportamiento y mejor disciplina pudiendo asegurar que todos prestan este servicio con un entusiasmo que les hará siempre honor”.⁸⁰⁵

⁸⁰² ADL, BOP del 12 d'octubre de 1841, p. 2.

⁸⁰³ ADL, BOP del 12 d'octubre de 1841, carta de la Milícia Nacional de Lleida, signada pel comandant Salvador Fuster i Arnaldo, al regent, del 8 d'octubre de 1841, ps. 2 i 3.

⁸⁰⁴ ADL, BOP del 12 d'octubre de 1841, comunicat del comandant Salvador Fuster i Arnaldo a la Milícia Nacional expedicionària de Lleida, p. 3.

⁸⁰⁵ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta del cap polític, Miquel M. Calafat, a l'Ajuntament, de l'11 d'octubre de 1841, informant de la posició de la Milícia Nacional de Lleida desplaçada a l'Aragó.

Mentrestant, en la ciutat de Lleida, el cap polític, d'acord amb el governador militar i per disposició del govern central, decidí formar una junta de vigilància auxiliar, com succeí en totes les capitals de província que es mantingueren fidels al regent, “de las autoridades que bajo mi presidencia proponga las medidas que crea más convenientes para asegurar á esta capital de cualquier plan ó maquinacion que pudieran intentar los traidores y enemigos de la patria”.⁸⁰⁶ L'Ajuntament envià un destacat progressista, Josep Lamarca, perquè formés part de la junta que, certament, no tingué molta feina per controlar l'ordre públic en la ciutat. Una vegada va passar el perill del pronunciament moderat, el consistori s'adreçà al regent del Regne per encoratjar-lo, demostrant de nou la ferma adscripció dels progressistes lleidatans al duc de la Victòria, perquè castigés amb duresa els pronunciats moderats:

“El Ayuntamiento Constitucional de Lérida se halla poseido de un justo sentimiento de indignacion hacia los desnaturalizados autores y complices de las sediciones de Pamplona, Zaragoza, Madrid y Vitoria. Aquellos monstruos no pertenecen ya a la sociedad española; vástagos corrompidos del árbol de la libertad, deben ser cortados para que no se reproduzcan jamás. Tiempo es ya de que la espada vengadora de la justicia caiga sobre las cabezas criminales”.⁸⁰⁷

Després de llegir la carta del consistori lleidatà, no seria estrany suposar que el crit dels progressistes demanant la mort dels generals revoltats fos unànime en tot el país. Espartero, probablement, seguint “els consells” de comunicats com el de l'Ajuntament de Lleida, afusellà els generals Diego de León y Montesdeoca, entre altres militars revoltats, més per calmar l'ansietat popular que per conviccions castrenses. El regent, mitjançant el cap polític, envià un comunicat a l'Ajuntament “manifestando que ha quedado muy satisfecho del celo y diligencia que han demostrado las autoridades en esta capital con motivo de las ocurrencias de Pamplona y Zaragoza”.⁸⁰⁸ La missiva del regent confirmava, a finals de l'any 1841, que la identificació entre el progressisme lleidatà i Espartero era total. En ell veien, els dirigents locals, el ferm defensor de la Constitució de l'any 1837, que era l'essència del liberalisme, senyera de la lluita contra el despotisme i de la defensa de les institucions originades pel cop de mà de l'any anterior. Del pronunciament moderat de l'octubre del 1841, Espartero i el progressisme en sortiren enfortits, però aquella fou l'última vegada que la confluència d'interessos entre el regent i el partit fou total. Per tant, a nivell nacional no fou fins l'any

⁸⁰⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta del cap polític a l'Ajuntament, del 14 d'octubre de 1841.

⁸⁰⁷ AML, Llibre d'acords 1840-1841, carta de l'Ajuntament a Espartero, del 15 d'octubre de 1841.

⁸⁰⁸ AML, Llibre d'acords 1840-1841, sessió del 19 d'octubre de 1841.

següent en què els esdeveniments de Barcelona, inclòs el bombardeig del general a la ciutat, marcaren el començament de l'escissió entre ells.

Lleida i els seus progressistes, com s'ha vist en els escrits que adreçaren al regent, es manifestaren obertament partidaris del duc de la Victòria i no dubtaren en sortir a defensar la seva regència, mitjançant la Milícia Nacional,⁸⁰⁹ fora dels límits de la província. L'acció, en si mateixa, demostrava que el sentiment de canvi polític del progressisme lleidatà anava més enllà dels interessos particulars de la ciutat, i que hi havia una comunió ideològica a l'hora de defensar el nou estat de coses originat pel pronunciament del setembre del 1840 entre els partidaris d'aquella ideologia arreu de tot l'Estat.

LA REACCIÓ DE LES CLASSES POPULARS. EL REPUBLICANISME

Tanmateix, el pronunciament havia fet reaccionar a les autoritats de les ciutats espanyoles, que crearen juntes en defensa del govern establert. Quan Espartero donà l'ordre que es dissolguessin ho feren totes menys la de Barcelona, on s'esmussava una emergent lluita de classes. En aquell moment, la junta creada a Barcelona demanà la destrucció de "La Ciutadella", símbol per als barcelonins de la dominació centralista de l'estat des del temps de la Guerra de Successió. El conflicte desembocà en l'entronització dels Borbó a Espanya, i des del moment d'aquell conflicte bèl·lic fou la fortalesa que possibilità el domini de l'Exèrcit en la ciutat. El problema de la ciutadella era un fet que es remuntava a temps enrere, ja que l'Ajuntament barceloní havia fet la petició d'enderrocar-la anteriorment, aquell mateix any, al Congrés, sense que aquesta cambra discutís el tema en les seves sessions.

En aquesta qüestió es pot observar un dels primers signes d'oposició de la ciutat comtal a l'Exèrcit com a símbol visible de l'ocupació espanyola, que reflectia, de pas, un cert rebuig al centralisme de Madrid. La historiografia contemporània catalana ha destacat, per aquest i altres fets similars, el naixement d'un incipient provincialisme per identificar un tret distintiu català en oposició a la política espanyola. A. Jutglar, per exemple, creu que hi havia una coincidència d'interessos catalans en oposició al govern central de Madrid. La unió permeté superar les diferències de classe, només en moments determinats, d'acord amb la política centralitzadora dels governs instal·lats a Madrid:

⁸⁰⁹ AML, sèrie correspondència, caixa 1468. El regent distingí amb la creu de Sant Sebastià la Milícia Nacional de Lleida per l'acció de Fraga, el 26 de desembre de 1841.

“En efecto, paralelamente a las definiciones republicanas particularistas que se van dibujando entre 1840-1843, en las tierras catalanas se producirán acontecimientos de extraordinaria trascendencia al coincidir paradójicamente, los moderados, progresistas, demócratas y obreristas en su oposición a la política centralizadora de Madrid”.⁸¹⁰

En el mateix sentit, J. Fontana ha matisat que l’aliança, a la qual al·ludia A. Jutglar, de la majoria de grups sociopolítics a Catalunya tenia un rerafons econòmic, ja que tots estaven implicats en un model diferent al de la resta de l’Estat. Era l’oposició entre el capitalisme industrial proteccionista i el capitalisme agrari lliurecanvista:

“De l’empenta d’una burgesia que en moments de crisi industrial en vol sortir amb un salt endavant, n’ havia de sorgir un pla com aquest, que tenia a més l’avantatge d’oferir treball als obrers en atur, a la vegada que els proposava el projecte de futur compartible. Potser es ací que cal cercar les raons d’aquesta estranya aliança, en aparença antinatural, de burgesia moderada, liberalisme radical i treballadors, que es produirà en aquests anys, feta quallar per l’oposició constant que troben de part del Govern, fins que el salt endavant de la insurrecció centralista farà veure a la burgesia que havien anat massa lluny”.⁸¹¹

En aquest paràgraf l’autor identifica, per primer cop en la historiografia, els límits reals de la insubordinació catalana, que es produí en diverses fases durant el Trienni Progressista, per clarificar el pensament general que creia que, a les revoltes que anaren del 1840 al 1843 a Catalunya, fou la burgesia qui dirigí l’aixecament popular amb un programa polític i econòmic renovador contra el poder governamental de Madrid. J. Fontana considera que l’aliança entre patrons i treballadors per defensar el model econòmic català només es va produir en 1841, mentre que això no passà en les grans revoltes dels anys 1842 i 1843, on el sector burgès, veient el perill de la insurrecció obrera, tancà files i s’apressà a donar suport a l’exèrcit perquè esclafés el moviment sense contemplacions.

Sens dubte, l’obra de J. Vicens Vives va ser determinant perquè en la historiografia, sobretot catalana, quallés la idea que la societat barcelonina d’aquell moment, molts cops identificada amb societat catalana, estigués unida per uns interessos comuns contra Madrid. En opinió de J. Vicens Vives, aquesta pretesa unió volia assolir un ideal transformador a tots els nivells per a tot el país, “però les grans bullangues de 1842-1843 només provaren el desconcert de Catalunya en el seu propòsit d’imposar un ideal hispànic als altres pobles peninsulars i l’eficàcia de l’exèrcit espanyol com a instrument del centralisme castellà”.⁸¹²

⁸¹⁰ A. Jutglar, *Ideologías y clases en la España contemporánea (1808-1874)*, Madrid, 1973, p. 122

⁸¹¹ J. Fontana, "La fi de...", p. 284.

⁸¹² J. Vicens Vives, *Industrials i politics*, Barcelona, 1958, p. 252. A. Bahamonde i J. Martínez precisaren el problema fonamental que tingué en un futur l’aliança de tots els grups socials, que Fontana, com s’ha vist més amunt, qualificà d’antinatural: “La insurrección del pueblo barcelonés es el resultado de una compleja trama en la que se mezclan variables de distinta naturaleza. Es una etapa de modernización industrial, la estructura social de Barcelona define unas capas populares de componente obrero en un momento especialmente conflictivo en

En realitat, la gran revolta popular que es produí en dos actes (1842 i 1843), com es veurà més endavant, presentà una particularitat pròpia barcelonina, i les diferències, en aquells dos moments puntuals, van venir determinades per la lluita de classes entre patrons i obrers en un nou espai laboral.⁸¹³ Les confuses i complexes bullangues dels anys 1842 i 1843 a Barcelona l'únic que mostraren amb nitidesa fou la confrontació entre els burgesos i les classes populars. Si bé és cert que en 1842 hi hagué un intent de revolució per part d'un grup del Partit Moderat barceloní i en 1843 la revolta antiesparterista precedí a la "Jamància", cal considerar aquests dos moviments com a fruit de dues conjuntures polítiques puntuals. Finalment, el moviment acabà menant en protesta popular oberta i les demandes tingueren com a primer objecte reivindicatiu una participació democràtica en l'esdevenidor polític del país, amb la qual cosa les classes dirigents van veure de prop l'amenaça de la possible pèrdua del seu status jeràrquic en la ciutat.

L'argument de Vicens Vives, amb més o menys contradiccions, és vàlid per l'any 1841, però mai pel 1842, tot i que, com s'ha dit, hi hagué una primera fase d'entesa entre una part dels moderats i els republicans, o pel setembre del 1843, on la revolta fou del baix poble contra la mateixa burgesia. És a dir, la lluita era a dins mateix de la societat barcelonina, i l'Exèrcit fou l'instrument de conservació de la propietat burgesa que, com a classe, no va dubtar a demanar-li que donés un bon escarment als seus obrers. Com deia J. Fontana, l'aliança antinatural entre patrons i obrers fou efectiva fins que els primers s'adonaren que havien anat massa lluny i van veure en perill real la conservació de la seva posició social. El pes de l'oposició al govern de Madrid l'assumiren els republicans i les associacions de treballadors tèxtils, que en aquella època eren un nombre important i tenien un pes específic en la protesta i l'opinió pública barcelonina.⁸¹⁴

Tanmateix, quan en 1841 Espartero ordenà a la junta auxiliar creada a Barcelona que reprimís el moviment que s'havia encetat en la ciutat, aquesta s'hi va negar. L'assemblea ordenà l'enderroc de la

sus relaciones con el mundo patronal, en el que empiezan a dilucidarse problemas nuevos derivados de la industrialización que afectan a las relaciones capital-trabajo." Vegeu, A. Bahamonde i J. Martínez, *Historia de España S.XIX*, p. 235

⁸¹³ J. Fontana, "La fi de...", p. 281. L'autor afirma que: "El que importa és que a Catalunya la confrontació de bàndols havia de produir-se d'acord amb les seves pròpies circumstàncies". Tot i l'incert en l'anàlisi de la qüestió, l'autor equivoca l'abast espacial que caldria limitar a Barcelona i alguns indrets concrets de Catalunya on realment hi hagué un embrionari problema de relacions socioprofessionals entre els patrons i els seus treballadors.

⁸¹⁴ J. Fontana, "La fi de...", p. 284; i G. Bamosell, *Industrialització...*

ciutatella i aquest començà a fer-se efectiu immediatament, pedra per pedra, amb el suport de totes les tendències i classes socials barcelonines. El govern demanà que s'aturés l'enderroc i la junta contestà: "Demolición o muerte", però quan l'exèrcit es decidí a entrar en la ciutat per ocupar-la no hi trobà la resistència esperada. De tota manera, cal insistir, aquell moviment de protesta fou l'inici d'un de posterior que es produí l'any següent, i que posà al descobert totes les contradiccions de la societat barcelonina en relació a l'Estat espanyol i a la seva pròpia idiosincràsia. Això no es va tenir en compte en aquesta primera manifestació d'una certa identitat diferencial del cas barceloní, el govern de Madrid ho va passar per alt i més tard es tornaren a repetir esdeveniments similars amb unes conseqüències dramàtiques per a Barcelona, com va ser el bombardeig de la ciutat per part de les tropes comandades per Espartero i altres generals els anys 1842 i 1843.

El govern, a partir d'aquell moment, s'anà tancant en si mateix i no va tenir en compte les demandes del poble. El seu interès radicà en beneficiar grups concrets de capitalistes perquè aquests els donessin el seu suport i préstecs en diner, deixant que el radicalisme s'anés apoderant de l'opinió popular i comencés a constituir una seriosa amenaça per al grup en el poder.

Al desembre del 1841 es feren les eleccions municipals, a elles hi varen concórrer els progressistes i els republicans en un clima d'enfrontament i descontent popular per part del poble, que es veia defraudat pel govern progressista. No obstant això, com ha assenyalat C. Marichal en el seu estudi sobre els partits polítics de l'època, el republicanisme era un projecte polític que estava en formació i que no tenia unes bases encara prou fermes i definides. Els republicans no eren "un partido político coherente, no eran más que un movimiento de intelectuales radicales apoyados principalmente por los artesanos de algunas ciudades y pueblos españoles, así como por un buen número de labradores propietarios".⁸¹⁵ És molt important la matisació de Marichal sobre el moviment republicà en limitar-lo a algunes ciutats, ja que en segons quines, com fou el cas de Lleida, la protesta de les classes populars no sobrepassà durant el trienni els límits del progressisme radical.

Cal entendre que el projecte polític demòcrata-republicà fou un fet a partir del 1840, però aquest era encara un projecte embrionari a escala nacional. La seva força, evidentment, havia de quallar en les

⁸¹⁵ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 227. Caldria afegir, pel cas de Barcelona i alguns punts de Catalunya, que també tenien el

ciutats on començaven a manifestar-se unes relacions laborals de tipus capitalista, perquè era en elles on hi havia grups socials, com els obrers i les menestralies en decadència, que quedaven globalment exclosos de la participació política que oferí el progressisme. En altres ciutats d'economia tradicional, com era el cas de Lleida, el progressisme va satisfer la participació política de les elits i classes mitjanes de menestrals, comerciants i petits botiguers, quedant només exclosos d'aquesta participació els petits camperols, empleats i jornalers. D'aquesta forma, el projecte polític progressista possibilità la canalització de les demandes socioprofessionals d'aquells grups i, al mateix temps, els hi oferí la possibilitat de control i poder polític enfront dels grups agraris més poblats, quantitativament, de la ciutat.⁸¹⁶

La connexió apuntada per M. Izard⁸¹⁷ entre l'associació de teixidors i el Partit Republicà fundat per Abdó Terrades fou un fet a partir del 1840,⁸¹⁸ però, tot i la seva importància, no s'ha d'exagerar el seu pes per a l'any 1841 i posteriors, a nivell polític global, tant per a Catalunya com per a la resta de l'estat. El republicanisme era, en aquells moments, un projecte polític en formació, que quallà de forma creixent en part de les masses populars d'algunes ciutats perquè presentà una alternativa per als seus interessos que no tenien amb l'acció de govern que duia a terme el Partit Progressista.

Per a les eleccions municipals de l'any 1841 els republicans s'organitzaren en una junta central a Madrid, dirigida per intel·lectuals i escriptors com Espronceda, AVECILLA o Olavarria, amb l'objectiu de preparar un programa "republicà" en el qual destacaren com a punts emblemàtics: primer, la supressió

suport dels obrers.

⁸¹⁶ La llei electoral d'ajuntaments contemplava la participació, en un primer grau d'elecció, de tots els veïns de la ciutat amb béns o treball reconegut, circumstància que feia que a Lleida, amb un tant per cent no gaire elevat de treballadors dependents i jornalers, votessin amb quasi la totalitat dels seus individus les classes urbanes de menestrals, botiguers, professionals liberals i pagesos; mentre que en el cas contrari es trobaven els jornalers sense cap propietat que treballaven en el camp i horta lleidatana, un 25% més o menys, que varen quedar exclosos del procés electoral. Q. Casals, *La Lleida dels...*, p. 363; i "La definició..."

⁸¹⁷ M. Izard, *Revolució Industrial i obrerisme*, Barcelona, 1970, p. 61. Seguint Puig i Pujades, Havand i Carrera i Pujol, Izard creu que l'associació de teixidors de Barcelona estigué "allunyada fins 1840 de la política partidista, s'alià resoludament amb els republicans i es confederà amb la Societat Patriòtica, el secretari de la qual era l'empordanès Abdó Terrades".

⁸¹⁸ Vegeu, per al primer moviment republicà i per al millor coneixement d'Abdó Terrades, J. Guillaumet, *Abdó Terrades: Política i premsa en el primer moviment republicà (1840-1843)*, 3 vols., tesi doctoral, Barcelona, 1990; i J. Soler Vidal, *Abdó Terrades primer apòstol de la democràcia catalana, 1812-1856*, Barcelona, 1983.

del tron; segon, la reducció del pressupost de l'Exèrcit; tercer, l'educació primària universal, i, quart, la distribució de les terres desamortitzades entre la pagesia de les ciutats i camps espanyols.⁸¹⁹

A banda, per a la divulgació de les idees republicanes comptaren amb un ventall periodístic important, ja que disposaven d'importants plomes a favor de la seva ideologia. A Madrid es fundaren dos diaris, *El Regenerador* i *El Huracán*; a Saragossa, *El centinela de Aragón*, i a Barcelona, *El Republicano*. Aquesta tasca de captació tingué els seus fruits en les eleccions municipals on aconseguiren un nombre creixent de vots i en algunes ciutats fins i tot l'alcaldia. Segons l'opinió de C. Marichal, es podien considerar d'aquell partit els alcaldes de Sevilla, València, San Sebastià i Còrdova, a part d'aconseguir molt bons resultats a Madrid, Barcelona i Cadis.⁸²⁰

Davant el perill de radicalització popular que representava el republicanisme, la burgesia virà, cada cop amb més força, cap a posicions més conservadores per anar tancant files al voltant del Partit Moderat. La idea que, en un futur immediat, pogués produir-se una revolta popular quallà en el si dels grups de propietaris. A banda, la base social del Partit Progressista se sentí cada cop més atreta pel projecte polític republicà a les ciutats més evolucionades econòmicament com Barcelona. El progressisme, per tant, començà a patir, des de finals del 1841, un doble procés de dissidència: d'una banda, l'abandó progressiu d'una part de la classe burgesa propietària que fins llavors li havia estat propera i, d'altra banda, la radicalització de les classes populars urbanes cap a posicions democràtiques i republicanes. Ambdues dissidències provocaren, a la llarga, l'aïllament del progressisme polític i la seva descomposició interna.

LA SEGONA LEGISLATURA PROGRESSISTA (DEL DESEMBRE DE 1841 AL JULIOL DE 1842)

Una vegada s'havia assumit, a l'anterior legislatura, que la política econòmica havia de ser en benefici de les forces productives més poderoses del país (una part de la la burgesia capitalista), durant

⁸¹⁹ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 227. Formaven part de la "Junta Central Republicana": Juan Martínez Villegas, Lorenzo Calvo de Rosas, José Espronceda, Patricio Olavarría i Ordax Vecilla (tots ells escriptors o periodistes destacats), el militar Pedro Méndez Vigo i el bibliòfil Bartolomé José Gallardo. N. Alonso Cortés, *Juan Martínez Villegas*, Valladolid, 1913, p. 27.

⁸²⁰ Caldria confirmar el que diu Marichal amb un estudi monogràfic sobre el pes del republicanisme en aquesta època a nivell espanyol, però sí que sembla possible creure que el Partit Republicà, com a tal, deixà de ser "una anècdota" per passar a ser una realitat política de les demandes del poble. C. Marichal, *La Revolución Liberal ...*, ps. 228-229.

la legislatura del 1842 s'acabà de definir l'enfocament econòmic que havia de seguir Espanya. En aquell moment es pot parlar de la influència de dos plantejaments econòmics que representaven a grups socials determinats dins el capitalisme econòmic espanyol, el lliurecanvisme i el proteccionisme. El primer fou defensat pels interessos andalusos i castellans de producció agrària extensiva, dominats per la influència anglesa molt propera al regent, i el segon pels industrials catalans i bascos. És a dir, l'oposició entre el capitalisme agrícola terratinent i el capitalisme industrial emergent en algunes províncies perifèriques.

La decisió adoptada a les corts fou salomònica, ja que es varen rebaixar els aranzels del productes estrangers menys en els que Espanya tenia excedent (tèxtils de cotó, blat i llana), del quals es va prohibir la importació.⁸²¹ Malgrat això, sembla ser que hi havia algun tipus d'acord entre el govern espanyol i els comerciants anglesos, ja que el primer ministre d'aquell país, Robert Peel, al març del 1842, féu un discurs a la Cambra dels Comuns anunciant la imminència d'un tractat comercial amb Espanya, cosa que provocà una immediata crisi de govern i l'escissió del progressisme. Un grup encapçalat per Caballero, Olózaga i altres dirigents d'aquell partit presentà una moció de censura que derrocà al govern de González, titllat de col·laboracionista amb els anglesos. La crisi política va semblar superada en nomenar Espartero Ramon Rodil (1798-1853) com a primer ministre, decisió que inicialment va complaure els dissidents.⁸²²

A pesar del canvi de govern, al carrer la premsa republicana i moderada llançà punyents atacs contra el govern progressista, tot i que, d'altra banda, també hi hagué diaris que defensaren la política governamental. El contrast d'opinions publicades ens permet copsar el debat polític establert en la nació, cosa que no havia succeït fins llavors i que suposà tota una novetat en el panorama polític que vivia el país.⁸²³ Nous diaris de caràcter republicà aparegueren en aquell any en diferents llocs de la geografia espanyola (*El Leonés*, a Lleó; *Guía de los pueblos*, a Cartagena; *El Telégrafo*, a Màlaga i

⁸²¹ Tot i això, cal dir que hi havia una enorme activitat contrabandista de productes anglesos i francesos en les fronteres marítimes (Galícia) i terrestres (Pirineus) espanyoles. C. Marichal, *La revolución Liberal...*, p. 237.

⁸²² C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 230 i ss. Destacats components del ministeri Rodil foren Calatrava, Dionisio Capaz i M. A. Zumalacárregui. A pesar que el canvi de Rodil va complaure els dissidents, el nou primer ministre s'hagué d'enfrontar a una duríssima campanya periodística en contra seu.

⁸²³ La premsa tingué un creixent protagonisme en les eleccions, tal com posa de manifest J. Mestre: "La premsa té un paper destacat en el procés electoral en ser el medi més empleat pels partits polítics per fer conèixer els seus programes." J. Mestre, "Eleccions i...", p. 51.

altres de menor importància) per omplir de contingut la socialització política de les classes mitjanes i les capes més humils de les ciutats. Les idees que expressaven aquells diaris tenien un fort contingut social; per exemple, l'himne republicà compost per Abdó Terrades, que aparegué al diari *El Republicano* de Barcelona, assenyalava que: “Ja la campana sona/ el canó ja retrona./Anem republicans, anem./A la victòria anem./Ja ens ha arribat el dia/que'l poble tan volia./Fugiu, tirans, el poble vol ser rei”.

L'ambient de protesta, com es veurà més endavant, va culminar en la revolta de finals d'any del baix poble barceloní i la posterior repressió dels canons comandats per Espartero, però els arguments polítics presentats pels republicans i els radicals, cada cop més progressius socialment, ja feien entreveure que no seria gens fàcil emmudir la seva veu.

LA DEFENSA DE LA POBLACIÓ PER DAMUNT DE TOT (EL GOVERN LOCAL DE 1842)

L'hivern de 1841-1842 fou, com l'anterior, molt cru. Les institucions de govern lleidatanes hagueren de prendre mesures per evitar que els jornalers s'insurreccionessin per la manca de recursos per viure, sobretot després de l'assassinat, el 4 de gener de 1842, d'una nena i una serventa que es trobaven en la casa d'un veí de Lleida, Josep Antoni Sancho.⁸²⁴ Els assassinats van consternar enormement la població i a les autoritats locals, que no dubtaren en intentar trobar solucions perquè no es tornessin a repetir atemptats d'aquella mena. La correspondència entre l'Ajuntament,⁸²⁵ el cap polític i la Diputació fou nombrosa arran d'aquell fet, la qual cosa ens fa suposar que el problema no degué ser aïllat. Ben al contrari, la crua estació que patia la capital de la província degué ser una font de tensió i conflictivitat que s'havia d'aturar amb rapidesa perquè no es radicalitzessin els esdeveniments. L'Ajuntament, en la sessió del 10 de gener, abordà el problema que afectava a la capital “y las funestas consecuencias que podría producir tal estado si la crudeza del tiempo se

⁸²⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 6 de gener de 1842.

⁸²⁵ Aquell any fou nomenat alcalde primer Manuel Fuster i Arnaldo, advocat; alcalde segon Josep Hostalrich, advocat; síndic Antoni Sol (menor), cirurgià, i regidors: Manuel Ballespí, saboner; Jaume Sala, propietari; Anastasi Poch, sastre; Marià Reixachs, comerciant; Batista Capdevila, pagès; Josep Antoni Morlius, comerciant; Domènec Latorre, cirurgià; Manuel Fàbregues, sastre; Antoni Soteres, revenedor; Antoni Abadal, farmacèutic i Leopold Bellmunt, agent de negocis. AML, Llibre d'acords 1842-1843. En les sessions de l'1 i del 2 de gener prengueren possessió dels seus càrrecs els citats membres del consistori.

prolongaba, les había puesto muy sobre sí como responsables á la tranquilidad pública y obligados á mirar por la seguridad individual que se vería amenazada si no se procuraba una ocupacion á la clase proletaria”.⁸²⁶

Lleida ciutat, tot i que tenia una població socioprofessional variada, allotjava en el seu si a una majoria de població camperola petita propietària o jornalera, que depenia del treball diari en el camp per mantenir a les seves famílies.⁸²⁷ Això no passà per alt a l’Ajuntament ni a la resta d’autoritats que, lluny de criticar l’assassinat que s’havia produït sis dies abans i buscar els culpables per castigar-los, optà per anar a la rel del problema, que no era altra cosa que cercar les solucions més adients per mitigar la necessitat de la població a conseqüència del dur hivern que s’estava patint. El cap polític, Miquel M. Calafat,⁸²⁸ felicità la decisió del consistori que es preocupà d’ocupar als jornalers en treballs públics, circumstància que ens fa pensar que el raonament de Calafat fou compartit per totes les autoritats locals “á fin de evitar que en esta Capital se repitan los horrorosos atentados cometidos y proyectados en estos días”. Més endavant, el cap polític analitzava, des d’una vessant humanista, les circumstàncies que patia la classe treballadora i conclouia que

“un hombre jornalero que acaso perturba el reposo de una familia, pero que se ve sin el preciso alimento para arrancar de las garras de la muerte á sus hijos que van á sucumbir de miseria, que busca ansioso el trabajo para sacrificarse con el objeto de facilitar un consuelo á aquellos inocentes dignos de compasion, y no encuentra en que ocuparse por más que redoble en sus diligencias, se ve estrechado y muy espuesto de que la desesperacion le encamine al crimen de que ha estado muy lejos hasta entonces. Acudir al remedio de este mal es un deber á las autoridades, y a los Ayuntamientos como padres del pueblo”.⁸²⁹

El progressisme lleidatà, com s’ha pogut apreciar en els exemples de les comunicacions entre el cap polític i l’Ajuntament, es preocupà per l’estat en què es trobava la classe jornalera i la petita pagesia de la ciutat. El to era de comprensió per a uns homes que en aquells moments, a causa de les inclemències del temps climatològic, no tenien possibilitats de guanyar-se la vida per a ells ni per a les seves famílies. Realment, per la informació que donava el cap polític, la situació era extremadament dura i les necessitats no farien més que augmentar si el temps no canviava i es feia més suportable, ja que “el campo cubierto de hielo está cerrado para los trabajadores, la escasez de las cosechas y la poca

⁸²⁶ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 10 de gener de 1842.

⁸²⁷ E. Vicedo, “Desamortització i reforma...”, p. 91.

⁸²⁸ Miquel Maria Calafat havia substituït, com a cap polític, Miquel de Ezquiaga el 12 de maig de 1841, que havia desenvolupat aquest càrrec des del 15 d’octubre de 1840, a conseqüència dels canvis esdevinguts per la revolució del 1840.

⁸²⁹ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta de Miquel M. Calafat, cap polític, a l’Ajuntament, del 10 de gener de 1842.

esperanza de otras mejores en el año corriente encarecen los víveres y las necesidades crecen á medida que los recursos faltan”.⁸³⁰ A part, s’ha de recordar que l’any anterior el camp lleidatà també patí una onada de freds intensos que obligaren l’Ajuntament a fer obres públiques per alimentar els jornalers de la ciutat, remei que s’hagué d'utilitzar de nou en aquell any. El mal temps va ocasionar males collites i això era una cosa que encara determinava l’escassetat de subsistències i l’alça dels preus bàsics com, per exemple, el del pa.

Les autoritats locals, en el mes d’abril, volgueren posar fre als abusos que es produïen en la taxació del preu del pa. Concretament, el cap polític es proposà equilibrar els preus dels cereals amb els del pa, “sin que puedan los panaderos alegar el pretexto de acopios hechos porque estos son incidentes de fortuna ó desgracia que jamás han de recaer contra el pueblo”.⁸³¹ L’Ajuntament restà sensible a les recomanacions del cap polític i contestà la missiva el dia següent tot afirmant que

“si en lo sucesivo continua rebajando el precio del trigo, y los especuladores de este artículo no tratan de rebajar tambien el del pan, tomará por su cuenta una Panadería y le expenderá sin querer luchar en lo más mínimo con el vecindario para evitar con esta medida toda especulacion que sería en perjuicio del público”.⁸³²

Com es pot constatar en les missives que es creuren el cap polític, Miquel M. Calafat, i la corporació municipal de l’any 1842, presidida per M. Fuster, hi hagué un instint notable de protecció vers els habitants més necessitats de la ciutat de Lleida. La lluita del progressisme lleidatà, per evitar les situacions d’abús que s’haguessin pogut produir vers les necessitats de la població de la ciutat, pretenia aconseguir dues coses: d’una banda, preocupar-se pels problemes conjunturals que s’originaven en la ciutat per la superioritat d’un grup davant la resta dels habitants; i, d’una altra banda, s’intentava evitar qualsevol esclat revolucionari que es pogués produir per situacions de necessitat de la població que, en aquell cas, sortia d’un hivern duríssim, en el qual, com s’ha dit anteriorment, escassejà el treball i, per tant, els diners bàsics per a la subsistència de les famílies jornaleres i pageses.

⁸³⁰ AML, sèrie correspondència, caixa 1468, carta de Miquel M. Calafat, cap polític, a l’Ajuntament, del 10 de gener de 1842. A part, la Diputació i l’Ajuntament es posaren d’acord per reforçar les mesures de seguretat de la població: “se trató del aumento de dos serenos y un cabo para que vigilasen durante la noche por la seguridad de los vecinos, mientras estuviesen entregados al descanso de sus fatigas, y del establecimiento de cuatro guardias de huerta para celar sobre las propiedades de los vecinos y perseguir a los malhechores si se ocultaban en el término de la capital”.

⁸³¹ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de Miquel M. Calafat, cap polític, a l’Ajuntament, del 21 d’abril de 1842.

⁸³² AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta de l’Ajuntament al cap polític, del 22 d’abril de 1842.

La visió estratègica de les autoritats locals lleidatanes pot explicar que durant els anys 1841 i 1842 no es produïssin esclats revolucionaris en la ciutat. En els arxius hi ha nombroses proves que reflecteixen una preocupació, a vegades obsessiva, dels dirigents progressistes per la situació en què es poguessin trobar els habitants més necessitats de Lleida. El desvetllament tenia l'objectiu de procurar que no empitjorés el nivell de vida del sector humà més empobrit de la ciutat, i d'evitar que, per raons d'escassetat, es produïssin aldarulls. Cal dir que la confluència d'interessos, en el primer semestre de l'any 1842, entre autoritats locals i centrals fou total, la qual cosa propicià, a diferència de l'any anterior, que hi hagués una bona entesa entre ells a l'hora d'abordar els problemes que afectaven la població de Lleida i propiciés un clima de recerca de solucions conjuntes que conduís al mínim benestar dels habitants.

Un exemple del desvel dels dirigents el trobem en la creació del Banc de Pagesos que es fundà a Arbeca aquell any, que, d'alguna forma, volgué evitar el procés d'endeutament progressiu que patia la pagesia d'aquella zona de la província, subjecta al dictat dels especuladors que els hi deixaven diners per cobrir les seves necessitats. El cap polític s'enorgullia de la creació del banc, en comunicar-ho a l'Ajuntament, i expressava el propòsit de generalitzar establiments d'aquest tipus en la província per evitar un dels canals d'endeutament habituals de la població camperola, majoritària també en la capital, que no podia fer front als acomptes monetaris dels prestamistes.⁸³³ El cap polític s'encarregà de donar bona publicitat al govern central sobre la creació del citat centre, cosa que ocasionà la comunicació del ministre de la governació lloant la iniciativa en nom del regent del regne i esperonant "la emulacion de los demás pueblos de esta provincia".⁸³⁴

Però si l'entesa entre el cap polític i l'Ajuntament fou total en els primers mesos de l'any 1842, no succeí el mateix amb el grup militar de la ciutat. Ja s'ha vist com en anys anteriors els enfrontaments

⁸³³ En aquest sentit, el cap polític deia: "Teniendo repetidos datos que me acreditan el estado de atraso y miseria que sufren en todos los pueblos la clase de labradores cuya propiedad no excede de dos á cuatro jornales de tierra, por falta de recursos pecuniarios para cultivarlas, obligarlos á adquirir estos de la tirana mano de un ambicioso usurero, que con el excesivo premio que le exige, absorbe todo el producto de su sudor dejándolo sumido en mayor indigencia, y deseoso de evitar un tráfico tan inmoral y facilitar á los labradores medios con que poder atender á sus labores y al fomento de su escasa fortuna, he logrado reunir fondos en metálico para establecer un banco de labradores en la Villa de Arbeca donde encontraran un apoyo para alentarlos á emprender sus faenas con la lisonjera esperanza de disfrutar para sí y su familia de los cuidados que invierta en su cultivo". AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de Miquel M. Calafat, cap polític, a l'Ajuntament, de 21 d'abril de 1842.

⁸³⁴ ADL, BOP del 25 de juny de 1842, article d'ofici, ps. 1 i 2.

entre la població civil i l'Exèrcit foren continuats a causa, majoritàriament, dels problemes ocasionats a la població de Lleida pels oficials en les seves estades a les cases dels veïns. També s'ha vist com l'Ajuntament no encertava a trobar solucions al problema, ja que, tot i que informà als responsables militars de la plaça que s'anaren succeint en el càrrec, els governadors no semblaven mostrar cap preocupació en obligar els oficials a complir el que marcava la llei. L'experiència dels anys anteriors provocà que l'Ajuntament es plantegés donar un pas definitiu per acabar amb un problema que tantes queixes havia ocasionat entre el veïnat de Lleida. Així, el 18 de febrer de 1842 resolgué cessar dels allotjaments els oficials militars, originant, aquest cop, la queixa dels comandants, que es presentaren en plena sessió del consistori per exigir que continuessin les estades dels militars en les cases dels veïns de la ciutat. La protesta dels caps militars fou rebutjada per l'Ajuntament, que prengué la ferma decisió de continuar amb la resolució inicial. Finalment, en no haver-hi enteniment, s'aplaçà per a una altra sessió conjunta la decisió final del conflicte.⁸³⁵

La corporació municipal i els delegats de l'exèrcit no es tornaren a reunir més, i el 8 d'abril el consistori decidí enviar un ofici al governador militar, amb motiu de l'arribada d'un nou general per desenvolupar aquest càrrec (Nicolau Otero), per informar-lo que a partir de l'1 de maig havien de cessar els allotjaments dels oficials en cases particulars, així com, de pas, demanar-li que prenguéss les mesures oportunes per evitar els excessos dels soldats que, entre altres coses, netejaven els estris de cuina en les fonts públiques i dificultaven l'abastament regular de l'aigua per a la població.⁸³⁶

Finalment, la reunió entre l'Ajuntament i una comissió de l'Exèrcit es produí el 29 d'abril, és a dir, dos dies abans que comencés a entrar en vigor l'ordre del comú perquè cessessin els allotjaments transcorreguts els tres dies que marcava la llei. La Comissió de l'Exèrcit demanà al consistori que li pagués la refacció, que era una quantitat compensatòria que, entenien, havia d'abonar l'Ajuntament perquè els oficials es poguessin llogar una casa i, de pas, abandonar la que ocupaven. L'Ajuntament, en un primer moment, respongué a la comissió que “la refaccion que se solicita no considera que el

⁸³⁵ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 18 de febrer de 1842.

⁸³⁶ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 8 d'abril del 1842. Concretament, es deia: “Acordase igualmente pasar oficio al Gobernador Militar para que pase orden á los Gefes y estos á sus subordinados á fin de impedir que los rancheros no limpien las ollas en las fuentes de esta ciudad ensuciando las mismas y las aguas que de estas manan é impidiendo á los vecinos de proveherse de la que necesitan para su consumo obstruyéndoles el libre paso”.

pueblo esté obligado á darla porque haciéndolo sufriría un gravamen que no sienten otros pueblos”,⁸³⁷ però finalment, el dia següent, accedí a fer-se càrrec de la contribució per evitar un enfrontament més seriós amb l'exèrcit. Les quantitats que es decidiren pagar als oficials, una vegada haguessin abandonat les cases encomanades per als tres dies que establia la legalitat, foren de 70 r/b diaris per als coronels, 50 r/b per als capitans i 22 r/b per als sotstinents.⁸³⁸

El consistori havia cedit a les pressions dels militars en benefici dels habitants de Lleida per evitar aquest focus de conflicte important i continuat, que estava agreujat, sobretot, pels abusos que sistemàticament cometien els oficials que s'allotjaven en les cases privades.

Tot i l'enèrgica actuació de l'Ajuntament que, d'una vegada per totes, havia volgut regular l'estada del cos castrense que passava per la ciutat sense que causés problemes als seus habitants, el pacte entre la institució municipal i l'exèrcit fou de nou violat uns mesos més tard. El consistori es queixà al nou governador militar, Juan Toledo, perquè “se sirva dar una orden á la plaza á fin de calmar tamañas quejas y que se cumplan los Señores oficiales con lo prevenido en alquilarse habitacion”.⁸³⁹

La corporació sortí en defensa dels habitants de la ciutat sense important-li a qui s'enfrontava si creia que tenia la raó. En aquest sentit, el consistori tenia molt clar que havia de defensar, per davant de tot, els interessos de la població que representava enfront de qualsevol col·lectiu, per poderós que aquest fos, si creia que, aquell, estava infringint la llei en contra dels seus representats. L'estil d'actuació fou, per tant, agosarat, i no es cedí davant cap pressió per part d'institucions poderoses, com era aquell cas, o de les autoritats governamentals. L'objectiu de calmar l'ansietat popular s'aconseguí, encara que l'Ajuntament hagué de cedir al pagament de la refacció, però com a mínim s'havia regulat l'estada dels militars en les cases privades dels veïns de la ciutat als tres dies que marcava la llei.

ELS RUMORS D'UNA SUPOSADA REBEL·LIÓ

La conflictivitat entre les autoritats locals i les centrals continuà en el decurs de l'any, circumstància que es pogué comprovar, novament, en un enfrontament que sorgí al juny d'aquell

⁸³⁷ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió extraordinària del 29 d'abril de 1842, reunió de l'Ajuntament i una comissió de l'Exèrcit.

⁸³⁸ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió extraordinària del 30 d'abril de 1842, reunió de l'Ajuntament i una comissió de l'Exèrcit.

mateix any entre l'Ajuntament i el cap polític, Miquel M. Calafat, amb qui, fins llavors, el consistori havia mantingut una cordial relació de treball. En efecte, la corporació denunciava, el 15 de juny, que en la nit anterior hi hagué una reunió secreta, tot preveient una revolta a Lleida, promoguda pel cap polític en la qual no fou convocat el cos municipal.⁸⁴⁰ L'actuació unilateral del cap, en unió del governador militar, causà l'alarma dels polítics locals i de la Milícia Nacional que, ràpidament, mostraren la seva indignació en nombroses manifestacions de denúncia per la desconfiança de les autoritats delegades del govern central. M. Calafat, d'altra banda, s'apressà a donar explicacions mitjançant una carta a l'Ajuntament el dia següent, en la qual, a part d'explicar la seva actuació pas per pas, afirmava que "si llegase el caso de que los enemigos de nuestras instituciones, bajo cualquier disfraz que se presenten osasen levantar por su desgracia el grito de rebelion" s'estabellarien "en la union que debe reinar entre todos los patriotas ante las maquinaciones y resortes que se ponen en juego para dividirnos".⁸⁴¹

La confusió sobre el signe de la revolta no es desvetllà en cap moment, però sembla evident que la indignació de l'Ajuntament i la Milícia Nacional estava ocasionada pel temor mostrat, per part del cap polític, sobre una suposada participació d'aquestes institucions en algun tipus de pla o maquinació contra l'ordre establert. En la desconfiança del cap polític i el governador militar degué influir l'actuació del consistori en favor dels habitants que representaven, que arribà, fins i tot, a l'enfrontament amb l'aparell militar de la plaça pel tema de l'allotjament dels oficials. Això, unit a la connexió d'interessos existent amb la Milícia Nacional de la ciutat, a la qual pertanyien onze individus del total de quinze membres del consistori de l'any 1842, degué generar algun tipus de recel en les autoritats representatives del govern central vers les locals.

Si el signe de la suposada rebel·lió havia de ser moderat, la col·laboració entre el progressisme local i el central hagués hagut de ser automàtica, però si aquesta col·laboració no es demanà, cal suposar que el signe revolucionari previst havia d'ésser radical o republicà, la qual cosa podria haver estat vista, pel cap, com un perllongament polític de les actuacions del consistori i la milícia. El cap

⁸³⁹ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 14 d'octubre de 1842.

⁸⁴⁰ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 14 d'octubre de 1842.

⁸⁴¹ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del cap polític, Miquel M. Calafat, a l'Ajuntament, del 16 de juny de 1842.

polític es reuní amb els membres de la Diputació, de l'Ajuntament i els caps de la Milícia Nacional, el dia següent de l'alarma, per explicar

“la causa que produjo las medidas de precaucion adoptadas á deshora, porque eran cerca de las once cuando se me avisó que se trataba de alterar la tranquilidad pública. El Excmo. Sr. Gobernador militar con quien me avisté al momento, dió las órdenes que creyó oportunas á los Gefes de la guarnicion separándonos después de un rato para volver á reunirnos en mi despacho con el obgeto de salir por la Ciudad, como lo verificamos, dirigiéndonos á la casa de los SS. Alcaldes constitucionales á quienes llamé y comuniqué lo que pasaba.”

El delegat central anà a les cases dels alcaldes i dels caps de la milícia, però no convocà a les corporacions perquè “no sería más que molestar y alarmar, pues que los SS. Alcaldes me persuadieron que no había peligro. Por lo dicho se convencería ese Cuerpo municipal que ni ahora ni nunca me ha merecido la menor desconfianza, y que la Milica Nacional ocupa en mi concepto el lugar de que es digna por su muy acreditado patriotismo.” Tot i que amenaçava que no cediria als enemics del progressisme.⁸⁴²

En la versió del cap polític es podia observar un to conciliador, una vegada havien passat els esdeveniments, que pretenia treure ferro a un assumpte que fou vist de manera molt diferent per les autoritats locals. Així, l'Ajuntament de Lleida va publicar una nota amb la intenció d'esborrar qualsevol tipus de dubte sobre l'actuació que tingué en els esdeveniments del dia 14 de juny, i en ella es descobreix, també, que en la nit del dia 11 el cap polític ja va esvalotar tothom amb l'excusa que s'estava preparant una revolució a Lleida. Concretament, aquella nit cridà a casa seva el comandant general, l'intendent, l'alcalde, el vocal per Lleida de la Diputació, Jaume Nadal, el jutge i els caps militars de la plaça per exposar-los

“tener datos fundados para asegurar que existía en la Capital un club de conspiradores contra el actual sistema político; que le constaban las tramas de los conjurados, así como sus nombres y puntos de reunion; que era preciso á toda costa estar apercebidos para parar el golpe, y hacer abortar la conspiracion, y que con este motivo sometía á la discusion de la junta las medidas precautorias que debieran adoptarse.”

L'alcalde i el diputat provincial feren notar al cap polític que aquella estranya reunió podia causar alarma en la població, que no es consideraven representatius de les corporacions a les quals pertanyien i que no entenien perquè faltaven en ella els oficials de la milícia. Les interpel·lacions fetes pels dirigents locals foren contestades pel cap polític que “trató de dar á la cuestión un giro metafísico suponiendo que aquella junta no era de autoridades sino de amigos.” Finalment, entre tots pogueren

⁸⁴² AML, sèrie correspondència, caixa 1470, manifestació del Govern Civil de Lleida, anomenada “Al pueblo”.

convèncer el cap polític que les sospites que tenia eren poc fonamentades “y que el mejor y único acuerdo que podía tomarse era no adoptarse ninguno. Así se determinó por unanimidad y la Junta quedó disuelta.”

L'alcalde informà els altres membres de l'Ajuntament dels esdeveniments que s'havien produït en la nit del dia 11 de juny i el consistori, després d'estudiar diverses mesures de protesta, entre les quals es barallà la possibilitat de dimitir en ple, demanà al cap polític una manifestació de confiança a favor de la institució. Tanmateix, la nit del dia 14 es disparà de nou l'alarma en la ciutat

“a las doce y media de la noche última el Gefe político y Comandante general llamaron á las casas de los Alcaldes, y les cercioraron de que en virtud de un aviso confidencial que había recibido el Gefe debía estallar aquella misma noche ó en la madrugada próxima un movimiento sedioso.”

Els alcaldes van tornar a dir al cap polític que no creien que hi hagués cap sedició, però optaren per acompanyar-lo, junt amb el comandant, al castell principal on observaren amb sorpresa

“que sin sus conocimientos se hubiesen tomado medidas extraordinarias y alarmantes, para cuya ejecucion era indispensable largo transcurso de tiempo. El Gobernador del castillo principal había sido relevado; la guarnicion se hallaba sobre las armas; el Coronel de Artillería y sus subalternos, así como el Gefe de día se hallaba ya en la plaza: todo respiraba un aparato formidable de que la Autoridad local era simple testigo y espectador en vez de agente principal como debiera.”

Els alcaldes preguntaren al cap polític si havia avisat a la Milícia i de nou, com en el dia 11, els contestà que no. Tot i que cridaren al comandant d'Infanteria, les autoritats locals no cregueren oportú convocar els milicians, però

“las inmediaciones y avenidas del castillo principal presentaban un aspecto amenazador. Fuertes retenes, centinelas avanzados en las bocas calles, la tropa sobre las armas en los cuarteles, y todo el aparato que se despliega cuando una plaza se vé amenazada del último riesgo, daban á creer que Lérida estaba en grave peligro. La ansiedad de los vecinos que habia despertado el estrépito del aparato militar de que se acaba de hacer mérito, desde el fondo de sus casas tenían motivo de creer en la certeza de un peligro cuya gravedad aumentaba por la sencilla razon de ignorarse en que consistía.”

L'Ajuntament i la milícia es van veure de nou apartats de les mesures de precaució que el cap polític i el militar prengueren per sufocar la suposada conspiració, per la qual cosa condemnaren “los actos del Gefe político que deben calificarse, de una imperdonable ligereza o de una desconfianza y temor fundados en el pueblo y Milicia Nacional, agravio que no puede quedar sin justa vindicacion”.

⁸⁴³ En aquest sentit, la nota de la Milícia Nacional, repetitiva en molts aspectes amb la que publicà el consistori, destacava per un to de censura molt més dur contra l'actuació que havia tingut el cap polític:

⁸⁴³ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, manifestació de l'Ajuntament de Lleida anomenada “Al pueblo”.

“No trata la Milicia Nacional de Lérida de investigar las causas, ni el objeto de la soñada conspiración, parto, sin duda, de una imaginación delirante, y visionaria. (...) La Milicia Nacional de Lérida rechaza con indignación los voluntarios asertos y gratuitas especies que vulneran altamente su lealtad y patriotismo; los desprecia como absolutamente falsos y destituidos de todo fundamento porque en esta ciudad ni ha existido ni existe club de sediciosos en sentido alguno (...) los honrados patriotas que más de una vez han espuesto sus vidas y sacrificado sus intereses en defensa de la Libertad de su patria, ni son ni pueden ser nunca los agentes de los que inventan conspiraciones para sumirnos en el despotismo. ¿Nada dicen por ventura los sufrimientos de esta Milicia en la pasada guerra? La Milicia Nacional jamás empuñará las armas para apoyar conspiraciones mezquinas ni movimientos sediciosos. ¡¡¡Patria y Libertad!!!”⁸⁴⁴

Al cap i a la fi, el tema se solucionà amb una reunió de totes les autoritats de la capital a casa del cap polític. En ella s'atansaren les postures i s'aconseguí normalitzar la vida política de la ciutat. L'alcalde féu una nota en què anunciava que el cap polític havia manifestat públicament en una junta d'autoritats “que nunca ha desconfiado del acendado patriotismo y franca cooperacion, que en circunstancias difíciles le ha prestado el Cuerpo Municipal, ni de los compromisos y lealtad de la benemérita Milicia”⁸⁴⁵.

Fins i tot, una carta del diputat Pascual Madoz alertat per aquells incidents, datada el 20 de juny, arribà a mans de l'Ajuntament. En la missiva, el diputat manifestà la total confiança del govern central en els alcaldes i regidors del consistori “identificados todos nosotros con una misma causa seguimos todos el camino de la reforma sobre la base de la Constitucion de 1837”⁸⁴⁶.

El posicionament de M. Fuster, alcalde primer, i la resta de regidors era progressista, però els enfrontaments amb les autoritats centrals en defensa dels interessos dels habitants i algunes pràctiques, en certa manera democràtiques,⁸⁴⁷ del consistori pogueren haver predisposat el cap polític a l'hora de pensar en algun tipus de moviment juntista acabidat per l'Ajuntament i la milícia. L'exposició que aquesta darrera féu al poble per explicar els esdeveniments mostrava, clarament, que les sospites del cap polític anaven dirigides cap a aquell cos armat. El to enèrgic de la protesta de la milícia i, també, de l'Ajuntament palesà que l'actuació recelosa del cap polític vers aquells ens, que estaven íntimament relacionades entre ells, ferí el seu orgull polític i patriòtic. Altrament, la protesta pretenia posar en el

⁸⁴⁴ AML, sèrie milícies i quintes, caixa 1580, manifestació de la Milícia Nacional anomenada “A la nació”.

⁸⁴⁵ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, manifestació de l'alcalde al poble, del 15 de juny de 1842.

⁸⁴⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de Pascual Madoz, diputat a Corts, del 20 de juny de 1842.

⁸⁴⁷ Durant l'any 1842 es convocà als habitants de la ciutat en dues ocasions, mitjançant ban, per fer consultes generals sobre temes concrets que afectaven els interessos directes dels veïns. Amb aquest tipus d'actuacions es pretenia, abans de dictar lleis que arbitràriament perjudicessin la població, buscar el consens de la població. Un exemple del que es diu el trobem en la convocatòria del 27 de febrer, en què l'encapçalat de l'acta de sessió deia: “El Alcalde 1º manifestó á los concurrentes que el objeto de esta reunion había sido para consultar con el pueblo.” per debatre un tema de pastures comunals. AML, Llibre d'acords 1842-1843, reunió del 27 de febrer de 1842 de l'Ajuntament amb els veïns de Lleida, i reunió del 10 d'octubre de 1842 per debatre el dret català de nomenar substituïts a les quintes.

seu lloc a totes les parts implicades; així, es deixava ben clar que a partir de llavors no es tolerarien els abusos d'autoritat del cap polític, i que no s'acceptaria de cap manera que ningú posés en qüestió la seva adhesió al govern progressista nacional.

LA RELACIÓ DEL PROGRESSISME AMB L'ESGLÉSIA

El progressisme, a escala nacional, continuava la seva marxa reformadora que a vegades, com s'ha vist en altres moments, xocà amb els drets que volia conservar el Principat català. En aquest context, la llei del 7 de novembre de 1842 determinà el repartiment per províncies, per l'any 1843, de la contribució del culte i clergat, que era l'impost que havia de substituir, llavors, el delme (pagament d'una desena part de la collita), que havia estat la càrrega impositiva feudal que havia permès mantenir l'aparell eclesiàstic durant l'antic règim. L'aplicació d'aquella nova contribució generà una gran oposició en amples estralls de la població. L'intendent, que a la primeria del 1843 era Josep Cortat, envià un ofici a l'Ajuntament reclamant un deute de 24.626 rals de billó en concepte de contribució de culte i clergat, que fou contestat pel consistori tot dient que

“este Municipio se ha desvelado en cumplimentar la recaudacion individual de esta contribucion pero que hasta el presente han sido infructuosos sus desvelos por ser una Capitation odiada por el pueblo y á cuyo pago se resiste; pero que eso no obstante acudirá, aunque con sentimiento, á medidas de apremio, y del resultado que se den dará parte á aquella autoridad”⁸⁴⁸.

Quedava clar, doncs, que el constrenyiment es feia “con sentimiento” i era més una obligació que una devoció, ja que l'Ajuntament no veia amb bons ulls el pagament d'aquell nou impost. Les relacions entre el progressisme i l'Església foren tenses i complicades; això no obstant, no havia de fer obviar a les institucions l'obligació que devia assumir el govern de mantenir el clergat en canviar la càrrega impositiva. El desenvolupament de la guerra entre carlins i liberals, amb un fort suport per part de l'Església espanyola als primers, creà una dinàmica complexa en les futures relacions entre el poder polític i l'aparell eclesiàstic, agreujades pel manifest de Gregori XVI rebutjant el govern progressista per impulsar de nou la venda de béns desamortitzats a l'església.

A Lleida, hi hagué nombrosos exemples del xoc entre ambdós ens, car s'havien de crear totes les bases per al manteniment de l'Església per part de l'Estat, i això comportà la pèrdua del privilegi estamental de què havia gaudit el grup a nivell fiscal (el delme) i de propietats (la desamortització).

Altrament, hi hagué una ferma resistència per part de la població a mantenir l'aparell eclesiàstic en veure com requeia sobre ells un nou impost que tenia l'objectiu de mantenir un grup que, en alguns casos, fou vist com a un enemic de les institucions que en aquell moment governaven la nació.

L'organització eclesiàstica del moment estava molt jerarquitzada, i Lleida no en era cap excepció. El cap visible de l'organigrama religiós de la ciutat estava ostentat pel bisbe, que era l'encarregat d'administrar l'autoritat eclesiàstica a les terres del bisbat de Lleida i, al mateix temps, era cap del Capítol de la Catedral. En el període comprés entre el 1840 i el 1843, el bisbe de Lleida, Julià Alonso, es trobava exiliat a França des del seu abandonament de la ciutat al maig del 1835, per la qual cosa el Capítol nomenava un governador vicari general amb les funcions gestores del bisbe.⁸⁴⁹

En substitució de l'autoritat del bisbat, en aquells anys, la institució que prengué un fort protagonisme fou el Capítol, que era la reunió dels canonges amb càrrecs de la Catedral, i tenia la funció d'assistir en el govern eclesiàstic al bisbe, administrar les rendes i dirigir els clergues que pertanyien a la institució. L'organigrama del Capítol estava format per vuit canonges: “dean, prepósito, arcediano, chantre, maestrescuela, limosnero, enfermero y capellán mayor”, i, a part, de “cuatro de oficio por oposición: magistral, lectoral, penitenciario y doctoral”.⁸⁵⁰ El degà feia les funcions de president i solia ser el canonge amb més antiguitat. A part dels canonges, hi havia els clergues racioners i els beneficiats, que anaven per darrere, en la jerarquia, d'aquells, però “con frecuencia dotados de mayor fuerza económica que los propios canónigos”.⁸⁵¹ Cada racioner tenia dret a una ració, oferta per alguna persona o institució, mitjançant el compliment d'algunes càrregues espirituals (misses, novenes, absoltes), mentre que els beneficiats eren clergues que gaudien d'un benefici (propietat) a canvi de dur a terme el ministeri eclesiàstic.⁸⁵² A part d'aquells, a la Catedral hi havia nombrosos religiosos amb oficis i funcions diverses, però no tenien cap dret sobre finques o propietats, per la qual cosa eren com uns empleats que facilitaven el culte del temple.

⁸⁴⁸ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 18 de març de 1843.

⁸⁴⁹ En aquella època foren vicaris generals del bisbat de Lleida: Pau Altemir, de 1840 a 1842; Liberato Fernández, del 30 de maig de 1842 al 12 de juliol de 1842; Francesc Fontanals, del 12 de juliol de 1842 al 4 de març de 1843; Joan Mensa (degà del capítol), a partir de la citada data. ACL, actes capitulars, sessions de 21 de desembre de 1841, 30 de maig de 1842, 12 de juliol de 1842 i 4 de març de 1844.

⁸⁵⁰ Vegeu, per un aprofundiment més gran en el coneixement de les funcions de cadascun dels canonges segons el seu ofici, F. Castellón, “Estructura del Cabildo...”, p. 103.

⁸⁵¹ F. Castellón Cortada, “Estructura del Cabildo...”, p. 109.

Com s'ha dit abans, la reforma liberal generà un discurs, per part de l'aparell eclesiàstic local, de resignació davant el moment polític que vivia el país i d'impotència davant les dificultats per mantenir-se i poder desenvolupar les tasques de culte que, no s'ha d'oblidar, demanava una part important de la població. El Capítol, que dirigia la vida religiosa de Lleida en l'època progressista per la deserció del bisbe al bàndol carlí, exposà a l'Ajuntament la penosa situació econòmica que patia i que l'obligava, fins i tot, "en el doloroso conflicto de no poder hacer á V. el obsequio de las velas benditas que siempre ha acostumbrado en la próxima festividad de la Purificacion".⁸⁵³ La resposta del consistori no es féu esperar, tot manifestant que en cas

"de tener que cerrar el templo por falta de recursos para sostener el culto, puede V. contar que sin tener que empeñarse demasiado en hacer ver los apuros y conflicto de esta Ilustrísima Corporacion con mano generosa proporcionaría el Ayuntamiento los auxilios necesarios para que esta capital no se viese defraudada del pasto espiritual".⁸⁵⁴

És a dir, la Paeria deixava clar que les seves intencions no eren les d'acabar ni amb el clergat ni amb el culte, tal com semblava desprendre el temor de la primera missiva del secretari del Capítol. En tot cas, cal veure, en aquell intercanvi de correspondència entre ambdues institucions, el seu enfrontament per la ferma intenció del progressisme local a fer complir les disposicions nacionals, que derogaven tota classe de privilegis per al grup eclesiàstic, i el rebuig que això ocasionà en els dirigents religiosos, que no ho acceptaren de bon grat si ens atenem a les seves protestes, confirmant-se, així, com un sector social en oposició a les institucions progressistes.

El primer enfrontament seriós entre l'església i les institucions liberals de Lleida es produí arran de la desamortització de béns eclesiàstics engegada per l'aparell administratiu d'Hisenda de la ciutat. La junta d'alienació de béns va escriure reiteradament al Capítol perquè li donés, de forma definitiva, la relació de béns que tenia al seu càrrec perquè aquests passessin a ser propietat nacional. La resposta del Capítol va arribar el 5 de gener de 1840, abans que es produís el pronunciament i la presa del poder per part del Partit Progressista, i, en ella, la institució eclesiàstica es preguntava si "su Santidad (el Sumo Pontífice) ha dado su autorización en el asunto de que se trata, pues de lo contrario le es

⁸⁵² F. Castellón Cortada, "Estructura del Cabildo...", p. 111.

⁸⁵³ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta de Liberato Fernández, secretari del Capítol, a l'Ajuntament, del 15 de gener de 1842.

⁸⁵⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, carta de l'Ajuntament al Capítol, del 23 de febrer de 1842.

imposible dar al Cabildo la estadística que V.S. pide sin faltar y contravenir á lo preceptuado por el Concilio de Trento”.⁸⁵⁵

L'excusa per no donar la informació que li requerien les autoritats locals sobre els béns que administrava el Capítol de Lleida era el de menys. En ella s'ha de veure un intent per guanyar temps enfront a la pressió que exercia la junta d'alienació per aconseguir incorporar les propietats als béns de la nació i, d'aquesta manera, poder-les subhastar. El Capítol, lluny de quedar-se amb els braços creuats esperant esdeveniments, escriví a la reina regent M. Cristina per demanar-li el seu suport perquè

“de acuerdo con las Cortes se dignará dictar las providencias convenientes para remedio de los indicados males (la desamortització) y por tanto á S.M. respetuosamente suplica tenga á bien disponer que no se lleve á efecto la enajenacion de los bienes Eclesiásticos y mandar entre tanto que la Junta Diocesana se abstenga de exigir noticias respectivas sobre lo que esta Iglesia tiene para formar la estadística con relación á la venta de sus bienes”.⁸⁵⁶

El Partit Moderat preparà una llei (1840) per aturar la venda de béns desamortitzats a l'Església, però la presa de poder dels progressistes, al setembre del 1840, va fer que de nou s'engegués l'activitat desamortitzadora. La resistència del Capítol a facilitar les tasques de la junta de desamortització de la província de Lleida va continuar sent una constant durant més d'un any. Les comunicacions, per posar-se d'acord a l'hora de fer el lliurament de la paperassa que contenia la informació de les propietats del Capítol, foren una prova de força entre aquella institució i la junta, que finalment optà per emprar vies dissuasives més radicals. En conseqüència, la junta amenaçà el Capítol amb fer-li pagar la creació d'una comissió amb la finalitat de fer l'estadística de les seves propietats si persistia en negar-se a cooperar amb les autoritats, cosa que fou acceptada per aquell organisme, tot i que no semblava tenir una economia pròspera, per a no haver de donar la relació de propietats pel seu compte.⁸⁵⁷ L'estira i arronsa entre el Capítol i la junta d'alienació es perllongà fins a l'octubre del 1841, data en què, finalment, la junta va optar per emprendre mesures de força per fer-se amb els papers que acreditaven les finques capitulars.

Prèviament, la junta envià al Capítol un comunicat informant-li que per la llei del 2 de setembre de 1841, amb una instrucció signada pel regent, es demanava sense falta la relació de béns del clergat

⁸⁵⁵ ACL, prestatge 1, secció cartes, llibre núm. 60, p. 4, carta del 5 de gener de 1840 del capítol a la junta d'alienació de béns eclesiàstics de la província de Lleida.

⁸⁵⁶ ACL, prestatge 1, secció cartes, llibre núm. 60, carta del 18 de març del 1840 del Capítol a la reina regent M. Cristina.

⁸⁵⁷ ACL, acta de la sessió del 12 de maig de 1840, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849), p. 5. En un altre moment, de la llarga confrontació per lliurar les propietats, el Capítol s'excusava dient que l'arxiver estava malalt i que com que era l'únic que coneixia la

secular pel dia 23 de setembre de 1841. El Capítol va reunir-se el dia 22 en sessió extraordinària i acordà informar a la junta que no podia fer efectiva la donació que se li demanava per manca de temps.⁸⁵⁸ El nou intent del Capítol per prorrogar el lliurament de béns a la junta provocà l'esmentada acció de presa de possessió de l'arxiu capitular per la força. La mesura els hi fou comunicada als canonges el 30 de setembre de 1841, que, llavors, optaren per reunir-se immediatament, en sessió extraordinària, per decidir

“sobre el modo y forma de hacer la entrega de las llaves del archivo, acuerda que se haga estando presentes todos los Sres. Capitulares, y que se extienda y firme por todos una formal protesta de aquel acto y sus consecuencias á fin de salvar sus conciencias de la responsabilidad de las penas y censuras impuestas por los sagrados cánones contra los que consienten y cooperan á la enajenacion de los bienes eclesiásticos, y que esta protesta se ha al Sr. Comisionado Principal de Arbitrios de Amortización al tiempo mismo de posesionarse el Archivo”.⁸⁵⁹

L'acció de força es va fer a les nou del matí del dia següent (1 d'octubre de 1841) amb les característiques exposades amb anterioritat.

És evident que el cop a la institució eclesiàstica més important de les terres lleidatanes fou important a tots els nivells. A partir d'aquell moment, la jerarquia religiosa va començar a ressentir-se, sobre manera, de les noves ordenances que es varen imposar per al manteniment de l'església per part de l'estat. La llei de l'1 d'octubre del 1841 contemplava que tots els veïns havien de pagar una càrrega del 4 % dels impostos directes a la Hisenda per al manteniment del culte i del clergat de la seva ciutat. La legislació comportà que les propietats que administrava el clergat passessin a mans de l'Estat perquè aquest pogués fer amb elles el que volgués; de tota manera, el clergue que demostrés que era propietari directe de les terres les podia continuar administrant individualment. La nova situació provocà un cert qüestionament de la jerarquització eclesiàstica, per raó que hi havia clergues que amb menor categoria podien gestionar directament un número de béns superior als mateixos canonges en tenir al seu nom donacions o heretats de les quals podien disposar lliurement. A partir de llavors, alguns eclesiàstics no es consideraren amb l'obligació, com s'havia fet fins aquell moment, de donar una part del producte al Capítol, que assignava una quantitat a cada clergue d'acord amb la categoria religiosa que tenia en la institució.

paperassa no podia fer efectiva la donació. Llibre núm. 60, carta a la junta, del 30 de maig de 1840.

⁸⁵⁸ ACL, acta de la sessió del 22 de setembre de 1841, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849).

⁸⁵⁹ ACL, acta de la sessió del 30 de setembre de 1841, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849).

L'actuació posterior d'aquests clergues va ocasionar la queixa dels canonges al govern de Madrid perquè

“se consulte al Gobierno acerca de los medios que sean más oportunos para obligar á los residentes que obtienen beneficios y otras prebendas de patronato particular en esta Sta. Iglesia á que cumplan con sus respectivas cargas y obligaciones de residencia y demás á que se hallan estrechamente sujetos por las fundaciones, estatutos y costumbres de esta Sta. Iglesia fundando esta consulta á que el Cabildo se halla sin medios de coaccion con motivo de administrarse ellos mismos las fincas que el Gobierno les ha concedido, y cobrarse tambien sus rentas con absoluta independencia del Cabildo”.⁸⁶⁰

La descripció és prou detallada perquè ens adonem de la importància, a nivell de ruptura jeràrquica, que representà la decisió del govern d'alienar les finques que no tinguessin un propietari directe, d'una part; o de donar el domini total a qui pogués demostrar que n'era el propietari, cosa que només es reconegué a nivell individual, d'una altra part. La legislació progressista va provocar el trencament de l'aparent unitat en el si de la Catedral, que fins aquell moment havia pogut mantenir la submissió, tret fonamental del funcionament de la institució, de tots els clergues, d'acord a un repartiment preestablert d'assignacions, segons la seva categoria. Llavors, un racioner amb propietats podia actuar de forma autònoma en l'administració d'aquelles sense atendre a les ordenances marcades pels canonges, la qual cosa era un atemptat a l'estratificació de la jerarquia eclesiàstica i per al manteniment de la mastodòntica estructura catedralícia.

Concretament, l'any 1838 hi havia 72 religiosos en la Catedral i 19 empleats, amb un cost total en assignacions i sous que arribava a la xifra de 482.958 rals de billó.⁸⁶¹ La quantitat doblava els ingressos que tenia aquell mateix any l'Ajuntament, que eren de 202.282 rals de billó. La comparació pressupostària entre ambdós organismes ens aproxima amb exactitud en el coneixement del poder econòmic que tenia una institució com el Capítol en la ciutat de Lleida, i el pes específic de l'església en relació a les corporacions de govern locals.

En un altre sentit, també cal remarcar les diferències abismals que hi havia entre les assignacions dels canonges, que cobraven un mínim de 12.000 rals, i les dels altres clergues com els beneficiats que

⁸⁶⁰ ACL, acta de la sessió del 8 de novembre de 1843, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849).

⁸⁶¹ ACL, document anomenat: “Estados remitidos a la Junta Diocesana con fecha 2 de juliol de 1838”, prestatge 1, secció cartes, llibre núm. 60. Segons aquest document, l'any 1838 hi havia 20 canonges, 25 beneficiats, 6 racioners, 7 capellans i 24 empleats i clergues de baixa categoria. Altrament, durant el segle XVIII hi hagué una mitjana de 130 religiosos en aquella institució. M. A. Chaubel, *La clerecia de lleidatana en la Il·lustració*, tesi llicenciatura, Lleida, 1995, p. 103.

en cobraven 2.369.⁸⁶² En conseqüència, tota la legislació liberal, que tendí a primar als clergues propietaris en detriment de la comunitat, ocasionà una esclatxa en el compacte aparell eclesiàstic que amenaçava en trencar la unitat de l'Església, que estava basada en la submissió dels individus que la composaven a una jerarquia superior. L'entrada en el poder dels moderats, a partir del 1844, propicià un pacte entre l'Església i el govern, que tingué com a finalitat el retorn de les propietats alienades no venudes a la primera de les institucions. Amb aquest acord, el clergat va poder mantenir l'organització que havia tingut fins a la consolidació de la revolució liberal, i el Partit Moderat aconseguí donar una imatge catòlica al seu govern que dotà de més força ideològica al tipus d'Estat que volia implantar. A part, també va possibilitar el debilitament d'una de les bases socials més fermes del carlisme, ja que l'aparell dirigent religiós va passar globalment a donar suport als moderats i els hi permeté una aproximació amb el Papat fins al punt que aconseguiren refer les relacions trencades des del 1841 entre el Vaticà i Espanya.⁸⁶³

De tota manera, des de la imposició de la llei del culte i clergat de l'1 d'octubre de 1841, es va posar de manifest, com s'ha pogut observar en el tema de la propietat individual, que hi hagué una part dels membres de la Catedral que començaren a qüestionar l'autoritat de l'aparell dirigent. La línia divisòria és difícilment identificable, però sí que es pot constatar que hi hagué una repetició de desobediències per part dels clergues més humils a les disposicions dels canonges, que es feren més evidents entre el 1842 i el 1843. Concretament, el primer incident seriós entre eclesiàstics catedralicis es produí en el transcurs dels actes de la setmana santa de l'any 1842. L'escàndol, debatut en la reunió del Capítol de la Catedral el 15 d'abril de 1842, es produí quan

“el Canónigo D. Rafael M^a. Soldevila, habiéndose hallado de presidente en el coro como canónigo más antiguo en los oficios de las mañanas de Jueves y Viernes de esta Semana Santa, tuvo el sentimiento de observar, que algunos de los Beneficiados á quienes correspondía llevar el palio en las procesiones de ambos días, segun la costumbre inmemorial de esta Sta. Iglesia, se resistieron á ello, á pesar de ser avisados al efecto habiéndose visto en la precision de dar parte al Sr. Vicario General en el mismo acto, á fin de impedir el escándalo, que en su caso hubiera resultado, faltando en estas solemnidades una ceremonia tan notable.”

⁸⁶² A mode de comparació, en aquell moment, un cap polític cobrava 24.080 rals de billó de sou a l'any, l'administrador de Correus 15.000 r/b, l'interventor de Correus 10.000 r/b, el secretari de la Diputació 12.000 r/b, un oficial, era com un administratiu, entre els 4.000 i 6.000 r/b i un porter entre 2.000 i 3.000 r/b. Q. Casals, *Canvi econòmic...*, ps. 122-126.

⁸⁶³ G. Barnosell, *Industrialització...*, ps. 199-201. A Lleida, durant la dècada moderada, en les eleccions municipals els moderats incloïen més eclesiàstics dels que eren legals en els censos electorals perquè eren una garantia de vot. J. M. Pons, *El poder...*, ps. 114-115.

Tot i que el canonge aconseguí el que pretenia, “sin embargo siempre queda despreciada y desatendida la autoridad de la presidencia de un modo tanto más criminal, cuanto que se manifestó la resistencia con palabras indecorosas y nada conformes al respeto debido al Sto. Templo é injuriosas al Cabildo”.⁸⁶⁴

El Capítol acordà sancionar als individus que protagonitzaren els incidents per donar un exemple de la seva autoritat, però el contingut de l'exposició del canonge Rafael M. Soldevila marcava clarament la divisió existent entre el grup dirigent de la Catedral i els clergues sotmesos a la seva autoritat, sobretot si es té en compte que el desacatament protagonitzat pels beneficiats es féu en el marc d'un acte religiós tan concorregut pels ciutadans com era el de la setmana santa dins del mateix temple. El fet que la protesta es dirigís als membres del Capítol, que eren els responsables de l'administració i de l'autoritat en la Catedral, ens mostra, també, que hi havia un augment de la flexibilitat en l'obediència per part dels clergues més humils i que, en el marc de les transformacions legislatives liberals progressistes, es feia evident la pèrdua de poder de l'aparell dirigent de l'església, fins i tot, en el si de la mateixa institució.

Esbrinar si darrere de la divisió entre el clergat de la Catedral hi havia un component ideològic i polític és fa, amb la documentació de què es disposa actualment, força difícil, ja que només es poden seguir els esdeveniments d'acord amb les queixes dels canonges en les sessions del Capítol. Això ens fa suposar que només degueren sorgir les més notables i que, per tant, hi degué d'haver una relaxació en les costums de submissió que inspirava la pràctica religiosa dels clergues a l'empara de la transformació liberal que es produí en la nació. El cas era que, com ja s'ha apuntat en un altre moment, la divisió i la desobediència semblava estar concentrada en els beneficiats i els racioners, que eren els clergues que amb tota seguretat havien aconseguit el reconeixement del domini absolut de les propietats que tenien al seu nom. Així les coses, el dia següent a l'incident que s'ha assenyalat de la setmana santa, el president degà, Joan Mensa, es queixà d'una nova desobediència dels racioners de la

⁸⁶⁴ ACL, acta de la sessió del 15 d'abril de 1842, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849).

Catedral en negar-se a substituir a un company malalt, que havia d'acompanyar al canonge encarregat d'encensar l'altar en el temps del magnificat.⁸⁶⁵

El fet que la insubordinació es produís el dia següent que el Capítol hagués pres mesures de càstig per l'escàndol ocorregut en el transcurs de la setmana santa explica prou clarament que la divisió era en aquells moments evident, i que els beneficiats i racioners no estaven disposats a acceptar fàcilment l'autoritat dels canonges.

Altrament, el 8 de novembre de 1843 es produí un nou conflicte entre un altre canonge i un grup de beneficiats. En aquest cas, el canonge implicat era Juan Crisostomo Mariategui, que havia tornat a començaments de l'any 1841 a Lleida gràcies a l'indult del regent als carlins. Mariategui era un dels canonges amb més prestigi entre els membres del Capítol, a conseqüència de ser un home amb uns principis molt rígids que propiciaren l'abandó de la ciutat en ocasió de la protesta popular ocorreguda a l'agost del 1835.⁸⁶⁶ Aquell fet li conferí una gran consideració per part dels seus companys, tots ells d'ideologia molt conservadora, fins al punt que al mes de març del 1844, en plena reacció moderada, el nomenaren substitut primer del degà del Capítol per preveure qualsevol contingència. Com es deia, potser pel caràcter autoritari o per la ideologia conservadora de l'esmentat canonge, es tornà a produir un nou enfrontament entre un dels membres capitulars i un grup de beneficiats de la Catedral. Mariategui posà en coneixement del Capítol que

“en el día de ayer á la hora de tercia hallándose de presidente (l'esmentat Mariategui) en el coro observó que faltaban todos los capellanes girafulls,⁸⁶⁷ y en su virtud mandó salir á suplir sus veces á los Beneficiados modernos presentes á quienes correspondía segun costumbre de esta Sta. Iglesia, pero que ellos lejos de obedecer, despreciaron el mandato negándose á cumplir con esta obligacion. Enterado V.S.I. de tan represible conducta de estos Beneficiados, y observando por otra parte que produjo el escándalo de que los demás continuasen imitándola en la misa conventual y en todas las demás horas canónicas de la mañana y de la tarde, delibera y acuerda que se de conocimiento de este escandaloso suceso al muy Ilustre Sr. Vicario General á fin de que se sirva poner freno á esta insubordinacion, y castigar como se merece tan criminal proceder”⁸⁶⁸

No ha de passar desapercbut que tots els enfrontaments es produïren a partir de l'any 1842, en contraposició a l'aparent submissió dels anys anteriors. La reacció moderada, a partir de l'any 1844,

⁸⁶⁵ ACL, acta de la sessió del 15 d'abril de 1842, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849). Altres incidents queden remarcats en l'acta del 12 d'octubre de 1843.

⁸⁶⁶ ACL, comunicació al cap polític per part del Capítol informant de la tornada dels canonges Mariategui i Cossió a la ciutat de Lleida, del 8 de gener de 1841, prestatge 1, secció cartes, llibre núm. 60.

⁸⁶⁷ Els girafulls eren els encarregats de girar les fulles dels lliçonaris, que eren els llibres (de grans dimensions) que servien de guia perquè el cor pogués cantar. A canvi se'ls donava una “palloza” (moneda) per cada fulla girada, que tenia validesa entre el clergat catedralici.

⁸⁶⁸ ACL, acta de la sessió del 8 de novembre de 1843, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849).

tallà de rel aquella tendència poc respectuosa i de desacatament, per part dels clergues més humils de la Catedral, per raó de la recuperació de l'autoritat dels canonges en el marc d'un tipus de govern més autoritari, més proper als seus interessos i molt més sensible a les desobediències a la jerarquia. És de suposar que amb la presa del poder per part dels moderats, a part de la tornada de les terres que no s'havien venut arran de la desamortització, es tornés a una administració tutelada de les propietats dels religiosos de la Catedral.

En aquest context, no ha d'estranyar, doncs, que el Capítol veiés amb bons ulls el control del govern de la nació en mans del Partit Moderat, i quan això es produí no tardà gaire en demanar la tornada del bisbe exiliat, Julià Alonso, amb el teló de fons de l'imminent retorn de l'exregent a la nació espanyola. El 20 de febrer del 1844, el Capítol escriví a M. Cristina perquè fes les gestions necessàries “considerando que V.S.I. la buena disposicion que manifiesta el Gobierno de S.M. en favor de las Iglesias huérfanas de sus Prelados permitiendo á varios que se hallaban desterrados el regreso á sus obispados”. La mesura pretenia posar “término los graves males y perjuicios que ocasiona la ausencia del Prelado y sean por otro lado satisfechos los justos deseos que tanto V.I. como todos los Diócesanos abrigan de verle restablecido en su silla lo antes que sea posible”.⁸⁶⁹

El que no sabien els canonges capitulars era que dos dies abans, el 18 de febrer, el bisbe havia mort en la ciutat de Niça, fet del qual se n'assabentaren el dia 2 de març de 1844.⁸⁷⁰ Tanmateix, si que quedava clara l'orientació ideològica dels canonges, que veien com a fonamental la presència del bisbe J. Alonso, amb un clar passat carlí,⁸⁷¹ com la solució pertinent per resoldre les greus fissures que s'havien produït en l'aparell eclesiàstic lleidatà, que amenaçaven, àdhuc, la jerarquització existent fins llavors. Després d'assabentar-se de la mort d'Alonso, el Capítol nomenà el degà Joan Mensa com a vicari general per desenvolupar les tasques inherents al bisbat que,⁸⁷² en conseqüència, prengué de

⁸⁶⁹ ACL, acta de la sessió del 20 de febrer de 1844, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849).

⁸⁷⁰ ACL, acta de la sessió del 2 de març de 1844, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849).

⁸⁷¹ Vegeu uns breus apunts biogràfics del bisbe Julià Alonso a R. Viola González, *Historia de la congregación de las Carmelitas Misioneras Teresianas. I. El fundador Francisco Palau i Quer Barón de Contrariedades*, Burgos, 1986, ps. 62-63; i M. Lladonosa, *Carlins i liberals...*, ps. 233-234.

⁸⁷² ACL, acta de la sessió del 4 de març de 1844, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849). Al mateix temps es nomenà una jerarquia de substituïts encapçalada per Juan Crisostmo Mariategui, i continuada per Liberato Fernández, Antoni Vallcendrera, Rafael M. Soldevila i Francesc Fontanals, que per aquest ordre s'encarregarien de substituir al vicari general en cas que es produís algun contratemps. Joan Mensa era germà de l'advocat i gran propietari Joaquim Mensa, alcalde moderat de Lleida en 1836, regidor en 1839 i 1840 i vocal de la Diputació

forma definitiva la batuta en l'ordenament organitzatiu de l'església lleidatana fins que el 1848 va ésser nomenat Josep Domingo Costa com a nou bisbe de Lleida.⁸⁷³

Com s'ha pogut observar en les planes precedents, hi hagué un fort qüestionament per part de l'aparell eclesiàstic més humil vers els dirigents de la Catedral, que eren els que controlaven la vida religiosa de la ciutat i que, com s'ha pogut veure en la carta anterior, eren propers a postures ideològiques “moderades” o “conservadores”. Això podria haver delimitat una línia divisòria, a nivell ideològic, entre els diferents estrats religiosos, ja que, pel que semblava deduir-se de la nova legislació aplicada en l'època, hi hagué un grup de clergues (beneficiats i racioners) que es veié afavorit en poder explotar plenament les finques que tenien assignades per fer tasques religioses en el seu profit sense pagar res a la institució. Aquesta situació provocà, curiosament, que a les actes i a la correspondència del Capítol hi sortissin reflectits, de forma majoritària, molts més conflictes en el si de la mateixa església que no pas amb les autoritats progressistes que eren les “causants” del difícil moment que vivia la institució.

A part dels conflictes apuntats per fer-se amb les escriptures que administrava el Capítol i sobre la utilització de l'escorxador propietat de la Catedral, en la documentació estudiada només hi ha reflectit un enfrontament seriós amb la Milícia Nacional perquè els membres d'aquell cos no varen rendir la seva bandera en passar la processó de corpus davant de les seves files quan sempre s'havia fet així en senyal de respecte i submissió.⁸⁷⁴ Els problemes interns del grup eclesiàstic lleidatà fan pensar que els dirigents religiosos del Capítol tingueren realment problemes per mantenir la submissió dels clergues més humils.

Sabem que hi hagué religiosos, com Josep Castel, que donaren suport des de bon començament al liberalisme, però a nivell públic aquest cas fou més una excepció que una regla. La pèrdua de privilegis immemorials predisposà al grup eclesiàstic en contra dels interessos liberals, primer, i progressistes, després, en l'època cronològica que anà de l'any 1833 al 1843. El volum de correspondència entre les institucions locals, en la qual s'informava negativament del comportament

en 1844. AML, Llibres d'actes de 1836, 1839 i 1840.

⁸⁷³ Josep Domingo Costa fou bisbe de Lleida de l'any 1848 a l'any 1850. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 326.

⁸⁷⁴ ACL, comunicació al cap polític, per part del Capítol, del 13 de juny de 1841, prestatge 1, secció cartes, llibre núm. 60.

polític i moral dels clergues i capellans, fou impressionant en aquell període.⁸⁷⁵ Si bé és cert que per part del progressisme hi hagué una predisposició a dubtar de la filiació política dels eclesiàstics, també ho és que el comportament d'aquells no fou de suport incondicional vers aquell “partit polític”.

La diferent adscripció ideològica que esperaven dels religiosos els dos partits liberals, moderats i progressistes, és fàcilment comprovable en el moment que feren els censos electorals municipals quan governaren de 1833 a 1853. Així, mentre els progressistes no tingueren gaire entusiasme en incorporar-los, els moderats en posaven més dels que marcava la seva llei electoral municipal.⁸⁷⁶

Per un altre cantó, altres problemes es sumaren a la difícil situació que visqué la Catedral. Així, la correspondència de la institució durant aquells anys ens mostra que hi hagué un cert abandó, per part d'alguns pagesos, en el pagament de les contribucions que devien satisfer al Capítol. La desobediència, a part de demostrar la pèrdua del poder d'influència de la institució vers els seus administrats, incidí negativament en el manteniment econòmic acostumat de la Catedral, que amb les lleis desamortitzadores estigué molt debilitada.

En una carta a la junta de dotació del culte i del clergat, el Capítol manifestava que

“en la restauracion que del pueblo de Vallfogona hizo en el siglo pasado este Cabildo en las Escrituras de establecimiento que otorgó á favor de sus vecinos los nuevos pobladores se reservó entre otras cosas las hierbas y pastos y un quinceno de todos los frutos quedando por consiguiante sin efecto el arriendo que con intervencion de V.S. hizo del mismo y por el precio de 433 libras 6 reales de vellon y aun se tiene presentido que los indicados vecinos quieren tambien por si y ante si apropiarse de las hierbas arrendadas en el día en 82 libras catalanas. Estos atentados y despojos cometidos por los vecinos de Vallfogona por si y ante si perjudican el acervo comun de esta Diócesis en 1.253 libras 98 reales de vellon, pues que estos ingresos menos tendran los propietarios é ilegales procedimientos de los citados vecinos de Vallfogona”.⁸⁷⁷

El comportament dels pagesos agreujava la manca de recursos del Capítol, i corroborava que el seu poder de control vers les institucions, clergues i administrats amb els quals estava relacionat, fou cada cop menys respectat durant el Trienni Progressista.

⁸⁷⁵ AML, sèrie correspondència, caixes 1469-1470. El mateix governador de la diòcesi, Pau Altemir, era qualificat per l'Ajuntament com "públicamente por desafecto a las mismas instituciones y poco amante del actual sistema constitucional", en una carta del cap polític, del 16 d'abril del 1842. En altres cartes del 17 de gener i 23 de febrer del 1842, apareixen els noms d'una sèrie de personatges que en la majoria dels casos eren desafectes al progressisme, d'ells n'hi havia trenta, d'un total de trenta-cinc, que eren eclesiàstics. Els altres cinc eren tres pagesos, un sastre i un espardenyer, la qual cosa dóna una idea del control polític a què foren sotmesos els eclesiàstics en aquella època i de la desconfiança política que despertaren les seves accions.

⁸⁷⁶ Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 360-365; i “La definició... Per als progressistes, la incorporació dels eclesiàstics com a votants en els censos electorals no era un problema, ja que el seu nombre es diluïa en el volum total de l'electors de la ciutat, ja que foren considerats amb aquesta potestat tots els veïns reconeguts, amb casa oberta i forma de vida coneguda (uns 2.200). Altrament, en les eleccions municipals dels moderats (1844-1854) la inscripció en els censos d'un nombre major de religiosos podia decantar, àdhuc, l'elecció, ja que els electors reconeguts durant aquells anys foren uns 370 i d'aquests n'hi havia uns 70 que eren religiosos.

⁸⁷⁷ ACL, carta del capítol a la junta de dotació de culte i clergat, del 3 de juliol de 1841, prestatge 1, secció cartes, llibre núm. 60.

LES DESPESES ECLESIASTIQUES

Els problemes econòmics de la Catedral s'agrejaren pel retard en el pagament de la contribució del culte i clergat, la qual cosa va provocar les reiterades protestes del Capítol a les institucions locals i nacionals per la penosa situació econòmica que li tocava viure.⁸⁷⁸ La situació encara empitjorà més per la concessió de només 18.000 rals de billó de subvenció, per part del Ministeri de Gràcia i Justícia, quan se'n necessitaven, segons els comptes del Capítol, 36.109 r/b,⁸⁷⁹ tot i que, finalment, els hi foren concedits dos mesos més tard per part del regent.⁸⁸⁰

La nova legislació de culte i clergat, com s'ha vist més amunt, contemplava que fossin les institucions oficials les encarregades de sufragar les despeses de l'església mitjançant el pagament d'un impost per part dels ciutadans que eliminava el delme. L'Ajuntament del 1842 demanà a cada parròquia de la ciutat l'estat de comptes, justificat, de les seves despeses per planificar el pressupost a destinar per al manteniment del culte en els temples. Concretament, dins el recinte emmurallat hi havia quatre parròquies per realitzar el culte catòlic local: Sant Joan, amb uns 5.000 feligresos aproximadament; Sant Llorenç, amb 5.000; Sant Andreu, amb 1.000, i Santa Magdalena, amb 1.000 més.⁸⁸¹

Cada parròquia tenia un pressupost diferent per pagar els articles i servents que possibilitaven el culte a cadascuna d'elles en la ciutat.⁸⁸² Les dues parròquies més grans, Sant Llorenç i Sant Joan, eren

⁸⁷⁸ ACL, acta de la sessió del 21 de desembre de 1841, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849). Concretament, deia: "El presidente hace presente que el objeto de la convocacion de este Cabildo es el acordar lo que parezca más conveniente y oportuno á fin de aliviar la triste situacion en que se encuentran en la actualidad los dependientes de esta Sta. Iglesia á consecuencia de no haberles pagado todavía cosa alguna el Gobierno, cuya circunstancia les tenía reducidos ya á la mayor penuria, en términos de ser así expuesto que por buscarse su precisa subsistencia, abandonen el servicio que estan prestando, en cuyo caso V.S.I. se vería en el mayor conflicto, en razon á que no podría continuar en el culto absolutamente".

⁸⁷⁹ ACL, acta de la sessió del 19 de octubre de 1842, prestatge 3, actes capitulars (1836-1849). Les despeses concretes que calculaven els components del Capítol eren: per al primer sagristà, 2.182; per al segon sagristà, 2.091; per al tercer sagristà, 2.084; per dos capellers, 1.460; per al manxaire de l'orgue, 1.000; per al campaner, 2.000; per al guarda-escombriaire, 1.825; per al mestre de cerimònies, 600; per a quatre escolans, 2.920; per al porter i l'escrivent, 1.825; per a despeses de correu i paper per la secretaria, 1.100; per a cera, 10.780; per ous, 1.187; per hòsties, 240; per encens, 280; per a carbó, 400; per a roba (rentar i planxar), 1.575; per oli, 960; per despeses d'olis, 1.000, i per a monuments de la setmana santa, 600.

⁸⁸⁰ ACL, acta de la sessió del 13 de desembre del 1842, prestatge 3, Actes capitulars (1836-1849).

⁸⁸¹ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 31.

⁸⁸² AML, sèrie correspondència (any 1842), caixa 1469. La parròquia de Sant Joan necessitava 1.440 rals anuals per a cera, la de Sant Llorenç 1.022, la de Santa Magdalena 960 i la de Sant Andreu en necessitava 1.340 per a cera, oli vi i hòsties; per a vi, la de Sant Joan necessitava 600 rals, Sant Llorenç 450 i la Magdalena 400; per al manteniment de la roba, la de Sant Joan necessitava 456 rals, Sant Llorenç 388 i la Magdalena 160; per a les hòsties, la de Sant Joan necessitava 213 rals i Sant Llorenç 192; per a carbó/encens, la de Sant Joan necessitava 160 rals, Sant Llorenç 100 i la Magdalena 100; per a objectes sagrats, la de Sant Joan necessitava 400 rals, Sant Llorenç 400 i la Magdalena 200; per a oli, la de Sant Joan necessitava 280 rals, Sant Llorenç 480 i la Magdalena 260; per al fuster dels monuments, la de Sant

les que tenien més recursos econòmics i també les que organitzaven més actes de culte, ja que tenien pressupost per fer les activitats dels dies de la festivitat dels seus patrons i per a la de Corpus Christi. Els sous dels dependents de les quatre parròquies anaven d'acord amb la seva importància, és a dir, els més ben pagats eren els de Sant Llorenç i Sant Joan, que estaven molt per sobre (els doblaven) dels de Sant Andreu i Santa Magdalena. Les quatre parròquies de la ciutat cobrien zones geogràfiques força detallades i distants per garantir un bon servei de culte en el municipi. A part, també hi havia la Catedral nova, església on es feien les grans celebracions i tedéums, però on només hi havia tres famílies censades com a parroquianes.⁸⁸³ Altres edificis eclesiàstics de la ciutat eren el Palau Episcopal, els convents de monges, alguns petits santuaris (Sant Pau, Peu del Romeu...) i els antics convents de monjos.⁸⁸⁴

La contribució de culte i clergat l'havia de pagar tothom que estava carregat amb les contribucions sobre la riquesa territorial i comercial-industrial, i representava el 4 % del total que havia de pagar cada contribuent sobre aquests dos conceptes. Globalment, Lleida província havia de pagar, el 1843, 729.313 rals de billó sobre la riquesa territorial i 160.000 r/b sobre la comercial-industrial, amb la qual cosa, tenint en compte que s'havia d'aplicar el 4 % del total a pagar (889.313 r/b)⁸⁸⁵ com a contribució de culte i clergat, s'afegí un recàrrec als contribuents lleidatans de 35.572 r/b.

Com ja s'ha dit en un altre moment, al març de l'any 1843 l'intendent reclamava 24.626 r/b que restaven per pagar del citat impost. Si es fa la resta, del que s'hagués hagut de cobrar, es veurà que només s'havien pagat 10.946 r/b, és a dir, el 30,77 % del total de diners que s'havien d'ingressar en la província per aquell concepte.

Joan necessitava 64 rals i Sant Llorenç 40; per a festivitats religioses, la de Sant Joan necessitava 336 rals i Sant Llorenç 1.296; per a despeses del temple, la de Sant Joan necessitava 524 rals i la Magdalena 300; per al sagristà, la de Sant Joan necessitava 1.915 rals, Sant Llorenç 1.506, Sant Andreu 900 i la Magdalena 938; per a l'organista, la de Sant Joan necessitava 1.915 rals, Sant Llorenç 1.506 i la Magdalena 938; per al capítol, la de Sant Joan necessitava 1.915 rals, Sant Llorenç 1.506, Sant Andreu 900 i la Magdalena 938; per al campaner, la de Sant Joan necessitava 2.095 rals, Sant Llorenç 1.661, Sant Andreu 640 i la Magdalena 550; per a l'escolà, la de Sant Joan necessitava 813 rals, Sant Llorenç 820, Sant Andreu 320 i la Magdalena 620; per a l'escombriaire, la de Sant Joan necessitava 24 rals i la de Sant Llorenç 40; i per a la fàbrica de l'església i les funcions de Minerva, Sant Llorenç demanava 1.653 rals.

⁸⁸³ P. Madoz, *El Principado de Cataluña...*, p. 31.

⁸⁸⁴ Els antics convents alineats als monjos foren els dels: Agustins, Carmelites Calçats, Carmelites Descalços, Caputxins, Franciscans, Dominics, Trinitaris i els Mercenaris. Els de les monges eren el de les Clarisses, de l'Ensenyança i de Santa Teresa. Q. Casals, *Camí econòmic...*, ps. 157-158.

⁸⁸⁵ ADL, BOP del 26 de novembre de 1843, p. 4.

Lleida capital, com a ciutat amb més habitants, era la que devia més diners, circumstància que provocà una nova reclamació de l'intendent, a l'abril del 1843, que fou contestada per l'Ajuntament tot dient que "para la recaudacion de la contribucion del culto y clero encuentra entre los vecinos de esta capital una abierta resistencia á su pago, de suerte que ni los apremios pecuniarios ni los decretos de ejecucion son bastante para lograrlo". La resistència de la població a fer efectiu el pagament de l'impost provocà l'adopció de mesures per part de l'Ajuntament en defensa dels interessos dels veïns. Concretament, el consistori acordà

“que el Ayuntamiento se pusiese de acuerdo con las restantes provincias de Cataluña para que reine en cada una con respecto al pago de Contribucion de Culto y Clero, y si efectivamente en todas se observara la misma resistencia que en esta pueda acudirse al Gobierno para que desaparezca la citada Contribucion”.⁸⁸⁶

La resposta, per part dels ajuntaments de les capitals de província catalanes, no es féu esperar i el 5 de juny la corporació de Tarragona oficià al de Lleida tot donant a conèixer “una exposicion que eleva al Gobierno haciéndole ver lo repugnante que es al pueblo el pago de la Contribucion de Culto y Clero”.⁸⁸⁷ Igualment, també arribà a mans del consistori una altra exposició que li féu el de Barcelona, a l'abril del 1842, expressant-se en els mateixos termes que el de Tarragona.⁸⁸⁸ L'oposició a l'esmentat tribut provocà que l'Ajuntament de Lleida fes un front comú amb els de la resta del Principat per elevar una exposició al govern central que manifestés el rebuig de la població a pagar aquest nou impost, i per esperonar-lo, de pas, perquè prenguéss altres mesures per solucionar el manteniment de l'església.⁸⁸⁹

No s'ha trobat constància documental de què aquest comunicat es duigués a terme, i només s'ha pogut comprovar el ferm propòsit de l'Ajuntament a realitzar-lo en la manifestació que feren els seus membres en la sessió del 2 de juny. A part, la vida habitual de la ciutat quedà paralitzada, a partir del dia 5, amb els esdeveniments d'un nou pronunciament, cosa que degué frenar el propòsit inicial del consistori. El que sí que es palesà en l'actuació de la institució de govern lleidatana foren dues coses que ja s'han apuntat amb anterioritat, però que són importants de recordar: d'una banda, el suport als

⁸⁸⁶ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió de l'11 d'abril de 1843.

⁸⁸⁷ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 5 de maig de 1843.

⁸⁸⁸ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta de l'Ajuntament de Barcelona al de Lleida, de l'abril de 1842.

⁸⁸⁹ AML, sèrie correspondència, caixa 1470. En aquest sentit, en l'exposició de l'Ajuntament de Barcelona, aquesta institució proposava que cada població, amb el cobrament dels impostos habituals, mantingués els clergues i culte que en ella s'hi trobaven o eren habituals.

interessos de la població que representava, tal com es posà de manifest en el paper d'interlocutor de l'Ajuntament entre la població i el govern central, i, d'altra banda, la pràctica habitual de consultar amb els consistoris de la resta de províncies catalanes per prendre una decisió final sobre temes que els afectaven de forma comú. Aquests dos hàbits posaven de manifest que hi havia una certa connexió d'interessos entre les corporacions municipals catalanes, i, segurament, una forma diferent de veure les coses enfront a la resta de l'Estat.

Una vegada varen passar els esdeveniments del pronunciament de juny i juliol del 1843, en què es constituí una junta central per coordinar els diversos moviments, junt amb la creació de juntes provincials de govern en tot el país, l'Ajuntament proposà, el 4 d'agost, a la junta governativa de Lleida, presidida per Pascual Madoz, "que para cubrir las sagradas atenciones á que su producto está destinado (contribució de culte i clergat), que se devolviesen al clero las fincas en renta que administra la Amortizacion, pues de este modo se acallaría el clamor general y se vería atendida tan respetable clase del Estado".⁸⁹⁰

En tot cas, cal concloure que, en el tema del cobrament de la contribució de culte i clergat, es constatà l'intent del progressisme de normalitzar la situació de l'església que, fins a l'arribada del liberalisme el 1833, havia gaudit de notables privilegis en qualitat de la seva condició. L'intent d'encabir a tota la població en un mateix nivell social i legislatiu determinà una situació nova per alguns grups, com el clergat, que no assimilaren fàcilment. Per ells, la nova situació política va comportar la pèrdua de privilegis, però els predisposà en contra del progressisme polític. Amb l'arribada de la dècada moderada, a partir del 1844, l'església recuperà part de la terra que la llei desamortitzadora els hi havia alienat, amb la qual cosa recuperaren part dels seus privilegis i consideració social, i predisposà als religiosos, al mateix temps, en favor d'un govern de caràcter conservador.

⁸⁹⁰ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 4 d'agost de 1843.

LA REBEL·LIÓ DE BARCELONA DEL 1842 VISCUDA DES DE LLEIDA

Al novembre del 1842 es produí a Barcelona una revolta que fou censurada per les autoritats lleidatanes, que, des de una posició de progressisme d'ordre, veieren tan perillosa la sedició radical republicana com la moderada que, en diverses fases, es produí en la capital del Principat.⁸⁹¹

El 18 de novembre l'Ajuntament es reuní amb el cap polític per analitzar els fets de Barcelona, que en aquells primers moments es visqueren amb gran confusió perquè no se sabia ben bé per part de quin signe polític eren propiciats. El cap polític, Joan Alix,⁸⁹² demanà, en l'esmentada reunió, si el consistori havia rebut informació per part del seu homònim barceloní en relació als fets que allí ocorrien, amb la qual cosa es tornava a posar de manifest la latent desconfiança per part de les autoritats representatives del govern central davant les locals. M. Fuster, com alcalde primer, contestà al cap polític tot dient “que en el caso de no llegar el correo la autoridad superior de la provincia estaba decidida á dar un manifiesto para calmar la ansiedad pública y que en este caso el Ayuntamiento la secundará dispuesto como se halla siempre á conservar el orden y cuanto esté en la esfera de sus atribuciones”.⁸⁹³

L'Ajuntament, per tant, deixava ben clar que, si bé s'havia erigit com a interlocutor entre el poder central i els ciutadans de la ciutat, no acceptava cap moviment radicalitzat que atemptés l'ordre establert. En aquest context, no s'ha d'oblidar que el progressisme local havia aconseguit el propòsit de participació que s'havia marcat, que no era altra cosa que l'entrada de les classes mitjanes en els òrgans de decisió polítics, però, tot i que estaven preocupats per la condició de les capes baixes del poble, rebutjava que aquestes poguessin arribar a participar plenament del poder, ja que això podia significar la subversió política i social.

El moviment del poble barceloní fou seguit amb intensitat a Lleida, perquè, d'alguna forma, allí s'estava dirimint una lluita de futur, en la qual el baix poble qüestionà el grup polític i el regent que

⁸⁹¹ M. J. Risques, “La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social”, *Recerques*, núm. 10, ps. 94-112. L'autor ha mostrat que en la rebel·lió barcelonina del novembre de 1842 hi hagué diverses fases revolucionàries amb una major o menor influència política de les ideologies moderada i republicana. Per als dirigents progressistes de Lleida foren igual de censurables ambdós posicionaments, ja que estaven en desacord amb els plantejaments polítics d'ambdues tendències.

⁸⁹² Joan Alix havia substituït Miquel Maria Calafat el 14 de setembre de 1842.

⁸⁹³ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió extraordinària, del 18 de novembre de 1842, entre l'Ajuntament i el cap polític, Joan Alix.

uns mesos enrera aclamaren com a propis. Dos dies després de la reunió que van mantenir, el cap polític, Joan Alix, informava a l'Ajuntament que “pretextos incalificables produjeron una alarma en Barcelona los días 13 y 14 continuando los siguientes sin que bastasen á reprimirla las voces de sus autoridades ni la tropa del Ejército, que se encontraba de guarnicion en aquella plaza”. La comunicació transmetia una d'inicial del delegat del govern de Barcelona, Joan Gutiérrez, en què manifestava:

“que la mayoría del pueblo barcelonés unánimemente desea tranquilidad, y que esta ha sido alterada por unos cuantos partidarios que provocan turbacion por convenir esta á sus ocultos é interesados miramientos. Allí se ha formado una Junta que se titula “Directiva popular” pero que no tremola enseña de ninguna clase. La provincia toda continua en la mayor tranquilidad reconociendo las autoridades constituidas y suministrándoles cuantos individuos necesitan y se reclaman. El Castillo de Montjuich que domina la capital sublevada se había ocupado por tropas del Gobierno Superior y tanto aquellas como las que operan á nuestro lado se encuentran animadas del más noble entusiasmo”.

No obstant això, en l'apartat final de la nota aclaria que “acaba de salir otra proclama en que los insurreccionales de Barcelona quitándose la careta gritan: abajo el Regente, esta es la obra que tratan de consumir los retrogados carlistas para dividir al Ejército y al pueblo haciendo trizas el partido liberal”.⁸⁹⁴

La carta del cap polític de Barcelona, Joan Gutiérrez, mostrava que o hi havia una enorme confusió o una doble intenció en confondre els habitants de la ciutat de Lleida perquè creguessin que el moviment estava dirigit per forces fosques que, fins i tot, relacionava amb agents carlins. A hores d'ara, se sap que hi hagué una actuació d'una part del grup moderat barceloní, que intentà modificar la insurrecció popular barcelonina en profit d'un pronunciament contra el progressisme d'acord amb les seves bases ideològiques. Des de les planes de *El Papagayo*, diari moderat, es volgué dirigir el moviment amb el seu editor Milà de la Roca al front. L'intent de pronunciament moderat no rebé l'esperat suport de la burgesia barcelonina que abandonà la ciutat cap a llocs més segurs, amb la qual cosa el moviment, que cronològicament se situaria al bell mig d'un d'inicial de caràcter general contra l'autoritarisme dels representants del govern central i un altre de final més radical que acabà amb el bombardeig d'Espartero a la ciutat, fracassà.

De tota manera, aquesta inicial participació d'una part del grup moderat de Barcelona degué ser utilitzada pels governants progressistes dels òrgans de govern de les províncies, com era el cas del de

⁸⁹⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del cap polític, Joan Alix, a l'Ajuntament, traslladant un comunicat del de Barcelona, Joan Gutiérrez, dels fets ocorreguts a mitjan novembre, del 20 de novembre de 1842. L'escrit també apareix al BOP del 22 de novembre de

Lleida, per convèncer els dirigents locals i la població que el moviment atemptava contra les institucions defensades pel pronunciament progressista del 1840.

ELS FETS DE BARCELONA DEL NOVEMBRE DE 1842

El radicalisme republicà havia anat pujant de to durant l'any 1842. L'alcalde de Figueres, el destacat dirigent republicà Abdó Terrades, inflamava, des de les planes d'*El Republicano*, el discurs democràtic català i predisposava als seus seguidors a la lluita armada. L'actitud intransigent de les autoritats de l'exèrcit encapçalades pel cap visible del general "ayacucho" M. Zurbano, que reclutava soldats entre els pagesos dels districtes rurals propers a Barcelona, agreujà la situació que semblava tenir com a única sortida l'enfrontament armat entre civils i militars. Tot sembla apuntar que el començament de la revolta es produí per un fet poc trascendent, però que tingué la virtut de ser la gota que vessà el vas de les desavinences. El cap polític de Barcelona, Joan Gutiérrez, informava que:

“Al anochecer del día 13 hubo en la puerta del Ángel un pequeño alboroto entre algunos paisanos y los guardas de la hacienda nacional, el cual dió lugar á que interviniese la tropa que se hallaba de guardia en la misma puerta. Con este motivo la referida guardia fué apedreada é insultada por varios paisanos y en su virtud el gobernador de la plaza, mandó reforzarla y me pasó comunicacion dándome conocimiento de lo ocurrido, añadiéndome que á cierta distancia de aquella se hallaban varios grupos de gente que infundía sospechas de que se pudiera alterar el orden público, y que para las medidas que tuviese por conveniente adoptar se hallaban las tropas á mi disposicion en sus respectivos cuarteles. Para impedir que cundiese el mal y hubiese desgracias en algún choque entre militares y paisanos marché personalmente con una escolta de ochenta hombres á la plaza de S. Jaime en donde se encontraban gentes reunidas, con el obgeto de hacerles retirar, enviándoles á sus casas. A mi entrada en la plaza se me dió el quien vive por centinelas de la guardia de Nacionales que se hallaban en las casas consistoriales y al hacer el alto y anunciarme como la autoridad política, los que había allí amotinados prorrumpieron con gritos sediciosos, *A fuera la autoridad* contesté con la voz de *Carguen á discrecion*; y sin más consecuencias por entonces se dispersaron los grupos.”

El delegat del govern continuava la narració dels fets tot dient que havia manat la reunió de l'ajuntament per encomanar-li que prengué mesures urgents d'ordre, però al carrer una part de la milícia, el tercer batalló en la caserna de Sant Felip, s'havia revelat. A mitja nit, el cap arribà a les cases consistorials on l'informaren que els redactors d'*El Republicano* havien anat allí i havien insultat un regidor perquè havia alliberat uns oficials de l'exèrcit que els aixecats havien empresonat en la caserna de Sant Felip. Aquesta fou l'excusa perquè Juan Gutiérrez, acompanyat per tropes de l'exèrcit, anés

“á sus casas para reducirles á presos y entregarles á los tribunales. Entre otros y tal vez el principal de los cabecillas se encontraba un tal Cuello, redactor del Republicano, que vivía en la casa de la misma redacción por hallarse abandonado de sus padres á causa de su mala conducta y cuya casa encontré al tiempo de prenderle once fusiles con otras tantas cartucheras, llenas de municiones, un trabuco y un estoque. Hallé además algunos jóvenes

Nacionales que no pertenecían á la redaccion y en el interrogatorio que se les hizo confesaron el haber estado en la reunion del cuartel del tercer batallon, siendo algunos de ellos, oficiales, que confesados por los mismos acudieron con fusil y bayoneta, añadiendo todos que se hallaban guarecidos allí por no haber querido sus padres abrir la puerta de sus respectivas casas. Dicho Cuello con los demás jóvenes fueron conducidos, en calidad de detenidos á las cárceles nacionales para que fuesen juzgados por el tribunal con arreglo á las leyes. Debo advertir que de los once fusiles que se encontraron en la redaccion sólo cuatro pertenecían á los jóvenes que allí había; los otros siete eran un depósito de que debía responder el cabecilla Cuello.”

El dia següent, 14 de juny, hi hagué un gran enrenou a l’Ajuntament, per raó d’una gran concentració de població civil i amotinats nacionals que demanaven l’alliberament dels empresonats la nit anterior. L’avalot, sempre segons el testimoni del cap polític, propicià la manca de coordinació entre els diversos poders públics de la ciutat, ja que mentre ell i l’alcalde discutien la conveniència de tocar generala per fer front als manifestants aquella sonà. El delegat “viendo este transtorno público y conociendo los resultados que iba a producir me puse en comunicacion con el Capitan general y su Estado mayor, en donde se tomó la disposicion de reunir la guarnicion y situarla en la Rambla.” Les negociacions entre la milícia, que demanà l’alliberament dels presoners, i el cap polític, que s’entossudí en negar-la, propicià un acord pel qual els presoners republicans passaven a ser-ho de la Milícia Nacional sota la responsabilitat dels comandants d’aquella institució. El cap polític indicava que

“todos los comandantes con más ó menos trabajo consiguieron el que se retirasen sus batallones, pero no les fue posible alcanzar el que una pequeña fuerza de 200 a 300 Nacionales, compuesta de todos los batallones y que se había barricado en la plaza de S. Jaime, obedeciese ni sus órdenes ni las de la autoridad.”

La situació es perllongà durant tota la nit del 14 al 15 de juny i els comandants de la milícia feren de mitjancers entre Gutiérrez i els amotinats sense cap resultat satisfactori en les negociacions. Finalment, la tropa, que “hacia 16 horas se hallaba de planton formada en la Rambla”, atacà el matí del dia 15, seguint les ordres del cap polític, als amotinats, tot creient que la seva força en nombre i condicions era molt superior. Tanmateix,

“vimos al desgraciado soldado español atacado por todas partes, arrojándoles desde azoteas y ventanas plomo, piedras y toda clase de elementos de destruccion, cayendo muertos por las calles, como si fuesen perros atacados de la hydrofobia, desapareciendo beneméritos gefes y oficiales que habían sellado mil veces con su sangre su amor á la libertad. Más de 200 quedaron tendidos por las calles presentando el espectáculo de la traicion más horrenda y de la atroz villanía que el público catalan y la nacion entera sabran debidamente juzgar.”⁸⁹⁵

⁸⁹⁵ ADL, BOP del 24 de novembre de 1842, al·locució del cap polític de Barcelona, Joan Gutiérrez, al poble barceloní, del 19 de novembre de 1842, ps. 2, 3 i 4. El diari *El Papagayo*, editat pel moderat Milà de la Roca, donà una versió diferent de l’inici de la insurrecció: “Al oscurecer del domingo 13 promovieronse en la puerta del Ángel contestaciones entre varios jornaleros que introducian algunas cortas cantidades de vino y los dependientes del resguardo; la guardia de dicha puerta trató de poner en paz á los contrincantes consiguiendo al fin despejar los grupos. Posteriormente formaronse de nuevos en la plaza de la Constitucion; privose la fuerza del ejército sobre las armas, corrieron á sus principales varios nacionales y a las 10 y media horas algunos tiros disparados en la plaza del Ángel difundieron la alarma por la ciudad; y en la misma hora se reunió el Excmo. Ayuntamiento consititucional que se quedó apático sin tomar disposicion ninguna que

A pesar de les paraules del responsable polític, en què emfasitzava que en tot moment mantingué una actitud dialogant amb el propòsit d'evitar els aldarulls, el cert fou que hi hagué nombroses provocacions, per part dels dirigents representatius del govern central, que els diaris barcelonins no tardaren a denunciar. El diari *El Imparcial* criticava

“la imprudencia del gobierno y de algunos de sus agentes, empeñados al parecer en provocar á todo un pueblo, son la única causa responsable de las desgracias que debemos deplorar. Anteayer los comandantes de milicia pidieron al gefe político, que trasladase á un lugar no sospechoso, y entregase á los tribunales competentes los sugetos á quienes caprichosamente había puesto presos; acaso porqué algunos de ellos eran redactores del *Republicano*; y dicha autoridad se mostró sorda á sus ruegos, desplegó un imponente aparato de fuerza cuando ningun motivo habia para ello, y mandó perseguir á los tambores de milicia nacional que tocaban generala, sin preguntarles siquiera si estaban facultados por la autoridad municipal. Muchos individuos del ejército estaban llorando de despecho al ver que el rigor de la disciplina les obligaba á batirse con sus hermanos”.⁸⁹⁶

La realitat fou que l'aixecament del poble barceloní es produí en massa contra les tropes de l'exèrcit i els seus dirigents, que estaven situats en la Rambla. La multitud ajudà a la milícia a dissoldre les forces militars que hagueren de fugir a corre-cuita per la part de la muralla de terra que hi havia en la ciutat. L'obstinació del general Zurbano, es trobava en la ciutat dirigint part de les tropes, que “mandó entrar á saqueo la Plateria” per donar un escarment a la població,

“promovió un furor extraordinario hasta el extremo de arrojar los vecinos sus muebles sobre la tropa, de manera que una cómoda mató el caballo que montaba dicho general. El ejército ganó terreno á duras penas por el convento de la Enseñanza y calle del Call, más tuvo al fin que detenerse, y se dió al mediodía la orden de retirarse la tropa á sus cuarteles; pues en la última calle hasta las mugeres echaban agua hirviendo por las ventanas”.⁸⁹⁷

El resultat de l'enfrontament fou que

“el pueblo ha sufrido pocas desgracias; pero la tropa ha sentido grandes pérdidas sobre todo en la clase de jefes, ascendiendo, segun dicen, á 600 el número de muertos y heridos, contándose entre ellos gefes superiores: es de elogiar la conducta observada por el paisanaje que auxiliaba á los heridos y reanimaba á los rendidos con el mismo ahinco manifestado en la lucha”.⁸⁹⁸

Després de l'aixecament de la ciutat contra les autoritats del govern central i de l'exèrcit, la Milícia Nacional escometé el dia 16 amb gosadia la ciutatella, on es trobava refugiada la tropa militar, amb l'ànim de conquerir-la:

tranquilizara al pueblo. Entre tanto se reunian al principal del tercer batallon varios paisanos armados y nacionales de otros cuerpos. El señor gefe político circunvaló de una fuerza respetable del ejército, presidió la sesion del ayuntamiento y dispuso la captura de los redactores del periódico republicano y otros individuos que en aquella redaccion fueron hallados. Una comision de cinco jóvenes acompañada de un concejal pasó á solicitar del señor gefe politico la escarcelacion de los apresados en la redaccion del *Republicano*, cuya autoridad mandó arrestarles en el acto, lo que sabido por el pueblo le puso en mayor agitacion, y empezaron á parapetarse los milicianos en sus respectivos principales formando barricadas”. *Diario de Barcelona*, del 20 de novembre de 1842, còpia del diari *El Papagayo*, del dia 19 de novembre de 1842, ps. 4.401-4.403.

⁸⁹⁶ *Diario de Barcelona*, del 18 de novembre de 1842, recull de premsa anomenat “De los diarios de ayer”, p. 4.385.

⁸⁹⁷ *Diario de Barcelona*, p. 4.385.

⁸⁹⁸ *Diario de Barcelona*, p. 4.385.

“En la tarde del diez y seis dos batallones de Milicia de esta ciudad y el de Gracia acometieron la Ciudadela tres veces repetidas con ánimo de asaltarla; pero fueron rechazados aunque con poca pérdida, quedando destruido el jardín de la Esplanada por los fuegos de la fortaleza. Este acontecimiento motivó el bombardeo de la ciudad desde Monjuich, y los cañonazos de la Ciudadela y de Atarazanas. Cayeron en la ciudad varias bombas: dos en la plaza de San Jaime, habiendo una de ellas desmoronado un ángulo del palacio de la Diputación, una en casa de Plandolit, calle de Escudellers; otra en la imprenta del “Papagayo”, otra en la calle de la Unión, la que atravesó cuatro pisos, otra en casa de un hornero en la Riera del Pino taladrando tres pisos, y algunas más en distintos puntos. A pesar de haber sido rechazadas las fuerzas que intentaron asaltar la Ciudadela, no creyóse segura en ella la guarnición, y cerca la una de la noche empezó á disparar cañonazos hacia la ciudad para llamar la atención en aquel punto y escaparse precipitadamente por la puerta de socorro. Se dirigieron por la carretera de marina, llevando los asistentes sobre sus espaldas el equipaje de los oficiales y abandonándolos muchos por el camino y se acuartelaron en Sarrià, donde permanecieron hasta el día de ayer en que se movieron hacia S. Feliu de Llobregat, y falda de la montaña de Monjuich por la parte opuesta á esta capital.”

Els soldats, en la seva fugida, deixaren els ferits pel camí, així com tota classe de material castrense “y dos de los cañones que hacian fuego hacia la Puerta Nueva los dejaron enclavados,” però saquejaren tres cases del carrer Plateria, dos del carrer Ensenyament, alguna del carrer Basea i algunes situades prop de Gràcia, fora de l’emmurallat.⁸⁹⁹

Després de seguir la narració dels esdeveniments, l’equació apuntada per l’estudiós de l’aixecament M. J. Risques, aliança de l’exèrcit amb els delegats del poder central i la de la milícia amb la població civil de Barcelona, era evident.⁹⁰⁰ L’exèrcit es constituí, doncs, com a defensor dels interessos esparteristes, en oposició a l’aixecament en massa barceloní en contra dels abusos del poder central i de les autoritats que el representaven en la ciutat. Ràpidament, es creà una junta de caràcter popular presidida per Joan Manuel Carsy, que cercà el suport de tots els sectors polítics catalans en oposició al govern central encapçalat per Espartero. En la primera proclama que va fer el 17 de novembre de 1842 establí les bases que havien provocat l’aixecament barceloní.

“1º Unión y puro españolismo entre todos los catalanes libres, entre los españoles que amen sinceramente la Libertad, el bien positivo, el honor de su país, y que odien la tiranía y la perfidia del poder que ha conducido á la Nacion al estado más deplorable, ruinoso y degradante, sin admitir entre nosotros la distincion de ningun matiz político ó fraccion; con tal que pertenezca á la gran comunion liberal española. 2º Independencia de Cataluña, con respecto á la corte, hasta que se restablezca un gobierno justo, protector, libre é independiente; con nacionalidad, honor é inteligencia; uniendonos estrechamente á todos los pueblos y provincias de España que sepan proclamar y conquistar esta misma independencia, imitando nuestro heróico ejemplo. 3º Como consecuencia material de las bases que anteceden, proteccion franca y justa á la industria española, al comercio, á la agricultura, á todas las clases laboriosas y productivas; arreglo en la administracion, justicia para todos sin distincion de clases ni categorias”.⁹⁰¹

Les bases eren clares i, certament, moderades en la fase inicial del conflicte: unió, canvi de govern i proteccionisme. Per dur a terme les converses amb els representants del govern central, la junta tenia

⁸⁹⁹ *Diario de Barcelona*, del 21 de novembre de 1842, article de premsa de *El Imparcial*, copiat pel *Diario de Barcelona*, ps. 4.411-4.412.

⁹⁰⁰ M. J. Risques, “La insurrecció de Barcelona...”, p. 94.

⁹⁰¹ *Diario de Barcelona*, del 18 de novembre de 1842, “Bases de la Junta de Govern de Barcelona, del 17 de novembre de 1842”, p. 4.386.

el ferm propòsit de “rodearse de personas de luces y prestigio” que formaren part d’una junta auxiliar consultiva.⁹⁰²

La caserna d’Atarazanas capitulà el dia 18 de novembre davant les exigències de la junta, i a partir d’aquell moment tota la ciutat restava en mans dels revoltats, quedant només el castell de Montjuïc en mans de l’exèrcit fidel al regent Espartero.⁹⁰³ La unió de la població barcelonina i, amb ella, la de tots els partits polítics, a excepció feta dels progressistes, fou una evidència lloada per la majoria de diaris barcelonins. *El Constitucional*, per exemple, deia que

“milagrosa parece en esta capital la armonia que reina entre todos sus habitantes. Todos los oidos de partido, todas las desavenencias políticas han desaparecido como por ensalmo; no se oye mas que una voz, no se ve mas que una bandera; todo es union, todo es fraternidad. ¡Ojala esta maravillosa concordia establecida por el comun peligro sobreviva a las circunstancias del momento!”⁹⁰⁴

Mentre s’anaven fent les consultes per aconseguir crear una junta auxiliar, la popular constituïda en primera instància es mantingué a l’expectativa. La població de Barcelona degué impacientar-se davant aquesta circumstància, cosa que va obligar a la junta presidida per Carsy a fer una manifestació per calmar “la ansiedad pública” i per aclarir el dubte de saber cap a on “se dirigen nuestros esfuerzos”.⁹⁰⁵

El contingut de la nota va ser curt i contundent:

“Union entre todos los liberales: abajo Espartero y su gobierno: Cortes constituyentes: en caso de Regencia, más de uno: en caso de enlace de la reina Isabel II, con español: Justicia y proteccion a la industria nacional. Este es el lema de la bandera que tremolamos y en su triunfo está cifrada la salvacion de España”.⁹⁰⁶

La contranatural unió de totes les ideologies que respirava la nota tenia un front comú: Espartero. Un any abans que el pronunciament de maig i juny de 1843 acabés amb la regència del duc de la Victòria, el poble barceloní s’aixecà unit amb força contra el govern, que considerava despòtic, de la camarilla d’Espartero.⁹⁰⁷ La raó que donà la junta per aixecar-se, tal com deia en aquella dura manifestació, reia en què “públicas son por desgracia para todas las clases del pueblo español, las perfidias de poder, muestra visible y ruinosa decadencia y los amagos de tirania”.⁹⁰⁸ És a dir, deixava

⁹⁰² *Diario de Barcelona*, p. 4.386.

⁹⁰³ *Diario de Barcelona*, del 19 de novembre de 1842, informacions soltes, p. 4.392.

⁹⁰⁴ *Diario de Barcelona*, del 20 de novembre de 1842, recull del diari *El Constitucional* del dia anterior, p. 4.400.

⁹⁰⁵ *Diario de Barcelona*, del 20 de novembre de 1842, manifestació de la junta anomenat CATALANES, ps. 4.403-4.404.

⁹⁰⁶ *Diario de Barcelona*, p. 4.403-4.404.

⁹⁰⁷ Entre els membres més destacats d’aquella camarilla s’hi trobaven: el general Linaje, secretari particular del regent; els generals Antonio González, Fernando Infante, Antonio Seoane i Francisco Luján, l’ambaixador britànic Aston, el poeta Quintana i el financer Martín de los Heros. *Eco del Comercio*, 22 de maig i 7 de juny de 1843; C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 250-251.

⁹⁰⁸ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 250-251..

clara l'oposició davant un govern que, al seu entendre, perjudicava l'economia nacional, cosa que repercutia en totes les classes productores catalanes. El plantejament, tot i la participació en massa del baix poble en la insurrecció, no pretenia una transformació política i social,⁹⁰⁹ sinó, ben al contrari, que d'una vegada per totes s'acabessin els governs de camarilla i es dugués a terme un govern amb els principis de la Constitució del 1837.⁹¹⁰ Amb aquestes intencions polítiques, la junta de govern popular donà la relació dels vint-i-cinc individus que havien de formar part de la junta auxiliar consultiva i afirmava amb orgull que

“ya nos lanzamos sin temor á la arriesgada empresa que motivó nuestra decision y patriotismo. Si: sus sabias lecciones, sus sanos consejos, nos conduciran, no hay duda, á nuestra salvacion y prosperidad. Seguros podemos decir, si bien lamentando las tristes víctimas ¡TRIUNFAMOS. Promovimos la revolucion DEL QUINCE DE NOVIEMBRE!”⁹¹¹

La junta consultiva estava composta per individus de reconegut prestigi social, polític i econòmic. Dels 25 membres: dos eren propietaris, dos advocats i propietaris, cinc comerciants (dos d'ells a part propietaris), un catedràtic de farmàcia, un comerciant i fabricant, tres botiguers (un d'ells a part propietari), dos militars, dos magistrats (un d'ells a part propietari), tres fabricants (dos d'ells eren propietaris), un arquitecte, un metge i propietari, un farmacèutic i un noble.⁹¹² El caràcter de classe de la consultiva es feia evident en repassar els noms i les condicions dels individus que la formaven. Tanmateix, només la meitat dels seus membres respongueren a la crida i el dia 26 de novembre solament dos restaven en la ciutat.⁹¹³ M. J. Risques creu que la seva constitució significà “l'aïllament dels republicans i l'ofensiva de la burgesia, especialment en la seva versió moderada, per tal de dirigir la insurrecció”.⁹¹⁴

Després d'analitzar la documentació del moment, no sembla ser aquesta la realitat. Si bé és cert que hi hagué un intent de sedició moderada, aquest s'ha de veure com una temptativa d'una part, més aviat

⁹⁰⁹ M. J. Risques, “La insurrecció de Barcelona...”, p. 96.

⁹¹⁰ *El Constitucional* deia: “Las causas que han desvirtuado á Cristina y Espartero no deben despreciarlas los que les sucedan en el poder. ¡Ay de todos los gobernantes que pierdan de vista al pueblo y que se dejen alucinar por los mentidos halagos de una pandilla cualquiera”. *Diario de Barcelona*, del 21 d'octubre de 1842, p. 4.410.

⁹¹¹ *Diario de Barcelona*, del 21 de novembre de 1842, proclama de la junta popular anomenada CATALANES, del 20 de novembre de 1841, p. 4.413. La junta consultiva, segons Risques, fou creada el 17 de novembre i constituïda el dia 20, però en la pràctica no arribà a formar-se mai. M. J. Risques, “La insurrecció...”, p. 101.

⁹¹² *Diario de Barcelona*, del 22 de novembre de 1840, proclama de la junta anomenat CATALANES, p. 4.413.

⁹¹³ M. J. Risques, “La insurrecció...”, p. 102.

⁹¹⁴ M. J. Risques, “La insurrecció...”, p. 102.

reduïda, de la burgesia benestant barcelonina, que des de les planes del diari *El Papagayo*, de Milà de la Roca, es manifestà obertament antiesparterista. Els dirigents polítics republicans que formaren part de la junta popular cercaren la unió amb aquest grup perquè, conjunturalment, hi havia una munió d'interessos en contra del govern central. Així, més aviat es pot arribar a pensar que la junta popular cercava aquest suport davant la por d'un dur càstig per part de l'exèrcit que mai fou derrotat del tot. El bloqueig i la nul·la ajuda rebuda per part de la resta de ciutats catalanes i espanyoles, tot i l'escalfament dels discursos en què arengaren a la població a prendre les armes, degué d'acabar de convèncer-los de la necessitat d'unió amb una part dels riscs burgesos, que sempre podien ser uns millors negociadors, almenys se'ls escoltarien més, davant un exèrcit que bramava venjança. D'altra banda, el grup burgès revoltat es degué mantenir expectant durant els primers dies, fins que la realitat de l'imminent atac de l'exèrcit els convencé que el millor que podien fer era marxar de la ciutat.

Davant la por a les possibles represàlies de l'exèrcit, la junta popular féu una al·locució a l'exèrcit en què desmentia les veus

“proferidas por seres pérfidos espúreos de la patria española por doquiera el desacuerdo y el odio que suponen existir entre el pueblo y los militares actualmente hallados en Barcelona. ¡Impostura atroz y maligna! Ella por fortuna es desmentida por hechos palpables, por el testimonio irrecusable de la población entera y de los militares que en ella disfrutan de paz, de consideraciones, de respetos y de socorros suministrados por la Junta”.⁹¹⁵

La nota pretenia sortir al pas dels rumors de la suposada represàlia als soldats que hi havia en la ciutat, però també aprofità el discurs per arengar a les tropes fidels a Espartero perquè s'unissin amb ells en la insurrecció tot dient: “¡Qué esperais pues, valientes del ejército. Venid á recibir el abrazo de vuestros compatriotas y conoced de una vez la mano de hierro que intenta sumirnos en la más degradante miseria”!⁹¹⁶

L'al·locució no tingué cap efecte en les files de l'exèrcit esparterista i la població barcelonina s'aprestà a la resistència. El 21 de novembre es creà una comissió municipal amb la intenció de recollir “cualquiera proposicion que se le haga por escrito cuya tendencia sea mejorar la posicion del pueblo”,⁹¹⁷ mentre, d'altra banda, la junta creà un cos amb el nom de “Tiradores de la Patria”, que

⁹¹⁵ *Diario de Barcelona*, del 22 de novembre de 1842, al·locució anomenada “Al Ejército”, del dia 21 de novembre de 1842, p. 4.425.

⁹¹⁶ *Diario de Barcelona*, p. 4.425.

⁹¹⁷ *Diario de Barcelona*, del 22 de novembre de 1842, al·locució de la comissió anomenada “Ciudadanos”, del dia 21 de novembre de 1842, ps. 4.423-4.424.

havia de formar el gruix dels cossos francs en cas de lluita. La comissió popular, a canvi de la participació de la població, oferí quatre rals de sou i pa per a cada dia, a part de l'equip de combat precis per a la lluita.⁹¹⁸ La crida no tingué el ressò esperat i el pas dels dies sense cap moviment favorable a la seva causa acabà de convèncer a la població de Barcelona que es trobava aïllada i amb poques o nul·les possibilitats de sortir-se'n bé de la delicada situació en què estaven situats. Altrament, l'abandó de la ciutat, per part de la població civil, fou constant en els dies següents per la por a un bombardeig més dur que el patit en els primers moments del conflicte. La junta emeté un ban, el 23 de novembre, en què desesperadament demanà a la població constància, unió i fraternitat per superar junts la delicada conjuntura.⁹¹⁹

Malgrat l'escrit, les autoritats que l'encapçalaven ja havien pres consciència de la necessitat de forçar un pacte amb l'exèrcit dirigit per Van Halen i Zurbano que evités l'entrada de les tropes de forma brutal en la ciutat. Així les coses, a partir del dia 24 de novembre, la junta engegà converses amb Van Halen per arribar a un acord en la capitulació. La primera condició que posà el general fou el lliurament dels soldats que hi havia presoners en el recinte de la ciutat amb el seu armament complert. Els delegats enviats per la ciutat contestaren dient que “solo el general afecta ignorar los articulos de la capitulacion en la que quedó estipulado que debían quedar desarmados”,⁹²⁰ i li oferí, a canvi de la proposició feta pel militar, que l'exèrcit els lliurés el castell de Montjuïc.⁹²¹

En la demanda de la junta popular dirigida per Carsy s'intentava oferir, davant la població, una imatge de força i de representativitat, però el seu posicionament negociador era superficial. La realitat era que d'amagades intentava trobar una sortida honrosa per als revolucionaris des del mateix moment en què s'iniciaren les negociacions, cosa que topà, en repetides ocasions, amb la intransigència dels exèrcits de Van Halen. Els soldats rendits en la insurrecció foren lliurats el mateix dia que s'engegaren

⁹¹⁸ *Diario de Barcelona*, del 22 de novembre de 1842, comunicat de la junta popular anomenat “Al público”, del 21 de novembre de 1842, p. 4.424.

⁹¹⁹ El text deia: “La Junta mira con el mayor sentimiento que muchos habitantes de esta heroica Ciudad perdiendo por un momento de vista lo sagrado de su causa y la imponente posicion en que ha sabido colocarse, han dado oido á voces tal vez siniestramente esparcidas de que está próximo un conflicto. No lo hay ciudadanos para un pueblo que ha jurado ser libre, y por otra parte, la Junta se dedica sin descanso á procurar á la poblacion todas las seguridades que sean compatibles con el actual estado de sucesos”. *Diario de Barcelona*, del 24 de novembre de 1842, ban de la junta popular anomenat “Ciudadanos”, del 23 de novembre de 1842, p. 4.449.

⁹²⁰ *Diario de Barcelona*, del 25 de novembre de 1842, ban de la junta popular anomenat “Ciudadanos”, del 24 de novembre de 1842, p. 4.467.

les converses,⁹²² tot i que no es precisava si armats o desarmats, circumstància que ressaltava encara més la imatge de debilitat de les autoritats representatives dels revoltats.

La junta popular s'autodissolgué el 28 de novembre de 1842 amb la finalitat de crear: d'una banda, una comissió popular composta per membres de la Milícia Nacional i els alcaldes de barri, i, d'una altra banda, la d'una junta consultiva que havia de gestionar i pactar la rendició de la ciutat.⁹²³

Com en el primer cas en què s'intentà nomenar una junta d'aquest tipus, els individus que es cercaren per formar-hi part foren tots rics i prestigiosos individus de la ciutat. Finalment, foren vint-i-un els vocals escollits i entre ells destacaven, per la seva posició, el baró de Maldà, el fabricant Salvador Bonaplata, el bisbe de la ciutat i l'antic president de la junta popular, Joan Manel Carsy, que fou l'únic individu representatiu de les classes socials més humils que entrà a formar-hi part.⁹²⁴ La junta popular cercà una comissió d'autoritats amb individus que tinguessin propietats per defensar en la urbs. Així, dels vint-i-un membres n'hi havia quatre que eren fabricants (tres d'ells, a part, propietaris), cinc advocats (un d'ells també propietari), un noble, un farmacèutic, quatre comerciants (un d'ells mercader i un altre botiguer), un hisendat, un militar, un físic, el bisbe, l'abat de Sant Pau i l'esmentat Carsy.⁹²⁵

La dissolució de la junta popular i la delegació de funcions en aquesta consultiva pretenia dues coses: primer, afavorir la negociació de la capitulació entre l'exèrcit ultratjat i un grup de prestigiats habitants de la ciutat amb qui l'exèrcit, suposaven, seria més sensible a l'hora d'arribar a un acord del que ho hagués estat, segurament, amb individus de condició més popular; i, segon, intentar camuflar les accions dels membres de la junta popular davant una possible entrada de les tropes esparteristes en

⁹²¹ *Diario de Barcelona*, p. 4.467.

⁹²² *Diario de Barcelona*, del 25 de novembre de 1842, comunicat de la junta popular anomenat "Catalanes", del 25 de novembre de 1842, p. 4.468.

⁹²³ *Diario de Barcelona*, del 29 de novembre de 1842, comunicat de la junta popular anomenat "Ciudadanos", del 28 de novembre de 1842, p. 4.479.

⁹²⁴ L'actuació de Joan Manuel Carsy, en el comandament republicà de la revolta, fou censurat pels seus contemporanis (*El Porvenir*, diari republicà, del dia 5 de juny de 1843) i per la historiografia contemporània (J. Fontana, "Els successos de novembre de 1842 a València. Notes per a una història del republicanisme valencià", a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, 4 vol., València, 1974-1976, vol. IV, p. 364; i J. Maluquer de Motes, *El socialismo en España*, Barcelona, 1977, p. 280-281), ja que se li atribueix un doble joc polític encaminat a fer fracassar la revolta. Aquesta, pel que sembla, havia estat preparada des de feia temps, però s'havia de dur a terme en dates posteriors encara per determinar. La detenció dels dirigents republicans dels dies 13 i 14 de novembre de 1842 fou aprofitada per avançar l'aixecament, de forma que no tingué la força ni l'organització prevista.

⁹²⁵ *Diario de Barcelona*, del 30 de novembre de 1842, comunicat de la comissió de la Milícia Nacional i els alcaldes de barri, del 28 de novembre de 1842, ps. 4.483-4.484.

la ciutat per la força i la seva consegüent venjança, de forma que així els seria més difícil identificar els capitosts de la insurrecció.

El dia 30 de novembre s'iniciaren les converses entre la junta i l'exèrcit, que es mostrà totalment intransigent en la capitulació. Des del primer moment, demanà que es desarmés la Milícia Nacional, anuncià el càstig als dirigents de la insurrecció i atorgava "clemència" als barcelonins només si se sotmetien a les tropes. El general Van Halen, a canvi, l'únic que oferia era la garantia de disciplina quan les tropes entressin en la ciutat.⁹²⁶

Les condicions del general foren una provocació davant l'estat de coses que hi havia en la ciutat de Barcelona. La Milícia Nacional, en saber-ho, s'aixecà disposada a morir defensant la ciutat. Els republicans, veient que de tota manera havien de ser castigats, dirigiren el moviment i crearen una junta de signe molt més popular que la primera encapçalada, llavors, per Francisco de Paula Cuello i Ignasi Montalda, que presentà un fort contingut de classe popular.⁹²⁷ Així,

"motivat per la situació extraordinària en què es trobava la ciutat, el moviment atemptarà contra la propietat privada en funció de les actituds polítiques abstencionistes de determinats sectors de la burgesia. L'extrema i desesperada radicalització de la lluita serví per a reflectir, en darrera instància, un instint de classe que aviat esdevindria consciència; i palesa, a més, la combativitat dels sectors populars i radicals. Ambdós factors incidiren de forma important en el desgast d'un interclassisme com el que es produí durant aquest període, i es replantejaren sobre les bases noves i distintes amb vista de futur".⁹²⁸

Amb les posicions totalment radicalitzades, Espartero arribà a les afores de la ciutat a primeries de desembre, i el dia 3 ordenà el bombardeig de Barcelona amb 1.014 projectils, que van caure durant dotze hores i causaren vint ferits i destrosses en 462 cases. Les represàlies posteriors a l'entrada de les tropes foren duríssimes i ajudaren a fer més gran l'abisme entre el poble i el regent.⁹²⁹ El règim del general consolidà, d'aquesta forma, el seu caràcter militar i centralitzat, però oblidava, al mateix temps, que el seu encimbellament en el poder fou resultat del suport d'una forta base popular. El menyspreu que mostrà Espartero vers les demandes del poble barceloní fou determinant perquè perdés gran part d'aquell recolzament. En el bombardeig del regent s'ha de veure, com escriví J. Fontana, la

⁹²⁶ M. J. Risques, "La insurrecció de Barcelona...", p. 109.

⁹²⁷ Els dirigents de la junta es refugiaren en un vaixell francès per escapar del conflicte. Carsy, en un primer moment, continuà al front del moviment, però el dia 28 també es refugià en l'esmentat vaixell. J. Maluquer de Motes, *El socialismo...*, p. 280.

⁹²⁸ M. J. Risques, "La insurrecció de Barcelona...", p. 110.

⁹²⁹ Es desarmà la Milícia Nacional, hi hagué tretze afusellats i setanta-quatre condemnats a deu anys de presó, set i sis. El 7 de desembre de 1842 un Reial Decret obligà a l'Ajuntament a reconstruir la ciutadella, el 14 de desembre de 1842 una ordre de guerra obligà a pagar dotze milions de rals com a despeses de guerra i l'1 de gener de 1843 es dissolgué l'associació de teixidors i es prohibí la premsa excepte el *Diario*

por que tenia el govern de Madrid al fet que la revolta s'escampés per tot el país i també el gust per donar un escarment als barcelonins per part de l'exèrcit "ayacucho", que aconseguí "impedir la conscienciació popular i fer impossible una revolució democràtica".⁹³⁰

Sis mesos més tard, al maig del 1843, la majoria de capitals espanyoles s'aixecaren en massa davant el poder abusiu del duc de la Victòria i, entre les raons que donaren per justificar el pronunciament, en cap al·locució faltà la referència al bombardeig d'Espartero a Barcelona com la mostra més clara de domini despòtic per part d'una autoritat que li havia estat conferida pel poble.

LLEIDA DAVANT EL BOMBARDEIG DE BARCELONA

A Lleida, en el BOP del 24 de novembre de 1842 s'inserí una nota del cap polític, Joan Alix, en la qual es deia que el regent del Regne, Espartero, havia resolt anar personalment a solucionar el motí de Barcelona i "a hacer sentir el peso de la ley á los que con cualquier pretexto la combatan á través de turbas el reposo de los pueblos".⁹³¹ El regent, de camí cap a Barcelona, passà per la carretera de Saragossa, en els límits de la província de Lleida, on fou rebut per les autoritats de les institucions locals i centrals que desenvolupaven la seva activitat política en la ciutat de Lleida. A les deu i mitja del matí, el regent i les autoritats llerdenses mantingueren una reunió, en la qual el cap polític Joan Alix, actuant de portaveu de la representació, llegí un comunicat en què manifestà el suport dels polítics a la gestió desenvolupada pel general com a conductor màxim dels destins de la nació espanyola.⁹³²

La comitiva acompanyà Espartero cap a la ciutat de Lleida

"donde fue recibido con los saludos de ordenanza entre los repetidos vivas y aclamaciones del pueblo que con ansia lo esperaba. Detúvose en la entrada donde se hallaba el ayuntamiento constitucional, gefes y oficiales de la plaza y otras personas á quienes así como á todos los que allí se encontraban se dirigió con la dulzura que le es propia (...) fue contestado con entusiasmo por todos los circunstantes que á la voz del patriota alcalde 2ª constitucional D. José Hostalrich victorearon á S.A.".⁹³³

de Barcelona. M. J. Risques, "La insurrecció de Barcelona...", p. 112.

⁹³⁰ J. Fontana, "La fi de...", p. 288.

⁹³¹ ADL, BOP del 24 de novembre de 1842, article d'ofici del cap polític de Lleida, p. 1.

⁹³² El discurs del cap polític deia: "Serenísimo Sr. las comisiones del Ayuntamiento constitucional de la ciudad de Lérida y de la Diputacion provincial, el Juez de primera instancia, el Intendente y el Jefe político son los que tienen la honra de saludar á V.A. y prestarle los homenajes de alta consideracion y respeto que le son debidos por su elevada dignidad como Regente del Reino. V.A. sea muy bien venido á este país donde la inmensa mayoría de sus habitantes lo aman de veras y esperan de su patriotismo y de sus relevantes calidades la paz y la reconciliacion de todos los Españoles". ADL, BOP del 29 de novembre de 1842, circular del govern polític, núm. 223, ps. 1 i 2.

⁹³³ ADL, BOP del 29 de novembre de 1842, ps. 1 i 2.

Una vegada acabà la recepció de la ciutat, el regent continuà el seu trajecte cap a la caserna de Sant Feliu de Llobregat on tenia previst fer estada, però abans, Salvador Fuster i Arnaldo, en qualitat de comandant i màxim responsable de la plana major de la Milícia Nacional, s'entrevistà amb el regent. Del contingut de la reunió n'informava a l'Ajuntament en una extensa carta, en la qual manifestà el sentiment de satisfacció d'Espartero vers les autoritats i veïns de Lleida pel suport incondicional que li havien manifestat “durante la funesta crisis que va a terminar”. A part de l'agraïment al suport del progressisme lleidatà, Espartero exposà, clarament, quines eren les intencions que el movien a l'hora d'emprendre la marxa cap a Barcelona, on pensava reprimir la revolta del novembre del 1842 amb una força aclaparadora.

Així, en l'apartat final de la comunicació del comandant de la milícia es marcaven els límits reals del progressisme polític en la defensa dels interessos dels ciutadans. Segons S. Fuster, que transmetia el sentiment del regent, aquell “ha contado siempre con vosotros para el mantenimiento del orden y para asegurar vuestras propiedades y fortunas”.⁹³⁴ El progressisme, encimbellat en el poder en gran part pels moviments de les classes urbanes de les ciutats espanyoles al setembre del 1840, estava disposat a reprimir en aquell moment, amb duresa, el moviment de l'any 1842 protagonitzat per aquells mateixos grups a Barcelona.

La raó no fou altra, tot i que es digué que darrere del moviment s'hi amagaren les intencions del Partit Moderat de recuperar el poder, que pensaven que la revolta estava començant a qüestionar l'ordre social establert basat en la propietat. El plantejament polític republicà estava molt distant de la voluntat real del progressisme, ja que el propòsit d'aquest reia en reformar l'ordre social fins el límit participatiu de les classes mitjanes i baixes en el poder polític, però no que aquestes el poguessin controlar totalment.⁹³⁵ Per això, no ha d'estranyar que en els nombrosos bans, al·locucions o en el diàleg habitual de les sessions de l'Ajuntament el progressisme de les autoritats locals deixés clar que, per damunt de tot, estava “obligado como está el ayuntamiento á mirar con interés la conservación de

⁹³⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1469, carta del comandant de la Milícia Nacional, Salvador Fuster i Arnaldo, a l'Ajuntament, del 29 de novembre de 1842.

⁹³⁵ G. Barnosell, *Industrialització...*, ps. 313-315.

las propiedades de sus comitentes”,⁹³⁶ i, per tant, no dubtés a donar suport a la repressió de qualsevol moviment que tingués la pretensió de qüestionar l’ordre establert amb la revolució burgesa. El progressisme temia les accions del poble en massa perquè podien portar, com a conseqüència última, al debat sobre qui havia de tenir la propietat dels medis de producció. La repressió del progressisme nacional, en els fets de Barcelona, i el suport del progressisme lleidatà, a l’actuació de l’exèrcit comandat per Espartero, nasqué de la por d’aquest moviment polític davant una rebel·lió del baix poble que subvertís la jerarquia social existent.

En aquest context de col·laboració, la Diputació demanà a l’Ajuntament, el 30 de novembre, 1.574 sacs de farina i civada per abastar les tropes de l’exèrcit acantonades als afores de Barcelona uns dies abans de protagonitzar el famós bombardeig del 3 de desembre que assolà la ciutat. En un primer moment, el consistori s’hi negà perquè “su mision era la de mirar el bien de sus representados no gravándolos con injustos repartos”.⁹³⁷ La negativa provocà que la Diputació acusés a la Paeria de poc patriota, cosa que forçà a aquest a comprar pel seu compte els sacs i enviar-los al seu destí.⁹³⁸

Curiosament, la corporació municipal, que no feia gaire havia aclamat el regent en el seu pas per Lleida, uns dies més tard es resistia a abastar a l’exèrcit que havia de reprimir la rebel·lió que tant detestava. No obstant això, la seva postura no acabà de ser lògica en el temps que durà la crisi, sobretot perquè tampoc mencionà res en les seves sessions quan Espartero, després d’un atac brutal, entrà a Barcelona el 5 de desembre i establí l’ordre en la ciutat. Això ens indicaria que, tot i estar d’acord en el fons de la qüestió, no li semblà correcta la duresa amb què es reprimí la sedició. Tanmateix, no hi hagué cap signe de protesta, per part de la Milícia Nacional o de la població lleidatana quan es conegué que la capital del Principat havia estat bombardejada, a diferència del que succeí a Girona on sembla ser que les notícies del bombardeig causaren la indignació popular i “donde las leales autoridades reunidas apenas pudimos con el auxilio de la Milicia Nacional contener la extraordinaria efervescencia popular con el fin al menos de evitar el desorden”, que s’aturà “como por

⁹³⁶ AML, Llibre d’acords 1842-1843, ban per retirar la llenya acumulada, del 30 de març de 1842.

⁹³⁷ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 30 de novembre de 1842.

⁹³⁸ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 30 de novembre de 1842.

encanto al saberse á la mañana siguiente por los pasajeros llegados en la diligencia, que el bombardeo había cesado”.⁹³⁹

La Diputació de Lleida, presidida pel cap polític Joan Alix, felicità el regent del Regne el 8 de desembre per la seva actuació. La carta fou contestada per Espartero donant-li les gràcies “por los sentimientos de adhesion que manifiesta á su persona”.⁹⁴⁰ Tot i la felicitació de la Diputació, el progressisme quedà tocat de mort per l’actuació del regent i el seu exèrcit a finals del 1842. El poble català desconfià, a partir de llavors, d’un home que en el seu dia fou recolzat perquè canviés formes d’actuar i d’imposar-se autoritàries, actituds que, en aquells moments, foren representades pel mateix duc de la Victòria.

L’Ajuntament, dominat pels polítics progressistes, s’havia mostrat més proper que mai al poble, persuadit d’un esperit protector pels que no tenien res més que el seu esforç per guanyar els diners amb els que devien mantenir a les seves famílies, però aquesta actuació restava supeditada, per damunt de tot, a la defensa de la propietat. No obstant això, l’actuació de la Diputació i l’Ajuntament va ser la d’un suport fidel a Espartero fins que es produí el bombardeig de Barcelona; a partir d’aquell fet, la desconfiança s’apoderà del progressisme lleidatà i, probablement, la por a una possible repressió, per part de les autoritats centrals, féu que els dirigents locals no manifestessin lliurement la repulsa que degueren sentir pels esdeveniments de Barcelona. Per un altre cantó, les autoritats lleidatanes delegades del govern, comandades per un “esparterista” convençut com era el cap polític Joan Alix,

⁹³⁹ ADL, BOP del 13 de desembre de 1842, circular del govern polític, núm. 234, p. 2. Els dies 20 i 21 de novembre també hi hagué desordres a Girona donant suport als que s’havien produït a Barcelona, segons informació d’una carta de Gaietà Puig, president de la Diputació de Girona, a l’Ajuntament de Lleida, del 23 de novembre de 1842. El *Diario de Barcelona* informà, en el seu número del 25 de novembre de 1842, de la tensió existent entre la població civil i l’exèrcit abans del bombardeig de Barcelona. El 21 de novembre “De resultas de los acontecimientos de Barcelona estaban los ánimos bastante agitados y se habían manifestado intenciones más ó menos explícitas de secundar el movimiento de la capital. La circunstancia de haber entrado ayer mismo el general gobernador Aristizabal con algunos caballos, el cual con toda la tropa que pudo reunir hace días habia salido por orden del Capitan General con direccion á Barcelona, hizo sospechar á algunos que vendría con el la fuerza que había sabido y que quizá podrian reunirse aquí mayor número de tropas. Con este motivo luego que anocheció se formaron varios grupos en la Plaza de la Constitucion, y cuyos primeros gritos (no sabemos cuales fueron) difundieron la alarma por la ciudad, siendo causa de algunas corridas y haberse cerrado muchísimas puertas que volvieron á abrirse luego. Iban ya engrosándose los grupos y dejábanse sentir los gritos de NO ENTREN TROPAS”. Els grups només es dispersaren per la intervenció del coronel i diputat Narcís Ametller i l’alcalde constitucional, però la tensió continuà latent en la ciutat. Per evitar mals majors es nomenà una junta directiva de set individus, en la que destacaven Josep Ramon Camps, com a president, i l’oficial de l’exèrcit Narcís Ametller, amb la clara i única intenció de preservar l’ordre públic i protegir les propietats. *Diario de Barcelona*, del 25 de novembre de 1842, p. 4.464-4.465. També s’acordà fer un ban per mantenir l’ordre en la ciutat. El moviment gironí, per tant, semblà cercar el manteniment de l’ordre davant un possible avalot republicà. Tanmateix, el bombardeig d’Espartero reviscolà la protesta a Girona, on l’ajuntament hagué de prendre mesures, com l’enviament d’una comissió a Barcelona amb la intenció d’alleugerir la repressió del regent, per calmar l’ansietat de la població. M. Bosch, *Història de Girona*, núm. 8, p. 256.

⁹⁴⁰ ADL, BOP del 13 de desembre del 1842, circular del Govern polític, núm. 234, p. 2.

aprovaren la repressió i pressionaren les autoritats locals, des de la seva posició, perquè donessin suport a l'acció del regent. Només amb aquest plantejament es pot entendre que uns mesos més tard, juny del 1843, Lleida es pronunciés de forma majoritària i contundent, amb el suport de les seves institucions de govern local i el de la població de la ciutat, contra tot l'aparell "ayacucho" que controlava la política nacional.

CAPÍTOL 6

LA CAIGUDA D'ESPARTERO

A Cristina sucedió Espartero. También este general subió al poder supremo rodeado del sólido prestigio que le acarreó su espada hasta entonces no vencida, pero lo mismo que Cristina se entregó á una pandilla que fue desvirtuándole del todo y desmoronando rápidamente el pedestal de gloria sobre el que se levantaba, sin conocer que dos años de desaciertos serian suficientes para derribarle. Las causas que han desvirtuado á Cristina y Espartero no deben despreciarlas los que les sucedan en el poder. ¡Ay de todos los gobernantes que pierdan de vista al pueblo y que se dejen alucinar por los mentidos halagos de una pandilla cualquiera!.”⁹⁴¹

EL PRONUNCIAMENT CONTRA ESPARTERO A L'ESTIU DEL 1843

El pronunciament que es desenvolupà durant els mesos de maig, juny i juliol del 1843 a Lleida i en la resta de l'Estat espanyol fou un dels moviments socials i polítics més confusos que hi ha hagut en la història contemporània espanyola. En l'aparent unitat i homogeneïtat que les autoritats polítiques volgueren donar al moviment hi hagué, d'igual forma, un substrat de moviments paral·lels originats per diverses aspiracions encapçalades per grups polítics i socials antagònics.

L'Ajuntament lleidatà del 1843 comptava amb la incorporació majoritària d'individus que pertanyien o havien pertangut a la Milícia Nacional,⁹⁴² cosa que determinà, en els moments crítics que s'havien de viure, una connexió evident entre ambdues institucions, que eren els òrgans més representatius de l'evolució política liberal a Lleida. En aquest sentit, tot i que s'havia produït una renovació evident, quant als membres que entraren a formar part en el consistori del 1843, la ideologia política predominant entre ells fou la d'un progressisme d'ordre alineat a la vora dels interessos dels ciutadans. Això repercutí, quan el país va tornar a esclatar en un crit de llibertat contra el despotisme del regent, en què el pronunciament protagonitzat per la Milícia Nacional lleidatana i, probablement,

⁹⁴¹ *Diario de Barcelona*, del 21 d'octubre de 1842, p. 4.410.

⁹⁴² L'Ajuntament del 1843 estava format per: Joan Bergés, metge, com a alcalde primer; Marià Olives, propietari-historiador, com a alcalde segon; Josep Vicens Achon, cirurgià; Francesc Florensa, cirurgià; Batista Faidella, propietari; Sebastià Gaspar, cirurgià; Joaquim Sanmartí, propietari; Camil Boix, procurador; Ramon Porqued, procurador; Manuel Ballespí, saboner-comerciant; Jaume Sala, propietari; Anastasi Poch, sastre; Marià Reixachs, comerciant; Batista Capdevila, pagès; com a regidors; i Ramon Vicens, farmacèutic, com a síndic. L'Ajuntament d'aquell any destacà per un component socioprofessional modest (un metge, tres propietaris, tres cirurgians, dos procuradors, un saboner, dos comerciants, un sastre, un pagès i un farmacèutic), i també cal apuntar que onze dels quinze individus havien tingut o tenien algun càrrec en la Milícia Nacional. Q. Casals, "Milícia Nacional...", ps. 150-152.

l'Ajuntament fos un moviment que intentés recuperar l'essència del progressisme original, que amb el govern d'Espartero i el grup "ayacucho" semblava haver-se perdut.⁹⁴³

L'aixecament, en si mateix, és difícil de copsar en tots els seus matisos, però semblen apuntar-se uns trets sociopolítics concrets: d'una banda, es confirmà un moviment d'elit que originà un "pacte de centre" entre el progressisme d'ordre i el Partit Moderat per aconseguir desbancar Espartero de la regència;⁹⁴⁴ d'altra banda, hi hagué un moviment encapçalat per la milícia i els ajuntaments de nombroses ciutats, sobretot les pronunciades els primers dies, que promogueren la creació d'una junta central i que fou clarament progressista; finalment, es desenvolupà un moviment més radical, que va tenir lloc en diversos escenaris espanyols, però primordialment a Barcelona, que, una vegada defraudada l'esperança de crear una junta central operativa de les demandes del poble, s'aixecà amb virulència contra la maquinació dels partits governamentals amb el moviment anomenat com a "Jamància",⁹⁴⁵ que fou, essencialment, un aixecament de les classes populars urbanes barcelonines.

El moviment que es produí a Lleida, com ja s'ha dit, fou dels encapçalats per la milícia i l'Ajuntament, és a dir, hi hagué una ferma oposició dels poders locals a l'aparell militar que ocupava la plaça i al cap polític, Joan Alix, que es mostraren partidaris del regent Espartero. L'aixecament tenia la intenció, vistos els esdeveniments de la resta de l'Estat, de formar una junta central, però no aconseguí imposar-se.⁹⁴⁶

L'inici del conflicte, a escala nacional, cal situar-lo des del mateix moment en què Espartero tornà a Madrid a finals de desembre de 1842, després de bombardejar Barcelona. La seva entrada en la capital del regne, l'1 de gener de 1843, no fou rebuda per la multitud que acostumava i només la

⁹⁴³ Aquest era el pseudònim despectiu amb què era conegut el grup, majoritàriament militar, que recolzava Baldomero Espartero. El pseudònim tenia el seu origen en la batalla sud-americana d'Ayacucho, on molts dels generals que seguien el regent hi foren presents i patiren una forta derrota que acabà de decantar la lluita per la independència del Perú a favor dels revoltats americans. Tot i que el duc de la Victòria no hi prengué part, Espartero era considerat el líder de tots ells.

⁹⁴⁴ A. Bahamonde i J. Martínez, *Historia de España siglo XIX*, p. 236. J. L. Comellas, en aquest sentit, apunta que: "Una retirada tan rápida del apoyo por parte de los políticos obliga a comprender que, en el fondo, la alianza entre el general Espartero y el partido progresista era tan convencional como la anterior alianza entre Ma. Cristina y los moderados". J. L. Comellas, *Los moderados...*, p. 13.

⁹⁴⁵ Vegeu, F. Curet, *La Jamancia...*

⁹⁴⁶ Això es pot comprovar, d'entrada, en els distints continguts de la documentació que s'ha recollit d'aquell moment: d'aquesta forma, el BOP, aparell propagandístic habitual del govern polític local, durant els primers dies del pronunciament acabadillat per la milícia, que fou controlat, ràpidament, per les tropes esparteristes que hi havia en la ciutat, informà puntualment dels esdeveniments; mentre que l'Ajuntament, derrotat l'aixecament, no es reuní des del dia 2 de juny fins el 21 del mateix mes. A partir d'aquell dia, en què canvià el signe de la revolta en la ciutat, les actes del consistori es feren ressò de tots els esdeveniments i, a la inversa, el BOP informava molt per damunt del que succeïa en la urbs.

milícia li va lliurar una benvinguda pomposa. La premsa, d'altra banda, l'atacà amb duresa per les seves bones relacions amb Anglaterra, que estaven a punt d'originar un tractat comercial entre ambdós països, i pel bombardeig de Barcelona. El regent, desbordat pels esdeveniments polítics, reaccionà clausurant el Congrés de diputats i convocant eleccions per al març del 1843.

El Partit Moderat es reorganitzà en una junta per planificar les eleccions i abandonar l'abstencionisme polític que havia mantingut en els dos anys anteriors.⁹⁴⁷ D'altra banda, els progressistes varen concórrer a les eleccions dividits entre els "purs", dirigits per Joaquín Maria López i Manuel Cortina, i els "esparteristes", mentre que molts dels radicals passaren a engrossir les llistes republicanes.⁹⁴⁸ El resultat final de les eleccions presentà un arc parlamentari molt més variat que en l'última legislatura. El grup majoritari en el Congrés fou el dels progressistes purs, seguit dels ayacuchos, els moderats, els republicans i 2 o 3 "francisquistes".⁹⁴⁹

Derrotat un primer candidat ministerial, Espartero nomenà el radical Joaquín M. López, cap del govern, que escollí un gabinet de ministres, d'acord amb el seu tarannà, compost per Fermín Caballero, ministre de Governació; Francisco Serrano (1810-1885), de Guerra; Ayllon, d'Hisenda; Aguilar, d'Afers Estrangers, i Frías, de Marina.⁹⁵⁰

El pronunciament contra Espartero i el grup "ayacucho" que li donava suport vingué determinat, en primera instància, per la pressió que exercí el regent vers el ministeri de J. M. López. Concretament, el primer ministre plantejà, sense embuts, el cessament dels generals Linaje i Zurbano, no gaire ben vistos per la població i pels polítics progressistes purs, dels seus càrrecs. La pretensió del cap del govern fou avortada per l'acció d'Espartero, que argumentà que aquells eren generals de la seva plena confiança.

Llavors, J. M. López dimití el 17 de maig (només deu dies després del seu nomenament) per raó de la intromissió del regent en la decisió que havia pres el seu gabinet. Aquest fet causà una enorme consternació en el país, a conseqüència de les expectatives que havia despertat el programa ministerial

⁹⁴⁷ *Eco del Comercio*, 10 de gener de 1843.

⁹⁴⁸ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 245 i ss.

⁹⁴⁹ Aquest grup donava suport a la unió d'Isabel II amb el fill de l'infant Francisco, que sortí escollit per Saragossa. C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 248.

⁹⁵⁰ P. Janke, *Mendizábal y...*, p. 327.

avançat del nou govern: unió liberal, amplia amnistia, llibertat d'imprensa, continuació de la desamortització, reforçament de l'acció parlamentària...etc.⁹⁵¹ El Congrés, el 19 de maig, lliurà un document al regent, amb 114 vots a favor i només 3 en contra, en què manifestà el seu suport total al govern López.

L'opinió pública va criticar durament aquest nou abús d'autoritat del regent i els ànims s'escalfaren en algunes de les principals ciutats espanyoles. La primera en aixecar-se contra el govern "ayacucho" fou Màlaga, el dia 24 de maig. En aquella ciutat es creà una comissió de 62 vocals presidida per Pedro Gómez Sancho i integrada pels membres de l'Ajuntament, la Diputació i una representació de la Milícia Nacional. L'objectiu de l'aixecament era el restabliment del ministeri López i el recolzament a la Constitució del 1837.⁹⁵²

En aquest context, el grup de polítics proper a Espartero, que havia substituït per ordre del regent el gabinet López i feia les funcions de govern, acordà elevar el 26 de maig, a l'aprovació del regent, un decret per dissoldre les corts, emparant-se en l'article 19 de la constitució. Les raons que donaren els ministres que proposaven la dissolució (Álvaro Gómez Becerra, Juan Álvarez y Mendizábal -1790-1853-, Pedro Gómez de la Serna, Agustín Nogueras i Olegario de los Cuetos) foren que durant les minories dels reis sempre hi havia grups que anhelaven el poder i feien el possible per conquerir-lo, però que, per aquest motiu, el regent es ratificava en el seu propòsit de no cedir el Tron espanyol fins al 10 d'octubre de 1844, tal com havien aprovat les corts, a Isabel II.⁹⁵³

El regent seguí els consells dels ministres, entre els quals s'hi trobava l'anglòfil i en un altre temps destacat dirigent progressista Mendizábal,⁹⁵⁴ i dissolgué el parlament, amb la qual cosa la tensió pujà a tot el país on, entre finals de maig i començaments de juny, sorgiren nombroses juntes governatives

⁹⁵¹ A. Moliner Prada, *Joaquín M...*, p. 95-104.

⁹⁵² Per seguir amb detall els esdeveniments del pronunciament a les províncies vegeu A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, ps. 230-263. També vegeu la proclama de Màlaga a J. A. Álvarez, *Pronunciamiento de Cataluña contra Espartero y su Gobierno en junio de 1843*, Barcelona, 1844, ps. 37-39. En un moment de la proclama es deia: "Tiempo es ya de que nuestros intereses, nuestros derechos y nuestro código constitucional, no sean el juguete y el escarnio de tiranos, que todo lo deben al pueblo que sacrifican de pandillas de hombres corrompidos, ambiciosos, egoistas, que no conocen más principio político que el de llenar sus arcas con el caudal de la Nación, aunque para ello sea necesario venderla una y mil veces."

⁹⁵³ ADL, BOP del 27 de maig de 1843, suplement extraordinari, p. 1.

⁹⁵⁴ P. Janke, *Mendizábal y...*, p. 329. La monografia de Janke exagera la influència de Juan Álvarez Mendizábal en la política progressista d'aquell moment, sobretot a partir del 1840. Durant el Trienni Progressista (1840-1843), a pesar de l'amistat que mantenia amb el regent, el polític estigué relegat a un segon plànol i no era, ni de bon tros, el líder influent que presenta l'esmentat autor.

provincials amb la intenció de canalitzar la mobilització social provocada per la nova mesura arbitrària del regent i el grup de generals “ayacuchos” que li donava suport.

Davant aquella línia d’actuació, fou evident que hi hagué un apropament entre el progressisme d’ordre i el moderantisme de centre per desbancar el regent del Regne, com ho confirmava un comunicat del govern provisional de la nació, del 21 de setembre (un cop havia caigut Espartero), en què es donà a conèixer l’objectiu polític que es proposava dur a terme el govern de J. M. López. En ell s’informava que el cap del govern pretenia la reconciliació del liberalisme per acabar definitivament amb la conflictivitat social, mitjançant “la union entre todos los españoles y entre todos los partidos que se hallaban colocados dentro del círculo legal”. L’objectiu polític del pacte

“era sobre todo necesario porque en el tránsito de rápidas y continuas desmembraciones porque habían pasado todos los partidos políticos á través de las oscilaciones y vicisitudes, ninguno sería bastante numeroso ni bastante fuerte para dirigir y dominar por sí solo una situación. El que se lo hubiera propuesto hubiera llamado sobre sí, frecuentes revueltas y trastornos, y jamás hubiera adquirido la consistencia y estabilidad que como primera condición reclama el poder para hacer el bien a sus asociados”.⁹⁵⁵

Els abusos d’autoritat de l’aparell “ayacucho” ja havien aconseguit unir a la majoria de les tendències polítiques existents en contra seu en l’aixecament de Barcelona del novembre de l’any 1842. De tota manera, aquesta no fou l’única causa del malestar de la nació contra el duc de la Victòria: la conjuntura econòmica desfavorable (amb hiverns molt durs que provocaren males collites), la pressió tributària posada en pràctica que gravava molt més al contribuent (per exemple el nou impost de culte i clergat), la divisió en el si de l’exèrcit (només cal recordar els afusellaments de Diego de León i Montesdeoca el 1841 per la rebel·lió moderada), la incapacitat per mantenir el suport de l’ala esquerra liberal (repressió de Barcelona amb supressió de llibertat d’imprensa i de l’associació de teixidors), la poca predisposició a defensar la producció nacional (va tenir un flirteig amb els anglesos per fer un tractat comercial) i, fins i tot, la poca capacitat de connexió amb els polítics progressistes va possibilitar que a l’estiu de 1843 tothom estigués predisposat a aixecar-se i lluitar contra les forces esparteristes.

Als enemics naturals provocats per la ruptura del 1840, com eren el Partit Moderat i l’aparell eclesiàstic, s’hi havien afegit els republicans, la major part dels progressistes purs i un sector important de l’exèrcit. El regent, d’altra banda, només conservava el suport del grup de generals “ayacucho”, de

la Milícia Nacional d'algunes grans ciutats com Madrid, Cadis, Saragossa i Ferrol, i el d'alguns polítics compromesos amb el programa.

Al pronunciament engegat a Màlaga, el 24 de maig, seguiren els de Granada,⁹⁵⁶ Almeria,⁹⁵⁷ Sevilla⁹⁵⁸ i Lugo.⁹⁵⁹ A Catalunya, la primera ciutat que es pronuncià fou Reus amb l'acabdillament dels diputats Joan Prim (1814-1870) i Llorenç Milans del Bosch, els quals justificaven la seva acció tot dient:

“Cuando los esfuerzos de los delegados del pueblo bastan en Cortes para defender las libertades patrias, los intereses públicos, deber suyo es permanecer en aquel terreno (...) Pero cuando estos medios llegan á ser insuficientes por bastardas maquinaciones; cuando son ahogadas sus voces por la tiranía de otro poder que representa intereses opuestos; deber suyo es también avisar á los que les honraron con su confianza para que apelando á ellos á sus invencibles medios reconquisten sus hollados derechos castigando á sus opresores. (...) La representacion nacional no existe ya. Estaba en contraposicion con la voluntad de un hombre, y este hombre la hirió de alevosa muerte”.⁹⁶⁰

Les raons que donaven ambdós diputats eren força concloents. Després de la dissolució de les corts, l'única sortida que li quedava a la representació nacional, enfront un govern que degenerava cap a posicions cada cop més despòtiques, era l'aixecament i la lluita per mantenir l'estat polític

⁹⁵⁵ ADL, BOP del 21 de setembre de 1843, article d'ofici del govern provisional, ps. 1-4.

⁹⁵⁶ *Diario de Barcelona*, del 4 de juny de 1843. Inclou documents sobre el pronunciament de Granada, que es verificà el 27 de maig de 1843, p. 2.154. L'aixecament de Granada es produí amb una gran participació estudiantil impulsada per un sermó exaltat d'un mossèn en una festa cívica de commemoració de Mariana Pineda. Es creà una junta de set vocals, presidida per l'advocat R. Cooke, en la qual destacava el marquès de Tabuèruiga (en representació del poble), fundador del diari *El Grito Granadino*. Vegeu A. y P., *Alzamiento de España en 1843. Apuntes para la historia contemporánea*, Cádiz, 1843, ps. 77 i ss; E. Widdrington, *Spain and the spaniards in 1843*, London, 1844, vol. 1, p. 327; i A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 230. Vegeu el primer ban de la junta de Granada, 27 de maig de 1843, a *Diario de Barcelona*, del 4 de maig de 1843, p. 2.154. El ban, en si mateix, era una arenga a la població perquè ajudés a la junta en els propòsits de derrocar Espartero de la regència: "Si apoyamos con estos elementos á nuestra junta, y nos reunimos con los valientes de Málaga y de otros puntos que á esta hora imitan nuestro patriótico alzamiento ¡ay del temerario que maquine nuestra ruina! su loca tentativa se estrellará contra las bayonetas que guardan hoy mas el santuario de la ley, y su nombre pasará cubierto de aprobio á la posteridad."

⁹⁵⁷ Curiosament, en el primer ban de la junta d'Almeria, a part de les demandes reiterades de Constitució de l'any 1837, Isabel II constitucional i ministeri López-Caballero, en destacaven altres de més inversemblants com "conciliacion sincera de todos los españoles libres, continuacion de los funcionarios públicos en sus puestos mientras secundan la causa que la nacion proclama y defiende" i "Regencia del Duque de la Victoria, hasta el 10 de octubre de 1844." *Diario de Barcelona*, del 7 de juny de 1843, ban de la junta d'Almeria pronunciada el 28 de maig de 1843, p. 2.184. La junta d'Almeria es constituí el 27 de maig i estigué composta per 41 individus (6 de l'Ajuntament, 4 de la Diputació, 12 de la Milícia Nacional i de l'Exèrcit, 4 hisendats, 3 comerciants, 3 advocats, 5 artesans i 4 propietaris). A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, ps. 230-231.

⁹⁵⁸ La notícia del pronunciament de Sevilla la donà Joan Prim, des de Reus, en un discurs d'arenga als seus soldats del 30 de maig, però el cert fou que l'intent fracassà el 10 de juny per l'actuació de les tropes de l'exèrcit fidels a Espartero. No va ser fins el 18 de juny que l'Ajuntament sevillà, en una segona temptativa, es constituí en assemblea amb membres de distints col·lectius (tres pels propietaris, tres pel comerç, tres per la milícia, sis en nom del poble, dos per part dels eclesiàstics, tres pels magistrats, tres pels empleats i tres per part dels militars), que van designar una junta de nou membres, presidida per M. Domínguez. Va estendre el seu poder a la baixa Andalusia i organitzà la defensa de la ciutat quan fou encaçada per les tropes comandades pel mateix Espartero. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 231.

⁹⁵⁹ *Diario de Barcelona*, del 7 de juny de 1843, p. 2247. La notícia del pronunciament de Lugo la donà Joan Prim, des de Reus, en un discurs d'arenga als seus soldats el 30 de maig, però, segons Antoni Moliner, aquesta província no es pronuncià fins el 19 de juny. La junta de Lugo constituïda en aquella segona data estava integrada per 4 vocals (un diputat, dos militars i un procurador) i com en la majoria d'al·locucions feu responsable de la situació que vivia el país a la camarilla "ayacucha". *Eco del Comercio*, del 2 de juliol de 1843, núm. 303; i A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 232.

⁹⁶⁰ *Diario de Barcelona*, de l'1 de juny de 1843, manifestació anomenada: "Los diputados a Cortes que firman, a sus comitentes", de Llorenç Milans del Bosch i Joan Prim, del 30 de maig de 1843 a Reus, ps. 2.091-2.092.

aconseguit amb la Constitució de 1837. Seguidament, es constituí una junta de govern provisional, presidida pel capità Milans del Bosch, que reuní a una majoria de comerciants i burgesos. En la primera proclama, la junta de Reus manifestà la seva total adhesió a la constitució i a la reina.⁹⁶¹ El moviment fou seguit, unànimement, per la majoria de capitals catalanes: Barcelona i Sabadell es pronunciaren el dia 6 de juny,⁹⁶² Lleida,⁹⁶³ Mataró i Granollers el 7,⁹⁶⁴ Igualada el 8,⁹⁶⁵ Manresa i Girona el 9,⁹⁶⁶ Tarragona el 13⁹⁶⁷ i Figueres el dia 14.⁹⁶⁸ Igualment, el moviment anà quallant en la resta de capitals de província espanyoles que s'aixecaren majoritàriament contra la regència d'Espartero.

La junta barcelonina es creà el 6 de juny amb 18 individus de diferents tendències polítiques (quatre eren republicans, deu progressistes i quatre moderats), i s'instal·là a Sabadell davant “la posibilidad, aunque remota, de que pudieran reproducirse escenas de infausto recuerdo, y el deseo de tributar un justo homenaje á la cordura y prudencia del Excmo. Sr. Capitan General”.⁹⁶⁹ Amb aquella estratègia, la junta de Barcelona pretenia salvar de qualsevol atac, com el que es produí al desembre de 1842, a la ciutat que representava. En els primers moments, però, entre les autoritats hi hagué una certa desconfiança i algunes tensions que provocaren la fugida de l'alcalde primer constitucional, Josep Maluquer, que fou catalogat d'esparterista. L'alcalde, en un extensa manifestació publicada al *Diario de Barcelona*, explicava que totes les seves accions tingueren la pretensió de salvar Barcelona d'un possible atac de l'exèrcit.⁹⁷⁰ Les mesures preventives de la junta i les autoritats barcelonines no havien d'estranyar a ningú, sobretot després del bombardeig de l'any anterior, però és que, a part, en el

⁹⁶¹ Vegeu el text complet a J. A. Álvarez, *Pronunciamento de Cataluña...*, p. 53-54; i A. Moliner Prada, “El movimiento centralista catalán”, a *Trienio*, núm. 11, Madrid, 1988, ps. 27-28. Per seguir el dia a dia de l'aixecament reusenc es pot consultar R. Vallverdú, *El suport de la milícia nacional a la revolució burgesa a Reus (1793-1876)*, Reus, 1989, ps. 284-294.

⁹⁶² *Diario de Barcelona*, del 7 de juny de 1843, document de constitució de la junta, p. 2.176.

⁹⁶³ *Diario de Barcelona*, del 7 de juny de 1843, p. 2.176.

⁹⁶⁴ *Diario de Barcelona*, del 10 de juny de 1843, p. 2.218.

⁹⁶⁵ *Diario de Barcelona*, del 12 de juny de 1843, p. 2.247.

⁹⁶⁶ *Diario de Barcelona*, del 12 de juny de 1843, ps. 2.246-2.247.

⁹⁶⁷ A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 237.

⁹⁶⁸ A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 238. El pronunciament de Figueres, tot i la voluntat del poble, tardà en consumir-se perquè “los cañones del castillo estan todos dirigidos contra la villa.” *Diario de Barcelona*, del 14 de juny de 1843, p. 2.272.

⁹⁶⁹ *Diario de Barcelona*, del 8 de juny de 1843, proclama de la junta de Barcelona, del 7 de juny de 1843, p. 2.188. Vegeu també, J.A. Álvarez, *Pronunciamento de Cataluña...*, ps. 71-73

⁹⁷⁰ *Diario de Barcelona*, del 8 de juny de 1843, manifestació de Josep Maluquer, alcalde primer de Barcelona, del dia 4 de juny de 1843, ps. 2.188-2.190.

territori català s'hi trobaven gran part de les tropes fidels a Espartero comandades pels generals Martín Zurbano i Antonio Seoane (1791-1870).

El 8 de juny, la junta governativa de Barcelona va establir les bases del programa que contemplava el seu aixecament: Constitució del 1837, defensa de la monarquia d'Isabel II i reunió d'una junta central que acordés què s'havia de fer. En el seu comunicat, la Junta es declarava independent del govern d'Espartero, el qual ja no era reconegut com a regent, i afirmava que no cessaria en l'esforç fins que la nació no estigués salvada.⁹⁷¹

Tanmateix, el principal problema continuava sent la presència d'alguns generals esparteristes amb molt prestigi i efectius humans per lluitar en sòl català. La fidelitat al regent i la seguretat que tenien que el seu futur estava lligat a la sort que patís el regent feia que un suposat suport de Zurbano o Seoane a la rebel·lió es plantejés com quelcom impossible d'antuvi. El seu autoritarisme i, probablement, el reconegut crèdit entre els soldats féu que en aquells compassos inicials de la rebel·lió aconseguissin mantenir les tropes i els oficials al seu cantó.

Joan Prim, des de Reus, arengava els soldats que es trobessin en sòl català perquè li vinguessin a fer costat, ja que

“en todas partes donde hay soldados, la bandera que lleva por lema la Libertad y Reina ha triunfado y triunfa porque vosotros la apoyais. Venid aquí, pues, y veréis á centenares vuestros oficiales dispuestos á cojer un fusil para defender tan caros obgetos. Venid pues, no os detengais, á uniros con el gran número de vuestros compañeros. Venid pues. En nombre de la Patria y de la Reina, de la Constitucion y del Pueblo os llama vuestro antiguo camarada. Soldados, viva la Constitucion. Viva la Reina”.⁹⁷²

Tot i l'optimisme de Prim, que es convertia, d'aquella forma, en el cabdill militar antiesparterista a Catalunya, la realitat era que les tropes militars fidels a Espartero eren nombrosament superiors a les pronunciades, i el previsible moviment de suport de les principals ciutats catalanes i espanyoles no acabava d'engegar-se del tot. Fins i tot, alguna capital que es donava com a pronunciada en els cercles “unionistes”, com era el cas de Lleida, fou dominada ràpidament per les tropes fidels al regent. Davant aquella situació favorable per als interessos esparteristes, Zurbano es dirigí directament a l'encontre

⁹⁷¹ *Diario de Barcelona*, del 10 de juny de 1843, comunicat de la junta de govern de Barcelona del 8 de juny de 1843, p. 2.217. Vegeu també, *Diario de los sucesos de Barcelona en setiembre, octubre y noviembre, con un apendice que contiene los documentos oficiales más importantes. Por unos testigos presenciales*, Barcelona, desembre del 1843, p. 7 (nota 3).

⁹⁷² *Diario de Barcelona*, del 12 de juny de 1843, arenga de Prim anomenada “Soldados”, ps. 2.246-2.247.

del coronel Prim, que continuava instal·lat amb les seves tropes a Reus. L'atac del general fidel al govern va obrir

“un boquete por las dos piezas de á 24, se introdujeron por él dos compañías; pero solo seis individuos salieron con vida, merced á una evolucion del valiente Prim. El denodado Subirá con dos compañías de “trabucaires” se apoderó por dos veces de una bateria, que luego recobró la caballeria, y que al fin tuvieron que retirar los sitiadores. Tambien dicen qué con objeto de ganar tiempo Zurbano enarboló bandera blanca so pretexto de recoger heridos, y se le contestó izando bandera negra. Se hace ascender la pérdida de Zurbano á dos mil hombres fuera de combate, teniendo por fin que separarse de Reus y volver á sus primeras posiciones, donde quedaba este amanecer sin haber podido adelantar un paso”.⁹⁷³

L'èxit inicial de Prim no es va poder arrodonir per la manca de cavalleria que hagués pogut fer retirar les tropes de Zurbano, que, de tota manera, no es desanimà i el dia següent se situà davant la vila assetjada de Reus, a la carretera Amàlia, amb vint bateries d'artilleria estratègicament disposat a bombardejar la ciutat.

“Despues de algun tiempo de vivo fuego, los habitantes hicieron presente al valiente Prim que no siendo sus casas de un temple tan superior como sus pechos iban á quedar arruinados inútilmente; y pronto siempre el digno diputado á sacrificarse por el pueblo, y visto que le faltaba caballeria y que el temor á esta arma enemiga impedia que bajasen al llano los somatenes, se salio con toda su gente armada y se situó en Villaplana á hora y media de Reus. Entonces el pueblo de esta villa propuso á Zurbano entrar en capitulaciones, y se convino en una que suscribieron todos los gefes de los cuerpos del ejército sitiador: segun ella deben respetarse las vidas y propiedades, no puede imponérseles por el sitiador contribuciones, y ha de condenarse al olvido lo pasado sin entrometerse en pesquisa alguna. Terminado este negocio, el denodado D. Juan Prim con toda su gente se dirigió á las montañas vecinas”.⁹⁷⁴

La situació inicial era força complicada per als pronunciats catalans, que van veure com en poc temps havien perdut dues ciutats importants, com Reus i Lleida, aixecades a favor de la seva causa. El general Zurbano anà, després de la presa de Reus, en direcció a Lleida en una maniobra que el dugué durant tot el mes, a ell i altres generals com Seoane, Álvarez o el mateix Espartero, a una estranya peregrinació per tot el territori espanyol. Aquell fou, entre altres, un factor estratègic decisiu en la victòria del pronunciament contra el grup “ayacucho”. Els generals fidels a Espartero volgueren reprimir els aixecaments de les principals capitals de província un per un, la qual cosa els va ser del tot impossible. Tot i que a començaments de juny les tropes que duien eren molt superiors a les pronunciades en contra seu, el recorregut d'un lloc a un altre per sufocar la rebel·lió i l'autoritarisme emprat en la repressió dels civils aixecats va retraure el suport de molts soldats als generals esparteristes.

⁹⁷³ *Diario de Barcelona*, del 14 de juny de 1843, p. 2.272. El general es presentà als afores de Reus amb 6.720 infants, 412 cavallers, 12 canons de gran calibre, 4 obusos i 4 morters. R. Vallverdú, *El suport de...*, p. 289.

⁹⁷⁴ *Diario de Barcelona*, del 14 de juny de 1843, notícies soltes, p. 2.273. El resultat del bombardeig, que durà set hores, fou de setze morts i cinc-cents deu ferits, a més de l'enfonsament de 51 edificis i els desperfectes en 24. En l'acció de l'exèrcit de Zurbano, per la qual el general fou nomenat tinent general, es llençaren 1.032 projectils, entre bombes, granades i bales de canó. R. Vallverdú, *El suport de...*, p.

A l'atac indiscriminat del general Martín Zurbano a Reus s'hi havia d'afegir, en la primera quinzena de juny, el que protagonitzà el general Álvarez, comandant 3.000 infants i 500 cavalls, contra la ciutat de Granada. L'atac es concretà en tres accions que foren rebutjades per les tropes pronunciades granadines, que esperaven rebre l'ajut "de una columna de Málaga y otra de Almeria, compuesta aquella de 1.500 infantes, 200 caballos y dos piezas de artilleria." La defensa de la ciutat per part de la població fou entusiasta pel fet que "en el acto de ser atacada vió ondear por las calles el estandarte real con que entraron en aquella ciudad los reyes católicos, y al contemplarlo los decididos granadinos llevaron su entusiasmo á tan alto grado, que hasta las mugeres y los niños tomaron parte en la lucha".⁹⁷⁵

Les tropes dirigides per Zurbano, de camí cap a Lleida, "llevaban ánimo, segun públicamente decian los soldados, de abandonarle adhiriéndose al pronunciamiento, y en efecto por noticias posteriores se ha sabido que al pasar la columna por los pueblos, se iban quedando grandes pelotones".⁹⁷⁶ L'anarquia semblava apoderar-se dels exèrcits esparteristes quan tenien, a mitjan juny, serioses opcions d'aconseguir dominar el pronunciament. Així, en el seu pas per Tarragona, el dia 13 de juny, una part de la tropa de Zurbano, en assabentar-se de l'aixecament de València,⁹⁷⁷ s'uní al poble esvalotat per la notícia, aixecà l'estat d'excepció, obligà a fugir Zurbano cap a Lleida amb la resta de tropes que li eren fidels i es pronuncià contra el govern establert.⁹⁷⁸

El coronel Prim, d'altra banda, es dirigí a la província de Barcelona per fer costat a la junta governativa allí instal·lada. Amb l'arribada del coronel, la junta, situada encara a Sabadell, optà per traslladar-se el dia 12 a Manresa i, definitivament, uns dies després, el 15, a la capital del Principat.

"Estamos sumamente agitados, en extremo conmovidos por el recibimiento magestuoso y sorprendente que la ciudad de Barcelona en masa acaba de dar á la Junta Suprema de esta provincia, al valiente Prim y á sus denodados y patriotas compañeros. Imposible de todo punto se nos hace describir el magnífico cuadro que hemos presenciado: las

290.

⁹⁷⁵ *Diario de Barcelona*, del 21 de juny de 1843, p. 2.376.

⁹⁷⁶ *Diario de Barcelona*, del 16 de juny de 1843, notícies soltes, p. 2.302.

⁹⁷⁷ L'aixecament de València es produí el 10 de juny i fou encapçalat per la Milícia Nacional, mentre les tropes de l'exèrcit romanien fidels a Espartero. Després de nombrosos incidents entre les dues forces, que acabaren amb la mort del cap polític i dos policies, va triomfar el pronunciament i es constituí una junta provisional de salvació de 9 membres que tingué un caràcter marcadament burgès. Més endavant, la junta valenciana nomenà Narváez cap dels exèrcits del districte i retornà els béns desamortitzats a l'església, amb la qual cosa es palesava el seu tarannà moderat. Vegeu, *Memoria de las actas y disposiciones generales adoptadas por la Junta de Salvación de la Provincia de Valencia*, Valencia, 1843, 14 p.; i A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 234.

⁹⁷⁸ *Diario de Barcelona*, del 16 de juny de 1843, notícies soltes, p. 2.302.

lagrimas bañaban nuestras mejillas y de la multitud, al ver el entusiasmo general hacia la persona tan querida de nuestro compatriota Prim, que fue la primera en lanzarse al combate, en enarbolar la bandera el grito atronador de ¡No mas traidores! Cuyo eco resuena aun en todos los ámbitos de España. ¡Que júbilos hemos experimentado! ¡Cuanta satisfaccion, cuanto placer hemos sentido! ¡El corazón se partia de contento! Cien mil habitantes cubrian la carretera desde la puerta de S. Antonio hasta mas allá de Molins de Rey, pueblo que dista cerca dos leguas de esta capital, y cien mil voces de ¡viva el valiente Prim! Poblaban el aire de continuo”.⁹⁷⁹

Prim, la junta, la Diputació, l’Ajuntament i altres autoritats tardaren tres hores per arribar a les cases consistorials on feren un inflammat discurs patriòtic que, segons el corresponsal de *El Constitucional*, captivà el poble barceloní.⁹⁸⁰ La capital catalana, de nou, es convertia en el centre neuràlgic d’un aixecament contra un govern central, mentre, d’altra banda, a Madrid no es produïa cap moviment de suport a l’aixecament antiesparterista de les províncies.

A Catalunya, totes les capitals de província, a excepció de Lleida, es trobaven pronunciades contra Espartero a mitjan juny. A part, la majoria de la resta de ciutats importants del Principat també havien secundat el moviment, circumstància que posava de manifest el repte català enfront a la superioritat de les tropes esparteristes. Entre les al·locucions més dures contra el duc de la Victòria cal destacar la de l’omnipresent Narcís Ametller, que des de la Bisbal guià, sempre al servei dels drets civils, al poble gironí en l’aixecament tot denunciant que:

“La ley del sable impera...Una pandilla de traidores ayacuchos han usurpado el poder; y para llevar á cabo sus infames proyectos de robo y ambicion se ha vendido villanamente al extranjero. Si, catalanes, el pendon de Castilla, admirado por el mundo entero, nuestras barras rojas honor y lustre de la casa de Aragon; los recuerdos de mil glorias que dan celebridad á los memorables fastos de España; todo se halla postrado á los pies de un aborrecido *pirata*”.⁹⁸¹

La rebel·lió a Catalunya començava a tenir uns líders clars que havien d’encapçalar el moviment. Tanmateix, la presència dels generals Zurbano i Seoane, acantonats a Lleida, era una amenaça contínua. El 19 de juny, la junta de Barcelona proclamà un ban en què decretà l’allistament de tots els solters i vidus de 18 a 40 anys, a canvi de cinc rals diaris, per fer front a la possible “invasion

⁹⁷⁹ *Diario de Barcelona*, del 17 de juny de 1843, recull del diari *El Constitucional*, del dia 16 de juny de 1843, p. 2.314. La crònica continuava lloant el coronel Prim en aquests termes: “Que el joven y decidido campeon de nuestras libertades patrias, el defensor de nuestra independencia nacional siempre que se halla esta amenazada, ha sido el embeleso, el encanto, el hijo predilecto del gran drama, lo justifican las lágrimas que se han derramado al contemplarle, lo corroboran los repetidos vítores que el pueblo le diera sin cesar. ¡Parecia que iba á hundirse el pavimento! ¡Hemos presenciado un espectáculo mas glorioso para el joven coronel, que si orlaran sus sienes cien coronas! El paso se disputaba a porfia por verle, para descubrirle, y luego con admiracion se exclamaba: ¡Tan joven y tan valiente! ¡Tan tierno y tan brioso!”

⁹⁸⁰ *Diario de Barcelona*, del 17 de juny de 1843, recull del diari *El Constitucional* del dia 16 de juny de 1843, p. 2.315.

⁹⁸¹ *Diario de Barcelona*, del 12 de juny de 1843, al·locució de Narcís Ametller anomenada: “Catalanes”, la Bisbal, 9 de juny de 1843, p. 2.246. Narcís Ametller fou nomenat comandant general de la província de Girona per la junta governativa d’aquella ciutat. *Diario de Barcelona*, del 19 de juny de 1843, p. 2.345. A Girona, segons les informacions de M: Bosch, el pronunciament es verificà el dia 14 de juny, quatre dies després que a la Bisbal, que fou la primera vila d’aquella província que es pronuncià. Tanmateix, ja abans que s’aixequés la seva capital es creà una junta popular directiva provisional de Girona, el dia 12, integrada pel cap polític, dos diputats provincials, els membres de l’Ajuntament, el governador eclesiàstic, el governador militar i sis ciutadans benestants; és a dir, una junta d’ordre. M. Bosch, *Història de*

repentina de Barcelona” que planejaven els dos generals esparteristes.⁹⁸² L’organisme apel·lava, en el text, al sentit nacional català per animar al poble a seguir les seves instruccions, tot dient que

“ha llegado el momento en que debeis mostrar al mundo entero que circula en vuestras venas la misma sangre de los héroes que tremolaron do quiera triunfantes las Barras de Cataluña (...) La Nacion en masa se levanta contra un puñado de hombres, que traidores á sus juramentos, desleales á su patria, vendidos á una nacion rival y enemiga de nuestra industria y de la felicidad del país”.⁹⁸³

A part, en el seu decret, donava a entendre que tots els catalans, i els barcelonins especialment, tenien molt a perdre si no s’aprestaven a la defensa de la ciutat: “¡ay de nosotros, ay de nuestra industria, ay de España toda, si no destruimos al momento sus planes de devastacion y ruina”.⁹⁸⁴ El mateix dia, la junta barcelonina féu un segon manifest en què assenyalava que era necessari "organizar un gobierno o junta central que de impulso y direccion a las tropas reunidas de todas las provincias pronunciadas, y que por la unidad de fuerzas y recursos lleve con mayor brio y energia el alzamiento a su completo triunfo.” Llavors, un cop fos derrotat el regent, proposava la reunió del ministeri López a València o on es convingués, i la necessitat de convocar una junta central composta de dos vocals de cadascuna de les provincials que també s’havia de reunir a València.⁹⁸⁵

No obstant això, el castell de Montjuïc, amb el seu governador Bernat Echalecu, es mantenia fidel al regent, cosa que feia témer un imminent bombardeig. Zurbano se situà a Igualada i el dia 22 de juny envià una ferma amenaça a la junta governativa de Barcelona en què els avisava de l’ordre que li havia donat

“al gobernador de Montjuich para que bombee á Barcelona y la reduzca á cenizas si esta Junta rompe el fuego contra las tropas que conduzco. Lo reitero á Vds. Advirtiendole que no me separaré de mi propósito la sutileza de que la junta, las personas comprometidas, y cuantos siguen el pronunciamiento abandonen la ciudad, pues, aunque sólo quedaran los edificios, no dejará de efectuarse el bombardeo si en todo el dia de mañana no se retiran del camino de Barcelona las fuerzas de todas clases que se hallan allí situadas obedeciendo á esta Junta”.⁹⁸⁶

L’Ajuntament de Barcelona, davant l’amenaça, protestà enèrgicament per la decisió que havia pres Zurbano, tot dient que “horror ha causado a esta corporacion el oficio de V.E. del dia de ayer”. El consistori féu una exposició dramàtica per intentar evitar “el atentado más cruel é inaudito, esto es, la

Girona, p. 256.

⁹⁸² *Diario de Barcelona*, del 20 de juny de 1843, decret de la junta governativa de Barcelona anomenat “Catalanes”, del 19 de juny de 1843, ps. 2.363-2.364.

⁹⁸³ *Diario de Barcelona*, del 20 de juny de 1843, ps. 2.363-2.364.

⁹⁸⁴ *Diario de Barcelona*, del 20 de juny de 1843, ps. 2.363-2.364.

⁹⁸⁵ *Eco del Comercio*, del 2 de juliol de 1843, núm. 303.

⁹⁸⁶ *Diario de Barcelona*, del 25 de juny de 1843, “Comunicaciones habidas entre el general D. Martin Zurbano y el Exmo. Ayuntamiento

completa destrucció de la rica, de la il·lustrada y de la sensata Barcelona”.⁹⁸⁷ La por s'apoderà de molts barcelonins que abandonaren la ciutat a corre-cuita cap als barris i les poblacions més properes, emportant-se amb ells els objectes de més valor que posseïen.⁹⁸⁸

Finalment, Zurbano s'avingué a raons i el dia següent, 23 de juny, va proposar una suspensió d'armes per evitar “el compromiso de derramar sangre de humanos que profesan unos mismos principios” i “deseo de todo corazon evitar la ruina de la capital de Cataluña, de la primera ciudad comercial é industrial de España”.⁹⁸⁹ Tot seguit, el general prometia retirar-se cap a Cervera si les tropes pronunciades no es movien de les zones ocupades.

La junta contestà donant-li la seva conformitat al tracte proposat pel cap esparterista, però al mateix temps manifestava enèrgicament que, en cas de produir-se un atac, estava

“decidida á ser quemada por V.E. antes que cese en lo mas mínimo la bandera que tiene levantada tan justa como nacional, como lo prueba el entusiasmo y decision con que todos han empuñado las armas para que la Constitucion sea una verdad y para asegurar en el trono á nuestra Reina doña Isabel II”.⁹⁹⁰

En la seva retirada cap a Cervera, Zurbano fou abandonat per tres batallons d'infanteria, un de cavalleria i alguns artillers que s'uniren a les tropes de Prim i de la Milícia Nacional d'Igualada que els seguien.⁹⁹¹ L'anarquia i la desobediència de les tropes esparteristes era evident a cada pas del general. En l'actitud dels soldats influïa el pronunciament continuat, cada dia que anava passant, de més ciutats i pobles contra la causa que ells defensaven. A part, la predisposició entusiasta del poble en secundar el moviment feia que fos més difícil la seva posició en haver de lluitar contra la població civil, quan alguns d'ells, probablement, tenien un pensament polític similar.

L'aparell de govern “ayacucho” anava quedant, a mesura que passaven els dies de juny, cada cop més aïllat, però els generals “esparteristes” no semblaven estar disposats a abandonar la seva causa. En el seu pensament degué quallar la idea de què la seva supervivència política anava lligada a l'èxit o al fracàs de la rebel·lió que s'havia produït per tot Espanya. Amb aquest plantejament, no ha d'estranyar que el mateix regent, després de fer una al·locució per informar de les seves futures accions a la nació,

de Barcelona”, del 22 de juny del 1843, p. 2.410.

⁹⁸⁷ *Diario de Barcelona*, de 25 de juny de 1843, “Comunicaciones habidas...”, p. 2.411.

⁹⁸⁸ J.A. Álvarez, *Pronunciamiento de Cataluña...*, p. 130; i A. Moliner Prada, “El movimiento centralista...”, p. 32.

⁹⁸⁹ *Diario de Barcelona*, del 26 de juny de 1843, comunicació de Zurbano a la Junta de Barcelona, del 23 de juny de 1843, p. 2.418.

⁹⁹⁰ *Diario de Barcelona*, del 26 de juny de 1843, comunicació de la junta a Zurbano, del 24 de juny de 1843, p. 2.419.

es decidís a emprendre la marxa per intentar aixafar ell mateix alguns dels focus armats del pronunciament. En la justificació que féu el general, aquest apel·lava en proclamar-se el ferm defensor de la revolució del 1840, davant “estos movimientos que son todos de reaccion y de venganza (...) que os quiere precipitar en la anarquia para allanar así el camino de la servidumbre. ¿Y estaria el Regente del reino en la inaccion cuando ruge tan negra tempestad sobre el horizonte político de España?” Més endavant tornava a insistir en personificar-se com el defensor del liberalisme: “Sí, valientes liberales; no defraudaré vuestras esperanzas. Españoles, hoy os vuelve a prometer el Regente constitucional que no entregará á la rebelion, á la anarquia las riendas del Estado”.⁹⁹²

El text era prou eloqüent i deixava clar que el regent no tenia pensat deixar el poder fàcilment. Tot i que la capital del regne es mantingué fidel a Espartero, en gran part per la seva presència, també hi hagué incidents, provocats per la tensió que vivia el país, que posaren en perill, fins i tot, la integritat física de la futura reina Isabel II.

“Ayer ha ocurrido en esta corte un suceso que no queremos calificar pero que vamos á referir para que nuestros lectores de las provincias juzguen por si mismos. S.M. la Reina y su augusta hermana paseaban por el Prado á pié, como otros dias, y la gente vitoreó estrepitosamente á estos ídolos, en que se cifran las esperanzas de los españoles: el entusiasmo fue grandísimo entre la flor de la poblacion que allí se encontraba, resonando incesantemente por los aires la voz de viva la Reina. Cuando mayores eran estas demostraciones de júbilo y de amor á S.M. la Reina, aparecieron algunos grupos de hombres con armas y garrotes, y acometieron á algunos concurrentes, hiriendo y lastimando á varias personas. Las gentes empezaron á correr, y S.M. y A., asustadas, se refugiaron en su coche. Los apaleadores daban tambien sus vivas, no muy conformes con los de los apaleados”.⁹⁹³

A pesar de fets com els descrits anteriorment, la ciutat es mantingué al costat d’Espartero fins a l’últim instant. Madrid va esdevenir, doncs, com un baluard oposat a Barcelona, que era la segona capital d’Espanya i tenia un plantejament social, econòmic i polític diferent. El pols entre ambdues urbs no era fictici, ans al contrari, però era evident que, a part de l’esmentada oposició, hi hagué diversos interessos polítics arreu de l’Estat que van fer impossible la consolidació a Madrid del moviment engegat a Barcelona i altres capitals espanyoles.⁹⁹⁴

⁹⁹¹ *Diario de Barcelona*, del 26 de juny de 1843, p. 2.419.

⁹⁹² *Diario de Barcelona*, del 26 de juny de 1843, al·locució d’Espartero anomenada: “El Regente del reino a la nacion”, del 29 de juny de 1843, ps. 2.421-2.422.

⁹⁹³ *Diario de Barcelona*, del 27 de juny de 1843, “Noticias nacionales”, del 16 de juny de 1843, p. 2.433.

⁹⁹⁴ Una bona mostra del suport de la població madrilenya al regent es pot trobar en el *Diario de Barcelona* que informava, el dia 27 de juny de 1843, en el seu apartat de “Noticias nacionales”: “Anoche se ha obsequiado al Regente del reino con una serenata. Desde luego se advirtió mucho calor en los que iban á tributar este obsequio, y se temió que su entusiasmo diese lugar á algun incidente desagradable. Hubo en la serenata muchos y muy fervorosos vivas al Regente, y algunos á Linaje y Zurbano que no eran contestados por nadie. El duque de la Victoria salió al balcon y dirigió la palabra á los que vitoreaban, abriéndose después las puertas de palacio y penetrando la gente hasta donde se hallaba el duque”. *Diario de Barcelona*, 27 de juny de 1843, p. 2.433.

Una vegada es produí la partença d'Espartero, el general Francisco Serrano i Luis González Bravo (1811-1871)⁹⁹⁵ es dirigiren a corre-cuita cap a Barcelona. El viatge del ministre de guerra del gabinet López, Serrano, i del jove advocat González Bravo, futur líder del partit de centre "Joven España", no tenia un altre significat que el de copsar, de primera mà, l'abast del moviment de Barcelona i "teledirigir-lo" cap a la conveniència dels partits polítics madrilenys. Això no volia dir res més que l'intent de convèncer la junta de Barcelona perquè no reivindicés la junta central i acceptés un govern de transició encapçalat per Joaquín M. López.

EL PRONUNCIAMENT FRUSTRAT DE LLEIDA

La ciutat de Lleida visqué un mes de juny angoixant. La nit del dia 6 esclatà una mobilització popular, dirigida per les institucions de govern local (Ajuntament, Diputació i Milícia Nacional), de signe antiesparterista, mentre que l'aparell militar de la ciutat es declarà fidel al regent. El cap polític, Joan Alix, donà suport a Espartero i amb l'ajut de l'exèrcit controlà, inicialment, la revolta. Des de les planes del BOP, el Govern Polític optà per informar dels esdeveniments que s'havien produït.

"La alarma ocurrida en esta capital la noche del 6 del corriente ha tenido en grande agitacion al pacífico vecindario por dos días sin que hubiesen podido entenderse los interesados en llevar adelante los planes fraguados por los enemigos de la tranquilidad pública. Las autoridades superiores militar y política unidas estrechamente entre sí y á las valientes y leales tropas del ejército se mantuvieron fieles á sus juramentos sin que un solo soldado haya tomado la menor parte con los malcontentos: se propusieron salvar la ciudad sin derramar una gota de sangre, y así lo han conseguido. Anoche salieron en diferentes direcciones algunos de los que engañados por noticias falsas siguieron el movimiento de la noche del 6 y todo se acabó".⁹⁹⁶

Poques notícies donava el cap polític a l'hora de determinar els individus que portaren el comandament de la mobilització popular del 6 de juny i posteriors a Lleida. En tot cas, sí que deixava clara quina era la posició de l'exèrcit i del mateix delegat a l'hora d'enfrontar-se a aquells fets i els que preparés l'esdevenidor.

L'Ajuntament no es reuní en sessió des del dia 2 de juny fins al 21, dia en què es debaté si se li donava al comandant general, Martín Zurbano, "la banda, baston y plumero del tambor mayor"⁹⁹⁷ de la Milícia Nacional. Finalment, la corporació contestà al general "que banda no ha tenido nunca, que el

⁹⁹⁵ Vegeu, per al coneixement de la vida de González Bravo, L. de Taxonera, *González Bravo y su tiempo 1811-1871*, Barcelona, 1941.

⁹⁹⁶ ADL, BOP del 9 de juny de 1843, article d'ofici del cap polític, Joan Alix, p. 1. Tot i que uns dies abans, el 5 de juny, el mateix cap polític es veié obligat a anunciar que la Milícia Nacional no era objecte de la seva desconfiança i que tampoc tenia la intenció de desarmar-la. BOP del 5 de juny de 1843, p. 4.

⁹⁹⁷ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 21 de juny de 1843. Es llegí un ofici del comandant general de l'exèrcit, del 18 de juny de 1843.

plumero fue regalado á la Milicia por la Diputacion, y que el baston es propiedad del baston mayor”.⁹⁹⁸ El consistori, per tant, esquivà de forma clara fer concessions al comandant general i, a banda, mostrava clarament de part de qui estava en aquells moments tan difícils en què es trobava la ciutat.

El grau d’identificació que tenia l’Ajuntament amb la milícia era total. La comunió entre ambdós organismes feia que l’atac de l’exèrcit a la milícia, 11 dels 15 regidors d’aquell any eren o havien estat milicians, fos viscut com a propi per la institució. L’Ajuntament, uns dies més tard, un cop havia desaparegut la pressió de l’exèrcit proesparterista en la ciutat, es reuní en sessió ordinària i proposà “formar un expediente para acreditar el mérito que contrajo la benemérita Milicia Nacional ó particulares en el pronunciamiento de junio señalando los premios y recompensas en que se hayan hecho acreedores”.

El comú proposà fer “una relacion histórica desde el acto en que el Batallon formó para pronunciarse hasta que parte de los Milicianos que salieron de la plaza fueron hechos prisioneros por las tropas del General Toledo”.⁹⁹⁹ Segons la informació del consistori, el pronunciament popular de la ciutat de Lleida fou encapçalat per la Milícia Nacional i seguit per l’Ajuntament i la Diputació, que durant dos dies, si ens atenem al que deia més amunt el cap polític, prengué la ciutat i formà una comissió popular representativa de l’opinió dels veïns. L’esmentada comissió es constituí el 7 de juny i estigué composta per l’alcalde primer i capità de cavalleria de la milícia, Joan Bergés; l’intendent d’Hisenda, Manuel González Campos; el vocal de la Diputació, Josep Vila; el regidor de l’Ajuntament i oficial d’artilleria de la milícia, Ramon de Porqued; el síndic de l’Ajuntament, Antoni Sol (menor) i els caps de la Milícia Nacional: Manuel Fuster, Josep Antoni Ribé, Josep Hostalrich, Miquel Ferrer i Ramon Vila. El primer manifest que féu la comissió tenia la intenció de transmetre i preservar l’ordre en la ciutat.

“En vano es pugnar contra la libertad general de una nacion que ha jurado ser libre. La provincia de Lérida ha respondido al eco que va á retumbar muy en breve en todos los ámbitos de la Europa que nos contempla admirada. Al valor y decision de la entusiasta milicia nacional y á las virtudes de un ejército modelo de patriotismo, se debe la tranquilidad que ha sucedido á la ansiedad de dos dias. Erigida esta vuestra comision del pueblo por el voto unánime de las autoridades y de las corporaciones reunidas. La comision os restituye la calma, y con ella la consolidacion de

⁹⁹⁸ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 21 de juny de 1843.

⁹⁹⁹ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 8 d’agost de 1843.

vuestras veneradas instituciones. Ciudadanos: Viva la Constitucion de 1837, nuestra Reina Doña Isabel II, y nuestra independencia nacional, libre de toda clase de influencias extranjeras”.¹⁰⁰⁰

Segons l'escrit, la Milícia Nacional, les autoritats locals, a excepció del cap polític, i una part de la tropa destinada en la ciutat donaren suport el pronunciament contra Espartero, mentre que la resta de soldats fugiren en direcció a la Seu Vella, condicionada com a castell militar de defensa, encapçalats pel general Toledo tot esperant que arribessin els reforços de Seoane i Zurbano.¹⁰⁰¹

Entre els membres de la comissió s’hi trobaven homes com Joan Bergés, alcalde primer aquell mateix any, i Manuel Fuster i Arnaldo, alcalde primer l’any anterior (1842), que eren representants del progressisme doctrinari d’ordre, però també n’hi havia del progressisme radical de la ciutat com el procurador Ramon de Porqued, regidor de l’Ajuntament; el cirurgià Antoni Sol (menor), síndic; l’oficinista de la Diputació Miquel Ferrer, representant de la milícia; el propietari Josep Antoni Ribé, també representant de la milícia, i l’advocat Josep Hostalrich, comandant de la institució.

A pesar que hi hagué la participació de totes les tendències progressistes de la ciutat, la majoria d’individus que formaren part de la comissió foren representants del grup més radical. L’adscripció ideològica d’aquells capitostos mostrava l’evidència que el moviment, a Lleida, tenia un cert component de classe i fou el més avançat que s’havia dut a terme dins dels paràmetres del liberalisme (1808-1843). Per confirmar aquesta hipòtesi només cal seguir amb atenció les biografies dels representants radicals en els següents anys del segle XIX, ja que la majoria continuaren defensant un progressisme avançat i alguns, cas de M. Ferrer, J. A. Ribé i R. Porqued, van evolucionar cap al republicanisme.¹⁰⁰²

D’altra banda, la presència de M. Fuster i J. Bergés, nomenat president, garantí que l’assemblea fos un instrument per reconduir i controlar qualsevol desviament radical del moviment, que tingué una gran participació popular. En efecte, segons una tendenciosa comunicació del brigadier en cap del districte de Lleida:

¹⁰⁰⁰ *Diario de Barcelona*, del 10 de juny de 1843, al·locució de la comissió de Lleida, anomenada: “Habitantes de la provincia de Lérida”, del 7 de juny de 1843, p. 2.218.

¹⁰⁰¹ *Diario de Barcelona*, del 9 de juny de 1843, notícia apareguda a la *Prosperidad*, diari de Barcelona, el dia anterior, p. 2.205; i BOPB, núm. 70, del 13 de juny de 1843, p. 1.

¹⁰⁰² J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, ps. 760 i ss.

“las personas que alcanzaron aquí el grito de insurreccion, y que ofrecieron su cooperación á la junta, no llegan á doscientas, y de estas solo unas diez ó doce poseen algunos bienes de fortuna, siendo el resto miserables jornaleros fascinados, no por principios políticos que ellos no comprenden, sino por un estipendio algo mayor que el que les ofrecía su trabajo, al que no deben ser muy afectos. (...) Esto pues dará á V.E. una idea del simulado pronunciamiento de Lérida. Héle aquí reasumido en mi concepto con toda precision y veracidad. Cuatro juvenes sin experiencia, ocho pillos que anhelan las revueltas para medrar y apropiarse y explotar en provecho propio los empleos públicos que no han merecido, y dieciséis incautos fascinados por algun dinero distribuido en el momento que obran. Basta pues decir a V.E. en comprobacion que ninguno entre ellos tenía prestigio”.¹⁰⁰³

La comunicació de l'oficial era interessada i intentava minimitzar els fets ocorreguts a Lleida. Les tropes que encapçalava, procedents de l'Aragó, arribaren a Lleida el dia 9 de juny i tot seguit van dissoldre la milícia.¹⁰⁰⁴ Tanmateix, l'arribada de l'exèrcit esparterista provocà la fugida de la comissió popular amb cent vint milicians en direcció a Balaguer, on arribaren la matinada del dia 9. La intenció dels “fugitius” era aconseguir escampar el pronunciament arreu de la província per reaccionar davant la presa de la capital per part de l'exèrcit, però, d'entrada, es varen trobar amb l'oposició de l'Ajuntament de Balaguer que declarà al cap polític de la província que

“mas viendo la corporacion que suscribe que cundía la zizaña, y que se empleaban toda clase de medios y sugeriones para comprometer á este vecindario (...) viéndose este ayuntamiento en la mas crítica situacion, resolvió hablar al público con el lenguaje del patriotismo, sentando por base los principios sostenidos por V.S. y recomendados por el Gobierno á fin de que las exigencias de la junta quedasen calmadas con este paliativo”.¹⁰⁰⁵

En conseqüència, els pronunciats lleidatans decidiren abandonar la ciutat el 10 de juny, davant el poc entusiasme que despertaven les seves intencions entre els balaguerins i per la coneixença que tingueren sobre l'escomesa que havia engegat l'oficial de l'exèrcit Toledo per capturar-los.¹⁰⁰⁶

No obstant això, la persecució no tingué l'èxit esperat en un primer moment i s'hagué d'intentar de nou, la qual cosa se li encarregà al coronel Manuel López de Grado, que sortí el 12 de juny amb part de l'exèrcit, des de Lleida, per encaçar i apressar els nacionals lleidatans. Concretament, el coronel marxà

“a las 6 de la madrugada del día de hoy (12 de juny), con 2 compañías cortas del regimiento de Saboya y 19 caballos del regimiento de la Reina para la ciudad de Balaguer donde tenía noticia se hallaban los nacionales sublevados de Lérida”, però “en el camino recibí noticia que se habían marchado aquellos á las doce de la noche del día de ayer, con direccion á Ager”.

Tanmateix, va rebre un comunicat de l'alcalde de Camarasa en què s'afirmava que el general D. Rafael Primo de Rivera, cap dels pronunciats, passà amb alguns individus de la milícia i de la junta de

¹⁰⁰³ *Gaceta de Madrid*, núm. 3.178, del 15 de juny de 1843, p. 2.

¹⁰⁰⁴ *Diario de Barcelona*, del 12 de juny de 1843, p. 2.242, i del 20 de juny de 1843, ps. 2.360-2.361.

¹⁰⁰⁵ ADL, BOP del 16 de juny de 1843, p. 2.

¹⁰⁰⁶ ADL, BOP del 16 de juny de 1843, p. 2. L'Ajuntament de Balaguer recalçà, en el comunicat, que cap individu de la seva població seguí als fugitius.

Lleida per aquella població, exigí a l'alcalde vuit bagatges, que aquell li habilità, i seguí la seva marxa cap a Cubells i, posteriorment, a Agramunt. López de Grado, tot i dirigí una tropa cansada per la marxa d'onze hores seguides, creia que els agafaria

“por la mañana pues que marcho al efecto á las dos de la madrugada; teniendo la satisfaccion de decir á V.E. que ni los nacionales de la ciudad de Balaguer, ni los de esta villa, ni otros pueblos, han tomado parte, ni han querido seguirles ninguno; antes bien se les han vuelto bastantes de los que salieron de Lérida: y por último Excmo. Sr. todos los ayuntamientos reconocen al gobierno constituido”.¹⁰⁰⁷

El dia següent, el comandant sortí de Cubells a la 1 de la matinada i arribà a Agramunt a l'albada “donde me presumí debían hallarse los sublevados”. Després de taponar totes les sortides, entrà en el poble i capturà alguns dels amotinats, a pesar “que algunos de los demás y su cabecilla que habían marchado á la una”. L'operació donà com a resultat “19 prisioneros entre ellos el tesorero de rentas de la provincia, y algunos empleados, más la aprension de los efectos de guerra y armamento que se espresan en las relaciones que tengo el honor de acompañar”. El coronel, assabentat de la fugida de la resta d'amotinats en direcció a Guissona, partí sense tardança cap aquell punt on arribà després de quatre hores de marxa. Un cop arribà allí, va bloquejar el poble i empresonà

“al titulado Comandante General D. Rafael Primo de Rivera y los demás que le acompañaban en número de 13 con algunas armas, caballos, sables, cornetas y otros varios pertrechos que incluyo en las citadas relaciones logrando de este modo dar fin á la rebelion de Lérida y sus fugitivos: el resultado de esta jornada Excmo. Sr. no ha podido ser de mejor éxito para la pacificacion total de la provincia, pues tengo en mi poder 32 individuos de todas clases y entre ellos algunos de la junta contra los que se procederá con arreglo á la ley, quedando destruida por este golpe la titulada columna de alarma que tantos males podía acarrear en la provincia de mi mando: pues los restantes se dispersaron y segun las noticias recibidas se han vuelto á sus casas; y los 13 capturados en este punto se me presentaron en mangas de camisa, menos Primo de Rivera participando á V.E. que todos los pueblos que he recorrido se hallan en el mayor sentido en favor del gobierno actual y obediencia á sus autoridades”.¹⁰⁰⁸

L'intent de rebel·lió de la Milícia Nacional i altres autoritats lleidatanes, per tant, acabà a Guissona, on la majoria dels membres d'aquella columna expedicionària foren fets presoners per les tropes de l'exèrcit fidel al regent. Malauradament, no es disposa de la relació dels membres que la formaren i, fins i tot, el nom del seu cabdill, Rafael Primo de Ribera, ens és del tot desconegut. Només apareix en la relació de fets la constància que entre ells es trobaven alguns empleats de la Hisenda nacional, de la comissió popular creada i que la resta de la columna estava composta “por gentes de toda clase”, amb la qual cosa poc més es pot afegir a la constatació que el pronunciament de la ciutat de Lleida fou

¹⁰⁰⁷ ADL, BOP del 15 de juny de 1843, article d'ofici del govern polític, inclou comunicació de López Grado, del 12 de juny de 1843, ps. 1-2.

¹⁰⁰⁸ ADL, BOP del 15 de juny de 1843, article d'ofici núm. 108 del governador polític. Inclou comunicació de López de Grado, del 13 de juny de 1843, ps. 2-3.

important, i que part de la força revoltada, que en un primer moment constituí una comissió, es resistí a caure en mans de la força política i militar fidel al regent. Tot seguit, van emprendre una marxa per la província per captar seguidors i escampar el pronunciament, cosa en la que, pel que semblava desprendre's de les comunicacions del coronel López de Grado, no tingueren gaire èxit.

El capità general interí de Catalunya, Zurbano, després d'ocupar Reus el 14 de juny i “habiéndose juzgado los cabecillas principales y alguna fuerza de dicha población”,¹⁰⁰⁹ es dirigí cap a Lleida on va arribar el 16 de juny i, ràpidament, sol·licità una reunió urgent amb les institucions lleidatanes pel dia 17 a les 11 del matí.¹⁰¹⁰

Altrament, Antonio Seoane, nomenat general en cap dels exèrcits d'Aragó, Catalunya i València, també es dirigí cap a Lleida on arribà el dia 17 de juny.¹⁰¹¹ La capital ilerdense esdevenia, així, plaça forta dels esparteristes i punt de reunió i de pas de les tropes que circulaven pels territoris d'Aragó, Navarra i Castella.

En la citada reunió, concertada pel capità general Zurbano, es decretà el desarmament, de forma arbitrària, de la Milícia Nacional de la ciutat i s'exigiren 40.000 duros per donar de menjar als seus soldats. Les reclamacions foren contestades pel metge Jaume Nadal, que hi havia assistit com a capità de la Milícia Nacional, tot dient que la ciutat de Lleida no podia fer-se càrrec d'aquell esforç econòmic. L'observació de l'oficial de la institució de defensa urbana fou contestada amb duresa per Zurbano que

“ofreció el reintegro si se quería con sus bienes propios, y dijo por fin que la necesidad era perentoria cierta certísima, y por consiguiente que no podía admitir observaciones inescusas, y así insistía en el pedido, advirtiéndome que de otro modo se vería en el sensible caso de obrar al por sí y con más estrépito”. Ràpidament, “los Sres. concurrentes se persuadieron de la necesidad de hacer un adelanto para evitar mayores males puesto que el pedido, prescindiendo de si era justo, lo apoyaban las bayonetas”.¹⁰¹²

Finalment, el temor a què l'exèrcit saquegés la ciutat va convèncer les autoritats locals que el millor camí que podien prendre era cedir a les demandes de Zurbano perquè, en cas contrari, la urbs i els seus habitants corrien un greu perill de destrucció.

¹⁰⁰⁹ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta del cap polític, Joan Alix, a l'Ajuntament, del 14 de juny de 1843.

¹⁰¹⁰ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta del cap polític, Joan Alix, a l'Ajuntament, del 14 de juny de 1843.

¹⁰¹¹ ADL, BOP del 15 de juny de 1843, p. 3.

¹⁰¹² AML, sèrie correspondència, caixa 1470, acta de la sessió del 17 de juny de 1843.

A Lleida s'hi allotjà gran part del contingent de l'exèrcit esparterista, que feia impossible qualsevol tipus de revifada de la rebel·lió contra el regent. A part, les tropes havien de ser alimentades pels seus habitants, amb la qual cosa la primera trobada entre les autoritats militars i les locals només fou el començament de les hostilitats. Així, uns dies després, el 28 de juny, una nova sessió extraordinària reuní el cap polític Joan Alix, el comandant general Martín Zurbano, l'intendent, el comissionat de guerra, el tinent coronel de l'exèrcit de Saboya i els alcaldes i regidors del consistori lleidatà per tractar el tema de l'avituallament del nombrós exèrcit allí acantonat. En la citada reunió, el cap polític va informar que el contractista de pa i pinso de l'exèrcit havia exhaurit tots els recursos en espècie, per la qual cosa es demanava a l'ajuntament que

“auxilie ó facilite al Contratista de harina y cebada correspondiente para 10 días, á saber 120 cuarteras diarias de harina y 110 de cebada que pagará de su bolsillo el Contratista, 120 cuarteras de judías, 4.365 arrobas de arroz y 218 arrobas castellanas de tocino, cuyos últimos artículos en la cantidad marcada deben consumirse en 10 días, pagaderos á su tiempo del producto de las cartas de pago que á este objeto expedirá la Intendencia á favor del Ayuntamiento y contra los pueblos deudores de la provincia”.

L'Ajuntament contestà, tenint en compte la pressa que se'ls hi donava,

“que le es del todo imposible aprontarlos, en cuanto á la menestra pasará el Ayuntamiento un recado á los revendedores ó tenedores de los artículos; aunque duda el Ayuntamiento lo realicen por estar esta capital falta de víveres por no permitírsele la entrada y la salida de acemilas, ni carruages que podrían introducirlos”.¹⁰¹³

Les demandes de l'exèrcit eren brutals per a una ciutat tancada a l'exterior i que, per tant, tenia fins i tot dificultats per aconseguir queviures que alimentessin la seva pròpia població, però, pel que sembla, l'Ajuntament va poder solucionar el subministrament i va fer front a les demandes dels militars. L'extorsió de l'exèrcit continuà i el dia següent es demanaren 7.800 racions de vi, que el consistori intercanvià per endarreriments en el pagament del subsidi de comerç i indústria de l'any 1842,¹⁰¹⁴ amb la qual cosa, almenys, tragué quelcom de profit a canvi d'un pagament que s'hagués hagut de fer obligadament.

Lleida, per tant, esdevingué centre d'operacions de l'exèrcit esparterista, circumstància que, com ja s'ha dit, feia poc aconsellable qualsevol intent de sedició. La situació de la província, tot i la incursió que feren els pronunciats de la capital en què no aconseguiren gaire suport per part de la població dels

¹⁰¹³ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió extraordinària del 28 de juny de 1843. La situació d'aïllament conduí a l'arrendador de drets del pont a demanar a l'Ajuntament que li rescindís el contracte a causa del nul trànsit que hi havia en la ciutat. AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió de l'1 de juliol de 1843.

¹⁰¹⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió extraordinària del 29 de juny de 1843

pobles pels quals transitaren, fou molt més inestable en aquells dies. Així, el 17 de juny es pronuncià la Seu d'Urgell, encara que la tropa que romania en la ciutat no s'hi va adherir.¹⁰¹⁵ L'enfrontament entre els pronunciats i els militars provocà les represàlies del comandant que es trobava acantonat en aquella ciutat, que en assabentar-se que un capità de la Milícia Nacional havia sortit de la plaça amb un grup de nacionals i soldats aixecats contra el govern envià una partida perquè els castigés. L'encontre es produí

“en un meson contiguo al Pla donde fueron sorprendidos los leales y atacados por todas direcciones, quedando muertos el bravo Silvestre (capitán de la Milicia Nacional), cuatro soldados y dos nacionales, y debiendo la vida los restantes de los infelices á la casualidad. Los cadáveres de los infelices fueron vilmente mutilados, arrastrados y despedazados, tambien se despedaza nuestro corazon de dolor al ver que entre los españoles se encuentren almas tan bárbaras, y en época en que solo se preconiza la dulce palabra de reconciliacion. ¡Confúndanse los partidarios de Espartero á tales pruebas de inhumanidad, y aprendan los pueblos lo que puede esperarse de la fraccion tiránica que pretende imponernos el yugo”.¹⁰¹⁶

A pesar d'aquests fets, el pronunciament tirà endavant en el nord de la província. La direcció de l'aixecament per part de Pascual Madoz, assistit del coronel graduat Andrés M. Saavedra, fou determinant perquè una vegada arribats a Vielha “consiguieron el pronunciamiento de aquella capital de partido y de todo el Valle de Aran”.¹⁰¹⁷ La presència de Madoz en la zona nord de la província no era gratuïta, ja que formava part d'un pla preparat pel general O'Donnell, des d'Orleans (França), que contemplava l'actuació dels diputats al Congrés partidaris del pacte per enderrocar Espartero amb la missió d'engegar la rebel·lió contra el regent en cada província on havien resultat escollits.¹⁰¹⁸

El pronunciament fou un èxit en la zona muntanyenca de Lleida i “el eco de independencia ha sonado ya en todo el Pirineo de Cataluña, y en todos los rincones tremola el estandarte de la victoria. Comprimido el entusiasmo de los montañeses por la infausta nueva de la prision de la Junta de la Capital, ansiaba el momento de poder dar entusiasmo á sus deseos”.¹⁰¹⁹ La junta provincial es constituí, provisionalment, entre el 12 i 24 de juny de 1843 a la Pobla de Segur i estigué composta pels següents individus: Pascual Madoz (president de la junta i exdiputat), Antoni Peraire (coronel graduat), Josep Antoni Ponsico (secretari), Jaume Viadera (exdiputat), i Josep Forga (comandant de la

¹⁰¹⁵ ACD, *Gaceta de Madrid*, núm. 3.193, del 27 de juny de 1843, p. 1.

¹⁰¹⁶ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamiento*, núm. 1, del 2 de juliol de 1843, p. 2.

¹⁰¹⁷ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamiento*, núm. 1, del 2 de juliol de 1843, p. 4.

¹⁰¹⁸ M. Alonso Baquer, *El modelo español de pronunciamiento*, Madrid, 1983, ps. 116-118.

¹⁰¹⁹ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamiento*, núm. 1, del 2 de juliol de 1843, p. 4.

Milícia Nacional). En el seu primer i únic comunicat que se li coneix declarava les bases que havien impulsat la seva constitució:

“Sucesos lamentables han dejado por algunos días huérfana de representacion á la provincia de Lérida, ahora como siempre dispuesta á defender las instituciones liberales, obgeto de mofa y de desprecio de ciertos hombres, que en su loco desvarío pretenden con las fórmulas de gobierno representativo ejercer un poder absoluto y á la vez despótico (...) La provincia de Lérida liberal, entusiasta, ardiente hace causa comun con Barcelona, Gerona y Tarragona, porque uno es el principio que se sostiene, y uno tambien el obgeto que se proponen los defensores de la ley fundamental del Estado”.¹⁰²⁰

Més endavant, en el comunicat, la junta apel·lava per un pronunciament d'ordre i per la defensa dels interessos catalans, amb la qual cosa es palesava la seva intenció de fer un front comú amb la resta de capitals del Principat.

“Los momentos son de prueba para los buenos patricios, que han observado por espacio de dos años el decidido empeño de rebajar la dignidad catalana, las medidas de terror de otros tiempos de ominoso recuerdo, de otra época de funesta memoria. Pero no; Cataluña no consiente este ultraje; á tantas provocaciones consignadas en los actos de gobierno, á tantos insultos lanzados contra un pueblo laborioso y honrado, responde el país con un grito de indignacion, empuñando las armas para reconquistar la libertad perdida, y asegurar la independencia nacional, sacrificada á las exigencias de aquellos á quienes incómoda el genio industrial de los habitantes del antiguo Principado”.¹⁰²¹

Finalment, la junta informava que portava

“dos días sobre las armas la escogida porcion de nacionales, que marchan unidos con los bravos del ejército decididamente pronunciados, sin que se haya gravado al pueblo en la cantidad mas insignificante, sin que se haya exigido una racion, cuyo valor no haya sido satisfecho, sin que se haya buscado un propio que no haya sido recompensado”.¹⁰²²

Els pronunciats lleidatans engegaren un periple que els conduí, en primer lloc, a Gerri, poble d'on era natural l'exdiputat Jaume Viadera. Allí van esperar el moment per traslladar-se, d'una forma més estable, a la ciutat de Tremp, cosa que no van poder fer en aquells moments inicials perquè les quatre tropes de l'infant allí acantonades estaven “poco dispuestas por cierto a proteger el pronunciamento”. Tanmateix, “pronto conoció su Comandante que el pais le era enemigo: y resuelto á retirarse hacia la Capital con una porcion considerable de Capuchinos” tenia la intenció d'emportar-se les municions de l'exèrcit en la vila, però la resistència dels nacionals trempolins, dirigits pel sotstinent Antonio Llinàs, ho va evitar i obligà a fugir els soldats esparteristes. Ràpidament,

“el Ayuntamiento unido con la benemérita M.N. acude á ofrecer sus servicios á la Junta proponiéndola su traslacion á Tremp. El 29 por la tarde hizo su entrada en esta Villa en medio de las aclamaciones de un gentío inmenso, enardecido de patriotico entusiasmo. Como por encanto se iluminaron todas las casas al anochecer, y una lucida música seguida de brillante acompañamiento recorrió las calles, obsequiando con varias tocatas al Sr. Madoz y demas SS. de la Junta. Tremp ha secundado el noble grito que diera Málaga, y no hay que lamentar la menor

¹⁰²⁰ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamento*, núm. 1, del 2 de juliol de 1843, p. 1.

¹⁰²¹ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamento*, núm. 1, del 2 de juliol de 1843, p. 2.

¹⁰²² AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamento*, núm. 1, del 2 de juliol de 1843, p. 1.

desgracia, el menor disgusto: por el contrario reina la mas grande alegria y fraternidad. ¡Loor á la ilustre Junta provisional que ha sabido conducirse con tanta prudencia!¹⁰²³

La consolidació de la junta de Lleida fou un factor clau en l'esdevenidor del pronunciament de la província. La població civil tenia una referència immediata dels esdeveniments que es produïen arreu de l'Estat i, de passada, s'establia una alternativa real de govern en unes terres dominades fins llavors pels exèrcits esparteristes.

EL GENERAL SERRANO PREN LA INICIATIVA

El pronunciament s'anà estenent, a mitjan juny, seguint, en primera instància, el tradicional arc progressista mediterrani de la península espanyola.¹⁰²⁴ Als moviments inicials de les capitals andaluses (Màlaga, Granada, Almeria i Sevilla) s'hi havien afegit els de les capitals catalanes (Reus, Barcelona, Tarragona, Lleida, tot i que allí l'intent fracassà en la primera temptativa, i Girona) i els del País Valencià. L'aixecament de València, el dia 10 de juny, féu que la sedició s'estengués a les altres capitals llevantines. Així, Castelló es pronuncià el dia 11,¹⁰²⁵ Alacant el 12,¹⁰²⁶ Cartagena¹⁰²⁷ el 14 i Múrcia el 23 de juny.¹⁰²⁸ El pronunciament s'havia fet fort en el litoral mediterrani, però la resta de l'Estat (el centre i el nord de la península) continuava a l'expectativa dels esdeveniments, exceptuant el pronunciament gallec¹⁰²⁹ encapçalat pel de La Corunya (18 de juny),¹⁰³⁰ i seguit pel de Vigo¹⁰³¹ i Lugo (9 o 19 de juny).

¹⁰²³ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamento*, núm. 1, del 2 de juliol de 1843, p. 4.

¹⁰²⁴ J. L. Comellas, *Los moderados...*, p. 19

¹⁰²⁵ A Castelló, el pronunciament el verificaren l'Ajuntament, la Milícia Nacional i l'Exèrcit, que constituïren una junta de 12 vocals representants de la milícia, les autoritats, els hisendats i els comerciants. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 234.

¹⁰²⁶ A Alacant es creà una junta de salvació, presidida pel brigadier R. Shelly, composta de 6 vocals representants de la milícia i l'Ajuntament. En el primer manifest es proclamaren defensors de la Constitució del 1837, el tron i del programa de Joaquín Ma. López, però també es proposaren garantir l'ordre públic. M. Marliani, *La Regencia de Don Baldomero Espartero y sucesos que la prepararon*, Madrid, 1870, ps. 588-590; i A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 234.

¹⁰²⁷ La junta de Cartagena envià una tropa de milicians a Múrcia perquè aquesta ciutat es pogués pronunciar. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 235.

¹⁰²⁸ A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 235.

¹⁰²⁹ El pronunciament gallec fou preparat per un grup de diputats a corts (J. M. Suances, J. Arias Uria, M. Otero, J. B. Alonso, J. Arias de la Torre, B. M. Pla i M. Fernández Poyán). E. González López, *De Espartero a la Revolución gallega de 1846: la buena y mala fortuna del progresismo gallego*, La Coruña, 1985, p. 85. Tanmateix, hi hagué una certa contradicció entre les juntes gallegues a l'hora de plantejar els objectius polítics a assolir. Així, les juntes de Lugo, Pontevedra i Vigo volien el canvi de govern, la creació d'una junta nacional que el controlés, però acceptaven la permanència del duc de la Victòria en el càrrec de regent, si aquest acceptava les condicions citades. En canvi, les de Santiago, La Corunya i Orense volien la destitució del regent. Vegeu aquestes qüestions, X. Barreiro Fernández, *El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo*, Santiago de Compostela, 1979, p. 55; i E. González López, *De Espartero...*, ps. 89-91.

¹⁰³⁰ A La Corunya es va formar una junta governativa que es nomenà junta suprema de Galícia composta de cinc vocals. Els problemes entre els membres de l'esmentada junta provocaren que alguns dels vocals l'abandonessin i se n'hagués de formar una de nova el 30 de juny de vuit individus. Hi hagué tres canvis en la presidència de la junta fins que el dia 22 de juliol es féu efectiu un cop de mà moderat que atorgà

En aquest context, a Barcelona l'aixecament trobà el suport de l'exministre de Guerra del gabinet de Joaquín M. López, Francisco Serrano, que després d'acabdir la junta que es creà en aquella ciutat s'autonomenà com a govern provisional de la nació.

F. Serrano i González Bravo arribaren a Barcelona el 28 de juny de 1843, després “de atravesar mil peligros” per a “combatir al lado de los Catalanes y triunfar con ellos”.¹⁰³² Quedava clar, en les paraules de l'exministre de guerra, que el conflicte que es produïa en aquells moments era viscut, des de Madrid, com una qüestió diferencial catalana davant una forma de governar centralista i poc sensible amb la perifèria. La junta de Barcelona manifestà l'orgull que sentia de tenir el suport de Serrano, al qual no consideraven “un simple Ministro de Guerra”, tot i que es lamentava perquè no podia tenir-lo gaires dies en la ciutat, ja que “la idea de una Junta Central general, y la necesidad de un gobierno, le llamaran sin duda al lado de nuestros hermanos de Valencia; pero entretanto los catalanes nos gozamos en haber sido los primeros en recibir los juramentos de este decidido patriota”.¹⁰³³

La presència conjunta en la capital catalana d'un progressista convençut com Serrano i d'un futur partidari del Partit Moderat com González Bravo per dirigir el moviment mostrava l'evidència d'un treball en equip entre els dos partits liberals majoritaris per acabar amb el govern d'Espartero. En conseqüència, la junta governativa constituïda acordà destituir Espartero el 29 de juny de 1843 i relegava de l'obediència al regent a “la nacion entera, los empleados de todos los ramos, de todas clases y categorías”.¹⁰³⁴

Serrano, en un extens bloc de paper imprès, argumentà la seva decisió de donar suport a les juntes populars que es crearen en el país, i, al mateix temps, confirmà l'existència d'un “complot” en contra d'Espartero i l'aparell “ayacucho” que l'envoltava protagonitzat pels partits polítics majoritaris

majoria conservadora en la configuració de la junta resultant. X. Barbeiro Fernández, *El levantamiento...*, p. 54; i A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, ps. 231-232.

¹⁰³¹ La junta de Vigo es pronuncià contra la camarilla “ayacucho” i fou presidida pel comerciant i industrial d'origen català R. Buch. A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 232.

¹⁰³² *Diario de Barcelona*, del 29 de juny de 1843, discursos de González Bravo i Serrano des del balcó de l'Ajuntament, després de la seva arribada a Barcelona, el dia 28 de juny de 1843, p. 2.453.

¹⁰³³ *Diario de Barcelona*, del 29 de juny de 1843, p. 2.453.

¹⁰³⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, proclama de Francisco Serrano, ministre de Guerra, en nom del govern provisional de la nació, del 29 de juny de 1843. Vegeu el text complet del document a M. C. Garcia-Nieto i E. Yllan, *Historia de España 1808-1978*. Vol 1. *La revolución liberal, 1808-1868*, Barcelona, 1987, ps. 76-80; i Q. Casals, *La Lleida dels...*, ps. 807-809.

(moderats i progressistes) per forçar, en un primer moment, un canvi de ritme polític i, més tard, la seva destitució al capdavant de la regència.

“Empezada la lucha y convencido de que los buenos españoles deben contribuir á que cese pronto, consulté mi conciencia, examiné las pretensiones de los pueblos y hallé un fenómeno que rara vez se ofrece en la historia de las Revoluciones. Ví á la nacion sublevada no para destruir las instituciones existentes, ni el órden social establecido, sino para conservar ese órden para fortalecer esas instituciones, anhelando tranquilidad, paz y descanso, deseosa en fin de ser gobernada con tolerancia y justicia: y por otra parte ví al gobierno del Duque de la Victoria derribar las cosas que existían, apoyarse en la violacion de los principios constitucionales, desconsiderar las jerarquías en el ejército, turbar el órden administrativo de la hacienda, malbaratar sus productos venideros, someterse al influjo esclusivo de un gobierno estraño, destruir, por último; destruir materialmente, hasta las ciudades que respetó en otros tiempos el cañón de los estraños, y todo para prolongar unos cuantos meses su existencia. Estaban trocados los papeles: el gobierno cuyo mandato consiste en organizar y proteger los elementos sociales, los trastornaba: el pueblo sublevado que generalmente desorganiza y destruye, pedía órden y proteccion legal. Imposible era que yo vacilase un momento: la causa del pueblo era la despreciada en un espíritu más fecundo, era mi causa; aquella por la cual he derramado mi sangre, aquella que durante siete años ha defendido con heróico esfuerzo el pueblo español. (...) Quédense con ese hombre que tantas lágrimas hace derramar y tantas convulsiones origina, solamente aquellos que habiendo contribuido con él á la pérdida de nuestro poder colonial, quieran servir de instrumento para que la España sea borrada del catálogo de las naciones independientes”.¹⁰³⁵

El document era un resum de les raons que havien empentat el pacte moderat-progressista dels polítics d'aquells dos partits. El plantejament, però, errava en una qüestió que més endavant, en els fets de l'octubre a Barcelona (jamància) i altres ciutats, es demostrà que era fonamental. El poble revoltat, en aquell moment en favor d'una junta central governativa que aplegués la representació nacional de les que s'havien format en les províncies, estava en procés de qüestionar l'ordre social i, per tant, no estava disposat a ser una joguina en mans dels polítics professionals situats a Madrid. El moviment va ser aprofitat pel pacte dels partits polítics i part de l'exèrcit per forçar la destitució del regent, de forma que, una vegada es va aconseguir aquell propòsit, es volgué tranquil·litzar l'aixecament sense atendre les demandes que la revolta popular havia fet seves.

El pronunciament de maig-juliol del 1843, per tant, es bastí en tres capes ben diferenciades que representaren els interessos de tres grups concrets:

1.- Un estrat d'elit format pel pacte entre polítics i dirigents de l'exèrcit moderats i progressistes, que pretenien retirar de la circulació política a l'aparell “ayacucho” que dominava el govern espanyol. Aquest plantejament fou defensat per les juntes creades en el País Valencià, Màlaga, Granada, Sevilla, La Corunya, Santiago, Orense, etc.

¹⁰³⁵ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, proclama de Francisco Serrano, del 29 de juny de 1843.

2.- Un substrat de moviments de progressistes d'ordre que promogueren juntes en les ciutats per preservar el progressisme i, inclús, la regència d'Espartero amb algunes condicions. D'aquest parer foren les juntes d'Almeria, Lugo, Pontevedra i Vigo.

3.- Un segon substrat de "gent de base", format pels aixecaments de les masses urbanes descontentes amb la situació sociopolítica del país, que volia un canvi d'orientació cap a situacions més democràtiques on tinguessin cabuda les seves reivindicacions socials (el cas de Barcelona fou el més evident amb la revolta de la "Jamància" i també el de Girona).

La junta de Barcelona aprofità la inicial bonança dels esdeveniments polítics de la nació per emprendre una obra que des de l'any 1841 restava pendent de realitzar: l'enderroc de les muralles. El mateix dia que Serrano, a Barcelona, decretà la destitució de la regència de Baldomero Espartero, el nou òrgan de govern ordenà l'enderroc, que rebé el suport, automàticament, per l'Ajuntament:

“¡ABAJO LAS MURALLAS! ha dicho la suprema Junta de esta provincia, y ¡ABAJO LAS MURALLAS! ha contestado desde luego nuestro Ayuntamiento que ha conocido la importancia de que desaparezca esa faja que nos aprieta y nos ahoga, que perjudica la salud pública y que ataja todos los intereses de esta ciudad de un modo considerable”.¹⁰³⁶

Per dur a terme l'obra es nomenà una comissió encapçalada per l'alcalde constitucional, Josep Santamaria, i que comptà amb regidors del consistori i alguns propietaris, fabricants i comerciants com Felip Monlau o R. Bonaplata entre els seus vocals.¹⁰³⁷

Altrament, el pronunciament contra l'aparell esparterista quallà definitivament en les capitals de província espanyoles i en la resta de ciutats. El 2 de juliol hi havia vint-i-tres províncies pronunciades,¹⁰³⁸ i a Catalunya “todas las poblaciones, desde las mas populosas ciudades hasta las mas

¹⁰³⁶ *Diario de Barcelona*, del 29 de juny de 1843, manifest de l'Ajuntament de Barcelona a la població, p. 2.456.

¹⁰³⁷ Pere Felip Monlau havia obtingut un premi l'any 1841, convocat per trobar la millor manera d'enderrocar les muralles, amb el treball, ¡¡¡Abajo las murallas!!! *Memoria sobre las ventajas que reportaria a Barcelona y especialmente su industria la demolición de las murallas*, Barcelona, 1843. En el text de Monlau es destacava la millora que reportaria al creixement econòmic de la ciutat la demolició de la muralla. A part, desapareixerien els drets de portes, que tant odiaven les classes populars. Sobre la biografia de Monlau cal destacar que fou un ferm defensor de la millora de les condicions de vida proletàries. Des de les planes del diari progressista *El Constitucional*, on escriví com a articulista, es divulgaren les seves idees que pretenien l'ordre social, però no l'abús: “no ha de haber tiranos y esclavos.” *El Constitucional*, del 30 de juliol del 1843. Entre els apunts biogràfics més interessants sobre el doctor Monlau cal destacar, A. Moliner Prada, “El doctor Pere Felip Monlau y la cuestión obrera”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Contemporánea*, núm. 5, 1986; i A. Jutglar, *P.F. Monlau y J. Sabraich. Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX*, Barcelona, 1984.

¹⁰³⁸ AML, (Hemeroteca). En aquella data *El Pronunciamento*, ps. 2-3, donava els noms de les següents capitals: Granada, Màlaga, Sevilla, Almeria, Alacant, Castelló, Albacete, Terol, La Corunya, Lugo, Santander, Conca, Múrcia, Burgos, Barcelona, Girona, Tarragona, València, Valladolid, Palència, Zamora, Salamanca i Lleó.

pequeñas aldeas, se hallan pronunciadas ya reconociendo en todas partes nuestra benemérita junta y declarándose independientes de la dictadura de Madrid”.¹⁰³⁹

La rebel·lió, per tant, anava prenent cos per moments i els pronunciats estaven a punt de dominar tot el Principat per a la seva causa. Lleida era l'única plaça forta que romania en mans esparteristes i en les seves immediacions es desenvolupà l'episodi final de la presència dels generals “ayacuchos” en terres catalanes.

Les tropes pronunciades, comandades pel coronel Prim, situaren la seva caserna general a Cervera¹⁰⁴⁰ amb avantguardes a Tàrrega, Verdú i Vilagrassa, en total sumaven 40.000 homes,¹⁰⁴¹ a l'expectativa dels moviments que feien els generals Zurbano, Toledo i Seoane.¹⁰⁴² Aquests generals es reuniren a Tàrrega, el 27 de juny, amb el brigadier Montero per avaluar la situació. Tot i que no van transcendir les seves conclusions, el redactor de *El Imparcial* afirmava que, en sortir de la reunió, “llevaban pintada en sus semblantes la consternacion y la desconfianza. Parece que en conversacion particular dijeron estos gefes, que como la division de Espartero saliese mal, se pronunciarían sin mas tardar”.¹⁰⁴³

Els generals degueren concloure que no era convenient fer front a les animoses tropes del brigadier Prim i el dia següent marxaren tots de Tàrrega, en direcció a Lleida, amb el general Zurbano cobrint la rereguarda. La divisió estava

“en tal grado de desmoralizacion y abatimiento, que Zurbano hubo de quedarse á retaguardia con su estado mayor y á sablazos obligaba á los soldados á que siguiesen la columna. Su marcha es una verdadera fuga: la proximidad de nuestros valientes y el temor de que los suyos le abandonasen, le obligó á marchar sin descanso hasta Lérida, á pesar de la numerosa caballería que podía proteger su marcha. El país está sumamente quejoso de la conducta de las tropas de Zurbano, que cual plaga de langosta, lo dejan todo talado. En Tàrrega nada dejaron de la cosecha. No hay entre ellos sombra de subordinacion, y ya no hacen el menor caso de sus gefes. Zurbano no puede contar con la adhesión de las fuerzas que manda, pues no tienen mas adictos que tres batallones y dos escuadrones, uno de los cuales está al mando de su hijo. Esta fuerza aunque corta, le sirve de mucho porque contiene la desercion de la restante”.¹⁰⁴⁴

¹⁰³⁹ *Diario de Barcelona*, del 30 de juny de 1843, recull de premsa del diari *El Imparcial*, p. 2.462.

¹⁰⁴⁰ Cervera es pronuncià el 27 de juny amb l'arribada de Prim. *El Pronunciamiento*, del 2 de juliol de 1843, p. 3.

¹⁰⁴¹ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamiento*, del 2 de juliol de 1843, p. 2.

¹⁰⁴² *Diario de Barcelona*, del 2 de juliol de 1843, notícies de *El Imparcial*, p. 2.495.

¹⁰⁴³ *Diario de Barcelona*, del 2 de juliol de 1843, p. 2.495. El dia 4 de juliol de 1843, el *Diario de Barcelona*, p. 2.525, informava que: “Es ya indudable que el feroz Zurbano á consecuencias de la sospecha que habia concebido sobre si algunos sargentos de su division estaban en correspondencia con las tropas leales, mandó fusilar á 4 de ellos, y de sus resultas cuarenta y tantos soldados y algun oficial se presentaron á nuestra linea para contribuir á la defensa de la justa causa”.

¹⁰⁴⁴ *Diario de Barcelona*, del 2 de juliol de 1843, notícies de *El Imparcial*, p. 2.495.

En aquest sentit, molts oficials i soldats esparteristes es degueren d'adherir a la causa dels pronunciats en assabentar-se que la junta de Barcelona decretava l'ascens directe dels militars que secundessin la seva causa i abandonessin la dels "ayacuchos".¹⁰⁴⁵

Joan Prim se situà a Tàrraga i, tot seguit, es dirigí cap a Lleida amb el ferm propòsit d'aconseguir recuperar l'última capital de província catalana que no havia pogut secundar el moviment.¹⁰⁴⁶

EL PRONUNCIAMENT DE LLEIDA

La població de Lleida va córrer un gran perill en el mes i mig que va durar el pronunciament per tot Espanya, ja que, com s'ha vist fins ara, durant molts dies fou una de les places fidels al regent amb el general Martín Zurbano al capdavant de l'exèrcit acantonat en la ciutat. També s'ha vist com la ciutat, la majoria del temps amb les portes tancades i en situació d'alerta, havia d'alimentar el nombrós exèrcit que allí hi havia, amb la qual cosa les reserves de queviures que tenia minvaren progressivament.

El mateix dia que Serrano, com a nou cap del govern provisional, "destituïa" Espartero des de Barcelona com a regent del tron espanyol, el general Martín Zurbano demanava 7.800 racions de vi per a l'exèrcit que hi havia a Lleida, amb la qual cosa ens podem adonar que la situació real de la capital ilerdense, en qualitat de "ciutat esparterista", era molt diferent a la que gaudia la resta de Catalunya. La vila estava ocupada per l'exèrcit d'un general que dies abans havia demostrat, a Barcelona i a Reus, que era capaç d'utilitzar la violència per fer-se respectar i que, per tant, les seves amenaces de destrucció portaven un contingut real. El 6 de juliol, el receptor d'esquadres de la ciutat, Ramon Mazorra, demanà 3.780 r/b a l'Ajuntament en concepte del primer trimestre de la contribució cadastral.¹⁰⁴⁷ El consistori contestà dient que no tenia fons d'aquell concepte, però que els pagaria dels que tenia propis per recuperar-los, més endavant, un cop es pogués dur a terme el cobrament.

La situació va tornar-se límit quan, el mateix dia que es produí la negativa de la corporació, un ofici del comandant general dirigit al consistori comunicava "que era urgente abastecer el castillo de

¹⁰⁴⁵ *Diario de Barcelona*, del 30 de juny de 1843, p. 2.462.

¹⁰⁴⁶ AML, (Hemeroteca), *El Pronunciamiento*, del 2 de juliol de 1843, p. 2.

¹⁰⁴⁷ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 6 de juliol de 1843.

algunos artículos de comer, beber y arder”.¹⁰⁴⁸ L’Ajuntament reiterà que no es veia amb l’obligació de satisfer-los i va originar-se un nou pols entre l’exèrcit i l’ens local que podia acabar en una intervenció armada per part dels militars.

El general Serrano, entretant, s’incorporà a les tropes comandades per Prim i rebé, el 5 de juliol, l’alcalde primer constitucional de Lleida (Joan Bergés), que en el seu dia formà part de la comissió creada en la ciutat ilerdense arran del seu pronunciament i, en aquells moments, es trobava fugit. L’alcalde informà, al cap de govern provisional, que s’havia rebut un extraordinari del general Seoane en què deia que

“el gobierno de Madrid se hallaba agonizante y el que el duque de la Victoria regresaba á la capital; que, á su consecuencia dicho General Seoane, había salido ayer tarde con cincuenta caballos con direccion á Zaragoza, en donde se decía había síntomas muy alarmantes en favor del pronunciamiento, y que el General Zurbano quedaba encastillado en Lérida con las tropas que manda, quien indudablemente, se retirará sobre Zaragoza segun al despedirse le manifestó el mismo General Seoane”.¹⁰⁴⁹

El general M. Zurbano devia abandonar la ciutat amb una part de l’exèrcit que allí es trobava per anar a l’encontre, junt amb Seoane (capità general de Catalunya), dels exèrcits de Ramón Narváez (1799-1868), que dirigia la campanya de les tropes d’unió liberal al llevant i havia partit de València en direcció a Madrid amb la intenció de prendre la capital del Regne. Davant la imminent partença, Zurbano necessitava queviures per fer el trasllat fins a Saragossa i no dubtà en demanar-los de nou a l’Ajuntament.¹⁰⁵⁰ Al dia següent, el comissari de guerra es reuní amb el consistori amb la missió, encarregada pel general Zurbano, d’aconseguir els productes que s’havien demanat el dia anterior o la suma de 60.000 r/b a canvi. Si no es feia el que deia el brigadier López de Grado, l’Ajuntament s’enfrontava al saqueig imminent de la ciutat per part de l’exèrcit allí acantonat, “añadiéndole que estaba resuelto á hacer bajar dos compañías con orden de tomarlos de las casas (els productes per menjar), y que en cuanto á la leña, otro de los pedidos, mandaría derribar las que le pareciese tomando los maderos”.¹⁰⁵¹

¹⁰⁴⁸ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 6 de juliol de 1843.

¹⁰⁴⁹ *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, notícies soltes, p. 2.579.

¹⁰⁵⁰ Cal recordar que Saragossa va romandre fidel a Espartero en tot el procés i només creà una junta quan es confirmà la derrota “ayacucha”, el 29 de juliol de 1843. Vegeu M.P. Iñigo Gias, *Zaragoza esparterista (1840-1843)*, Saragossa, 1983, ps. 69 i ss.; i A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 233.

¹⁰⁵¹ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 7 de juliol de 1843.

El moment era delicat per a la corporació municipal perquè no tenia fons per fer front a la demanda del brigadier, amb la qual cosa la ciutat estava en un perill real d'ésser destruïda per unes tropes desesperades davant el gir que prenién els esdeveniments polítics.

“Afligido el ánimo del Ayuntamiento con tal manifestacion consultó todos los medios asequibles para librar al vecindario de un pronto saqueo, cuantos se presentaban á su imaginacion se estrellaban á través de 1.000 imposibles, y hasta resuelto estaba á abandonar sus puestos antes que ver á los horrores del saqueo tan bárbaro como injustamente mandado, cuando se acordó por último llamar al vecindario noticiándole de cuanto ha ocurrido sobre el particular, del peligro que tenía de cerca, y de la voluntad del Ayuntamiento que era no mandar ni verificar reparto alguno porque lo tenía prohibido por la ley más imperiosa que la voluntad de un mandarín, y que por lo mismo que los concurrentes se encargasen si querían aprontar los víveres formando comisiones para ello, pues era el único medio de salvacion que conocía el Ayuntamiento”.¹⁰⁵²

L'Ajuntament optà per la solució més positiva per a la ciutat i convocà tot el veïnat en sessió extraordinària per deixar en les seves mans la decisió final del tema. Els ciutadans, finalment, avituallaren per compte propi el castell principal. Però un cop se solucionà l'abastament a l'exèrcit, llavors s'afegí un nou problema per al municipi en arribar unes notícies que afirmaven que el cap de govern dels pronunciats, Francisco Serrano, es trobava a Montoliu amb el seu exèrcit disposat a entrar en la ciutat, si calia, per la força.

Els generals Zurbano i Toledo partiren cap a Fraga el dia 7 de juliol a corre-cuita, si es fa cas de la nota del *Diario de Barcelona*, perquè “impaciente se mostraba el bombardeador de Reus por no habersele reunido la brigada que ocupaba Balaguer y la que debía haberlo efectuado á las 8 de la mañana”.¹⁰⁵³ Zurbano deixà la plaça de Lleida en mans del brigadier López de Grado, fidel com ell a Espartero i perseguidor dies enrere de la Milícia Nacional revoltada de Lleida amb la infanteria de Savoia, amb la missió de mantenir-la en favor del duc de la Victòria. L'obstinada resistència de l'oficial plantejà una difícil disjuntiva a resoldre, ja que l'enfrontament entre l'exèrcit esparterista i el que defensava el pronunciament semblava imminent, tenint com a escenari de l'acte la ciutat de Lleida. L'Ajuntament trobà un mitjancer d'incalculable valor en el futur intendent de la ciutat, Josep Cortat, amic personal de López de Grado, que aconseguí convèncer el brigadier perquè una comissió de la institució formada per Marià Olives, Anastasi Poch, Ramon Vicens, Sebastià Gaspar, Josep Cortat i Ramon Vila sortís de la ciutat per anar a entrevistar-se amb Francisco Serrano amb la missió de demanar-li que esperés a entrar per la força i intentés evitar un vessament de sang innecessari.

¹⁰⁵² AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 7 de juliol de 1843.

López de Grado només acceptà la sortida de la comissió perquè aquesta declarà que tenia un caràcter suplicatori.¹⁰⁵⁴

Finalment, les gestions del consistori, mitjançant el seu interlocutor Josep Cortat, acabaren per “reducir a la razon” al brigadier López de Grado perquè abandonés una resistència inútil, que només podia ocasionar morts entre la població civil i militar. La guarnició de la plaça, fins llavors proesparterista, es pronuncià en favor dels “unionistes” de Serrano, i l’Ajuntament reconegué, uns dies més tard, el gest del futur intendent en una lletra en què, en nom del poble que representava, li donava les gràcies per

“los favores que VS. dispensó á esta poblacion en los días desde el 7 de junio al 19 de julio pasados en los que ejercieron toda tropelia los viles agentes del partido Ayacucho (...) sus esfuerzos por salvar al país á la Constitucion y á la Reina que peligraban bajo el poder de los entonces mandarines, que castigaban como á criminales á los que abrigaban tan nobles ideas”.¹⁰⁵⁵

La nota era prou significativa del perill en què visqué la ciutat durant aquells dies, ja que va estar a punt de patir una trobada bèl·lica important entre les dues branques polítiques de l’exèrcit, cosa que hagués ocasionat, sens dubte, violència, saqueig i vessament de sang entre la població civil.

En absència de l’alcalde primer Joan Bergés, que encara estava fugit, l’alcalde segon Marià Olives prengué la responsabilitat de govern de la ciutat. Després d’entrevistar-se, en comissió, amb el general Serrano i les seves tropes en els camps del Garrut i de l’horta de la ciutat de Lleida, publicà un ban, el 9 de juliol, que informava, amb optimisme, que s’havia arribat a

“una tregua mediante la cual los habitantes de este pueblo puedan volver á sus hogares, seguro de que será difícil se rompan las hostilidades, y en el caso remoto de que cesase se avisará con anticipación de 48 horas por medio de bando; y tengo la satisfaccion de asegurar á este noble y leal vecindario de que pueden contar con una completa seguridad en sus personas y bienes; que las opiniones seran respetadas; que nadie será molestado por ningún delito politico anterior á esta fecha, pero los que los cometieren en lo sucesivo seran juzgados por la autoridad civil, á escepcion de aquellos que tengan tendencia directa á perturbar la tranquilidad pública de esta ciudad y tropa de guarnicion, en cuyo caso conocerá del juicio la autoridad militar segun el estado escepcional en que se halla declarada esta plaza; que seguiran en ella libres de todo punto las comunicaciones, paso de correos y diligencias y comercio que se hallaba interrumpido por las circunstancias, y aun se permitirá la entrada, salida y comunicacion con los militares y demas personas que se hallan situadas en lo exterior de la ciudad para proveerse de lo que necesitaren, empero sin llevar ninguna clase de armas”.¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵³ *Diario de Barcelona*, del 10 de juliol de 1843, p. 2.602.

¹⁰⁵⁴ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 8 de juliol de 1843.

¹⁰⁵⁵ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, carta de l’Ajuntament a Josep Cortat, del 16 d’agost de 1843.

¹⁰⁵⁶ El ban continuava: “Ciudadanos, compatriotas míos, vuestra autoridad local jamás os desampara en los días de crisis y de aflicción, y os acompañará siempre con la suerte á que os conduzcan las circunstancias, esperando de vuestra cordura y sensatez no dareis lugar á que tenga que procederse contra vosotros: prometiéndome que las familias que por temor se han ausentado de esta ciudad regresaran á sus hogares para disfrutar de las comodidades que les proporciona su domicilio bajo las garantías espresadas”. *Diario de Barcelona*, del 10 de juliol de 1843, ban de Marià Olives, alcalde segon, a la ciutat, del 9 de juliol de 1843, p. 2.628.

El ban demanava tranquil·litat a la població i assegurava que no hi hauria represàlies per als que havien secundat el pronunciament. A part, les autoritats locals deixaren, vistos els esdeveniments dels dies posteriors, un marge de temps suficient perquè els oficials i dirigents polítics que sostingueren la causa d'Espartero poguessin fugir de la ciutat.

L'11 de juliol entrà Francisco Serrano a Lleida amb tots els honors, ja que, tal com s'ha dit, les tropes que restaven en el castell de la Seu Vella s'havien adherit al pronunciament.¹⁰⁵⁷ La població descarregà la tensió acumulada per la incertesa de tants dies i se celebrà una gran festa que feia

“indescriptible el entusiasmo con que ha sido recibido el joven y valiente General Serrano en la ciudad de Lérida. El estampido del cañon confundido con el de las campanadas y músicas militares, los vítores á tan distinguido heroe y al glorioso pronunciamento. El inmenso concurso, el espontáneo alumbrado, todo, todo, contribuía á dar realce á tan sublime cuadro”.¹⁰⁵⁸

Després de l'entrada de les tropes d'unió liberal i del pronunciament de la ciutat de Lleida, només el castell de la Seu d'Urgell restava en mans de l'exèrcit esparterista en tota la província. La població d'aquella ciutat no perdonava els abusos de la tropa allí acantonada que, com s'ha vist unes planes abans, havien acabat amb la vida d'uns nacionals i uns soldats pronunciats en favor de la causa unionista. La posició de l'exèrcit situat al castell era desesperada pel setge a què estava sotmès pels pronunciats. Així, el 6 de juliol “los del castillo hicieron una tentativa de salir por víveres por la parte de Castellciutat; que se tirotearon con los sitiadores y al fin se vieron obligados á retirarse otra vez al castillo, por la mañana del 7 reprodujeron la propia tentativa que les surtió mejor efecto”,¹⁰⁵⁹ però que no va donar lloc a què poguessin fugir tots.

Els pronunciats havien acabat amb la resistència de les tropes esparteristes en tot Catalunya, i només l'esmentat castell de la Seu d'Urgell i el de Montjuïc (Barcelona) restaven com a petits reductes armats en favor del, encara, regent. El diari *El Imparcial* resumia la situació de les tropes encastellades de la següent forma:

“ ... solo allá en la Seo de Urgel y acá en la cúspide de Monjuich ondea todavía la ignominiosa enseña de Espartero; ó por mejor decir, únicamente en Monjuich domina el ex-regente, pues que la guarnicion del castillo de la Seo implora ya de rodillas la compasion del pueblo á quien brutal y traidoramente fusiló no ha mucho, y el pueblo le niega los honores de una capitulacion, porque no quiere capitular con miserables asesinos. Leccion dura pero provechosa para los necios que creen estable la tirania de las bayonetas, para los hombres feroces que no reconocen mas ley que la fuerza fisica, mas moralidad que el cumplimiento de sus caprichos, ni mas patria que el recinto

¹⁰⁵⁷ *Diario de Barcelona*, del 13 de juliol de 1843, comunicació de Francisco Serrano, p. 2.654.

¹⁰⁵⁸ *Diario de Barcelona*, del 14 de juliol de 1843, recull de premsa de *El Imparcial*, p. 2.660.

¹⁰⁵⁹ *Diario de Barcelona*, del 14 de juliol de 1843, notícia des de Solsona del 10 de juliol de 1843, p. 2.661.

oprimido por sus plantas; leccion dura pero provechosa, repetimos, para los que prontos siempre á abusar de su posicion, miran como cosa de juego engañar con falaces juramentos, alancear á sus conciudadanos, asesinar á los inermes que fiaron en sus promesas. Mírense en este espejo, y mediten la leccion los que allá en lo recóndito de su entendimiento ideaban acaso imitar la conducta de la guarnicion del castillo de la Seo”.¹⁰⁶⁰

Com a primeres mesures, el general Serrano decretà el nomenament del tinent coronel Aniceto Cálvez com a cap polític interí de Lleida i el de Josep Cortat com a intendent.¹⁰⁶¹ L’Ajuntament, amb l’entrada de Serrano, resumia l’angoixant situació que visqué la ciutat, que

“después de largos días de ansiedad en que vuestros corazones apenas se atrevían á latir, porque de todas partes parecía os cercaban peligros, no habiendo resonado en los fuertes de esta Plaza el grito consolador que en buena hora pronunció en Reus el Ilustre Coronel D. Juan Prim; ha llegado ya el momento del desahogo con la presencia del Excelentísimo Sr. General y Ministro de la Guerra D. Francisco Serrano.”

A banda, el consistori posava de manifest que mai havia dubtat en donar suport a “esa bandera Nacional de union y fraternidad que ondula ya en el Castillo principal de esta Ciudad y en el fuerte de estramuros”.¹⁰⁶²

Aniceto Cálvez, com a nou delegat del govern, va deixar clara que la intenció del moviment que encapçalava Francisco Serrano era, precisament, “la bandera nacional de union y fraternidad”.¹⁰⁶³ A part, el text també aclaria que les anteriors autoritats civils i militars havien fugit de Lleida, la qual cosa, vistos els esdeveniments dels dies anteriors, es degué pactar entre els caps militars d’ambdós bàndols a canvi d’evitar l’enfrontament armat. Estava clar que l’exèrcit i els dirigents polítics apostaren per la unió del liberalisme per reconduir la inestabilitat política de la nació desbordada en dos bàndols: per un cantó, la resistència del regent Espartero amb part de l’exèrcit a cedir el poder als pronunciats, i, per un altre cantó, l’aixecament del poble, que havia desembocat en la formació de juntes de caràcter popular.

La incerta situació política propicià que el cap polític, Aniceto Cálvez, impulsés la creació d’una junta suprema d’ordre de la ciutat de Lleida, que havia d’estar formada per un membre de l’Ajuntament, un de la Milícia Nacional i un de la classe de majors contribuents. La reunió per decidir els noms dels membres que l’havien de compondre es féu la nit del 14 de juliol, essent escollit en representació del consistori el seu alcalde Joan Bergés i pel grup de majors contribuents Josep Antoni

¹⁰⁶⁰ *Diario de Barcelona*, del 15 de juliol de 1843, notícia de *El Imparcial*, ps. 2.670-2.671.

¹⁰⁶¹ ADL, BOP del 13 de juliol de 1843, p. 1.

¹⁰⁶² AML, sèrie bans i proclames, caixa 1418, ban de l’11 de juliol de 1843 anomenat: “Leridanos”, signat per l’Ajuntament de Lleida; també al *Diario de Barcelona*, del 14 de juliol de 1843, ps. 2.660-2.661.

Morlius, home de gran tradició progressista en la ciutat; mentre que l'elecció de la milícia restà en suspens perquè no hi havia cap representant d'aquella institució en l'acte.¹⁰⁶⁴ En una reunió posterior, la milícia escollí el seu sotsinspector, Joaquim Berga, perquè passés a formar part de la citada junta, que tenia la funció de preservar l'ordre en la capital de la província. Unes hores més tard, el cap polític ordenà que els tres representants de la ciutat (Bergés, Berga i Morlius), junt amb els altres comissionats dels pobles del partit judicial de Lleida, escollissin, posteriorment, un vocal que havia de formar part de la junta suprema provincial. El dia següent, 15 de juliol, sota la presidència del cap polític, es dugué a terme la reunió de tots els representants del partit de Lleida, que escolliren J. Berga perquè desenvolupés el càrrec de vocal de la futura junta governativa provincial en representació d'aquell partit.¹⁰⁶⁵

Lleida constituí la seva junta el 17 de juliol sota la presidència de Pascual Madoz, i aquella estigué composta pels vocals: Joaquim Berga, Bonifaci Mir, Francesc Sirat, Jaume Viadera, Valeri Florensa, Pau Vidal i Salvador Maluquer, aquest últim en qualitat de secretari. La junta creada era de caire progressista, però plenament d'ordre, que apostà per la unió liberal sense renunciar a la formació d'una junta central que aplegués les representacions de totes les juntes provincials de la nació. En el dia de la seva constitució, féu un comunicat als habitants de la província en què els hi demanà que tornessin a les tasques habituals en un clar intent per retrobar la normalitat.¹⁰⁶⁶ El dia 20 de juliol, Manuel Fuster i Arnaldo, alcalde el 1842, fou nomenat vicepresident de la junta per substituir interinament les funcions de Pascual Madoz, que devia abandonar la ciutat.¹⁰⁶⁷

P. Madoz, ferm defensor del partit parlamentari d'unió liberal, tingué un paper determinant en el pronunciament. La seva missió, com s'ha vist anteriorment, en qualitat de diputat de Lleida, fou la d'anar a la província i formar la seva junta governativa, la qual creà no sense abans haver de superar nombrosos esculls. El diputat entrà per França per organitzar la junta al juliol sota la supervisió de

¹⁰⁶³ ADL, BOP del 15 de juliol de 1843, article d'ofici del cap polític, del 14 de juliol de 1843, p. 1.

¹⁰⁶⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessions del 14 de juliol de 1843.

¹⁰⁶⁵ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 15 de juliol de 1843.

¹⁰⁶⁶ ADL, BOP del 18 de juliol de 1843, article d'ofici de la junta governativa de Lleida, del 17 de juliol de 1843, p. 1.

¹⁰⁶⁷ ADL, BOP del 25 de juliol de 1843, p. 2.

Francisco Serrano,¹⁰⁶⁸ que li encarregà preparar les expedicions que havien de sortir en direcció a la Seu d'Urgell i Saragossa, i aconseguir de 16.000 a 20.000 duros per a les despeses que podia ocasionar el pronunciament, cosa que féu tot cobrant contribucions a Barbastre i a Lleida.¹⁰⁶⁹

Lleida, com en el setembre del 1840, va ser de les primeres capitals de província en pronunciar-se en defensa del progressisme, ja que en ambdós casos va ser la sisena. L'aposta progressista de l'aparell dirigent que dominà els òrgans de govern locals en la ciutat era clara, i el grup mostrà una unitat admirable en la presa de decisions i en la coherència política que seguí.

Sortosament per a la població, els abusos del sector militar de la plaça fidel a Espartero no varen degenerar en un enfrontament entre civils i militars i, fins i tot, l'entrada de l'exèrcit pronunciat, acabadilat per Francisco Serrano, es produí sense cap aldarull destacable. La prudència de l'Ajuntament, que trobà en el futur intendent Josep Cortat a un interlocutor d'ina preciable valor, féu possible un pacte per a la fugida de les autoritats civils i militars esparteristes, amb la qual cosa, una vegada tingueren la seguretat de salvar les seves vides, aconseguiren que aquells deposessin la resistència que fins llavors s'havien vist obligats a mantenir.

La junta governativa, creada per canalitzar el govern de la província, estigué formada per progressistes d'ordre. Cap membre de la Milícia Nacional, que a començaments de juny es va pronunciar contra l'ordre establert, hi entrà a formar part. El progressisme apostà per la unió del liberalisme com a un medi per normalitzar la vida pública i política del país, però no perquè compartís la ideologia dels moderats. L'assaig d'unió liberal, en altres moments intentat des del 1833, tornà a fracassar, uns mesos més tard, pel trencament del pacte per part del Partit Moderat.

Una de les primeres mesures que prengué la junta provincial de Lleida fou el rearmament de la milícia,¹⁰⁷⁰ desautoritzant el desarmament decretat el 16 de juny pel general M. Zurbano, i exigí “un acto de reparacion del ultraje hecho á esta fuerza ciudadana”.¹⁰⁷¹ Tot i que la ciutat començava a

¹⁰⁶⁸ ADL, BOP del 2 de juliol de 1843, p. 2.

¹⁰⁶⁹ ADL, BOP del 17 d'agost de 1843, p. 1. Barbastre es pronuncià el 2 de juliol i constituí una junta nomenada del “Alto Aragón” integrada per 13 membres. A. Moliner, *Revolución BURGUESA...*, p. 233.

¹⁰⁷⁰ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, acta de la junta, del 21 de juliol de 1843, en què es decretà l'armament de la Milícia Nacional de Lleida.

¹⁰⁷¹ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, ofici de la junta superior governativa provincial de Lleida, del 21 de juliol de 1843, a l'Ajuntament.

gaudir de la pau que l'entrada dels exèrcits comandats per Serrano havia instaurat, l'enfrontament entre les tropes fidels a Espartero i les pronunciades no havia acabat arreu del país, de forma que quedava encara la incertesa sobre el final dels esdeveniments i es feia necessari el restabliment d'aquell cos de defensa ciutadana.

La Milícia Nacional lleidatana es distingí, durant tot el període de la revolució burgesa, per la seva defensa del liberalisme progressista local. La seva força humana restava composta pels mateixos veïns de la ciutat i en les seves files sorgí el debat polític que foguejà els futurs líders locals. Per tant, una vegada normalitzada la situació en el país, es feia indispensable el seu rearmament perquè la ciutat comptés amb un cos armat de defensa en aquells moments tan delicats.

La junta de Lleida no es va destacar per prendre mesures dràstiques contra la població civil i els funcionaris que havien seguit els esparteristes. En la documentació revisada només s'ha trobat la resolució d'expulsar un empleat de l'hospital militar "contra el cual había un clamor general".¹⁰⁷² Les principals decisions que adoptà foren:¹⁰⁷³ l'abolició de la contribució del cadastre personal,¹⁰⁷⁴ la intenció de respectar els càrrecs públics existents, a excepció de la destitució descrita amb anterioritat, la concessió de l'edifici de l'antic convent de Sant Francesc a la Diputació per fer-hi les oficines administratives d'aquell organisme, la prohibició feta a les juntes de partit per a la realització de qualsevol acció de govern, ja que havien de tenir una funció auxiliar de la governativa, la intenció de donar prioritat al pagament de les assignacions del clergat parroquial per sobre del de la Catedral, la voluntat de no gravar a les classes populars amb més impostos, la demanda que féu al govern central perquè es perdonessin les contribucions endarrerides i si s'havia de fer el cobrament que aquest no es dugués a terme coactivament, i, finalment, acordà suprimir els arbitris que es carregaven sobre ponts, barques, fusta de construcció i consum de carn, que foren substituïts per un repartiment equitatiu global per a tots els habitants de la província.

Les mesures impulsades per la junta tendiren a aconseguir una distribució més equitativa de la càrrega fiscal que pesava sobre els veïns, d'acord amb la riquesa individual. A banda, les reformes

¹⁰⁷² ADL, BOP del 17 d'agost de 1843, p. 4.

¹⁰⁷³ AML, sèrie correspondència de 1843, caixa 1525, llista d'acords del 23 de juliol de 1843; ADL, BOP del 12 de juliol de 1843, p. 1, i del 17 d'agost de 1843, p. 1; Arxiu Sol-Torres (AST) (papers diversos), llista d'acords dels dies 23, 24 i 26 de juliol de 1843.

pretengueren reorganitzar, en la mesura que els fou possible, aspectes econòmics concrets que incidien negativament en les classes mitjanes i baixes. Darrere d'aquell intent hi havia l'aspiració d'aconseguir afavorir la majoria de la població, perquè d'aquesta forma augmentés el suport de base del liberalisme.

La unió del progressisme i el moderantisme, en aquells moments, s'ha de veure com un fet puntual i concret. La finalitat era destituir Espartero com a regent del tron espanyol, però una vegada es va aconseguir l'objectiu inicial, i pel que es veu únic del compromís, es tornaren a posar de manifest les diferències polítiques entre ambdues formacions. Els polítics progressistes i moderats no van saber crear un clima de convivència comú, ni la legislació suficient, perquè es veiessin satisfetes unes mínimes regles de joc conjuntes que els conduïssin al compromís de no excloure's mútuament quan algun dels dos partits governés políticament la nació.

La posició avantatjosa que aconseguí el Partit Moderat, a finals d'aquell any, va raure en l'esgotament del programa progressista, que, després de dos anys i mig de govern, havia perdut la seva posició d'alternativa política per a les classes populars de les grans ciutats. El Partit Republicà, fundat el 1840, havia aconseguit copsar el favor d'un grup important del baix poble i de nombrosos intel·lectuals de la nació. Els radicals, amb el suport d'una part important de les classes urbanes de les principals ciutats espanyoles, començà a qüestionar l'ordre social establert per la nova situació que desencadenà la reforma liberal engegada el 1833. A partir d'aquell plantejament, molts dels mecenes progressistes, que acabdillaren en altres temps la revolta del setembre del 1840 per anihilar el govern moderat, varen abraçar l'arribada del conservadorisme polític, el 1844, com a una alternativa de poder adient als seus interessos econòmics. El viratge polític d'aquest grup es produí pel temor a una revolta republicana de gran envergadura que possibilités el qüestionament del sistema polític liberal, cosa que provocà l'entesa global dels més poderosos de la nació al voltant del Partit Moderat.¹⁰⁷⁵

EL TRIOMF DE LA REBEL·LIÓ I LA CAIGUDA FINAL D'ESPARTERO

El pronunciament d'unió liberal havia quallat en gran part de les províncies, però algunes ciutats d'Espanya, mitjançant l'exèrcit o la Milícia Nacional, es varen mostrar fidels a Espartero, amb la qual

¹⁰⁷⁴ Era un impost que només s'aplicava a Catalunya, era d'origen odiós per al baix poble i la noblesa no tenia que pagar-lo.

cosa el moviment de ruptura nacional i enfrontament es perllongà encara un temps. El cas més significatiu, pel valor simbòlic de la ciutat, fou el de la capital espanyola, Madrid, on la milícia mostrà la seva adhesió incondicional a Espartero i es disposava a resistir un setge per part de les tropes pronunciades dirigides per Ramon M. Narváez, que havien arribat fins als afores. Altres ciutats que s'alinearen a la causa esparterista foren Cadis,¹⁰⁷⁶ Saragossa,¹⁰⁷⁷ i Ferrol.¹⁰⁷⁸

Entretant, noves províncies s'afegiren a l'aixecament "unionista" durant els darrers dies del mes de juny i primeries de juliol. Als pronunciaments andalusos, valencians i catalans s'hi sumaren els del centre i el nord de la península: Còrdova el 21 de juny,¹⁰⁷⁹ Zamora el 22,¹⁰⁸⁰ Burgos i Valladolid el 24,¹⁰⁸¹ Palència el 25,¹⁰⁸² Àvila el 27,¹⁰⁸³ Salamanca i Vitòria el 28,¹⁰⁸⁴ Santander i Pamplona el 29,¹⁰⁸⁵

¹⁰⁷⁵A Lleida, per exemple, la reacció moderada del 1844 provocà la presa de poder del grup de majors contribuents del municipi. En el conglomerat social d'aquell sector hi havia els propietaris nobles antigament absolutistes i altres de liberals. Q. Casals, "La formació..."

¹⁰⁷⁶ Cadis no va fer la seva junta, com en el cas de Saragossa, fins que es concretà la desfeta d'Espartero. Prèviament, la Milícia Nacional havia fet un comunicat d'adhesió a la causa del duc de la Victòria, però la fugida d'aquell provocà la reacció de les forces d'unió liberal, que el 31 de juliol constituïren una junta de 9 vocals, presidida per L. Guillermi. La seva proclama defensava la justícia, la llibertat i el programa del ministeri López. Vegeu A. y P., *Alzamiento...*, p. 199; i A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 231.

¹⁰⁷⁷ En una comunicació de Francisco Serrano, que havia arribat des de Lleida el 13 de juliol de 1843, el general intentà convèncer la Milícia Nacional de Saragossa perquè s'adherís al pronunciament, cosa que les autoritats d'aquella capital no acceptaren. *Diario de Barcelona*, del 20 de juliol de 1843, comunicacions entre Serrano i la Milícia Nacional de Saragossa, del 13 de juliol de 1843. A San Sebastián "las tropas se apoderaron de la ciudad habiendo cerrado las puertas" i, per tant, tampoc s'havia pronunciat. *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.578.

¹⁰⁷⁸ Ferrol fou fidel a Espartero i ni quan es consumà la desfeta del regent organitzà cap junta. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 232.

¹⁰⁷⁹ *Diario de Barcelona*, del 5 de juliol de 1843, p. 2.537. La tropa que hi havia a Còrdova marxà a reforçar la de Van Halen. Llavors, es constituí una junta presidida pel comandant general L. de Arias i integrada per 11 vocals.

¹⁰⁸⁰ *Diario de Barcelona*, del 4 de juliol de 1843, p. 2.525. La ciutat de Zamora fou la primera que es pronuncià a Castella. Es constituí una junta de 10 membres, presidida per G. Fernández, que va prohibir l'exportació de blat i altres queviures a Madrid, que continuava favorable a Espartero. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, ps. 232-233.

¹⁰⁸¹ Per Burgos, *Diario de Barcelona*, del 5 de juliol de 1843, p. 2.537. En la capital burgalesa va prendre la iniciativa la tropa i es constituí una junta auxiliar de l'ajuntament composta per 12 destacats ciutadans. A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 233. A Valladolid, el general "San Miguel hubo de refugiarse en el fuerte de San Benito, del cual le arrojaron los pronunciados, unidos á las tropas todas de la guarnición. Segun cartas van a salir de aquella ciudad 8 batallones y 2 escuadrones para marchar sobre Madrid." *Diario de Barcelona*, del 5 de juliol de 1843, p. 2.537. El moviment rebé el suport decisiu dels estudiants i de la milícia i es constituí una junta de 7 vocals. Uns dies més tard, se n'escollí una altra amb individus rics i alguns "ayacuchos". Com la junta de Burgos, la de Valladolid defensà la reunió d'una junta central castellana amb la missió de controlar els excessos de la població. C. Almuiña Fernández, "De la guerra de la Independencia al 98", *Historia de Castilla y León*, vol. IX, Valladolid, 1986, p. 36; i A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 233.

¹⁰⁸² *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.578. A Palència, la tropa encapçalà el moviment i el general Amor dirigí una al·locució al poble en què feia un crit a la unió i a la tolerància; també es proclamava la sobirania d'Isabel II, la Constitució del 1837 i la llibertat i la independència nacional. En un altre moment, arengava la població i a l'exèrcit dient: "De nuestra constancia y de nuestra firmeza depende la pronta terminacion de la guerra civil que han encendido consejeros pérfidos." *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.578. El general formà part de la junta que es creà junt amb 5 vocals més (un comerciant, un advocat, un diputat, l'alcalde i el secretari de la Diputació), presidida pel diputat a corts Ramon Ovejero. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 233.

¹⁰⁸³ Àvila formà una junta presidida pel cap polític, que anteriorment havia estat nomenat pel càrrec per Espartero. A. y P., *Alzamiento de España...*, ps. 206-216; i A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 233.

¹⁰⁸⁴ A Salamanca es formà una junta de 8 vocals, presidida pel brigadier Villapadierna. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 233. Per Vitòria, *Diario de Barcelona*, del 4 de juliol de 1843, p. 2.525.

¹⁰⁸⁵ Per Santander, *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.578. Allí es creà una junta, presidida per J.N. de la Torre, formada

Logronyo l'1 de juliol,¹⁰⁸⁶ Sòria i Terol el 3,¹⁰⁸⁷ Bilbao i Osca el 4,¹⁰⁸⁸ Palma de Mallorca l'11,¹⁰⁸⁹ i Astúries el 14.¹⁰⁹⁰

La situació de l'exèrcit fidel a Espartero es tornava desesperada per moments. El duc de la Victòria es trobava en el sud de la península amb una tropa de 3.700 infants i 440 cavalls, però patia la deserció contínua de molts soldats. A finals de juny, els seus esforços se centraven en intentar conquerir el castell de Chinchilla, però aquest "seguía resistiéndose, y que el comandante había contestado a la intimidación de Espartero, que estaba dispuesto á defenderlo hasta el último tramo".¹⁰⁹¹ Espartero anà de la Manxa a Andalusia, i en aquella regió bombardejà Sevilla, tot i que l'imminent triomf del pronunciament liberal en contra seu va fer que decidís anar al Puerto de Santa Maria, on el 30 de juliol

per 4 vocals progressistes i 2 de moderats. A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 235. Aquell dia Pamplona "y su importante ciudadela se han pronunciado, habiéndose adherido al movimiento toda la guarnición que según tenemos entendido se compone del regimiento de España. La junta que con este motivo se ha creado, ha dado pasaporte para Francia a los generales Ayerbe y Goñi." *Diario de Barcelona*, del 5 de juliol de 1843, p. 2.537. Un cop triomfà el moviment "las músicas de los cuerpos de la guarnición y de la Milicia Nacional recorren en este momento las calles: se ha leído el programa de la Junta que es como el de las demás provincias pronunciadas." Entre el 30 de juny i l'1 de juliol els generals Ayerbe y Goñi abandonaren la ciutat i "ninguna desgracia tenemos que llorar; la ciudad está tranquila." Així mateix, "las compañías que se encontraban escalonadas en la frontera desde Vera hasta Elizondo, se han pronunciado tan luego como han tenido conocimiento del pronunciamiento de Pamplona. No queda pues al gobierno sobre la frontera otra guarnición que la de Irun." *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.578.

¹⁰⁸⁶ *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.578. A Logronyo, l'aixecament rebé el suport de la milícia i l'exèrcit; es formà una junta de 6 vocals, presidida per l'exdiputat a corts C. Ma. Adama. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 235.

¹⁰⁸⁷ A Sòria es creà una junta moderada composta d'alguns dels majors contribuents i notables de la ciutat (alguns, també, membres de l'Ajuntament). Entre les accions de la junta de Sòria caldria destacar que es cridà a la unió i a l'ordre, nomenà el baró de Pallaruelo com a cap polític i president de la Diputació, depurà la Milícia Nacional i dissolgué l'arma de cavalleria, suprimí l'escola normal i cessà al seu director que també era catedràtic de l'institut. C. Romero, C.G. Encabo i M. Caballero, *La provincia de Soria entre la reacción y la revolución (1833-1843)*, Soria, 1985, ps. 281 i ss.; i A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 233. Terol no es pronuncià fins al 3 de juliol, després que Narváez derrotés a les tropes esparteristes allí acantonades. *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.579.

¹⁰⁸⁸ Bilbao es pronuncià el dia 4 i la guarnició el dia 5 al migdia. *Diario de Barcelona*, del 8 i del 10 de juliol de 1843, ps. 2.578 i 2.622. La junta fou presidida pel comandant R. Salomé. A Biscaia, la població es mostrà poc entusiasta i la junta provincial creada tingué un caràcter marcadament "foral". A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 235. A l'Aragó, el pronunciament tardà molt en quallar en mantenir-se Saragossa com a capital fidel a Espartero. El dia 4 de juliol es pronuncià Osca que fou la segona capital de província aragonesa en fer-ho, la primera fou Terol el dia 3. Abans també ho havien fet Barbastre i Montsó, que constituïren una junta de l'alt Aragó, però que no comptà amb l'inicial suport de Tudela perquè "el Ayuntamiento se opuso." *Diario de Barcelona*, del 10 de juliol de 1843. A Osca, el moviment comptà amb l'oposició de les autoritats, però aconseguí formar una junta de 7 vocals presidida per T. Villanova. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 233. Uns dies més tard, el 7 de juliol, es pronunciaren Jaca i Calataiud de forma que, finalment, l'aixecament aragonès es confirmà en els primers dies de juliol a excepció feta de la seva capital, Saragossa. *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.579.

¹⁰⁸⁹ A Mallorca, el dia 28 de juny, s'havia pronunciat "una compañía del regimiento de Mallorca que se hallaba de guarnición en Guetaria." *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, p. 2.578. Finalment, l'11 de juliol triomfà el pronunciament a la capital i es constituí una junta de 16 vocals composta per individus de l'Ajuntament i la milícia, sota la presidència del tinent general M. Tacón. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 235.

¹⁰⁹⁰ A Astúries, el moviment rebé el suport dels estudiants i es creà una junta de caràcter moderat. A. Moliner Prada, *Revolución Burguesa...*, p. 235.

¹⁰⁹¹ *Diario de Barcelona*, del 5 de juliol de 1843, p. 2.537.

embarcà, acompanyat pels generals Van Halen, Zurbano i Linaje, en direcció a la Gran Bretanya després de veure la seva causa perduda.¹⁰⁹²

Per un altre cantó, el general de tendències moderades Ramon M. Narváez desembarcà a València el dia 27 de juny i engegà ràpidament les operacions en la regió llewantina. La seva intenció era arribar fins a Madrid per aixafar la resistència proesparterista d'aquella ciutat. Narváez marxà amb 3.300 infants i 300 cavalls cap a Madrid, tot i que abans, de camí cap a la capital del regne, passà per Terol, que es trobava en mans de les tropes esparteristes. El dia 3 de juliol, el general comunicà a la junta de València que “he vencido á los sitiadores de Teruel, salvando este pueblo benemérito. Las consecuencias materiales de esta operacion han sido: el pronunciamiento de Daroca, de un batallon de la Princesa, y el pase á las filas leales de otro batallon y siete compañías”.¹⁰⁹³

La presència de Naváez degué influir, sobre manera, perquè a Terol es constituís una junta de caràcter moderat, i que entre les explicacions que es donaren per justificar el seu pronunciament es trobés el fet que Espartero havia trencat els lligams amb el Vaticà.¹⁰⁹⁴ El general, al mateix temps, esperava que el moviment que havia engegat acabés de convèncer a les províncies aragoneses perquè donessin suport a l'aixecament, ja que fins llavors havien mantingut una ambigua posició de neutralitat:

“Acaso esa hoguera de entusiasmo que hoy nos ha conducido al honor, al trabajo y á la fatiga, sea una chispa eléctrica que encienda por todas partes el fuego de la libertad en los fuertes pechos de los indecibles aragoneses”.¹⁰⁹⁵

Narváez continuà la seva marxa en direcció a Madrid on arribà a mitjan juliol. De tota manera, el general no pogué entrar-hi perquè la Milícia Nacional i les autoritats d'aquella capital continuaven manifestant fidelitat a Espartero, per la qual cosa es va decidir a assetjar-la.

La Milícia Nacional madrilenya era una força respectable de 15.000 individus que seguia al regent i que fou l'encarregada d'organitzar la defensa de la capital. Els milicians ocuparen els punts

¹⁰⁹² B. Espartero s'exilià a Londres. Uns anys més endavant, durant el Bienni Progressista (1854-1856) fou nomenat cap d'un govern, però aquest fou l'últim cop que desenvolupà tasques polítiques. Així, es retirà a Logronyo on no va acceptar l'ofertament fet per Prim i un grup de progressistes, després de la revolució de 1868, de tornar a ocupar la Corona d'Espanya. Finalment, en aquella ciutat morí el 1879.

¹⁰⁹³ *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, comunicats rebuts per la junta de València, p. 2.579.

¹⁰⁹⁴ V. Pinilla Navarro, *Teruel (1833-1868). Revolución burguesa y atraso económico*, Terol, 1986, ps. 84-85. Una altra mostra de junta dominada pels moderats fou Sòria, que una vegada constituïda es dedicà a expulsar a alguns caps de milícia, donar algun permís per predicar a alguns sacerdots, etc. M. Caballero, *El sufragio censitario. Elecciones generales en Soria durante el reinado de Isabel II*, Àvila, 1994, ps. 164-166.

¹⁰⁹⁵ *Diario de Barcelona*, del 8 de juliol de 1843, comunicats rebuts per la junta de València, p. 2.579.

estratègics, cavaren trinxeres i aixecaren barricades en els carrers principals, mentre, d'altra banda, la majoria dels oficials i dels caps militars que allí hi havia demanaren llicència al govern de la ciutat perquè no volien defensar Madrid dels pronunciats.¹⁰⁹⁶

Entretant, Serrano, que es trobava en el nord de la península i havia aconseguit guanyar Lleida per als “unionistes”, agafà el relleu de Narváez i es dirigí cap a Saragossa amb la intenció de convèncer les autoritats i la milícia d'aquella ciutat perquè s'adherissin al pronunciament. Un cop guanyada la capital aragonesa per a la seva causa, Serrano havia d'anar amb les tropes que comandava cap a Madrid per trobar-se amb Narváez i junts fer front al gruix de l'exèrcit esparterista dirigit per Seoane i Zurbano. Així mateix, el brigadier Narcís Ametller i el general Pastors (pronunciats en favor del pacte d'unió liberal) es desplaçaren des de Girona en direcció a Lleida, on saludaren a la junta constituïda en aquella capital el 16 de juliol.¹⁰⁹⁷

Paral·lelament a aquests darrers esdeveniments, Serrano emeté, des de Mequinensa, un comunicat a la Milícia Nacional de Saragossa perquè no desatengués els seus “consejos y que pronto tremolara en esos muros donde se estrellaron las águilas napoleónicas, el pendon glorioso de libertad, trono y union que es bajo el que militan los valientes que estan á mis órdenes”.¹⁰⁹⁸ En el text, Serrano informava els milicians aragonesos que “vuestrós compañeros de toda la península á escepcion de los de Cádiz y Madrid se han adherido al pronunciamiento” i apel·lava a la defensa de la constitució, la reina, la llibertat i la independència nacional, coses que les autoritats saragossanes, reunides amb els comandants de la milícia per contestar al ministre, creien que sempre havien defensat. La comissió, en l'esmentada resposta a Serrano, ratificà una posició decidida “á mantener una imponente neutralidad respecto de las diferentes fracciones que se manifiesten fuera del terreno de la ley” i insistí en la necessitat de mantenir al general Espartero en la direcció de la regència espanyola fins el 10 d'octubre de 1844, perquè “separarse de esta linea seria muy peligroso y podria producir conflictos temibles sin utilidad ni provecho para la causa pública”.¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹⁶ Vegeu *Acontecimientos de Madrid por un testigo ocular*, Madrid, 1843, fulletó de 16 pàgines citat per C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 253.

¹⁰⁹⁷ *Diario de Barcelona*, del 20 de juliol de 1843, p. 2.734.

¹⁰⁹⁸ *Diario de Barcelona*, del 20 de juliol de 1843, p. 2.743.

¹⁰⁹⁹ *Diario de Barcelona*, del 20 de juliol de 1843, ps. 2.743-2.744.

Narváez, mentre això succeïa en terres aragoneses, comunicà a la junta de València, que posteriorment informà a la de Lleida, que “llegué á marchas forzadas á las inmediaciones de la Capital después de haber restablecido la Junta de Guadalajara, y animado el espíritu de los buenos, que se hallaba acobardado y desunido. El General Francisco Aspíroz (1797-1868) se hallaba en el Pardo con 3.000 hombres y 500 caballos”, que havien arribat, prèviament, el 10 de juliol, després de prendre possessió per a la causa unionista d’alguns pobles propers (Pozuelo de Aravaca, El Pardo i Puerta del Hierro).¹¹⁰⁰ El general moderat també informava de l’assetjament a què estava sotmetent Madrid des del dia 16 de juliol “reforzado con estas tropas, he cortado todas las aguas de Madrid en donde tengo ya avisos de que no corre fuente alguna, y he bloqueado la villa hasta sus muros, de manera que no reciben socorros de víveres, ni comunicacion de persona alguna”; i si tot sortia com havia previst tenia

“fundadas esperanzas de que la ocupe mañana: pero si así no fuera, y si como aseguran, los rebeldes Seoane i Zurbano, se dirigen por Guadalajara y Alcalá, puede V.E. estar tranquilo, y bien seguro de que las tropas de Valencia conducidas por mí, volveran sobre aquellos enemigos, y después de su derrota, entraran con más facilidad, y con más gloria en el seno de la metrópoli”.¹¹⁰¹

Dos dies després, la situació continuava estacionària, i tota Espanya sabia que de la sort que correués la trobada entre les tropes de Narváez i Aspíroz amb les de Seoane i Zurbano determinaria el futur polític de la nació. Certament, els generals esparteristes es dirigien a la trobada de les tropes d’unió liberal, però l’estat d’anarquia i insubordinació dels batallons que comandaven era total, de tal manera que la seva divisió prenia la forma “de un esqueleto”.¹¹⁰² Tanmateix, a Madrid, “hay obstinacion en las autoridades en no permitir la entrada de Narváez y Aspíroz. La milicia, aunque no muy conforme, permanece obediente ocupando las murallas, esperando la llegada de la division de Zurbano”. L’exèrcit unionista, preveient que Zurbano i les seves tropes arribarien a l’endemà,

“han hecho hoy movimiento á salirles al encuentro. Narváez se ha retirado a Torrejon. Parece que Serrano les viene siguiendo si así es no parece dudoso que serán batidos, y entonces el ánimo de estos decaería. De Espartero nada se sabe; le suponen en direccion á Portugal”. La nit del 18 de juliol “a las nueve y media de la noche. Las tropas de Narváez estan posesionadas de la plaza de Toros, á medio tiro de fusil de esta corte, de modo que estamos bloqueados por todas partes. Los nacionales que se hallan en el Retiro han hecho fuego á estas, el que ha sido contestado. Narváez ha salido para Torrejon á batir á Zurbano, que á marchas dobles se dirige á aquel punto. Reina en esta villa el mayor desorden, de modo que no se sabe quien manda ni quien gobierna”.

¹¹⁰⁰ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 253.

¹¹⁰¹ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, nota informativa de la junta superior de govern de la província de Lleida (inclou comunicació de Narváez, del 16 de juliol de 1843).

¹¹⁰² *Diario de Barcelona*, del 16 de juliol de 1843, p. 2.687.

Més endavant, en una altra missiva del mateix Narváez a les autoritats de la capital, el general manifestava que

“ahora me dirijo nuevamente á V.E., pero es para decirle, que si después de cuatro horas de recibido este, no se me facilita la entrada en esta capital, la ocuparé por fuerza, sin que baste á contenerme la sangre que haya de derramarse, pues en una lucha que yo no he provocado, cuanta más corra de la vil y traidora, será más provechosa y saludable á la prosperidad comun de nuestra patria, y no habrá de pesarme que la Providencia me haya escogido por instrumento de su justicia y de la justicia de los hombres”.¹¹⁰³

Curiosament, l'actitud del general moderat havia canviat en relació a la primera comunicació sobre les seves intencions, més o menys forçades, d'entrar en la capital. Davant la possibilitat d'enfrontar-se amb els exèrcits de Zurbano i Seoane, en el seu ànim, probablement, degué influir la certesa que, a pesar de les desercions, el nombre d'efectius dels seus enemics era molt superior dels que tenia a disposició seva. En aquest context, si s'havia de produir un enfrontament sempre era millor fer-ho des de la protecció de les muralles d'una ciutat que no pas en camp obert, circumstància que afavoria la urgència del general moderat en intentar prendre Madrid.

Narváez no va entrar a Madrid, i, finalment, els dos exèrcits s'albiraren el 22 de juliol a Torrejón de Ardoz, on

“después de algunos momentos de combate, la unidad de sentimientos de los soldados de la patria hizo cesar como por encanto la efusion de sangre española; y aclamando con entusiasmo la causa de la Constitucion y de la Reina, corrieron á abrazarse con sus hermanos de armas. El resultado de esta brillante jornada ha sido el de huir solo el General Zurbano, entregarse prisionero el General Seoane y aumentarse con 10.000 infantes, 800 caballos y 28 piezas de artillería el número de los valientes que defienden la causa de los pueblos liberales”.¹¹⁰⁴

La batalla que havia de decidir l'esdevenidor del país tingué un acabament sorprenent; sobretot, si es té en compte els continus moviments de les tropes per l'espai geogràfic nacional abans de decidir a enfrontar-se directament. Un comunicat dels alcaldes constitucionals de Lleida donà a conèixer als seus habitants l'èxit de l'exèrcit pronunciat en favor de la unió liberal que les autoritats locals donaven suport. El ban, fent-se ressò d'un comunicat anterior enviat per Serrano, informava de l'entrada del govern provisional, el 22 de juliol, en la capital, amb la qual cosa es consolidava definitivament el pronunciament engegat a finals de maig:

“Desvanecida la única fuerza respetable que permanecía en apariencia de sostener todavía la dominacion del ex-Regente, las operaciones militares debían dirigirse á libertar de sus opresores a la capital de la Monarquía donde se encerraba el sagrado depósito de una Reina en quien tantas esperanzas fundan los españoles. El Ejército

¹¹⁰³ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, nota informativa de la junta superior de govern de la província de Lleida.

¹¹⁰⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, ban dels alcaldes constitucionals de Lleida, Joan Bergés i Marià Olives, del 26 de juliol de 1843, que inclou la comunicació del ministre de Guerra, Francisco Serrano. *Diario de Barcelona*, comunicat de Narváez a la junta de València, del dia 22 de juliol de 1843, ps. 2.833-2.834.

espedicionario de Valencia reforzado con las divisiones aderidas, y el de Cataluña que acompaña al Gobierno provisional se han puesto inmediatamente en marcha sobre Madrid; y noticiosos sus jefes de que el General Aspiroz había ya penetrado pacíficamente en esta Villa, el Gobierno provisional ha entrado á las ocho y media de la tarde. Establecido por consiguiente en la Corte la accion del Gobierno, la causa de la Constitucion y la seguridad de la Reina quedan al abrigo de ningun género de maquinaciones. Me apresuro á poner en conocimiento de esta provincia tan fausto suceso para satisfaccion de sus generosos habitantes”.¹¹⁰⁵

La notícia fou rebuda amb alegria per les autoritats locals que disposaren

“haya hoy en la noche iluminacion entoldando el frontis de las casas y que mañana á las diez de ella se cante en la Iglesia Catedral en accion de gracias al Todo Poderoso un solemne Te-Deum al que asistiran todas las autoridades, esperando que vecino alguno dejara de asistir á tan santo acto”.¹¹⁰⁶

Efectivament, el 23 de juliol entraren a Madrid les tropes encapçalades per Narváez, Prim i Serrano després de pactar una rendició honrosa per als resistents que contemplava: primer, el respecte a la Constitució del 1837; segon, que la Milícia Nacional no fos desarmada, i, tercer, que no es perseguissin els funcionaris públics. El dia 25, els exministres Caballero, Ayllón, Serrano i López anaren a entrevistar-se amb la reina Isabel II i tornaren a assumir el govern de la nació.¹¹⁰⁷ La victòria del pronunciament era un fet i les poques ciutats que quedaven al cantó d'Espartero capitularen en favor de la causa unionista. Saragossa ho va fer el 26 de juliol, dia en què el comandant general Narcís Ametller entrà en la ciutat a les quatre de la tarda, i Cadis ho féu el 31 de juliol.¹¹⁰⁸ D'aquesta manera, quedava totalment anihilada la resistència esparterista en la nació. La regència del duc de la Victòria tocà a la seva fi, i a partir d'aquell moment començà un període de confusió política en el que s'havia de determinar si es convocava una junta central o es donava suport al renovat govern de transició de Joaquín M. López.¹¹⁰⁹

LA PROPOSTA DE REUNIÓ DE LA JUNTA CENTRAL

Un cop triomfà el pronunciament, les juntes que es crearen en les províncies esperaven la constitució de la junta central que el general Francisco Serrano prometé als pronunciats de Barcelona en la seva visita del 28 de juny.¹¹¹⁰ El diari *El Constitucional* informava d'aquell fet tot dient que la

¹¹⁰⁵ AML, Llibre d'acords 1842-1843, ban dels alcaldes constitucionals de Lleida, Joan Bergés i Marià Olives, del 26 de juliol de 1843.

¹¹⁰⁶ AML, Llibre d'acords 1842-1843, ban dels alcaldes constitucionals de Lleida, del 26 de juliol de 1843.

¹¹⁰⁷ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 254.

¹¹⁰⁸ *Diario de Barcelona*, del 29 de juliol de 1843, p. 2.863.

¹¹⁰⁹ Cal dir que a part d'Espartero també s'hagueren d'exiliar altres destacats militars esparteristes com Seoane i Zurbano cap a França i Portugal. Per un altre cantó, altres militars foren destinats fora de la capital com: San Miguel, Rodríguez Veraz, Capaz, Isidro i Luján.

¹¹¹⁰ *Diario de Barcelona*, del 26 de juliol de 1843, p. 2.817; també A. Pirala, *Historia Contemporánea. Anales desde 1843 hasta la conclusión de la actual guerra civil*, Madrid, 1875, ps. 28-29.

junta de Barcelona, després d'arribar a l'acord amb Serrano de crear una junta central, "al comunicar su pensamiento feliz de la Península, pensamiento que por todas ha sido acogido por el mayor entusiasmo, como único medio de llevar á término este glorioso alzamiento, manifestó su opinion de que por ahora debía reunirse en Valencia", en oposició a la idea del general Serrano i de González Bravo que creien que devia constituir-se a Madrid.¹¹¹¹

La junta barcelonina apadrinà, des del primer moment, la idea de constituir una de central que aplegués els representants de les juntes provincials constituïdes, i a finals de juny i començaments de juliol es convertí en l'organisme que acabdillà les accions dirigides a la seva constitució. La desconfiança vers Madrid naixia de l'actitud de les autoritats i de la Milícia Nacional d'aquella ciutat, fidels a Espartero durant el temps que durà la crisi, i a partir de llavors es rebutjà la idea de reunir els comissionats en aquella capital. Per això es cercà una solució de consens, com era la possible reunió a València, que no ferís la sensibilitat de cap ciutat i afavorís una participació majoritària de les províncies.

Tanmateix, alguns delegats, després de la crida feta per la junta de Barcelona, començaren a arribar a la ciutat comtal amb la intenció de constituir-la allí mateix. Així, els compromissaris de Cadis, Barcelona, Burgos i Ceuta es trobaven a Barcelona el dia 20 de juliol, cosa que provocà la ràpida reacció de la junta d'aquella ciutat que

"convencida de la necesidad absoluta de llevar á cabo la reunión de la Junta Central de la nacion ha tenido á bien acordar que se dirijan hoy mismo las oportunas comunicaciones á dichos representantes para que en union con los nombrados por esta Junta, procedan desde luego á su instalacion, y se oficie á las demás provincias pronunciadas que hagan igual nombramiento á la posible brevedad; en la inteligencia de que luego de estar representadas la mayoría de las provincias, podrá la Junta elegir el punto de su residencia".¹¹¹²

La junta de Barcelona emeté, el dia següent, un ban a la població de la ciutat en què denunciava trobar-se

"sumamente afectada al ver que algunos incautos dejan seducirse por hombres corrompidos que para apoderarse de la situacion no reparan en provocar una guerra civil, y tras de ella la intervencion estrangera; haciendo inútiles los nobles esfuerzos de 10 años empleados para consolidar la libertad. Vuestra Junta, en la crisis que corremos, tiene un deber que cumplir, y es advertiros del peligro que correis, si los reaccionarios se apoderan de la situacion que ellos no han creado".¹¹¹³

¹¹¹¹ *Diario de Barcelona*, recull de premsa, "De los diarios de ayer", p. 2.670.

¹¹¹² *Diario de Barcelona*, del 21 de juliol de 1843, comunicació de la junta de Barcelona, signada pel seu president Antoni Benavent, del 20 de juliol de 1843, p. 2.762. Com a vocals hi eren presents: Joan de Zafont, Vicente de Castro, Josep Ricart, Rafael Degollada, Josep Lacayo, Ramón López Vázquez, Antoni Grau, Ramón Vidal i com a secretari Joan Castells.

¹¹¹³ *Diario de Barcelona*, del 21 de juliol de 1843, p. 2.762.

Les velles pors i els antics fantasmes d'un viratge polític cap a posicions conservadores tornaven a aparèixer en les paraules de la junta, però el cert era que la situació política estava canviant en favor dels moderats i el recel sorgí entre els pronunciats progressistes i republicans espanyols. Si en les primeres províncies revoltades (Andalusia, València, Catalunya i Galícia) el moviment triomfador fou clarament progressista de canvi, no passà el mateix en les capitals que es pronunciaren en els darrers dies del mes de juny i primeries de juliol en el centre i el nord de la península. La intervenció de Narváez va determinar que els moderats prenguessin la iniciativa en molts punts on no hi havia hagut cap insurrecció i constituïssin juntes properes als interessos moderats.

El general, un cop s'instal·là a Madrid, controlà l'exèrcit i manipulà el govern des de la penombra. També organitzà una camarilla al voltant d'Isabel II composta d'elements molt conservadors, per no dir pseudoabsolutistes, propers a l'antic regent M. Cristina.¹¹¹⁴ “L'atreuiment moderat” arribà fins al punt que en la pròpia Barcelona intentessin canalitzar un moviment dirigit per ells mateixos que contrarestés el poder revolucionari de la junta.

La realitat era que, cap a finals de juliol, a cap dels dos partits liberals d'ordre constituïts, moderats i progressistes, els interessava l'organització de la junta central, perquè ambdós recelaven de la força representativa que en pogués sorgir. Per dir-ho clarament, cap dels dos sabia si podria controlar la força del seu rival. J. A. Álvarez, contemporani d'aquells fets, recalca la qüestió que “la mayoría de los ciudadanos que habían de ser llamados a tan alta dignidad precisamente habían de pertenecer a la comunión del Partido Moderado”.¹¹¹⁵ Altrament, M. Marliani assenyalava que la constitució de la central era “un paso más avanzado que el precepto monárquico constitucional”.¹¹¹⁶ És a dir, els polítics d'ambdós partits, instal·lats a Madrid, tenien suficients motius com per deixar passar el temps amb la finalitat que s'anessin refredant els ànims i, per descomptat, refusaren la idea d'organitzar una junta central.¹¹¹⁷

¹¹¹⁴ Entre ells s'hi trobava el mateix Narváez, les marqueses de Santa Cruz i Valverde, el duc d'Osuna i l'ideòleg moderat Donoso Cortés (1809-1853). C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 255.

¹¹¹⁵ J.A. Álvarez, *Pronunciamento de...*, p. 119; també pensava així, J. Nido Sagalera, *Antología de las Cortes desde 1840 a 1846 arreglada por...*, Madrid, 1910, p. 47.

¹¹¹⁶ M. Marliani, *La Regencia de D. Baldomero Espartero*, p. 688; també A. y P., *Alzamiento de España*, p. 300.

¹¹¹⁷ “Es evidente, en este último aspecto, el papel importante jugado por Narváez, dueño de la fuerza militar, y cuyos “consejos” no tuvo más remedio que seguir el gobierno”. J.L. Comellas, *Los moderados...*, p. 24.

Les maniobres del pacte d'unió liberal no desanimaren als centralistes, però l'allunyament d'interessos es féu evident a partir de llavors. Uns dies més tard, el 23 de juliol, la reunió dels comissionats redactà un comunicat-típus que, enviat a totes les juntes pronunciades del país, havia de servir perquè es nomenessin la resta de delegats que faltaven perquè la constitució de la central fos un fet. El text, dirigit a la junta de Barcelona, pretenia l'aprovació d'aquella i esmentava les causes que, en la seva opinió, feien necessària la reunió d'aquell òrgan de govern:

“que sea capaz de organizar el pais y satisfacer cumplidamente todas sus necesidades (...) á fin de conseguir que con toda la celeridad que reclaman el bien del pais y la consolidacion de los principios proclamados en nuestro alzamiento nacional”.

La comissió, després que dies abans s'hagués barallat el nom de València com a ciutat on es devia reunir la central, proposava que la “residencia sera provisionalmente en esta capital (Barcelona), interna que las circunstancias de la Nacion, ó la voluntad de este supremo poder, determine aquello que pareciere mas conveniente”.¹¹¹⁸

És evident que la junta de Barcelona, que tenia dos delegats, estava d'acord amb el plantejament i el seu paper va ser determinant, en l'esdevenidor immediat, perquè prengué la iniciativa d'encapçalar un moviment de protesta per demanar la constitució de la junta central, a la qual s'hi oposaren, a partir del triomf definitiu del pronunciament, els polítics professionals de Madrid, que “tornaren a utilitzar els catalans com a peons d'un joc partidista i els va arraconar immediatament després d'haver assolit els seus objectius personals”.¹¹¹⁹

La central no es constituí i això va promoure les queixes d'algunes juntes provincials, que, així, veien defraudades les seves esperances de participar en un organisme que canalitzés els moviments juntistes de la població espanyola com a complement de la victòria militar de l'aixecament al qual havien donat suport.

La junta governativa de la província de Lleida no en fou una excepció i a finals de juliol manifestà la seva preocupació pel fet de no haver-se constituït la junta central, de manera que la desconfiança començà a planejar en els ambients progressistes lleidatans. Les autoritats lleidatanes enviaren una

¹¹¹⁸ *Diario de Barcelona*, del 26 de juliol de 1843, acta de la “reunion de comisionados para la Junta Central del Reino”, del 23 de juliol de 1843, p. 2.817.

¹¹¹⁹ J. Fontana, “La fi de...”. p. 288.

comunicació, el 24 de juliol, al cap de govern provisional Francisco Serrano (després de nomenar uns empleats públics per a la província sense haver-los-hi consultat) en què li recordava que, a part del govern que ell representava, hi havia un poder legítim, representat per les juntes i aconseguit per les províncies, “que con sus propios recursos han reconquistado su Independencia, y con ella su libertad (...) han creado el poder de las Juntas de Gobierno, que después de la emancipación del de Madrid, reunen un carácter de Soberanía y poder indisputable”.¹¹²⁰ El recordatori a Serrano, sobre la necessitat de crear un organisme de govern autònom, va ser una constant en les següents comunicacions de la junta provincial lleidatana. Així, el 27 de juliol, en una felicitació enviada a Serrano en reconeixement a la contribució del general a l'èxit de la rebel·lió, tornà a recordar-li la conveniència de la constitució de la central.¹¹²¹

Entretant, a Barcelona continuaven les gestions per aconseguir crear la junta i als representants de Barcelona, Cadis, Burgos i Ceuta s'hi afegiren els de Castelló de la Plana.¹¹²² Els delegats centralistes informaren a les juntes provincials que no estaven representades, que creien oportú dur a terme la reunió de la central a Calataiud i que s'afanyessin a nomenar dos comissionats que les representessin a cadascuna. La junta lleidatana contestà que, de moment, no podia dur a terme l'elecció perquè alguns dels seus vocals encara no havien pres possessió del càrrec, però que, en tot cas, considerava que la seva reunió urgent era un tema prioritari.¹¹²³ Tant la junta provincial de Barcelona com la Diputació enviaren dos comunicats al govern provisional perquè convoqués, definitivament, la junta central a finals de juliol.¹¹²⁴ Tot i que el govern provisional es va comprometre, el 30 de juliol, a fer el que havia promès a finals de juny, que no era altra cosa que convocar la central, uns dies més tard es desdigué de la promesa.

¹¹²⁰ AST (papers diversos), comunicació de la junta superior de govern polític de la província de Lleida a Francisco Serrano.

¹¹²¹ ADL, BOP del 12 d'agost de 1843, p. 1.

¹¹²² *Diario de Barcelona*, del 2 d'agost de 1843, p. 2.920. Per la junta de Barcelona hi havia Joan de Zafont i Rafael Degollada; per la de Cadis, Miguel R. de Linares i Nicolás Ordóñez; per la de Burgos, Luis de Collantes i José Lacayo Pinteiro; per la de Ceuta, Narciso Amorós; i per la de Castelló, Martínez. *Eco del Comercio*, núm. 312, de l'1 d'agost de 1843; i *Diario de Barcelona*, del 26 de juliol de 1843, p. 2.817

¹¹²³ ADL, BOP del 12 d'agost de 1843, ps. 2-3. A. Moliner ha manifestat que les juntes de Lleida, Terol, Girona, Tarragona, Castelló, Alacant, Conca i Burgos estaven d'acord en crear la Junta Central, però no semblaven convenir en quina ciutat havia de tenir lloc la reunió, ni tampoc el nombre de representants. “El movimiento...”, p. 36. Tot i que Burgos, per exemple, havia enviat dos comissionats que era el nombre inicial considerat necessari per dur a terme la constitució de la central. A part, segons les notícies del *Diario de Barcelona*, Lleida nomenà dos comissionats per a la central, però en la documentació de l'època, conservada en els arxius, no se n'ha trobat constància. *Diario de Barcelona*, del 5 d'agost de 1843, p. 2.948.

A Madrid, el govern provisional restituït de J. M. López convocà eleccions de diputats a corts i de proposta de senadors, decisió que provocà la ràpida radicalització dels esdeveniments. La junta de Lleida es va manifestar, ràpidament, en oposició a aquestes mesures, repetint, una vegada més, que considerava necessària la reunió d'una junta central i que, per tant, contestava al cap polític, que li havia donat la notícia, “se suspenda por ahora circular á los pueblos de la provincia la referida orden mientras que esta Junta de acuerdo con la mayoría de vocales que la deben componer á quienes ha llamado con urgencia, resuelva sobre el particular”.¹¹²⁵ A part, els seus membres també acordaren el nomenament de Pascual Madoz com el seu representant per demanar al govern la formació de la central, tot i que Madoz, partidari del pacte liberal, rebutjà la representació uns dies més tard.¹¹²⁶

La junta de Barcelona reaccionà, davant l'intent dels polítics de Madrid de no convocar la central, i envià al govern una forta reclamació en què expressava el rebuig a la restitució del govern López.

"Es indudable que los individuos que formaban el gabinete del 9 de mayo último fueron llamados a regir el estado; pero indudable es tambien que esta Junta sola (y no esta y la de Valencia como se asegura en el manifiesto del Gobierno a la nacion) fue la que con su decreto de 28 de junio constituyó el Ministerio López; y mas indudable es todavia que el ministerio fue declarado Gobierno provisional interin se adherían a su constitucion definitiva todas las Juntas provinciales representadas por 2 comisionados reunidos en Junta Central. He aquí, pues, la condicion esencial de la existencia del ministerio: esta Junta aceptó los servicios que vino a ofrecerle el actual Sr. Ministro de Guerra (...) Pero Escmo. Sr., esta Junta haría traicion á sus principios si no declarase que el no llamar desde luego á la Junta Central, el haber convocado en su lugar Cortes ordinarias arrogándose la facultad que solo al rey concede el artículo 26 de la Constitucion, y el haber disuelto el Senado ordenando su total renovacion, facultad que ni al Rey da la ley fundamental; son disposiciones que pugnan abiertamente con los deseos espresados por los pueblos y proclamados como base del alzamiento nacional V.E. se constituye de este modo Ministerio-Rey durante unos tres meses".¹¹²⁷

Les resolucions del gabinet no quedaren allí i el dia 1 d'agost decretà la dissolució de les juntes governatives provincials,¹¹²⁸ que havien de passar, a partir de llavors, a ser auxiliars consultives del govern de Madrid. Totes les juntes, inclosa la de Barcelona, acceptaren el nou paper que els hi havia atorgat el ministeri per la inèrcia de la “obediencia tradicional”.¹¹²⁹ Però, al mateix temps, la de Barcelona envià un qüestionari a la resta de juntes provincials amb la finalitat de saber exactament amb quina força podia comptar per demanar la constitució de la junta central.¹¹³⁰

¹¹²⁴ *Diario de los sucesos...*, apèndix 2, ps.3-5; i apèndix 4, ps. 8-9; també A. Moliner, "El movimiento...", ps. 38-39.

¹¹²⁵ ADL, BOP del 12 d'agost de 1843, p. 3.

¹¹²⁶ F.J. Paredes Alonso, *Pascual Madoz (1805-1870). Libertad y progreso en la Monarquía isabelina*, Pamplona, 1982, ps. 204-205.

¹¹²⁷ *Diario de los sucesos...*, apèndix 3, ps. 5-8. L'actitud de la junta de Barcelona provocà, tanmateix, la crítica de les juntes de Manresa, Igualada, Vilafranca, Granollers i Vic. A. Moliner, "El movimiento...", p. 43.

¹¹²⁸ *Eco del Comercio*, del 19 d'agost de 1843.

¹¹²⁹ M. Marliani, *La Regencia de...*, p. 688.

¹¹³⁰ El qüestionari contenia les següents preguntes: “1.- Si se considera que el Gobierno provisional se halla facultado para constituirse

La junta ilerdense, en el moment de la consulta, creia

“que al nombrar los pueblos á los vocales para esta Junta, se creyó generalmente que se formaría luego una Central que representase la Nación mientras se reunían las Cortes y preparase ese acto con la solucion de las cuestiones capitales que parecia debían precederle. La convocatoria á Cortes ordinarias espedida por el Ministerio provisional el 30 de julio último, y que ni siquiera ha cuidado de comunicar á esta Junta, y algunas disposiciones que ha dictado, no dejan ya duda de que se ha abandonado la idea de convocar una Junta Central, y que tampoco se cuenta con las de la Provincia, sino como auxiliares de los agentes ordinarios del Gobierno provisional de Madrid”.¹¹³¹

Per això es decidí a enviar un qüestionari a les juntes de partit i a les ciutats on n’hi haguessin de constituïdes, molt similar al que envià la junta de Barcelona, tot preguntant tres qüestions que eren primordials per a la junta: primer, si el ministeri López, constituït a Madrid, s’havia de reconèixer com a regència provisional, o si, perquè no hi hagués dissidències en la unió liberal, havia de ser una junta central qui ho fes; segon, si la decisió sobre si les corts havien de ser ordinàries o constitutives havia de ser potestat del ministeri que s’havia constituït, o ho havia de ser d’una junta central composta dels comissionats nomenats per les provincials, i, tercer, si, segons les contestacions a les preguntes anteriors, s’havia de suspendre l’ordre del govern de Madrid convocant les corts ordinàries per al 15 d’octubre.¹¹³²

Els membres de l’Ajuntament de Lleida discutiren, el 8 d’agost de 1843, la circular que la junta envià a tots els consistoris caps de partit de la província. El debat posà de manifest que en el cos municipal hi havia dues visions dels esdeveniments que marcaven la línia divisòria entre el progressisme d’ordre, que reculava a posicions moderades, i el radical, que reclamava insistentment la reunió de la junta central. Ramon de Porqued, regidor aquell any i representant dels radicals, va manifestar: "Que cree de buena fé que para mayor asiento de la revolucion, es conveniente la reunion de la Junta Central y que la convocatoria á Cortes le parece debía antes consultarse á la misma". Els regidors Ballespí (saboner), Florensa (cirurgià), Sala (propietari), Faidella (propietari) i Poch (sastre), pensaven igual que el procurador Ramon de Porqued; mentre que l’alcalde primer, Joan Bergés

Ministerio-Regencia como de hecho se ha constituido. 2.- Si el propio gobierno provisional puede ó no prescindir de llamar á la Junta Central, siendo esta la condicion con que el Sr. Ministro Serrano fue investido con el cargo de Ministro Universal por esta Junta Suprema, condicion que transmitió á todo el Ministerio cuando expidió el decreto de su nombramiento. 3.- Si el mismo Gobierno, que no puede haber dejado el carácter de provisional, ha tenido facultades para convocar las Cortes antes de reunir la Junta Central. 4.- Si resueltas las cuestiones que se proponen á favor de la Junta Central, cuya bandera levantó esta suprema en Sabadell, se halla en el caso de resistir las ordenes del Gobierno provisional que se aparten de este tema". *Gaceta de Madrid*, del 27 d’agost de 1843, p. 3; també A. Moliner, "El movimiento...", p. 42.

¹¹³¹ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, comunicat de la junta superior de govern de la província de Lleida, del 4 d’agost de 1843.

¹¹³² AML, sèrie correspondència, caixa 1471, comunicat de la junta superior de govern de la província de Lleida, del 4 d’agost de 1843.

(metge); el segon, Marià Olives (propietari), i els regidors Sebastià Gaspar (cirurgià) i Joaquim Sanmartí (propietari) s'abstingueren de votar.¹¹³³

De tota manera, les tendències polítiques en l'Ajuntament no es varen radicalitzar i no es va produir cap més discussió d'aquest tipus en les sessions dels dies següents. El fet que no hi hagués cap més protesta ens fa pensar que els progressistes lleidatans es deixaren portar per la inèrcia del moment polític que vivien. En aquest sentit, també degué jugar un paper preponderant el posicionament de Pascual Madoz, amic personal del vicepresident de la junta Manuel Fuster i Arnaldo i ell mateix president, que, com s'ha vist abans, ja havia renunciat a representar a la junta de Lleida en cas que es convoqués la central, a part de donar un suport total al nou partit parlamentari d'unió liberal creat arran de la rebel·lió de l'estiu de 1843 contra Espartero.

Fins i tot es contestà de forma negativa a la invitació que es féu, per part de la junta de Barcelona, de formar una junta de Catalunya composta per vint-i-un vocals de les provincials que havia de ser representativa de les necessitats catalanes. La junta de Lleida contestà que només acceptaria entrar a formar part d'aquella assemblea catalana si es concretava “tan solo á tratar de asuntos puramente económicos toda vez que debe reunirse la nacion”.¹¹³⁴

En el fons, podria ser que els progressistes d'ordre lleidatans desconfiessin de la bel·ligerant junta barcelonesa, que ja havia donat mostres de portar un tipus de lluita ben diferent a la de la resta de l'Estat. La junta provincial de Lleida es dissolgué el 10 d'agost de 1843, seguint les ordres del govern provisional de Madrid, ja que, tot i que no estaven d'acord en què no es convoqués una junta central, la seva posició d'ordre els impedia provocar cap sedició que pogués originar una revolta popular que degenerés en un moviment de reivindicació social per part de la població lleidatana.¹¹³⁵

La desconfiança que mostrà la junta de Lleida, si es té en compte el progressisme d'ordre que defensava, vers la seva homònima de Barcelona, quan aquesta li proposà de crear-ne una de catalana, es demostrà certa uns dies més endavant. A la capital del Principat esclatà un nou moviment

¹¹³³ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 8 d'agost de 1843. En canvi, la ciutat de Balaguer sí que es manifestà d'acord amb la convocatòria de corts. *Gaceta de Madrid*, del 13 d'agost de 1843, p. 3.

¹¹³⁴ ADL, BOP del 12 d'agost de 1843, sessió de la junta de Lleida, del 5 d'agost de 1843, p. 3.

¹¹³⁵ ADL, BOP del 17 d'agost de 1843, article d'ofici en què es declarà la dissolució de la junta superior de la província de Lleida, ps. 1-3. En ell es recullen tots els actes que va fer l'esmentada junta.

insurreccional que, com la majoria dels que es produïren en aquella època, en un primer moment va causar confusió entre les autoritats si s'atén a la circular emesa pel Ministeri de la Governació de la península. El comunicat, signat a Lleida pel cap polític Aniceto Cálvez, descobria, també, les sospites, per part de l'exèrcit de Barcelona, “de que tal vez la estinguida Junta de Gobierno de esta provincia abrigase simpatías con los sucesos ocurridos en aquella capital”. El cap polític reuní a M. Fuster, exvicepresident, i a J. Berga, vocal, com a únics membres que hi havia en la ciutat de la junta,

“los cuales han manifestado del modo más franco y espícito el ningun fundamento que deben tener dichas inculpaciones, pues quedan destruidas en el mero hecho de no existir la tal Junta, y sus vocales diseminados en diferentes direcciones; habiendo manifestado tanto dichos Sres. como todas las autoridades, el buen celo que les anima en el sostenimiento del órden y tranquilidad y su ninguna aduicencia á los movimientos de Barcelona, antes por el contrario decididas como yo igualmente á superar todos los estorbos que puedan entorpecer la marcha del Gobierno, prestándole todo el apoyo que nuestro deber exige, y reclama la situacion para llevar á cabo el pensamiento nacional simbolizado en el ministerio actual”.¹¹³⁶

El moviment barceloní de mitjan agost fou l'avantsala del moviment popular, conegut com a “Jamància”,¹¹³⁷ del baix poble barceloní que esclatà de forma definitiva a partir del setembre d'aquell mateix any.

La tensió i la conflictivitat social, cal remarcar-ho, no s'abandonaren mai des del mateix moment en què J. M. López, cap del govern provisional de la nació, decretà la dissolució de les juntes provincials. L'incompliment de la promesa de reunir una junta central i la participació activa del baix poble provocà l'aixecament de Barcelona en oposició al govern de Madrid. Concretament, la tensió començà a pujar de to a partir del dia 13 d'agost, a conseqüència de l'aclamació que rebé a les Rambles, per part d'un grup de ciutadans, una bandera que simbolitzava la reivindicació centralista. Enmig d'un ambient de creixent crispació, el capità general Jaume Arbutol desarmà el primer batalló de voluntaris de la Milícia Nacional, conegut popularment com el de la “Brusa”. Suposar que aquella acció hagués de ser acceptada per la població i els milicians sense oposició, era una utopia. L'esmentat batalló es féu fort en el castell d'Atarazanas i obligà a fugir a la Ciutadella el capità general, que des d'aquell punt dirigí una comunicació als milicians tot demanant fidelitat al govern.¹¹³⁸

¹¹³⁶ ADL, BOP del 19 d'agost de 1843, circular número 142 del Ministeri de la Governació de la Península, del 18 d'agost de 1843, p. 4.

¹¹³⁷ C. Romea Castro, *Barcelona romàntica y revolucionaria. Una imagen literaria de la ciudad, década de 1833 a 1843*, Barcelona, 1994, p. 137. Segons l'autora, “Jamancia es un derivado que significa “comida” o “hambre”. Tot i que la revolta tingué un component polític, recolzat també en altres ciutats espanyoles posteriorment, de defensa de la convocatòria d'una junta central. Per tant, els “jamancis” també foren coneguts com a “centralistes”.

¹¹³⁸ *Diario de los sucesos...*, apèndix 5, ps. 10-11; i A. Moliner, “El movimiento...”, p. 46.

El 17 d'agost arribà a la ciutat Joan Prim, en qualitat de governador militar de la plaça, i el comandant general de la província. Prim hagué d'establir-se a la Ciutadella en ser-li prohibida l'entrada a Atarazanas. Des d'aquell punt dirigí una proclama conciliatòria a la població, que s'havia de sumar a les que feren l'Ajuntament i el cap polític, amb la intenció de conservar l'ordre públic. Llavors, es decidí crear una assemblea composta de diverses autoritats: diputats provincials, consellers, membres de la junta auxiliar, comandants de la Milícia Nacional i persones notables de la ciutat, sota la presidència de Prim.¹¹³⁹

La primera i única decisió de l'assemblea fou la d'enviar a Madrid quatre comissionats (Antoni Benavent, president de la junta auxiliar; J. de Caralt, vocal de l'esmentada junta; Marià Pons i Tarrech, secretari de l'Ajuntament, i Josep Prats, major de la Milícia Nacional) amb la missió d'arribar a un acord amb el govern sobre les qüestions següents: primer, relleu immediat del capità general Arbuthol, que seria substituït per Prim que, a la vegada, seria rellevat del seu càrrec, posteriorment, per Narcís Ametller; segon, demanar la reunió d'una junta central o en el seu cas corts generals; i, tercer, que se sancionessin totes les disposicions preses per la junta superior de la província durant els dies que durà el pronunciament.¹¹⁴⁰

La comissió partí la nit del 22 d'agost i lliurà les demandes de l'assemblea al govern el dia 27,¹¹⁴¹ però era molt difícil que s'arribés a un acord entre les dues parts. El problema es podia agreujar, encara més, per la conflictivitat que es preveia si els obrers no començaven a treballar i es produïa escassetesa de subsistències. El cap polític interí féu un comunicat en què demanava: “Jornaleros acudid de nuevo a vuestras fábricas y talleres, y desechad toda sugestion que tiende a apartaros del trabajo sin el cual no podeis subsistir. Solo con paz y tranquilidad tendreis los medios necesarios para sostener a vuestras familias”.¹¹⁴² Barcelona, en aquells moments, era una olla a pressió a punt d'esclatar, i Prim feia el paper d'element contrarevolucionari de primer ordre.¹¹⁴³

¹¹³⁹ En el primer moment de la conflictivitat que s'albirava, el govern encapçalat per López intentà aproximar-se al posicionament dels revoltats enfront de l'actitud dels generals Narváez i Serrano, que eren partidaris de sufocar la rebel·lió per la via ràpida. C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 256.

¹¹⁴⁰ A. Moliner, “El movimiento...”, ps. 46-47

¹¹⁴¹ *Diario de los sucesos...*, p. 3

¹¹⁴² *Gaceta de Madrid*, del 29 d'agost de 1843.

¹¹⁴³ El joc polític de Prim i altres progressistes com Madoz, en aquells mesos, fou el de total defensa de l'ordre.

Més endavant tornarem als esdeveniments de la revolució de setembre del 1843 de Barcelona, però cal dir que, en un primer moment (agost), la reivindicació de la junta de Barcelona fou ben modesta: creació de la junta central, que el tron espanyol fos ocupat per Isabel II i que es respectés la Constitució de l'any 1837. La tossuderia i la desconfiança dels promotors del pacte liberal entre progressistes i moderats provocà que el moviment s'anés radicalitzant i degenerés en una revolta del baix poble barceloní. L'aixecament de la capital ocasionà, automàticament, el d'altres ciutats catalanes (Mataró, Girona, Olot, Sabadell, Figueres i Reus) amb uns plantejaments polítics similars als que proposava la junta de Barcelona.

Com en 1840, després de sortir triomfant la rebel·lió de les juntes provincials, els partits parlamentaris tornaren a refusar la possibilitat de reunir una assemblea nacional. Això va provocar la desconfiança de les autoritats i de les poblacions perifèriques, que van veure defraudades, així, les seves expectatives de convocar un poder sobirà nascut del poble. Darrere de l'oposició dels dirigents polítics del moment s'hi degué amagar el temor que produïa una reunió d'aquest tipus, que podia plantejar reformes polítiques extremadament avançades per als plantejaments que tenien els partits liberals.¹¹⁴⁴

Entretant, Lleida entrà en una etapa d'inèrcia en la que es va deixar de qüestionar l'actuació del govern central. L'actitud conformista de les autoritats i de la població ilderdense vingué determinada per dues raons primordials: d'una banda, l'esgotament de la ciutat, a nivell econòmic i moral, després dels dos mesos anteriors en què l'exèrcit fidel a Espartero posà en perill la ciutat i la minvà de recursos, i, d'altra banda, la por davant una possible radicalització dels esdeveniments, que hagués pogut provocar el començament d'una acció reivindicativa de les masses subalternes de la ciutat.

Els dirigents progressistes locals, davant la disjuntiva de protestar per l'acció arbitrària del govern per no convocar la junta central quan s'havia compromès a fer-ho o optar per l'ordre polític i social en la ciutat, triaren l'ordre. Així, almenys, pretengueren aconseguir la tranquil·litat de no patir més sotrats

¹¹⁴⁴ "El que importa és que a Catalunya la confrontació de bàndols havia de produir-se d'acord amb les seves pròpies circumstàncies, i prescindint del complicat joc que menaven els partits parlamentaris a Madrid". J. Fontana, "La fi de...", p. 281. Altres estudis d'historiadors catalans que reflecteixen la dinàmica diferent de la problemàtica catalana apuntada per Fontana són: J. M. Vilà, *Els primers moviments socials a Catalunya*, Barcelona, 1972; A. Balcells, *Catalunya contemporània I (S.XIX)*, Madrid, 1977; M. Izart, *Revolució Industrial i obrerisme*, Barcelona, 1970; J. M. Ollé, *Fonaments de la ideologia liberal conservadora. La dictadura del Baró de Meer (1837-1839)*,

econòmics i socials. La sensació que donava el progressisme lleidatà en aquells moments, agost del 1843, era d'esgotament davant d'uns esdeveniments que els començaven a desbordar. El moviment, tan actiu i emprenedor fins llavors, entrà en una etapa d'immobilisme i els seus dirigents optaren per la retirada cap a una posició política de centre, en comunió amb el moderantisme local, seguint l'actitud de Pascual Madoz. Fins i tot l'exèrcit, globalment, es decantà per l'ordre estricte, tot i que comportés la repressió civil, i es negà a comprometre's amb els radicals o els revolucionaris. El canvi de l'exèrcit, fins llavors molt proper al liberalisme del progrés, era conseqüència d'un de general, encapçalat per la burgesia propietària farta d'experiments polítics revolucionaris, que s'estava produint en la nació en direcció a posicions polítiques conservadores.¹¹⁴⁵

En aquest context, les eleccions del setembre donaren com a guanyador al partit de coalició moderat-progressista al qual s'havien afiliat els diputats lleidatans. La relació de candidats al Congrés per Lleida, vist el moment que travessava la nació, fou producte del pacte entre les principals poblacions lleidatanes, sobretot si s'atén a la correspondència entre els ajuntaments de Balaguer i Lleida, on es parlava de fer una candidatura representativa del nou estat d'ordre que es volia imposar. Concretament, la corporació de Balaguer va escriure a la de Lleida, el 26 d'agost,

“para adoptar de comun acuerdo una candidatura que siendo la expresion del voto general representase en las próximas Cortes la verdadera opinion del país, proyectó este Ayuntamiento constitucional en union con la citada Comision (creada a Balaguer) electoral invitar á una Junta General conjunta de dos representantes de cada distrito que debiese celebrarse en el punto céntrico de la Provincia”.¹¹⁴⁶

La iniciativa de l'Ajuntament de balaguerí trobà ressò en el lleidatà, que no va tardar a contestar-li adherint-se a la idea inicial tot dient que “abundando este Ayuntamiento en los mismos sentimientos que animan á V., desea que al elegir los pueblos á los Diputados y Senadores que representan en el Congreso Nacional á esta provincia, reunan las mejores calidades de desinterés é independencia del Gobierno”.¹¹⁴⁷

Sembla clar que hi hagué un pacte entre els polítics de les principals ciutats de Lleida per aconseguir concretar una candidatura que fos del gust de tothom, d'acord amb la situació política del

Barcelona, 1996; i M. Santirso Rodríguez, *Revolució Liberal y Guerra Civil a Cataluña (1833-1840)*, Lleida, 1999.

¹¹⁴⁵ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 257.

¹¹⁴⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, carta de l'Ajuntament de Balaguer a l'Ajuntament de Lleida, del 26 d'agost de 1843.

¹¹⁴⁷ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, carta de l'Ajuntament de Lleida a l'Ajuntament de Balaguer.

país. Els resultats presentaren l'elecció dels progressistes Pascual Madoz per vuitena vegada com a diputat per la província de Lleida, la de Jaume Ceriola i la d'Antoni Viadera (en segona volta), quedant com a suplent M. Fuster i Arnaldo, que adquiria, així, un protagonisme polític que anava més enllà de l'àmbit de la capital ilerdense.

Pascual Madoz, en el BOP del 21 d'octubre, una vegada conegué la seva reelecció com a diputat a corts, manifestà que

“los acontecimientos del mes de mayo, la lucha sostenida en los meses de junio y julio, crearon en el de agosto el partido parlamentario, que ha triunfado en las elecciones. Este partido llama á todos los hombres que caben dentro de la Constitucion de 1837; proclama la union y reconciliacion de los buenos españoles y el olvido de lo pasado: y bajo más bandera que presenta un lema brillante, no podía prescindir yo de alistarme, teniendo como tengo la íntima conviccion, que sólo haciendo los ciudadanos que hasta aquí han figurado, los sacrificios de sus resentimientos, de sus ambiciones personales, que sólo procurando todos la felicidad de esta patria tan trabajada hace poco por la guerra civil, tan fatigada hoy por la discordia de los hombres que juntos han defendido las instituciones liberales”.¹¹⁴⁸

El partit d'unió liberal tenia com a objectiu polític principal la proclamació de la majoria d'edat de la reina Isabel II, que el dia 10 d'octubre de 1843 havia de complir 13 anys. L'èxit en les eleccions fou total per a la coalició d'unió, que va vèncer en la majoria de províncies amb llistes conjuntes de moderats i progressistes. La composició del parlament quedà dibuixada en un arc representatiu amb una majoria conservadora i on resultaren escollits nombrosos elements de l'aristocràcia.¹¹⁴⁹ Amb el nou hemicicle resultant, la proclamació de la majoria d'edat d'Isabel II fou un fet que no presentà greus entrebancs.

El canvi d'opinió dels progressistes convençuts com era el cas de Pascual Madoz, que s'alineà en el partit d'ordre format en base a la unió d'interessos entre els moderats i els progressistes, responia a la intenció d'aconseguir la pacificació política i social del país i al desencant pel govern encapçalat, des del 1840, per Espartero. El pacte va nàixer de la conscienciació que hi va haver entre els polítics professionals sobre el fet que la conflictivitat que havia viscut la nació es produí, en gran part, per la discòrdia entre els dos partits que representaven. La ruptura que s'arrossegava d'anys enrera provocà que la pau restés alterada des del setembre del 1840 fins al juliol del 1843.

La intenció d'evitar l'enfrontament obert entre les dues tendències liberals no era nova en Pascual Madoz, que havia reiterat en diverses ocasions la necessitat d'arraconar les tensions entre els dos

¹¹⁴⁸ ADL, BOP del 21 d'octubre de 1843, comunicat del diputat a corts, Pascual Madoz, als electors de Lleida, ps. 2 i 3.

¹¹⁴⁹ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 259.

grans partits polítics d'aquell moment per dur a terme una reforma sense discussions. Així, en la sessió de corts del 12 de març del 1840, el diputat lleidatà, defensant-se dels atacs moderats que deien que darrere de la mort de Vehils a Barcelona hi havia el Partit Progressista, manifestà que "he pedido la palabra para reprobare la conducta de los que vienen aquí á excitar pasiones y resentimientos. El que tenga que vengar agravios de particulares ó de partidos, no elija para ello el santuario de las leyes".¹¹⁵⁰

El plantejament polític de Pascual Madoz, tot i la seva defensa del pacte d'unió liberal en el darrer semestre de 1843, era, políticament parlant, clarament progressista. De tota manera, el fet de representar una província catalana en el parlament espanyol féu que en nombroses ocasions manifestés una ferma defensa de la producció nacional i treballés perquè

"se hagan los esfuerzos posibles para poder contribuir á nuestro consumo en los diferentes artefactos de la industria; y que en aquellos en que esto no pueda ser, en que no se produzca lo bastante para el consumo, que entonces se celebre un tratado de comercio que favorezca todos los intereses industriales y comerciales del pais. Esta es la doctrina que yo profeso; y no se crea porque se me vea uno de los más ardientes defensores de la industria catalana que yo no quiero proteger los intereses de las demás provincias; sí, señores, yo quiero que se combinen todos los intereses, porque aunque es esencialmente agricultora la Nación española no está excluida de ser comercial é industriosa".¹¹⁵¹

La visió econòmica de Madoz era clarament proteccionista per a la producció industrial catalana i lliurecanvista per a la resta de l'Estat, eminentment agrari, si així ho desitjaven els diputats que representaven a la resta de províncies. Aquest plantejament li ocasionà alguns enfrontaments amb els seus companys de partit, ja que aquests, en la majoria dels casos, advocaren per un sistema econòmic lliurecanvista.¹¹⁵²

A finals del 1843, Madoz veia clarament que la idea d'unió liberal que ell havia defensat des del juliol d'aquell mateix any se n'anava en orris. El 17 de novembre, en una desesperada intervenció a les corts de Madrid, davant els successius desarmaments que patia la Milícia Nacional arreu de l'Estat, féu un últim intent per assolir les bases del que, sota el seu concepte, havia de pretendre la coalició liberal:

¹¹⁵⁰ ACD, intervenció de Pascual Madoz a les corts, sessió del 12 de març de 1840, Diario de las sesiones de Cortes, Legislatura de 1840, p. 343.

¹¹⁵¹ ACD, intervenció de Pascual Madoz a les corts, sessió del 6 de juliol de 1842, Diario de las sesiones de Cortes, Legislatura de 1842, p. 4.041.

¹¹⁵² Tanmateix, cal dir que la "disciplina de partit" que coneixem avui en dia, no era un fet en aquell temps. Els diputats tenien el seu plantejament personal, que exposaven a les corts, els seus seguidors, i eren uns fermes defensors de l'interès concret de la província que representaven, encara que això pogués anar en contra del programa del partit al qual pertanyien. Era normal que en un mateix partit hi hagués diversos líders i tampoc hi havia una disciplina de vot consensuada entre els membres que el formaven.

"Solo de este modo, señores, es como desapareceran los partidos para siempre; solo de este modo habremos terminado ya la revolucion, y levantado entre todos una bandera que diga: "De aquí no se retrocede." Y ¡ay del que pensara retroceder en este país! porque en esta Nacion podemos detenernos en la carrera, pero retroceder jamás".¹¹⁵³

Madoz deixà clar el seu posicionament i el del seu partit davant el viratge conservador que estava experimentant el país; es podia aturar la carrera de les reformes, però no anar endarrere, per la qual cosa era inviable el desarmament de la Milícia Nacional que s'estava produint en diverses ciutats espanyoles. El diputat per Lleida, capità d'una companyia de la Milícia Nacional de Madrid, era un ferm defensor d'aquell cos armat i proposà, en el mateix discurs, que "los verdaderos liberales deben unirse y formar todos en las filas de la Milicia Nacional, sirviendo así de paladion sagrado para sostener la causa de la libertad".¹¹⁵⁴

L'actitud de Madoz posà sobre avís a l'organigrama del Partit Moderat, que començà a investigar les seves accions en contra de la reacció conservadora que s'estava produint en la nació. Al desembre, el diputat lleidatà s'hagué de defensar, davant del congrés, de l'acusació d'anar en contra del govern per promoure reunions en la seva casa de Madrid:

"guste o no guste, sin que me intimide nada que pueda venir de la Mesa, nada que pueda venir de afuera; sin que se me amenace con que mi casa será allanada porque en ella he tenido la honra de reunir 76 Diputados, que allí nos hemos reunido porque creimos que la libertad del pais podía correr algun riesgo".¹¹⁵⁵

Aquests darrers intents dels diputats progressistes per convèncer el Partit Moderat de la necessitat d'unir els interessos liberals sota una mateixa bandera no serviren de res, la reacció moderada fou un fet cada cop més contrastat en els últims dies de desembre del 1843 i en els primers mesos del 1844, tot esperant acabar, pas a pas i sense estridències revolucionàries, amb la cada cop més dèbil oposició progressista.

¹¹⁵³ ACD, intervenció de Pascual Madoz a les corts, sessió del 17 de novembre de 1843, Diario de las sesiones de Cortes, 2ª Legislatura de 1843, p. 203.

¹¹⁵⁴ ACD, intervenció de Pascual Madoz..., p. 203.

¹¹⁵⁵ ACD, intervenció de Pascual Madoz a les corts, sessió de l'1 de desembre de 1843, Diario de las sesiones de Cortes, 2ª Legislatura de 1843, p. 310.

CAPÍTOL 7

FALLIDA DEL PROGRESSISME I REACCIÓ MODERADA

La Capital de Catalunya movida sin duda por agentes vendidos al extranjero que enemigos de nuestra gloria desean ver arruinadas nuestra industria y comercio y quizás aun más hacemos sentir el peso de su intervencion, se halla afligida y combatida por los trastornos que ellos mismos promueven alucinando á los incautos y honrados Catalanes que ciegos instrumentos de su maquiavelismo se convierten en otros tantos elementos de su destruccion y ruina oponiéndose á la marcha de todo Gobierno constituido, destruyendolo y paralizando todas las fuentes de felicidad pública y todos los elementos de prosperidad y bienestar que con la paz y solo en la paz pueden fructiferar y colocar á esta gran Nacion en el lugar que le corresponde. Todas las provincias que componen el Principado y la España toda, vé con dolor y deplora amargamente las funestas consecuencias que pueden acarrear de no sofocar en su origen las disensiones que afligen Barcelona que dejándolas tomar más incremento terminarian indudablemente por subvertir todo principio de orden y sumirnos en la mas espantosa anarquía.¹¹⁵⁶

La definitiva fallida del model progressista i la conscienciació, per part de l'elit política espanyola, de la necessitat d'imposar un estat més fort que l'assolit en els darrers dos anys i mig arribà amb la insurrecció del baix poble barceloní a començaments de setembre del 1843. El progressisme d'ordre es convencé que el desbordament popular engegat a Barcelona podia portar a un qüestionament de la jerarquia social i aquest era un fet que no els interessava que es produís. En el fons, darrere del seu projecte polític hi havia grups socials que tenien com a base del seu estat social la propietat, més o menys important, però propietat a la fi.

A finals de l'estiu i començaments de la tardor de 1843, la confusió política era molt gran i la sensació de desemparament dels dirigents locals era palpable; per tant, és de suposar que apostessin per la consolidació d'un estat més fort en base a la unió del liberalisme per restablir l'ordre social i polític contínuament trencat pels pronunciaments i revoltes d'un o altre signe en els tres últims anys de govern progressista.

LA REBEL·LIÓ CENTRALISTA CONTINUAVA¹¹⁵⁷

A Barcelona, com ja s'ha dit, es dirimia el pols final del període progressista (1840-1843). Fou l'encontre més radical i espectacular de tots els que es produïren durant el Trienni Progressista, però

¹¹⁵⁶ ADL, BOP del 7 de setembre de 1843, article d'ofici del govern superior polític de la província de Lleida, p. 1.

¹¹⁵⁷ La revolta centralista no significava una proposta de govern unitari i centralitzat com va creure Pirala, sinó, més aviat tot el contrari, la reunió d'una junta central que aplegués el poder i les peculiaritats de les juntes constituïdes a les províncies. A. Pirala, *Historia contemporánea...*, p. 28.

aquesta ciutat no fou l'única on es produí l'aixecament del poble demanant una junta central que canalitzés les demandes socials de la classe mitja i baixa urbana. Concretament, hi hagué notícies que a Girona,¹¹⁵⁸ Saragossa, Lleó i Vigo es produïren sublevacions populars importants, mentre que en altres ciutats com Almeria, Granada, Màlaga, Cadis i Sevilla hi va haver intents de sedició ràpidament aixafats.¹¹⁵⁹ En la majoria de casos, exceptuant els de Girona i Barcelona, les capitals espanyoles que es pronunciaren ho feren en defensa de la regència d'Espartero.¹¹⁶⁰ Per això, el fet que altres ciutats catalanes, que no eren capitals de província, també secundessin el moviment de Girona i Barcelona, confirmava una certa autonomia ideològica de la regió en el moviment de setembre i octubre del 1843, tot i que cal precisar que a Lleida província cap població seguí l'aixecament.

Ja s'ha vist, en l'apartat anterior, com s'havien produït aldarulls a Barcelona, a mitjan agost, demanant la constitució de la junta central, en els quals s'arribà a implicar a la junta provincial de la ciutat de Lleida. En un article d'ofici del Govern Polític de Lleida, publicat en el BOP del 7 de setembre, el delegat ministerial informava, sense entrar en matisacions, que a Barcelona s'havia engegat un moviment de protesta que amenaçava “por subvertir todo principio de orden y sumirnos en la más espantosa anaquía”.¹¹⁶¹

En el comunicat del cap polític, Aniceto Cálvez, es posava de manifest que la qüestió social de Barcelona era un fet diferencial al de la resta de les ciutats espanyoles, i que la solució no passava perquè un o altre partit governés la nació, ni molt menys per la unió d'un govern d'ambdós. La lluita del poble barceloní, amb una població obrera estimada de 80.000 persones, era de futur i peculiar

¹¹⁵⁸ Vegeu J. Grases, *Breve reseña de las ocurrencias políticas, estragos é inundacion del rio Galligans y del sitio de Gerona en setiembre, octubre y noviembre de 1843*, Girona, 1843.

¹¹⁵⁹ El moviment, a diferència del que creia Raventós, trobà un cert ressò en algunes ciutats espanyoles. M. Raventós, *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX*, Barcelona, 1987, p. 55. Però sí que és cert que la documentació treballada apunta a una particularitat diferent del cas català. Per exemple, a Lleó el moviment va ser poc radical ideològicament. A. Moliner, “El movimiento juntero leonés durante la regencia de Espartero”, a *Trienio*, núm. 8, Madrid, novembre-1986, ps. 87-125.

¹¹⁶⁰ A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, ps. 243-257. Els moviments andalusos constituïts tingueren una vida efímera, ja que en molts casos ni arribaren a formar una junta. La primera ciutat que apostà per la junta central fou Almeria, que es pronuncià el 29 de setembre en contra del govern provisional. La junta d'aquella ciutat va exercir la seva autoritat fins el dia 5 d'octubre, i va considerar aquell aixecament com un complement del que s'havia engegat el 28 de maig, dia en què la ciutat es pronuncià per la regència del duc de la Victòria fins l'octubre del 1844. El mateix dia que cessà en les seves funcions la junta d'Almeria es pronunciaren Granada i Màlaga, però les sedicions d'aquelles ciutats foren aixafades amb molta rapidesa. A Sevilla, el 25 de setembre, el poble es manifestà cridant a favor de la junta central i també hi hagué disturbis a Còrdova, Grazalema, Cadis i Xerès, però de poca intensitat. A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 253. Segons Antonio Pirala, l'aixecament s'intentà, en un o altre moment, en quasi totes les capitals espanyoles, però sense cohesió ni direcció “hijos más bien del entusiasmo que de la cordura”. A. Pirala, *Historia Contemporánea*, vol. I, ps. 50-53.

¹¹⁶¹ ADL, BOP del 7 de setembre de 1843, article d'ofici d'Aniceto Cálvez, cap polític de Lleida, ps. 1-2.

d'aquella ciutat, amb la qual cosa, com afirmava Aniceto Cálvez, si no s'anava a l'origen de la dissidència, que era la problemàtica laboral entre patrons i obrers, es feia difícil trobar una solució satisfactòria. Si no s'actuava com deia el cap hi havia el perill que la revolta s'anés radicalitzant més i pogués haver una subversió de l'ordre dominant.

Josep Nicolau Milà de la Roca, propietari del diari *La Prosperitat* i monàrquic constitucional-moderat, fou fet presoner, deportat per la junta de Barcelona i el seu diari suprimit el 7 d'agost del 1843. L'actuació de l'organisme, per tant, es desmarcava, si més no, del pensament polític que uns mesos abans promogué la unió dels partits liberals.

Milà, un cop alliberat, contestà un escrit de Francesc Castany, membre de la junta de Barcelona, en el diari *El Heraldo* (núm. 345) de Madrid, en què posava sobre avís al govern provisional dels esdeveniments que es produïrien uns dies més tard a Barcelona. El redactor deia que, en el fons, la junta de Barcelona no treballava per la unió liberal, sinó que continuava defensant l'ideal progressista. Per raonar la seva argumentació, en l'escrit del 13 d'agost, feia un breu repàs dels esdeveniments que havien ocorregut a Barcelona des del setembre del 1840 fins a l'agost del 1843. La seva visió era la d'un home moderat, que des de les columnes del seu diari s'oposà a l'aparell progressista de Barcelona i d'Espanya, amb la qual cosa la lectura del document ofereix una imatge diferent dels esdeveniments: la de les persones represaliades en aquells anys pel govern progressista. El moviment, segons el redactor, s'inicià el setembre del 1840 per l'aprofitament estratègic de les masses urbanes per part d'una elit

“sin más opinion política que su ambicion y la hidrópica sed de acumular mandos y riquezas lograron alucinar á las masas proletarias, y hacerse con su apoyo dueños de la situacion de aquel país; gobernándolo bajo el nombre del partido progresista, con una altamería insufrible y con la audacia que inspira tener en su favor á las masas jornaleras de aquella capital, sosteníase y fomentábase por la pandilla dominante un inveterado rencor en las clases proletarias contra las personas pudientes, era un crimen, un anatema de insulto y befa el ser monárquico constitucional ó moderado; y todos los hombres de arraigo de Barcelona, todos aquellos que poseen algunos bienes de fortuna, fueron rechazados de toda representacion, y mirados por el vulgo alucinado como una rara fementida y proscrita”.

En les paraules de Milà es pot observar que la vida dels que donaren suport al Partit Moderat no va ser gens fàcil en la Barcelona revolucionària d'aquell moment, però també ens indicava que hi hagué un grup determinat que per ambició, com deia l'autor de l'escrit, o per creença ideològica dirigí el moviment del poble per aconseguir instaurar el govern progressista en la nació. En el seu argument, Milà relacionava el grup progressista de Barcelona amb l'antic regent Espartero, en oposició a la unió

de tots els barcelonins i espanyols que provocaren la revolta d'aquell estiu contra el general. La junta de Barcelona, segons el propietari del diari, no volgué donar suport a la unió liberal i, per tant, va continuar defensant els ideals contra els quals tots els espanyols es van aixecar en el mes de maig del 1843.

“Osó el orgulloso Espartero encastillado en su soberbio alcázar de Buena Vista, derribar el ministerio López, esperanza y consuelo de los buenos, y con además altanera y estúpida ignorancia insultar á todo un pueblo de héroes.¹¹⁶² Barcelona, aquel pueblo clásico de honradez y patriotismo, no en valde escuchó la voz del entusiasta y heroico Prim; y olvidando el humo del horroroso bombardeo, caminando aun por sobre los escombros en que el vandalismo ayacucho redujera sus ricos edificios, y despreciando millares de bocas de fuego que de continuo con nuevo incendio y devastacion la amenazaban; á la sola vista del sanguinario Zurbarano se agita, se conmueve y sin un solo fusil, inerme del todo, mezclado el pobre con el rico, el fabricante con el operario, el verdadero progresista con el moderado y el republicano, olvidando todos mezquinas rencillas de partido y respirando sólo amor patrio y españolismo. PAZ y UNION claman, y al magnético grito de VIVA EL PAÍS y VIVA LA REINA, empuja á sus alcaldes constitucionales hacia el encuentro de los soldados de la nacion que iban á publicar la “Ley marcial”: Los bravos defensores del país y de la Reina, y el digno general que los acaudilla admiran el demedo del pueblo barcelonés, recuerdan que son españoles y al fin hacen causa comun con sus hermanos”.

La junta es creà, però, segons Milà, fou manipulada per un grup que no respectà l'esforç comú de totes les tendències polítiques que participaren en l'enderrocament d'Espartero. Ràpidament, actuà contra ell i altres moderats de Barcelona, amb la qual cosa semblava clar que ben aviat, l'empresonament de Milà fou el dia 22 de juliol, es decidí el signe sociopolític que havia de seguir l'organisme. La junta de Barcelona

“rodeada de una policia de más de 300 esbirros, creándose una guardia particular y anatematizando á un partido político que cuenta más de tres largos años de persecución, dejó de ser junta de salvación del país y de la Reina. La Junta de Barcelona encabezando y confinando sin formación de causa á ciudadanos honrados que fueron los primeros en presentar sus pechos para el actual pronunciamiento: la Junta de Barcelona creando comisiones militares que deben decidir de la vida del hombre en el corto espacio de seis horas: la Junta de Barcelona desterrando redactores de periódicos y suprimiendo estos á mano armada, ha faltado á Dios y á los hombres, ha desgarrado la Constitucion del Estado, y se ha hecho tan odiosa á la nacion como al infame bando ayacucho”.¹¹⁶³

Cal insistir que les paraules eren de Josep Nicolau Milà, militant convençut del Partit Moderat, i que, per tant, les seves consideracions podien ser una mica exagerades, però si que és cert que donava una informació vàlida a l'hora de constatar el signe polític de la junta de Barcelona des del mateix moment en què es constituí. Amb l'exemple d'aquell moderat es posava de manifest que la junta desconfiava de la unió del liberalisme espanyol, perquè la suposaven efímera, des de ben antuvi, i que

¹¹⁶² López havia declarat al congrés que el propòsit era: “olvido, paz, reconciliación y amnistía”.

¹¹⁶³ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, nota de Josep Nicolau Milà de la Roca i Guillà anomenada: “El Director redactor de la Prosperidad, periódico de Barcelona, a sus suscriptores y al público”.

l'aposta real del moviment centralista no era altra cosa que l'intent de constituir una Espanya més progressiva, moderna i igualitària.¹¹⁶⁴

Els esdeveniments es radicalitzaren a partir del 2 de setembre de 1843 amb l'aixecament de Barcelona demanant la definitiva constitució de la junta central, i que fou seguit de forma immediata pel de Girona. La causa directa fou la lectura des de l'Ajuntament, el festiu 1 de setembre en què se celebrava el pronunciament progressista del 1840, de les notícies que arribaren des de Madrid en què es posava de manifest la nul·la gestió dels comissionats allí desplaçats amb la missió de fer un pacte amb el govern. La massa envai els carrers cridant contra el govern de J. M. López i en favor de la convocatòria de la junta central. Després d'una nit d'enorme tensió,¹¹⁶⁵ el dia 2 es formà una comissió popular, presidida per Antoni Baiges, que va dirigir una proclama a la població en què feia esment de l'actitud "anticentralista" de J. Prim.¹¹⁶⁶ El mateix dia, la comissió féu els preparatius per organitzar una junta de caràcter català formada per dos comissionats "por distritos judiciales".¹¹⁶⁷

En un ambient cada cop més enrarit, Joan Castells, un dels comissionats enviats a Madrid, el comandant Riera i altres oficials de l'exèrcit feren uns manifestos duríssims contra el govern provisional de López en què criticaven l'actitud de dirigir el país sense fer cas de les protestes dels pronunciats.¹¹⁶⁸ Riera, concretament, cridava al baix poble a insurgir-se: "Jornaleros recordad como en los ominosos tiempos de los Meers y Lleonards, os robaban vuestros amos el fruto de vuestro sudor, como os oprimían e insultaban, y vendreis a engrosar nuestras filas militares".¹¹⁶⁹ La lluita estava servida: "Libertad o muerte" era la consigna dels centralistes, i la junta que havia de donar direcció al moviment es creà, seguidament, el 3 de setembre. Els vocals de la citada junta eren, en molts casos, els mateixos que en el mes de juny havien encapçalat la que es constituí llavors per enderrocar Espartero. El primer manifest que feren, cercava l'adhesió a la causa centralista "al solo objeto de salvar la

¹¹⁶⁴ J. Fontana, "La fi de...", p. 291.

¹¹⁶⁵ Durant la nit, el comandant Riera, sense obeir les ordres de Prim de dissoldre el batalló que manava, va ocupar la plaça de la Constitució disposat a lluitar per la junta central. A. Moliner, "El movimiento...", p. 52.

¹¹⁶⁶ *Diario de Barcelona*, del 4 de setembre de 1843; i *Diario de sucesos de Barcelona...*, apèndix X, p. 16.

¹¹⁶⁷ *Eco del Comercio*, núm. 351, del 9 de setembre de 1843.

¹¹⁶⁸ El gabinet López havia declarat l'estat de setge en nombroses ciutats, havia desarmat batallons de la Milícia Nacional, havia dissolt alguns ajuntaments espanyols i el Senat, havia imposat contribucions sense haver estat aprovades per les corts, havia decretat una quinta de 25.000 homes i no havia convocat la junta central. *Diario de los sucesos de Barcelona...*, apèndixs núm. XI i XII, ps. 17-18.

¹¹⁶⁹ *Diario de los sucesos de Barcelona...*, apèndixs XI i XII, ps. 17-18.

Constitucion repetidas veces infringida por el gobierno de Madrid," comptava amb el suport de l'Ajuntament i la Milícia Nacional i es proposava crear una junta de partit que més endavant havia de desembocar en la junta superior de la província.¹¹⁷⁰

Paral·lelament, aquell mateix 3 de setembre, les tropes favorables al govern prenen posicions a la ciutadella i els centralistes se situaven a les fortaleses d'Atarazanas, la Aldama i el Pont de Santa Madrona. Aquella tarda arribà la tropa "unionista" que el capità general Gil de Avalle havia manat desplaçar-se des de Tarragona. Amb l'escenari del teatre de la guerra preparat només feia falta començar les hostilitats, i aquestes s'engegaren el dia 4 de setembre. En una de les primeres escomeses del dia resultà ferit el coronel i president de la junta Antoni Baiges, que fou reemplaçat, a partir de llavors, per Rafael Degollada.¹¹⁷¹ Altrament, l'Ajuntament i el capità general, que havia amenaçat de bombardejar la ciutat després de l'atac dels centralistes al barri de Gràcia, s'intercanviaren nombroses comunicacions amb la finalitat d'aconseguir evitar la violència, però els resultats foren, en tot moment, nuls. La junta no es refiava del consistori i no accedí a què aquest s'entrevistés, en terreny neutral, amb el cap contrarevolucionari que estava rabiós per l'esmentat bombardeig de Gràcia dut a terme pels centralistes. La junta es considerava, en aquell moment, el poder superior de la ciutat, i creia que era amb ella amb qui havia de parlar el capità general si volia negociar.¹¹⁷² El 7 de setembre, el capità general complí l'amenaça que havia fet de bombardejar la ciutat i llançà nombrosos projectils contra la població com a venjança per l'aixecament i l'atac perpetrat contra el barri moderat.¹¹⁷³

Barcelona es pronuncià, de nou, perquè les autoritats i el poble, que encapçalaren el moviment de juny i juliol, es veieren traïts pels dirigents polítics madrilenys i pel coronel Prim. Aquests en el seu dia, a finals de juny, acordaren amb la junta de Barcelona que una vegada destituït Espartero es reuniria una junta central, que

“abrazó y juró sostener el ministro universal D. Francisco Serrano al encargarse de las seis carteras por decreto especial de la Junta de Barcelona, bandera que esta guarnicion defiende con honor y bizarría, mientras otros pueblos

¹¹⁷⁰ Formaven part de la junta, el coronel Antonio Baiges, president, Josep M. Bosch, Vicenç Soler, Rafael Degollada, Josep Vergés, Josep Masanet, Joan Castells, Agustí Reverter i Josep Ma. Montaña, en qualitat de vocals. Vegeu, *Revolución de Barcelona proclamando la Junta Central. Diario de los acontecimientos de que ha sido teatro esta ciudad durante los meses de setiembre, octubre y noviembre de 1843. Redactado por un testigo de vista*, Barcelona, 1844, p. 18.

¹¹⁷¹ M. Marliani, *La Regencia de...*, p. 690.

¹¹⁷² Vegeu tot el seguit de comunicacions entre el cap polític i l'Ajuntament a *Revolución de Barcelona...*, ps. 232-233.

¹¹⁷³ *Revolución de Barcelona...*, ps. 232-233.

la han secundado: bandera que levantó la ciudad de Barcelona inscribiendo en ella el Sacrosanto lema de union de todos los liberales. Bajo de este concepto esta rica Capital y sus valientes defensores no pueden ser considerados como rebeldes".¹¹⁷⁴

Era evident que la manca de sintonia entre els objectius polítics dels dirigents dels dos partits majoritaris liberals, les autoritats locals i el poble de Barcelona havia conduït a una situació d'enfrontament constant entre aquells i els successius governs que es crearen a Madrid. La lluita de la capital catalana i d'algunes ciutats satèl·lits que secundaren el moviment per renovar el novell estat liberal espanyol era diferent a la que es plantejava des de les elits polítiques nacionals. També ho començava a ser l'economia amb la introducció de la indústria del cotó a gran escala que comportava una visió distinta enfront a les conseqüències del desenvolupament capitalista, ja que a la resta de l'Estat continuava essent dominant l'economia agrària tradicional que implicava de forma diferent, laboralment, a tots els sectors socials. I, finalment, també influí en l'aixecament l'actitud d'intransigència dels dirigents de la resta de la nació vers un cert tret diferencial català, que provocava el constant recel, entre ambdues parts, del que es manegava en la capital del Regne i en la del Principat. La desafortunada frase de Zurbano: "España bien puede vivir sin Cataluña", mostrava clarament l'antipatia, portada als últims extrems, que presentava la problemàtica catalana en els ulls d'alguns caps de l'exèrcit. Per un altre cantó, els moviments catalans havien estat aprofitats sistemàticament (primer per Espartero, el 1840, i més endavant per Narváez i Prim, el 1843) perquè els polítics i militars de la resta de la nació es poguessin encimbellar en el poder sense tenir en compte les promeses que feren als pronunciats catalans, en ambdós casos, de constituir una junta central. L'incompliment ocasionà una radicalització progressiva de la protesta, que quallà en el moviment anomenat de la "Jamància".

No ha d'estranyar, doncs, que la rebel·lió, tot i que hi hagué el suport d'algunes ciutats espanyoles, es concentrés en terres catalanes i, especialment, en les ciutats de Barcelona i Girona.

El cas de Girona és digne de menció per la cohesió que mostraren totes les autoritats d'aquella ciutat en la protesta, ja que l'aixecament fou protagonitzat per la junta superior de govern de la província (creada el juny), la Diputació provincial, el comandant general i el subinspector de la Milícia

¹¹⁷⁴ *Diario de Barcelona*, del 18 de novembre de 1843, comunicat de la junta suprema provisional de Barcelona, signada per Rafael Degollada (president), del 17 de novembre de 1843, ps. 3.765-3.766.

Nacional, cosa que mostrava ben clarament la unió d'interessos de les forces polítiques locals gironines.¹¹⁷⁵ El comandant general de la plaça, Francesc Bellera, llançà una proclama a la nació, el dia 7 de setembre, en què manifestava la seva pretensió de donar suport al moviment centralista engegat a Barcelona “con una columna de valientes volaré á unirme con los bravos de Barcelona”.¹¹⁷⁶

El mateix dia 7, els revoltats gironins recordaven a la nació que

“cuando en Junio último se levantó el grito de abajo Espartero y su Gobierno, el partido político vencido en la revolucion de Setiembre de 1840, y vencido después en Octubre de 1841, ofreció su cooperacion, y bajo la bandera de union se proclamó como norte la abolicion de antiguas denominaciones de partido y olvido sincero de pasados desaciertos, y como base para la estabilidad del porvenir á que todos los hombres probos y honrados formasen una masa compacta, fuerte y respetable bajo la denominacion de partido nacional. El partido liberal progresista siempre franco, generoso siempre y en demasía confiado aceptó el programa (...) En la revolucion de Setiembre sucumbió Cristina, porque al frente de un partido atentó contra la ley fundamental y entregó la nacion a influencias extrañas. En la revolucion de Junio sucumbió Espartero por los mismos motivos. Serrano olvidó que la revolucion no estaba completada, se desentendió de las poderosas razones que le esponían los nombrados para la Junta Central que mejor que él conocían las necesidades y opiniones del país, y cometió la heregía política de intentar detener el carro de una revolucion salvadora, al propio tiempo que se convertía en Ministerio revolucionario; porque atentaba cada día sin estar facultado para ello á los artículos de la Constitucion, de la que debía ser fiel guardador. De este modo promovió primero al recelo y la desconfianza, y luego concitó contra sí la Nacion que hoy se apresta para salvar su libertad amenazada. Buscando su apoyo en hombres de antecedentes poco satisfactorios, y en apóstatas que han abjurado de sus principios movidos por el resorte innoble de una desmedida ambicion ha caído de error en error y con sus actos anticonstitucionales ha puesto en guardia á la Nacion que se dispone á salvarse del peligro que amenaza á sus caras y veneradas instituciones”.

La proclama gironina era un perfecte resum dels greuges als centralistes en què havia caigut el govern de la nació, que

“no se ha contentado solamente con desgarrar el Código fundamental del Estado, sino que ha perseguido á sus más valientes y leales defensores á los que siempre le han tributado el respeto más profundo y la más sagrada veneracion. No solamente ha convocado Cortes abrogándose el poder Real, ha disuelto en su totalidad el Senado, ha prevenido el juicio de los Representantes de la Nacion, relativamente á la declaracion de la mayoría de la Reina constituyéndose intérprete de la voluntad Nacional, ha nombrado Diputaciones y Ayuntamientos de Real orden, ha exigido impuestos no votados por las Cortes, está contratando la ruinosa cesion de todos los bienes Nacionales por la insignificante cantidad de cuatrocientos millones en esclusivo beneficio de algunos agiotistas, si no que dejando presidir en ciertos ramos de la administracion política y militar un marcado esclusivísimo ha destituido á Oficiales beneméritos, ha desterrado Generales de servicios distinguidos, ha gravado el presupuesto en vez de atender á urgentes economías por la opinion pública reclamada, y en vez de fomentar la reconciliacion aceptada de buena fé por el partido liberal ha hecho renacer antiguos odios y desidencias que se hubieran olvidado para siempre.”¹¹⁷⁷

Quedava clar que el moment polític tornava a despertar velles passions i desconfiances en el si de les juntes de Barcelona i Girona, que eren de caràcter progressista-republicà i restaven influïdes pel

¹¹⁷⁵ Amb tot, en els dies següents, es produïren nombroses fractures i aliances entre els dirigents gironins, ja que la major part dels membres de l'Ajuntament fugiren de la ciutat i es posaren a favor dels assetjants. M. Bosch, “De la Regència d'Espartero al segon període de Govern Moderat”, *Història de Girona*, núm. 8, Girona, 1997, p. 257.

¹¹⁷⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1471, proclama de Francesc Bellera, comandant general de la província de Girona, del 7 de setembre de 1843.

¹¹⁷⁷ La proclama continuava manifestant el ferm propòsit de la província de lluitar per la junta central: “La provincia de Gerona se apresta á la lucha y su Junta de Gobierno se ha propuesto seguir una marcha tanto más decidida (...) JUNTA CENTRAL, CONSTITUCION, ISABEL SEGUNDA é INDEPENDENCIA NACIONAL (...) para evitar interpretaciones siniestras, que su lema es : NI CRISTINA NI ESPARTERO, NI INFLUENCIA INGLESA, NI FRANCESA, AMISTAD con todas las Naciones que quieran aceptarla sin mancillar el decoro del nombre español: PAZ Y LIBERTAD”. AML, sèrie correspondència, caixa 1471, proclama de les autoritats gironines anomenada: “A la Nacion”.

radicalisme de les classes mitjanes i baixes urbanes. Als pronunciaments de Barcelona i Girona seguiren els de Saragossa, Reus i Figueres, i, també, hi hagué intents a Mataró, Almeria, Granada, Lleó, Salamanca, Toro i Oliva durant els mesos de setembre i octubre.¹¹⁷⁸

A Figueres, concretament, es visqué un ambient revolucionari important des dels primers dies del mes de setembre. El dia 5, la Milícia Nacional féu una declaració d'intencions, en forma de manifest, tot dient que

“en donde no hay libertad, el pueblo no puede ser feliz. Las naciones más florecientes de Europa no son dichas porque no han conquistado sus derechos; como en España la clase más numerosa es la más pobre. Y ¿ahora que se nos presenta esta bella ocasion dejariamos de aprovecharla? A las armas, Viva la Junta Central, Viva la Cortes Constituyentes. Viva el pueblo unido y soberano y caigan las cabezas de los tiranos”.¹¹⁷⁹

Abdó Terrades, líder del Partit Republicà, fou el president de la junta constituïda a Figueres després de tornar de França, el 9 de setembre, juntament amb altres dirigents republicans com Monturiol, Burgell, Martí, Amat i Torres i Brunet, on havien marxat després dels successos de Barcelona de novembre i desembre de 1842. Amb aquells líders revolucionaris no ha d'estranyar, doncs, que l'ideari que inspirà el pronunciament figuerenc fos el més avançat, en propostes sociopolítiques, entre els moviments centralistes de tota la nació. La proclama que féu la seva junta el 14 de setembre era un clar exemple del sistema polític que intentava implantar el Partit Republicà en la nació:

"Junta Central compuesta de representantes de las provincias elegidas por todos los españoles sin excepcion. Gobierno provisional ejercido por la Junta Central hasta la inmediata convocacion de una asamblea constituyente. Igualdad de derechos políticos entre todos los españoles para lo sucesivo, base indispensable para hacer efectiva la soberania nacional".¹¹⁸⁰

El pas endavant que pretenien els radicals, a nivell polític, era important, ja que plantejava una societat igualitària per a tots els ciutadans. Entretant, els generals Joan Martell i Narcís Ametller entraren amb els seus batallons a Barcelona, en un clar signe de suport a la junta central, amb el crit, proferit pels soldats, de: “¡Muera Narváez!, ¡Muerte a Concha! y ¡muerte a los tiranos!”. El 12 de setembre sortí Ametller d'aquella capital amb 2.000 homes disposat a aixecar la bandera centralista per tots els pobles de la província.¹¹⁸¹

¹¹⁷⁸ *Diario de Barcelona*, del 23 d'octubre de 1843, p. 3.660.

¹¹⁷⁹ *Diario de Barcelona*, del 10 de setembre de 1843, p. 3.409.

¹¹⁸⁰ *Diario de los sucesos de Barcelona...*, documento XXVI, ps. 35-36.

¹¹⁸¹ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 264-265.

Després dels aixecaments de Barcelona i Girona, la següent capital de província en pronunciar-se fou Saragossa, que ho féu el 18 de setembre de 1843. La capital aragonesa constituí una junta “salvadora de la Patria” formada per sis individus i recolzada dels progressistes esparteristes de la ciutat.¹¹⁸² Tot i que la junta saragossana acabà la idea de constituir una junta central composta de dos representants de cada província, es declarà partidària de la regència d’Espartero, causa que ja havia defensat a l’estiu d’aquell mateix any amb motiu del pronunciament d’unió liberal desenvolupat en altres ciutats per enderrocar el duc de la Victòria.¹¹⁸³

La junta aragonesa engegà, així, una causa que es faria un tret diferencial entre els pronunciaments catalans i els de la resta de l’Estat espanyol del setembre i l’octubre del 1843. Mentre a Catalunya la proposta política de la sedició fou la de constituir una junta central que aplegués les demandes polítiques i socials encaminades a obtenir una societat més igualitària,¹¹⁸⁴ en els moviments de la resta de l’estat, a part de plantejar l’organització de l’esmentada reunió, es defensà obertament la tornada d’Espartero en la direcció de la regència, fins a l’octubre del 1844, si acceptava les condicions dels centralistes. Primer Saragossa, després Almeria, el 29 de setembre, i més endavant Lleó, l’11 d’octubre, i Vigo, el 23, es pronunciaren amb el suport dels progressistes propers a Espartero i el de petites guarnicions militars.

A Barcelona, la junta superior de la província, creada el 3 de setembre, gaudí de totes les facultats per organitzar el govern de la ciutat durant el temps que durà l’enfrontament entre els “centralistes” i els “unionistes”. Altrament, per organitzar millor la defensa es creà una junta d’armament i una altra de militar per tractar temes jurídics de l’exèrcit.¹¹⁸⁵

Durant la segona quinzena de setembre, la junta publicà nombrosos decrets per reorganitzar la vida ciutadana i per donar un sentit polític a la revolta.¹¹⁸⁶ En totes les proclames que emeté, repetí,

¹¹⁸² J. M. Delgado Iradeta, “Los pronunciamientos militares de 1843 en Zaragoza”, *Cuadernos de Investigación. Historia*. Vol. VI, Logroño, 1980, ps. 65-80.

¹¹⁸³ A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 253. El moviment tingué alguna repercussió en alguns pobles aragonesos com Alcanyis, Eixea, Belchite, Casp, Velilla, Fuentes, etc., però no prosperà ni a Osca ni a Terol.

¹¹⁸⁴ En aquell temps es féu famós a Barcelona el diari republicà anomenat: *El centralista o nivelador*, dirigit pel republicà Francesc de Paula Cuello, que, com ja s’ha vist, tingué un paper destacat en els esdeveniments del novembre de 1842.

¹¹⁸⁵ *Acontecimientos políticos...*, p. 141.

¹¹⁸⁶ El 7 de setembre, la junta demanà als estrangers que hi havia a la ciutat que se li presentessin, el 10 de setembre declarà traïdor Prim i nomenà mariscal de camp dels exèrcits centralistes Narcís Ametller, el 14 nomenà cap polític F. Vall-llobera i adoptà els orfes i vídues de la

incansablement, que “el ministerio faltando á su palabra y formal compromiso de junta central, ha convocado cortes y cortes ordinarias y se ha constituido instrumento de una camarilla de gitanos políticos sin fe ni pudor ni conviccion.” Per això, l’organisme s’aixecava i es convertia en senyera del pronunciament “para encaminarlo por la senda de la pública felicidad, restableciendo el equilibrio entre los partidos, sin abdicar el poder aquel a quien por haberlo creado pertenece la situacion”.¹¹⁸⁷

La lluita, segons totes les cròniques de l’època, fou acarnissada, per la qual cosa la junta volgué aprofitar tots els recursos humans i materials que hi havia en la ciutat. Després de la seva constitució, ordenà amb rapidesa que tots els civils i militars es possessin sota la seva direcció per crear un batalló de combat. En els primers dies es comptava amb una força que estava al voltant dels 1.000 i 2.000 homes, dels quals, el 9 de setembre ja n’hi havia 200 fora de combat.¹¹⁸⁸ Després d’oferir 5 rals diaris a qui s’allistés en el bàndol centralista, el dia 12 s’afegí un segon batalló al que hi havia inicialment. Les pèrdues de les primeres escomeses obligaren a militaritzar a tots els homes entre els 17 i els 40 anys, i, fins i tot, els presidiaris que formaren part del batalló dels “salvaguardias de la libertad”.¹¹⁸⁹ A finals de setembre, la força militar “centralista” havia augmentat i podia fer front amb unes certes garanties als atacs dels “unionistes”. La força humana era, llavors, de 3.500 homes, distribuïda en 8 batallons de regulars, un d’artilleria, un de sapadors, un esquadró d’hússars, una companyia de guies, una de salvaguardes i una de cossos francs.¹¹⁹⁰ Aquesta tropa comptava amb el suport dels batallons de la Milícia Nacional, entre els quals destacava, pel seu simbolisme en la lluita, el de la “Brusa”. Quan finalitzà la lluita, la junta comptava amb el suport de 6.000 combatents i havia planificat una estratègia de defensa força efectiva, lloada per nombrosos observadors estrangers, basada en la construcció de barricades i trinxeres fetes de sòlides estructures de pedra i argamassa, que haguessin necessitat, amb tota probabilitat, de l’acció de 50.000 homes per prendre la ciutat per la força.¹¹⁹¹

guerra, el 17 destituí el govern J. M. López, el 23 demanà armes per la lluita, el 28 amnistià els soldats desertors, el 29 declarà milicians tots els homes entre els 17 i els 40 anys de la ciutat, etc. A. Moliner, “El movimiento...”, ps. 59-60.

¹¹⁸⁷ *Diario de los sucesos...*, ps. 18, 28 i 31.

¹¹⁸⁸ A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 246.

¹¹⁸⁹ *Diario de los sucesos...*, ps. 26-27.

¹¹⁹⁰ A. Moliner, “El movimiento...”, ps. 62-65.

¹¹⁹¹ F. M. Hughes, *Revelations of Spain*, vol I, p. 200, London Times, 2 de desembre de 1843, p. 5; citat per C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 266.

LA PASSIVITAT LLEIDATANA

A Lleida no s'observà cap moviment revolucionari que donés suport al pronunciament que es produí en algunes ciutats de la resta de l'Estat, a conseqüència de l'actitud dels progressistes d'ordre que, dirigits pel diputat Pascual Madoz, apostaren pel "nou partit" d'unió liberal i es mantingueren a l'expectativa dels esdeveniments que s'anaren desenvolupant en les ciutats aixecades. Tenint en compte la proximitat de Barcelona i l'aixecament que allí s'estava produint, les autoritats delegades del govern central van voler prevenir possibles aldarulls. El cap polític, Aniceto Cálvez, oficià l'alcalde, Joan Bergés, perquè intentés

“desvirtuar el efecto de las noticias alarmantes que se hacen circular para desconcentuar al Gobierno, como la que se trata de restablecer el diezmo, y otras no menos absurdas propaladas por los enemigos de la pública tranquilidad”, i li encarregà “bajo su más estrecha responsabilidad, que ecsija á todas las personas, sin escepcion, que por cualquiera motivo llegaren á este punto, el pasaporte ó documento que acredite su procedencia y demas circunstancias”.¹¹⁹²

Les autoritats lleidatanes no mostraren cap signe d'oposició a les mesures del cap polític i si hi havia algun tipus de protesta aquesta no es manifestà públicament. Entre els motius d'aquest posicionament tan conservador, cal destacar que l'adscripció decidida de Pascual Madoz a la unió liberal degué decantar no poques opinions dels dirigents progressistes locals sobre els quals tenia molta influència; també influí en l'esmentada passivitat l'esgotament, a tots nivells, que patia la ciutat després de la guerra civil entre liberals i carlins (que en la província de Lleida acabà més tard que a la resta de la nació), els dos pronunciaments ocorreguts en 1840 i en 1843 i el decaïment que havia experimentat la Milícia Nacional de Lleida

Efectivament, la Milícia Nacional, molt alacaiguda després del desarmament decretat al juny per Zurbano, tampoc va reaccionar davant els esdeveniments de Barcelona, ja que, a part de l'apatia dels milicians per tornar a rearmar-se, es produïren contínues baralles entre els oficials que fragmentaren la cohesió política demostrada fins llavors.

La documentació conservada ens mostra que, des del juny del 1843 fins a la supressió del cos a primeria del 1844, hi hagué nombrosos conflictes entre la Milícia Nacional i les autoritats locals. Tot i que hi hagué un nucli entusiasta que en cap moment deixà de donar suport a la institució, sí que es manifestaren nombrosos problemes a l'hora d'allistar nous individus per reforçar-la. Així, a mitjan

agost, després de rearmar-se novament les companyies, només vint-i-sis dels vuitanta-un nous allistats van fer cas a l'ordre d'agafar les armes. A pesar que el mes abans, al juliol, l'Ajuntament havia facultat l'alcalde segon Marià Olives perquè els reduís "á la obediencia de la autoridad",¹¹⁹³ no sembla que les gestions del comissionat sortissin efecte entre els possibles nous incorporats. A part, la renovació que experimentà la milícia durant el Trienni Progressista comportà un canvi generacional important,¹¹⁹⁴ que determinà que s'anés perdent l'esperit de defensa de la propietat en què es basà la institució quan es creà.

Tots aquests entrebancs provocaren la queixa d'alguns dels milicians més veterans que se sentiren molestos en veure's confosos amb els nouvinguts.¹¹⁹⁵ El mateix comandant primer, Bonaventura Lamarca, afirmava amargament que "al tomar posesion del cargo en la milicia nacional no creí que este se hallase en el estado de desmoralizacion en que desgraciadamente se halla, efecto sin duda de las difíciles circunstancias que se han atravesado". Les tropes havien "perdido su estado de brillantez y disciplina porque presentido que V. ya ensayó todos los medios de rigor que estuvieron en la esfera de sus atribuciones para que los morosos ó mas bien poco afectos á la Institucion de la Milicia se presentasen á recibir el armamento".¹¹⁹⁶ La informació que donava el comandant va provocar que a l'octubre l'Ajuntament nomenés una comissió amb la finalitat d'expulsar els indisciplinats.¹¹⁹⁷

El malestar en la institució es va agreujar quan es produí l'elecció del primer comandant del batalló el 24 de setembre de 1843. El resultat fou favorable en la primera volta a Josep Vicenç Achon, que obtingué quinze vots per tretze de Josep Hostalrich, fins aquell moment comandant primer, i dos vots per a Bonaventura Lamarca. En la votació aparegué una papereta amb el nom de "José Vicente Lachón" que la comissió no considerà que li fos atribuïble a Achon. En no tenir la majoria simple necessària per ser nomenat comandant, només li faltava un vot per sumar als quinze obtinguts dels trenta-un possibles dels oficials allí presents, s'originà una forta discussió entre els assistents a

¹¹⁹² AML, sèrie correspondència, caixa 1470, comunicació del cap polític a l'alcalde, del 26 de setembre de 1843.

¹¹⁹³ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 28 de juliol de 1843.

¹¹⁹⁴ AML, sèrie milícies i quintes, caixa 1592, relació d'allistaments voluntaris, del 14 d'agost de 1843. Aquella és la darrera llista de voluntaris localitzada, on la gran majoria d'individus tenia de 16 a 25 anys d'edat.

¹¹⁹⁵ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 28 de juliol de 1843.

¹¹⁹⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, ofici de Buenaventura Lamarca a l'Ajuntament, del 12 d'octubre de 1843.

l'elecció. Jaume Nadal, en qualitat de capità, exposà que el “voto de D. Jose Vicente Lachon debía agregarse á D. Vicente Achon”, perquè era així com se'l coneixia en la milícia,

“pero la comision teniendo presente que ni puede ni debe entrar en semejantes interpretaciones, porque su deber es anotar los nombres de la misma manera que rezan las papeletas á favor de los sujetos que las mismas contienen, pues no se cree facultada para otra cosa; declaró sin perjuicio de la determinacion que V.S. adopte sobre el particular, que el voto dado á D. Jose Vicente Lachon por medio de la papeleta adjunta no es aplicable á D. Vicente Achon, y que por lo mismo se anote por separado, y se proceda a nueva votacion, puesto que ningun candidato ha reunido mayoría”.¹¹⁹⁸

La decisió fou polèmica perquè amb l'oposició a ampliar un vot dubtós, que a totes llums podia ser aplicable a un dels candidats, la comissió negava la victòria a Achon. Aquest fet provocà que la protesta anés pujant de to fins al punt que Francesc Benet, secretari de la Diputació, acusà “que los individuos de la Comision que acompañan al Presidente estan interesados en el resultado de la eleccion á favor de determinada persona”. El mateix argument fou exposat per Jaume Nadal per “protestar contra la mesa porque la supone parcial y apasionada en la declaracion que acaba de hacer”.¹¹⁹⁹

En la nova votació prengueren part trenta-dos oficials i és de suposar que no hi participés Manuel Tubau, que en la primera volta no hi era present i delegà el vot per escrit a Achon. El resultat final fou de disset vots a favor de Bonaventura Lamarca i quinze per a Vicenç Achon i, en conseqüència, Lamarca fou nomenat comandant primer.

La resolució de la votació mostrava la divisió que hi havia entre els oficials de la Milícia Nacional. Lamarca, tenint en compte el seu passat polític i el suport de la comissió, devia representar el sector d'ordre de la institució i, per extensió, dels dirigents progressistes de l'Ajuntament, mentre que Achon devia ser un líder d'una tendència molt més radical. L'actuació de la comissió palesava l'intent del consistori de controlar i dirigir, d'alguna forma, el cos. En la sessió del 27 de setembre, la corporació municipal discutí el conflicte i donà la raó a la comissió que el representà en l'elecció. Ramon de Porqued, president d'aquell ens,

“pidió que el Ayuntamiento volviendo á leer, y enterándose de las papeletas que se hicieron en el acto de la eleccion, resolviere no por espíritu de venganza sino por el decoro que se merece en cualquier negocio una Comision

¹¹⁹⁷ AML, Llibre d'acords 1843-1843, sessions del 13 i 27 d'octubre de 1843.

¹¹⁹⁸ AML, sèrie milícies i quintes, caixa 1592, acta de l'elecció del 24 de setembre de 1843.

¹¹⁹⁹ AML, sèrie milícies i quintes, caixa 1592, acta de l'elecció del 24 de setembre de 1843.

nombrada del seno de la Municipalidad á la que públicamente se la supuso parcial y apasionada por la resolucio que tomó, podía ser tal ejerciendo el caracter de funcionarios públicos”.¹²⁰⁰

L’Ajuntament contestà a Porqued que mai havia dubtat de las seva honorabilitat i “creyéndoles incapaces de abrigar miras particulares, y de faltar como á concejales, ejecutores de la ley á darla una siniestra interpretacion”.¹²⁰¹

Tot aquell assumpte marcava la línia divisòria d’una Milícia Nacional fraccionada políticament, també a nivell personal, i amb el teló de fons conjuntural que vivia Catalunya per la rebel·lió centralista que mantenia Barcelona. Per això és probable suposar que darrere dels enfrontaments de l’elit dirigent del cos s’hi amagués un plantejament distint a l’hora de veure i avaluar els esdeveniments que s’estaven produint en la capital del Principat. Així, el sector que s’imposà, amb Bonaventura Lamarca al capdavant, representaria l’intent de controlar, per part dels dirigents progressistes més moderats, la milícia, mentre que l’altre sector podia haver representat un intent de radicalització de l’actitud lleidatana davant els fets de Barcelona. Tot això sense perdre de vista les més que probables diferències personals que degueren anar sorgint en el decurs de l’assentament del nou Estat liberal. Fos com fos, el cert és que la milícia lleidatana perdé la imatge d’unitat que fins llavors havia mantingut i, ensems, renuncià al seu paper de referent crític del liberalisme en la ciutat.

El progressisme moderat lleidatà, que sociològicament representaria les classes mitjanes acomodades, entre els polítics locals d’aquell partit, tancà files entorn de la pretesa unió liberal amb els moderats. D’aquesta forma, s’apostà per solidar un Estat més fort i centralitzat que no permetés els excessos revolucionaris dels darrers dos anys i mig. Aquesta fou la tònica general en tot el país, de manera que el moviment triomfador al setembre del 1840 va quedar decapitat per d’alt, ja que les masses urbanes, aïllades en cada punt pronunciat, no tenien la capacitat d’organització suficient per presentar una alternativa forta al govern central.

LA RESOLUCIÓ DEL MOVIMENT CENTRALISTA

Només Barcelona, Saragossa i Girona, entre les poques ciutats pronunciades al setembre, i Lleó i Vigo, a l’octubre, mostraren una força i organització suficient per qüestionar el model polític que

¹²⁰⁰ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 27 de setembre de 1843.

¹²⁰¹ AML, Llibre d’acords 1842-1843, sessió del 27 de setembre de 1843.

s'havia adoptat des de Madrid basat en la reconciliació liberal. L'atansament estratègic que es féu, això s'ha de recordar, fou de les elits polítiques dels partits més forts del moment, progressistes i moderats, excloent del procés la base social, només en el cas progressista, que fins llavors els havia mantingut en el poder. El salt endavant polític pretenia superar un moment difícil i confús en què hi havia un poder emanat del poble, representat per les juntes provincials, que qüestionava el del govern central. Així, si bé és cert que entre els dirigents dels dos partits liberals majoritaris hi havia discrepàncies, també ho era que aquelles no existien a l'hora de salvaguardar la propietat i mantenir l'escala social resultant del procés liberal amb els mínims retocs possibles.

En aquest context, com s'ha apuntat al començament, només les juntes de Barcelona, Saragossa, Girona, Lleó i Vigo provocaren aixecaments amb la suficient capacitat reivindicativa com per aturar el ritme polític que vivia Espanya per dues raons concretes:

1.- A Barcelona i els municipis satèl·lits catalans com Mataró, Sabadell, Figueres, Girona, Reus i d'altres de més petits¹²⁰² es plantejava una lluita de futur, diferent a la de la resta de l'Estat, que venia determinada per l'estructura socioprofessional que anava adquirint la ciutat amb la implantació del sistema productiu de fàbrica plenament industrial. El nou conflicte que generaven les relacions laborals capitalistes industrials es barrejà amb un cert tret diferencial català que anava emergint tèbiament en aquells moments. Si bé és cert que en un primer moment, setembre del 1840, el moviment de caràcter progressista va rebre el suport d'una part dels burgesos industrials cercant el proteccionisme econòmic, també ho és que al setembre del 1843 el grup en qüestió tancà files entorn de posicions més moderades per la radicalització social que es produí en la ciutat.

2.- Els moviments de Saragossa, Lleó i Vigo eren més aviat de desconfiança del moment polític que vivia el país que socials, cosa que determinà el seu suport a Espartero. Amb això no es vol dir que no existís problemàtica social en aquells indrets, però sí que el pronunciament fou protagonitzat i rebé el suport dels aparells dirigents progressistes d'aquelles ciutats, que no veien clar el pacte-unió de l'elit

¹²⁰² A Mataró hi hagué un pronunciament en favor de la junta central relativament important el 6 de setembre. La junta d'aquella població es constituí amb el lema de "Junta Central, Constitucion, Isabel II, independencia nacional y union con el ejército." *Eco del Comercio*, del 12 de setembre de 1843, núm. 354. El dia 7 es pronuncià Girona, el 8 Hostalric, el 9 Olot, el 12 Sabadell, el 14 Figueres i el 15 Reus. Altres poblacions catalanes que donaren suport al moviment foren: Tordera, Calella, Canet, Arenys de Mar, Vilassar de Baix i Vilassar de Dalt. Concretament, a Sabadell es visqué en un gran ambient revolucionari des del dia 2 de setembre, i el dia 12 es formà una junta auxiliar. Vegeu

política liberal perquè temien un viratge del govern cap a posicions moderades. Amb tot, la seva actitud fou visionària si s'atén al que va passar posteriorment a Espanya, on el moviment sociopolític protagonitzat pel progressisme (1840-1843) fou soterrat per les manipulacions del Partit Moderat uns mesos més tard.

Com es pot observar, a totes les províncies catalanes, menys a Lleida, hi hagué pronunciaments que qüestionaren la pretesa unió liberal, tot i que la junta d'aquella província manifestà a l'agost la seva disconformitat amb el govern per no haver convocat la junta central acordada amb el ministre de Guerra, Francisco Serrano. La passivitat dels dirigents lleidatans, al marge dels esdeveniments catalans, confirmava que el progressisme lleidatà era d'ordre i la resposta social de base era reduïda si el moviment no estava acabditat pel grup dirigent d'aquell partit en la ciutat.

El cap polític de Lleida, Aniceto Cálvez, militar nomenat interinament en el càrrec després del pronunciament de Lleida al juny, fou substituït per Salvador Maluquer, el 9 de setembre de 1843. S. Maluquer, advocat d'ideologia progressista moderada, informà a l'Ajuntament, el 22 de setembre, que

“segun todas las noticias que se han recibido en este Gobierno político no se ha alterado la tranquilidad más que en Barcelona, Gerona, Zaragoza y Reus. En esta última villa el movimiento se ha limitado á una simple declaracion de parte de la Milicia Nacional. Las ocurrencias de estos puntos, aunque de gravedad en sí mismos, en nada han influido en la quietud de las demás provincias que permanecen sumisas al Gobierno de la Nacion”.¹²⁰³

Dies més tard, el 3 d'octubre, informava que

“el General Prim, ha marchado de la provincia de Gerona en persecucion de los sublevados batidos en Mataró y fugitivos en dicha provincia. Se les persigue en todas direcciones. Martell ha sido tambien batido en Reus y las tropas nacionales le persiguen sin descanso por tres columnas, se ha dirigido para el Ebro por Flix, se les desiertan muchos individuos. Barcelona continua bloqueada cada día más estrechamente y lo mismo le sucede á Zaragoza segun me manifiesta su Gefe Político. Una partida de sublevados se ha dirigido hacia el Priorato: algunos individuos de ella se me han presentado con sus armas”.

De tota manera, el cap polític insistia en què “vuelvo á encargar á V. la mayor vigilancia, y que me comunique inmediatamente cualquiera novedad que ocurriese en el término de esta poblacion y pueblos inmediatos”.¹²⁰⁴ El consell del delegat del govern central demostrava l'estat d'alerta en què visqueren la situació les autoritats lleidatanes davant la radicalització de l'enfrontament entre els sublevats i l'exèrcit. El dia següent, el cap polític feia saber que

A. Moliner, "El movimiento...", ps. 85-88.

¹²⁰³ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta del cap polític, Salvador Maluquer, a l'Ajuntament, del 22 de setembre de 1843.

¹²⁰⁴ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta del cap polític, Salvador Maluquer, a l'Ajuntament, del 3 d'octubre de 1843.

“la sublevacion sigue circunscrita á aquella plaza (Barcelona) sobre la cual se hace un fuego continuo desde los fuertes de Montjuich, Ciudadela y San Carlos que dió principio á las dos de la tarde del día primero del corriente mes (octubre) habiendo inhabilitado á los sediciosos muchas piezas de las baterías que tenían montadas. El disgusto se aumenta entre estos progresivamente: algunos de dichos representan á los citados Gefes quienes esperan con fundamento que quedará en breve restablecida la tranquilidad pública. El Conde de Reus (Prim) con su division continua su marcha á Gerona en persecucion de Ametller que no ha encontrado simpatías en aquel país.¹²⁰⁵ Zaragoza continua estrechada por las tropas nacionales. Los sublevados al mando de Martell salieron en la mañana del 12 de Flix con direccion á Aragon y una columna de tropas los seguía de cerca”.¹²⁰⁶

Els comunicats del responsable polític de Lleida a l’Ajuntament mostraven la realitat del sòl català, que era un autèntic borbolleig de tropes de l’exèrcit, cap allí i cap allà, perseguint els insurrectes que escapaven d’algunes ciutats ocupades per les accions de les tropes liberals i d’altres que s’aprestaven al bloqueig de les més importants. En aquest sentit, Barcelona, Girona i Saragossa patiren setges molt llargs, de més d’un mes, en el cas de Girona i Saragossa, i de 81 dies, del 2 de setembre al 20 de novembre, en el cas de Barcelona, amb la qual cosa quedava demostrada la tossuderia en mantenir el pronunciament per part de les juntes d’aquelles ciutats, que esperaven que el seu exemple fos seguit per la majoria de les juntes provincials de la resta d’Espanya.

Concretament, Laureano Sanz, cap de les operacions de l’exèrcit a Catalunya, dictà un article d’ofici, l’1 d’octubre, en què feia efectiva una situació de fet: el bloqueig i setge de Barcelona per terra i mar.¹²⁰⁷ Efectivament, l’enfrontament a la capital era total i no seria gens desgavellat qualificar-lo com una guerra civil en petita escala. Els mateixos membres de la junta governativa, amb Rafael Degollada al capdavant, demanaven a la junta d’armament i defensa, encarregada d’armar a la població, “poner á disposicion de esta Junta trece fusiles con sus correspondientes fornituras, para que los individuos que la componen puedan acudir á defender un punto en los momentos de peligro”.¹²⁰⁸

La junta de defensa lloà el gest de Rafael Degollada i els seus companys, i es convencé que la lluita que havia de venir havia de ser extremadament dura:

“La actitud belicosa de V.E. para confundirse entre los valientes en las horas de combate y del peligro corriendo á las barricadas, es la mayor garantía al triunfo de la Santa causa de la libertad, y con este paso acabar V.E. de inspirar toda la confianza á sus subordinados convirtiéndose en corporacion de héroes, con tal resolucion el triunfo es de los libres, y la inmortal Barcelona no sucumbirá sino bajo el poder de sus ruinas y del incendio si los enemigos osáran

¹²⁰⁵ Narcís Ametller, cal recordar-ho, fou un actiu membre del pronunciament de Lleida al setembre de 1840, en aquell moment fou nomenat cap polític interinament i considerat en gran mesura pel progressisme de la ciutat.

¹²⁰⁶ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, comunicat del cap polític, Salvador Maluquer, a l’Ajuntament, del 4 d’octubre de 1843.

¹²⁰⁷ ADL, BOP del 7 d’octubre de 1843, article d’ofici de Laureano Sanz, ps. 1 i 2.

¹²⁰⁸ *Diario de Barcelona*, de l’1 d’octubre de 1843, comunicacions entre la junta de govern de Barcelona i la de defensa, del 28 de setembre de 1843, p. 2.578.

atacar y penetrasen en nuestras trincheras, despues de haber disputado el terreno valerosamente palmo á palmo en medio de las llamas”.¹²⁰⁹

La descripció de la lluita que auguraven els responsables de l'armament, tot i que pot semblar exagerada, no diferí gaire de la realitat que havia de venir en els dies següents. Els preparatius per la batalla continuaren i, com ja s'ha vist, es declarà “milicianos nacionales á todos los solteros y viudos sin hijos existentes en esta capital, desde la edad de 17 á 40 años”.¹²¹⁰

La resposta de l'exèrcit no es féu esperar i el primer dia del mes d'octubre de 1843 sotmeté la ciutat de Barcelona a un brutal bombardeig, des dels castells de Montjuïc i la Ciutadella, de “mas de *mil* disparos de balas rasas, bombas y granadas”. Però l'atac tingué l'efecte contrari entre les tropes centralistes, que manifestaren la seva unió amb més convicció que abans de l'atac perpretat pels militars unionistes:

“Han creido, ¡miserables! que por este medio infame iban á introducir el desaliento en vuestras filas, y que habíamos de plegar la santa bandera que tenemos enarbolada; pero se equivocan torpemente si tal piensan, porque los barrios enteros se han presentado á sus respectivos alcaldes, pidiendo armas para hacer frente al enemigo comun, sin contar los muchos ciudadanos que las han reclamado directamente á esta Junta, no pudiendo reprimir su indignacion: van muy errados si creen, que los bravos, que habitan en este recinto, no sabran morir com impavez; y es inútil se ponga á prueba vuestro ardimiento cada vez mas firme, cada vez mas grande, cada vez mas patriótico y entusiasta”.

La junta es complaïa “que no sean vanas promesas los solemnes juramentos que habeis hecho sobre vuestros aceros, de sacrificaros en las aras de la patria, antes que sucumbir el poder estralegal de un ministerio”. No obstant això, també informava de la crua realitat originada pel bombardeig dels “unionistes”, tot i la ferma voluntat de resistir,

“sepúltense, si es necesario entre escombros las bellas de Cataluña, como ha sucedido ya con una porcion de hermosos edificios, que han quedado totalmente arruinados é incendiados algunos otros; desaparezca del mapa, si fuere menester, esta rica poblacion, que es sin disputa la cuna de la industria nacional: no por eso perecerá nuestra libertad, mientras permanezcáis imperpérritos en vuestros puestos con serenidad igual á la que habeis manifestado este dia!”.¹²¹¹

Els dirigents de l'aixecament ordenaren que es retiressin els queviures de les botigues properes a les esmentades casernes perquè “no sufran deterioro por los fuegos que arrojan los enemigos”.¹²¹² La mesura estava en la línia d'altres que es prengueren per assegurar l'alimentació de la població de la

¹²⁰⁹ *Diario de Barcelona*, de l'1 d'octubre de 1843, p. 2.578.

¹²¹⁰ *Diario de Barcelona*, de l'1 d'octubre de 1843, disposicions de la junta, p. 2.578. Els individus compresos sota aquesta llei tenien 24 hores de temps per presentar-se als alcaldes de barri o corrien el perill de ser castigats amb una multa de 1.000 r/b o vuit dies de presó, a part de ser obligats a servir dos anys en algun dels cossos francs creats.

¹²¹¹ *Diario de Barcelona*, del 4 d'octubre de 1843, comunicat de la junta, de l'1 d'octubre de 1843, ps. 3.582-3.583. En relació al bombardeig de l'Exèrcit contra els centralistes, el poeta Aribau, lloat per la burgesia barcelonina, escriví sobre Prim: “Que faran els de la Junta/que es reien de Montjuïc?/(...) Demanar misericòrdia,/veure si poden fugir,/més tu els trencaràs les cames/i el coll que és més expedit,/i amb un cop de puny ben ferm/i amb un reneç ben al viu,/hauràs salvat a la reina,/hauràs salvat al país.” J. Fontana, “La fi de...”, p. 294.

ciutat mentre durés el setge i perquè cap especulador s'enriquís amb la conjuntura política i econòmica que vivia Barcelona. Així, la junta ordenà ensems que les botigues no tanquessin i es mantinguessin els preus, que hi havia des del dia 1 d'octubre, dels productes de primera necessitat.¹²¹³ Va organitzar el repartiment de la sopa econòmica entre els més pobres i taxà el preu del tabac, que en aquells moments era un producte indispensable per als lluitadors de les barricades.¹²¹⁴ També paralizà la sortida de queviures sota dures sancions econòmiques, però permeté el comerç dels altres productes perquè no es paralizés l'activitat industrial i comercial.¹²¹⁵ Taxà el preu de la carn, que els primers dies del conflicte havia pujat molt, i obligà els propietaris de caps a matar-los i vendre'ls en llocs concrets.¹²¹⁶ L'allargament del conflicte féu més penosa la subsistència, de forma que a mitjan octubre la junta ordenà la venda dels productes bàsics en el claustre del convent dels Carmelites Descalços.¹²¹⁷ Amb tot, hi hagué algunes fàbriques que no tancaren les seves portes, Ramon i Nogués i Cia. i la Juncadella, però és evident que era difícil dur a terme una activitat econòmica normal.¹²¹⁸

A pesar de totes les mesures que decretà la junta, moltes botigues de queviures i drogueries continuaren tancades. Els seus propietaris, juntament amb la majoria d'industrials i burgesos, havien fugit de la ciutat, majoritàriament, cap a Gràcia, on es creà, el dia 5 d'octubre, una junta auxiliar de govern, d'armament i de defensa en substitució de la representativitat de la Diputació provincial, que s'havia mostrat favorable al govern de Madrid.¹²¹⁹ El cop era fort per als "centralistes", ja que en la mateixa ciutat sorgia una alternativa política civil a la seva rebel·lió. La primera proclama de la citada junta posava esment en quin havia de ser l'únic objectiu que havia de guiar les seves passes:

"Los pueblos, armándose decididamente contra los rebeldes y uniéndose a la Milicia ciudadana, fiel a sus juramentos, acreditan que solo aspiran al sosiego y al completo restablecimiento del orden en la capital, subyugada por un corto número de hombres".¹²²⁰

¹²¹² *Diario de Barcelona*, del 4 d'octubre de 1843, ordre de la junta, de l'1 d'octubre de 1843, p. 3.583.

¹²¹³ *Revolución de Barcelona...*, ban del 5 de setembre de 1843, p. 25.

¹²¹⁴ *Revolución en Barcelona...*, ban del 7 d'octubre de 1843, p. 108.

¹²¹⁵ *Revolución en Barcelona ...*, bans del 11 i 13 de setembre de 1843, ps. 43 i 108.

¹²¹⁶ *Revolución en Barcelona...*, bans del 4 d'octubre i del 2 de novembre de 1843, ps. 95 i 148.

¹²¹⁷ *Revolución de Barcelona...*, ban del 13 d'octubre de 1843, p. 120.

¹²¹⁸ *Acontecimientos políticos...*, ps. 111-112.

¹²¹⁹ A. Moliner, "El movimiento centralista...", ps. 82-85.

¹²²⁰ A. Moliner, "El movimiento centralista...", ps. 83-84.

Aquella reunió fou contrarevolucionària i comptà amb el suport dels caps militars que havien anat a sufocar el pronunciament, Prim i Parlader. Per donar publicitat als seus actes publicà el Butlletí Oficial de la Província i dividí la seva estructura en tres seccions: Hisenda, Guerra i Governació i Seguretat Pública. Com la seva homònima revolucionària, féu nombrosos decrets: mobilitzant a la població (6 d'octubre), organitzà una comissió de beneficència (27 d'octubre), substituï alcajdes i ajuntaments que s'havien sumat a la revolució i, finalment, s'encarregà de les eleccions de diputats a corts i senadors.¹²²¹

Les hostilitats continuaren, però l'exèrcit s'enfurismà de tal forma contra la ciutat que l'Ajuntament decidí enviar una comunicació a Laureano Sanz, tinent general que dirigia les accions, per recriminar-li la seva crueltat. En la lletra es feia una primera valoració de les desfetes causades pel bombardeig, a banda d'advertir que l'efecte que es pretenia amb tan dura mesura era el contrari al que s'ocasionava:

“¿Cual es, Excm. Sr. el fin plausible que ha podido presidir en la devastadora y cruel medida de reducir á escombros una ciudad tan importante? A la verdad no lo concebimos, porque si á tan extremos medios se ha lanzado V.E. para reducirla á la obediencia del gobierno de Madrid, no es posible que á una persona del talento de V.E. no se le hubiese ocurrido que el bombardeo de 1842, fue el que minó por su base al gobierno de Espartero, ni hubiese consultado antes del carácter de este gran pueblo, al que no *doblegan otras armas que las de la razon y la justicia*. Por si tan errado cálculo ha podido producir el horrible bombardeo que con mano cobarde é impune se nos ha fulminado desde ese fatal castillo, que cual despiadado padrasto domina y veja esta desgraciada poblacion, conviene que sepa V.E. que si salpicada de escombros presenta Barcelona, en la parte material, un espectáculo triste y desolador, ofrece en la moral un cuadro bien diferente. La desesperacion y la sed de venganza se ven pintados en los rostros de estos belicosos moradores. Cada proyectil que cae sobre nuestros hogares engendra nuevos soldados en el recinto, (la experiencia quizá explique á V.E. los efectos que causa en la comarca); y la continuacion de este mismo bombardeo electriza y dá nuevos bríos á los que empuñan las armas; obliga á los apáticos é indiferentes á tomarlas, y convierte insensiblemente en amigos de la situacion á los que en su principio le eran tal vez contrarios (...) *Que V.E. decretando este terrible bombardeo, cuyos estragos son ya mayores que los ocasionó el de 1842* (...) que la historia calificará indudablemente con los feos dictados de bárbaro y cobarde”.¹²²²

La corporació municipal acabava el comunicat condemnant l'actuació del tinent davant el tribunal “justiciero de Dios y de los hombres”, però el més important era que no mentia ni exagerava cap dels conceptes que exposava en la seva comunicació. Així, tant la junta com l'Ajuntament verificaven l'obstinada resistència que s'aprestaven a dur a terme els pronunciats davant l'atac de l'exèrcit, tot i la desesperació que originà en ells un bombardeig continu sobre la ciutat que només causava destrucció i la set de venjança entre la població. Realment, pocs cops s'havia assetjat i hostilitzat a una ciutat com ho féu l'exèrcit en aquells moments amb Barcelona, no endebades el mateix consistori, després dels

¹²²¹ BOP(Barcelona), núm. 1, del 14 d'octubre de 1843, p. 3.

¹²²² *Diario de Barcelona*, del 4 d'octubre de 1843, comunicat de l'Ajuntament a Laureano Sanz, tinent general de l'exèrcit, ps. 3.590-3.591.

efectes dels primers atacs, qualificava el que estava patint llavors com a més dur que el decretat per Espartero el desembre de l'any anterior.

Davant la reiteració de l'exèrcit en castigar Barcelona des dels castells de Montjuïc i la Ciutadella i veient que no es respectaven les cases, les fàbriques ni els monuments, s'optà, per part de les autoritats i la població de la ciutat, per passar al contraatac davant la conscienciació evident que es trobaven en un estat de guerra. La nit del 6 d'octubre s'intentà assaltar la Ciutadella amb un pla preparat i detallat per la junta governativa, ja que hi varen participar, fins i tot, alguns dels seus membres.¹²²³ Els seus dirigents agraïen, en un comunicat posterior, la valentia dels quatre-cents voluntaris que hi participaren, perquè “acabais de dar una prueba inequívoca de vuestro heroismo y de un valor que no tiene imitadores, con el asalto intentado sobre la Ciutuadela de esta plaza en la madrugada de este dia”.¹²²⁴ El pla de la junta fracassà, en gran part, pel mateix entusiasme dels aspirants a conqueridors, que

“con intrepidez saltaron al foso los valientes destinados á la mas gloriosa y delicada empresa, intrépidos tambien colocaron las escalas y por ellas treparon pensando solo en sojuzgarlo todo. Rompióse una de las escalas al peso de tantos arrojados que impacientes disputábanse el honor de ser los primeros en subir. ¡Nadie lo creyera! Afanosos á cual mas para cubrirse de laureles, ni la idea de la muerte cierta, cabia en su imaginacion ardiente”.

Tanmateix, aconseguiren escalar uns quants dels assaltants que “en las murallas, en las murallas mismas, dieron repetidos vivas á la libertad y á la Junta Central, cuyos obgetos con tantos aplausos y elogios defendieron”. Els voluntaris que intentaren l'assalt estaven dirigits pel

“jóven é impertérrito D. Juan Muns (cap del batalló de la Brusa). Este predilecto hijo de la grande Barcelona, fue de los primeros que con sus valientes escalaron la fortaleza. La compañía de salvaguardias y fuerza del batallon de francos de Cataluña, no las olvidariamos tampoco, sabemos que impávidos disputaban la subida. Todos á porfia dejaron pasmada á la guarnicion de la Ciutadela, y nadie pondrá en duda en ningun tiempo militarmente hablando que esos bravos dejaron de dar el asalto. Ojalá se colocaran con menos precipitacion las escalas ¡El estandarte de la libertad sobre las torres de la Ciutadela ondearia triunfante á estas horas!”.¹²²⁵

En l'assalt moriren més de cinquanta individus i fracassà perquè les escales que s'empraren foren curtes i es varen equivocar en triar el lloc per on s'havien d'enfilar.¹²²⁶ La junta governativa de Barcelona plorava la pèrdua dels morts, però també informava que s'ocuparia d'alleugerar “la suerte de las familias de los desgraciados que han sido victimas de su ardimiento, así como en recompensar á

¹²²³ El vicepresident de la junta d'armament i defensa, Josep M. Bosch i Pazzi, resultà ferit en l'atac. *Diario de Barcelona*, del 9 d'octubre de 1843, p. 3.598.

¹²²⁴ *Diario de Barcelona*, del 9 d'octubre de 1843, ban de la junta anomenat “Barceloneses”, p. 3.598.

¹²²⁵ *Diario de Barcelona*, del 10 d'octubre de 1843, recull de premsa, del dia 9 d'octubre de 1843, ps. 3.606-3.607.

¹²²⁶ C. Romea Castro, *Barcelona romántica...*, p. 140.

los que se han distinguido por su valor estremado”.¹²²⁷ La companyia de la Brusa, pertanyent a la Milícia Nacional i que s’oferí voluntària per dur a terme l’intent d’assalt, patí la majoria de les baixes dels “centralistes” que prengueren part en l’escomesa.¹²²⁸ Tot i l’intent dut a terme, la posició de bloqueig i de continus enfrontaments que patia Barcelona no varià gens ni mica després del frustrat atac a la Ciutadella protagonitzat per la milícia, per la qual cosa la fam començava a fer estralls entre els amotinats i la població civil encalçada en la ciutat.

A Saragossa, el cap polític José Puidullés, en una al·locució del 3 d’octubre, també manifestava que la ciutat patia una situació de bloqueig causada per la voluntat de les autoritats consistorials i de la milícia de mantenir el seu propòsit de constituir una junta central. El cap recomanava als pronunciats d’aquella ciutat que

“volváis del letargo en que os adormeciera una mal calculada ilusion (...) Un pequeño esfuerzo y salís del estado aflictivo en que os tiene el bloqueo que por necesidad os ha puesto el digno cuanto bizarro Capitan general. Aragoneses todos que contempláis las operaciones del disciplinado y virtuoso ejército, cooperad con vuestros esfuerzos á que se termine la crisis que por un número insignificante de díscolos se halla sufriendo la capital del antiguo Reino de Aragon”.¹²²⁹

L’exèrcit, però, s’aprestava a entrar a Saragossa i per això intentava dialogar amb els membres de la titulada junta governativa que allí es creà, perquè deixessin les armes i evitar, així, el vessament de sang entre els adversaris. El capità general Manuel de la Concha (1808-1874) es dirigí als pronunciats per comunicar-los-hi que

“vengo á poner término á vuestros males, no á destruios ni envileceros. El nombre de Espartero pronunciado por unos y el de Junta Central invocado después por los enemigos de vuestro reposo, no tiene más significacion ni envuelven otra idea que la de la *anarquía, disolucion*, y he aquí la inmensa calamidad que pretendo alejar de vosotros; he aquí el engañoso pretexto con que se intenta destruir la libertad que hemos conquistado con arroyos de sangre y horrores que no quiero recordar. Zaragozanos: alejad ya vuestra vista de esa bandera funesta, repudiada por la inmensa mayoría de los españoles, *vencida en Cataluña* y desairada por todos los pueblos de este antiguo reino”.¹²³⁰

En les últimes paraules del comunicat del cap de l’exèrcit de l’Aragó es denotava, a part que no era cert que el pronunciament estigués vençut a Catalunya, que la qüestió catalana era vista per la resta de l’Estat com a quelcom diferent, ja que no parlava del moviment com una manifestació de diferències polítiques a nivell nacional, sinó que ho feia com si fos un problema català vers la resta de l’Estat.

¹²²⁷ *Diario de Barcelona*, del 9 d’octubre de 1843, p. 3.598.

¹²²⁸ *Diario de Barcelona*, del 10 d’octubre de 1843, p. 3.608.

¹²²⁹ ADL, BOP del 7 d’octubre de 1843, al·locució del cap polític de Saragossa, José Puidullés, a la capital, del 3 d’octubre de 1843, p. 4.

¹²³⁰ ADL, BOP del 10 d’octubre de 1843, al·locució del capità general, Manuel de la Concha, al poble saragossà, del 8 d’octubre de 1843, p. 4.

També cal destacar que el concepte que tenia el general sobre la possible constitució d'una junta central era que afavoria l'anarquia i la dissolució, cal suposar de la nació espanyola, amb la qual cosa es mostrava clarament que el moviment "centralista" era considerat com una qüestió perifèrica per part de l'esperit patriòtic espanyol que el general representava. La resistència que hi hagué, tant en 1840 com en 1843, a constituir una junta central indicava el temor a un moviment reivindicatiu de les províncies en detriment del centre.

Si bé és cert que es poden conèixer bastant bé els moviments sediciosos de Girona, Barcelona, Figueres i Reus, no passa el mateix amb els moviments, ja apuntats, que es produïren en la resta del sòl català provocats pel borbolleig de quadrilles, de signe republicà o progressista radical, en una o altra direcció escapant de la persecució de les tropes nacionals. Així, per exemple, el general Prim, en una arenga al seu exèrcit del 5 d'octubre, donava ànims a les seves tropes i les felicitava per les últimes victòries aconseguïdes en pobles i petits municipis catalans, que havien fet cantó als aixecaments catalans de més gran envergadura:

“Un día más de gloria tenéis que añadir á los que alcanzastéis en Besos, San Andrés y Mataró. Me faltan frases para manifestaros mi admiracion por vuestro arrojo en esta memorable jornada. El enemigo al veros en los fosos del terrible Montjuich despreciando la metralla que vomitaba su artillería, y vuestras escalas próximas á asaltarlo, ha pedido una suspension de hostilidades que le he concedido para evitar se derrame más sangre entre españoles”.¹²³¹

El 8 d'octubre, Salvador Maluquer, cap polític de Lleida, informava a l'Ajuntament que el general Prim es traslladava a “Sarrià de Gerona y su división sitia á dicha ciudad defendida por Ametller”.

Mentre que

“una partida de setenta hombres al mando de un tal Escolà procedentes de Villanueva de Sitges se ha presentado en dicha provincia de la cual había desaparecido por la activa persecucion de las tropas. Zaragoza continua en el mismo estado sintiendo los efectos del estrecho bloqueo en que la tienen las tropas nacionales. Una partida que al mando de D. Casimiro Diaz salió de dicha ciudad, ha sido batida en Jarque, sus restos se dirigen a Añon persiguiéndoles la columna de operaciones de Calatayud”.¹²³²

L'enfrontament s'estabilitzà i ni una ni altra força se sotmetien. Les juntes de Barcelona, Girona i Saragossa continuaven esperant, amb tenaç aguant, que en altres províncies s'engegués una sedició que donés suport al seu pronunciament en favor de la junta central promesa, o que l'exèrcit, que assetjava les seves respectives ciutats, s'unís a la seva causa com en altres ocasions havia succeït. Les

¹²³¹ ADL, BOP del 10 d'octubre de 1843, al·locució del general Prim a l'Exèrcit que assetjava Barcelona, del 5 d'octubre de 1843, p. 4.

¹²³² AML, sèrie correspondència, caixa 1470, comunicat del cap polític, Salvador Maluquer, a l'Ajuntament, del 8 d'octubre de 1843.

notícies d'aquesta resistència desesperada degueren impulsar en alguns llocs com Almeria,¹²³³ Granada,¹²³⁴ Lugo, Oviedo,¹²³⁵ Salamanca, Toro, Oliva i Valladolid¹²³⁶ a seguir les passes de les juntes aixecades, tot pronunciant-se contra el govern establert. De tota manera, cap a mitjan octubre, com recollia un comunicat del 13 d'aquell mes del cap polític de Lleida a l'Ajuntament, les úniques capitals sublevades que quedaven en tot l'Estat espanyol eren Barcelona, Saragossa i Girona, i que, per tant,

“la ciudad de Almería que se había pronunciado, se ha sometido al Gobierno al momento y se presentaron en ella las tropas, y en Granada han desaparecido los síntomas de revolucion, y tanto en esta Capital y Provincia como en las demás del Reino se disfruta de entera tranquilidad, excepto en Barcelona, Zaragoza i Gerona.”

Altrament, tota la força que seguia al cabdill Joan Martell, “se ha presentado á la autoridad de Tortosa quedando en consecuencia disuelta enteramente”.¹²³⁷

Tanmateix, hi hagué una darrera revifada del moviment centralista, a nivell nacional, quan Lleó, l'11 d'octubre, i més endavant Vigo, el 23 del mateix mes, es pronunciaren amb energia en favor de la junta central i d'Espartero. Ambdós moviments presentaren una connexió, però es donaren, en certa manera, una mica allunyats en el temps per representar una alternativa de govern en l'oest de la península.¹²³⁸

El moviment lleonès s'engegà l'11 d'octubre amb el suport de la Milícia Nacional, la guarnició militar i el banquer i diputat progressista Cordero. Es creà una junta provisional d'onze membres composta d'individus de la milícia i del Partit Progressista. Entre les decisions més importants que prengué la junta lleonesa destacà la de suprimir el dret del pont i de portes que es pagava en la ciutat

¹²³³ Almeria es pronuncià en favor de la junta central el 29 de setembre de 1843. *Diario de Barcelona*, de l'11 d'octubre de 1843, ps. 3.610-3.612. En la proclama a la població, la junta d'Almeria feia esment al trencament del pacte per part del govern provisional de la nació, “a los mismos que tendiera su mano generosa”. Llavors, “ciudadanos, la Junta Central es indudablemente el recurso que nos queda para constituirnos segun reclama el siglo; y sin ella, no dudeis, nuestro sacrosanto Código bajará por tercera vez a la tumba que le dedicaron los tiranos”.

¹²³⁴ A Granada, concretament, l'aixecament fou una continuació del produït al juny i nasqué de la desconfiança mútua entre els dirigents progressistes i moderats locals, la milícia amenaçà, els primers dies de setembre, en instal·lar una junta radical rebutjant l'autoritat del govern López. A part, també demanaren la dissolució dels batallons tercer i quart de la milícia formats per propietaris. Finalment, Narváez envià tropes que sufocaren la crispació. J. Tanski, *L'Espagne en 1843-1844*, Paris, 1844; citat per C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 256-257.

¹²³⁵ Segons notícies difoses per la junta de Girona, el 29 de setembre del 1843, Granada, Lugo i Oviedo “se han pronunciado también con todas sus guarniciones”. *Diario de Barcelona*, del 4 d'octubre de 1843, p. 3.583. En el mateix escrit arengaven a la ciutat comtal perquè resistís el setge: “Ya no es dudoso el triunfo de nuestra causa, y aunque los defensores de la tirania lancen toda clase de proyectiles contra esta heroica ciudad no desmayeis un instante, porque son los últimos esfuerzos que hacen en el periodo de su agonía.”

¹²³⁶ El *Diario de Barcelona* anunciava que, per una carta rebuda des de Madrid del 16 d'octubre de 1843, Salamanca, Toro, Oliva i Valladolid havien seguit el pronunciament centralista. *Diario de Barcelona*, del 23 d'octubre de 1843, p. 3.660.

¹²³⁷ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, comunicat del cap polític, Salvador Maluquer, a l'Ajuntament, del 13 d'octubre de 1843.

¹²³⁸ A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, p. 251.

en passar pels ponts de San Marcos, el Castro i la Corredera. L'anihilament dels esmentats drets de ponts pretenia afavorir la ramaderia transhumant, que era una activitat econòmica de primer ordre en la zona.

El dia 15, la junta de Lleó, tement la contrarevolució, decidí castigar a qui donés notícies falses amb la finalitat de fer decaure l'ànim dels amotinats i obligà a lliurar les armes als veïns que no estiguessin allistats en la milícia. El dia 18 es presentà als afores de la ciutat la tropa "unionista" comandada pel general Seniosain amb l'ànim de conquerir el municipi per a la seva causa. Els revolucionaris contestaren la provocació d'aquelles tropes amb una columna militar que s'enfrontà amb l'exèrcit progovernamental acarnissadament. La lluita ocasionà 70 morts entre els uns i els altres, però la força mobilitzada per la junta pogué refusar aquest primer atac. Malgrat l'èxit inicial, el dia 25 d'octubre les tropes d'unió liberal entraren en la ciutat de Lleó i restabliren la situació a favor del govern. Les primeres mesures que prengueren les noves autoritats foren el desarmament de tots els veïns (es recolliren 750 fusells) i la dissolució de la Milícia Nacional. El moviment lleonès fou vist pel govern central com l'ambició d'un petit grup d'homes que provocà l'anarquia i el desordre en la zona.¹²³⁹

A Vigo, la guarnició es pronuncià el dia 23 d'octubre, després que la nit anterior la Milícia Nacional es manifestés en favor de la junta central. Seguidament, es constituí una junta, presidida per R. Buch, de 7 membres. La presidència de Buch donava un cert caràcter de continuïtat amb altres pronunciaments anteriors ocorreguts en aquella ciutat, ja que aquest individu, d'origen català, s'havia distingit en el pronunciament progressista del 1840 i havia estat alcalde de la ciutat durant la regència d'Espartero. El moviment s'havia incubat uns dies enrere, com ho demostra el fet que un grup de mercenaris esparteristes, comandats pel general Martín José Iriarte, havien desembarcat procedents d'Anglaterra. El dia 24 d'octubre es revoltà la Milícia Nacional i una part del batalló provincial de Lugo. La pretensió del pronunciament vigués era la d'encapçalar un aixecament a Galícia en connexió amb el que s'havia produït a Lleó, però la seva repercussió fou escassa i no comptà amb el suport popular ni amb el de les autoritats de la regió. L'exèrcit d'Iradier patí nombroses pèrdues quan intentà

¹²³⁹ Sobre el pronunciament de Lleó vegeu A. Moliner, "El movimiento juntero leonés..."

conquerir el castell de Monte Real a Bayona i per la persecució del general unionista Cotoner. El general i el grup de mercenaris hagueren de refugiar-se a Portugal, i Buch i els individus que formaven la junta s'embarcaren en un vaixell anglès per fugir de les represàlies del govern. El nou ajuntament progovernamental es constituí el 13 de novembre, després de 15 dies de revolta.¹²⁴⁰

Tant el moviment de Lleó com el de Vigo s'haurien d'emmarcar amb els que s'havien originat al setembre a Almeria, Granada i Saragossa en favor del Partit Progressista i d'Espartero. El fet que es produïssin aquests pronunciaments al marge de la cúpula del partit, però amb el suport d'alguns dels dirigents més significats que desconfiaven de l'antinatural unió del seu partit amb els moderats, marcà una línia divisòria en la visió política del moment entre alguns dels dirigents progressistes. Espartero esdevenia, tot i el seu mal govern, en el símbol d'una part del progressisme, i els fets posteriors, amb la reacció moderada que quallà en deu anys sota el seu govern, vingueren a demostrar l'errada política del Partit Progressista en confiar la seva sort a un govern d'unió liberal.

A banda, la resistència de les ciutats insurreccionades al setembre començava a arribar al seu límit. La situació empitjorà quan les forces nacionals, que estaven acantonades en diverses places en previsió de possibles esclats revolucionaris, s'anaren traslladant als punts conflictius per acabar amb les sublevacions que tan tenaçment resistien. A Girona, segons informaven Narcís Ametller (capità general) i Francesc Bellera (comandant general de la província), l'exèrcit comandat per Prim també bombardejà la ciutat:

“el rebelde Prim llegó á las inmediaciones de aquella ciudad el día 3 del corriente (octubre), y colocó en el Palau una batería que empezó á jugar contra la plaza, de la que se le contestó tambien con fuego de cañon, sin que hasta el día 5 hubiese resultado alguno favorable ni adverso. Los enemigos salieron con cuatro batallones, una batería de montaña y sesenta caballos en la noche del mismo día, dirigiéndose á Figueras¹²⁴¹ con ánimo de hostilizar el castillo, pero defendido con valor por ochocientos nacionales, han tenido que desistir de su empeño, y el traidor Prim ha regresado al frente de Gerona, que se halla guarnecida por dos mil ochocientos valientes, sin contar con una columna de mil cuatrocientos hombres, situada en la parte de Torruella, y otras varias de doscientos, que hay en diferentes puntos”. Per tant, “es absolutamente imposible que los enemigos penetren en Gerona, aunque tuviesen cuadruplicadas fuerzas, y es de creer que hayan recibido un severo escarmiento toda vez que han entrado en Mataró un considerable número de heridos, segun las noticias confidenciales, que por distintos conductos ha recibido esta Junta”.¹²⁴²

¹²⁴⁰ Per conèixer amb més detall el moviment de Vigo vegeu P. Zabala, *Historia de España y la civilización española en la Edad Contemporánea*, vol. I, ps. 415-416; X. M. Álvarez Blázquez, *Vigo en su historia*, Vigo, 1979, ps. 403-441; del mateix autor, *La ciudad y los días*, Vigo, 1960; i A. Moliner, *Revolución Burguesa...*, ps. 250-253.

¹²⁴¹ Figueres es pronuncià el 14 de setembre i fou l'última ciutat espanyola que enarborà la bandera de junta central en rendir-se el 14 de gener de 1844.

¹²⁴² *Diario de Barcelona*, del 10 d'octubre de 1843, informe de la junta governativa de Barcelona, del 9 d'octubre de 1843, p. 3.603.

Certament, la resistència que havia mostrat Mataró va ser important, però finalment també caigué en mans de l'exèrcit dirigit pel comte de Reus. Els moviments de les tropes fidels al govern de Madrid foren decisius en el mes d'octubre per aixafar el pronunciament. L'exèrcit acantonat a Lleida, comandat pel governador militar de la plaça Francesc Castillon, va dirigir part dels seus efectius a Saragossa, ciutat on el general de la Concha acabava de patir una greu desfeta a mans dels centralistes.¹²⁴³ El general, abans de partir, demanà a l'Ajuntament que activés la formació de bagatges per traslladar-los a aquella capital immediatament i, d'aquesta manera, poder ajudar a les tropes comandades per de la Concha.¹²⁴⁴

La primera de les tres capitals de província pronunciades a l'est de la península en caure en mans nacionals fou Saragossa, que el dia 28 d'octubre fou ocupada "felizmente por las tropas de mi mando (de la Concha), bajo las estipulaciones acordadas con su Ayuntamiento y Milicia Nacional segun las instrucciones que tenía recibidas del Gobierno".¹²⁴⁵ El comunicat del capità general de l'Aragó deixava entreveure que el pronunciament de Saragossa fou acabadilat per l'Ajuntament i la Milícia Nacional d'aquella ciutat, i que, per tant, no fou un moviment sediciós protagonitzat per una facció concreta que oprimí la resta dels habitants com s'havia manifestat en un comunicat anterior.

L'aixecament saragossà s'originà pel trencament de la promesa feta pel govern de constituir una junta central que recollís les demandes de les provincials que es constituïren entre el maig i el juliol a Espanya. La desconfiança en el nou gabinet ministerial també provocà l'aixecament de Girona, que no creia en la pretesa unió dels dos partits liberals perquè veia en ella una plataforma política del Partit Moderat per aconseguir el poder de la nació. En aquest sentit, els aixecaments d'ambdues capitals foren en defensa del progressisme enfront del ritme polític que anava adquirint el país cap a posicions més moderades.

¹²⁴³ "El otro día, dicen, los bravos zaragozanos arrollaron al enemigo é introdujeron luego varios ganados y comestibles y pasean triunfante la bandera de Junta Central por todo el Aragon con respetables fuerzas. Igualmente aludiendo al general Concha, espresa que se ha consumado un contrato altamente nocivo á los intereses nacionales para poder dar un miserable rancho á la tropa que se muere de miseria". *Diario de Barcelona*, del 23 d'octubre de 1843, p. 3.660.

¹²⁴⁴ El governador manifestava la seva intenció d'acabar amb la insurrecció: "Como la insurreccion que tuvo lugar en Zaragoza no ha podido terminarse por los medios regulares que al alcance de las autoridades ha estado dilatándose demasiaso esta situacion y con ella todos los males consiguientes, he decidido adoptar cuantas medidas y disposiciones convengan para hacer respetar la voluntad nacional". AML, sèrie correspondència, caixa 1471, carta de Francesc Castillon, governador militar, a l'Ajuntament, del 7 d'octubre de 1843.

¹²⁴⁵ ADL, BOP del 31 d'octubre de 1843, article d'ofici del cap polític, Salvador Maluquer, que inclou un comunicat del 28 d'octubre de 1843 del comandant general de Saragossa, on es comunicava l'ocupació de Saragossa per part de les tropes nacionals, ps. 1 i 2.

El capità general de Catalunya, Laureano Sanz, per minar la moral dels seus enemics, celebrà amb gran pompa l'entrada de les tropes de la Concha a Saragossa, circumstància que va provocar la consternació de la junta de Barcelona, que no creia que “los pechos de bronce de los Zaragozanos, los que asombraron al mundo con sus heroicidades, los que desafian y aterran con su valor á los tiranos, no es posible, creedlo, no es posible que hayan sucumbido al férreo yugo del despotismo”. Els seus dirigents arengaven la població tot afirmant que havia rebut notícies que a “Leon dos columnas de tropa y nacionales, que marchan sobre Madrid para apoyar á nuestros hermanos en el alzamiento que tienen proyectado”. També, segons les seves informacions, s'havien pronunciat “Astorga, Valladolid, Palencia, Jerez de la Frontera y Cartagena, y este último punto con las guarniciones de mar y tierra, excepto el bergantín Manzanares, que se ha fugado de aquel puerto y se halla á nuestra vista”.¹²⁴⁶

La realitat era contrària als desigs de la junta de Barcelona, que veia com s'anava quedant aïllada en la defensa de la constitució de la central. Un nou i brutal bombardeig, el dia 22 d'octubre, des dels castells de Montjuïc, Ciutadella, San Carlos i Fuerte Pio agreujava, encara més, la desesperada situació en què es trobava la ciutat. En total caigueren 1.351 projectils (824 bales de canó i 527 granades), entre els que s'hi trobaven diverses bombes.¹²⁴⁷ Després de l'atac, la moral de la població no semblava haver-se ressentit, d'acord amb les manifestacions dels revolucionaris que afirmaven que

“los Barceloneses siempre libres, siempre bravos recorren la poblacion siguiendo las músicas y transitan por las calles tocando himnos patrióticos y entonando canciones alusivas en pro de la Junta Central. Numerosísimos grupos de personas de todas clases, sexos y edades pululan por todas partes, y llenan las calles y plazas haciendo séquito á las retretas precedidas del farol en que se ve escrito el lema de Junta Central ó Muerte”.¹²⁴⁸

L'exèrcit repetí en els següents dies els bombardeigs contra la ciutat amb una constància brutal.¹²⁴⁹ La junta de Barcelona va donar instruccions perquè només se salvessin les cases dels vertaders patriotes, mentre que “cuando arda la de un moderado o servil, aconsejamos que la dejen. Nuestros valientes no deben servir á los enemigos a “salvar sus intereses”.¹²⁵⁰ Amb aquesta instrucció es

¹²⁴⁶ *Diario de Barcelona*, del 1 de novembre de 1843, ban de la junta governativa de Barcelona, del 31 d'octubre de 1843, ps. 3.695-3.696.

¹²⁴⁷ *Diario de Barcelona*, del 24 d'octubre de 1843, “Observaciones en el campanario y vigía de la torre”, del 22 d'octubre de 1843, ps. 3.663-3.664.

¹²⁴⁸ *Diario de Barcelona*, del 24 d'octubre de 1843, ps. 3.663-3.664.

¹²⁴⁹ El dia 26 d'octubre de 1843, el *Diario de Barcelona* informava que havien caigut 374 bales rasants i 270 bombes i granades més. *Diario de Barcelona*, p. 3.667.

¹²⁵⁰ *Diario de Barcelona*, p. 3.667.

deixava ben clar que el moviment era, realment, de les classes mitjanes i del baix poble barceloní, i els enemics eren l'exèrcit que defensava la causa d'unió liberal i els mateixos moderats de la ciutat que els animaven a reprimir la sedició.

En aquest sentit, cal dir que, a pesar de les mesures d'ordre decretades per la junta,¹²⁵¹ els “centralistes” cometeren assassinats i represaliaren membres de la burgesia barcelonina. Així, el 5 de setembre una partida de “jamancis” assassinà el farmacèutic Josep Margalef de Sarrià, amb l'excusa que a casa seva s'hi reunia una junta contrarevolucionària, i al teixidor R. Vallejo.¹²⁵² També empresonaren i obligaren a pagar una multa de 5.000 rals N. Tous, vocal de la junta de comerç i president de la comissió de fàbriques, perquè se li trobà a casa seva un sabre de cavalleria.¹²⁵³

Com és lògic suposar, en un estat de guerra com el que vivia Barcelona en aquell moment, durant els primers dies la junta tingué dificultats perquè la població seguís els seus plantejaments d'ordre i, al mateix temps, per controlar els excessos dels revolucionaris.¹²⁵⁴ En certa manera, la ciutat vivia una situació d'anarquia,¹²⁵⁵ que els moderats exageraven amb la intenció de desprestigiar els seus enemics. Però el cert fou que, fins i tot, hi hagué un pla per incendiar quatre fàbriques, desbaratat per la junta, que tenia la clara missió de desacreditar el moviment centralista.¹²⁵⁶ Els incidents entre els jamancis i alguns individus de la burgesia barcelonina foren nombrosos i les persecucions s'intensificaren quan la junta creà una policia secreta,

“que la componían hombres venales, y a su cabeza había el tal celebrado pexetaire. (...) Una palabra mal comprendida o directa contra el sistema establecido, era mas que suficiente para sumergir a una familia entera en la desesperacion”.¹²⁵⁷

No ha d'estranyar, doncs, que l'atac dels sublevats a les persones i a la propietat del grup benestant produís un odi visceral en aquells que els qualificaven com a “presidarios y gitanos, la hez de la ciudad”.¹²⁵⁸

¹²⁵¹ Un dels bans de la junta de Barcelona, el del 4 de setembre, deia: “La seguridad individual y las propiedades de los ciudadanos son objetos los más sagrados ya que esta Junta se desvela en mantener ilesos a todo trance”. *Revolución en Barcelona...*, p. 23.

¹²⁵² *Revolución en Barcelona...*, p. 29.

¹²⁵³ *Acontecimientos políticos...*, p. 51.

¹²⁵⁴ J.M^a. Ollé Romeu, *El moviment obrer a Catalunya 1840-1843*, Barcelona, 1973, p. 80; i *Revolución en Barcelona...*, p. 27.

¹²⁵⁵ *Acontecimientos políticos...*, p. 122.

¹²⁵⁶ *Diario de los sucesos de Barcelona...*, document núm. XX, p. 27.

¹²⁵⁷ *Acontecimientos políticos...*, ps. 196-197.

¹²⁵⁸ *Acontecimientos políticos...*, p. 138. Altres publicacions conservadores com *La Sociedad*, Barcelona, 1843, p. 552, escrita per Jaume

El rerefons d'una lluita de classes estava present en ambdós bàndols. El foc dels fusells i dels canons del bloc burgès anava contra els seus mateixos treballadors amb la pretensió de donar-los un escarment, mentre que el d'aquells es dirigí contra les cases dels seus patrons. Així, després dels brutals bombardeigs dels unionistes contra el nucli urbà barceloní, les tropes centralistes contraatacaren amb encert:

“Y algunas de nuestras baterias han jugado contra el fuerte de la Ciudadela y otros puntos donde se halla el enemigo. Unas cuantas granadas dirigidas con acierto por nuestros imperturbables artilleros al barrio de Gracia, han introducido tal alarma que no ha habido un moderado que precipitadamente no saliese de dicho barrio con un ligero hatillo a cuestas. ¡Y escriben á Madrid que estan dispuestos á dar un asalto! ¡Y cacarean de valor! Hoy se ha visto, hoy han probado lo que nosotros sabemos hasta la saciedad. El dia que los podamos pillar, ó que los podamos meter entre nuestras armas, se moriran de espanto. Ya veremos. Ello es cierto que se acerca su hora”.¹²⁵⁹

El comunicat deixava clar que la lluita es dirigia contra els burgesos barcelonins que, instal·lats en la major part dels casos a la vora de la junta contrarevolucionària de Gràcia, contemplaven amb tranquil·litat com l'exèrcit bombardejava la ciutat. L'exèrcit féu la funció de policia de les classes benestants, tal com quedà demostrat en una al·locució que dirigí el seu cap, Laureano Sanz, a la junta de Barcelona en què recriminava l'acció dels centralistes tot afirmant que

“no es posible que yo tolere semejante infraccion de todos los derechos; y en este concepto, prevengo á los leales y honrados habitantes de Barcelona, que si en el término de media hora despues de recibida esta comunicacion, no cesa el fuego contra los pueblos indefensos de Gracia, Sans, Clot, etc., me veré en la dolorosa precision de arrojar bombas sobre esta ciudad, baterias y obras, hasta que cesen de hostilizar á los mencionados puntos, cualquiera que sea el resultado; cuya medida tendrá ejecucion, siempre que lo repitan”.¹²⁶⁰

El mateix *Diario de Barcelona*, que es caracteritzava per la moderació dels seus escrits, considerà que el tinent general Laureano Sanz havia

“perdido el juicio, francamente hablando, no podemos atinar la causa de lo estravagante de su contenido. Quéjase el enemigo de que nuestra artilleria se dirijia contra los puntos que ocupa, mientras que él destruye nuestros edificios bajo cuyo peso perecen familias inocentes. Mañana ese mal soldado y peor general, es capaz de tener la desfachatez miserable, de prevenimos que no hostilicemos á sus fuertes y que guardemos silencio cuando nos envíe una lluvia de bombas. ¡Vaya con el señor Sanz! Cáusenos compasion. A la casa de los locos, á la casa de los locos allí deben curar tus dolencias interin nosotros no te arranquemos tu corazon villano. Y este remedio es preciso para andar mas acertado en adelante. Entéranse nuestros lectores de ese papel original y chocante, y se convenceran de que se ha vuelto materialmente loco, el desvergonzado á que aludimos. Dice; que si no cumplimos lo que dispone (disposicion de un loco) arrojará bombas sobre la ciudad, baterias y demas obras. Esto supone que hasta ahora no lo ha hecho. ¡Se ha visto mayor embustero! Cuando no existe un edificio que no haya recibido dos ó tres proyectiles, venir con “que lo

Balmes, criticà la revolució i anunciava la necessitat d'una regeneració vertadera. També el diari moderat *La Prosperidad* manifestava que era necessari aprendre dels fets i, a ser possible, prevenir-los.

¹²⁵⁹ *Diario de Barcelona*, del 26 d'octubre de 1843, p. 3.667. Laureano Sanz, cap de l'exèrcit unionista en aquells moments a Barcelona, informava que “desde el amanecer de hoy las baterias de los infames, bajo cuyo yugo gime la desgraciada Barcelona, está haciendo fuego contra esta poblacion con proyectiles sólidos y huecos, teniendo que lamentar ya varias desgracias entre estos habitantes y daños en varios edificios”. *Diario de Barcelona*, del 26 d'octubre de 1843, “Ejército de Cataluña al pueblo barcelonés”, p. 3.668.

¹²⁶⁰ *Diario de Barcelona*, del 26 d'octubre de 1843, “Ejército de Cataluña al pueblo barcelonés”, p. 3.668.

hará en adelante” como si no lo hubiese ejecutado. Concluirémos diciendo que el Sr. Sanz hasta en la dirección se ha mostrado un pobre hombre, un hombre en fin á quien aflige la enfermedad indicada”.¹²⁶¹

Paral·lelament, els sublevats contestaren també amb força aclaparadora l’amença del tinent general, tot dient que

“los barceloneses son mas amantes de su reputacion y de su gloria, que de su propia existencia, y que no hay fuerzas sobre la tierra, que les hagan aflojar de su propósito en un negocio, que no lo han de decidir las puntas de las bayonetas, ni el estruendo de los cañones, sino la fuerza irresistible de la opinion pública (...) no por eso se ahogará el santo grito de Junta Central, que lanzan estos valientes, aun en los momentos de despedirse para siempre de su patria”.¹²⁶²

La indignació que palesaven les paraules de la junta era extensiva a la població civil, que veia com accions similars, com era l’atac als edificis civils, tenia una consideració diferent per part de l’exèrcit que hostilitzava la ciutat.

Malgrat les reaccions de la premsa i de la junta, la moral dels pronunciats de Barcelona en favor de la junta central minvava amb el pas del temps a conseqüència del bloqueig i bombeig que patia l’urbs i de la caiguda successiva de les altres capitals que donaven suport a la mateixa causa que ells. Així, Narcís Ametller informava a la junta de Barcelona de la seva “salida de Gerona, con armas, municiones, artilleria, carros y pertrechos” en direcció a Figueres on es va fer fort fins al gener de l’any següent.¹²⁶³ El comiat d’Ametller, “constancia y firmeza y triunfaremos”, intentava infondre alè a uns individus que començaven a notar el pas dels dies sense rebre el suport que esperaven en un primer moment.

Després de Lleó, el 25 d’octubre, i Saragossa, el 28, Girona fou la següent de les capitals de província pronunciades en caure en mans de les tropes nacionals, en aquest cas comandades pel general Prim (compte de Reus), el 9 de novembre de 1843. En un comunicat de l’esmentat Prim al general en cap de l’exèrcit de Catalunya, aquest li donava fe de l’acord amb els pronunciats de Girona, que permetia ocupar aquella ciutat

“igualmente que el Castillo de Hostalrich, cuya guarnicion ha sido comprendida en el mismo tratado debiendo ambas trasladarse á Figueras para someterse allí á la capitulacion que debe comprender las tres guarniciones y entrega de aquel castillo”.¹²⁶⁴

¹²⁶¹ *Diario de Barcelona*, del 26 d’octubre de 1843, p. 3.668.

¹²⁶² *Diario de Barcelona*, del 26 d’octubre de 1843, comunicat de la junta governativa de Barcelona al tinent general, Laurenano Sanz, del 25 d’octubre de 1843, ps. 3.669-3.670.

¹²⁶³ *Diario de Barcelona*, del 15 de novembre de 1843, p. 3.756.

¹²⁶⁴ ADL, BOP de l’11 de novembre de 1843, article d’ofici del cap polític de Lleida, Salvador Maluquer, del 9 de novembre de 1843, que inclou el comunicat del general Prim, p. 1.

Com ja s'ha vist unes planes abans, Vigo caigué en mans unionistes l'11 de novembre i Barcelona, per tant, quedà com l'única capital de província pronunciada contra el govern central, amb la qual cosa la seva desfeta era una qüestió de dies. La revolta de setembre-novembre del 1843, coneguda com a "Jamància" i que defensà la reunió de la junta central, tocava a la seva fi; darrere havien de quedar els anhels de la participació directa del poble, en la seva part masculina, en els destins del país i el qüestionament de l'ordre social establert.

El projecte polític que anhelava implantar la junta de Barcelona tenia un caràcter nacional, és a dir, era un projecte reformador per a tota Espanya i es basava en el "sufragi universal, participació de tots en el control polític i gravar amb impostos proporcionats a la riquesa de tots els individus".¹²⁶⁵ En opinió de J. Fontana:

"... hi havia un projecte polític avançat i coherent de Llei que la Junta de Barcelona tenia preparat per a presentar a la Central i que, segons el dipositari de les seves actes, eren els següents: 1) eliminació de la partida del pressupost destinada a la Casa reial mentre no estigui amortitzat tot el deute públic (considerant que la reina té un patrimoni considerable del qual pot viure); 2) exigència que la regent Cristina rendeixi comptes de la seva gestió; 3) supressió dels caps polítics, les atribucions dels quals passen a les diputacions provincials; 4) reducció de l'exèrcit a 50.000 homes, destinats exclusivament a la guarnició de les fronteres; 5) incompatibilitat entre la condició de diputat i la de funcionari públic, fins a dos anys després d'acabar com a diputat; 6) llibertat religiosa; el govern no subvenciona cap culte ni cap clerecia; 7) llibertat de producció i venda de la sal; 8) contribucions sobre articles de luxe i sumptuaris; 9) prohibició d'imposicions sobre els articles de primera necessitat; 10) enderrocament de les muralles, forts i Ciutadella de Barcelona i desmantellament de Montjuïc; 11) establiment a Catalunya d'un asil per a treballadors vells o invàlids; 12) només subsistirán els censos i les senyories el dret dels quals procedeixi de contracte judicificat amb una escriptura d'atorgament; 13) revisió de tots els contractes celebrats pels ministres des de 1833; 14) llibertat d'impremta; 15) normes per a despolititzar el nomenament i cessament de funcionaris..."¹²⁶⁶

Evidentment, aquell era un programa avançat que s'oposava a l'ideari polític que tenien marcat els partits liberals espanyols. Per això aquell projecte fou rebutjat per la majoria de burgesos barcelonins, que veieren amb bons ulls la dura repressió que dugué a terme l'exèrcit; perquè en el fons, tot i que algun d'ells donà suport al moviment, el que es dirimí entre el setembre i el novembre de l'any 1843 a Barcelona fou una lluita de classes entre patrons i obrers, entre els rics i els que no ho eren tant, amb l'additiu d'un exèrcit enfurismat que representà tots els valors d'un projecte nacional que no tingué en compte els trets diferencials que emergien a Catalunya.

Molt s'ha parlat del famós bombardeig dirigit per Espartero al desembre del 1842, però el que patí Barcelona en la tardor de 1843 fou d'efectes molt més devastadors que el protagonitzat pel duc de la Victòria l'any anterior. Només cal recordar que a començaments d'octubre l'Ajuntament ja es

¹²⁶⁵ J. Fontana, "La fi de...", p. 292.

queixava que l'atac que estava patint la ciutat en aquell moment havia superat el de l'any anterior, la qual cosa, si es té en compte que durant més d'un mes (a partir d'aquella queixa) caigueren bombes en la ciutat, pot donar una idea de la duresa i acarnissament amb què actuà l'exèrcit d'unió liberal a finals del 1843.

Com molt bé descriví J. Fontana, la junta, “vençuda però no deshonrada”, va engegar les negociacions amb el tinent general Laureano Sanz per pactar la capitulació i arribar a un acord. El responsable militar envià una primera proposta de conveni l'11 de novembre de 1843,¹²⁶⁷ que no fou acceptada pels revoltats que, tanmateix, no es tancaren en banda per cercar una sortida honrosa a la situació que vivia la seva causa. La junta governativa de Barcelona, dirigida per Rafael Degollada i l'alcalde Antoni Rius i Rossell, féu un comunicat a Laureano Sanz en què li demanà oblit i condescendència a l'hora de pactar la capitulació i quan les tropes haguessin d'ocupar la ciutat.

“Al volver á formar una misma familia con esta gran Nacion, á que se honran de pertenecer, no es justo, legal, ni político que se les trate como á un pais conquistado. La razon, la sana moral y la conveniencia pública aconsejan un entero olvido de lo pasado, y aun el que se sancionen algunos actos que ha llevado en pos de sí un pronunciamiento, que jamás podrá dársele el nombre de rebelion. El haberse declarado la mayoría de S.M. es un hecho importante para toda la Nacion; los defensores de esta capital no entrarán en cuestiones de derecho, y lo recibirán como un hecho consumado, sin acordarse de otra cosa, que la que ha sido declarada mayor de edad, antes del tiempo que prescribe la Constitucion; es la Reina de las Españas, que piensa inaugurar su reinado, segun la comunicacion de V.E., abrigando bajo su manto á todos los españoles.

La guarnició militar que havia donat suport a la causa centralista estava disposada a acceptar “un traslado razonable, cual conviene á su dignidad; de otra suerte estan resueltos á envolverse en las ruinas de la segunda capital de España”. Per això el seu cap proposava que “cinco comisionados que nombrará dicha guarnicion, pasen á ese Cuartel general para tratar del convenio y de su ejecucion”.¹²⁶⁸

Finalment, el 18 de novembre s'arribà a un acord entre l'exèrcit i la junta i es signà una capitulació bastant favorable per als revoltats, que almenys aconseguiren, després dels nombrosos bombardeigs que patiren, que no hi hagués unes dures represàlies per la seva acció. Entre les mesures que s'adoptaren destacaven: article 1, reconeixement de la lleialtat dels pronunciats a la reina; article 2, que la Milícia Nacional no fos desarmada; article 4, que els dependents civils i militars conservessin

¹²⁶⁶ J. Fontana, “La fi de...”, p. 290.

¹²⁶⁷ *Diario de Barcelona*, del 16 de novembre de 1843, conveni entre l'exèrcit i els representants de la Junta, ps. 3.758-3.759.

¹²⁶⁸ *Diario de Barcelona*, del 18 de novembre de 1843, comunicació de la junta de Barcelona a Laureano Sanz, cap polític, ps. 3.765-3.766.

els seus llocs; article 5, que les opinions polítiques fossin respectades; article 6, permís per marxar fora de la ciutat als que ho desitgessin, i article 7, cap tipus de mesura repressora vers ells.

Però, per un altre cantó, sí que es varen dictar dos articles amb la intenció de salvaguardar l'ordre públic: d'una banda, es llicenciaren els soldats que donaren suport al pronunciament (article 3), i, d'altra banda, es dissolgué la Diputació provincial i l'Ajuntament per renovar-los íntegrament (article 10). Per últim, l'article 14 manifestava la intenció de conciliació per part de l'exèrcit "unionista" amb la població barcelonina:

"Las tropas del ejército, no entran en Barcelona como hostiles: desean estrechar á sus hermanos; y despues de haber defendido á la Constitucion y su Reina juntos en la lucha de siete años, anhelan vivamente un olvido general de todo lo pasado".¹²⁶⁹

Segons els observadors de l'època, només el temor a morir-se de gana féu capitular la junta de Barcelona. La imatge de la ciutat, després de la rebel·lió, era patètica, amb quasi totes les cases, edificis públics i monuments cosits de projectils o enderrocats.¹²⁷⁰

El 20 de novembre entraren les tropes que durant més de dos mesos i mig havien assetjat la ciutat, però el seu cap, el tinent general Laureano Sanz, dirigí un missatge als seus soldats, abans d'entrar, en què els recordava que

"en ella residen españoles hermanos nuestros, y esto basta, para que observando la disciplina que os distingue deis á sus habitantes y á la Nacion entera una nueva prueba de las virtudes que poseeis (...) y me prometo que los valientes de este ejército sabran dar nuevas pruebas de fraternidad y de civismo".¹²⁷¹

Al mateix temps, el cap militar també dirigí una al·locució al poble barceloní en què assegurava que "mi mision es de paz, y resuelto estoy á llenarla cumplidamente", mentre apostava per la unitat, la concòrdia i incitava a la població perquè tornessin

"á vuestros trabajos, florezca el comercio, renazcan las artes, y anímese de nuevo la industria, próximas á sucumbir entre los estragos de la impia guerra. Solo asi podrá reponerse esta hermosa poblacion de las inmensas pérdidas que ha sufrido en las oscilaciones políticas. Dejad de prestaros á maliciosas sujestiones, y de alimentar falaces esperanzas. El tiempo y la esperiencia os han demostrado á cuanta costa se atropella y precipita el órden de la marcha política. Sirvaos de desengaño y de escarmiento, el cúmulo de males é infortunios que ha pesado sobre vosotros en esta última época tristemente memorable".¹²⁷²

¹²⁶⁹ *Diario de Barcelona*, del 22 de novembre de 1843, projecte de bases de capitulació, ps. 3.786-3.787; i, ADL, BOP del 23 de novembre de 1843, article d'ofici del cap polític de Lleida, Salvador Maluquer, que inclou el conveni signat entre les autoritats pronunciades de Barcelona i Laureano Sanz, en nom d'Isabel II, com a cap de l'exèrcit nacional, del 20 de novembre de 1843, ps. 1-3.

¹²⁷⁰ F. M. Hughes, *Revelations of Spain*, vol. I, p. 200; citat per C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 266.

¹²⁷¹ *Diario de Barcelona*, del 22 de novembre de 1843, al·locució de Laureano Sanz als soldats, del 20 de novembre del 1843, ps. 3.787-3.788.

¹²⁷² *Diario de Barcelona*, del 22 de novembre de 1843, ps. 3.787-3.788.

A pesar de la ferma voluntat de concòrdia expressada pels militars unionistes, el seu cap, Laureano Sanz, no dubtà en desarmar la Milícia Nacional barcelonina, als pocs dies, en considerar que

“la tranquilidad pública se ha visto amenazada en la tarde noche de ayer, por grupos armados de la Milicia Nacional de esta Capital. En la plaza del Rey y en el barrio de Gracia se han dado vivas á la Junta Central, provocando los alborotados con insultos á las gentes pacíficas y entonando canciones alarmantes á riesgo de promover escenas que por todos títulos se deben evitar”.¹²⁷³

El desarmament del batalló era una acció que estava cantada, i el tinent general aprofità el primer enfrontament en què participà, després de la crisi, per deixar a Barcelona sense la defensa de la milícia.

Si bé és cert que el suport a la sedició de Barcelona fou seguit incondicionalment per les masses més populars de la ciutat, també ho és que entre els representants que nomenaren els centralistes per signar el conveni amb les tropes nacionals s’hi trobaven homes de respectable condició social com l’alcalde Antoni Rius o el coronel major de la plaça Manuel Montoto. Això confirmaria que el moviment, tot i que anà perdent la unitat inicial que es produí en el pronunciament del juny, mantingué el suport d’alguns individus concrets acomodats, la qual cosa es manifestà en una certa unitat d’interessos que alguns historiadors han vist com l’inici de la ideologia nacionalista catalana o, si més no, del provincialisme.

El moviment, per tant, mantingué un cert interès comú, ja que, fins i tot, part de l’exèrcit que tenia cura de la plaça li féu costat. A banda, aquest suport demostrava que, lluny de ser un pronunciament amb un component exclusiu de civils, una part dels militars l’apadrinà, confirmant-se, d’aquesta manera, una certa divisió política en el seu si. Un altre exemple del que es diu es trobava a Girona, on el cap militar de la plaça, Francesc Bellera, també donà suport al pronunciament de la ciutat amb l’ajut, més tard, d’un altre oficial progressista de gran prestigi com era Narcís Ametller.

Concretament, Ametller, com ja s’ha dit anteriorment, es va fer fort en el castell de Sant Ferran de Figueres i allí fou assetjat per la tropa del comandant general de la província de Girona, Joan Prim. La resistència d’Ametller provocà la censura del comte de Reus, i palesà la divisió d’ideals entre dos militars que fins feia pocs mesos havien estat units en la lluita contra Espartero i els “ayacuchos”.

¹²⁷³ *Diario de Barcelona*, del 23 de novembre de 1843, ban de Laureano Sanz als soldats, del 22 de novembre de 1843, ps. 3.802-3.803.

“La innoble conducta del rebelde Ametller, que hallanando los sagrados deberes contraidos por si y á nombre de los que capitanea, en la estipulacion que firmó el 8 del corriente para la entrega de las plazas de Gerona y Hostalrich, á las que segun el tenor de la misma debió seguirse la rendicion del castillo de Figueras con todas las fuerzas en ellas reunidas; el saqueo y asesinatos cometidos por su gavilla en puntos indefensos y durante la tregua acordada entre ambos: el continuar aun dicho Ametller hostilizando, no ya al gobierno provisional de la Nacion, sino á la Reina Doña Isabel II, declarada mayor de edad por el voto de los representantes españoles en la sesion del 8 del actual, le han colocado, así como á los que siguen esa brutal revolucion tan terminantemente rechazada por todos los buenos, en la clase de foragidos, á quienes por el bien del pais y honra de la Nacion, á quienes amanillan, es de rigurosa justicia tratar como á tales, por lo tanto mando. - Quedan declarados traidores por su crimen contra la Reina y el Estado, y foragidos por su pillage y asesinatos, cuantos hoy en dia se hallan en el fuerte de San Fernando de Figueras, capitaneados por el cabecilla Ametller, sufriendo en cualquier época en que sean habidos las penas que la ley marca en tales casos, sea cual fuere la clase y condición de los comprendidos”.¹²⁷⁴

Prim desarmà a la Milícia Nacional de Figueres i establí el bloqueig del castell principal de la ciutat. La situació es va perllongar fins el dia 10 de gener de l'any 1844 en què les tropes comandades per Ametller, que va fugir, es rendiren.¹²⁷⁵ Tanmateix, la junta que es constituí el setembre a Figueres fou un exemple dels ideals per construir una societat més democràtica des del Principat català, ja que entre els punts del seu programa polític destacava la demanda de constituir una Junta Central formada per representants escollits lliurement en sufragi universal masculí i la igualtat completa de drets polítics per a tots els ciutadans.¹²⁷⁶

La il·lusió per impulsar una societat molt més igualitària van fer possible que les rebel·lions de les ciutats pronunciades, en favor de la constitució d'una junta central, tinguessin una resistència molt més gran que la que es podia esperar de les seves condicions materials i humanes. Només així es pot arribar a entendre que algunes de les urbs revoltades aguantessin entre seixanta i noranta dies de setge, no exempt d'escomeses, de les tropes nacionals que defensaven la unió del liberalisme.

El moviment centralista tingué dues cares molt diferents si s'atén als programes que presentaren els pronunciats, a la composició social de les juntes aixecades i a la dels seus seguidors arreu de l'Estat espanyol. A pesar que tots es manifestaren obertament disposats a organitzar una Junta Central

¹²⁷⁴ *Diario de Barcelona*, ban de Joan Prim a Figueres, ps. 3.791-3.792. Joan Prim tingué una vida molt intensa en els anys següents. Al 1847 fou nomenat capità general de Puerto Rico, on hagué de dimitir per problemes amb els hispans que allí hi habitaven, que l'acusaren d'arbitrari a l'hora d'afavorir l'arribada d'uns nous colons. Participà en la guerra del Marroc i en la de Mèxic. Fou el cap del progressisme en la dècada dels seixantes del segle XIX, i per això fou desterrat. El 1868 encapçalà, amb Ruiz Zorrilla i Sagasta, la revolució d'aquell any. Fou nomenat cap de govern de la nació i cercà, entre les dinasties europees, un nou rei liberal que no fos de la casa dels Borbó. Impulsà la pujada al tron espanyol d'Amadeu de Savoia, però el seu projecte fracassà en morir ell mateix cosit a trets per uns trabucaires en un atemptat el 1870.

¹²⁷⁵ El final del coronel Narcís Ametller, després d'una vida intensa i compromesa amb el que ell entenia com a ideal de llibertat, fou més aviat trist. Ametller escapà del setge de Prim amb una petita tropa i s'autonomenà “capitán general del Ejército libertador”. El grup de republicans trabucaires que comandava féu tractes, fins i tot, amb els guerrillers carlins encapçalats per mossèn Benet Tristany, que, com ells, vagaven pels camps catalans. Ambdós caps varen ser capturats i afusellats a finals del 1847, en plena guerra dels carlins “matiners”. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 322.

¹²⁷⁶ A. Moliner, “El movimiento centralista...”, ps. 86-87.

representativa del poder emanat de les províncies, no està tan clar que els propòsits sociopolítics dels centralistes catalans i espanyols haguessin confluït. Així, el moviment dels pronunciats castellans, gallecs i andalusos fou protagonitzat per progressistes esparteristes que donaren suport de nou la regència del general perquè no creien en el pacte d'unió liberal que havia signat la cúpula dirigent dels partits moderat i progressista. Si bé és cert que el moviment, en les capitals espanyoles, presentà un cert pas endavant en demanar un poder emanat del poble (la junta central), no sembla cert que hi hagués una pretensió de canvi cap a posicions més democràtiques que les aconseguides, a nivell polític, pel progressisme.

Altrament, el moviment català, interessadament enllaçat pels seus líders amb l'espanyol per la demanda de la central, fou peculiar. En el seu si presentà una confusa barreja de reclamacions polítiques i socials que a empentes lluitaven per surar a la superfície, i que encara hagueren d'esperar a altres moments del vuit-cents i del nou-cents per anar reformulant-se.¹²⁷⁷ Efectivament, és cert que, com apuntà Vicens Vives, hi hagué un cert “provincialisme precedent, perquè els centralistes de 1843 eren l'antítesi dels centralitzadors i uniformadors progressistes companys d'Espartero”,¹²⁷⁸ i que, per tant, el moviment plantejà, per primer cop, la qüestió d'una falta de connexió entre l'Estat liberal que s'estava creant i la problemàtica de la perifèria que havia de quallar, al llarg del segle XIX, en la constitució de programes polítics nacionalistes alternatius.¹²⁷⁹ Però, per un altre cantó, hi havia la lluita concreta del dia a dia, la dels “jamancis” en les barricades i la dels dirigents de la junta, que, pel que sembla, no acabà de confluïr del tot: “Y es que unos tenían pan y luchaban por la libertad, mientras que otros luchaban por el pan y la libertad les importaba un ardite”.¹²⁸⁰ Servint-se d'aquest plantejament, J. Mestre catalogà la revolta del setembre del 1843 com a “preindustrial” en no haver-hi un ideari polític concret entre els radicals i els republicans.¹²⁸¹

¹²⁷⁷ P. Vilar, “Introducció del volum V - “La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)”-”, a *Història de Catalunya*; i J. Fontana, “La fi de...”, p. 280.

¹²⁷⁸ J. Vicens Vives, *Industrials i Polítics*, p. 256.

¹²⁷⁹ B. de Riquer i Permanyer, “Nacionalidades y regiones...”, p. 81. També recull aquesta opinió J. P. Fusi Aizpurria, “La organizació...”

¹²⁸⁰ C. Roure, *Recuerdos de mi larga vida*, Barcelona, 1925, citat per J. Mestre, “Elecciones i...”, p. 55. Tampoc ho veuen clar J. Benet, i C. Martí, *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*, Barcelona, 1976, p. 228.

¹²⁸¹ J. Mestre, “Elecciones i...”, p. 55.

Tot i que en realitat mancà una certa coordinació política, també és cert que hi hagué molts testimonis de contemporanis, que són els que han quedat en els arxius i biblioteques, amb la clara intenció de desvirtuar la revolta.¹²⁸² El moviment presentà una clara reivindicació sociopolítica, i a Barcelona quallà en una lluita interclassista entre burgesos i proletaris.¹²⁸³ El mateix Vicens Vives conclouïa que el rerefons polític de la revolta era decididament democràtic i els homes armats que la sostingueren pretenien reivindicacions socials concretes.¹²⁸⁴ Els himnes de les barricades, el "Xirivit", la "cançó de la paella" i "la Campana";¹²⁸⁵ els primers esbossos d'un programa polític que volia formular una societat més igualitària i la consolidació d'un grup dirigent (Abdó Terrades, Monturiol, Rafael Degollada, etc.) pretengueren assolir un sentit sociopolític per justificar la revolta. El salt endavant que presentà la Jamància en la reivindicació, en comparació amb altres moviments similars anteriors, fou la de la identificació d'un enemic social comú a combatre, la burgesia i els grans propietaris, que, paral·lelament, també lluitaren, s'organitzaren i crearen una junta contrarevolucionària alternativa perquè els centralistes no aconseguissin els seus fins sociopolítics. L'exèrcit, que defensà en tot moment, a nivell global, la causa d'un difús "patriotisme espanyol", es presentà com una alternativa al "provincialisme" i es convertí en l'altra pedra angular de defensa de l'ordre establert en base a la unió de l'estat.

La gana i la manca de treball van poder influir en què hi hagués una certa adscripció al moviment d'alguns sectors socials de desarrelats que no volien altra cosa que menjar, però reduir l'allistament de la població civil a la causa centralista al fet que cobressin cinc rals al dia per arriscar la seva vida és,

¹²⁸² J. Fontana, "La fi de...", p. 291.

¹²⁸³ S'ha volgut evitar la vaga catalogació de l'enfrontament entre patrons i obrers perquè no respon a la realitat de la Barcelona de mitjan segle XIX, on hi havia un conglomerat de relacions socioprofessionals resultant d'una composició humana i laboral complexa. A. Solà diu, sobre la industrialització de la dècada 1833-1843: "Tanmateix, s'ha insistit tant sobre la importància que aquest fenomen tingué a Catalunya, en general, i a Barcelona, en particular, que s'ha deformat la imatge del que realment va ocórrer, creant-se un mite que multiplicà imaginàriament el número de fàbriques i transmet la impressió que a Barcelona la major part de la població hi treballava. A més cal tenir en compte que molts sectors manufacturers no van ser afectats en aquells moments per la industrialització." A. Solà, "Barcelona 1833-1843...", p. 35.

¹²⁸⁴ J. Vicens Vives, *Industrials i polítics*, p. 258.

¹²⁸⁵ "La Campana" fou l'himne dels republicans catalans d'aquell moment. Comosat per Abdó Terrades i, probablement, musicalitzat per Anselm Clavé. La lletra aparegué per primer cop a les *Hojas republicanas* i el seu text no deixava lloc al dubte de l'objectiu que es perseguia: "Ja la campana sona;/ lo canó ja retrona.../ Anem, anem republicans, anem./ ja és arribat el dia/ que el poble tant volia./ fugiu tirans: lo poble vol ser rei". El "Xirivit", d'altra banda, aparegué publicat a *El Centralista* el 7 de novembre del 1843, dia de l'inici de la publicació d'aquell diari de barricades. Les principals estrofes deien: "Ay, ay, ay, Chirivit,/ madurs a la paella/ ¡Ay, ay, ay, Chirivit,/ en Prim será fregit!/ Cristina, Prim, Narváez/ y tots els moderats,/ dintre de la paella purgaran sos pecats./ Ay, ay, ay/ Mori l'aristocràcia,/ prou mal

en certa manera, adoptar una posició demagògica. Els "jamancis" lluïen en el seu pit una insígnia en forma de paella de fregir, i si algú els hi preguntava perquè la portaven, ells deien que ho feien per "indicar que todos los moderados debían de morir asados en aquellos instrumentos de cocina".¹²⁸⁶ Aquells "moderados" eren, en molts casos, els mateixos patrons amb qui havien de negociar les seves condicions, per cert molt dures, de treball.¹²⁸⁷ Per això, cal considerar la revolució de la tardor del 1843 a Barcelona com l'inici de la lluita de classes que en diverses etapes es desenvolupà, durant els segles XIX i XX, entre els burgesos i els proletaris a Espanya.

LA REACCIÓ MODERADA I LA CAIGUDA DEL PARTIT PROGRESSISTA

La caiguda de Barcelona i la resta de ciutats pronunciades era el penúltim esglaó que havia de superar el Partit Moderat fins arribar a aconseguir el control polític del país. Vençuda la resistència civil de les classes urbanes, només quedava acabar amb l'oposició del Partit Progressista en el Congrés de diputats.

El progressisme polític havia apostat per la unió del liberalisme per anihilar Espartero com a regent del tron espanyol com a primer objectiu, i, més endavant, per controlar el radicalisme polític que durant els anys que governaren havia anat quallant en les masses urbanes de les grans ciutats, gràcies al fet que havien trobat en el Partit Republicà una plataforma per a les seves demandes. Debilitat el suport civil que els havia encimbellat en el govern de la nació al setembre del 1840, la identitat política progressista ballava entre el Partit Moderat, que reclamava un Estat més fort i centralitzat, i el Partit Republicà, que atemptava a capgirar l'ordre social establert.

En aquest context, el govern de pacte liberal dels partits progressista i moderat optà per declarar la majoria de la reina Isabel II el 10 de novembre de 1843 sense esperar l'octubre de l'any 1844, que era la data que s'aprovà per llei a la legislatura del 1841.¹²⁸⁸

nos ha fet ja,/ lo poble vol ser amo,/ Viva Déu que ho serà/ Ay, ay, ay...". Vegeu el text sencer dels himnes a C. Romea Castro, *Barcelona romántica...*, ps. 119 i 138-141.

¹²⁸⁶ *Revolución en Barcelona...*, p. 138

¹²⁸⁷ J. M. Vilà, *Els primers moviments...*

¹²⁸⁸ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió de l'11 de novembre de 1843. En aquella sessió s'informava, per part del cap polític Salvador Maluquer, de la declaració de la majoria d'edat d'Isabel II. L'Ajuntament de Lleida va decidir que "Ordenase también la iluminación por tres noches consecutivas. Concluida la publicación del bando en los sitios acostumbrados, al que concurrirán los porteros y alguaciles vestidos de etiqueta, la banda de la Milicia Nacional y un piquete de la misma". L'Ajuntament preparà els actes de proclamació de

La decisió dels dos partits liberals va pretendre calmar la tensió social i política del país, ja que si una cosa no es qüestionà mai en els ambients liberals fou la fidelitat a Isabel II. Amb la declaració de la majoria d'edat de la reina es pretenia que la Corona fos una espècie de matalàs polític que acabés amb les discrepàncies i divisions del liberalisme per aconseguir el control del Regne, però, al mateix temps, es pot arribar a pensar que podria haver estat una mesura estratègica impulsada pel Partit Moderat. Així, en cas d'aconseguir el control polític del país, les masses populars urbanes no es pronunciarien tan "alegrement" com fins llavors, perquè per damunt de les ambicions polítiques del país estava la reina.

Si se segueixen els fets dels dies següents a l'acte de jurament de la majoria d'Isabel II, no seria desgabellada aquesta suposició. Tan aviat com la reina fou confirmada en el tron espanyol, els moderats engegaren una conspiració per enderrocar el govern de J. M. López. En una reunió secreta del Partit Moderat, els seus principals dirigents apostaren per promoure un govern mixt que havia de tenir com a president Salustiano Olózaga, un dels líders progressistes més ansiosos de protagonisme, i que comptaria amb la incorporació de Luis González Bravo, que era el líder d'una facció de joves liberals i feia el paper d'intermediari entre els dos partits majoritaris. Els progressistes, entretant, també es reuniren en la casa de Pascual Madoz per valorar la possibilitat de formar govern, però en les sessions que es realitzaren es posà de manifest la creixent desunió que hi havia entre els líders del partit. D'una banda, Manuel Cortina volia acabar amb el pacte amb els moderats i, d'una altra, Olózaga i González Bravo pretenien assolir el comandament de la nació. En aquest context, el parlament, que comptava entre 50 i 60 diputats progressistes sota la direcció de Cortina, 30 alineats al cantó del Partit Moderat, i 50 diputats més, els seguidors més joves d'ambdós partits, que formaren la coalició anomenada com a "La Joven España", dirigits per González Bravo, varià les seves forces. Llavors, els dos últims partits s'aliaren i votaren junts les mesures més conservadores que es proposaren en el Congrés.

Amb la presa de posicions progressiva per part dels moderats com a rerefons polític, el 14 de novembre un grup de revolucionaris intentà assassinar Narváez en fer explotar una bomba quan anava

la reina Isabel II pels dies 1 i 2 de desembre, però el jurament de fidelitat de les autoritats no es féu fins al 17 de desembre. Conclou la

amb el seu carruatge per un carrer de Madrid. L'atemptat matà el conductor i ferí un ajudant, però el general sortí il·lès. Narváez, en qualitat de cap de l'exèrcit, engegà una campanya repressiva contra els sospitosos i clausurà el *Eco del Comercio*, diari de tendències progressistes. El ministre de Governació del gabinet progressista de López, Fermín Caballero, preveient un cop de mà del general, contraatacà rearmant la Milícia Nacional de Madrid i convocà eleccions municipals. Els moderats reaccionaren i convenceren la reina perquè substituís el ministeri López (el 20 de novembre), i amb el suport dels seguidors de González Bravo en el parlament donaren suport a la pujada d'Olózaga com a cap d'un nou govern amb el poc fiable encàrrec de dur a terme la reconciliació entre els progressistes i els moderats.¹²⁸⁹ El nomenament d'Olózaga, com a cap de l'executiu, i els confusos esdeveniments que es produïren en el curt espai de temps en què governà, confirmaren les sospites d'una conspiració de l'aparell moderat amb la missió d'acabar de forma definitiva amb el progressisme. El nou cap de govern, dirigent de gran prestigi en el seu partit, substituï a López i es proposà portar a terme un programa estrictament progressista. El seu ministeri durà vuit dies a conseqüència d'un confús esdeveniment entre ell i la reina Isabel II, de la qual havia estat tutor, que provocà la repulsa en els ambients polítics de tota la nació.

Segons sembla, Olózaga, aprofitant la influència que podia exercir, va obligar a la reina a signar el decret de dissolució de les corts, circumstància que podia ocasionar, en unes noves eleccions, l'apartament de l'esfera d'influència de què gaudia, en aquell moment, el Partit Moderat des de l'expulsió d'Espartero del país. La reina féu una declaració, certificada pel ministre d'estat en propietat i notari major del Regne, Luis González Bravo, dels fets que succeïren en la nit del 28 de novembre davant de totes les persones influents de la nació. El seu testimoni, encara que no s'ha d'oblidar que era el d'una nena de 13 anys d'edat, podria haver estat preparat pel Partit Moderat per acabar amb el crèdit del Partit Progressista, identificat totalment amb el carisma d'Olózaga, que era el millor orador que hi havia en les seves files i un líder que gaudia d'una gran popularitat i de prestigi social.

cerimònia es cantà un tedèum en acció de gràcies, però, a la fi, no es feren tants actes com en un primer moment s'havien preparat.

¹²⁸⁹ C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, ps. 260-261.

Així, els dirigents del Partit Moderat presentaren l'acció del primer ministre com si es tractés d'una traïció, per part del Partit Progressista, a la causa comú liberal. La declaració d'Isabel II deia que

“en la noche del 28 del mes próximo pasado se me presentó Olózaga y me propuso firmase el decreto de disolucion de las Cortes. Yo le respondí que no quería firmarlo, teniendo para ello entre otras razones la de que estas Cortes me habían declarado mayor de edad. Insistió Olózaga: yo me resistí de nuevo á firmar el citado decreto. Me levanté dirigiéndome á la puerta que está á la izquierda de mi mesa de despacho: Olózaga se interpuso y hechó el cerrojo de esa puerta. Me dirigí á la que está enfrente y tambien Olózaga se interpuso y hecho el cerrojo de esa puerta. Me agarró del vestido y me obligó á sentarme. Me agarró la mano hasta obligarme á rubricar. En seguida Olózaga se fue y yo me retiré á mi aposento. Antes de marcharme Olózaga me preguntó si le daba mi palabra de no decir a nadie lo ocurrido; y yo le respondí que no se lo prometía. Acto continuo invitó Su Magestad á que entrasen en su despacho todos los presentes y examinaran el lugar en que sucedió lo que acababa de referirles”.¹²⁹⁰

El conflicte ocasionat per la declaració de la reina provocà un debat molt crispat a les corts espanyoles, que varen revocar la confiança en Olózaga per donar-li el lloc de cap de govern al mateix notari que certificà la declaració d'Isabel II, Luis González Bravo. El cop de mort al progressisme estava servit. El partit intentà salvar el cap d'Olózaga davant la indignació de la resta dels polítics dels altres partits que ocupaven les cadires de diputats al parlament. Això encara va complicar més el futur polític del Partit Progressista, ja que la tàctica del Partit Moderat fou la d'implicar globalment a aquell partit en l'escàndol.¹²⁹¹

El nou cap del govern, el jove advocat de 32 anys L. González Bravo,¹²⁹² donà la màxima publicitat a l'escàndol Olózaga per desacreditar als progressistes i ràpidament començà a legislar per instaurar un govern més fort i centralitzat a l'estil que pretenia el Partit Moderat. Els conservadors, a partir de llavors sí, tenien "l'excusa perfecta" per fer una renovació a tots els nivells dels càrrecs públics que

¹²⁹⁰ ADL, BOP del 5 de desembre de 1843, article d'ofici del cap polític, Salvador Maluquer, que inclou la declaració de la reina Isabel II, recollida pel notari major, Luis González Bravo, de l'1 de desembre de 1843, ps. 1 i 2.

¹²⁹¹ Per al Marqués de Miraflores, d'ideologia moderada, la pèrdua del poder dels progressistes es degué: “Primero, no haberlo compartido con los moderados - vencedores como ellos mismos, en el movimiento antiesparterista-, con lo cual se exponían a ser zancadilleados por aquellos a la primera ocasión; y segundo, el haber identificado su suerte con la de Olózaga, incluso después de la caída del célebre orador, con lo cual, al no conseguir salvarle, no lograron tampoco el prevailecimiento del partido”. J. L. Comellas, *Los moderados...*, p. 38. En un altre sentit, s'ha expressat un altre contemporani, com fou Andrés Borrego (1802-1846), per a qui la ruptura del 1843 entre progressistes i moderats fou culpa dels segons: “Por muy grande que sea la severidad con que los más prevenidos juzguen a los progresistas por su conducta y sus hechos desde 1833 a 1840, la imparcialidad histórica atribuirá siempre a este partido dos hechos que le honran sobremanera y que prueban la sinceridad de su patriotismo y su buena fe. El primero de estos hechos, la Constitución de 1837, obra de un partido vencedor, que se desarma por respeto a los principios, rindiendo homenaje a la verdad y a la opinión pública. El segundo es todavía más memorable: hablamos de la conducta de los progresistas que en 1843 abrieron las puertas de España a los emigrados moderados, y sus brazos a ese partido, olvidando agravios e injurias y asociándolo generosamente al poder que tenían los progresistas en sus manos y que difícilmente se les habría escapado por entonces si no provocaran ellos mismos la célebre coalición”, a *Andrés Borrego. El 48. Autocrítica del liberalismo*, comentat per D. Gómez Molleda, Madrid, 1970, ps. 78-79.

¹²⁹² “El nuevo primer ministro González Bravo era un hombre extremadamente fatuo, que inicialmente se había hecho una reputación como editor de la hoja política *El Guirigay*. Como diputado del Congreso transfirió sus sarcásticos talentos de la prensa a la tribuna, ganándose el aplauso y el apoyo de un poderoso grupo de jóvenes e inexpertos parlamentarios. Su ascenso al poder se debió a su total falta de escrúpulos en la realización de acuerdos con sus antiguos enemigos en un período de crisis y de encarnizadas luchas partidistas. Traicionó a sus antiguos camaradas del Partido Progresista y se pasó al bando de los moderados para alcanzar mayor poder personal, engrosando al

fins aquell moment havien estat desenvolupats per polítics progressistes. L'estratègia moderada fou planificada pel general R. Narváez, que controlava el poder en la penombra política i manipulava el govern de González Bravo per aconseguir dur a terme l'ofensiva final de la reacció.

El progressisme, impotent davant el remolí de canvis que s'operaren en el darrer mes de l'any 1843, restà sense forces per contraatacar. Els dos pilars que sostenien la seva identitat, el suport de les masses urbanes i el prestigi d'algun dels seus polítics més importants, havien estat derrotats pel Partit Moderat, que a mesura que anaven passant els dies anava agegantant-se políticament enfront del seu rival, que en una situació inversament proporcional s'anava empentint.

La "reacció moderada" de González Bravo i Narváez, en veure el Partit Progressista derrotat, fou ràpida i contundent, i en un curt espai de temps, el que va del 15 de desembre de 1843 a l'1 d'abril de 1844, derogaren institucions tan emblemàtiques pel liberalisme progressista com la Milícia Nacional, revocaren dels càrrecs a tots els polítics que s'havien identificat amb aquell partit, arrestaren en la seva plana major, obligaren a exiliar-se a molts dels seus dirigents, tancaren els diaris contraris a la seva ideologia, sufocaren amb una força aclaparadora els aixecaments "cantonalistes" de Cartagena i Alacant, reforçaren l'exèrcit amb una lleva de 50.000 homes (a finals del 1843 ja hi havia una força anterior de 50.000 soldats), promulgaren la "famosa" llei d'ajuntaments moderada que l'any 1840 provocà l'aixecament del progressisme, i crearen la Guàrdia Civil amb la missió de garantir l'ordre en les zones rurals i perifèriques de la nació. La presa de poder moderada culminà el 1845 amb l'aprovació d'una nova Constitució, pròxima a la seva ideologia, que substituï la que s'aprovà el 1837 i que havia pretès conjuminar les dues tendències majoritàries del liberalisme espanyol.

EL CANVI POLÍTIC MODERAT A LLEIDA

En aquest context, el cap polític de Lleida, Salvador Maluquer,¹²⁹³ fou rellevat del seu càrrec el 15 de desembre, cosa que també es féu amb el comptador de rendes, Eugeni López, que estava en

mismo tiempo su bolsillo. En este sentido demostró ser un oportunista político de primer orden". C. Marichal, *La Revolución Liberal...*, p. 268.

¹²⁹³ Salvador Maluquer visqué un confús episodi el dia de seu nomenament, ja que fou acusat pel diari *El Castellano* de tenir simpaties amb el Partit Moderat i de ser un pèssim governant. Maluquer, advocat de professió i veí de Balaguer, era conegut per la seva filiació progressista en els ambients polítics lleidatans, per això l'Ajuntament sortí en pública defensa de la seva persona per desagreguar-lo. AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta de l'Ajuntament als redactors de *El Castellano* (sense data).

funcions d'intendent de la província de forma interina.¹²⁹⁴ Més tard, va ser el subinspector de la Milícia Nacional, Joaquim Berga, qui fou substituït el 25 de desembre de 1843,¹²⁹⁵ amb la qual cosa les úniques institucions que restaven sota el control del progressisme local eren l'Ajuntament de la ciutat, la Diputació i la Milícia Nacional.

El nou cap polític, Josep M. López, prengué possessió del seu càrrec el 19 de desembre de 1843 i passà a presidir moltes de les sessions de l'Ajuntament a partir de llavors, com era habitual en els anys anteriors al 1840. Tot i que el delegat tenia dret a fer-ho, aquesta pràctica no es dugué mai a terme durant el Trienni Progressista, i la intromissió demostrava que hi havia una intenció clara, per part d'aquell càrrec, d'immiscir-se i controlar les accions del consistori lleidatà.

En els mesos de gener i febrer del 1844, el cap de govern González Bravo va dictar les dues lleis que acabaren definitivament amb el progressisme local de les ciutats espanyoles. En primer lloc, s'aprovà la llei d'ajuntaments (finals de desembre del 1843) presentada el 1840 pel Partit Moderat i que havia provocat la revolta progressista del setembre d'aquell any, que afavoria descaradament al Partit Moderat en reduir-se considerablement el cens d'electors. En segon lloc, la suspensió de la Milícia Nacional i la creació, l'1 d'abril de 1844, de la Guàrdia Civil, de forma que es passà de tenir un cos urbà al servei de la voluntat política dels ens locals a un que devia el seu servei a la causa del govern central. Amb tot, no fou fins a l'octubre de 1868 en què es constituí el primer destacament de guàrdies civils a Lleida, que substituï la funció policíaca que fins aquell moment havien fet els mossos d'esquadra.¹²⁹⁶

La Diputació de Lleida es dissolgué per ordre del cap polític el 29 de gener de 1844 perquè s'oposà a la llei d'ajuntaments moderada que entrà en vigor el 30 de desembre de 1843.¹²⁹⁷ Els membres de la

¹²⁹⁴ AML, Llibre d'acords 1842-1843, sessió del 15 de desembre de 1843.

¹²⁹⁵ AML, sèrie correspondència, caixa 1470, carta de Joaquim Berga, subinspector de la Milícia Nacional de Lleida, a l'Ajuntament comunicant la seva destitució.

¹²⁹⁶ El cos de mossos d'esquadra era la policia creada per Felip V, el 1719, per controlar l'ordre a Catalunya. J. Lladonosa, *Història de Lleida*, V. II, p. 761.

¹²⁹⁷ ADL, BOP de l'1 de febrer de 1844, article d'ofici, circular 38 del cap polític, Josep M. López, del 29 de gener de 1844, p. 1. Cal apuntar que la Diputació que sortia en aquells moments havia pres possessió el 13 de novembre de 1843 i estava composta pels diputats: Josep Vilà de Berart (advocat i veí de Balaguer), Rafael Traber i Carbonell, Manuel Coma, Pau Barra, Manuel Tubau (notari de Lleida), Carles Saura Marquet i Francesc Benet (secretari). Tots ells de passat progressista. ADL, BOP del 18 de novembre de 1843, p. 2. Vegeu el manifest dirigit als lleidatans, del 13 de novembre de 1843, a AML, sèrie correspondència, caixa 1470. La llei moderada que en aquell moment entrava en vigor era pràcticament la mateixa que l'any 1840 havia ocasionat el pronunciament progressista. La Diputació sortint, amb progressistes tan nomenats com Vilà de Berart i Tubau, no l'acceptà perquè en essència la consideraven una traïció per al seu partit.

corporació dissolta comissionaren Pascual Madoz perquè el diputat fes arribar una exposició seva a la reina Isabel II en què manifestaren que

“cuando los Gobiernos renuncian voluntariamente á las condiciones de la existencia que exigen en sus actos de justicia, imparcialidad, y sobre todo el mas profundo respeto á las leyes fundamentales, éstas autorizan, cuando menos, á la resistencia pasiva de los pueblos (...) Por desgracia del país, y para afliccion de V.M. ha llegado este caso extremo Sra.: El Gobierno ha provocado inconsiderablemente, mandando poner en ejecucion la llamada Ley de Ayuntamientos, por decreto de 30 del mes último, sin pararse en las graves consideraciones que debían haberle detenido, ni en los inconvenientes, acaso insuperables, con que había de chocar necesariamente en su ejecucion”.¹²⁹⁸

El diputat Madoz traslladà la carta al ministre de Governació, ja que ell no podia defensar la qüestió perquè es trobava malalt, però manifestà que “los sentimientos espresados por aquella corporacion eminentemente liberal son tambien los míos”.¹²⁹⁹ L'exposició no va servir de res davant la conjuntura política que havia pres el país. La nova Diputació s'instal·là el 2 de febrer d'aquell mateix any, tot anunciant al BOP els principis que havien de regular les seves accions mentre durés el seu govern interí: “dar prestigio al Trono, fuerza al Gobierno, vigor á las leyes. Ved ahí formulado su pensamiento”.¹³⁰⁰ El text no deixava lloc al dubte, s'alineaven amb el govern de moderat que hi havia a Madrid i anunciaven la seva intenció de fer respectar les lleis que aquell establís.

Els diputats provincials escollits per fer el relleu de la corporació de l'any 1843 foren: Joaquim Mensa, vocal per Lleida (era el segon més gran propietari de la ciutat i liberal d'ordre); Vicenç Subies, per Cervera; Ramon Miquel, per Solsona; Joan Girona, per Vielha (era de la família dels Girona, grans propietaris, comerciants i negociants de la província); Antoni Moner, per la Seu d'Urgell; Ramon Esteve, per Tremp, i Domènec Canut, per Sort. Els nous vocals eren un grup compacte que havia tancat files al voltant del moderantisme, que es proposava fer respectar la llei per enfortir el govern, el tron espanyol i evitar, d'aquesta forma, la contínua inestabilitat que havia patit la nació en els darrers deu anys.

Tanmateix, a conseqüència de la destitució arbitrària de la Diputació per part del cap polític, sembla ser que hi hagué una certa protesta en la ciutat. Les tropes es retiraren al castell de la Seu Vella

¹²⁹⁸ F. J. Paredes Alonso, *Pascual Madoz...*, ps. 208-209.

¹²⁹⁹ F. J. Paredes Alonso, *Pascual Madoz...*, p. 209. Uns dies més tard, el diari *La Verdad*, des de Barcelona, acusava als antics diputats provincials a corts de Lleida (entre els quals es trobava Madoz) d'afavorir “la resistencia de alguno y otro de los Ayuntamientos de aquella provincia al planteamiento de la ley, tema de las actuales provocaciones, y el afan de algunos miserables agentes recorriendo los pueblos para contrariar la accion del gobierno, le revelaban ya el apoyo de aquella Diputacion subordinada, segun dice, como los demas coníferos revolucionarios de aquel país, al célebre é íntimo amigo, el apasionado apologista Ametller”. *Diario de Barcelona*, del 4 de febrer de 1844, reproducció del text del diari *La Verdad*, p. 519.

i alguns Mossos d'Esquadra anaren a protegir el domicili del cap polític, que actuava com un autèntic delegat del govern moderat de Madrid.¹³⁰¹ Fins i tot, hi hagué alguns enfrontaments directes entre l'exèrcit acantonat en la ciutat i part dels milicians locals.¹³⁰²

L'aixecament d'Alacant i Cartagena (el moviment "cantonalista") "donà més raons" al govern de González Bravo per mostrar-se cada cop més dur i inflexible.¹³⁰³ El cap polític informà d'aquells esdeveniments en el BOP de l'1 de febrer. El to que utilitzà fou enèrgic i dur per als desestabilitzadors que

"mucho trabajan los trastornadores principales del orden, para que cunda el fuego revolucionario en todos los pueblos de la Monarquía", però avisava que "yo conozco los manejos de que se valen y no se me ocultan tampoco los nombres de los agentes encargados de promover la sedicion en esta provincia: pero tengo adaptadas mis disposiciones y creo firmemente que no egecutaran sus impíos proyectos, sin que la cuchilla de la ley caiga sobre la cabeza de los criminales cualquiera que sea su categoría".¹³⁰⁴

No se sap fins a quin punt les suposicions del delegat del govern eren fundades o aquestes foren una excusa per declarar a tota la província de Lleida en estat excepcional a partir del dia 6 de febrer, però el cert fou que aquella mesura provocà que tothom quedés sota l'autoritat del governador militar Francesc Castillon.¹³⁰⁵ Llavors, amb la decisió del cap polític, es pogueren donar, sense oposició, els darrers cops de gràcia per sustentar el govern moderat a Lleida. Així, per preparar el terreny, la Milícia Nacional fou desarmada uns dies abans, el 8 de febrer, que l'Ajuntament, amb la justificació de preveure possibles rebel·lions en la ciutat.¹³⁰⁶ "L'odiat" Ramon de Meer, nomenat capità general de Catalunya a finals de l'any 1843, declarà l'estat excepcional (per Reial Ordre) per a les quatre províncies catalanes:

"convencido de que esta disposicion de gobierno de S.M. está fundada en el deseo de prevenir antes de verse en la necesidad de castigar los delitos á que pudieran ser arrastrados los incautos, víctimas siempre de la seduccion y las

¹³⁰⁰ ADL, BOP de l'1 de febrer de 1844, circular de la Diputació Provincial de Lleida, del 2 de febrer de 1844, p. 2.

¹³⁰¹ *Diario de Barcelona*, del 28 de gener de 1844, p. 424.

¹³⁰² J. del Nido y Segalera, *Antología de...*, p. 589.

¹³⁰³ Alacant i Cartagena foren els focus més importants de l'anomenada rebel·lió cantonalista engegada a començaments de febrer de 1844 i que durà fins al dia 6 de març en la primera ciutat i fins al dia 25 en la segona. La repressió fou brutal (afusellaments i detencions) per part del govern, que mostrava cada cop amb més claredat la seva fortalesa moderada. Vegeu P. Díaz Marín, i J.A. Fernández Caballero, *Los mártires de la libertad (la revolución de 1844 en Alicante)*, Alacant, 1992.

¹³⁰⁴ ADL, BOP de l'1 de febrer de 1844, circular del govern polític de la província, signada per Josep M. López, del 3 de febrer de 1844, p. 2.

¹³⁰⁵ ADL, BOP del 13 de febrer de 1844, article d'ofici del cap polític, Josep M. López, p. 1.

¹³⁰⁶ AML, Llibre d'acords 1844-1845, sessió del 9 de febrer de 1844.

maquinaciones de los revolucionarios de oficio, que solo pueden vivir en la anarquía, y que sin reparar en los medios de satisfacer sus perversas intenciones, nada les importa que la patria se hunda en el mas hondo precipicio”.¹³⁰⁷

Francisco Castillon, governador militar, restava, a partir de llavors, confirmat com la màxima autoritat política i militar de la província de Lleida.

Finalment, l'Ajuntament, en sessió extraordinària del dia 21 de febrer de 1844, quedà dissolt per la Reial Ordre del capità general de Catalunya “y á tenor de lo acordado por la Excelentísima Diputacion provincial y V.S. Absteniéndose por lo mismo y bajo su más estrecha responsabilidad de reunirse en sesion en lo sucesivo por ningun concepto”.¹³⁰⁸

Ràpidament es nomenaren substituïts i, el dia següent, el nou consistori féu el jurament de fidelitat a la reina Isabel II. Els individus que el componien, acabadillats per Antoni Benet de Queraltó, representaven al grup moderat de la ciutat, i amb aquesta mesura arbitrària acabava la depuració política progressista que es féu, en els mesos de desembre a febrer, a Lleida capital. Els alcaldes i regidors que entraren el 22 de febrer de 1844 pertanyien, en gran part, a les famílies de grans hisendats i nobles de la ciutat, que a partir de 1833 restaren exclosos del poder municipal que en èpoques absolutistes havien controlat sense oposició.¹³⁰⁹ A aquell grup de “nous moderats” s’hi havia afegit, per l’experiència viscuda del 1833 al 1843, un sector d’hisendats que en 1833 apostaren per uns canvis liberals que en el Trienni Progressista s’havien sobrepassat. En conjunt, aquell era el sector dels rics terratinents rústics i dels comerciants benestants de la ciutat, que cercaren la protecció de les seves possessions i negocis a l’empara del Partit Moderat.¹³¹⁰

¹³⁰⁷ AML, sèrie correspondència, caixa 1472, ban de Ramon de Meer (capità general de Catalunya) del 12 de febrer de 1844. El 19 de desembre, en prendre possessió del càrrec, Ramon de Meer ja havia manifestat els seus objectius dirigits a mantenir l’ordre públic i polític: “... llegó ya el momento de gozar de las ventajas que las instituciones que nos rigen deben proporcionarnos. Para el efecto solo se necesita de orden y tranquilidad (...) y no se use ya mas la palabra partidos sino para detestarla, y proscribirla de nuestra sociedad”. AML, sèrie correspondència, caixa 1470, proclama de Ramon de Meer.

¹³⁰⁸ AML, Llibre d’acords 1844-1845, sessió del 21 de febrer de 1844, ordre de Francesc Castillon, governador militar de Lleida.

¹³⁰⁹ AML, Llibre d’acords 1844-1845, sessió del 22 de febrer de 1844. Els membres del consistori imposat pels moderats foren: Antoni Benet de Queraltó, alcalde primer (advocat i propietari noble); Joaquim López, tinent alcalde primer (militar retirat); Josep M. Canalda, tinent alcalde segon (advocat); Domènec Gomar, regidor (advocat i propietari noble); Pere Garrell, regidor (propietari); Felip Hortet, regidor (pagès); Marià Gil, regidor (adroguer); Pau Borràs, regidor (botiguer); Josep Morera, regidor (tractant bestiar); Francesc Cercós, regidor (saboner); Josep Gili, regidor (propietari); Francesc Castells, regidor (comerciant); Joan Llauredó, regidor (botiguer), i Antoni Novell, regidor (advocat).

¹³¹⁰ A Alacant, el grup que controlà el poder durant la dècada moderada també estigué format per nobles, terratinents i grans comerciants. P. Díaz, “Burguesia i ciutat...”, p. 82. Per una aproximació als fets polítics de la dècada moderada a Lleida vegeu J. Ma. Pons, *El poder polític...* Finalment, per una aproximació al coneixement de la sociologia del poder a Lleida en un procés de llarga durada vegeu Q. Casals, “Absolutismo y Revolución Liberal...”

Entre els cognoms dels membres d'aquell primer consistori moderat cal destacar els dels Queraltó, Gomar, Canalda, Cercós o Novell, tots ells representants de les cases nobles o més fortes, econòmicament, de la ciutat. El canvi consistorial confirmava que la renovació generacional moderada en la ciutat de Lleida estava assegurada amb les incorporacions d'algun dels fills dels antics regidors absolutistes de la ciutat.¹³¹¹ A part, també es demostrava que la reacció moderada de l'any 1844 serví a l'elit socioeconòmica de la ciutat per tornar a adquirir un paper preponderant en la vida política local, de la qual havien quedat relegats en els anys en què durà la revolució burgesa.

Després de l'experiència progressista del període 1840-1843, per a ells havia arribat el moment de la reacció moderada. Durant deu anys, el temps que anà del 1844 al 1854, van poder portar a terme l'ideal polític liberal moderat basat en la introducció del capitalisme, tant en les relacions laborals de l'explotació agrària com a nivell comercial i industrial, però sempre amb el control polític i social de la situació que havia d'afavorir la concentració del capital en les seves mans.

El nomenament fet com a alcalde interí d'Antoni Benet de Queraltó, de 70 anys d'edat, era tot un símbol del nou moment polític que inaugurava Lleida i l'Estat espanyol. Queraltó, que l'any 1825 era el comandant dels voluntaris realistes de Ferran VII a Lleida i el 1832 regidor degà de l'Ajuntament, pertanyia a una de les poques famílies nobles que quedaven en aquell temps en la ciutat i que durant el segle XVIII havia ocupat càrrecs de regidors en els ajuntaments absolutistes borbònics.¹³¹² En aquell moment, només quedava ell de tota aquella generació de vells polítics que deixaren el poder en 1833 tot defensant posicions d'ordre, i l'ordre era, precisament, l'objectiu que es volia tornar a aconseguir el 1844.

El mateix dia que prenién possessió dels seus càrrecs, el 22 de febrer de 1844, enviaren una missiva a l'exregent M. Cristina, que tornava de França per reunir-se amb les seves filles i concloure,

¹³¹¹ Per exemple, foren descendents de regidors perpetus o vitalicis del segle XVIII i, al mateix temps, membres de la noblesa local els polítics moderats: Antoni Benet de Queraltó, alcalde en 1844; Simó de Llanes, regidor de 1850 a 1853; alguns membres de la nissaga dels Gomar foren alcaldes, regidors i diputats del Congrés a Madrid de 1844 a 1868, Ramón de Casanoves, alcalde de 1848 a 1851 i tinent d'alcalde de 1859 a 1862; Jaume de Bufalà, regidor de 1857 a 1860 i de 1866 a 1867; Pere Temple, regidor de 1866 a 1867, Marià Arajol, tinent d'alcalde de 1846 a 1847; i Francesc de Martorell, regidor de 1852 a 1853, alcalde en 1854 i regidor en 1856. AML, Llibres d'actes i acords de l'ajuntament de Lleida de 1844 a 1868.

¹³¹² Q. Casals, "Absolutismo y Revolución Liberal..."

simbòlicament, el cop de mà moderat, en què posaven de manifest els sentiments polítics del nou Ajuntament de Lleida.

“El Ayuntamiento Constitucional de la ciudad de Lérida fiel intérprete de los leales sentimientos de sus habitantes ha visto con el mayor júbilo el regreso de V.M. al lado de sus excelsas hijas, anticipándose á felicitarla por el muy grato placer que experimentará al volverlas á estrechar contra su corazon. Desea cordialmente esta ciudad y municipio que el viaje de V.M. termine con toda felicidad y así lo ruega á la divina providencia con todas veras. Por último no duda que la benignidad continuará prodigando á esta tan trabajada nacion los beneficios que sabe derramar á manos llenas, que contribuirá eficazmente á cimentar su paz y ventura y labrará su felicidad. Dígnese V.M. admitir los sinceros sentimientos de amor y respeto de esta ciudad y corporacion”.¹³¹³

El mateix consistori, però amb altres membres, que tres anys abans, el juny del 1840 amb motiu de la visita de la llavors regent i les seves filles a Lleida, li havia demanat que se separés de la influència del Partit Moderat, en aquell moment la rebia amb els braços oberts perquè hi havia una coincidència d'interessos polítics.

La reacció havia culminat a Lleida amb el canvi de tots els membres de les institucions de govern local en mans de polítics progressistes per dirigents que estiguessin dins l'esfera d'influència moderada, i amb la supressió de l'òrgan que es destacà com a més ferm defensor del progressisme, la Milícia Nacional. Llavors, el progressisme, sense poder de revifament, assistí al seu relleu en un ambient de derrota política. Entre les causes del seu defalliment cal remarcar el fet de la pèrdua del suport popular, que progressivament apostava pel republicanisme, i el descrèdit de l'aparell polític dirigent agreujat pel fracàs de la regència d'Espartero, la imposició del govern López quan s'havien compromès a organitzar una junta central i el cas Olózaga. La por a dur a terme un projecte polític més progressiu a gran escala que afrontés la participació política de les classes populars conduí al progressisme, junt amb altres consideracions, al fracàs polític, ja que no va saber acontentar les demandes dels grups socials que en el seu dia l'encimbellaren en el poder.

El desordre sociopolític en la nació convencé al grup progressista d'ordre, que era el més potent econòmicament del partit, que el govern necessari, a partir de l'any 1844, havia de ser en base als principis de centralització i control social amb mesures legals més fortes. La reordenació legislativa moderada pretengué protegir la posició jeràrquica que ocupaven els seus seguidors (els més rics) dins l'edifici social de la nació, i, de pas, salvar també la seva propietat. Narváez desplaçà definitivament González Bravo del poder a l'abril del 1844 i prengué els càrrecs de cap de govern i de ministre de

Guerra amb les línies mestres del nou govern moderat perfectament perfilades: desmantellament dels ajuntaments, de la Milícia Nacional, de la premsa i dels partits opositors; enfront al reforçament de l'exèrcit, els caps polítics, la Guàrdia Civil i el Ministeri de la Governació, que havia de controlar la política municipal i provincial. La consigna era l'ordre i la pau, costés el que costés, i a ella s'abraçaren la majoria de les forces productives del país (industrials catalans, els financers madrilenys, els terratinents andalusos...) i els caps de l'exèrcit, que havien evolucionat, globalment, cap a un conservadorisme polític sota la influència de Narváez.¹³¹⁴

El model de govern progressista, com s'ha vist en els capítols precedents, fou de caràcter descentralitzat i atansà el veïnat a les formes de govern local. Així, grups socials que fins llavors no havien col·laborat en la política local, en aquell moment ho feren, tot aconseguint una ampliació de l'experiència participativa de la població. La socialització política es va veure afavorida per la convivència d'un nombre molt gran d'habitants en les files de la Milícia Nacional, d'on sortiren la majoria dels membres dels consistoris progressistes (1840-1843). En conjunt, tot aquest context polític féu que s'ampliés la participació ciutadana en els ens de govern locals i un major nombre de veïns, en comparació amb altres períodes, visquessin com a pròpia la construcció diària del nou Estat liberal.

La reacció del moderantisme portà, de nou a Lleida, la consagració política dels més grans propietaris de la ciutat. El grup de notables lleidatà acceptà les noves regles de joc liberals, tot i que les transformà a la seva conveniència, i s'identificà amb l'ideari moderat, que els assegurava el control del poder polític en el municipi perquè defensava, sense embussos, una societat jerarquitzada en base a la propietat i al diner, que era on podien imposar-se amb més claredat a la resta de la població. Llavors, després de deu anys d'assaig polític liberal i de reequilibri social, que conduí a les classes urbanes a

¹³¹³ AML, sèrie correspondència, caixa 1472, carta de l'Ajuntament a M. Cristina, del 22 de febrer de 1844.

¹³¹⁴ Narváez era conegut com un militar amb nervis d'acer. La seva presència política en l'Espanya vuitcentista estigué farcida, tanmateix, per algunes contradiccions que l'únic que certificaren fou una contínua cerca de notorietat pública, que altres militars com Espartero aconseguiren abans que ell amb molta més facilitat. Així, serví el govern liberal del Trienni 1820-1823, essent castigat per això per Ferran VII, que l'exilià a les províncies. El 1836 lluità, com a brigadier general, contra els carlins i el 1838, com a cap de l'exèrcit de la reserva (20.000 homes) aquarterat a Andalusia, va voler fer un cop de mà contra Espartero. La rebel·lió fracassà i el general s'exilià a França on conspirà al cantó de M. Cristina quan aquella també s'exilià el 1840. En aquell país creà la "Orden Militar Española". Finalment, l'èxit personal i la revenja contra el seu rival Espartero li arribà a l'estiu del 1843, any en què tornà a Espanya, encapçalà l'aixecament conjunt de progressistes i moderats contra els ayacuchos i consumà la reacció moderada que el portà, a l'abril del 1844, al càrrec de cap del govern moderat. Vegeu una interessant comparació entre la vida d'Espartero i Narváez a J. Martínez Villegas, *Paralelo entre la vida militar de Espartero y Narváez*, Madrid, 1851.

dur a terme un autèntic assalt als poders locals,¹³¹⁵ els mateixos protagonistes que durant l'antic règim havien ocupat el poder, encara que amb alguns actors canviats i amb la col·laboració d'alguns nous burgesos enriquits durant el període, el tornaren a assolir per fer un Estat més fort i centralitzat que els garantís la seva projecció política, econòmica i el seu manteniment en l'esglaió més alt de l'edifici social generat amb l'assumpció del liberalisme.

¹³¹⁵ J. Millán, "Burguesia i...", p. 78.

CONCLUSIONS

La societat del període 1833-1843 fou una societat en transició i alhora en transformació de les velles i tradicionals estructures de l'antic règim absolutistes a les noves formes de govern liberal. El procés començà amb l'aliança de l'elit de les capes privilegiades de l'aristocràcia, majoritàriament latifundista, amb les emergents capes burgeses adinerades provenints de l'antic règim. El pacte es dugué a terme a partir de l'any 1833, arran de la mort de Ferran VII, i l'aliança es va deure a la confluència d'interessos d'aquest grup davant el perill de la reacció del tradicionalisme carlí integrista, que s'uní amb l'infant Carles, germà del rei difunt, i atemptà l'estabilitat sociopolítica del país.

Els primers anys d'instauració del liberalisme foren de lluita, consolidació i formació del nou model d'Estat que, impulsat per un grup d'elit, volia instaurar a Espanya un conglomerat de relacions jurídiques, econòmiques i socials que, evidentment, representaven una situació nova per a tots els grups socials, ja que, malgrat la seva voluntat, tots hi estaven implicats. Ara bé, suposar que tots aquells canvis s'haguessin de fer de la nit al dia era una qüestió utòpica, per això és important situar correctament el procés de la revolució liberal en un procés històric de llarga durada, que hagué de vèncer, en un primer moment, la resistència dels reaccionaris (guerra amb els carlins) i després reequilibrar el paper que havia de jugar cada grup social en el nou ordre polític imposat.

Per això, durant els primers anys de la reforma liberal, s'optà per dur a terme una elecció amb el cens restringit que permetia el control polític i feia possible el manteniment del grup de terratinents locals en el si de les institucions. La intervenció de les masses urbanes féu possible el canvi final cap a un liberalisme cada cop més obert i proper al progressisme que el que s'havia donat de l'any 1833 fins el 1837. A partir de llavors, els censos electorals s'ampliaren, es féu més dinàmica, socialment, la Milícia Nacional i es renovà el personal polític dels ajuntaments. La Constitució del 1837 (Olózaga, un dels líders del progressisme, en fou el redactor) aconseguí la socialització política d'amples capes de la població espanyola que visqueren l'experiència política progressista com a seva, cosa que possibilità que s'anessin superant les demandes polítiques i socials que el liberalisme defensava al començament del procés. La diferent visió dels esdeveniments polítics que es desenvoluparen en el

país entre els diversos sectors socials implicats esclatà en el Trienni Progressista (1840-1843), perquè les classes urbanes revolucionàries, que havien donat suport al liberalisme a Espanya i a un incipient “provincialisme” a Catalunya, es van veure defraudades en comprovar que s'utilitzava la seva força en profit d'un grup dirigent que tenia uns interessos de classe diferents als seus.

La violència política del període fou enorme, tant per part de les classes populars com dels encarregats de reprimir-la. L'exèrcit, que en nom de l'Estat féu ús d'aquesta violència, no dubtà a utilitzar dues vegades els canons contra la població civil de Barcelona i altres ciutats espanyoles, on es dirimia una “lluïta de futur” entre els grups populars i els benestants, a la qual temia el centralisme polític madrileny per por a què es fes extensiva a tot l'Estat.

La societat espanyola començà, durant els anys de la revolució liberal, un procés de maduració política a tots nivells que es perllongà durant la resta del vuit-cents i part del nou-cents. El decurs de la centúria forní diferents grups antagònics que tingueren un enfrontament espectacular en la guerra civil que començà l'any 1936.¹³¹⁶

Altrament, en 1840 s'imposà el progressisme, com a govern polític, gràcies al suport que rebé des de tres àmbits diferents: primer, per part d'un sector molt nombrós de l'exèrcit capitanejat per Espartero; segon, per part del Partit Progressista, que fou l'elit política que dirigí el país i va comptar amb el suport d'un grup d'importants capitalistes nacionals que apostaren per aquest partit amb la clara intenció de projectar-se econòmicament, i, finalment, la Milícia Nacional, formada majoritàriament per les masses urbanes de les ciutats, que visqué tot el procés de la revolució liberal com a inherent a la seva pròpia existència.

La unió d'aquells tres ens provocà una contradicció a curt termini, ja que els interessos d'aquelles forces foren diferents quan el progressisme s'hagué de consolidar en el poder, de manera que amb el temps s'anaren accentuant les divisions internes del moviment engegat al setembre de 1840.¹³¹⁷

La coalició progressista es va mantenir unida durant el primer any i mig posterior al seu pronunciament, però a finals del 1842 hi hagué tres factors que el debilitaren molt: en primer lloc, les

¹³¹⁶ P. Vilar, “Introducció del volum V - “La fi de l'antic règim i la industrialització (1787-1868)””, a *Història de Catalunya*.

¹³¹⁷ C. Marichal creu que: “Las contradicciones entre los sectores adinerados que controlaban el partido progresista y las masas de artesanos que los seguían, crearon tensiones políticas y sociales que se fueron acentuando con el transcurso del tiempo. C. Marichal, *La*

divisions internes del partit al voltant de diferents líders; en segon lloc, la lluita de classes i el sentiment “provincialista” que emergia a Barcelona i altres poblacions catalanes, i, en tercer lloc, el ràpid creixement del republicanisme, que atorgà una alternativa política a les classes populars. Per un altre cantó, a mitjan 1843 les classes mitjanes, les altes, part de l'exèrcit i el Partit Moderat apostaren obertament per la unió del liberalisme per enderrocar el govern despòtic d'Espartero, propiciant la reacció i la presa de posicions del sector conservador del país un altre cop.

La dinàmica política apuntada portà a un doble procés al voltant del progressisme que acabà per debilitar-lo: d'una banda, els grans capitalistes que donaven suport al partit, veient les seves propietats amenaçades per l'enorme tensió social del moment, s'arregleraren al voltant del Partit Moderat que li donava més garanties i seguretat, i, d'altra banda, gran part de les masses urbanes que li donaren suport el 1840 anaren abandonant les seves files per anar a engrossir les republicanes, on veien més ben reflectides les seves demandes socials.

Durant aquells anys, aquests dos grups anaren definint el lloc que ocupaven dins de la societat i s'alienaren en els partits que els defensaven com a classe. Tot això formava part d'un procés lògic de reequilibri fruit de l'experiència política que s'havia viscut en els deu anys que transcorregueren des de la implantació del sistema liberal (1833), fins la caiguda del progressisme a finals de 1843. En aquest sentit, sembla lògic pensar que les noves relacions econòmiques, socials i polítiques que s'introduïren en el decurs d'aquells anys van ajudar a cada sector a col·locar-se en el lloc polític més proper a la defensa dels seus interessos. De tota manera, l'anàlisi dels aixecaments de les províncies i la formació de les juntes amb la seva literatura reivindicativa mostren que hi havia una línia divisòria nítida en els desigs polítics que pretenien aconseguir els pronunciaments catalans i els de la resta d'Espanya. Així, en el darrer quadrimestre del 1843, sota la bandera de la reunió d'una impossible junta central, les juntes catalanes, Barcelona i l'àmbit gironí sobretot, pretengueren assolir un projecte polític més progressiu per a la resta de la nació, mentre que les poblacions aixecades a Espanya s'identificaren amb el model polític esparterista i demanaren el retorn del duc de la Victòria al capdavant del govern del país.

L'explicació dels diferents objectius juntistes espanyols no pot ser una altra que la diferent evolució econòmica del Principat català, especialment Barcelona, que originà una lluita de classes distinta a la de la resta de l'Estat, tot i que cal precisar que l'Espanya del Trienni Progressista fou un primer assaig, en el liberalisme, d'un tipus de govern més progressiu socialment, políticament i econòmicament. Com a conseqüència del moment generat, es pot dir que la politització del país en aquesta època va entrar com un remolí i les reivindicacions populars, tant en la premsa com al carrer, es tornaren habituals i van posar als diferents governs progressistes en el full de la navalla en no poder aconseguir les demandes socials que els hi feren. La Milícia Nacional fou l'autèntic canal de reivindicació política de la població espanyola, en general, i de la lleidatana, en particular. Els sectors més beneficiats per la conjuntura econòmica generada per la reforma liberal foren els que manifestaren un entusiasme més gran a l'hora d'allistar-se voluntàriament al batalló, mentre que els grups que no tenien aquesta conjuntura favorable o que no depenien d'una situació política concreta per projectar-se socialment, no mostraren un elevat grau d'allistament voluntari a aquell cos armat. Així, a nivell general, els petits botiguers, els menestrals i els funcionaris (un 49,2 %, el 1839, i un 52,13 %, el 1842, en conjunt) foren els grups socioprofessionals que van formar i van potenciar la milícia lleidatana; mentre que els propietaris i la majoria del camperolat (un 28,42 %, el 1839, i un 16,95 %, el 1842) participaren poc en aquesta institució de defensa ciutadana, tot i ser els grups laborals majoritaris en la ciutat.

De les files de la Milícia Nacional sorgí l'elit dirigent del progressisme local que, entre l'any 1840 i el 1843, aconseguí el poder polític de les institucions lleidatanes. No endebades, del rovell d'ou dels oficials de la milícia sorgí l'elit del progressisme local en un procés de renovació política que substituï l'antic nucli dirigent liberal bregat durant el Trienni Liberal (1820-1823) i els oberturistes de l'antic règim. Així, els quatre alcaldes que se succeïren des de l'any 1840 al 1843 (Joaquim Berga, Domènec Bigorra, Manuel Fuster i Arnaldo i Joan Bergés) visqueren l'experiència política dels set anys anteriors, amb la incerta guerra contra els carlins, des de les files de la Milícia Nacional. Aquest aspecte no ha de passar per alt, ja que, sens dubte, degué influir perquè sentissin el procés de reforma liberal com una creació pròpia, a conseqüència de les innumerables intervencions que hagueren de fer per salvaguardar l'ordre de coses aconseguit amb l'aprovació de la Constitució de l'any 1837. El Trienni Progressista lleidatà, per tant, contemplà el govern d'una nova generació de liberals fornits en

la milícia, que foren el ferro de llança, per raó de la seva preparació educativa, de la resta dels seus companys de files. L'exemple de l'anàlisi polític de Lleida, del 1840 al 1843, demostra que el govern local, a l'Espanya del Trienni Progressista, fou "el govern de la Milícia Nacional", de forma que aquell cos armat es convertí en l'autèntic baluard del moviment.¹³¹⁸ La reacció moderada del 1844, amb el suport d'una gran part de l'exèrcit espanyol, volgué acabar amb un poder que amenaçava esdevenir autònom del central representat per les corts i la monarquia.

La constant presència de la milícia en els pronunciaments i aldarulls remarcà el paper de socialització política que es dugué a terme en el si de la institució durant el període que va de l'any 1833 al 1843, i l'augment progressiu del seu pes polític i social al llarg dels anys que durà la reforma liberal. El debat polític local es concentrà en les seves files i el suport a les institucions de govern nacionals venia determinat per l'actitud que prenia en cada moment la milícia, de forma que els pronunciaments i revoltes populars de caràcter local i nacional que triomfaven havien de rebre, prèviament, l'acabdillament sistemàtic d'aquella institució.

Després de la seva caiguda el 1843, el progressisme restà apartat del poder polític durant deu anys a conseqüència de la reacció del Partit Moderat. El grup adinerat que controlà el poder durant la dècada moderada aprengué ben bé la lliçó d'aquells tres anys, que els hi mostraren el perill existent de revolució social si es donava un marge a la participació popular. Aquell grup, lluny d'ésser immòbil, presentà les transformacions lògiques generades per una nova escala social basada en el diner. Lentes si es vol, però transformacions al capdavant. Els grups més competitius, els més aptes, els que progressaven més en el si de l'economia capitalista anaren adquirint majors prestacions polítiques en perjudici dels més estàtics econòmicament. A partir d'aquell moment, qui tenia diners manava i qui no en tenia perdia la seva posició per passar a engrossir el grup de ciutadans sense privilegis polítics.

Sens dubte, el canvi del sistema de l'antic règim pel liberal fou revolucionari, perquè trencava una aliança de molts segles entre els dos estaments privilegiats, l'església i l'aristocràcia, que els havia permès dominar la situació socioeconòmica en el país. La importància de la revolució burgesa va raure en què s'obrí la porta al fet que tot això passés, ja què els grups més flexibles i competitius

¹³¹⁸ J. S. Pérez Garzón, *Milicia Nacional y Revolución Burguesa*, p. 425.

econòmicament, “la burgesia”, amb l'absolutisme estaven encotillats en les restes jurídiques de l'antic règim, que no els hi permetien projectar-se globalment com a grup, ni individualment com a persones.

Amb tot i amb això, el canvi fou més revolucionari en la concepció filosòfica sota la qual s'havia d'organitzar la nova societat, que en els aspectes pràctics que oferí en els primers anys. Així, mentre en el feudalisme hom naixia amb una condició i amb ella solia morir, amb tots els privilegis i càrregues que comportava per a cada estament; amb el liberalisme, l'individu podia canviar, mitjançant l'adquisició de diners i propietats, la seva condició dins l'edifici social molt més ràpidament.

La tasca historiogràfica ha d'avaluar aquests canvis en cada lloc concret per desterrar, d'una vegada per totes, el convenciment que la societat generada per la revolució burgesa era immòbil i projectada per les maquinacions polítiques d'un grup oligàrquic que pretenia perpetuar-se en el poder.¹³¹⁹ El cas de Lleida, més paradigmàtic encara tractant-se d'una societat amb una forta base econòmica rural, ha mostrat com el moviment, en forma de permeabilització social, existia, i propulsava o ensorrava a sectors socioprofessionals o persones individuals, d'acord amb la seva adaptació al sistema capitalista i a les diverses conjuntures econòmiques que es generaven.¹³²⁰ En el nou sistema polític, el noble sense terres, diners o negocis res tenia a fer més que conservar el cognom; també l'eclesiàstic no tenia el poder de decisió de què havia gaudit en un passat absolutista molt proper. Altrament, l'hàbil negociant i el perspicaç productor podia amassar una fortuna, si no la tenia, que li permetia gaudir de tots els drets polítics que en l'antic règim li haguessin estat negats o limitats amb tota probabilitat. Altra cosa fou que l'individu, una vegada hagués assolit una “bona posició social”, s'identifiqués amb l'aparell governant i amb el grup social d'elit per perpetuar un sistema polític d'ordre i conservador en el qual tenia tots els drets en oposició dels que no gaudien d'aquella prerrogativa. No havia d'estranyar, doncs, que el botiguer de la plaça Sant Joan se sentís orgullós, després de tota una vida de treball per acumular una petita fortuna, de freqüentar els nobles locals del carrer Cavallers i per compartir amb ells els drets polítics i els nous interessos de classe generats pel liberalisme.

¹³¹⁹ M. Martí, “Poder local y evolución social en el País Valenciano”, *Hispania*, núm. 201, Madrid, 1999, p. 53.

La imatge feia front, sens dubte, a la que havien ofert aquells mateixos botiguers durant els anys de la revolució burgesa, en els quals havien lluitat per aconseguir els mateixos drets que la, llavors dominant, petita noblesa local. Si bé és cert que el liberalisme imposà la llei del “privilegi del diner” o de la “propietat”, també ho és que hi hagué un canvi d’actitud vers la capacitat de l’individu per raó de la seva formació. Evidentment, no era el mateix una societat ancorada en el passat que només tenia per objectiu conservar la situació que havia assolit, que una altra on el motiu de la seva existència era la incipient competitivitat del mercat i de les noves relacions laborals generades.¹³²¹

És evident que un canvi polític de grans dimensions per la nació, com el progressista del 1840, havia de tenir un suport de base determinat que, després de viure una conjuntura socioeconòmica favorable, volgués el manteniment del progressisme i, fins i tot, llur superació política.

L’anàlisi social des del laboratori lleidatà ha mostrat que les classes mitjanes urbanes varen ésser les grans valedores del progressisme des del mateix moment en què el partit es creà, en oposició a la visió moderada dels grans contribuents que formaven part del grup conservador liberal. En els anys de la revolució burgesa s’assistí a la formació i la consolidació dels dos grans blocs polítics antagònics de la ciutat, que havien de lluitar durant bona part del Nou-cents per aconseguir el control local. El progressisme i el moderantisme s’articularen i donaren sentit als desigs i les demandes polítiques de la societat lleidatana de mitjan segle XIX, de forma que no tingueren cabuda en el teixit sociopolític local, fins ben entrat el segle, les ideologies republicana i carlista, que quedaren reduïdes, anecdòticament, a individus concrets. A grans trets, en el grup moderat hi havia els individus i grups socials que no volien canviar res o ben poca cosa, per ells la prioritat era l’ordre, mentre que el grup progressista presentava un projecte alternatiu que pretenia modernitzar i humanitzar els aspectes en els quals era més deficitària la ciutat com els educatius, de beneficència, d’urbanisme, etc., que foren l’inici, en molts casos, de la seva infraestructura posterior.

Si bé es cert que l’aparell polític dirigent del progressisme, tant a nivell nacional com local, es nodrí de l’heterogeneïtat social, no ho és menys que la base social que empenyia el partit estava formada per

¹³²⁰ Q. Casals, *Canvi econòmic...*, ps. 66-75.

la menestralia i el petit comerç de les ciutats, ja fossin grans o petites, i de la jove intel·lectualitat que en elles hi habitava (el cas de Lleida en fou un exemple); mentre que el moderantisme es nodrí, en gran mesura, dels hisendats, pagesos rics, l'aparell eclesiàstic i els individus enriquits en incipients negocis que adoptaren una actitud conservadora de defensa de la propietat. Si més no, el tret generacional fou determinant en l'adscripció d'alguns individus, el sector dels advocats era el més evident, que s'identificaren amb un plantejament polític més progressiu en oposició als plantejaments més conservadors de la generació que els havia precedit.¹³²²

El temor del progressisme a superar la barrera que la condició socioprofessional dels seus seguidors els hi marcà i els prejudicis a abordar un canvi social de més gran envergadura foren els fets determinants de la seva caiguda. Amb tot, cal que es vegi el procés liberal en conjunt, 1833-1843, com una superposició d'etapes que cada cop pretengueren fites polítiques més agosarades dins el liberalisme, la qual cosa va fer témer, als burgesos sobretot, un qüestionament de l'ordre social establert en la nació. En aquest sentit, el progressisme perdé part de la seva identitat per dos motius: en veure's desbordat pel moviment popular de Barcelona, que en un dia no gaire llunyà del 1840 l'havia encimbellat en el poder sense oposició política, així com per un pacte amb el Partit Moderat (per enderrocar Espartero pel seu mal govern), que no representava els seus autèntics interessos. Debilitat per l'acció d'aquestes dues forces, el progressisme esdevingué sense poder de reacció i acabà perdent el control polític, que no tornà a aconseguir fins el 1854 mitjançant un altre pronunciament, durant els primers mesos del 1844. Al mig d'aquestes dues dates s'alçà l'anomenada dècada moderada, que marcà el ritme polític ortodox del que entenien per governar les antigues oligarquies dominants, llavors renovades generacionalment, i els nous sectors enriquits pel liberalisme, però és evident que aquesta és una història que s'haurà d'escriure en unes altres planes.

¹³²¹ Per exemple, els moderats reduïren els censos en les eleccions municipals als majors contribuents de la ciutat, sobre els 250 primers en la dècada moderada, però en la relació d'electors hi figuraven, com a professions capacitades, la majoria de professionals liberals (advocats, notaris, metges, arquitectes, mestres d'educació, agrimensors i farmacèutics). J. M. Pons, *El poder polític...*, p. 74.

¹³²² Concretament, les famílies de doctors que havien gaudit de privilegi i poder polític local durant l'antic règim evolucionaren ideològicament cap al moderantisme (els Arajol, Queraltó, Temple, Casanoves, Martorell, etc.); d'altra banda, els joves advocats de nou encuny donaren suport al Partit Progressista (M. Gigó, M. Fuster, D. Bigorra...etc). Q. Casals, "Absolutismo y Revolución Liberal..."

FONTS UTILITZADES:

Biblioteca de Catalunya (Barcelona)

- “Diari de Barcelona”: 1840-1843.

Arxiu del Congrés dels Diputats (Madrid)

- “Gaceta de Madrid”: 1840-1843.
- “Diarios de las Sesiones de Cortes. Congreso de los Diputados”: 1837-1843.
- Actes de les eleccions dels Diputats de Lleida: 1837-1843.
- Expedients dels diputats lleidatans.

Arxiu Capitular de Lleida

- Actes capitulars: 1840-1843.
- Correspondència: 1840-1843.
- Papers diversos: 1838-1843.

Arxiu de la Diputació de Lleida

- “Boletín Oficial de la Provincia de Lérida”: 1840-1843.
- Papers diversos: 1835-1843.

Arxiu Històric de Lleida

- Papers diversos: 1840-1843.
 - Llibres del Subsidi Comercial i Industrial dels anys 1852 i 1853.
 - Protocols Notarials dels polítics lleidatans.

Arxiu de l’Institut d’Estudis Ilerdencs (Lleida)

- Llegat Areny.
- Llegat Pleyan de Porta.
- Llegat Tarragó Pleyan.

Arxiu Municipal de Lleida

- Caixes del segle XIX: 1833-1853.
- Llibres d’Actes de l’Ajuntament, cartuari i escriptures: 1816-1843
- Llibres del Cadastre dels anys: 1834-1844.
- Llibres de Contribucions Reials: 1834-1844.
- Subsidi de Comerç i Indústria de l’any 1843 i 1844
- Censos de les eleccions municipals: 1840-1853
- Hemeroteca: “El Pronunciamiento” nº 1, 2 de juliol de 1843.

Arxiu “Màrius Torres” (Lleida)

- Papers diversos sobre l'Institut de Segon Ensenyament.

- Memòries de curs.

Arxiu del Senat (Madrid)

- Expedients personals

Arxiu Sol-Torres (Lleida)

- Papers diversos.

- Biblioteca particular.

Institut Nacional d'Estadística (Delegació de Lleida)

- Censos de població dels segles XVIII i XIX.

BIBLIOGRAFIA CITADA

- A y P.: *Alzamiento de España en 1843. Apuntes para la historia contemporánea. Comprende una relación detallada de los sucesos que han tenido lugar en España desde el día 10 de mayo, con inserción de los documentos más importantes publicados por el Gobierno y las Juntas, discursos célebres, artículos notables de la prensa, conmemoración de acciones heroicas por (...)*, Cádiz, 1843.
- AA.VV.; *Institut de Batxillerat "Màrius Torres", 150è. aniversari (1842-1992)*, Lleida, 1993.
- *Catalunya i Espanya al segle XIX*, Edc. Columna, Barcelona, 1987.
- *Lleida, problema i realitat*, Edicions 62, Barcelona, 1965.
- *Lleidatans il·lustres*, Edicions de la Clamor, 1995.
- *La regió agrària de Lleida. Jornades d'estudis agraris*, Ed. Pagès editors, 1993.
- ALMUIÑA FERNÁNDEZ, C.; "De la guerra de la Independencia al noventa y ocho", a *Historia de Castilla y León*, Vol. IX, Valladolid, 1986.
- ALONSO CORTÉS, N.; *Juan Martínez Villegas*, Valladolid, 1913.
- ALONSO BAQUER, M.; *El modelo español de pronunciamiento*, Madrid, 1983.
- ALSINA, C., FELIU, G. i MARQUET, Ll.; *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Curial, Barcelona, 1990.
- ÁLVAREZ BLÁZQUEZ, X. Ma.; *Vigo en su historia*, Vigo, 1979.
- *La ciudad y los días*, Vigo, 1960.
- ÁLVAREZ, J.A. de; *Pronunciamiento de Cataluña contra Espartero y su gobierno en junio de 1843*, Barcelona, 1844.
- ÁLVAREZ JUNCO, J.; "A vueltas con la revolución burguesa", a *Zona abierta*, núm. 39-37, juliol-desembre 1982.
- ARRANZ, M. et altres; *Barcelona: anàlisi històrica del règim municipal*, Barcelona, 1987.
- ARTOLA, M.; *Los afrancesados*, Madrid, 1953.
- *Los orígenes de la España contemporánea* (2 vol.), Madrid, 1959.
- *La burguesía revolucionaria, 1808-1874*, Vol V de "Historia de España", de Alfaguara, Madrid, 1973.
- *Antiguo Régimen y Revolución Liberal*, Barcelona, 1978.
- BAHAMONDE, À. y MARTÍNEZ, J. A.; *Història de España siglo XIX*, Madrid, 1994.
- BAHAMONDE MAGRO, A. i TORO MERINO, J.; *Burguesía, especulación y cuestión social en el Madrid del siglo XIX*, Siglo XXI, Madrid, 1978

- BALDÓ, M.; “Mendizábal y la disolución del feudalismo”, a *Crisis del antiguo régimen e industrialización en la España del siglo XIX VI. VI Coloquio de Pau. De la crisis del antiguo régimen al franquismo*, Madrid, 1977.
- BALCELLS, ALBERT. *Catalunya Contemporània I (S. XIX)*, Madrid, 1977.
- “La Revolució burgesa a Catalunya (1833-1874)”, a *Història dels països catalans*, Barcelona, 1985, p. 223-290.
- BALLBÉ, M.; *Orden público y militarismo en la España constitucional (1812-1983)*, Madrid, 1983.
- BALMES, A. (a cura de); *El pensament polític català del segle XVIII a mitjan segle XX*, Barcelona, 1988.
- BARNOSELL, G.; *Industrialització, Revolució Liberal i Classes populars a la Catalunya de la primera meitat del segle XIX. Les societats d’ofici*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1996.
- BARREIRO FERNÁNDEZ, X.; *El levantamiento de 1846 y el nacimiento del galleguismo*, Santiago de Compostela, 1979.
- BENET, J. i MARTÍ, C.; *Barcelona a mitjan segle XIX. El moviment obrer durant el bienni progressista (1854-1856)*, Barcelona, 1976.
- BERNAL, A. M.; *La propiedad de la tierra y las luchas agrarias andaluzas*, Barcelona, 1975.
- *La lucha por la tierra en la crisis del Antiguo Régimen*, Madrid, 1979.
- “La disolución del régimen señorial, la propiedad de la tierra y la conformación del actual sistema agrario andaluz” a *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX*, Madrid, 1977.
- BOLÒS, J.; “Urbanisme i organització del treball a Lleida a la Baixa Edat Mitjana”, a *Lleida: la ciutat Baix Medieval (segles XIV i XV)*, Lleida, 1998
- BORREGO, A.; *El 48. Autocrítica del liberalismo*, Comentado por D. Gómez Molleda, Madrid, 1970.
- BOSCH, M. “De la Regència d’Espartero al segon període de Govern Moderat”, *Història de Girona*, núm. 8, Girona, 1997.
- BOTARGUES, M.; *Consumo cultural en la ciudad de Lleida (1808-1874)*, Tesi Doctoral, Lleida, 1998.
- BURDIEL, I; *La política de los notables (1834-1836)*, València, 1987.
- BURGUEÑO, JESÚS, *Reordenament territorial a l’Espanya contemporània: la província de Lleida (1808-1850)*, a *Espai/Temps*, núm. 25, Universitat de Lleida, Lleida, 1995.
- CABALLERO, M.; *El sufragio censitario. Elecciones generales en Soria durante el reinado de Isabel II*, Àvila, 1994.
- CÁNOVAS SÁNCHEZ, F.; *El Partido Moderado*, Madrid, 1982.
- CAPDEVILA, C.; *La Milícia Nacional a Lleida durant el Trienni Liberal (1820-1823)*, Tesi de Llicenciatura, Lleida, 1986.
- CARR, R.; *España (1808-1939)*, Barcelona, 1970.
- CASALS, Q.; *La Lleida dels Progressistes (1840-1843)*, Tesi Doctoral, Lleida, 1997.
- *Canvi econòmic i social en el pas de l’antic règim a l’estat liberal: Lleida en la primera meitat del segle XIX*, Lleida, 1999.

- “Milicia Nacional, Liberalismo y Progresismo. El prototipo leridano en los dos primeros tercios del siglo XIX”, *Trienio*, núm. 35, Madrid, Mayo de 2000.
- “Absolutismo y revolución liberal en Lleida (1716-1868). La lucha social por la toma de la Paeria”, comunicació presentada al *Congreso Internacional: La Revolución Liberal española en su diversidad peninsular (e insular) y americana*, Madrid, 1999, en curs de publicació.
- “La formació de lélit de poder del grup dominant del municipi de Lleida en la primera meitat del XIX i els seus orígens en l’antic règim”, Comunicació presentada a les Terceres Jornades sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local als països catalans, *Control social i quotidianitat*, Alguaire, 1999.
- “La definició social de l’espai polític sota el liberalisme. La normativa electoral municipal a Lleida a mitjan segle XIX”, Comunicació presentada al *V Congrés Internacional d’Història de Catalunya. L’estructuració territorial de Catalunya. Els eixos cohesionadors de l’espai*, Barcelona, 1999.
- CASTELLS, I.; “La rivoluzione liberale spagnola nel recente dibattito storiografico”, a *Studi storici*, núm. 1, Roma, gener-març 1995.
- CASTILLÓN, F.; “Estructura del Cabildo Catedralicio de Lleida durante el siglo XVIII”, a *Església i societat a la Catalunya del s. XVIII*, vol. II, Comunicacions, Cervera, 1990, p. 99-118.
- CASTRO, C. DE; *La Revolución Liberal y los municipios españoles*, Madrid, 1979.
- C.C.M.M.; *Espartero su origen y elevación, o sea reseña histórica de los medios que empleó para elevarse, y de las causas de su caída por C.C.M.M)*, València, 1985.
- CHAUBEL, M. A.; *La clerecia de lleidatana en la Il·lustració*, Tesi Llicenciatura, Lleida, 1995.
- CHRISTIANSEN, E.; *Los orígenes del poder militar en España (1800-1854)*, Madrid, 1967.
- CHUST, M.; *Ciudadanos en armas (1833-1840)*, València, 1987.
- CLAVERO, B.; “Intereses de una temática: política y ciencia social”, a *Estudios sobre la revolución burguesa en España*, Madrid, 1979.
- “El cambio político a examen clásico de la diarquía jurisdiccional a la monarquía constitucional”, a *Homenaje a Miguel Artola*, Madrid, 1994.
- COLOMÉ, J., SAGUER, E. i VICEDO, E.; “Las condiciones de reproducción económica de las unidades familiares campesinas en Cataluña a mediados del siglo XIX. Una propuesta metodológica”, a *VIII Congreso de Historia Agraria*, Salamanca, 1997
- COMELLAS, J. L.; *Los moderados en el poder (1844-1854)*, Madrid, 1970.
- CONESA, J. A.; “La Pia Almoina de Lleida i les seves relacions amb l’Institut de Batxillerat”, a *Institut de Batxillerat...*
- *Cuadro histórico y pintoresco de los sucesos de Barcelona durante los meses de Setiembre, Octubre y Noviembre de 1843*, por D.J.P. y G., Barcelona, 1844.
- CURET, F.; *La Jamancia, 1842-1843*, Barcelona, 1966.

- DELGADO IDARETA, J.M.; “Los pronunciamientos militares de 1843 en Zaragoza”, a *Cuadernos de investigación, Historia*, Vol. VI, Logroño, 1980.
- *Diario de los sucesos de Barcelona en septiembre, octubre y noviembre de 1843 con un apéndice que contiene los documentos oficiales mas importantes. Por unos testigos presenciales*, Barcelona, 1843.
- DÍAZ MARÍN, P. i FERNÁNDEZ CABELLO, J. A.; *Los mártires de la libertad (La revolución de 1844 en Alicante)*, Alacant, 1992.
- DÍAZ, P.; “Burguesia i ciutat. La política urbana a Alacant durant la Dècada Moderada (1844-1854)”. *Recerques*, núm 36, Barcelona, 1998.
- DURAN DE LA ROSA, N.; *La Unión liberal y la modernización de la España isabelina. Una convivencia frustrada. 1854-1868*, Madrid, 1979.
- ESPADAS BURGOS, M.; *Baldomero Espartero*, Ciudad Real, 1988.
- FERNÁNDEZ, R.; “Historia social, historia en construcción. Una década de historia social en el modernismo catalán”, a *Historia Moderna. Historia en construcción. Sociedad, política e instituciones*, Vol. II, Lleida, 1999.
- FONTANA, J.; *Cambio económico y aptitudes en la España del XIX*, Barcelona, 1973.
- “Els successos de novembre de 1842 a València. Notes per a una història del republicanisme valencià”, a *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, 4 vol., València, 1974-1976, vol. IV.
- *La Revolución Liberal (Política y Hacienda 1833-1845)*, Madrid, 1977.
- *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833*, Barcelona, 1979.
- “Crisi camperola i guerra carlina”, *Recerques*, núm 10, Barcelona, 1980.
- *La fi de l'antic règim i la industrialització 1787-1868*, vol. V d'*Història de Catalunya*, dirigida per Pierre Vilar, Barcelona, 1988.
- FUSI, J. P.; “La organización territorial del Estado”, a *España-Autonomías*, Madrid, 1985.
- FUSI, J. P. i PALAFOX, J.; *España 1808-1996. El desafío de la modernidad*, 1997.
- GALLEGO, J.A. et altres; “Informe: Espartero, el espadón progresista”, a *Historia 16*, any IV, núm. 43, Madrid, novembre 1979, p. 36-61.
- GALLEGO, J. A.; “La historiografía religiosa”, a *La Historia contemporánea de España*.
- GANAU, J.; *La idea de ciutat a Lleida*, Lleida, 1992.
- GARCÍA ROVIRA, A. M.; *La revolució liberal a Espanya i les classes populars (1823-1835)*, Vic, 1989.
- GARCÍA SANZ, A; GARRABOU, R. (eds.); *Historia agraria de la España contemporánea. 1. Cambio social y nuevas formas de propiedad*, Ed. Crítica, Madrid, 1985.
- GARCÍA CORTÁZAR, F.; “La disputa de la nación”, a *Antiguo Régimen y libealismo. Homenaje a Miguel Artola*, Madrid, 1994.
- GARRABOU, R. i PUJOL, J.; “El canvi agrari a la Catalunya del segle XIX”, a *Recerques*, núm. 19, p. 35-83.

- GAY ARMENTEROS, J. C.; “Los moderados entre la revancha y la reflexión”, a *Del Antiguo al Nuevo Régimen*. (Estudios en homenaje al profesor Cepeda Adan), Granada, 1986.
- GIL IBÁÑEZ, S.L., *La población activa en España 1860-1930*, Madrid, 1979.
- GIL NOVALES, A.; *Las sociedades patrióticas (1820-1823)*, Madrid, 1975.
- “Del Antiguo al Nuevo Régimen de España. Ensayo de interpretación”, a M. Tuñón de Lara, A. Gil Novales, D. Ruíz, J. R. Aynes, i altres; *Crisis del antiguo régimen e industrialización en la España del siglo XIX*, Madrid, 1977.
- *El trienio liberal*, Madrid, 1980.
- “Las contradicciones de la revolución burguesa española”, a *La Revolución Burguesa*, Madrid, 1985.
- GIRIBERT, J.; “La composició social de l'exèrcit carlí a la província de Lleida. 1837”, en *El món rural català a l'època de la revolució liberal*, V. II, Comunicacions, Cervera, 1991.
- GÓMEZ URDÁÑEZ, G.; “Salustiano de Olózaga. La necesidad de una biografía histórica”, a *Historia contemporánea*, núms. 13-14, Bilbao, 1996, p. 239-249.
- GONZÁLEZ LÓPEZ, E.; *De Espartero a la revolución gallega de 1846: la buena y mala fortuna del progresismo gallego*, La Coruña, 1985.
- GRASES, J.; *Breve reseña de las ocurrencias políticas, estragos é inundacion del rio Galligans y del sitio de Gerona en setiembre, octubre y noviembre de 1843*, Girona, 1843.
- GUILLAMET, J.; *Abdó Terrades: Política i premsa en el primer moviment republicà (1840-1843)*, 3 vols. *Tesi doctoral*, Departament d'Història Contemporània, Barcelona, 1990.
- HERNÁNDEZ MONTALBÁN, J.; “La cuestión de los señoríos en el proceso revolucionario burgués”, a *Estudios sobre la Revolución Burguesa en España*.
- HOBSBAWM, E. J.; “La revolución”, a *La revolución en la historia*, R. Porter i M. Telith (ed), Barcelona, 1990.
- HUGUET, RAMONA, *Els artesans de Lleida*, Pagès editors, Lleida, 1990.
- IGLÉSIES, JOSEP, *El cens del Compte de Floridablanca*, Barcelona, 1969-1970
 - “El movimiento demográfico en Cataluña en los últimos cien años”, a *Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, V. XXXIII, Barcelona, 1961.
- IMIZCOZ, J. M.; “Comunidad, red social y élites. Un análisis de la vertebración social en el Antiguo Régimen”, dins *Élites, poder y red social. Las élites del País Vasco y Navarra en la Edad Moderna*, Zarautz, 1996, p. 13-50
- INIGO GÍAS, M. P.; *Zaragoza esparterista (1840-1843)*, Zaragoza, 1983.
- IZARD, M.; *Revolució Industrial i obrerisme*, Barcelona, 1970.
- JANKE, P.; *Mendizábal y la instauración de la Monarquía Constitucional en España (1790-1853)*, Madrid, 1974.
- JOVÉ MONTAÑOLA, ANTONI; *Estructura social i conjuntura econòmica a Lleida (1880-1892)*, *Tesi de llicenciatura*, Estudi General de Lleida, 1987.
 - “Crecimiento económico y transformaciones sociales en Lleida (1840-1920)”, a *Congrés de l'Associació d'Història Econòmica*, Vol. IX, p. 217-234, Girona, 1997.

- JOVER, J. M.; “El siglo XIX en la historiografía española contemporánea (1939-1972), a *El siglo XIX en España: doce estudios*, Barcelona, 1974.
- JULIÀ, S.; “Transiciones a la democracia en la España del S. XX”, a *Sistema*, núm. 84, 1986.
- JUTGLAR, A.; *Ideologías y clases en la España contemporánea (1808-1874)*, Madrid, 1973.
- P. F. Monlau y J. Sabraich. *Condiciones de vida y trabajo obrero en España a mediados del siglo XIX*, Barcelona, 1984.
- *Historia crítica de la burguesía catalana en Cataluña*, Barcelona, 1984.
- KOSSOK, M.; “El ciclo de las revoluciones españolas en el siglo XIX. Problemas de investigación e interpretación a la luz del método comparativo”, a *La revolución burguesa en España*, Madrid, 1985.
- LEFEBRE, G.; *El gran pánico de 1789. La Revolución Francesa y los campesinos*, Buenos Aires, 1986.
- LLADONOSA I PUJOL, J.; *Historia de la Diputación Provincial de Lérida*, 2 vols, Lleida, 1974.
- *Història de la ciutat de Lleida*, Barcelona, 1980.
- *Història de la ciutat de Lleida*, V.II, Tàrrrega, 1973.
- LLADONOSA VALL-LLEBRERA, M.; *Carlins i Liberals a Lleida*, Lleida, 1993.
- “Carlisme i liberalisme a Lleida. Aproximació a una societat en transició”, a *Carlins i integristes: Lleida segles XIX i XX*, Lleida, 1993, p. 51-80.
- LÓPEZ GARRIDO, D.; *La Guardia Civil y los orígenes del Estado Centralista*, Barcelona, 1981.
- LORGERAY, I.; *Las Juntas Revolucionarias de 1840 a través de la prensa madrileña*, Tesis de Llicenciatura, Juin, 1983.
- MADDOZ, P.; *El Principat de Catalunya II* al *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España*, Barcelona, 1985.
- MALUQUER DE MOTES, J.; *El socialismo en España. 1833-1868*, Barcelona, 1977.
- MARICHAL, C.; *La revolución liberal y los primeros partidos políticos en España (1834-1844)*, Madrid, 1980.
- MARLIANI, M.; *La Regencia de D. Baldomero Espartero y sucesos que la prepararon*, Madrid, 1870.
- MARTÍ, M.; “Poder local y evolución social en el País Valenciano”, *Hispania*, núm. 201, Madrid, 1999.
- MARTÍ, O.; *Un Liberalismo de clases medias. Revolución política y cambio social en Castelló de la Plana (1808-1858)*, Castelló, 1998.
- MARTÍNEZ QUINTEIRO, M. E.; “Del Antiguo Régimen a la Revolución Liberal. En torno a un supuesto fracaso de la Revolución Liberal”, a *La historia contemporánea en España*, Salamanca, 1992.
- MARTÍNEZ VILLEGAS, J.; *Paralelo entre la vida militar de Espartero y la Narváez*, Madrid, 1851.
- MARX, K.-ENGELS, F.; *Escritos sobre España*, Barcelona, 1978.
- MESTRE I CAMPI, J.; “Les dues cares de la política liberal a Barcelona (1837-1843). Eleccions i revoltes populars”, a *L’Avenç*, núm. 87, Barcelona, 1985, p. 50-56.

- *Una ciutat emmurallada al temps de la Revolució Industrial. Barcelona: ciutat, societat i política (1823-1859)*, 2 vols., Tesi doctoral, Barcelona, 1985.
 - MILLÁN, J.; “Burguesia i canvi social a l’Espanya del S. XIX (1843-1875)”, a *Recerques*, núm. 28, Barcelona, 1994.
 - MIÑAMBRES, A.; *L’Escola Normal de Lleida 1841-1940*, Lleida, 1994.
 - MIRAFLORES, MARQUÈS de; *Memorias del reinado de Isabel II*, toms 172, 173 i 174, Madrid, 1964.
 - MOLAS I RIBALTA, P.; *Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Confederación Española de Cajas de Ahorros, Madrid, 1970.
 - *Comerç i estructura social a Catalunya i València als segles XVII i XVIII*. Barcelona, 1977
 - MOLINER PRADA, A.; *Joaquín Mª López y el Partido Progresista (1834-1843)*, Alacant, 1988.
 - *Revolución burguesa y movimiento juntero en España*, Lleida, 1997.
 - “El movimiento centralista catalán en 1843” a *Trienio*, núm. 11, Madrid, 1988, p. 25-109.
 - “El movimiento juntero leonés durante la Regencia de Espartero”, a *Trienio*, núm. 8, Madrid, novembre 1986, p. 87-125.
 - “El doctor Pere Felip Monlau y la cuestión obrera”, a *Anales de la Universidad de Alicante. Historia contemporánea*, núm. 5, Alacant, 1986.
- MONLAU, P. F.; *¡¡¡Abajo las murallas!!! Memoria sobre las ventajas que reportaria a Barcelona y especialmente su industria la demolicion de las murallas*, Barcelona, 1841.
- MONERRIS GARCÍA, C.; *Los gremios de Madrid en los siglos XVIII I XIX*, Memoria de Licenciatura, Universidad de Granada, 1977.
 - MORENO, A.; “Transformación socioprofesional, trayectoria demográfica y familia. Un estudio del artesanado reusense a partir de las actas de matrimonio: 1601-1810”, a *Pedralbes*, núm. 1, Barcelona, 1981.
 - MORENO, MONTSE, *La pagesia de Lleida (1808-1840)*, Tesi de Llicenciatura, Universitat de Lleida, 1991.
 - MOUSNIER R.; *La stratification sociale a Paris aux XVIIe. et XVIIIe. siècles. L’échantillon de 1634, 1635, 1636*, Paris, 1976
 - NADAL, J.; *El fracaso de la revolución industrial en España. 1814-1915*, Barcelona, 1975.
 - *La población española (S. XVI-XX)*, Ed. Ariel, Barcelona, 1988.
 - NICOLAU, R.; “Els factors demogràfics del creixement econòmic”, a DDAA, *Història econòmica de la Catalunya contemporània, segle XIX. Població i agricultura*, Barcelona, 1990.
 - NIDO Y SEGALERA, J. del; *Antología de las Cortes desde 1840 a 1846*, Madrid, 1910.
 - OLIVES I ROCA, M.; *Colección de noticias o sea Memorias para formar la historia de la antíquisima y nobilísima ciudad de Lérida. 1840*, Un fragment ha estat editat sota el títol “Lérida en la primera mitad del siglo XIX”, *Ilerda*, II-I, Lleida, 1944.
 - *Historia de Lérida* (manuscrit), Lleida, sense data.

- *Memoria sobre el establecimiento de Beneficiencia llamado Pía Almoína, instituido en los claustros de la Catedral de Lérida para socorrer con lismosnas a los necesitados*, Lleida, 1842.
- *Hospitales y establecimientos de Caridad y Beneficiencia, que hay y se sabe ha habido en la ciudad de Lérida*.
- *Hijos ilustres en santidad, letras y armas que ha tenido Lérida*.
- OLLÉ I ROMEU, J. Ma.; *Fonaments de la ideologia liberal-conservadora. La dictadura del Baró de Meer (1837-1839)*, Episodis de la Història 308, Barcelona, 1996.
- *El moviment obrer a Catalunya 1840-1843. Textos i documents*, Barcelona, 1973.
- PAREDES ALOSNO, F.J.; *Pascual Madoz 1805-1870. Libertad y progreso en la monarquía isabelina*, Pamplona, 1982.
- PASSOLA, A.; *Oligarquía i poder a la Lleida dels Àustria*, Lleida, 1997.
- PÉREZ GARZÓN, J. S.; *Milicia Nacional y Revolución burguesa*, Madrid, 1978.
- “La revolución burguesa en España: los inicios de un debate científico, 1966-1979”, TUÑÓN DE LARA, M. (Ed.), *Historiografía española contemporánea. X Coloquio del Centro de Investigaciones Hispánicas de la Universidad de Pau. Balance y resumen*, Madrid, 1980.
- PÉREZ LEDESMA, M.; “Las Cortes de Cádiz y la sociedad espanyola”, a *Las Cortes de Cádiz, Ayer I*, 1991.
- PINILLA NAVARRO, V.; *Teruel (1833-1868): Revolución burguesa y atraso económico*, Terol, 1986.
- PIQUERAS, J. A.; “La revolución burguesa española. De la burguesía sin revolución a la revolución sin burguesía”, a *Historia social*, núm. 24, Valencia, 1996.
- *Pervivencias feudales y revolución democrática*, Valencia, 1981.
- PIRALA, A.; *Historia contemporánea. Anales desde 1843 hasta la conclusión de la actual Guerra Civil*, 6 vols., Madrid, 1875-1879.
- PLA, LL. i SERRANO, A.; *La societat de Lleida al set-cents*, Lleida, 1995.
- PLEYAN DE PORTA, J.; *Historia de Lérida y su Provincia: contribucion al estudio de la civilizacion en las comarcas de Occidente y Noroeste de Cataluña* (manuscrit), Lleida, 1885.
- PONS, J. Ma.; *El poder polític a Lleida 1843-1854. Eleccions i pronunciaments*, Lleida, 1997.
- PUJADES, R., ALDOMÀ, I. i ENCISO, J.R.; “Una primera reflexió: l'àmbit territorial de l'anàlisi”, a “La dinàmica econòmica de la ciutat de Lleida”, a *Nota d'economia*, núm. 51, 1995, p. 107-121.
- (PUSALGAS, YGNACIO), *Acontecimientos políticos e históricos de Barcelona desde el 2 de septiembre de 1843 hasta la entrada de las Tropas Nacionales; con las medidas oportunas que tomó el Gobierno Militar y municipal después de haber entrado en el goce de sus derechos, por unos literatos que permanecieron en ella durante aquella desgraciada temporada*, D.Y.P. y D.M.G., Barcelona, 1843.
- RABASA, J. i RABASA F.; *Història del teatre a Lleida*, Lleida, 1985.
- RAVENTÓS, M.; *Els moviments socials a Barcelona en el segle XIX*, Barcelona, 1987.

- *Revolución de Barcelona, proclamando la Junta Central. Diario de los acontecimientos de que ha sido teatro esta Ciudad durante los meses de Setiembre, Octubre y Noviembre de 1843. Redactado por un testigo de la vista*, Barcelona, 1844.
- RIQUER, B. de; “Nacionalidad y regiones. Problemas y líneas de investigación en torno a la débil nacionalización española del siglo XIX”, a *La Historia contemporánea en España*, Salamanca, 1992.
- RISQUES, M. J.; “La insurrecció de Barcelona pel novembre de 1842. La seva dinàmica social”, a *Recerques*, núm. 10, Barcelona, 1980.
- ROMANONES, CONDE de; *Espartero. El general del pueblo*, Madrid, 1932.
- ROMEA I CASTRO, C.; *Barcelona romántica y revolucionaria. Una imagen literaria de la ciudad, década de 1833 a 1843*, Barcelona, 1994.
- ROMERO, C.; ENCABO, C.G.; CABALLERO, M.; *La provincia de Soria entre la reacción y la revolución (1833-1843)*, Sòria, 1985.
- ROURE, C.; *Recuerdos de mi larga vida*, 3 toms, Barcelona, 1925-1927.
- RUBIO, J.; “Sociabilidad urbana y cultura. Siglo XIX”, a F. Bonamusa i J. Serrallones (eds.), *La sociedad urbana en la España contemporánea*, Barcelona, 1994.
- RUÍZ TORRES, P.; *Señores y propietarios. Cambio social en el sur del País Valenciano. 1650-1850*, Valencia, 1981.
- “Liberalisme i revolució a Espanya”, a *Recerques*, núm. 28, Barcelona, 1988.
- “Del Antiguo al Nuevo Régimen: carácter de la transformación”, a *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*, vol. I., Madrid, 1994.
- SEBASTIÀ, E.; “Crisis de los factores mediatizantes del régimen feudal. Feudalismo y guerra campesina en la Valencia de 1835”, a *La cuestión agraria en la España contemporánea. VI coloquio de Pau*, Madrid, 1976.
- SEBASTIÀ, E. i PIQUERAS, J. A.; *Pervivencias feudales y revolución democrática*, Valencia, 1981.
- SECO SERRANO, C.; *Militarismo y civilismo en la España Contemporánea*, Madrid, 1984.
- *Barcelona en 1840. Los sucesos de julio*, Discurso de recepción Real Academia de Buenas Reglas, Barcelona, 1970.
- SEGUNDO FLOREZ, J.; *Espartero. Historia de su vida militar y política*, Madrid, 1845.
- SOBOUL, A.; *Problemas campesinos de la Revolución 1789-1848*, Madrid, 1980.
- *Comprender la Revolución Francesa*, Paris, 1983.
- SOLÀ, A.; “Barcelona 1833-1843: una ciutat en transformació”. *L'avenç*, núm. 87, 1985.
- SOLER VIDAL, J.; *Abdó Terrades primer apòstol de la democràcia catalana, 1812-1856*, Barcelona, 1983.
- SOLSONA, C.; *La desanirtització a Lleida (1838-1851)*, Tesi doctoral, Universitat de Lleida, 1994.
- TAMAMES, R.; *Estructura económica de España*, Madrid, 1960.
- TAXONERA, L. de; *González Bravo y su tiempo 1811-1871*, Barcelona, 1941.
- THOMPSON, E. P.; *La formación histórica de la clase obrera*, Barcelona, 1977.
- *Tradición, Revuelta y Consciencia de clase*, Barcelona, 1985.

- TOMÁS Y VALIENTE, F.; “Lo que no sabemos acerca del estado liberal (1808-1868)”, a *Antiguo Régimen y liberalismo. Homenaje a Miguel Artola*, vol. I, Madrid, 1994.
- TORRAS, J.; *Liberalismo y rebeldía campesina*, Barcelona, 1976.
- TORRAS, J.M.; *Els municipis catalans de l'antic règim*, Barcelona, 1983.
- TRÍAS VEJARANO, J.; “Los diferentes “modelos” de Estado-nación en el ciclo revolucionario español del S. XIX”, a *La revolución burguesa en España*.
- TUÑÓN DE LARA, M.; “Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista, 1834-1860”, a *Estudios de Historia Contemporánea*, Barcelona, 1976.
- “Sociedad señorial, revolución burguesa y sociedad capitalista”, a *Crisis del Antiguo Régimen e industrialización en la España del siglo XIX. VI Coloquio de Pau. De la crisis del antiguo régimen al franquismo*, Madrid, 1977.
- *La España del siglo XIX (1808-1914)*, París, 1961.
- VALLVERDÚ, R.; *El suport de la Milícia Nacional a la revolució burgesa a Reus (1793-1876)*, Reus, 1989.
- VAN-HALEN, A.; *Diario razonado de los acontecimientos que tuvieron lugar en Barcelona desde el 13 de noviembre al 22 de diciembre del año 1842*, Barcelona, 1843.
- VICEDO, E.; “Desamortització i reforma agrària liberal a les terres de Lleida”, a *El món rural català a l'època de la revolució liberal*, p. 85-119, Lleida, 1995.
- *Les terres de Lleida i el desenvolupament català del set-cents. Producció, propietat i renda*, Barcelona, 1991.
- VIDAL BENITO, T.; “El poblament”, a *Gran Geografia comarcal de Catalunya*, Barcelona, V. XVII, 1983.
- VICENS VIVES, J.; *Industrials i polítics*, Barcelona, 1983.
- *Cataluña en el siglo XIX*, Madrid, 1961.
- “El romanticismo en la historia”, a *Romanticismo y realismo*, col. *Historia crítica de la Literatura española*, Barcelona. 1982.
- VILÀ, J. Ma.; *Els primers moviments socials a Catalunya*, Barcelona, 1972.
- VILALTA, Ma. J.; *Balaguer a la Catalunya moderna*, Lleida, 1990.
- VILAR, P.; *Crecimiento y desarrollo*, Barcelona, 1964.
- *Historia de España*, Barcelona, 1978.
- *Catalunya dins l'Espanya Moderna, Ed. Crítica, Barcelona, 1992*.
- VIOLA GONZÁLEZ, R.; *Historia de la Congregación de carmelitas misioneras teresianas. I. El fundador P. Francisco Palau y Quer varón de contrariedades*, Burgos, 1986.
- WIDDRINTON, S. E.; *Spain and the spaniers in 1843*, 2 Vol., Londres, 1844.
- ZABALA, P.; *Historia de España y la civilización española en la Edad Contemporánea*, vol. I.

